

बालब्रह्मचारी श्री नेमिनाथाय नमः
नमो नमो निष्पल दंसणस्त
श्री आनंदक्षमा ललितसुशील सुधर्मसागर गुरुभ्योनमः

आगम सुत्ताणि (सटीक)

भागः - ८

विपाकश्रुताङ्गसूत्रं,
औषपातिकउपाङ्गसूत्रं,
राजप्रस्तीयउपाङ्गसूत्रं

- संशोधकः सम्पादकशः -

मुनि दीपरत्नसागर

ता. १४/४/२०००

रविवार २०५६

चैत्र सुद ११

४५- आगम सुत्ताणि-सटीक
मूल्य रु. ९९०००/-

ऋ आगम श्रुत प्रकाशन ॠ

संपर्क स्थल : -

“ज्ञागम आराधना केन्द्र” शीतलनाथ सोसायटी विभाग १,
फ्लैट नं. १३, ४ थी मंडिल, छायसेन्टर, खानपुर,
अहमदाबाद (ગुजरात)

विपाकश्रुताङ्गसूत्रस्य विषयानुक्रमः

मूलाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः	मूलाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
	श्रुतस्कन्धः-१		-	श्रुतस्कन्धः-२	
१-१०	अध्ययनं-१ मृगापुत्रः	५	३५-३७	अध्ययनं-१ मुखाहुः	५९
-१७	अध्ययनं-२ उच्चितकः	१८	-३८	अध्ययनं-२ भद्रनन्दी	६४
-२३	अध्ययनं-३ अभग्नसेनः	२७	-३९	अध्ययनं-३ सुजातः	६४
-२६	अध्ययनं-४ शकटः	३६	-४०	अध्ययनं-४ मुवासवः	६५
-२८	अध्ययनं-५ बृहस्पतिदत्तः	३८	-४१	अध्ययनं-५ जिनदासः	६५
-३०	अध्ययनं-६ नन्दिवर्धनः	४१	-४२	अध्ययनं-६ धनवती	६५
-३१	अध्ययनं-७ उम्बरदत्तः	४४	-४३	अध्ययनं-७ महावलः	६५
-३२	अध्ययनं-८ सौर्यदत्तः	४९	-४४	अध्ययनं-८ भद्रनन्दी	६५
-३३	अध्ययनं-९ देवदत्तः	५२	-४५	अध्ययनं-९ महाचंद्रः	६६
-३४	अध्ययनं-१० अंजू	५७	-४७	अध्ययनं-१० वरदत्तः	६६

औपपातिकउपाङ्गसूत्रस्य विषयानुक्रमः

मूलाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः	मूलाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
१-४३	समवसरण-पदं चम्पानगरी, पूर्णभद्रचैत्यं, वनखण्डः, अशोकवृक्षः, शिलापट्टं, महार्वीरस्य अन्तेयाली, स्थवीरवर्णनं, तपभेदाः देवामांआगमनं आगारधर्मं इत्यादि:	६७	४४-४७	उपपात-पदं गौतम गणधर्मः, अंबड- परिद्राजकः, देवउपपात विषयक वर्णनम् केवली समुद्रयातः, सिद्धजीव, सिद्धजीला सिद्धजीवस्यसीख्य- लक्षण-दृष्टिः इत्यादि	१५४

राजप्रश्नीयउपाङ्गसूत्रस्य विषयानुक्रमः

मूलाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः	मूलाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
१-४७	सूर्याभिदेव प्रकरणं आमलकल्पानगरी, सूर्यामदेवस्य विमानसभा- पर्षदा, भगवद् वन्दनं, दिव्यविमानावेकुर्वणा, नृत्यं, सिद्धायतनः एवं जिन प्रतिमाधिकारः	१३३	४८-८५	प्रदेशिराजन्-प्रकरणं सूर्यकालादेवी, आवस्तीनगरी, केशीकुमारस्य धर्मदेशना, प्रदेशी राजस्य- केशीकुमार सार्व धर्म-याता, प्रदेशीगाङ्गास्य समाधिमरणं, सूर्याभविमाने उत्पत्ति	३१६

समाविष्टाः आगमाः

- (१) विपाकश्रुताङ्गसूत्रम्
- (२) औपपातिकउपाङ्गसूत्रम्
- (३) राजप्रश्नीयउपाङ्गसूत्रम्

नमो नमो निम्नत दं सणस्त
पंतम गवाचर श्री सुषर्णास्वामिने जनः

११ विपाकश्रुत-अङ्गसूत्रम्

सटीकं

(एकादशम् आङ्गसूत्रम्)

(मूलसूत्रम् + अभ्यदेवसूरिविरचिता वृत्तिः)

श्रुतस्कन्धः- १

३.

नत्या श्रीवर्धमनाय, वर्ज्ञमानश्रुताध्वने ।
चिनाऽवधुतादास्य, धृतिः केयं विधास्यते ॥

अथ विपाकश्रुतमिति कः शब्दार्थः ?, उच्यते, विपाकः—पुण्यपापस्तपकर्मफलं तद्यतिपाद-नपरं श्रुतं—आगमो विपाकश्रुतं, इदं च द्वादशाङ्गस्य प्रवचनपुरुषस्यैकादशमङ्गं, इह च शिष्टसमय-परिपालनार्थै मङ्गल-सम्बन्धाभिधेयप्रथयोजनानि किल वाच्यानि मवन्ति, तत्र चाधिकृतशास्त्रस्यैव सकलकल्याण-कारिसर्ववेदिप्रणीतश्रुतस्तपतया भावनन्दीस्तपत्वेन मङ्गलस्वस्तपत्वात् न ततो भिन्नं मङ्गलमुपदर्शनीयं, अभिधेयं च शुभाशुभकर्मणा विपाकः, स चास्य नामनीवाभिहितः प्रयोजनमपि श्रोतृगतपनन्तरं कर्मविपाकवगमस्तपं नाम्नैवोक्तमस्य,

यत्किल कर्मविपाकावेदकं श्रुतं तत् श्रृण्वतां ग्रायः कर्मविपाकावगमो मवत्येवेति, यतु निःश्रेयसावासिरूपं परम्परप्रयोजनमस्य तदास्तप्रणीततयैव प्रतीयते, न ह्यामा यत्कथश्चित्तिः श्रेयसार्थं न भवति तद्यत्यन्यनायोत्सहने आप्तत्वहानेरिति, सम्बन्धोऽप्युयायोपेयभावलक्षणो नाम्नैवास्य प्रतीयते, तथाहि—इदं शास्त्रमुपायः कर्मविपाकावगमस्तूपेयमिति, यस्तु गुरुपर्वक्रमलक्षण-सम्बन्धोऽस्य तद्यतिपादनायेदमाह—

अध्ययनं - १ - मृगापुत्रः

मू. (१) 'तेणं कालेणं तेणं समएणं यं पा णामं यथरी होत्था वण्णओ, पुञ्जभद्वे घेइए,

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणत्स भगवओ महावीरस्त अंतेवासी अङ्गसुहम्मेनामं अनगारे जाइसंपन्ने वण्णओ चउह्सपुव्वी चउनाणोवगए पंचहिं अनगारसएहि सद्दिं संपरिद्वुडे पुव्वाणुपुव्विं जाव जेणेव पुण्णभद्वे घेइए अहापडिस्वं जाव विहरइ,

परिसा निर्ग्या धम्मं सोष्ठा निसम्म जामेव दिसं पाउब्बूया तामेव दिसं पडिगया,

तेणं कालेणं तेणं समएणं अङ्गसुहम्म अंतेवासी अङ्गजंबूनामं अनगारे सतुस्सेहे जहा गोयमसामी अङ्गजंबूनामं अनगारे सतुस्सेहे जहा गोयमसामी तहा जाव झाणकोहो वगए विहरति, तए णं अङ्गजंबूनामे अनगारे जायसहे जाव जेणेव अङ्गसुहम्मे अनगारे तेणेव उवागए तिक्खुतो

आयाहिणपयाहिणं करेति २ ता वंदति २ ता नमस्ति २ ता जाव पञ्चवासति, एवं वयासी—

बृ. 'तेण कालेण' मित्यादि, — 'तेण कालेण तेण समएण' ति तस्मिन् काले तस्मिन् समये, एंकारो वाक्यालङ्घारार्थत्वात् एकारस्य च प्राकृतप्रभवत्वात्, अथ कालसमययोः को विशेषः उच्यते, सामान्यो वर्तमानावसर्पिणीचतुर्यारकलक्षणः कालो विशिष्टः पुस्तदेकदेशभूतः समय इति, अथवा तेन कालेन हेतुभूतेन तेन समयेन हेतुभूतेनैव 'होत्य' ति अभवतु, यद्यपि इदानीमप्यस्ति सानगरीतया ऽप्यवसर्पिणीकालस्वभावेन हीयमानत्वाद्वस्तुत्व-भावानां वर्णकग्रन्थोक्तस्वरूपा सुधर्मस्वाभिकाले नास्तीतिकृत्वाऽतीतकालेन निर्देशः कृतः, 'वर्णओ' ति 'ऋग्धित्यमियसमिद्दे'-त्यादि वर्णकोऽस्या अवगत्तव्यः, स चौपपातिकव-द्रष्टव्यः। 'पुञ्जभद्दे द्येइए' ति पूर्णभद्राभिधाने 'चैत्ये' व्यन्तरायतने 'अहापडिरुवं जाव विहरइ' ति — "अज्ञासुहम्मे थेरे अहापडिरुवं उभाहं उग्गिष्ठइ अहा० उग्गण्हित्ता संजमेण तवसा अप्याणं भावेमाणे विहरइ" तत्र येन प्रकारेण प्रतिरूपः—साधूचितस्वरूपो यथाप्रतिरूपोऽतस्तमवग्रहं—आश्रयमिति 'विहरति' आस्ते, 'जामेव दिसं पाउञ्ज्या' यस्यादिशः सकाशात् 'प्रादुभूता' प्रकटीभूता आगतत्वयः 'तामेव दीर्देसं पांडेगापा' तस्यामेव दिशि प्रतिगतेत्यर्थः।

'सत्तुस्तेहे' ति सप्तहस्तोत्सेधः सप्तहस्तप्रमाण इत्यर्थः 'जहा गोयमासामी तह' इति यथा गीतमो भगवत्यां वर्णितः तथा ऽयमिह वर्णनीयः, कियहूरं यावतु? इत्याह—'जाव झाणकोड्डो' ति 'झाणकोड्डोवगए' इत्येतत्पदं यावदित्यर्थः, स चायं वर्णकः—सप्तचतुर्संसंठाणसंठिए वज्ञारिसहनारायसंघयणे' ति विशेषणद्वयमपीदमागमसिद्दं 'कणगपुलगनिधसपम्हगोरे' कनकस्य—सुवर्णस्य यः पुलको—लवस्तस्य यो निकषः—कषपद्दे रेखालक्षणः तथा 'पम्ह' ति पद्मार्मस्तद्वद् गौरो यः स तथा, 'उग्गतवे' उप्रम्—अप्रधृशत्वयतपो यस्य सतया 'दित्ततवे' दीर्देस्तुताशन इव कर्मवनदाहकत्वेन ज्वलतेजलसत्ततपो यस्य स तथा 'तत्ततवे' तस्म—तापितं तपो येन स तथा,

एवं हि तेन तपस्तस्म येन कमणि संताप्य तेन तपसा स्वात्मा ऽपि तपोरुवः संतापितो यतोऽन्यस्यासंस्पृश्यमिव जातमिति, 'महतवे' प्रशस्ततपा: बृहत्तपावा, 'उराले' भीमः अतिकृष्टतपः कारितया पाश्ववर्तिनामल्पसत्तावानां भवजनकत्वादुदारो वा प्रधान इत्यर्थः 'घोरः' निर्धृणः परीषहाधरातिविनाशे 'घोरणुणे' अन्यैदुरुनुचरणुणः 'घोरतवस्ती' घोरैस्तपोभिस्तपस्वी 'घोरतंभचेरवासी' घोरे—अल्पसत्तदुरुचरत्वेन दारुणे द्रव्याचर्ये बस्तुं शीलं यस्य स तथा 'उच्छूदसरीरे' उच्छूदम्—उज्जितमिव उज्जितं शरीरं येन तद्यतिकर्मत्यागात् 'संखितविउलतेउलेस्से' संक्षिप्ता शारीरान्तर्वर्तिनीत्वाद्विपुला घ—विस्तीर्णा अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेश्या—विशिष्टतपोजन्यलव्यिविशेषप्रभवा तेजोज्वाला यस्य सतया 'उहंजाणू' शुद्धपृथिव्यासनवर्जनात् औपग्रहिकनिषद्याया अभावाद्य उल्कदुकासनः सञ्चुपदिश्यते ऊर्ध्वजानुनी यस्य स उर्ध्वजानुः 'अहोसिरो' अधोमुखो नोर्द्धतिर्यग्वा विक्षिपदधिरिति भावः 'झाणकोड्डोवगए' ध्यानमेव कोषो ध्यानकोषस्तमुपगतो यः स तथा 'विहरइ' ति 'संजमेण तवसा अप्याणं भावेमाणे विहरइ' इत्येवं दृश्यं, 'जायसहे' प्रवृत्तविवक्षितार्थश्वरणवाज्ञः, यावत्करणादिदं दृश्यं 'जायसंसरे' प्रवृत्तानिङ्गारितार्थप्रत्ययः 'जायकोउहले' प्रवृत्तश्रवणीत्सुक्यः ३ 'उपग्रसहे' प्रांगभवदुद्भूतश्रवणवाच्छः उत्पन्नश्रुत्वात् प्रवृत्तश्रुद्धः इत्येवं हेतुफलविवणाङ्ग पुनरुक्तता, एवं उपग्रसंसरेउपग्रकोउ-

हल्ले ३ संजायसहे संजायसंसए संजायकोउहल्ले ३ समुप्पत्रसहे समुप्पत्रसंसए समुप्पत्रकोउहल्ले ३' व्यवत्तार्थानि, नवरमेतेषु पदेषु संशब्दः प्रकषादिवचनः, अन्ये त्वाहुः—‘जातशब्दो’ ‘जातप्रश्नावाऽङ्गः १, सोऽपि कुतो ? ,

यतो जातसंशयः २, सोऽपि कुतो ?, यतो जातकुदूहलः ३, अनेन पदत्रयेणावग्रबह उक्तः, एवमन्येन पदानां ब्रथेण ब्रयेण ईहा १ वाय २ धारणा ३ उक्ता भवन्तीति, ‘तिक्खुतो’ति ‘तिक्खुत्वः’ त्रिलू वाचन् ‘आवाहित’ति लालक्षण्यात्—दीक्षिणपाश्वादारभ्य प्रदीक्षिणो—दीक्षिण-पाश्वर्वक्ती आदक्षिणप्रदीक्षिणोऽतस्तं ‘वंदइ’ति स्तुत्या ‘नमसइ’ति नमस्यति प्रणामतः। इह यावत्करणादिदं ६४यं ‘सुसूसमाणे नमसमाणे विणएणं पंजलिउडे अभिभुहे’ति व्यक्तं च ।

मू. (२) जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दसमस्स अंगस्स पण्हावागरणाणं अयमहे पन्नते, एकारसमस्स णं भंते ! अंगस्स विवागसुयस्स के अहे प० ?, तते णं अज्ञसुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी— एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं एकारसमस्स अंगस्स विवागसुयस्स दो सुयक्खंधा प०—दुहविवागा य १ सुहविवागा य २,

जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं एकारसमस्स अंगस्स विवागसुयस्स दो सुयक्खंधा प०—दुहविवागा य १ सुहविवागा य २, पढमस्स णं भंते ! सुयक्खंधस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं कड अज्ञयणा पन्नता ?, तते णं अज्ञसुहम्मे अनगारे एव वयासि एवं खलु जंबू ! समणेण० दुहविवागाणं दस अज्ञयणा पन्नता, तंजहा—

मू. ‘दुहविवागा य’ति ‘दुःख विपाकाः’ पापकर्म फ्लानि दुःखानां वा—दुखहेतुत्वात् पापकर्माणं विपाकास्ते यत्राभिधेयतया सन्त्यसी ‘वरणानगर’मिति न्यायेन दुःखविपाकाः—प्रथम-श्रुतस्कन्धः, एवं छितीयः सुखविपाकाः ‘तए णं’ति ततः—अनन्तरमित्यर्थः ।

मू. (३) ‘मियापुते १ य उज्जियते २ अभग्ग ३ सगडे ४ वहस्सई ५ नंदी ६ ।

उंबर ७ सोरियदत्ते ८ य देवदत्ता य ९ अंजू या १० ॥’

मू. ‘मियउत्ते’ इत्यादिगाथा, तत्र ‘मियउत्ते’ति मृगापुत्राभिधानराजसुतवक्त-व्यताप्रतिबद्धमध्ययनं मृगापुत्र एव १, एवं सर्वत्र, नवरम् ‘उज्जियए’ति उज्जितकोनाम सार्थवाह-पुत्रः २, ‘अभग्ग’ति सूत्रत्वादभग्नसेनो विजयाभिधानचौरसेनापतिपुत्रः ३, ‘सगडे’ति शकटाभिधानसार्थवाहसुतः ४, ‘वहस्सई’ति सूत्रत्वादेव वृहस्पतिदत्तनामा पुरोहितपुत्रः ५,

‘नंदी’इति सूत्रत्वादेव नन्दिवद्धनो राजकुमारः ६, ‘उंबर’ति सूत्रत्वादेव उदुम्बरदत्तो नाम सार्थवाहसुतः ७, ‘सोरियदत्ते’ शीरिकदत्तो नाम मत्स्यबन्धपुत्रः ८, चशब्दः समुद्घये ‘देवदत्ता य’ति देवदत्ता नाम गृहपतिसुता ९, चः समुद्घये ‘अंजू य’ति अञ्जूनामसार्थवाहसुता १०, चशब्दः समुद्घये, इति गाथासपासार्थः विस्तारार्थस्तु यथास्थमध्यनार्थविगमादवगम्य इति ।

मू. (४) जइ णं भंते ! समणेण० आइगरेणं तित्थयरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दस अज्ञयणा पन्नता, तं०—मियापुते य १ जाव अंजू य १०, पढमस्स णं भंते ! अज्ञयणस्स० के अहे पन्नते ?, तते णं से सुहम्मे अनगारे जंबूअनगारं एवं वयासी—

एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं मियगामे नामे नगरे होत्या वर्णओ, तस्स णं मियगामस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुराच्छिमे दिसीभाए चंदणपायवे नामं उज्जाणे होत्या,

सब्बोउयवण्णओ, तत्यं सुहम्भस्स जब्जल्स जब्जायवणे होत्या चिरातीए जहा पुन्नमहे, तत्यं मियग्गामे नगरे विजएनामं खतिए राया परिवसइ वशओ,

तस्य णं विजयस्स खतियस्स मिया नामं देवी होत्या अहीणवशओ, तस्स णं विजयस्स खतियस्स पुते मियाए देवीए अत्तए मियापुते नामं दारए होत्या, जातिअंधे जाइमौए जातिवहिरे जातिपंगुले य हुंडे य वायव्वे य, नत्यि णं तस्स दारगस्स हत्या वा पाया वा कश्चा वा अच्छी वा नासा वा, केवलं से तेसि अंगोवंगाणं आगई आगतिमिसि, तते णं सा मियादेवी तं मियापुत्तं दारणं रहस्सियंसि भूमिथरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी २ विहरइ।

बृ. 'एवं खलु'ति 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'खलुः' वाक्यालङ्कारे 'सब्बोउयवण्णओ'सि सर्वर्तुककुसुमसंषब्दे नंदनवनप्यगासे इत्यादिरुद्यानवर्णको वाच्य इति, 'चिराइए'ति चिरादिकं-चिरकालीनप्रारम्भमित्यादिवर्णकोपेतं वाच्यं, 'अहीणवशओ'ति 'अहीणपुन्नपंचिदियसरीरे' इत्यादिवर्णको वाच्यः 'अत्तए'ति आत्मजः—सुतः 'जाइअंधे'ति जात्यन्धी जन्मकालादारभ्यान्धा एव 'हुंडे य'ति हुण्डकश्च सर्वावयप्रमाणविकलः 'वायव्वे'ति वायुरस्यास्तीति वायवो—वातिक इत्यर्थः, 'आगिई आगइमेते'ति अन्नावयवानामाकृतिः—आकाशः किंनिधा ? इत्यग्नः—आकाशपानं नोचितस्वरूपेत्यर्थः 'रहस्सियं'ति राहसिकेजनेनाविदिते 'फुट्टहडाहडसीसे'ति 'फुट्टु'ति स्फुटिकेश-संचयत्वेन विकीर्णकिशं 'हाडहडं'ति अत्यर्थं शीर्ष—शिरो यस्य स तथा,

बृ. (५) तत्यं मियग्गामे नगरे एगे जातिअंधे पुरिसे परिवसइ, से णं एगेणं सब्बखुतेणं पुरिसेणं पुरओ दंडएणं पगडिजमाणे २ फुट्टहडाहडसीसे मच्छियाचडगरपहकरेणं अन्निझमाणमगे मियग्गामे नयरे गेहे २ कालुणवडियाए वित्ति कप्येमाणे विहरइ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव समोसरिए जाव परिसा निगग्या। तए णं से विजए खत्तिए इमीसे कहाए लख्छुटे समाणे जहा कोणिए तहा निग्गते जाव पञ्चुवासइ,

तते णं से जातिअंधे पुरिसे तं महदा जणसहं जाव सुणेता तं पुरिसं एवं वयासी—किञ्च देवाणुप्यिया ! अज्जमियग्गामे णगरे इंदमहेइ वा जाव निग्गच्छइ ?, तते णं से पुरिसे तं जातिअंधपुरिसं एवं वयासी—नो खलु देवाणुप्यिया ! इंदमहेइ वा जाव निग्गच्छति, एवं खलु देवाणुप्यिया ! समणे जाव विहरति, तते णं एगे जाव निग्गच्छति, तते णं से अंधपुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी—गच्छामो णं देवाणुप्यिया ! अन्हेवि समणं भगवं जाय पञ्चुवासामो,

तते णं से जातिअंधे पुरतो दंडएणं पगडिजमाणे २ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागए २ ता तिक्खुतो आयाहिणपयाहिणं करेइ २ ता वंदति नमंसति २ ता जाव पञ्चुवासति, तते णं समणे० विजयस्स० तीसे य० धम्यमाइक्खति�० परिसा जाव पडिग्या, विजएवि गते।

बृ. 'मच्छियाचडकरपहयरेण'ति मक्षिकाणां प्रसिद्धानां चटकरप्रधानो—विस्तरवान् यः प्रहकरः—सपूहः स तथा अथवा मक्षिकाचट-करकाणां—तद्वृन्दानां यः प्रहकरः स तथा तेन 'अणिझमाणमगे'ति 'अन्वीयमानमार्गः' अनुगम्यमानमार्गः, मलाविलंहि वस्तुप्रायो मक्षिकाभिरुगम्यत एवेति 'कालुणवडियाए'ति कारुण्यवृत्त्या 'वित्ति कप्येमाणे'ति जीविकां कुवणिः।

'जाव समोसरिए'ति इह यावल्करणात् 'पुव्वाणुपुर्विं चरमाणे गामाणुगामे दूझमाणे'

इत्यादिवर्णको दृश्यः, 'तं महया जणसद्वच' ति सूत्रत्वान्महाजनशब्दं च, इह यावत्करणात् 'जणवूहं च जणबोलं द्ये' त्यादि दृश्यं, तत्र जनव्युहः—चक्रधाकारः समूहस्तस्य शब्दस्त भेदाजनव्युह एवोच्यतेऽतचस्तं बोलः—अव्यक्तवर्णो ध्वनिरिति,

'इदमहे इव' ति इद्द्वौत्सवो वा, इह यावत्करणात् 'खंदमहे वारुद्धमहे वा जाव उज्जाणजताइ वा, जन्म वहवे उग्गा भोगा जाव एगदिसिंएगाभिमुहा' इति दृश्यम्, इतो यद्वाक्यं तदेवमनुसर्तव्यं, सूत्रपुस्तके सूत्राक्षराण्येव सन्तीति, 'तए णं से पुरिसे तं जाह अंधपुरिसं एवं वयासी—नो खलु देवाणुप्यिया ! अञ्ज मियगगामे नयरे इंदमहे वा जाव जताइ वा जन्म एए उग्गा जाव एगदिसिं एगाभमुहा निगच्छति, एवं खलु देवाणुप्यिया ! समणे भगवं महावीरे जाव इह समागते इह संपत्ते इहेव मियगगामे नगरे मिगबणुजाणे अहापडिरुवं उग्गहं उग्गपिण्डिता संजमेणं तवसा अप्याणं भावेमाणे विहरति, तए णं से अंधपुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी' इति, 'विजयस्स तीसे य धम्म' ति इदमेवं दृश्यं—'विजयस्स रस्तो तीसे य महइमहालियाते परिसाए विवितं धम्ममाइकखइ जहा जीवा बज्जंती' त्यादि परिषद् यावत् परिगता 'जाइअंधे' ति जातेरारभ्यान्धो जात्यन्धः, स च चक्षुरुपघातादपि भवतीत्यत आह—'जायअंधारुवे' ति जातं—उत्पत्त्रमन्धकं—नयनयोरादित एवानिष्पत्तेः कुत्सिताङ्गं रूपं—स्वरूपं यस्यासी जातान्धकरूपः० ।

मू. (६) तेणं कालेणं तेणं समणस्स० जेढे अंतेवासी इंदभूतिनां अनगारे जाव विहरइ, तते णं से भगवं र गोयमे तं जातिअंधपूरसं पासइ र ता जायसहे जाव एवं वयासी—

अतिथे णं भंते ! कोई पुरिसे जातिअंधे जातिअंधारुवे ?, हता अत्यि, कहण्णं भंते ! से पुरिसे जातिअंधे जातिअंधारुवे ?, एवं खलु गोयमा ! इहेव मियगगामे नगरे विजयस्स खतियस्स पुत्ते मियादेवीए अत्तए मियापुत्ते नामंदारए जातिअंधे जातियअंधारुवे, नत्यिणं तस्स दारगस्सजाव आगतिमिते, तते णं सा मियादेवी जाव पडिजागरमाणी र विहरति, तते णं से भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदह नमंसति २ ता एवं वयासी—

इच्छामि णं भंते ! अहं तु बोहिं अव्यषुज्ञाए समाणे मियापुत्तं दारगं पासितए, अहासुहं देवाणुप्यिया !, तते णं से भगवं गोयमे समणेणं भगवया० अव्यषुज्ञाए समाणे हडे तु द्वे समणस्स भगवओ० अंतियाओ पडिनिकखमइ २ ता अतुरिये जाव सोहेमाणे २ जेणेव मियगगामे नगरे तेणेव उवागच्छति २ ता मियगगामं नगरं मञ्जांमञ्जेण जेणेव मियादेवीए गेहे तेणेव उवागए,

तते णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एजमाणं पासइ २ ता हड्डुहु जाव एवं वयासी—संदिसंतु णं देवाणुप्यिया ! किमागमणपयोयणं ?, तते णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी—अहन्नं देवाणुप्यिए ! तव पुत्तं पासितुं हब्बमागए, तते णं सा मियादेवी मियापुत्तस्स दारगस्स अणुमगजायते चतारि पुत्ते सव्वालंकारविभूसिए करोति २ ता भगवतो गोयमस्स पाडेसु पाडेति २ ता एवं वयासी— एए णं भंते ! मम पुत्ते पासह, तते णं से भगवं गोयमे मियादेवीं एवं वयासी—नो खलु देवा० अहं एए तव पुत्ते पासितुं हब्बमागते, तत्य णं जे से तव जेढे मियापुत्ते दारए जाइअंधे जातिअंधारुवे जं णं तुमं रहस्सियांसि भूमिधर्सिरसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी २ विहरसि तं णं अहं पासितुं हब्बमागए, तते णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी—से के णं गोयमा ! से तहारुवे नाणी या तवस्सी वा जेणं तव एसमडे मम ताव रहस्सिकए तुव्वं हब्बमकखाए जओ

जं तु अभे जाणह ? , तते एं भगवं गोयमे मियादेवीं एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम धम्मायरिए समणे भगवं महावीरे जतो एं अहं जाणामि, जावं च एं मियादेवी मगवया गोयमेण सख्ति एथमहुं संलवति तावं च एं मियापुत्तस्स दारगत्तस्स भत्तवेला जाया यावि होत्या, तते एं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी—

तु अभे एं भंते ! इहं चेव विद्वह जा एं अहं तु अभं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमितिकहु जेणेव भत्तपानधरे तेणेव उवागच्छिता वत्यपरियहुयं करेति वत्यपरियहुयं करिता कहुसगडियं गिणहति कहुसगडियं गिणहिता विपुलस्स असनपानखाइमसाइमस्स भरेति विपुलस्स असणाणखाइमसाइमस्स भरिता तं कहुसगडियं अणुकहुमाणी २ जेणामेव भगवं गोयमे तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता भगवं गोयमं एवं वयासी— एह एं तु अभे भंते ! मम अणुगच्छह जा एं अहं तु अभं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमि, तते एं से भगवं गोयमे मियं देविं पिद्वाओ समणुगच्छति, तते एं सा मियादेवी तं कहुसगडियं अनुकहुमाणी २ जेणेव भूमिधरे तेणेव उवागच्छइ २ ता चउपुडेण वत्येण मुहं बंधेति मुहं बंधमाणि भगवं गोयमं एवं वयासी— तु अभेऽविणं भंते ! मुहपोतियाए मुहं बंधह, तते एं से भगवं गोयमे मियादेवीए एवं दुत्ते समाणे मुहपोतियाए मुहं बंधेति, तते एं सा मियादेवी परम्पुही भूमिधरस्स दुवारं विहाइति,

तते एं गंधे निग्गच्छति से जहानामए अहिमडेति वा सप्तकडेवरे इ वा जाव ततोऽविणं अनिङ्कुतराए चेव जाव गंधे पञ्चते, तते एं से मियापुत्ते दारए तस्स विपुलस्स असनपानखाइमसाइमस्स गंधेणं अभिभूते समाणे तंसि विपुलसि असन० मुच्छिते० तं विपुलं असणं ४ आसएणं आहारेति आहारिता खिष्पामेव विछंसेति विछंसेता ततो पच्छा पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणामेति तंपि य एं पूयं च सोणियं च आहारेति, तते एं भगवओ गोयमस्स तं मियापुत्तं दारयं पासिता अयमेयात्वे समुष्पजित्या— अहो एं इमे दारए पुरायोसाणाणं दुष्क्रिष्णाणं दुष्पडिकताणं असुमाणं पावाणं कडाणं कम्भाणे पावगं फलवित्तिविसेसं पद्मशुभ्रवमाणे विहरति, न मे दिङ्गा नरगा वा नेरइया वा पद्मक्खं खलु अयं पुरिसे नरयपडिरूपियं वेयणं वेयतितिकहु मियं देविं आपुच्छति २ ता मियाए देवीए गिहाओ पडिनिकद्वभति गिहा २ ता मियग्गामं नगरं मञ्जङ्मञ्जङ्गेण निग्गच्छति नि २ ता जेणेव समणे मगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति २ ता समणं० तिक्खुतो आयाहिणपयाहिणं करेइ २ ता बंदति नमंसति २ ता एवं वयासी—

एवं खलु अहं तु अभेहिं अब्यपुण्णाए समाणे मियग्गामं नगरं मञ्जङ्मञ्जङ्गेण अणुप्पविसामि जेणेव मियाए देवीए गेहे तेणेव उवागते, तते एं सा मियादेवी ममं एङ्गमाणं पासइ २ ता हड्डा तं वेव सब्बं जाव पूयं च सोणियं च आहारेति, तते एं मम इमे अज्ञतियेण समुष्पजित्या— अहो एं इमे दारए पुरा जाव विहरइ ।

दृ. 'अतुरियं'ति अत्वरितं मनःस्थीर्यात्, यावल्करणादिदं दृश्यम्— 'अचवलमसंभंते जुगांतरलोयणाए दिङ्गीए पुरओ रियं'ति तत्राचपलं—कायचापल्याभावात् क्रियाविशेषणे चैते, तथा 'असंब्रान्तः' ग्रमरहितः युगं—यूपस्तद्यमाणो भूभाग्नोऽपि युगं तस्यात्तरेमध्ये प्रलोकनं यस्याः सातया तया दृष्ट्या—चक्षुषा 'रियं'ति ईर्या—गमनं तद्विषयो मागोऽपीर्याऽतस्तां 'जेणेव'ति यस्मिन् देशे 'हड्डुजाव' ति 'हड्डुहुमाणंदिए' इत्यादि दृश्यम्, 'हब्बं'ति शीघ्रम् । 'जओ एं'ति यस्मात् । २

‘जाया यावि होत्या’ जाता चाप्यमवदित्यर्थः। तत्यपरियहुं ति दस्त्रपरिवर्तनम्। ‘से जहानामए’ ति तथथा नाभेति वाक्यालङ्कारे ‘अहिमडेइ वा सप्पकडेवरे इ वा’ इह यावल्करणात् ‘गोमडेइ वा सुणह मडेइ वा’ इत्यादिद्रष्टव्यम्। ‘ततोविणं’ ति ततोऽपि—अहिकडेवरादिगच्छादपि। ‘अनिष्टतराए चेव’ ति अनिष्टतर एव गन्ध इति गम्यते, इह यावल्करणात् ‘अकंततराए चेव अपियतराए चेव अमणुश्चतराए चेव अमणामतराए चेव’ ति ईश्यम्, एकार्थाश्चीते ‘गुच्छिए’ इत्यत्र ‘गहिते गिढ्ठे अज्ञोववत्त्रे’ इति पदत्रयमन्यद् ईश्यम्, एकार्थान्येतानि चत्वार्थपीति

‘अज्ञात्यिए’ इत्यत्र ‘चिंतिए कप्पिए पत्तिए मणोगए संकप्पे’ इति ईश्यम्, एतान्यथेकायानि ‘पुरापोराणाणं दुष्मित्राणां’ इहाक्षरघटना ‘पुराणानां’ जरठानां कवडीभूतानामित्यर्थः ‘पुरा’ पर्वकाले ‘दुश्मीणानां’ प्राणातिपातादिदुश्चरितहेतुकानां ‘दुप्पडिक्कताणं’ ति दुःशब्दोऽभावार्थस्तेन प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिना अप्रतिक्रान्तानां—अनिवर्त्तिविपाकानामित्यर्थः, ‘असुभाणं’ ति असुखहेतुनां ‘पावाणं’ ति पापानां दुष्टस्वभावानां ‘कम्भाणं’ ति झानावरणादीनाम्।

मू. (७) से एं भर्ते! पुरिसे पुब्वभवे के आसि कवरंसि गामसि वा नगरंसि वा किं वा दद्धा किं वा भोद्धा किं वा समायरित्ता केसिं वा पुरा जाव विहरति?, गोयमाइ समणे भगवं महाकीरे भगवं गोयमं एवं वदासी— एवं खलु गोयमा! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुदीवे २ भारहे वासे सयदुवारे नामं नगरे होत्या रिद्धत्यिमिए वत्रओ, तत्य एं सयदुवारे नगरे धनवई नामं राया हुत्या बण्णओ, तस्स एं नगरस्स अदूरसामंते वाहिणपुरच्छिमे दिसीभाए विजयवद्धमाणे नामं खेडे होत्या रिद्धत्यिमियसमिढे, तस्स एं खेडस्स पंच गामसयाइं आभोए यावि हुत्या,

तत्य एं विजयवद्धमाणे खेडे इक्कई नामं रुक्कूडे होत्या अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे, से एं इक्कई रुक्कूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंचणं गामसयाणे आहेवसं जाव पालेमाणे विहरइ, तएणं से इक्कई बहूहिं करोहिय भरोहिय विद्धीहिय उकडाहिय पराभवोहिय दिओहिय भेजोहिय कुंतेहिय लंछपोसेहिय आलीवणोहिय यंयकोहेहिय उवीलेमाणे २ विहम्मेमाणे २ तजेमाणे २ तालेमाणे २ निघणे करेमाणे २ विहरति।

तते एं से इक्कई रुक्कूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स बहूणं राईसरतलवरमाडंवियकोडुंविय-सेड्डिसत्यवाहणं अत्रेसिं च बहूणं गामेलगपुरिसाणं बहुसु कज्जेसु य कारणेसु य संतेसु य गुज्जेसु य निच्छेसु य बवहारेसु य सुणमाणे भणति—न सुणेमि असुणमाणे भणति—सुणेमि एवं पस्समाणे मासमाणे गिणहमाणे जाणमाणे, तते एं से इक्कई रुक्कूडे एयकम्भे एयप्पहाणे एयविज्ञे एयसमायारे सुबहुं पावकम्भं कलिकलुसं समजिणमाणे विहरति, तते एं तस्स इक्कईसरुक्कूडस्स अन्नया कयाइं सरीरगांसि जमगतमगमेव सोलस सोगायंका पाउबूया, तंजहा—

मू. (८) सासे १ कासे २ जरे ३ दाहे ४, कुच्छिसूले ५ भगंदरे ६।

अरिसा ७ अजीरए ८ दिड्डी ९, मुख्सूले १० अकारए ११ ॥

अच्छिवेयणा १२ कश्चवेयणा १३ कंडू १४ उदरे १५ कोडे १६।

मू. ‘पुब्वभवे के आसि’ इत्यत एवमध्येये—‘किंनामए वा किंगोत्तए वा’ नाम—याध्चिकमभिधानं गोत्रं तु—यथार्थ कलं वा ‘कवरंसि गामसि वा नगरंसि वा किं वा दद्धा किं वा समायरेत्ता केसिं वा पुरा पोराणाणं दुष्मित्राणं दुप्पडिक्कताणं असुहाणं पावाणं कम्भाणं

पावर्ण फलदित्तिविसेसं पञ्चणुव्यवमाणे विहरइ'ति ।

'ऋच्छित्थिपिए'ति ऋच्छिग्रथानं स्तिमितं च—निर्भयं यत्ततथा, 'बण्णओ'ति नगरवर्णकः, स चौपपातिकवद्विष्टव्यः, 'अदूरसामंते'ति नातिदूरे न च समीपे इत्यर्थः, 'खेडे'ति धूलीप्राकारं 'रिढ'ति 'रिढकल्यमियसमिष्ठे' इति द्रष्टव्यम्, 'आमोए'ति विस्तारः 'रुडुडति राष्ट्रकूडे—मण्डलोपजीवी राजनियोगिकः, 'अहम्पिए'ति अधार्मिको यावल्करणादिदं धृयम्—'अधम्पाणुए अधम्पिष्ठे अधम्पपलोई अधम्पपलस्त्रणे अधम्पसमुदाचारे अधम्पेण व्रेव वित्ति कर्त्तेमाणे दुस्सीले दुव्वए'ति, तत्र अधार्मिकल्यप्रपञ्चनायोव्यते—'अधम्पाणुए' अधर्म—श्रुतवारित्रभावं अनुगच्छतीत्यधर्मानुगः, कुत प्रतदेवमित्याह—अधम्पएव इष्टे—कल्पभः पूजितो वा यस्य सोऽधर्मिष्टः अतिशयेन वाऽधर्मी—धर्मवर्जित इत्यधर्मिष्टः, अत एवाधमाख्यायी—अधर्मग्रतिपादकः अर्थमख्यातिर्वा—अविष्मानधर्मोऽधमित्येवंप्रसिद्धिकः, तथाऽधर्म प्रलोकयति—उपादेयतया प्रेक्षतेयः स तथा, अत एवाधर्मप्ररजनः—अधर्मरागी अत एवाधर्मः समुदाचारः—समाचारो यस्य स तथा, अत एवाधर्मेण—हिंसादिना वृत्ति—जीविका कल्पयन् सन् दुःशीलाः—शुभस्वाभावहीनः दुर्ब्रतश्च—ब्रतवर्जितः दुलाहानन्दः—सामुदर्शग्रादिगचान्तराहरति ।

'आहेवद्वा'ति अधिपतिकर्म, यावल्करणादिदं धृयं—'पोरेवद्वं सामित्तं भट्टितं महत्तरगतं आणाईसरसेणावद्वां कारेमाणे'ति तत्र पुरोबृत्तित्वं—अग्रेसरत्वं स्वामित्वं—जायकल्वं भर्तृत्वं—पोषकल्वं महत्तरकल्वं—उत्तमत्वं आहोश्वरस्य—आज्ञाप्रधानस्य यत्सेनापतित्वं तदाज्ञोश्वरसेनापत्यं कारयन्—नियोगिकैर्विधापयन् पालयन् स्वयमेवेति ।

'करेहि य'ति करैः—क्षेत्राद्याश्रितराजदेयद्रव्यैः 'भरेहि य'ति तेषामेव प्राचुर्यैः 'विद्धीहि य'ति वृद्धिभिः—कुटुम्बिनां वितीर्णस्य धान्यस्य द्विगुणादेगहणैः, वृत्तिभिरिति क्वचित्, तत्र वृत्तयो—राजदेशकारिणां जीविकाः, 'उक्तडाहि य'ति लज्जाभिः 'पराभएहि य'ति पराभकैः 'देजेहि य' अनाभवद्वातव्यैः 'भेजेहि य'ति यानि पुरुषमारणाद्यपराधमाश्रित्य ग्रामादिषु दण्डद्रव्याणि निपततन्ति कौटुम्बिकान् प्रति च भेदेनोद्वाहन्ते तानि भेद्यानि अतस्तैः 'कुंतेहि य'ति कुलाकम्—एतावद्रव्यं त्वयादेयमित्येवं नियन्त्रणया नियोगिकस्य देशादेयत्समर्पणमिति, 'लंछपोसेहि य'ति लज्जाः—चौरविशेषाः संभाव्यन्ते तेषां पोषाः—पोषणानि तैः, 'आलीबणेहि य'ति व्याकुललोकानां मोषणार्थं ग्रामादिग्रीषीपनके: 'पंथकोद्देहि य'ति सार्थघातैः 'उचीलेमाणे'ति अवपीतायन्—वाधयन् । 'विहम्पेमाणे'ति विधर्मयन्—स्वाचारग्राधान् कुर्वन् 'तज्जमाणे'ति कृतावद्वान् तर्जयन्—ज्ञानस्य रे यन्मम इदं च इदं च न दस्त्वेत्येवं भेषयन् 'तालेमाणे'ति कशाचपेटादिभिस्ताडयन् 'निरुपेकरेमाणे'ति निर्द्धनान् कुर्वन् विहरति । 'तएषं से इक्कई रुक्कूडे विजयवद्वमाणस्स खेडस्स सल्कानां बहूणं राईसरतलवरमाङ्गवियकोहुंवियसेड्विसत्यवाहाणं' इह तलवराः—राजप्रसादवन्तो राजोत्थासनिकाः 'माडम्बिकाः' मडम्बाधिपतयो मठम्बं च—योजनगद्वयाभ्य—न्तरेऽविद्यमानग्रामादिनिवेशः सञ्चिदेशविशेषः शेषाः प्रसिद्धाः,

'कञ्जेसु'ति कार्येषु—प्रयोजनेषु अनिष्टत्रेषु 'कारणेषु'ति सिसाधविषितप्रयोजनोपायेषु विषयभूतेषु ये मन्त्रादयो व्यवहरात्तसेषु, तत्र मन्त्राः—परथ्यालोचनानि गुह्यानि—रहस्यानि निश्चया—रहस्यानि निश्चय—वस्तुनिर्णयः व्यवहारा—विवादास्तेषु विषये । 'एयकम्भे' एतद्वयापारः एतदेववा

काम्यं—कमनीयं यस्य स तथा, ‘एयप्पहाणे’ ति एतलभानः एतत्रिष्ठ इत्यर्थः, ‘एयविज्ञे’ ति एषैव विद्या—विज्ञानं यस्य स, ‘एयसामायारे’ ति एतज्जीतकल्प, ‘पाचकम्ब’ ति अशुर्भ—ज्ञानादरणादि ‘कलिकलुसं’ ति कलहेतुकलुषं भलीमसमित्यर्थः, । ‘जमगसमगं’ ति युगपत् ‘रोगायंक’ ति रोग—व्याधयस्त एवातङ्गः—कष्टजीवतकारिणः ‘सासे’ इत्यादि श्लोकः, ‘जोणिसूले’ ति अपपाठः ‘कुच्छिसूले’ इत्यस्यन्यत्र दर्शनातु, ‘भगदले’ ति भगन्दरः ‘अकारए’ ति अरोचकः, ‘अच्छिदेवणा’ इत्यादि श्लोकातिरिक्तं, ‘उदरे’ ति जलोदरं । शृङ्गांटकादयः स्थानविशेषाः ।

मू. (१) तते णं से इक्कई रुक्कडे सोलसहिं रोगायंकेहिं अभिभूए समाणे कोङ्कियपुरिसे सगद्वावेङ्ग २ ता एव वयासी—गच्छह णं तुव्वे देवाणुप्पिया ! विजयवद्धमाणे खेडे संघाडगतिग-
ग्नुउड्वद्धमाणहण्डेसु महाग २ सहेण उग्घोसेमाणा २ एवं वदह—इहं खलु देवाणुप्पिया ! इक्कईरुक्कडुडस्स सरीरगांसे सोलस रोगायंक पाउब्बूया, तंजहा—सासे १ कासे २ जरे ३ जाव कोदे १६, तं जो णं इच्छति देवाणुप्पिया ! विज्ञो वा विज्ञपुतो वा जाणुओ वा जाणुयपुतो वा तेगिच्छी वा तेगिच्छिपुतो वा इक्कईरुक्कडुडस्स तेसि सोलसण्ह रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामितए तस्स णं इक्कई रुक्कडे विपुलं अत्यसंपवाणं दलयति, दोम्पि तम्पिउग्घोसेह २ ता एयमाणसिथं पद्धप्पिणह, तते णं ते कोङ्कियपुरिसा जाव पद्धप्पिणति,

तते णं से विजयवद्धमाणे खेडे इमं एयास्वं उग्घोसणं सोङ्गा निसम्य बहवे विज्ञा य द सत्यकोसहत्यगया सएहिं २ गिहेहिंतो पडिनिकखमंति २ ता विजयवद्धमाणस्स खेडस्स मञ्ज्ञापञ्जेण जेणेव इक्कईरुक्कडुडस्स गिहे तेणेव उवागच्छइ २ ता इक्कईरुक्कडुडस्स सरीरगं परामुसंति २ ता तेसि रोगाणं निदाणं पुच्छति २ ता इक्कईरुक्कडुडस्स बहुहिं अब्बंगेहि य उव्वद्धणाहि य सिणोहपाणेहि य वमणेहि य विरेयणेहि य अवद्धणाहि य अवण्हणेहि य अणुवासणाहि य वत्थिकम्भोहि य निरुहेहि य सिरावेहेहि य तच्छणेहि य पच्छणेहि य सिरोवत्थीहि य तप्पणाहि य पुउपाणेहि य छल्लीहि य मूलेहि य कदेहि य पत्तेहि य पुष्केहि य फलेहि य बीएहि य सिलियाहि य गुलियाहि य औसहेहि य भेसज्जेहि य इच्छैति तेसि सोलसण्ह रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसमावित्तए, नो चेव णं संचायंति उवसामित्तए । तते णं ते बहवे विज्ञा य विज्ञपुता य जाहे नो संचायंति तेसि सोलसण्ह रोगायंककाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसि पाउब्बूया तामेव दिसि पडिगया, ततैणी इक्कईरुक्कडे विज्ञेहि य ६ पडियाइकिखए परियारगपरिवर्ते निविष्णोसहभेसज्जे सोलसरोगायंकेहिं अभिभूए समाणे रज्जे य रड्डे य जाव अंतहरे य मुच्छिए रज्जं च रड्डं च आसाएमाणे पत्थेमाणे पीहेमाणे अभिलसमाणे अद्वदुहद्ववसड्हे अहाइजाइ वासस्याइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किद्या इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसेणं सागरोवभद्रितीएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने, से णं ततो अनन्तरं उव्वद्धिता इहेव मियग्गामे णगरे विजयस्स खत्तियस्स मियाए देवीए कुच्छिंसि पुतत्ताए उववन्ने,

तते णं तीसे मियाए देवीए सरीरे वेयणा पाउब्बूया उअला जाव जलंता, जप्पमिइं तव णं मियामुत्ते दारए मियाए देवीए कुच्छिंसि गब्बत्ताए उववन्ने तप्पमिइं च णं मियादेवी विजयस्स अनिहा अकंता अप्पिया अप्पुज्जा अप्पणामा जाया थावि होत्या, तते णं तीसे मियाए देवीए अग्रया कयाइं पुव्वरत्तादरत्तकालसमयंसि कुङ्कंजागरियाए जागरभाणीए इमे एयास्वं वे अज्ञात्यिए

जाव समुप्पज्जित्या – एवं खलु अहं विजयस्स खत्तियस्स पुनिं इडा ६ थेजा वेसासिया अणुमया आसी, जप्पभिङ्गं च णं मम इमे गब्बे कुचिंचिसि गव्मत्ताए उवयन्ने तप्पभिङ्गं च णं अहं विजयस्स खत्तियस्स अनिद्वा जाव अमणामा जाया यावि होत्या, निच्छति णं विजए खत्तिए मम नामं वा गोयं वा निष्टित्वाः क्व किम्बं पुज देहणं वा करितोर्णं या ८, तं सेवं घरु पम एवं गब्बं बहूहिं गव्मसाडणाहि य पाडणाहि य गालणाहि य पारणाहि य साडित्वा वा ४, एवं संपेहेइ संपेहिता बहूणि खाराणि य कदुयाणि य तुवराणि य गव्मसाडणाणि य खायमाणी य पीयमाणी य इच्छति तं गब्बं साडित्वा वा ४ नो चेव णं से गब्बे सङ्गइ वा ४ ।

तते णं सा मियादेवी जाहे नो संधाएति तं गब्बं साडेत्वा वा ४ ताहे संता तंता परितंता अकामिया असवसा तं गब्बं दुहंदुहेणं परिवहइ, तस्स णं दारगस्स गव्मयस्स वेव अडु नालीओ अचिंतरप्पवहाओ अडु नालीओ बाहिरपवहाओ अडु पूयप्पवहाओ अडु सोणियप्पवहाओ दुवे दुवे कन्नतेरेसु दुवे दुवे अचिंतरेसु दुवे नक्कतेरेसु दुवे दुवे धमणिअंतरेसु अभिकखणं पूयं च सोणियं च परिसवमाणीओ २ वेव चिद्वृति, तस्स णं दारगस्स गव्मगयस्स वेव अग्निए नामं वाही पाउव्यूरजेणं सेदारए आहारेति सेणं खिष्पामेव विद्धंसमागच्छति पूयत्ताए सोणियत्ताए य परिणमति, तंपि य से पूयं च सोणियं च आहारेति, तते णं सा मियादेवी अश्रवा कयाइ नवण्हं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं दारगं पयाया जातिअंधे जाव आगङ्गिते, तते णं सा मियादेवी तं दारगं हुडं अंधास्त्रवं पासति २ ता भीया ४ अम्बद्याइं सद्वावेति २ ता एवं वयासी—गच्छहणं देवाणुप्पिया ! तुमं एवं दारगं एगंते उक्कलडियाए उज्ज्ञाहि, तते णं सा अम्बद्याई मियादेवीए तहति एयम्हुं पडिसुषेति २ ता जेणेव विजए खत्तिए तेणेव उवागच्छइ (२) करवलपरिग्नहियं एवं वयासी—एवं खलु सामि ! मियादेवी नवण्हं मासाणं जाव आगतिमिते,

तते णं सा मियादेवी तं हुडं अंधास्त्रवं पासति २ ता भीया तत्या उव्विष्णा संजायमया ममं सद्वावेइ २ ता एवं वयासी—गच्छहणं तुव्वे देवाणुप्पिया ! एवं दारगं एगंते उक्कलडियाए उज्ज्ञाहि, तं संदिसह णं सामी ! तं दारगं अहं एगंते उज्ज्ञामि उवाहु भा ?, तते णं से विजए खत्तिये तीसे अम्बधाईए अंतिए एयम्हुं सोझा तहेव संभंते उड्हाए उड्हेति उड्हा २ ता जेणेव मियादेवी तेणेव उवागच्छति २ ता मियादेवीं एवं वयासी—देवाणुप्पिया ! तुव्वं पढमं गब्बे तं जइ णं तुव्वे एं एगंते उक्करिडियाए उज्ज्ञासि ततो णं तुव्वे पया नो थिरा भवित्सति,

तो णं तुमं एवं दारगं रहस्यियंसि भूमिघरंसि रहस्यिएणं भत्तपायेणं पडिजागरमाणी २ विहराहि तो णं तुव्वं पया थिरा भवित्सति, तते णं सा मियादेवी विजयस्स खत्तियस्स तहति एयम्हुं विनएणं पडिसुषेति २ ता तं दारगं रहस्यियंसि भूमिघरंसि रह० भत्तपायेणं पडिजागर-माणी विहरति, एवं खलु गो० ! मियापुत्ते दारए पुरापुराणाणं जाव पछणुव्यवमाणे विहरति ।

३४. 'विज्ञो च'ति वैघशास्त्रे चिकित्सायां च कुशलः 'विजापुत्तो च'ति तत्सुत्रः 'जाणुओ च'ति इयकः—केवलशास्त्रकुशलः 'तेगिच्छिओ च'ति चिकित्सामात्रकुशलः 'अत्यसंपयाणं दलयइ'ति अर्थदानं करोतीत्यर्थः,

सत्यकोसहत्यगय'ति शस्त्रकोशो—नखरदनादिभाजनं हस्ते गतो—व्यवस्थितो येषां ते तथा, अवद्वहणाहि य'सि दम्भनैः 'अवण्हाणेहि य'ति तथाविघद्रव्यसंखृतजलेन स्नानैः

'अणुवासणाहि य'ति अपानेन जठरे तैलप्रबेशनैः 'वत्तिकम्भेहि य'ति धर्ममवेष्टनप्रयोगेण शिरःप्रभूतीनां स्नेहपूरणैः गुदे वा वत्यादिक्षेपणैः 'निरुहेहि य'ति निरुहः—अनुवास एव केवलं द्रव्यकृतोविशेषः 'सिरोवेहेहि य'ति नाडीवेदीः 'तच्छ्रेहिय'ति शुरादिनात्वयस्तनूकरणैः 'पञ्चुणेहि य'ति हस्तैस्त्वचोविदारणैः 'सिरोवत्थीहि य'ति शिरोवस्तिभिः शिरसि बद्धस्य धर्मकोशकस्य द्रव्यसंस्कृततैलाद्यापूरणलक्षणाभिः, प्रागुक्तवस्तिकम्भर्णि सामान्यानि अनुवासाना-निरुहशिरोवस्तयस्तु तदेवा: 'तप्यणाहि य'ति तर्षणैः लेहादिभिः शरीरवृहणैः 'पुडपागेहि य'ति पुटपाकाः—पाकविशेषनिष्पत्त्वा औषधिविशेषाः—'छल्लीहि य'ति छल्लयो—रोहिणीप्रभृतयः

सिलियाहि य'ति शिलिकाः—किराततिक्तकप्रभृतिकाः 'गुलियाहि य'ति द्रव्यवटिकाः 'ओसहेहि य'ति औषधानि एकद्रव्यरूपाणि 'भेसज्जेहि य'ति भैषज्यानि—अनेकद्रव्ययोगरूपाणि पथ्यानि चेति। 'संत'सि श्रान्ता देहखेदेन 'तंत'ति तान्तः मनःखेदेन 'परितंत'सि उभयखेदेनेति 'रङ्गे य रहे य' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—'क्षेत्रं य कोऽग्नारे य वाहणे य'ति, 'मुष्टिए गढिए गिर्दे अज्ञोववण्णे'ति एकार्थाः, 'आसाएमाणे'त्वादय एकार्थाः, 'अङ्गुहङ्गुवसङ्गे'ति आत्मो मनसादुःखितो—दुःखात्मोदेहेन वशार्तस्तु—इन्द्रियवशेन पीडितः, ततः कर्मधारयः, 'उञ्जला' इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'विज्ञा कक्षसा एगाढा चंडा दुहा तिव्वा दुरहियास'ति एकार्था एव, 'अणिङ्गा अकंता अप्यिया अमणुञ्जा अमणामा' एतेऽपि तर्थैव।

'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि'ति पूर्वरात्रो—रात्रेः पूर्वमागः अपररात्रो—रात्रेः पञ्चिमो भागस्ताल्लक्षणो यः कालसमयः कालरूपः समयः स तथा तत्र 'कुङ्गुबजागरियाए'ति कुटुम्बधिन्त-येत्यर्थः, 'अज्ञात्यिए'ति आध्यात्मिकः आत्मविषयः, इह चान्यन्यपि पदानि दृश्यानितव्यया—'चिंतिए'ति सृतिरूपः 'कप्तिए'ति बुद्धया व्यवस्थापितः 'पत्तिए'ति प्रार्थितः प्रार्थनारूपः 'मणोगाए'ति मनस्येव वृत्तो बहिरप्रकाशितः संकल्पः—पर्यात्मोऽः, 'इहे'त्वादीनि पञ्चैकार्थिकानि प्राच्वत, 'धिञ्जे'ति ध्येया 'वैसासिय'ति विश्वसनीया 'अणुभय'ति विप्रियदर्शनस्य पश्चादपि मता अनुभतेति, 'नामः'ति पारिभाषिकी संज्ञा 'गोयं'ति गोत्रं—आन्वर्थिकी संज्ञैवेति

'किमंग पुण'ति किं पुनः 'अंग' इत्यामन्त्रणे 'शब्दसाडणाहिय'ति शातनाः—गर्भस्य खण्डशो भवनेन पतनहेतवः 'पाडणाहि य'ति पातनाः यैरुपायैरखण्ड एव गवः पतति 'गालणाहि य'ति यैर्गल्मो द्रवीभूय क्षरति 'मारणाहि य'ति मरणहेतवः। 'अकामिय'ति निरभिलाषाः 'अस्वयंवस'ति अस्वयंवशा 'अङ्गु नालीओ'ति अष्टी नाडवः—शिराः 'अर्धितरप्यवहाउ'ति शरीराद्वाहिः पूयादि सारन्ति यास्तास्तयोक्ताः, एता एव षोडश विभज्यन्ते 'अङ्गे'त्वादि, कथमित्याह—'दुवे दुवे'ति द्वे पूयप्रवाहे द्वे थ शोणितप्रवाहे, ते थ क्वेत्याह—'क्षंतरेसु' श्रोत्रन्द्रियोः, एवमेताश्चतुषः, एवमन्या अपि व्याख्येयाः, नवरं धमन्यः—कोऽकहङ्गान्तराणि 'अग्नियए'ति अग्निको मस्मक्षमिधानो वायुविकारः जाइअंथे' इत्यत्र यावत्करणात् 'जाइभूए' इत्यादि दृश्यं, 'हुङ्डं'ति अव्यवस्तिताङ्गाद्यवं 'अंघार्लवं'ति अन्धाकृतिः, 'भीया' इत्यतद्रैतदृश्यं 'तत्याउव्यिग्ना संजायमया' मयप्रकषमिधानायैकार्थाः शब्दाः, 'करयले'त्वत्र 'करयलपरिग्नाहियं दसणहं भत्यए अंजलिं कहु' इति दृश्यं, 'नवण्ह'मित्यत्र 'मासाणं बहुपदिपुश्राण' मित्यादि दृश्यं, तथा 'जाइअंघ' मित्यादि थ, 'संभंते'ति

उत्सुकः 'उद्भाते उद्भेद' ति उत्थाने नोत्तिष्ठति, 'प्य' ति प्रजाः—अपत्थानि, 'रहस्यिगयंसि' ति राहस्यिके विजने इत्यर्थः ।

'पुरापोराणाणं' ति पुरा—पूर्वकाले क्रतानभिति गच्छम् अत एव 'पुराणानं' चिरन्तनानाम्, इह च वाचकरणात् 'दुधिभाणं दुपदिकंताणं' इत्थादि 'पावगफलवित्तिविसेस' मित्यन्तं द्रष्टव्यम्-

म्. (१०) मियापुते णं भन्ते ! दारए इओ कालमासे कालं किञ्चा कहिं गमहिति ? कहिं उववज्ञिहिति ?, गोयमा ! मियापुते दारए छचीसं वासाइं परमाऊयं पालइता कालमासे कालं किञ्चा इहेव जंबुद्धीवे दीवे भारहे वासे वेयहिंगिरिपायमूले सीहकुलंसि सीहतताए पद्मायाहिति,

से णं तत्य सीहे मविस्सति अहम्मिए जाव साहसिए सुबहूं पावं जाव समजिणति जाव समजिणिता कालमासे कालं किञ्चा इमीसे रथणप्पमाए पुढवीए उक्कोससागरोवमठितीएसु जाव उववज्ञिहिति, से णं ततो अनंतरं उब्बडिता सरीसवेसु उववज्ञिहिति,

तत्य णं कालं किञ्चा दोब्बाए पुढवीए उक्कोसेणं तिथि सागरोवमाइं, से णं ततो अनंतरं उब्बडिता पक्खीसु उववज्ञिहिति, तत्यवि कालं किञ्चा तद्वाए पुढवीए सत्त सागरोवमाइं, से णं ततो सीहेसु य, तथानंतरं चोत्थीए उरगो पंचमी० इत्थी० छट्ठी० मणुआ० अ सत्तमाए, ततोऽनंतरं उब्बडिता से जाइं इमाइं जलयरपांचिदियतिरिक्खजोणियाणं नच्छकच्छभगाहमगरसुखमारादीणं अद्धतेरस जातिकुलकोडिजोणिपमुहसयसहस्राइं तत्य णं एगमेगांसि जोणीविहाराणंसि अनेगसत्तसहस्राखुतो उद्धाइता २ तत्थेव मुओ० २ पद्मायाइस्सति,

से णं ततो उब्बडिता एवं वउपएसु उरपरिसप्पेसु भुयपरिसप्पेसु खहयरेसु चउरिदिएसु तेइंदिएसु वेईंदिएसु वणप्फइएसु कुयरुक्खेसु कुयदुखिएसु वाउ० तेझ० आऊ० पुढवी० अनेगसयसहस्राखुतो, से णं ततो अनंतरं उब्बडिता सुपइड्डपुरे नगरे गोणताए पद्मायाहिति, से णं तत्य उम्मुक्कजाव बालभावे अन्नया कयाइं पदमपाउसंसि गंगाए महानईए खलीयमट्टियं खणमाणे तडीए पेण्डिए समाणे कालगए तत्थेव सुपइड्डे पुरे नगरे सेड्डिकुलंसि पुमत्ताए पद्मायाइस्सति,

से णं तत्य उम्मुक्कबालभावे जाव जोव्वणगमणुपते तहात्वाणं थेराणं अंतिए धम्मं सोद्धा निसम्म मुडे भविता अगाराओ अनगारियं पब्बइस्सति, से णं तत्य अनगारे भविस्सति इरियासमिए जाव बंभचारी, से णं तत्य बहूई वासाइं सामग्रपरियाणं पाउणिता आलोइयपडिङ्गते समाहिपते कालमासे कालं किञ्चा सोहम्ये कप्पे देवताए उववज्ञिहिति, से णं ततो अनंतरं घयं घइता महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवंति उद्भाइं जहा दछपइझे सा चेव बतव्यया कलाओ जाव सिज्जिहिति

एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं पदमस्स अज्ञायणस्स अद्यमड्डे पश्चत्तेतिबेमि ।

बृ. 'अहम्मिए' इत्यत्र वाचकरणादिवं ६४्यं—'वहुनगरनिगगजसे सुरे दद्धपहारी' ति, व्यक्तं च। 'कालमासे' ति मरणावसरे। ४ 'सागरोवम जाव' ति 'सागरोपमड्डीएसु नेरइय-ताए' द्रष्टव्यम् 'जाइकुलकोडीजोणिपमुहसयसहस्राइं' ति जाती—पञ्चेन्द्रियजाती कुलकोटीनां योनिप्रमुखानि—योनिद्वारकाणि योनिशतसहस्राणि। 'जोणीविहाराणंसि' कस्ति योनिभेदे 'खलीणमट्टिय' ति खलीनां—जाकाशस्थां छिन्नतटोपरिवर्तिनीं मृत्तिकामिति ।

'उम्मुक्क जाव' ति 'उम्मुक्कबालभावे विग्रयपरिणयमेते जोव्वणगमणुपते' ति ६४्यं, तत्र

विज्ञ एव विज्ञकः स चासौ परिणतमात्रश्च—बुद्धयादिपरिणामापश्च एव विज्ञकपरिणतमात्रः ‘अनंतरं चयं घट्ट’ ति अनन्तरं शरीरं त्यक्त्वा व्यवनं वा कृत्वा । ‘जहा दछपझें’ ति औपपातिके यथा छढ़प्रतिज्ञाभिधानो भव्यो वर्णितसत्याऽयमपि वाच्यः, कस्मादेवभित्याह—‘सा चेव’ ति सैव छढ़प्रतिज्ञासम्बन्धिनी अस्यापि वक्तव्यतेति, तामेव स्मरयशाह—‘लाओ’ ति कलास्तेन गृहीत्यन्ते छढ़प्रतिज्ञेनेव यावकरणाद्य प्रब्रज्याग्रहणादिः तस्येवास्य वाच्यं, याचत्सेत्यतीत्यादि पदपश्चकभिति, ततः सेत्यति—कृतकृत्यो भविष्यति भोत्थर्थते—केवलज्ञानेन सकलं झोर्य ज्ञास्यति मोक्ष्यति—सकलकर्मविनमुक्तो भविष्यति परिनिर्वास्यति—सकलकर्मकृतसन्तापरिहतो भविष्यति, किमुक्तं भवति ?—सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति

अध्ययनं – १ – समाप्तम्

अध्ययन - ३ - उचितकः

मू. (१९) जइ णं भते ! समणेण-जाव संपत्तेण दुहविवागाणं पढमस्स अज्ञायणस्स अयमद्दे पन्नते दोद्दास्स णं भते ! अज्ञायणस्स दुहविवागाणं समणेण जाव संपत्तेण के अहे पन्नते ?, तते णं से सुहम्मे अनगारे चंपूः अपालारं एवं उकाही— तरं डाकु गांडूः । तोणं रुक्खालोणं तीणं समएण वाणियगामे नामं नयरे होत्या रिङ्कित्यमियसमद्दे, तस्स णं वाणियगामस्स उत्तरपुरुच्छिमे दिसीभाए दुईपलासे नामं उज्जाणे होत्या, तत्य णं दुईपलासे सुहम्मस्स जक्खास्स जक्खाययणे होत्या, तत णं वाणियगामे मिते नामं राथा होत्या वज्रओ,

तस्य एं मितस्स रज्ञो सिरीनामं देवी होत्या वर्णणां, तत्य एं वाणियगामे कामज्जया नामं गणिया होत्या अहीण जाव सुखदा बावतरिक- लापंडिया चउसडिगणियागुणोववेया एगूणतीसविसेसे रममाणी एकबीसरतिगुणप्पहाणा बतीसपुरिसोवयारकुसला नवांगसुतपडिबोहिया अड्हारसदेसीभासाविसारया सिंगारागारुघारुवेसा गीयरतिगंधव्वनड्हकुसला संगवगय० सुंदरथण० ऊसियज्जया सहस्रलंभा विदिनछतवा- मरवालवीयणीया कझीरहप्पयाया यावि होत्या, बहूं गणियासहस्राणं आहेवज्जं जाव विहरइ ।

बृ. 'अहीणे' ति अहीणपुण्णपंचिंदियसरीरेत्यर्थः, यावल्करणात्, 'लकद्वणवंजणगुणोववेया
माणुम्माणप्पमाणपडिपुश्रसुजायसव्वंगसुंदरंसी' त्यादि द्रष्टव्यं, तत्र लक्षणानि-स्वस्तिकादीनि
व्यञ्जनानि-मष्ठीतिलकादीनि गुणाः-सौभाग्यादयः मानं-जलद्रोणमानता उन्मानं- अर्द्धभार-
प्रमाणताप्रमाणं-अष्टोत्तरशताहुलोच्छययेति, 'बावतरीकलापंडिय' ति लेखाधाः शकुनरुतपर्यन्ताः
गणितप्रथानाः कलाः प्रायः पुरुषाणामेवाभ्यासयोग्याः स्त्रीणां तु विज्ञेया एव प्राय इति, 'चउसद्विग-
णियागुमणीववेया' गीतनृत्यादीनि विशेषतः पण्डस्त्रीजनोचितानि यानि चतुष्प्रष्ठिर्विज्ञानानि ते
गणिकागुणाः अधवा वात्स्यायनोक्तान्यालिङ्गनादीन्यदृष्टौ वस्तुनि तानि च प्रत्येकमष्टमेदत्वाच्चतुः
षष्ठिर्भवन्तीति, चतुःषष्ठ्या गणिकागुणैरूपपेताया सातथा, एकोनत्रिंशद्विशेषा एकविंशती रतिगुणा
द्वात्रिंशक्ष पुरुषोपचाराः कामशास्त्रप्रसिद्धाः,

‘नवंगसुतपदिबोहिय’ ति हੈ ਅਥੇ ਦ੍ਰੇ ਚਕੂਖੀ ਹੈ ਘਾਣੇ ਏਕਾ ਜਿਛਾ ਏਕਾ ਤਕ ਘ ਮਨ:

इत्येतानि नवाङ्गनि सुपानीव सुपानि यीवनेन प्रतिबोधितानि—स्वार्थग्रहणपदुतां प्राप्तितानि यस्याः सा तथा 'अङ्गरसदेसीभासाविसारय' ति रुद्धिगच्छं 'सींगारागारचारुवेस' ति शृङ्गरस्यरसविशेष-स्यागारमिव चारुवेषो यस्याः सा तथा, 'गीयरद्दगंधव्यनद्दकुसल' ति गीतरतिश्वासीं गन्धव्यनाटय-कुशला चेति समासः, गन्धवं नृत्यं गीतयुक्तं नाटयं दु नृत्यमेवेति, 'संगव्यगय' ति 'संगव्यगय-भणियविहियविलाससललियसंलावनीउणजुतोवयारकुसले' ति द्धयं सङ्गतानि—उचितानि गतादीनि यस्याः सा तथा, सललिताः—प्रसवतोपेता ये संलापास्तेषु निपुणा या सा तथा, युक्ताः—सङ्गता ये उपचारा—व्यवहारस्तेषु कुशला या सा तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः, 'सुंदरधण' तिति एतेनेदं द्धयं—

'सुंदरधणजहणवयणकरचरणनयणलावण्णविलासकलिय' ति व्यक्तं नवरं जघनं—पूर्वकटीभागः लावण्यं—आकारस्य सृहणीयता विलासः—स्त्रीणां वेष्यविशेषः 'ऊसिय-ज्ञय' ति ऊर्ध्वकृतजयपताका सहस्रलाभेति व्यक्तं 'विदिश्वलत्तचामरवालवीयणीय' ति वितीणी—राजा प्रसादतो दसं छञ्च चामरत्वा वालव्यजनिका यस्याः सा तथा, 'कन्त्रीरहण्याया यादि होत्य' ति कर्णीरथः—प्रवहणं तेन प्रयातं—गमनं यस्याः सा तथा 'वाऽपीति समुद्दये होत्या' ति अभवदिति, 'आहेवद्ध' ति आधिपत्यम्—आधिपतिकर्म, इह यावत्करणादिदं द्धयं—'पोरेवद्ध' पुरोवर्तित्वं० अग्रेसरत्वमित्यर्थः, 'भर्तुत्वं' पोशकत्वं 'स्वापित्वं' स्वस्वामिसम्बन्धमात्रं 'महत्तरगत्तं' महत्तरत्वं शेषवेश्याजनापेक्ष्या महत्तमताम् 'आणाईसरसेणावद्यं' आज्ञेश्वरः—आज्ञाप्रधानोयः सेनापतिः—सैन्यनायकस्तस्य भावः कर्मवा अहेऽश्वसेनापत्त्वाप्युपादेश्वरसेनापत्यमिव आज्ञेश्वरसेनापत्यं 'कारेमाणा' कारयन्ती परैः 'पालेमाणा' पालयन्ती स्वयमिति ।

मू. (१२) तत्यं वाणियगामे विजयमिते नामं सत्यवाहे परिवसति अहे० तस्य एं विजयमितस्सुभद्रानामं भारिया होत्या अहीण०, तस्य एं विजयमितस्सुभद्राए भारियाए अत्तए उज्जियए नामं दारए होत्या अहीण जाव सुरुवे तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसदे परिसा निग्या राया निग्यओ जहा कोणिओ तहा निग्यओ धम्मो कहिओ परिसा पडिग्या राया य गओ, तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेझे अंतेवासी इंद्रभूइनामं अनगारे जाव लेसे छहंछडेणं जहा पश्चत्तीए पढम जाव जेणेव वाणियगामे तेणेव उवा० उद्धनीयअडमाणे जेणेव रायमगे तेणेव ओगाढे,

तत्यं एव एत्थी पाशइ सञ्चञ्चवञ्चवम्बियगुडियउपीलियकच्छे उद्धमियद्यंटे नानामणिरव्यणविहिहगेविज्ञात्तरकंचुइझे पडिकप्पिए झयपडागवरपंथामेलआरुढहत्यारोहे गहियाउहण्यहरणे अन्ने य तत्यं बहवे आसे पासति सञ्चञ्चवञ्चवम्बियगुडिए आविद्धगुडिओसारिय-पक्खरे उत्तरकंचुइय ओदूलमुहघंडाधरवामरथासकपरिमंडियकडिए आरुढआसारोहे गहियाउहण्यहरणे ।

अन्ने य तत्यं बहवे पुरिसे पासइ सञ्चञ्चवञ्चवम्बियकवए उपीलियसरासणपडीए पिणिड्वगेझेविमलवबञ्चविंधपडे गहियाउहण्यहरणे, तेसिं वर्णं पुरिसाणं मज्जगद्यं पुरिसं पासति अवउडगवंधणं उक्ततकग्रनासं नेहतुप्पियगत्तं बज्जककखडियजुयनियत्थं कंठेगुणरत्तमझदामं चुण्णगुडियगत्तं चुण्णयं बज्जपाणपीयं तिलंतिलं वेव छिङ्गमाणं काकणीमंसाइं खावियं तं पावं

खक्खरगससहिं हम्ममाणं अणेगनरनारीसंपरिद्वुङ् घट्टरे घट्टरे खंडपठहएणं उग्धोसिङ्गमाणं,

इमं चणं एवास्त्वं उग्धोसणं पडिसुणेति—नो खलु देवा ! उज्जियगस्त्व दारगस्त्व केह राया वा रायपुत्तो वा अवरज्जइ अप्पणो से सयाइं कम्पाइं अवरज्जन्ति।

बृ. 'अहीण'ति 'अहीणपुत्रपंचिदियसरीरे'ति व्यक्तं च, यावल्करणादिदं द्धयं 'लक्खणवंजणगुणोवदेऽ' इत्यादि 'इंदभूई' इत्यत्र यावल्करणात् 'नामे अनगारे गोयमगोत्तेष'—मित्यादि 'संखितविउलतेयलेसे' इत्येतदल्लत्तं द्धयं । छट्टुंछट्टुणं जहा पत्रतीए'ति यथा भगवत्यां तथेदं वाच्यं, तद्वैवं—'छट्टुंछट्टुणं अनिकिद्वत्तेण तवोकम्पेण अप्पाणं भावेमाणे विहरति, तएणं से भगवं गोदमे छट्टुक्खमणपारणगंसि' 'पढमं' इत्यत्र यावल्करणादिदं द्धयं—पढमाए पोरिसीए सञ्जायं करेति दीयाए पोरिसीए झाणं झियति तइयाए पोरिसीए अतुरियमच्वलमसंभंते मुहयोत्तियं पडिलेहेइ भायणवत्थाइं पडिलेहेइ भायणाणि पमझाति भायणाणि उग्गाहेइ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणामेव उवागच्छति २ समणं भगवं महावीरं बंदइ २ एवं वयासी—इच्छामि पं भंते ! तुम्हेहिं अब्मणुण्णाए समाणे छट्टुक्खमणपारणगंसि वाणियगामे णगरे उञ्जनीयमञ्जिमकुलाइं घरसमुदाणस्त्व भिक्खायरियाए अडित्तए' गृहेषु भिक्षार्थी भिक्षाचर्यया भिक्षसमाचारेणाटितुभिति वाक्यार्थः, 'अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं' सखलनां मा कुच्चित्त्वर्थः, 'तए पं भगवं गोयमे समणेणं ३ अब्मणुआते समाणे समणस्त्व ३ अंतियाओ पडिनिक्खमति अतुरियमच्वलमसंभंते जुंतरप्पलोयणाए दिहीए पुरओ रियं सोहेमाणे'ति ।

'संनद्धबद्धवमियगुडिए'ति संनद्धाः—सब्रहत्या कृतसन्नाहाः तथा बद्धं कर्म—त्वल्कणविशेषो येषां ते बद्धवम्भाणस्त्व एव बद्धवभिर्भिकाः, ततथा गुडा—महांस्तनुत्राणविशेषः सा संजाता येषां ते गुडितास्ततः कर्मधारयः, 'उप्पीलियकच्छें'ति उत्पीडिता—गाढतरबद्धाकक्षा—उरोबन्धनं येषां ते तथा तान् 'उद्धामियघंटे'ति उद्धामिता—अपनीतबन्धना प्रलम्बिता इत्यर्थः घण्टायेषां ते तथा तान् 'नानामणिर०'ति नाना मणिरलानि विविधानि ग्रीवेयकानि—ग्रीवाभरणानि उत्तरक्षुकाश—तनुत्राणविशेषः सन्ति येषां ते तथा, अत एव 'पडिक- प्पिए'ति कृतसन्नाहादि—सामग्रीकान् 'झयपडाग०' ध्वजाः—गरुडादिध्वजाः पताकाः गरुडादिवर्जितास्ताभिर्वरा ये ते तथा पञ्च आमेलकाः—शेखरका येषां ते तथा आरुढा हस्त्यारोहा—महामात्रा येषु ते तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयोऽतस्तान्, 'गहियाउपहपहरणा' गृहीतानि आयुधानिप्रहरणाय येषु अथवा आयुधान्यक्षेष्याणि प्रहरणानि तु क्षेष्याणीति ।

'संनद्धबद्धवमियगुडिए'ति एतदेव व्याख्याति—'आविद्धगुडे ओसारियपक्खरे'ति आविद्धा—परिहितागुडा येषां ते तथा, गुडा च यद्यपि हस्तिनां तनुत्राणं रूढातथाऽपि देशविशेषापेक्षयाऽश्वानामपि संभवतीति, अवसारिता—अवलम्बिता: पक्खराः—तनुत्राणविशेषा येषां ते तथा तान्, 'उत्तरकंचुइयओचूलमुहचंडाधरचाभरथासगपरिमंडियकडिय'ति उत्तरकश्चुकः—तनुत्राणविशेष एव येषामस्ति ते तथा, तथाऽबद्धूलकंमुखं चण्डाधरं—रीढाधरीषु येषां ते तथा, तथा चामरैः यासकैश्च—दर्पणैः परिमण्डिता कटी येषां ते तथा, ततः कर्मधारयोऽस्तान्,

'उप्पीलियसरासणपट्टीए'ति उत्पीडिता—कृतप्रत्यआरोपणा शरासनपट्टिका—धनुयीष्ठाहुपट्टिका वा यैस्ते तथा तान्, 'पिणिद्धगेविज्ञ'ति पिणद्धं—परिहितं ग्रीवेयकं यैस्ते तथा

तान्, 'विमलवरबद्धचिंधपटे' विमलो वरो बद्धश्चिह्नपटो—नेत्रादिमयो यैस्ते तथा तान्, 'अवउड-गबंधणं' ति अवकोटकेन—कृटाटिकाया अधीनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तम्, 'उक्तिखतक-आनासं' ति उत्पाटितकर्णनासिकिं 'नेहतुप्पियगतं' ति स्नेहस्तेहितशरीरं 'बज्जकमखडिय-जुयणियच्छं' ति वध्यश्वासी करयोः—हस्तयोः कट्ट्यां—कटीदेशो युगं—युगम् निवसित इव निवसित श्वेति समासोऽतस्तम्, अथवा वध्यस्य यल्करटिकायुगं—निन्द्यचीवरिकाद्यं तत्रिवसितो यः स तथा तं। 'कंठेगुणरत्तमल्लदामं' कण्ठे—गले गुण इव—कण्ठसूत्रपिदरक्तं—लौहितं मल्लदाम—पुष्पमाला यस्य स तथा तं 'चुत्रगुडियगायं' गैरिकक्षोदागुणितशरीरं 'चुत्रयं' ति संत्रस्तं 'बज्जपाण-पीयं' ति वध्या बाह्या वा प्राणा:—उच्छ्वासादयः प्रतीताः प्रिया यस्य स तथा तं 'तिलंतिलं चेव छिञ्चमाणं' ति तिलशश्चिद्यमानमित्यर्थः 'काणणिमंसाइं खावियंतं' काकणीमांसानि तदेहोकृत्त-हस्तमांसखण्डानि खाद्यमानं 'पावं' ति पापिष्ठं 'खकखरसएहिं हम्भमाणं' ति खर्खरा—अश्वेत्रानसनाय चर्मममया वस्तुविशेषाः स्फुटितवंशा वा तैर्हन्यमानं—ताड्यमानम् 'अप्पणो सेसायाइं' ति आत्मनः—आत्मीयानि 'से' तस्य स्वकानि ।

श्र. (१३) तते णं से भगवतो गोयमस्स तं पुरिसं पासिता इमे अज्जतिथिए ५ अहो णं इमे पुरिसे जाव नरयपडिस्तवियं वेदणं वेदेतितिकटु वाणियगामे नयरे उद्धनीयमन्जिमकुले जाव अडमाणे अहापञ्चतं समुद्याणियं गिणहति २ ता वाणियगामे नयरे मज्जांमज्जेणं जाव पडिदंसेति, समयं भगवं महावीरं वंदइ नभंसइ २ ता एवं वयासी—

एवं खलु अहं भंते ! तु तदेहिं अब्दागुडागु रु स्याए दृष्टियगामं जाव तदेह देवेति, से णं भंते ! पुरिसे पुव्यभवे के आसी ? जाव पद्मयुव्यवमाणे विहरति ?,

एवं खलु गोयमा ! तेण कालेण तेणं समएणं इहेव जंखुदीवे २ भारहे वासे हत्यिणाउरे नामं नगरे होत्या रिद्ध०, तत्य णं हत्यिणाउरे नगरे सुनदे नामं राया होत्या महया हिं०, तत्य णं हत्यिणाउरे नगरे बहुमज्जदेसभाए एत्य णं महं एगे गोमंडवए होत्या अनेगखंभसयसत्रिविहुं पासाईं४, तत्य णं बहवे नगरगोस्तवाणं सणाहा य अणाहा य नगरगाविओ य नगरवसभा य नगरबलिवदा य नगरपहृयओ य पउरतणपाणिया निव्यया निरुवसग्गा सुहंसुहेणं परिवसांति, तत्य णं हत्यिणाउरे नगरे भीमे नामं कूडग्गाही होत्या अहम्मिए जाव दुप्पडियानदे ।

तस्य णं भीमस्स कूडग्गाहस्स उप्पला नामं भारिया होत्या अहीण०, तते णं सा उप्पला कूडग्गाहिणी अन्नया कर्याई आवन्रसत्ता जाया यावि होत्या, तते णं तीसे उप्पलाए कूडग्गाहिणीए तिष्ठं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अदमेयास्तवे दीहले पाउव्यूते—

धन्नाओ णं ताओ अस्याओ४ जाव सुलदे जम्मजीविए जाओ णं बहूणं नगरगोरुवाणं सणाहाण य जाव वसभाण य ऊहेहि य थणेहि य वसणेहि य छप्पाहि य कक्कुहेहि य वहेहि य कब्रेहि य अच्छिहि य नासाहि य जिब्भाहि य उड्हेहि य कंबलेहि य सोल्लेहि य तत्तिएहि य भजिएहि य परिसुक्कहि य लावणेहि य सुरं च महुं च मेरगं च जातिं च सीधुं च पसण्णं च आसाएमाणीओ विसाएमाणीओ परिमुंजेमाणीओ परिभाएमाणीओ दीहलं विणयंति,

तं जइ णं अहमयि बहूणं नगर जाव विणिज्ञामितिकटु, तसि दीहलंसि अविणिज्ञमाणंसि सुक्कभुक्खानिम्मंसा ओलुग्गा ओलुग्गासरीरा नितेया दीणविमणवयणा पंडुलङ्घयमुहा ओमंथिय-

नवणवयणकमला जहोइयं पुष्टत्थगंधमलालंकाराहारं अपरिभुअभाणी करवलमलियब्ब
कमलमाला ओहय जाव झियायति । इमं च एं भीमे कूडग्गाहे जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी तेणेव
उवागच्छति २ सा ओहय जाव पासति ओहय जाव पासित्ता एवं वयासी—किं यं तुमे देवाणुप्पिए
ओएहय झियासि ?, तते एं सा उप्पला भारिया भीमं कूड० एवं वयासी—

एवं खलु देवाणुप्पिया ! ममं तिष्ठं मासाणं बहुपडिपुश्राणं दोहला पाउबूया धन्ना एं
ताओ जाओ एं बहूणं गो० ऊह० लावणएहि य सुरं च ४ आसाएमाणी ३ दोहलं विणोति, तते एं
अहं देवाणुप्पिया ! तंसि दोहलंसि अविणिज्ञमाणंसि जाव झियामि ।

तते एं से भीमे कूडग्गाही उप्पले भारियं एवं वयासी—भा एं तुमं देवाणु० ! ओह०
झियाहि, अहम्नं तं तहा करिस्तामि जहा एं तब दोहलस्स संपत्ती भविस्तस्ति, ताहिं इड्डाहिं ५ जाव
घग्गूहिं समासासेति, तते एं से भीमे कूडग्गाही अद्वरतकालसमयंसि एगे अबीए सब्रछ जाव
पहरणे सयाओ गिहाओ निरगच्छइ (२) ता हत्यिणाउरे नगरे मज्जंमज्जेणं जेणेव गोमंडवे तेणेव
उवागते बहूणं नगरगोरुवाणं जाव वसमाण य अप्पेगइयाणं ऊहे छिंदति जाव अप्पेगतयाणं
कंबले छिंदति अप्पेगइयाणं अन्लमन्लाणं अंगोवंगाणं वियंगेति २ जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छति
२ उप्पला ए कूडग्गाहिणीए उवणेति, तते एं सा उप्पला भारिया तेहिं बहूहिं गोमंसेहि य सूलेहि य
सुरं च आसाएमाणी तं दोहलं विणोति, तते एं सा उप्पला कूडग्गाही संपुत्रदोहला संमाणियदो०
विणीय० बोच्छिन्न० संपञ्चदोहला तं गञ्चं सुहंसुहेणं परिवइ, तते एं सा उप्पला कूडग्गाहिणी
अग्रया कयाइ नवणं मासाणं बहुपडिपुश्राणं दारयं पयाया

बृ. 'अज्ञत्यिए' आत्मगतः, इहेदमन्यदपि दृश्यं 'कप्पिए' कल्पितो—भेदवान् कल्पिको
वा—उचितः 'वित्तिए' स्मृतिस्तपः 'पत्तिए' प्रार्थितो भगवदुत्तरप्रार्थनाविषयः 'भनोगए'ति
अप्रकाशित इत्यर्थः संकल्पो—विकल्पः 'समुप्पजित्य' समुत्पन्नवान् 'अहोणं इमे पुरिसे पुरापोराणाणं
दुद्धिशाणं दुष्पडिक्कताणं असुभाणं पावाणं कम्पाणं पावगं फलवितिविसेसं पञ्चणुञ्चवमाणे विहरइ,
न मे दिड्डा नरगा वा नेरइया वा पञ्चकञ्चं खलु अयं पुरिसे नमिरयपडिस्तवियं वेयणं वेपइत्तिकद्दु'
इत्येतत्त्रयमाध्ययनोक्तं वाक्यमाश्रित्याधिकृताक्षराणि गमनीयानीति ।

'रिद्धि'ति 'रिद्धुत्तिभियसमिद्धे' इत्यादि दृश्यं, तत्र ऋद्धं—धवनादिभिर्वृद्धिमुपगतं
स्तिभितं—भयवर्जितं समृद्धं—धनादियुक्तभिति । 'महया हि'ति इह 'महयाहिभवंतमलयमंदर-
महिंसदासे' इत्यादि दृश्यं, तत्र महादिमवदादयः पर्वतास्तद्वत्सारः—प्रधानो यः स तथा, 'पासा'
इत्यत्र 'पासाईए दरिसणिङ्गे अमिस्त्वे पडिस्त्वे'ति दृश्यं, तत्र प्रासादीयो—भनःप्रसन्नताहेतुः
दर्शनीयो—यं पश्यद्यक्षुर्न श्राव्यति अभिस्तपः—अभिमतरूपः प्रतिस्तपः—द्रष्टारं द्रष्टारं प्रति स्तपं
यस्तेति । नगरबलीवद्वैत्यादी बलीवद्वैत्यितगवाः पट्टिका इस्वमहिष्यो इस्वगोस्त्रियो वा
वृषभा—सापडगवः 'कूडगाहे'ति कूटेन जीवान् गृष्णातीति कूटग्राहः ।

'अहम्पिए'ति धर्मेण चरति व्यवहरति वा धार्मिकस्तत्रिषेधादधार्मिकः, यावलरणादिदं
दृश्यम्—'अहम्माणुए' अधर्मन्—पापलोकान् अनुगच्छतीत्यधर्मानुगः 'अहम्पिदु' अतिशये-
नाधर्मो—धर्मरहितोऽधर्मिष्टः 'अहम्मखाई' अधर्मभाषणशीलः अधार्मिकप्रसिद्धिको वा
'अधर्मपलई' अधर्मनिव—परसम्बन्धिदोषानेव प्रलोकयति—प्रेक्षते इत्येवंशीलोऽधर्मप्रलोकी

‘अहम्मपलङ्गणे’ अधर्म एव—हींसादी प्ररज्यते—अनुरागवान् भवतीत्यधर्मप्ररजनः ‘अहम्मसमुदाचारो’ अधर्मस्त्वः समुदाचारः—समाचारो यस्य सतया ‘अहम्मेण वेव वित्ति कथेमाणे’ ति अधर्मेण—पापकर्मणा वृत्ति—जीविकां कल्पयमानः—कुर्वणः तच्छील इत्यर्थः ‘दुस्सीले’ दुष्टशीलः ‘दुष्वर’ अविद्यमाननियम इति ‘दुष्टडियाणंदे’ दुष्टत्यानन्दः—बहुभिरपि सन्तोषकारणैर-नुत्यमानसन्तोष इत्यर्थः । ‘अहीण’ ति ‘अहीणपुण्णपंचेदियसरीरे’ त्वादि दृश्यम् । ‘आवश्यसत्’ ति गर्मे समापत्रजीवेत्यर्थः । ४ ‘धन्नाओ णं ताओ अम्याओ’ ति अम्बा—जनन्यः, इह यावकरणादिदं दृश्यं—‘पुश्नाओ णं ताओ अम्याओ क्यत्याओ णं ताओ अम्मायओ क्यलक्षणाओ णं ताओ, तासि अम्याणसुलद्धे जम्मजीवियफले’ ति व्यक्तं च ।

‘ऊहेहि य’ ति गवादीनां स्तनोपरिभागैः ‘धणेहि य’ ति व्यक्तं ‘वसणेहि य’ ति वृषणैः—अण्डे: ‘छेष्याहि य’ ति पुच्छैः कक्षुदैः—स्कन्धशिखैः ‘वहेहि य’ ति वृहैः—स्कन्धैः कण्ठादीनि व्यक्तानि ‘कंबलेहि य’ ति सास्नाभिः ‘सोक्षिएहि य’ ति पक्षः ‘तलिएहि य’ ति स्लेहेन पक्षः ‘भज्जिएहि भ्रष्टैः ‘परिसुक्षहि य’ ति स्वतः शोषमुपगतैः ‘लावणेहि य’ ति लवणसंकृतैः सुरातन्दुलधवादिष्ठीनिष्पञ्च मधु च—भाक्षिकनिष्पञ्च मेरकं—तालफलनिष्पञ्च जातिशेच—जातिकुसुमवर्णं मध्यमेव सीधु च—गुडधातकीसंभवं प्रसन्ना—द्राक्षादिद्रव्यजन्या मनः प्रसातिहेतुरिति ।

‘आसाएमाणीओ’ ति ईषत्वादयन्त्यो बहु च त्यज्यन्त्य इक्षुखण्डादेरिव ‘विसाएमाणीओ’ ति विशेषेण खादयन्त्योऽत्परेव त्यजन्त्य खर्जूरादेरिव ‘परिभाएमाणीओ’ ति ददत्यः ‘परिमुजमाणीओ’ ति सर्वमुपमुआनाः अल्पमप्यपरित्यज्यन्त्यः शुष्का—शुष्केव शुष्का रुधिरक्षयात् ‘पुक्ख’ ति भोजनाकरणाद्योनवलतया दुभुक्षायुक्तेव दुभुक्षा अत एव निर्मासा ‘ओलुग’ ति अवरुणा—भानमनोवृत्तिः ‘ओलुगसरीरा’ भग्नदेहा ‘णित्येय’ ति गतकान्ति: ‘दीनविमणवयण’ ति दीना—दैन्यवती विमना:—शून्यचित्ता हीणा च—भीतेति कर्मधारयः, ‘दीनविमणवयण’ ति पाठान्तरे, तत्र विमनस इव—विगतघेतस इव वदनं यस्याः सा तथा, दीना चासी विमनवदना येति समासः, ‘पंडुङ्घट्यमुहा’ पाण्डुकितमुखी पाण्डुरीभूतवदनेत्यर्थः, ‘ओमंथियनयनवयणकमले’ ति ‘ओमंथिय’ ति अधोमुखीकृतानि नयनवदनरूपाणि कमलानि यया सा तथा, ‘ओहय’ ति ‘ओहय-मणसंकप्ता’ विगतयुक्तायुक्तविवेचनेत्यर्थः, इह यावकरणादिदं दृश्यं—‘करतलपलत्यमुहा’ करतले पर्यस्तं—निवेशितं मुखं यया सा तथा ‘अहृज्ञाणोवगया भूमीमयदिह्वया हियाइ’ ति ध्यायती—चिन्तयति । ‘इमं चणं’ ति इत्थेत्यर्थः ‘भीमे कूडग्गाहे जेणेव उप्पला कूडग्गाही तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता उप्रलं कूडग्गाहिणं ओहयमाणसकप्त’ इत्यादि सूत्रं प्रागुक्तसूत्रानुसारेण परिपूर्णं कृत्वा ऽध्येयं, सूचामात्रत्वात्सुस्तकस्य ।

‘ताहिं इड्हाहिं’ इत्यत्र पञ्चकलक्षणादङ्कादिदं दृश्यं—‘कंताहिं पियाहिं मणुन्नाहिं मणामाहिं’ एकार्थाश्चिते, ‘वण्गौहिं’ ति वर्णिभिः ‘एणे’ ति सहायाभावात् ‘अबीए’ ति धर्मस्त्वपसहायभावात् । ‘सञ्ज्ञवद्वच्छियकवए’ पूर्ववत्यावकरणात् ‘उप्पीलियसरासणपट्टीए’ इत्यादि ‘गहियाउपहरणे’ इत्येतदन्तं दृश्यम् ‘संपुन्नदोहल’ ति समस्तायाज्जितार्थपूरणात् ‘सम्माणियदोहल’ ति वाज्जितार्थसमानयनात् ‘विणीयदोहल’ ति वाञ्छादिनयनात् ‘विच्छिन्नदोहल’ ति विवक्षितार्थवाञ्छाऽनुबन्धविच्छेदात् ‘संपन्नदोहल’ ति विवक्षितार्थभोगसंपाद्यानन्दप्राप्तेरिति ।

मू. (१४) तते णं तेष्ण दारएणं जायमेत्तेणं थेव महया महया सद्देणं विघुड्डे विसरे आरसिते, तते णं तस्स दारगत्स आरसियसहं सोऽग्ना निसम्भ हत्यिणाउरे नगरे बहवे नगरगोरुवा जाव वसभा य भीया उव्विग्ना सब्बओ समंता विष्पलाइत्या, तते णं तस्स दारगत्स अम्मापियरो अयमेयारुवं नामधेञ्जं करोति, जम्हा णं अम्हे इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं थेव महया (२) सद्देणं विघुड्डे विस्सरे आरसिए तते णं एयस्स दारगत्स आरसियं सहं सोऽग्ना निसम्भ हत्यिणाउरे बहवे नगरगोरुवा जाव भीया सब्बओ समंता विष्पलाइत्या तम्हा णं होउ अहं दारए गोत्तासए नामेण,

तते णं से गोत्तासे दारए उम्मुक्खालभावे जाते यावि होत्या, तते णं से भीमे कूडग्गाहे अन्नया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते, तते णं से गोत्तासे दारए बहूणं मित्तनाइनियग-सयणसंबंधिपरिजणेणं सङ्खिं संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे भीमस्स कूडग्गाहित्स नीहरणं करोति नीहरणं करिता बहूदं लोइयमयकउआइं करोति,

तते णं से सुनंदे राया गोत्तासं दारयं अन्नया कयाइ सयमेव कूडग्गाहित्ताए ठावेति, तते णं से गोत्तासे दारए कूडग्गाहे जाए यावि होत्या अहम्मिए जाव दुप्पडियानंदे, तते णं से गोत्तासे दारए कूडग्गाहित्ताए कङ्गाकङ्खि अछरतियकालसमयंसि एगे अबीए सन्नद्धबद्धकवए जाव गहिज्ञाउद्दपहरणे सयातोगिहाओ निगच्छति जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छति तेणेव उवागच्छित्ता बहूणं नगरगोरुवाणं सणाहाण्य य जाव वियंगेति २ जेणेय सए गेहे तेणेव उवागते,

तते णं से गोत्तासे कूड० तेहिं बहूहिं गोमंसेहि य सूलेहि य सुरं च मञ्जं च आसाएमाणे विसाएमाणे जाव विहरति, तते णं से गोत्तासे कूड० एयकम्भे / एयविज्ञे एयप० एयसमायारे/ सुबहुं पावकम्भं समजिणित्ता पंचवाससयाइं परमाउयं पालइत्ता अद्दुहुह्नोवगए कालमासे कलं किञ्चा दोऽग्नाए पुढवीए उक्सं तिसागरोवमठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववज्ञे ।

बृ. भीया' इत्यत्र 'तत्या तसिया संजायभया' इति ६४्यं, भयोल्कर्षप्रतिपानपराण्येकार्थिकानि दीतानि । 'सब्बओ'ति सर्वदिक्षु 'समंत'ति विदिक्षु चेत्यर्थः, 'विष्पलाइत्य'ति विष्पलापितवन्तीति 'अयमेयारुवं'ति इदमेवप्रकारं वक्ष्यमाणस्वरूपमित्यर्थः । 'महया २ चिङ्गी'ति महत्ता २ चिङ्गीत्येवं चिल्कारेणेत्यर्थः । 'आरसिय'ति आरसितं—आरटितम् । 'सोऽग्ना'ति अवधार्य 'एयकम्भे' इत्यत्रेवं ६४्यम्—'एयप्पहाणे एयविज्ञे एयसमायारे'ति । 'अद्दुहुह्नोवगए'ति आर्त—आर्तध्यानं दुर्घटं—दुःखस्थगनीयं दुर्बार्यमित्यर्थः उपगतः—प्राप्तो यः स तथा ।

मू. (१५) तते णं सा विजयमित्तस्स सत्यवाहस्स सुभद्रा नामं भारिया जायनिदुया यावि होत्या जाया जाया दारगा विष्णिहायमावजांति, तते णं से गोत्तासे कूड० दोऽग्नाओ पुढवीओ अनन्तरं उव्वद्विता इहेव बाणियगामे नगरे विजयमित्तस्स सत्य वाहस्स सुभद्राए भारियाए कुचिंचिसि पुत्तत्ताए उववन्ने, तते णं सा सुभद्रा सत्यवाही अन्नया कयाइं नवण्हं मासाणं बहुपडिप्राणाणं दारणं पद्याया, तते णं सा सुभद्रा सत्यवाही तं दारणं जायमेत्तेयं चेव एगंते उक्खडियाए उज्ज्ञावेइ उज्ज्ञावेत्ता दोष्मिपि गिण्हावेइ २ त्ता आणुपुव्वेणं सारक्खमाणी संगोवेमाणी संवह्नेति, तते णं तस्स दारगत्स अम्मापियरो ठिइवडियं चंदसूरदंसणं च जागरियं महया इह्नीसक्कारसमुदएणं करोति, तते णं तस्स दारगत्स अम्मापियरो इक्कारसमे दिवसे निक्वत्ते संपत्ते बारसमे दिवसे इममेयारुवं गोण्णं गुणनिष्कर्णं नामधेञ्जं करोति,

जहा यं अहं इमे दारए जावमितए येव एगंते उक्षुस्तियाए उज्जिते तहा यं होउ अहं दारए उज्जियए नामेण, तते यं से उज्जियए दारए पंचधातीयरिग्गहीए तंजहा-खीरधाईए १ मञ्जणधाईए २ मंडणधाईए ३ कीलावणाधाईए ४ अंकधाईए ५ जहा दढपइन्ने जाव निव्वाधाए गिरिकंद रमल्लीणे व चंपयपायवे सुहंसुहेण विहरति, तते यं से विजयमिते सत्थवाहे अन्नया कयाइं गणिमं च ६ धरिमं च ७ मेज्जं च ८ परिश्छेज्जं च ९ चउच्चिहं भंडगं गहाय लवणसमुद्दे पोयवहणेण उवागते, तते यं से विजयमिते तथ लवणसमुद्दे पोयविवतीए निबुहुभंडसारे अताणे असरणे कालधम्मुणा संजुते, तते यं तं विजयमिते सत्थवाहे जे जहा वहवे ईसरतलवरभाडंविय-कोदुबियइब्बसेहुसितवाहा लवणसमुद्दे पोयविवतीए छूढं निबुहुभंडसारं कालधम्मुणा संजुतं सुणोति ते तहा हत्थनिक्खेवं च बाहिरभंडसारं च गहाय एगंते अवक्षमंति ।

तते यं सा सुभद्रा सत्थवाही विजयमिते सत्थवाहे लवणसमुद्दे पोयविवतीए निबुहुकाल-धम्मुणा संजुतं सुणोति २ ता महया पइसोएण अप्पुण्णा समाणी परसुणियताविव चंपगलता धसति धरणीतलंसि सब्बंगेण सन्निवडिया, तते यं सा सुभद्रा सत्थवाही मुहुतंतरेण आसत्था समाणी बहूहिंभित जाव परिबुडा रोयमाणी कंदमाणी विलवमाणी विजयमिते सत्थवाहत्सलोइयाइं मयकिद्याइं करोति, तते यं सा सुभद्रा सत्थवाही अन्नया कयाइं लवणसमुद्दोत्तरणं च लच्छिविनासं च पोयविनासं च पतिमरणं च अणुतविंतेमाणी २ कालधम्मुणा संजुता

मृ. जायनिदुया यावि'ति जातानि—उत्पत्रान्यपत्यानि निर्दुतानि—निर्यातानि मृतानीत्यर्थो यस्या: सा जातनिर्दुता वाऽपीति समर्थनार्थः, एतदेवाह—जाता जाता दारका विनिधातमापद्यन्ते तस्या इति गम्यम् । 'सारबखमाणी'ति अपायेभ्यः 'संगोवेमाणी'ति वस्त्राच्छादनगव्य-गृहप्रवेशनादिमिः । 'ठिइवडियं च'ति स्थितिपतितां कुलक्रमगतां वर्द्धमानकादिकां पुत्रजन्मक्रियां 'चंदसूरपासणियं च'ति अन्वर्थनुसारिणं तृतीयदिवसोत्सवं 'जागरियं'ति षष्ठीरात्रिजागरण-प्रधानमुत्सवम् । 'गोणं गुणनिष्फङ्गं'न्ति गीणं अप्रधानमपि स्यादत उक्तं-गुणनिष्पत्रमिति । 'जहा दढपइन्ने'ति ओपपातिके यथा दढप्रतिङ्गो वर्णितस्तथाऽयमपीह वाच्यः, किमवधिकं तत्र तस्त्रमित्याह—यावत् 'निव्वाधातगिरिकंदरमल्लीणेव चंपगपायवे सुहं विहरइ'ति ।

'कालधम्मुण'ति भरणेन । 'लवणसमुद्दपोयविवतियं' लवणसमुद्दे पोतविपत्तिर्यस्य स तथातं, 'निबुहुभंडसारं' निभग्नसारभाण्डमित्यर्थः, 'कालधम्मुणा संजुतं'ति मृतमित्यर्थः, श्रृण्वन्ति ते तथेति ये यथेत्यतदपेक्ष्यं । 'हत्थनिक्खेवं'ति हस्ते निक्षेपो-न्यासः समर्पणं यस्य द्रव्यस्य तछस्तनिक्षेपं, 'बाहिरभंडसारं च' हस्तनिक्षेपव्यतिरिक्तं च भाण्डसारं—सारभाण्डं गृहीत्वा एकान्तदूरमपक्रमन्ति—विजयमित्रसार्थवाहभार्यायास्तत्पुत्रस्य च दर्शनं ददति—तदर्थमप-हरन्तीतियावत् । 'परसुणियता इव'ति परशुनिकृतेव-कुठारच्छिन्नेव 'चम्पकलते'ति ।

'मित्र' इत्यत्र यावल्करणादिदं दृश्यं—'नाइनियगसंबंधि'ति, तत्र मित्राणि—सुहृदः श्वातयः—समानजातयः निजका:-पितृव्यादयः सम्बन्धिनः—श्वशुरपाक्षिकाः, 'रोयमाणी'ति अश्रूणि मुञ्चन्ती 'कंदमाणी'ति आक्रन्दं महाध्वनिं कुवर्णा 'विलवमाणी'ति आर्तस्वरं कुर्वन्ती

मृ. (१६) तते यं ते नगरगुतिया सुभद्रं सत्थवाहे कालगयं जागिता उज्जियगं दारणं सयोओ गिहाओ निच्छुभंति निच्छुभिता तं गिहं अन्नस दलयंति, तते यं से उज्जियए दारए

सयाओ गिहाओ निवृद्धे समाषे वाणियगामे नगरे सिंघाडग जाव पहेसु जूयखलएसु वेसिताधरे सु
पाणागारेसु य सुहंसुहेण परिवहति, तते णं से उज्जियए दारए अनोहड्हिए अनिवारिए सच्छंबमती
सइरपदारे मञ्चपसंगी लोरजूयवेसदारप्पसंगी जाते यावि होत्या,

तते णं से उज्जियते अश्रवा कथाइं कामजङ्गयाए गणियाए सद्धि संपलग्ने जाते यावि होत्या, कामजङ्गयाए गणियाए सद्धि विजलाइं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुजमाणे विहरति, तते णं तस्स विजयमित्तस्स रशो अश्रवा कथाइं सिरीए देवीए जोगिसूले पाउब्बूए यावि होत्या, नो संदाएइ विजयमिते राया सिरीए देवीए सद्धि उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुजमाणे विहरित्तए, तते णं से विजयमिते राया अश्रवा कथाइं उज्जियदारयं कामजङ्गयाए गणियाए गिहाओ निच्छुभावेति २ त्ता कामजङ्गयं गणियं अचुन्तरियं ठावेति २ त्ता कामजङ्गयाए गणियाए सद्धि उरालाइं भोगभोगाइं भुजमाणे विहरति ।

तते णं से उज्जियए दारए कामज्जयाए गणियाए गिहाओ निचुभेमाणे कामज्जयाए गणियाए मुच्छिए गिहे गढिए अज्ञोबवश्वे अप्रत्य कत्थइ सुइं च रहं च धिइं च अविंदमाणे निते तमापे नहे से तद्वालालालाले तत्त्वोद्भवे तत्त्वमियकरणे तत्त्वावाणाभाविए कामज्जयाए गणियाए बहूणि अंतराणि य छिहाणि य विवराणि य पडिजागरमाणे २ विहरति, तते णं से उज्जियए दारए अप्रया कयाइं कामज्जयं गणियं अंतरं लब्षेति, कामज्जयाए गणियाए गिहं रहसियं अनुष्पविसइ २ ता कामज्जयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं भाणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुजमाणे विहरति। इमं च णं मितेराया यहाते जाव पायचित्ते सव्वालंकारविभूसिए भाणुस्सवागुरापरिकित्ते जेणेव कामज्जयाए गिहे तेणेव उवागच्छति २ ता तत्थणं उज्जियए दारए कामज्जयाए गणियाए सद्धि उरालाइं भोगभोगाइं जाव विहरमाणं पासति २ ता आसुरुते तिवलियभिउडि निडाले साहटु उज्जिययं दारवं पुरित्तेहि शिष्हावेइ २ ता अष्टमुद्भिजाणुकोप्तपहारसंभग्यमितगतं करेति करेता अवउडगबंधणं करेति २ ता एएणं विहाणेण वज्जां आणावेति,

एवं खलु गोयमा ! उज्जियते दारए पुरापोराणाणं कम्माणं जाव पञ्चनुभवमाणे विहरति
दृ. 'अणोहङ्क'ति यो बलाद्धस्तादी शृंहीत्वा प्रवर्तमाने निवारयति सोऽपघट्कस्त-
दभावादनपघट्कः, 'अनिवारिए'ति निषेधकरहितः, अत एव 'सच्छंदमइ'ति स्वच्छन्दा स्ववधेना
वा पतिरस्य स्वच्छन्दभतिः, अत एव 'सइरप्पयारे' स्वैरं—अनिवारिततया प्रचारो यस्य स तथा
'वेसदारपसंगी'ति वेश्याप्रसङ्गी कलन्त्रप्रसङ्गी घेत्यर्थः, अथवा वेश्यारूपा ये दारास्तव्यसङ्गीति ।

भोगभोगाइं'ति भोजनं भोगः—परिभोगः भुज्यन्त इति भोगाः—शब्दादयो भोगार्हाः भोगा
भोगभोगा—मनोज्ञाः शब्दादय इत्यर्थः । 'मुच्छिते'ति मूच्छितो—भूदो दोषेष्वपि गुणाध्यारोपात्
गिद्धे'ति तदकाङ्क्षावान् 'गढिए'ति ग्रथितस्तद्विषयस्नेहतनुसंदर्भितः 'अज्ञोवब्धे'ति आधिक्येन
तदेकाग्रतां गतोऽध्युपन्नः, अत एवान्यत्र कुतार्पि वस्त्वन्तरे 'सुइं च'ति सृतिं स्मरणं 'रहं च'ति
रति—आसक्तिं 'धिइं च'ति धृतिं वा चित्तस्वास्व्यम् 'अविदमणे'ति अलभमानः तद्विते'ति
तस्यामेव चितं—भावमनः सामान्येन वा मनो यस्य सत्या 'तम्भणे'ति द्रव्यमनः प्रतीत्य विशेषोपयोगं
वा 'तछेस'ति कामध्वजागता शुभात्मपरिणामविशेषः, लेश्या हि कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यजनित
आत्मपरिणाम इति, 'तदजज्ञवसाणे'ति तस्यामेवाध्यवसानं—भोगक्रियाप्रयत्नविशेषरूपं यस्य

स तथा, 'तद्वोवउते'ति तदर्थं—तव्यातये उपयुक्तः—उपयोगवान् यः स तथा, 'कतयप्पिकरणे'ति तस्यामेवार्थितानि—द्वौ कितानि करणानि—इन्द्रियाणि वेन स तथा, 'तव्यावणभाविए'ति तदभावनया—कामध्वजाचिन्त्या भावितो—वासितो यः स तथा, कामध्वजाया बहून्यन्तराणि च—राजगमनस्यान्तराणि 'छिद्राणि य'ति छिद्राणि राजपरिवारविरलत्वानि 'विवराणि य'ति शेषजनविरहान् 'पडिजागरभाणे'ति गवेषयत्रिति । 'इमं च णं'ति इतश्चेत्यर्थः । 'णहाए' इत्यत्र यावल्करणादिदं दृश्यं 'कथबलिकम्भे' देवतानां विहितबलिविधानः 'कथकोउयमंगलपायचित्ते'ति कृतानि—विहितानि कौतुकानि च—मषीपुण्ड्रादीनि महलानि च—सिद्धार्थकदध्यक्षतादीनि प्रायश्चित्तानीव दुःखजादिप्रतिधा- तदेतुल्वेनावश्यकरणीयत्वादेन स तथा ।

'मणुस्सवगुरुपरिक्षित्ते'ति मनुष्या वागुरेव—मृगबन्धनमिव सर्वतो भवनात् तथा परिक्षितो यः स तथा । ५ 'आसुरुते'ति आशु—शीघ्रं रुपः—क्रोधेन विमोहितो यः स आशुरुपः आसुरं वा—असुरसत्कं कोपेन दारुणत्वादुक्तं—भणितं यस्य स आसुरोक्तः रुषः—रोषवान् 'कुविए'ति मनसा कोपवान् 'चंडिक्षिए'ति चाण्डिक्षितो—दारुणीभूतः 'मिसिमिसीभाणे'ति क्रोधज्वालयाज्वलान् 'तिवलियभिउडिपिङ्गाले साहटु'ति त्रिवलीकां भृकुटिं लोचनविकारविशेषं ललाटे संहत्य—विधायेति 'अवउडगबंधणं' अवकोटनेन च—ग्रीवायाः पश्चाद्भागनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तं । 'पुरापोराणाणं' इत्यत्र यावल्करणात् 'दुद्धिन्नाणं दुष्पिकंताणं' इत्यादि दृश्यम् । 'वानरपेष्ठए'ति वानरडिष्मान् । 'तचं एयकम्भे'ति तदिति—तस्मात् एतत्कम्भा, इदेहमपरं दृश्यम्—'एयप्पहाणे एयविज्ञे एयसमुदायारे'ति । 'बद्धेहिति'ति वर्द्धितकं करिष्यतः

मू. (१७) उज्जियए णं भंते ! दारए इओ कालमासे कालं किछा कहिं गच्छिहिति ? कहिं उबवजिहिति ?, गोतमा ! उज्जियते दारए पणवीसं वासाइं परमाउयं पालइत्ता अज्ञेवतिभागावसेसे दिवसे सूलीभिन्ने कए समाणे कालमासे कालं किछा इमीसे रथणप्पभाए पुढ़वीए नेरइयत्ताए उबवजिहिति, से णं ततो अनंतरे उब्बहिता इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे वेयहुगिरिपायमूले वानरकलंसि वानरत्ताए उबवजिहिति, से णं तत्य उम्मुक्खालभावे तिरियभोगेसु मुच्छिते गिर्द्धे गदिते अज्ञोववन्ने जाते जाते वानरपेष्ठए बहेइतं एयकम्भे कालमासे कालं किछा इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे इंदपुरे नगरे गणियाकुलंसि पुत्तत्ताए पश्चायाहिति,

तते णं तं दारयं अम्भापियरो जायमितकं बछोहितिं नपुसगकम्भं सिक्खावेहिति, तते णं तस्सदारयस्स अम्भापियरो निव्वतबारतसाहस्स इमं एयालवं नामधेजां करोति तं०—होक्णं पियसेणे नामं नपुसए, ते णं से पियसेणे नपुंसए उम्मुक्खालभावे जोव्वणगमणुप्पते विष्णय- परिणयमिते रुवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किड्डे उक्किड्डुसरीरे भविस्सइ, तते णं से पियसेणे नपुंसए इंदपुरे नगरे बहवे राईसर जाव पभिइओ बहूहि य विजापओगेहि य मंतवुग्रेहि य हियउहावणाहि य निष्हवणेहि य पण्हवणेहि य वसीकरणेहि य आभिसोगिएहि य अभिओगित्ता उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं मुंजमाणे विहरित्सति,

तते णं से पियसेणे नपुंसए एयकम्भे० सुबहुं पावकम्भं समजिणिता एकवीसं वातसयं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किछा इमीसे रथणप्पभाए पुढ़वीए नेरइयत्ताए उबवजिहिति, ततो सिरिसिवेसु सुंसुमारे तहेव जहा पढ़मो जाव पुडविं० से णं तओ अनंतरं उब्बहिता इहवे

जंबुद्धीवे दीवे भारहे वासे चंपाए नयरीए महिसत्ताए पञ्चावाहिति,

से णं तत्थ अङ्गया कवाइ गोड्डिल्लिएहिं जीविआओ बवरीविए समाणेतत्येव चंपाए नयरीए सेड्डिकुलंसि पुत्तत्ताए पञ्चावाहिति, से णं तत्थ उम्मुक्कालभावे तहारुवाणं धेराणं अंतिते केवलं बोहिं अनगारे सोहम्मेकप्पे जहा पढमे जाव अंतं करोहिति । निक्खेवो ॥

वृ. 'उक्षिष्ठे'ति उल्कर्षवान् किमुक्तं भवति ? - 'उक्षिष्ठसरीरे'ति । विद्यामन्त्रचूर्णप्रियोगैः, किंविधैः ? इत्याह—'हियुद्धावणोहि य'ते हृदयोद्धापनैः—शून्यायित्ताकारकैः 'निष्ठवणोहि य'ति अदृश्यताकारकैः, किमुक्तं भवति ?—अपहतधनादिरपि परोधनापहारादिकं धैरपहुते—न प्रकाशयति तदपरुवता अतस्तैः 'पण्हवणोहि य'ति प्रस्तवनैः यैः परः प्रस्तुतिं भजते प्रहत्तो भवतीत्यर्थः 'वसीकरणोहि य'ति वश्यताकारकैः, किमुक्तं भवति ? — 'आभिजोगिएहिं'ति अभियोगः—पारवश्यं स प्रयोजनं येथां ते आभियोगिकाः अतस्तैः, अभियोगश्च द्वेधा, यदाह—

॥ १ ॥ “दुविहो खलु अभिजोगो दब्बे भावे य होइ नायब्बो ।

दब्बंभि होति जोगा विज्ञा मंता य भावंभि ॥”

'अभितोगित'ति वशीकृत्य । 'निक्खेवो'ति निगमनं वाच्यं, तथाः—'एवं खलु जंबू ! समणेण भगवया जाव संपत्तेण दुहविवगाणं विहास्स अज्जयणस्स अयम्हु पञ्चतेतिबेमि' अत्र च इतिशब्दः समासी 'बेमी'ति ब्रवीन्यहं भगवत उपश्रुत्य न यथाकथश्चिदिति ॥

श्रुतस्कन्धः १ – अध्ययनं – २ – समाप्तम्

अध्ययनं – ३ – अभग्नसेनः

मृ. (१८) तद्वस्तु उक्खेवो—एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं पुरिमताले नामं नगरे होत्या, रिछ०, तस्स णं पुरिमतालस्स नगरस्स उत्तरपुराच्छिमे विसीभाए एत्थं णं अमोहदंसणे उज्जाणे तत्थं णं अमोहदंसिस्स जक्खास्स जक्खाययणे होत्या,

तत्थं णं पुरिमताले महावले नामं राया होत्या, तत्थं णं पुरिमतालस्स नगरस्स उत्तरपुराच्छिमे दिसीभाए देसप्पते अडवी संटिया, एत्थं णं सालानामं अडवी धोरपल्ली होत्या विसमगिरिकंदर-कोलंबसन्निविड्वा वंसीकलंकपागारपरिक्षिता चिष्णसेनविसमप्पवायफरिहोवगूडा अल्मितरपाणीया सुदुल्लभजलपेरता अनेगछंडीविदितजणदिश्ननिगमपवेसा सुदुल्लयस्सवि कुवियस्स जणस्स दुप्पहंसा यावि होत्या, तत्थं णं सालाडवीए धोरपल्लीए विजएणामं घोरसेनावई परिवसति अहम्मिए जाव (हणछिशभिश्चियित्तए) लोहियपाणी बहुनगरनिगमयजसे सूरे दद्धप्पहारे साहसिए सहयोही परिवसइ अहम्मिए० असिलड्डिपद्ममल्ले,

से णं तत्थं सालाडवीए धोरपल्लीए पंचणहं चोरसताणं आहेवहं जाव विहरति

वृ.—‘तद्वास्स उक्खेवो’ति तृतीयाध्ययनस्योल्लेपः-प्रस्तावना वाच्या, सा थैवं-‘जइ णं भंते ! समणेण भगवया जाव संपत्तेण दुहविवगाणं दोद्वास्स अज्जयणस्स अयम्हु पत्रते तद्वास्स णं भंते के अड्वे पञ्चते ।’ ‘एवं खलु’ति ‘एवं’ वक्ष्यमाणप्रकारेणार्थं प्रज्ञासः ‘खलु’ वाक्यालङ्कारे ‘जंबू’ति आमन्त्रणं । ‘देसप्पते’ति मण्डलप्रान्ते । ‘विसमगिरिकंदरकोलंबसन्निविड्वा’ विषमं यदिगरे: कन्दर-कुहरं तस्य यः कोलम्बः-ग्रान्तस्तत्र सश्रिविषः-सश्रिवेशिता या सा तथा, कोलंबो

हि लोके अवनतं वृक्षशाखाग्रमुच्यते इहोप्रधारतः कन्दरप्रान्तः कोलस्थो व्याख्यातः, 'वंशीकलंकपागारपरिकिञ्चित्ता' वंशीकलङ्का-वंशीजालीभयी वृत्ति सैकप्राकारस्तेन परिक्षिप्ता-वेदिता या सा तथा, 'ठिश्चसेलविसम्पवाधफरिहोवगूढा' छिंगो-विभक्तोऽवयवान्तरपेक्षयायः शैलस्तस्य सम्बन्धिनो ये विषयाः प्रपाताः-गतास्त एव परिखा तयोरगूढा-वेदिता या सा तथा ।

'अद्वितीयाणीये'ति व्यक्तं, 'सुदुर्लभजलपेरंता' सुषु दुर्लभं जलं पर्यन्तेषु यस्याः सा तथा, 'अनेगखंडी' अनेका नश्यतां नराणां भार्गभूताः खण्डयः-अपद्वारारण्ययस्यां साऽनेकखण्डीति 'विदियजण्डित्रनिग्गमपवेसा' विदितानामेव-प्रत्यमित्रातानां जनानां दत्तो निर्गमः प्रवेशश्च यस्यां सा तथा, 'सुषुहुस्सवि' सुबहोरपि 'कुवियजण्डस्सवि' मोषव्यावर्त्तकलोकस्य दुष्प्रव-स्याचार्थभवत् ।

'अहम्मिए'ति अधर्मेण धरतीत्याधर्मिकः, यावल्करणात् 'अधम्मिष्टे' अतिशयेन निर्दर्श्मः अधर्मिष्टो निस्तृंशकर्मकारित्वात् 'अधम्मकखाई' अधर्ममाख्यातुं शीलं यस्य स तथा 'अधम्माणुए' अधर्मकर्तव्यम् अनुज्ञा-अनुमोदनं यस्यासावधर्मानुज्ञः अधर्मानुगोवा 'अधम्मपलोयई' अधर्ममेव प्रलोकयितुं शीलं यस्यासावधर्मप्रलोकी 'अधम्मपलखणे' अधर्मप्रायेषु कर्मसु प्रकर्षेण रज्यते इति अधर्मप्ररजनः, रलयोरैक्यमिति कृत्वा रस्य स्थाने लकारः, 'अधर्मसीलसमुदायारे' अधर्म एव शीलं-स्वभावः समुदाचारश्च-यत्किञ्चनानुष्ठानं यस्य स तथा 'अधर्मेमं चेव वितिसिं कप्येमाने विहरई' अधर्मेण-पापेन सावधानुष्ठानेनैव दहनाङ्गननिर्लाङ्गनादिना कर्मणा 'वृत्तति' वर्तनं 'कल्पयन्' कुर्वणो 'विहरती'त् आस्ते, स्म, 'हणछिंदभिदवियस्तए' 'हन' विनाशय 'छिन्दि' द्विधा कुरु 'मिन्द' कुन्तादिना भेदं विधेहीत्येवं परानपि प्रेश्यन् प्राणिनो विकृन्ततीति हनछिंदमिन्दविकर्त्तकः, हनेत्यादयः शब्दाः संस्कृतेऽपि न विरुद्धा अनुकरणरूपत्वादेषां, 'लोहियपाणी' प्राणिविकर्त्तने लोहिती रक्तरक्ततात्या पाणी-हस्ती यस्य स तथा 'बहुनगर-निग्गयजसे' बहुषु नगरेषु निर्गतं-विश्रुतं यशो यस्य स तथा, इतो विशेषणचतुष्कं व्यक्तम्, 'असिलट्टिपद्ममल्ले' असियष्टिखङ्गलता तस्यां प्रथमः-आधः प्रधान इत्यर्थं मळो-योद्धा यः स तथा, 'आहेवर्झ'ति अधिपतिकर्म यावल्करणात् 'पोरेवर्झं सामितं भड्डितं महत्तरगतं आणाईसरसेणावर्झं'ति ६९०, व्याख्या च पूर्ववत् ।

मू. (१९) तते णं से विजए चोरसेनावर्झ बहुणं चोराण य पारदारियाण य गंठिभेदाण य संधिच्छेयाण य खंडपद्माण य अब्रेसिं व बहुणं छिंदभिन्नबारिहियाणं कुडंगे यावि होत्या,

तते णं से विजए चोरसेनावर्झ पुरिमतालस्त नगरस्त उत्तरपुराचिमिलं जप्तवयं बहुहिं गामधातेहि य नगरधातेहि य गोग्याहणेहि य वंदिग्गहणेहि य पंथकोड्हेहि य खत्खणणेहि य उवीलेमाणे २ विष्णुसेमाणे तज्जेमाणे तालेमाणे नित्याणे निद्वणे निक्षणे कप्यायं करेमाणे विहरति, महावलस्त रङ्गो अभिक्खणं २ कप्यायं गेणहति, तस्स णं विजयस्त खंदसिरिनामं भारिया होत्या अहीण०, तस्स णं विजयइस्त पुते खंदसिरीए अत्तए अभग्यसेने नामं दारए होत्या अहीण० विष्णायपरिणयभिते जोव्यणगमणुपते ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे पुरिमताले नये समोसहे परिसा निग्गया राया निग्गओ धम्मो कहिओ परिसा राया य पडिगओ, तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्त

पणवओ महावीरस्स जेडे अंतेवासी गोवमे जाव रायमग्गं समोगाढे, तत्यं णं बहवे हत्थी पासति बहवे आसे पुरिसे सञ्चकबद्धकवय तेसिं णं पुरिलाणं मञ्जग्यं एगं पुरिसं पासति अवउडय जाव उगधोसेऽमाणं, तते णं तं पुरिसं रायपुरिसा पढमंभि चञ्चरसि निसियावेति (२) ता अङ्गुलपित्तय अग्गओ घायति (२) कलुणंकाकणिमंसाइं खावेति खावेता लहिरपाणीयं व पायति तदानंतरं च णं दोञ्चसि चञ्चरसि अङ्गुलमाउयाओ अग्गओ घायति एवं तद्वे चञ्चरे अङ्गुलमहापित्तय अङ्गुलमाउयाओ पंखन् पुहं छडे सुप्हा रसतम् जावाउया अङ्गुलमाउयाओ नवमे नतुयादसमे नतुईओ एकारसमे नतुयावई बारसमे नतुइणीओ तेरसमे पित्तसिय-पतिया घोदसमे पित्तसियाओ पन्नरसमे मासियापतिया सोलसमे माउसियाओ सतरसमे मासियाओ अङ्गारसमे अवसेसंमित्तनाङ्गनियगसयणसंबंधिपरियणं अग्गओ धातोति २ ताकसपहारेहि तालेमाणे २ कलुणं काकणिमंसाइं खावेति लहिरपाणीयं व पायति ।

४. 'गंठिभेयगाण ये' ति धूर्धुरादिना ये ग्रन्तीः छिन्दन्ति ते ग्रन्तिभेदकाः 'संधिच्छेयगाण ये' ति ये भित्तिसन्धीन् मिन्दन्ति ते सन्मिळितेदकाः 'खंडपट्टाण य' ति खण्डः-अपरिपूर्ण पट्टः-परिधानपट्टो येषां मध्यधूतादिव्यसनाभिमूततया परिपूर्णपरिधानाग्रासेः ते खण्डपट्टः-धूतकारादयः, अन्यायव्यवहारिण इत्यन्ये, धूर्ता इत्यपरे, 'कंडपाडियाण' मिति कन्नविदिति, 'छिन्नभिन्नबाहिराहियाण' ति छिन्न हस्तादिषु भित्ता नासिकादिषु 'बाहिराहिय' ति नगरादेवाहृष्टकृता:, अथवा 'बाहिर' ति बाह्याः स्वाचारपरिप्रेशाद्विशिष्टजनबहिर्वर्तिनः 'अहिय' ति अहिता ग्रामादिदाहकत्वाद् अतो छन्दस्ततस्तेषां 'कुडंगं' वंशादिगहनं तद्वयोदुर्गमत्वेन रक्षार्थमाश्रयणीयत्वसाधर्म्यात्सतथा

'उदीलेमाणे' ति उपषीडयन् 'विहम्मेमाणे' ति विधर्म्यन्-विगतधर्म्यं कुर्वन्, अर्थापहारे हिदानादिधर्माभावः स्यादेवेति, 'तज्जमाणे' ति तर्जयन् ज्ञास्यसि रे इत्यादि धणनतः 'तालेमाणे' ति ताङ्गयन् कषादिघातैः 'निच्छाणे' ति ग्राकृतत्वात् निस्थानं-स्थानवर्जितं 'निद्धणे' निर्द्धनं गोमहिष्यादिरहितं कुर्वन्नेति, कल्पः-उचितो य आयः-ग्रजातो इव्यलाभः स कल्पायोऽतस्तम् । 'अहीण' इत्यत्र 'अहीणपुत्रपंचेवियसरीरा लक्खणवंजणगुणोववेए' त्यादि द्रष्टव्यम् । 'अवउडय' इत्यत्र यावल्करणात् 'अवउडगबंधणबद्धं उक्खत्तकञ्जनासं नेहुतुप्पियगतं' इत्यादि द्रष्टव्यं व्याख्या च प्राग्वदिति ।

पढमंभि चञ्चरसि प्रथमे चञ्चरे-स्थानविशेषे 'निसियावंति' ति निवेशयन्ति, 'अङ्गुलपित्तय' ति अष्टी लघुपितृन्-पितुर्लघुभ्रातृन् इत्यर्थः । 'कलुणं' ति करुणं-करुणास्यदं तं पुरुषं क्रियाविशेषणं चेदं, 'काकणिमंसाइं' ति मांसश्लेषणखण्डानि । 'दोञ्चसि चञ्चरसि' ति द्वितीये चञ्चरे 'धूलमाउयातो' ति पितुलघुभ्रातृजायाः अथवा मातुर्लघुसप्तनीः । 'एवं तद्वा' ति तृतीये चतरी 'अङ्गुलमहापित्तय' ति अष्टी महापितृन्-पितुज्येष्ठभ्रातृन्, एवं यावल्करणात् 'अग्गओ घायेती' ति वाच्यम्, 'छउत्थे' ति चतुर्थी चञ्चरे 'अङ्गुलमाउयाओ' ति पितुज्येष्ठभ्रातृजायाः, अथवा मातज्ज्येष्ठाः सपलीः, पञ्चमे चत्वरे पुत्रानग्रतो धातयन्ति, षष्ठे 'स्नुषाः' वधूः सप्तमे 'जामातृकान्' दुहितुर्भर्तृन् अष्टमे 'धूयाओ' ति दुहितः नवमे 'नतुए' ति नप्तन्-पीत्रान् दौहित्रान् वा दशमे 'नतुईओ' ति नप्तः-पीत्रीदीर्घित्रीर्वा एकादशे 'नतुयावई' ति नप्तु कापतीन् द्वादशे 'नतुइणीतिका-

भर्तारः 'चउहसे पिउसियाओ' ति पितृष्वसः-जनकभगिनीः पञ्चदशे ।

मृ. (२०) तते णं से भगवं गोधमे तं पुरिसं पासेइ २ ता इमे एयाख्वेअज्ञात्यिए पत्थिए समुप्पत्रे जाव तहेव निष्टते एवं वयासि—एवं खलु अहत्रं भते ! तं चेव जाव से णं भते ! पुरिसे पुव्वभवेके आसी ? जाव विहरति,

एवं खलु गोधमा ! तेण कालेणं समाएणं इहेव जुबुद्धीवे दीये भारहे वासे पुरिमताले नाम नगरे होत्या रिद्ध०, तत्य णं पुरिमताले नामं उदिओदिए नामं राया होत्या महया०, तत्य णं पुरिमताले निष्टए नामं अंडयवाणियए होत्या अहे जाव अपरिभूते अहम्बिए जाव दुष्पडियानंदे, तत्सणं गिन्नवस्स अंडयवाणियगत्स बहवे पुरिसा दिन्न भतिमतवेयणा कलाकलिं कोद्दालियाओ य पत्थियापिडए गेण्हति, पुरिमतालस्स यगरत्स परिपेतेसु बहवे काइअंडए य घूषूअंडए य पारेवइ० टिहिमिअंडए य खग्गिअ० मद्यूरि० कुकडिअंडए य अन्नेसि य बहूणं जलयरथलयर-खहयरमाईणं अंडाङ्गे गेण्हति गेण्हेत्ता पत्तियपडिगाङ्गे भरेति जेणोव निष्टयए अंडवाणियए तेणामेव उवागच्छइ २ निष्टयगत्स अंडवाणियत्स उवणोति, तते णं से तत्स निष्टयस्स अंडवाणियत्स बहवे पुरिसा दिण्णभति�० बहवे काइअंडए य जाव जलयरथलयरखहयरमाईणं अंडयए तवएसु य कवल्लीसु य कुंडुएसु य भजणएसु य इंगालेसु य तलिंति भजेति सोऽलिंति तलेंता भजेता सोऽलेंता रायमगे अंतरावणंसि अंडयएहि य पणिगएणं वित्ति कप्पेमाणा विहरति,

अप्पणावि य णं से निष्टयए अंडवाणियए तेहिं बहूहिं काइयजाव कुकडिअंडएहि य सोऽलेहि य तलिएहि य भजेहि य सुरं य आलाएमाणे विसाएमाणे विहरति, तते णं से निष्टए अंडवाणियए एयकम्भो ४ सुबहुं पावकम्भं समजिणिता एगं वाससहत्सं परमाउयं पालइता कालमासे कालं किद्या तद्याए पुढवीए उक्कोससत्सागरोवभठितीएसु नेरइएसु णेरइयत्ताए उववक्षे

मृ. 'माउसियापद्य' ति मातृष्वसुः पतिकान्-जननीभगिनीभर्तृन् षोडशे 'माउसियाओ' ति मातृष्वसः-जननीभगिनीः सप्तदशे 'मासियाओ' ति मातुलभार्या, अष्टादशे अदशेषं 'मित्तनाइनियगसंबंधिपरियणं' ति मित्राणि-सुहृदः ज्ञातयः-समानजातीयाः निजकाः-स्वजनाः मातुलपुत्रादयः सम्बन्धिनः श्वशुरशालकादयः परिजनो-दासीदासादि, ततो द्वन्द्वोऽतस्त् । 'अहे' इह यावल्करणात् दिते विच्छिन्नियवित्तलभतपाणे' इत्यादि 'बहुजणस्स अपरिभूते' इत्येदन्ते दृश्यभू 'दित्तमइभतवेयण' ति दत्तं भृतिभक्तरूपं वेतनं-मूल्यं येषां ते तथा, तत्र भृति-द्रम्मादिवर्तनं भक्तं तु धृतकणादि 'कलाकलिं' ति कल्ये य कल्ये य कल्याकलिं-अनुदिनमित्यर्थ 'कुद्दालिकाः' भूखनित्रविशेषाः ।

'पत्थिकापिटकानि' च वंशममयभाजनविशेषाः, काकी खूकी टिहिमी वकी मयूरी कुरुक्टी च प्रसिद्धा, अण्डकानिच प्रतीतान्येवेति । 'तवनएसुय' ति तवकानि-सुकुमारिकादितलनभाजनानि 'कवल्लीसु य' ति कवल्यो-गुडादिपाकभाजनानि 'कुंडुसु' ति कन्दवो-मण्डकादिपचनभाजनानि, 'भजणएसु य' ति भर्जनकानि कर्पराणि धानापाकभाजनानि, अङ्गाराश प्रतीताः, 'तलिंति' अग्नी स्नेहेन, भजन्ति-धानावत्पवन्ति 'सोऽलिंति य' ति ओदनमिव राध्यन्ति खण्डशो वा कुर्वन्ति 'अन्तरावणंसि' ति राजमार्गमध्यभागवर्तिहर्वे 'अंडयपणिएणं' ति अण्डकपण्येन । 'सुरं चे' त्यमदि प्रावत् ।

मू. (२९) से एं तजो अनंतरं उव्वट्टिता इहेव सालाडवीए चोरपल्लीए विजयस्स चोरसेनावइस्स खंदसिरीए भारियाए कुचिंचिसि पुतताए उवन्ने, तते एं तीसे खंदसिरीए भारियाए अग्रया कथाइ तिणहं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं इमे एयाख्वे दोहले पाउब्मूए—

धण्णाओ एं तजो अम्याओ जाओ एं बहूहिं मितनाइणियगसयणसंबंधिपरियण-महिलाहिं अन्नाहि य चोरमहिलाहिं सखिं संयरिवुडा एहाया कथबलिकम्मा जाव पायचित्ता सब्बालंकारविभूसिया विपुलंअसनं (४) सुरं व आसाएमाणी विसाएमाणी विहरति जिमियभुतु-तरागयओ पुरिसनेवत्यिया सञ्चञ्चबद्ध जाव पहरणावरणा भरिएहि य फलिएहिं निकड्हाहिं असीहिं अंसागतेहिं तोणेहिं सजीवेहिं धण्णहिं समुक्खितेहिं सरोहिं समुक्खालियाहि य दामाहिं लंबियाहि य औसारियाहिं ऊर्ध्वंटाहिं छिष्पतूरेणं वज्रमाणेणं २ महया उक्किडु जाव समुहरवभूयंपिव करेमाणीओ सालाडवीए चोरपल्लीए सब्बओ समंता ओलोएमाणीओ २ आहिंडमाणीओ २ दोहलं विणेति, तं जइ एं अहोपे जाव विणिझान्नांतकडु तोंस दोहलांसे आंविणिझमाणांसि जाव झियाति तते एं से विजए चोरसेणावई खंदसिरिभारियं ओहय जाव पासति, ओहयजावपासित्ता एवं वयासीकिणं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय जाव झियासि ?, तते एं सा खंदसिरी विजयं एवं वयासी—

एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम तिणहं मासाणं जाव झियामि, तते एं से विजए चोरसेनावई खंदसिरीए भारियाए अंतिए एयमड्हं सोझा जाव निसम्म० खंदभारियं एवं वयासी—अहासुहं देवाणुप्पियाति एयमड्हं पडिसुष्णेति, तते एं सा खंदसिरिभारिया विजएणं चोरसेनावतिणा अम्भणुण्णाया समाणी छटुड्ह० बहूहिं मित जाव अन्नाहि य बहूहिं चोरमहिलाहिं सखिं संपरिवुडा एहाया जाव विभूसिया विपुलं असणं ४ सुरं व आसाएमाणा विसाएमाणा ४ विहरइ जिमियभुतुतरागया पुरिसनेवत्या सञ्चञ्चबद्ध जाव आहिंडमाणी दोहलं विणेति, तते एं सा खंद० भारिया संपुञ्चदोहला संमाणियदो—विणीयदोहला बोचिज्ञ० संपद्ध० तं गव्यं सुहंसुहेणं परिवहति,

तते एं सा खंदसिरी चोरसेनावतिणी नवणहं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया, तते एं से विजयए चोरसेणावती तस्स दारगस्स महया इहिसिकरसमुदएणं दसततं ठिवडियं करेति, तते एं से विजए चोरसेणावई तस्स दारगस्स एकरसमेदिवसेविपुलंअसणं ४ उवक्खडावेति मितणाति० आमंतेति २ जाव तस्सेव मितनाइ० पुरओ एवं वयासी—

जग्हा एं अहं इमंसि दारगंसि गव्यगयंसि समाणांसि इमे एयाख्वे दोहले पाउब्मूते तम्हा एं होउ अहं दारगे अभग्गसेने नामेण, तते एं से अभग्गसेने कुमारे पंचधातीए जाव परिवह्नु

बृ. 'जिमियभुतुतरागयाओ'ति जेपिता:-कृतभोजना: मुक्तोत्तरं-भोजनानन्तरमागता उचितस्थाने यास्तास्तथा। 'पुरिसनेवत्यिझ'ति कृतपुरुषनेष्या:। 'सञ्चञ्च' इत्यञ्च धावलकरणादिदं ईयं-सञ्चञ्चबद्धवभियकवइया उप्पीलियसरासणपट्टिया पिण्ड्हगे विज्ञा विमलवरचिधपञ्चा गहियाउहपहरणावरणं ति व्याख्या तु प्रागिवेति, 'भरिएहिं'ति हस्तपाशितैः 'फलिएहिं'ति स्फटिकैः 'निकड्हाहिं'ति कोशकादाकृष्टैः 'असीहिं'ति खड्हैः 'अंसागएहिं'ति स्कन्धमागतैः पृष्ठदेशे दन्धनात् 'तोणेहिं'ति शरधीभि 'सजीवेहिं'ति सजीवैः-कोटयारोपितप्रत्यञ्चैः 'धण्णहिं'ति कोदण्डकैः 'समुक्खितेहिं सरोहिं'ति निसगर्थमुखिसैदरणैः 'समुखासियाहिं'ति समुखासिताभि ।

'दामाहिं'ति पाशकविशेषैः 'दाहाहिं'ति कवचित् तत्र प्रहरणविशेषैः दीर्घवंशाग्रन्धस्तदात्रल्पैः

‘ओसारियाहिं’ ति प्रलभ्विताभि ‘ऊरुंदाहिं’ ति जङ्गाधण्टिकाभि ‘छिष्टूरेणं वक्षुमाणेण’ द्वृततूर्येण वाद्यमानेन, ‘महता उक्तिंडु’ इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं-‘महया उक्तिंहृसीहनायबोलकलय-लरवेण’ तत्र उक्तृष्टिश्च-आनन्दमहाध्वनि सिंहनादश्च प्रसिद्धः बोलश्च-वर्णव्यवितवर्जितो छवनि कलकलश्च व्यवतावचनः स एव तद्वक्षणो यो रवः स तथा तेन ‘समुद्रवभूयं पिब’ त जलधिशब्द-प्राप्तमिव तन्मयमिवेत्यर्थं गगनमण्डलमिति गम्यते ।

‘तं जड अहंपि’ ति तत्-तस्माद्वाहृपपि, इह यावत्करणादिदं दृश्यं-‘बहूहिं मित्तणाद्विणियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहें अग्नाहि ये’त्यादि, ‘दोहलं विणिएज्ञामी’ ति दोहदं व्यपन्यामित्तिकहु-इतिकृत्वा-इतिहेतोः ‘तंसि दोहलंसि’ ति तस्मिन् दोहदे, इह यावत्करणात् ‘अविणिझ्ञामाणंमि सुक्ष्मा भुक्खा ओलग्गा’ इत्यादि ‘अद्वृज्ञाणोवगया ज्ञियाइ’ इत्येतनदन्तं दृश्यमिति । ‘तते णं से’ विजयश्चौरसेनापति स्कन्दश्चिर्यं मार्यामुपहतभनः संकल्पां भूमिगत-दृष्टिकामार्त्तध्यानोपगतां ध्यायन्तीं पश्यति, दृष्ट्वा एवमवादीत्-किं णं त्वं देवानांप्रिये ! उपहत-मनःसङ्कल्पेत्यादिविशेषणा ध्यायसीति, इदं वाक्यमनुश्रित्य सूत्रं गमनीयम् ।

‘इहृसक्तारसमुदएण’ ति ऋद्धया-वस्त्रसुवण्णादिसम्पदा सत्कारः-भूजाविशेषस्तस्य समुदायो यः स तथा तेन, ‘दसरतं ठिद्पङ्कियं’ ति दशरात्रं यावत् स्थितिपतितं-कुलक्रमागतं पुत्रजन्मानुषानं तस्या ।

मू. (२२) तते णं से अभग्गसेने कुमारि उम्मुक्तवालभावे यावि होत्या अहु दारियाओ जाव अद्वाओ दओ उर्ध्यं पासाए मुंजमाणे विहरइ, तते णं से विजए चोरसेनावई अग्रया कयाईं कालधम्पणा संजुते, तते णं से अभग्गसेने कुमारे पंचहिं चोरसतोहि लख्छि संपरिकुडे रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे विजयस्त महया इहृसक्तारसमुदएणं नीहरणं करोति २ ता बहूइ लोइयाइउं मयकिद्वाइं करोति २ केवइकालेणं अप्सोए जाए यावि होत्या, तते णं ते पंच चोरसयाइं कयाईं अभग्गसेनं सालाडवीए चोरपळ्हीए महया २ चोरसेनावइत्ताए अभिसिंचति ।

तते णं से अभग्गसेने कुमारे चोरसेनावई जाते अहम्मिए जाव कप्पायं गेणहति, तते णं से जाणवया पुरिसा अभग्गसेनेण चोरसेनावइणा बहुगामधातावणाहिं ताविया समाणा अन्नमन्नं सद्वावेति २ ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! अभग्गसेणे चोरसेनावई पुरिमतालस्स नगरस्स उत्तरिष्ठं जणवयं बहूहिं गामयातेहिं जाव निछ्णं करेमाणे विहरति, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया पुरिमताले नगरे महब्बलस्स रन्नो एयमडुं विज्ञवितते,

तते णं ते जाणवया पुरिसा एयमडुं अग्रमण्णेणं पडिसुणेति २ महत्यं महाधं महरिहं रायरिहं पाहुडं गेणहोति २ ता जेणेव पुरिमताले नगरे तेणेव उवागते २ जेणेव महब्बले रायातेणेव उवागते २ महब्बलस्स रन्नो तं महत्यं जाव पाहुडं उवणेति करथलअंजलिं कहु महब्बलं रायं एवं वयासी-एवं खलु सामी ! सालावडीए चोरपळ्हीए अभग्गसेने चोरसेनावई अहे बहूहिं गामयातेहि य जाव निछ्णं करेमाणे विहरति,

तं इच्छामि णं सामी तुञ्जं बाहुव्यायापरिग्याहिया निव्यया निरुवसाया सुहेणं परिय-सितएत्तिकहु पादपडिया पंजलिउडा महब्बलं रायं एतमडुं विष्णवेति, तते णं से महब्बले राया तेसि जणवयाणं पुरिसाणं अंतिए एयमडुं सोऽग्ना निसम्य आसुरुते जाव मिसिमिसेमाणे तिवलियं

भिउडिं निलाडे सालाड दंडं सद्वावेति २ ता एवं वयासी—गच्छह णं तुमं देवाणुप्पिया ! सालाडविं चोरपल्लि विलुंपाहि २ अभग्गसेनं चोरसेनावइं जीवगग्रहं गेण्हाहि २ ममं उवणोहि,

तते णं से दंडे तहति एयमटुं पडिसुणोति, तते णं से दंडे बहूहिं पुरिसेहिं सन्नद्धबद्ध जाव पहरणोहि सद्धि संपरिखुडे मग्गाइतोहिं फलएहिं जाव छिप्पतुरेण वज्रमाणेण महया जाव उकिडिं जाव करेमाणे पुरिमतालं नगरं भज्जामज्जेण (नेग्गाइति २ उ) जेणेव सालाडवीद चोरपल्लीए तेणेव पहारेत्य गमणाते,

तते णं तस्स अभग्गसेनस्स चोरसेनावतियस्स धारपुरिसा इमीसे कहाए लछड्डा समाणा जेणेव सालाडवी चोरपल्ली जेणेव अभग्गसेने चोरसेनावइं तेणेव उवागच्छति २ ता करयल जाव एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले नगरे महब्बलेनं रन्ना महाभडचडगरेण डंडे आणते—गच्छह णं तुमे देवाणुप्पिया ! सालाडविं चोरपल्लि विलुंपाहि अभग्गसेनं चोरसेनावति जीवगाहं गेण्हाहि २ ता ममं उवणोहि,

तते णं से दंडे महया भडचडगरेण जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्य गमणाए, तते णं से अभग्गसेने चोरसेनावइं तेसिं धारपुरिसाणं अंतिए एयमटुं सोद्धा निसम्य पंच चोरसताइं सद्वावेति सद्वावेता एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले नगरे महब्बले जाव तेणेव पहारेत्य गमणाए आगते, तते णं से अभग्गसेने ताइं पंच चोरसताइं एवं वयासी—तं सेवं खलु देवाणुप्पिया ! अस्तु तं दंडं सालाडविं चोरपल्लि असंपत्ते अंतरा चेव पडिसेहिताए,

तए णं ताइं पंच चोरसताइं अभग्गसेनस्स चोरसेनावइस्स तहति जाव पडिसुणोति, तते णं से अभग्गसेने चोरसेनावइं विपुलं असनं पानं खाइमं साइमं उवक्खडावेति २ ता पंचहिं चोरसएहिं सद्धि यहाते जाव पायचित्ते भोयणमंडवंसि तं विपुलं असनं ४ सुरं घ ६ आसाएमाणा ४ विहरति, जियमियभुत्तरागतेवि अ णं समाणे आयते चोकखे परमसुइभूए पंचहिं चोरसएहिं सद्धि अङ्गं घम्म दुखहति अल्लं चम्मं दुखहइता सन्न ढुबद्ध जाव पहरणोहिं मग्गाइएहिं जाव रवेणं पुव्वावरण्हकालसमयांसि सालाडवीओ चोरपल्लीओ निगच्छइ चोरपल्लीओ निगच्छइता विसमदुग्गगगहणं ठिते गंहियभत्तपाणे तं दंडं पडिकालेमाणे चिङ्गति,

तते णं से दंडे जेणेव अभग्गसेने चोरसेनावइं तेणेव उवागच्छति तेणेव उवागच्छिता अभग्गसेनेण चोरसेणावतिणा सद्धि संपलग्गे यावि होत्या, तते णं से अभग्गसेने चोरसेनावइं तं दंडं छिप्पामेव हयमहिय जाव पडिसेहिए, तते णं से दंडे अभग्गसेनेण चोरसेनावइणा हय जाव पडिसेहिएसमाणे अद्यामे अबले अवीरिए अपुरिसक्करपरक्कमे अधारणिऽमितिकद्दु जेणेव पुरिमताले नगरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छति २ करयल० एवं वयासी—

एवं खलु सामी ! अभग्गसेने चोरसेणावइं विसमदुग्गगगहणं ठिते गंहितमतपाणीते नो खलु से सक्का केणति सुबहुएणावि आसबलेण वा हत्थिबलेण वा जोहबलेण वा रहबलेण वा घाउरिगिणिंपि० उरंउरेण गिणिहेत्तए ताहे सामेण य भेदेण य उवयदाणेण य विसंभमाणे उपयते यावि होत्या, जेवि य से अङ्गितरगा सीसगममा मितनातिनियगसयणसंवंधिपरियणं च विपुलधणकणगरयणसंतसारसावइङ्गेण भिंदति अभग्गसेनस्स य चोरसेनावइस्स अभिक्खणं

२ महत्याइं महग्धाइं महरिहाइं पाहुडाइं पेसेह अभग्सेण चोरसेनावति विसंभमाणेति ।

मूः 'अहुरादियाओ'ति, अस्यायमर्थ-'तए णं तस्स भग्गसेणस्स कुमारस्स अम्मापिवरो अभग्गसेण कुमारं सोइपंसि तिदिकरणाद्ब्रह्मुनिः अहुहिं दारियाहि उद्धि एगदिवसेण पाणिं गिष्ठाविंसु'ति, यावल्करणादिदं द्वयं-'तए णं तस्स अभग्गसेणस्स कुमारस्स अम्मापिवरो इमं एयाख्लं वीईदाणं दलयंति'ति 'अहुओ दाओ'ति अष्ट परिमाणमस्येति अष्टको दायो-दानं वाच्य इति शेषः, स चैवम्-'अहु हिरण्णकोडीओ अहु सुवण्णकोडीओ' इत्यादि यावत् 'अहु पेसणक्ळारियाओ अशं च विपुलधणकण्णगरथप्पमणिमोत्तियसंखसिलप्पबालरत्तरयणमाङ्ग्यं संतसार-सावएङ्ग'मिति, 'उर्णि भुञ्जद्विंश्चिति अस्यायमर्थ-'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे उर्णि पासायवरगते फुझमाणेहि मुयंगमत्यएहिं वरतरुपिसंपउत्तेहि वत्तीसइबद्धेहि नाडएहिं उवगिङ्गमाणे विउले माणुससए कामधोगे पद्धणुभवमाणे विहरइ'ति ।

'महत्यं'ति महाप्रयोजनं 'महग्धं'ति बहुभूल्यं 'महरिहाइं'ति महतो योग्यमिति । 'दंडं'ति दण्डनायकम् ।

'जीवगाहं गेष्ठाहिं'ति जीवन्तं गृहाणेत्यर्थः । 'भठचठगरेण'ति योथवृन्देन ।

'पग्गइतेहिं' हस्तपाशितौः, यावल्करणात् 'फलिएही' त्यादि द्वयम् । 'विसमदुग्गगहणं'ति विषमं-निम्नेत्रतं दुर्ग-दुष्मवेशं गहनं-वृक्षगङ्गरम् । 'संपलग्गे'ति योहुं समारब्धः । 'हयमहिय'ति यावल्करणादेवं द्वयम्-'हयमहियपवरवीरघाइयविवडियचिंधधयपडागं' हतः सैन्यस्य हतत्वात् पथितो मानस्य भयनात् प्रवरवीराः-सुभट्टाः पातिताः-विनाशिता यस्य स तथा, विपतिताः चिरयुक्तकेतव पताकाश्च यस्य स तथा, ततः पदचतुष्यस्य कर्मधारयः, 'दिसोदिसि विष्पडिसेहिति'ति सर्वतो रणान् निवर्त्यति ।

'अथामे'ति तथाविधस्थावमर्जितः 'अक्ले'ति शारीरबलवर्जितः 'अवीरिय'ति जीवदीर्घरहितः 'अपुरिसक्तारपरक्लमे'ति पुरुषकारः-पीरुषाभिमानः स एव निष्पादितस्वप्रयोजनः परक्लमः तयोनिवेधादपुरुषकारपरक्लमः 'अधारणिङ्गमितिकद्वृ'ति अधारणीयं धारयितुमशक्यं स्थारुं वाऽशक्यमितिकृत्वा-हेतोः । 'उंरउरेण'ति साक्षादित्यर्थः । 'सामेनय'ति साम-प्रेमोत्पादकं वचनं 'भेदेष्य य'ति भेदः-स्वाभिनः पदातीनां च स्वामिन्यविश्वासोत्पादनम् 'उवप्ययपेण य'ति उपग्रदानं-अभिमतार्यदान् । 'जेविय से अन्वितरणा सीसगंभम्'ति येऽपि च 'से' तस्याभग्नसेन-स्थान्यन्तरकः-आसआ पन्निप्रभृतयः, किंभूताः ? - 'सीसगम्म'ति शिष्या एव शिष्यकास्तेषां ग्रामा-ग्रान्तिर्येषु ते शिष्यकभ्रमाः, विनीततया शिष्यतुल्या इत्यर्थः, अथवा शीर्षकं-शिर एव शिरःकवचं चा तस्य प्रमः-अव्यभिचारितया शरीररक्तत्वेन वा ते शीर्षग्रामाः, इह तानिति शेषः, भिनतीति योगः । तथा 'पित्तनाइणियगे' त्यादि पूर्ववत् 'भिंदइ'ति चोरसेनापती स्लेहं भिनति, आत्मनि प्रस्तिवद्धान् करोतीत्यर्थः ।

'महत्याइं'ति महाप्रयोजनानि 'महग्धाइं'ति महाभूल्यानि 'महरिहाइं'ति महतां योग्यानि महं चा-पूजामहान्ति महान् वाऽहंपूर्ण्योयेषां तानि तथा, एवंविद्यानि च कानिविल्केषाङ्गिधोन्यानि भवन्तीत्यत जाह- 'रायारिहाइं'ति राज्ञामुचितानि ।

मूः (२३) तते एं से महब्ले राया अब्रया कथाइं पुरिमताले नगरे एगं महं महतिमहालियं

कूडागारसालं करेति अणेगक्खं भसयसज्जिविद्वे पासाइए दरसणिओ,

तते णं से महब्बले राया अग्रया क्याइं पुरिमताले नगरे उसुकं जाव दसरतं पमोदे घोसावेति २ कोडुंवियपुरिसं सद्वावेति २ एवं वयासी—गच्छए णं तुव्वे देवाणुप्पिया ! सालाडवीए घोरपङ्खीए तथ्य णं तुम्हे अभग्गसेनं चोरसेनावई करयल जाव एवं वयासी—

एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले नयरे महाबलस्स रङ्गो उसुकं जाव दसरते पमोदे उघोसेति तं किञ्च देवाणुप्पिया ! विउलं असनं ४ पुफवत्यमळालङ्कारं ते इहं हव्वमाणिज्ज उदाहु सयमेव गच्छिता ?, तते णं कोडुंवियपुरिसा महब्बलस्स रङ्गो करयल जाव पडिसुणोति २ पुरिमतालाओ नगराओ पडिऽ नातिविकिहृहिं अङ्गाणोहिं सुहेहिं वसहिं पायरासेहिं जेणेव सालाडवी घोरपङ्खी तेणेव उवागच्छति अभग्गसेनं घोरसेनापतिं करयल जाव एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले नगरे महब्बलस्स रङ्गो उसुकं जाव उदाहु सयमेव गच्छिता ?,

तते णं से अभग्गसेने चोरसेनावई ते कोडुंवियपुरिसे एवं वयासी—अहश्च देवाणुप्पिया ! पुरिमतालनगरं सयमेव गच्छामि, ते कोडुंवियपुरिसे सकारेति पडिविसज्जेति, तते णं से अभग्गसेने चोर० बहूहिं मित्त जाव परिवुडे यहाते जाव पायच्छिते सव्वालंकारविभूसिए सालाडवीओ घोरपङ्खीओ पडिनिक्खमति २ ता जेणेव पुरिमताले नगरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छति २ ता करयल० महब्बलं रायं जएणं विजएणं वद्धानवेति २ ता महत्यं जाव पाहुडं उवणेति ।

तते णं से महब्बले राया अभग्गसेनस्स चोरसेनावइस्स तं महत्यं जाव पडिच्छति, अभग्गसेनं चोरसेनावतिं सकारेति सम्माणेति पडिविसज्जेति कूडागारसालं च से आवसहं दलयति, तते णं अभग्गसेने चोरसेनावती महब्बलेणं रङ्गाविसज्जिए समाणे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ, तते णं से महब्बले राया कोडुंवियपुरिसे सद्वावेति २ ता एवं वयासी—

गच्छह णं तुव्वे देवाणुप्पिया ! विपुलं असनं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेह २ तं विउलं असनं ४ सुरं च ६ सुबहुं फुफगंधमळालंकारं च अभग्गसेनस्स चोरसेनावइस्स कूडागारसालं उवणेह तते णं ते कोडुंवियपुरिसा करयल जाव उवणोति, तते णं से अभग्गसेने चोरसेनावई बहूहिं मित्तानाइ सळिं संपरिवुडे यहाते जाव सव्वालंकारविभूसिए तं विउलं असनं ४ सुरं च ६ आसाएमाणा यमते विहरति, तते णं से महब्बले राया कोडुंवियपुरिसे सद्वावेति २ एवं वयासी—गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया ! पुरिमतालस्स नगरस्स दुवाराइं पिहेह अभग्गसेनं चोरसेनावतिं जीवगाहं गिनिहङ्गममं उवणेह, तते णं ते कोडुंवियपुरिसा करयल जाव पडिसुणोति २ पुरिमतालस्स नगरस् दुवाराइं पिहेति अभग्गसेनं चोरसेनावई जीवगाहं गिण्हति महब्बलस्स रण्णो उवणोति, तते णं से महब्बले राया अभग्गसेनं चोरसे० एतेणं विहानेणं वज्ञ आणवेति, एवं खलु गोतमा ! अभग्गसेने चोरसेनावई पुरापुराणाणं जाव विहरति ।

अभग्गसेने णं मंते ! चोरसेनावई कालमासे कालं किञ्चा कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववज्जिहिति ?, गोयमा ! अभग्गसेने चोरसेनावई सततीसं वासाइं परमाउयं पाललङ्कारा अङ्गेव तिभागावसेसे दिवसे सूलभिञ्चे कए समाणे कालमासे कालं किञ्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढकीए उङ्गोसनेरङ्गेसु उववज्जिहिति, से णंततो अनंतरं उव्वद्विता एवं संसारो जहा पढमो जाव पुढकीए,

ततो उव्वद्विता वाणारसीए नयरीए सूयरत्ताए पञ्चायाहिति, से णंतत्य सूयरियहिं जीवियाओ

ववरोविए समाणे तत्येव वाणारसीए नयरीए सोबुकुलंसि पुतताए पञ्चायाहिति, से ऊं तत्य उम्मुक्षालभावे एवं जहा पढमे जाव अंतं काहिति । निकखेवो ॥

दृ. 'महंमहाइमहालियं कूडागारसालं' ति महती-प्रशस्ता महती चासी अतिमहालिका घ-गुर्वी महातिमहालिका ताम्, अत्यन्तगुरुकाभित्यर्थः 'कूडागारसालं' ति कूटस्येव-पर्वतशिखर-स्येवाकारो यस्याः सा तथा स चासी शाला चेति समासोऽतस्ताम्, 'अनेगखंभसयसशिविद्वं पासाईयं दरसणिङ्गं अभिरुवं पडिस्वं' ति व्याख्या प्राग्वत् ।

'उदाहुरं' ति अविद्यमानराजदेयद्रव्यम् 'अभडप्पवेसं' कौटुम्बिकग्रेहेषु राजवर्णवतां भटानामविद्यमानप्रवेशम् 'अडंडिमकुदंडिमं' दण्डो-निग्रहस्तेन निर्वृतं राजदेयतया व्यवस्थापितं दण्डिमं कुदण्डः-असच्यनिग्रहस्तेन निर्वृतं द्रव्यं कुदंडिमंते अविद्यमानेयत्र प्रमोदेऽसावदण्डिमकुदण्डिमोऽतस्तम् 'अधरिमं' ति अविद्यमानं धरिम-ऋणद्रव्यं यत्र स तथा तम् 'अधारणिङ्गं' अविद्यमानाधमर्णम् 'अणुद्धुयमुइंगं' अनुद्धूता-आनुरुल्येण वादनार्थमुखिसा अनुद्धूता वा-वादनार्थमेव वादकैरत्यक्ता मृदूक्षा यत्र स तथा 'अपिलायमल्लदामं' अल्लानपुष्टमालं 'गणियावरनाड़ज्ञकलियं' गणिका-वरैनाटकीयैः-नाटकपात्रैः कलितो यः स तथा तम् 'अणेगतालाचराणुचरियं' अनेकैः प्रेक्षाकारीभिरासेवितभित्यर्थः, 'पमुइयपक्षीलियाभिरामं' प्रमुदितैः प्रकीडितैश्च जनैरभिरमणीयं 'जहारिहं' ति यथायोन्यम् ।

'उदाहु सयमेव गच्छिता' उताहो स्यमेव गमिष्यसीत्यर्थ । 'नाइविगिद्वेहिं' ति अनत्यन्तदीर्घं 'अद्वाणेहिं' ति प्रयाणकैः 'सुहेहिं' ति सुखैः-सुखहेतुभि, 'बसहिपायरासेहिं' ति वासिकप्रात्मोजनैः

'जएणं विजएणं वद्यावेह' ति जयेन विजयेन द रिष्णां वर्द्धस्येवमाशिषं प्रयुद्धकोइत्यर्थः

ननु तीर्थकरा यत्र विहरन्ति तत्र देशे पञ्चविंशतेयोजनानामादेशान्तरेण द्वादशानां मध्ये तीर्थकरातशायात् न वैरादयोऽनर्था भवन्ति, यदाह-

॥ १ ॥

"पुञ्चुप्पशा रोगा पसमंति इइवेरमारीओ ।

अइयुद्धी अणायुद्धी न होइ दुविक्ख छमरं घ ॥" इति ।

तत्कथं शरीमन्महावीरे भगवति पुरिमताले नगरे व्यवस्थित एवाभग्नसेनस्य पूर्ववर्णितो व्यतिकरः संपन्नः ? इति, अत्रोच्यते, सर्वमिदमनर्थानर्थजातं प्राणिनां स्वकृतकर्षणः सकाशादुप-जायते, कर्म्म च द्वेषा-सोपक्रमं १ निरुपक्रमं च २, तत्र यानि वैरादीनि सोपक्रमकर्मसंपाद्यानि तान्येव जिनातिशयादुपशान्यन्ति सदीषधात् साध्यव्याधिवत्, यानि तु निरुपक्रमकर्मसंपाद्यानि तानि अवश्यं विपाकतो वेद्यानि नोपक्रमकरणविषयाणि असाध्यव्याधिवत्, अत एव सवतिशयसम्पत्तमन्वितानां जिनानामप्यनुपशान्तवैरभावा गोशालकादय उपसर्गान् विहितवत्तः

श्रुतस्कन्थः-१ अध्ययनं-३ समाप्तम्

अध्ययनं - ४ - शब्दं

दृ. (२४) जइ ऊं भंते ! चउत्थस्स उक्खेवो, एवं खलु जंकु ! तेणं कालेणं तेणं समएणं साहंजनीनामं नयरीहोस्थारिच्छत्यमियसमिद्धा, तीसेणं साहंजणीए बहिया उत्तरपुरच्छिमेदिसीभाए

देवरमणे नामं उज्जाणेहोत्या,

तत्य एं अमौहस्स जक्खाययणे होत्या पुराणे, तत्य एं साहंजणीए नवरीए महद्वंदे नामं राया होत्या महाय०, तस्स एं गृहस्त्रे द्वारे पुले नामं अग्नादे होत्या सामचेन्द्रं निग्नहकुसले, तत्य एं साहंजणीए नवरीए सुदंतणानामं गणिया होत्या वश्चओ,

तत्य एं साहंजणीए नवरीए सुभद्रे नामं सत्थवाहे परिवसइ अहै०, तस्स एं सुभद्रस्स सत्थवाहस्स भद्रानामं भारिया होत्या अहीण०, तस्स एं सुभद्रसत्य० पुत्ते भद्राए भारियाए अतए सगडे नामं दारए होत्या अहीण०, तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसरणं परिसा राया य निग्नए धम्मो कहिओ परिसा पडिगया,

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स० जेडे अंतेवासी जाव रायमग्गभोगादे तत्य एं हत्यी आसे पुरिसे तेसिं व एं पुरिसाणं मञ्जगए पासति एगं सइत्यीयं पुरिसं अबउडगबंधणं उक्तिखत्त जाव घोसेणं चिंता तहेव जाव भगवं बागरेति, एवं खलु गोवमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे बासे छगलपुरे नामं नगरे होत्या, तत्य सीहगिरिनामं राया होत्या महया०,

तत्य एं छगलपुरे नगरे छणिए नामं छगलीए परिवसति अहै० अहम्मिए जाव दुष्पिदियान्दे, तस्स एं छणियस्स छगलियस्स बहवे अयाण य एलाण य रोज्ञाण य वसभाण य ससयाण य सूयताण य पसयाण य सिंघाण य हरिणाण य भयूराण य महिसाण य सतबछाण य सहस्सबछाण य जूहाणि वाडगांसि समिरुद्धाइं चिङ्गति, अन्ने य तत्य बहवे पुरिसा दिग्गभइमत्तवेयणा बहवे य अए जाव महिसे य सारक्खमाण संगोवेमाणा चिङ्गति, अन्ने य से बहवे पुरिसा अयाण य जाव गिहांसि निरुद्धा चिङ्गति,

अन्ने य से बहवे पुरिसा दिग्गभइ० बहवे सयए य सहस्से य जीविया ओ बवरोविंति मंसाइं कप्पिणीकप्पियाइं करोति छणीयस्स छगलीयस्स उवणोति, अएन्ने य से बहवे पुरिसा ताइं बहुयाइं अयमंसाइं जाव महिसमंसाइं तवएसु य कवलीसु य कंदूएसु य भजणेसु य इंगालेसु य तलंति य भजेति य सोल्लयंति य २ ततो रायमग्गांसि वितिं कप्पेमाणा चिङ्गति,

अप्पणाविय एं से छवियए छागलीए तेहिं बहुविह० मंसेहिं जाव महिसमंसेहिं सोल्लेहि य तलेहि य भजेहि य सुरं व ६ आसाएमाणे विहरति, तते एं से छवीए य छगलीए एयकम्भे प० विं० स० सुबहुं पावकमं कलिकलुसं समजिपिता सत्तवाससयाइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किञ्चा चोत्थीए पुढवीए उक्सेणं दसतामरोवमठिइएसु नेरइयताए उवक्ष्वे ।

बृ. 'जइणं भंते ! चउत्यस्स उक्खेवउ'ति 'जइणं भंते !' इत्यादि चतुर्थाध्ययनस्योत्तेपक:- प्रस्तावना वाच्या इति गम्यं, स चायं-'जइणं भंते ! समणेणं भगवया जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं तच्चस्स अञ्जयणस्स अयमडे पत्रते चउत्यस्स एं भंते ! के अडे पत्रते ?'ति, 'महता' इत्यनेन 'महताहिमवतमहंतमलयमंदरभिंदसारे' सामः-प्रियवचनं १ भेदः-नायकसेवकयोश्चित्तभेदकरणं २ दण्डः-शरीरधनयोरपहारः उपप्रदानं-अभिमत्तार्थदानम् ४ एतान्येव नीतयः सप्रयुक्ता येन स तथा अत एव नयेषु विधाज्ञः-प्रकारवेदिता य इत्यादिरमात्यवर्णको दृश्यः ।

बृ. (२५) तते एं तस्स सुभद्रसत्थवाहस्स भद्रा भारिया जाव निंद्या यावि होत्या, जाया जाया दारगा विनिहायमावज्ञति, तते एं से छवीए छगले चोत्थीए पुढीवए अनंतरे उव्वद्विता

इहेव साहंजणीए नवरीए सुभद्रस्स सत्यवाहस्स भद्राए भारियाए कुञ्चित्सि पुतत्ताए उववन्ने,

तते णं सा भद्रा सत्यवाही अश्रया कयाइं नवण्ह मासाणं बहुपडिप्राणं दारगं पवाया, तए णं तं दारगं अम्मापियरो जायमेतं वेव सगडस्स हेड्रातो ठावेति दोषं पिगिण्हावेति अनुपुच्छेण सारक्खांति संगोवेति संवह्नीति जहा उज्जिथए जाव जम्हाणं अम्हं इमे दारए जायमेते वेव सगडस्स हेड्रा ठाविए तम्हा णं होऊ णं अम्हं एव दारए सगडे नामेयं, सेसं जहा उज्जिथहे,

सुभद्रे लवणसमुद्रे कालगते मायावि कालगया, सेऽवि सयाओ गिहाओ निच्छूदे तते णं से सगडे दारए सयातो गिहाओ निच्छूदे समाणे संघाडगतहेव जाव सुदरिसणाए गणियाए सखिं संपलग्ने यावि होत्या, तते णं से सुसेने अम्भेतं सगडं दारगं अश्रया कयाइं सुदरिसणाए गणियाए गिहाओ निच्छुभावेति सुदंसणियं गणियं अविंतरियं ठावेति २ सुदरिसणाए गणियाए सलद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं मुंजमाणे विहरति,

तते णं से सगडे दारए सुदरिसणाओ गिहाओ निच्छूदे समाणे अन्नत्य कल्यवि सुति वा अलम० अश्रया कयाइं रहसियं सुदरिसणागेहं अणुप्पविसङ्ग २ सुरिसिणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं मुंजमाणे विहरइ, इमं वणं सुसेणे अम्भेष्टाते जाव विभूसाए मणुस्सवगुराए जेमेव सुदरिसणागणियाए गेहे तेणेव उवागच्छति तेणेव उवागच्छइता सगडं दारवं सुदंसणाए गणियाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं मुंजमाणं पासङ्ग २ आसुहते जाव मिसमिसेमाणे तिवलियं भिउडिं निडाले साइद्ध सगडं दारवं पुरिसेहिं गिण्हाविति अहु जाव महियं करेति अवउडगबंधणगं करेति २ जेणेव महचंदे राया तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता करयलजाव एवं वयासी—

एवं खलु सामी १ सगडे दारए मम अंतेपुरंसि अवरद्धे, तते णं से महचंदे राया सुसेणं अम्भें एवं वयासी—तुमं वेव णं देवाणुप्पिया ! सगडस्स वारगस्स दंडं कत्तेहि, तए णं से सुसेणे अम्भें महचंदेणं रझा अब्मणुज्ञाए समाणे सगडं दारवं सुदरिसणं व गणियं एएणं विहाणेणं वज्जं आणवेति, तं एवं खलु गोवमा ! सगडे दारगे पोरापुराणाणं पञ्चाण्वयवामणे विहरति ।

कृ. 'सुभद्रे लवणे काल'ति अथमर्थः-'सुभद्रे सत्यवाहे लवणसमुद्रे कालघम्मुणा संजुते यावि होत्य'ति ।

कृ. (२६) सगडे णं भंते ! दारए कालगए कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववज्जिहिइ ?, सगडे णं दारए गोवमा ! सत्तावन्नं वासाइं परमाउयं पालइता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे एगं अहं अओमयं तत्तसमजोइभूयं इत्यिपडिमं अवयासाविते समाणे कालमासे कालं किञ्चा इमीसे रयणाप्पभाए पुढकीए नेरइयताए उववज्जिहिति,

से णं ततो अनंतरं उव्वद्वित्ता रायगिहे नगरे मातंगकुलांसि जुगलत्ताए पञ्चायाहिति, तते णं तस्स दारस्स अम्मापियरो निवत्तबारसगस्स इमं एयास्ववं गोणं नामधेऊं करिसंति, तं होऊ णं दारगं सगडे नामेणं होऊ णं दारिया सुदरिसणानामेण, तते णं से सगडे दारए उम्मुक्कवालमावे जोव्यण (गमणुपत्ते०) भविस्तइ, तए णं सा सुदरिसणावि दारिया उम्मुक्कवालमावा (विण्णय) जोव्यणगमणुपत्ता रूवेण य जोव्यणेण य लावण्येण य उकिड्वा उकिड्वसीरा यावि भविस्तइ, तए णं से सगडे दारए सुदरिसणाए रूवेण य जोव्यणेण य लावण्येण य मुचित्तेर सुदरिसणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं मुंजमाणे विहरिस्तति,

तते णं से सगडे दारए अब्रया कवाइजं सयमेव कूडगाहितं उवसंयजितताणं विहरिस्सति, तते णं से सगडे दारए कूडगाहे मविस्सइ अहस्मिए जाव दुष्पहियानदे एव कम्भे० सुबहुं पावकम्भं समजिष्ठिता कालमासे कालं किञ्चा इमीसे रथणप्पमाए पुढवीए नेरद्यत्ताए उवभ्रे, संसारो तहेव जाव पुढवीए, से णं ततो अनतरं उव्विष्टा वाणारसीए नयरीए मच्छत्ताए उववजिहिति,

से णं तत्थं णं मच्छवंशिएहिं वहिए तत्थेव वाणारसीए नयरीए सेड्कुलांसि पुतताए पञ्चायाहिति बोहिं बुज्ज्ञे० पञ्च० सोहस्ये कप्पे महाविदेहे वासे सिन्धिहिति निकख्बो दुडविवागाणं बोत्थस्स अज्ञायणस्स अयम्हुं पञ्चते ॥

मृ. 'अओमयं' ति अयोमयीं 'तत्तं' तत्तां, कथम् ? इत्याह 'समजोइभूयं' ति समा-तुल्या ज्योतिषां चहिना भूता या सा तथा ताम् । 'अवयासाविए' ति अवयासितः-आलिङ्गितः । 'जोब्बण० भविस्सइ' ति 'जोब्बणगमणुपसे अलं भोगसमत्ये यावि मविस्सति' इत्येवं द्रष्टव्यम् । 'त स' ति 'तए णं सा' द्वयम् । 'विब्रय' ति एतदेवं द्वयं- 'विष्णयपरिणयमेत्ता' ।

'निकखेवो' ति 'एवं खलु जंबू ! समणेण भगवथा महावीरेण चउत्थस्स अज्ञायणस्स अयम्हुं पञ्चते' इत्येवं रूपं निगमनं वत्थ्यभिति । शेषमुपयुज्य प्रथमाद्यपनानुसारेण व्याख्येयमिति चतुर्थाद्ययनविवरणम् ॥

अध्ययनं - ५ - खृहस्त्यातिथरैः

मृ. (२७) जइ णं भंते ! पञ्चमस्स अज्ञायणस्स उक्खेवो, एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं कोसंबीनामं नयरी होत्या रिद्धत्यिमिय० बाहिं चंदोतरणे उआणे सेयम्हदे जवस्त्रे, तत्थं णं कोसंबीए नयरीए सयाणीए नामं राया होत्या महता मियावती देवी,

तस्स णं सयाणीयस्स पुते मियादेवीए अत्तए उदायणे णामं कुमारे होत्या अहीण० जुचराया, तस्स णं उदायनल्स कुमारत्स पउमावतीनामं देवी होत्या, तस्स णं सयाणीयस्स सोमदत्ते नामं पुरोहिए होत्या रिउवेय०, तस्स णं सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ता नामं भारिया होत्या, तस्स णं सोमदत्तस्स पुते वसुदत्ताए अत्तए वहस्ततिदत्ते नामं दारए होत्या अहीण०,

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसरणं, तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं गोयमे तहेव जाव रायमग्गमोगाढे तहेव पासइ इत्यी आसे पुरिसमज्ज्ञे पुरिसं विंता तहेव पुच्छति पुब्वभगं भगतं । बागरेति, एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्धीदे दीवे भारहे वासे सब्बतोभदे नामं नयरे होत्या रिद्धत्यिमियसमिळे,

तत्थं णं सब्बतोभदे नगरे जियसत्तु नामं राया, तस्स णं जियसत्तुस्स रञ्जो महेसरदत्ते नामं पुरोहिए होत्या रिउवेय ४ जाव अद्यव्यणकुसले आवि होत्या, तते णं से महेसरदत्ते पुरोहिए जियसत्तुस्स रञ्जो रञ्जबलववद्धुणअहुआए कल्पाकल्पि एगमेगं माहणदारयं एगमेगं खतियदारयं एगमेगं वडस्सदारयं एगमेगं सुद्ददारगं गिणहावेति २ तेसिं जीवतंगाणं चेव हिकउंडए गिणहावेति जियसत्तुस्स रञ्जो संतिहोमं करेति,

तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए अछुमीचोहसीसु दुवे माहण १ खतिय २ वेस ३ सुद्दे ४ चोणहं भासाणं चत्तारि २ छणहं भासाणं अहु २ संवच्छरसस्स सोलस २ जाहे जाहेऽविय णं जियसत्तु

राया परबलेण अभिजुंजइ ताहे ताहेवियणं से भहेसरदते पुरोहिए अद्वसयं माहणदारगाणं अद्वसयं खतियदारगाणं अद्वसयं सुद्वदारगाणं अद्वसयं वेसदारगाणं पुरिसे गिण्हावेति गिण्हावेता तेसि जीवंताणं चेव हिययउंडीओ गिण्हावेति २ जियसतुत्स रण्णो संतिहोमं करेति,

तते णं से परबले खिप्पामेव विद्धंसिङ्गइ का पडिसेहिङ्गइ का ।

कृ. 'रिउच्चेय'ति एतेनेदं ध्यं- 'रिउच्चेयजजुच्चेयसामवेयअयव्वणवेयकुसले'ति ध्यं व्यक्तं च । 'हिययउंडीओ'ति हृदयमांसपिण्डान् ।

मू. (२८) तते णं भहेसरदते पुरोहिए एयकम्भे० सुबहुं पावकम्भं समजिणिता तीसं वाससयं परमाऊयं पालइत्ताकालमासे कालं किञ्चा पंचमाए पुढवीए उक्कसेणं सत्तरससागरोवमङ्गिएए नरगे उवबन्ने, से णं ततो अनंतरं उच्चित्ता इहेव कोसंबीए नवरीए सोमदत्तस्स पुरोहियस्स बसुदत्ताए पुतत्ताए उपवद्धे, तते णं तस्य दात्तर्यस्य अन्तर्दिवतो निष्वरथारत्तहस्त्ताइमं एयारुवं नामधेऊं करेति ।

जम्हा णं अम्हं इमे दारए सोमदत्तस्स पुरोहियस्स पुत्ते बसुदत्ताए अत्तए तम्हा णं होउ अम्हं दारए बहस्सइदते नामेण, तते णं से बहस्सतिदते दारए पंचधातिपरिग्नहिए जाव परिवहुइ, तते णं से बहस्सति० उम्मुक्कबालभावे चुच्वण० विण्णय० होत्या से णं उदायणस्स कुमारस्स पियबालवयस्सए यावि होत्या सहजायए सहवट्टीयए सहपंसुकीलियए ।

तते णं से सथाणीए राया अब्रया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते, तते णं से उदायणकुमारे बहुराईसर जाव सत्यवाहप्पभिइहि सख्ति संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विलवमामे सथाणीयस्स रओ महया इहीतक्कारसमुदएणं नीहरणं करेति, बहुइं लोइयाइं भयकिञ्चाइं करेति, तते णं ते बहवे राईसर जाव सत्यवाह० उदायणं कुमारं महया रायाभिसेणं अभिसिंचइ, तते णं से उदायणे कुमारे राया जाते महया० ।

तते णं से बहस्सतिदते दारए उदायनस्स रब्रो पुरोहियकम्भं करेमाणे सब्बड्डाणे सु सब्बभूमियासु अंतेउरोय दिववियारे जाए यावि होत्या, तते णं से बहस्सतीदते पुरोहिए उदायनस्स रण्णो अंतेउरासि वेलासु य अवेलासु य काले य अकाले य रओ य वियाले य पविसमाणे अब्रया कयाइं पउमावईए देवीए सख्ति संपलग्ने यावि होत्या पउमावईए देवीए सख्ति उरालाइं भोगभोगाइं मुंजमाणे विहरइ । इमं व णं उदायने राया ण्हाए जाव विभूसिए जेणेव पउमावई देवी तेणेव उवागछइ, बहस्सतिदतं पुरोहियं पउमावीदेवीए सख्ति उरालाइं भोगभोगाइं मुंजमाणं पासति आसुरुते तिवलिं भिउडिं साहडु बहस्सतिदतं पुरोहियं पुरिसेहि गिण्हावेति जाव एणं विहाणेणं वज्जं आणाविए, एवं खलु गोयमा ! बहस्सतिदते पुरोहिए पुरापोराणाणं जाव विहरइ ।

बहस्सतिदते णं भंते ! दारए इओ कालगाए समाणे कहिं गच्छिहिति कहिं उवबजि हिति ?, गोयमा ! बहस्सतिदते णं दारए पुरोहिए चोसहिं वासाइं परमाऊयं पालइत्ता अझेव विभागवसेसे दिवसे सूलीयभिन्ने कए समामे कालमासे कालं किञ्चा इमीसे रयणयभाए पुढवीए संसारो तहेव पुढवी, ततो हत्यिणाउरे नगरे मिगत्ताए पद्धायाइस्सति, से णं तत्य वाउरितेहिं वहिए समाणे तत्येव हत्यिणाउरे नगरे सेहिकुलांसि पुतत्ताए०, बोहिं० कोहम्भे कप्पे विमाण० महाविदेहे वासे सिज्जिहिति निकछेवो ।

वृ. 'वेलासु'ति अवसरेषु-भोजनशयनादिकालेष्वित्यर्थ 'अवेलासु'ति अनवसरेषु 'काले' तृतीयप्रथमप्रहरादौ 'अकाले च' मध्याहादौ, अकालं विशेषेणाह- 'राओ'ति रात्री 'वियाले'ति सन्ध्यायां 'संपलग्नो'ति आसक्तः ॥

श्रुतस्कन्धः-१ अध्ययनं-५ समाप्तम्

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादीता विपाक्त्वुताम्भुते
प्रथमच्छ्रुतस्कन्धस्य पञ्चमअध्ययनस्य अमयदेवसूरि विरचिता दीक्षा परिसमाप्ता ।

अध्ययनं-६ नन्दिवर्धनः

मू. (२९) जडं भंते ! छटुस्स उक्खेवो, एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं महुरा नाम नयरी, भंडीरे उज्जाणे सुदंसणे जक्खे सिरीदामे राया बंधुसिरी भारिया पुत्ते नंदिवद्धणे कुमारे अहीणे जुवराया, तस्स सिरीदामस्स सुबन्धु नामं अमष्टे होत्या सामदंड० ।

तस्स णं सुबन्धुस्स अमष्टस्स बहुमित्तपुत्ते नामं दारए होत्या अहीण०, तस्स णं सिरिदामस्स त्त्वो वित्ते नामं अलंकारिए होत्या, सिरिदामस्स रत्रो चितं बहुविहं अलंकारियकम्भं करेमाणे सब्बद्वाणेषु य सब्बभूमियासु य अंतेउरे य दिव्रवियारे यावि होत्या, तेणं कालेणं तेणं समएणं सामि समोसे परिसा निग्याया रायावि निग्याओ जाव परिसा पडिग्या ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स जेझे जाव रायमणं ओगाढे तहेव हत्थी आसे पुरिसे, तेसि च णं पुरिसाणं मञ्जगय एगं पुरिसं पासति जाव नरनारिसंपरिदुङ्गं ।

ततेणं तं पुरिसं रायपुरिसा चखरंसि तत्तंसि अयोमयंसि समजोइभूयसिहासणं सनिविसावेति, तयानतरं च णं पुरिसाणं मञ्जगयं बहुविहं अवकलसेहिं ततोहिं समजोइभूएहिं अप्येगइया तंबभरिएहिं अप्येगइया तउयभरिएहिं अप्येग० सीसगभरिएहिं अप्येग० कलकलभरिएहिं अप्येग० खारतेलभरिएहिं महद्यार रायाभिसेएं अभिसिंचते, तयानतरं च णं ततं अयोमयं समजोइभूयं अयोमयसंडासएणं गहायहारं पिण्ड्यति तयानतरं च णं अद्धहारं जाव पट्टे मउडं विंता तहेव जाव वागरेति । एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे सीहपुरे नामं नगरे होत्या रिद्ध०, तत्य णं सीहपुरे नगरे सीहरहे नामं राया होत्या, तस्स णं सीहरहस्स रत्रोदुओहणे नामे चारगपालए होत्या अहम्पिए जाव दुप्पडियाणदे, तस्स णं दुओहणस्स चारगपालगत्त्वे इमेयास्त्वे चारगभंडे होत्या बहवे अयकुंडीओ अप्येगइयाओ तंबभरियाओ अप्येगइयाओ तउयभ-रियाओ अप्येग० सीसगभरियाओ अप्येग० कलकलभरियाओ अप्येग० खारतेलभरियाओ अगानिकायंसि अद्वित्या चिह्नति, ।

तस्स णं दुओहण० चारग० बहवे उट्टियाओ आसमुत्तभरियाओ अप्येग० हत्थिमुत्त-भरिआओ अप्येग० गोमुत्तभरियाओ अप्येग० महिसमुत्तभरियाओ अप्येग० उट्टमुत्तभरियाओ अप्येग० अयमुत्तभरियाओ अप्येग० एलमुत्तभरियाओ बहुपडिपुज्ञाओ चिह्नति । तस्स णं दुओहण० चारगपालगत्त्वे हत्युंडयाणय पायंदुयाणय हडीणय नियलाणय संकलाणय पुंजा निगरा य सत्रिकिखत्ता चिह्नति, तस्स णं दुओहण० चारग० स्त बहवे वेणुलयाणय वेतलयाणय विआलयाणय छियाणं कसाणय वायरासीणय पुंजा निगरा चिह्नति, तस्स णं दुओहण० चारग० स्त बहवे

सिलाण य लउडाण य मोगराण य कनंगराण य पुंजा निगरा चिह्नति ।

तस्य एं दुओहण० चारग० स्स बहवे तंताण य वरताण य वागरजाण य वालथुतरञ्ज्ञय य पुंजा निगरा त चिह्नति, तस्य एं दुओहण० चारग० स्स बहवे असिपत्ताण य करपत्ताण य खुरपत्ताण य कलंबधीरपत्ताण य पुंजा निगरा चिह्नति, तस्य एं दुओहण० चारग० स्स बहवे लोहधीलाण य कडगसकराण य वम्पद्वाण य अलपद्वाण य पुंजा निगरा चिह्नति, तस्य एं दुओहण० चारग० स्स बहवे सूतीण य डंभणाण य कोटिलाण य पुंजा निगरा चिह्नति, तस्य एं दुओहण० चारगस्स बहवे सत्याण य पिष्टलाण य कुहडाण य नहच्छेयणाण य दब्बतिणाण य पुंजा निगरा चिह्नति ।

तते एं से दुओहणे चारगपाले सीहरयस्स रङ्गे बहवे चोरे य पारदारिए य गंठिभेदे य रायावकारी य अणधारए य वालधातए य विसंभधाते य जुतिकरे य खंडपटे य पुरिसेहिं गिष्ठावेति २ ता उत्ताणए पाडिति लोहडंडेणे मुहं विहाडे८ अष्टेऽतिरै तत्तत्त्वं पज्जेति इत्येगतिया तथ्यं पज्जेति अष्टेगतिए सीसगं प० अष्टगे० कल० २ अष्टे० खारतेऽङ्गं अष्टेगइयाणं तेणं चेव अभिसेयगं करेति, अष्टे० उत्ताणए पाडेति जासमु० पज्जेति अष्टे० हत्यिमुतं पज्जेति जाव एलमुतं पज्जेति, अष्टेगतिए हेड्गमुहे पाडेति ।

छडछडस्स वम्पावेति, अष्टेग० तेणं चेव उवीलं दलयति अष्टे० हत्युङ्गयाँ बंधावेति अष्टे० पायं दुडियं बंधावेति अष्टे० हडिबंधणं करेति अष्टे० नियडबंधणं करेति अष्टे० संकोडिय-मोडियं करेति अष्टेग० संकलबंधणं करेति अष्टेग० हत्याहिन्नए करेति जाव सत्योवाडियं करेति अष्टेग० वेणुलयाहि य जाव वायरासीहि य हणावेति अष्टेग० उत्ताणए कारवेति उरे सिलं दलावेति तओ लउलं शुभावेइ २ पुरिसेहिं उककंपावेति अष्टेग० तंतीहि य जाव सुतरञ्ज्ञहि य हत्येसु पाएसु य बंधावेति अगडीसि ओचूलयालगं पज्जेति अष्टेग० असिपत्तेहि य जाव कलंबधीरपत्ते हि य पच्चावेति खारतेऽणेणं अविंगावेति अष्टे० निलाडेसु य अवदूसु य कोपरेसु य जाणुसु य छलुएसु अलोहकीलए य कडसकराजो य दवावेति अलए भंजावेति अष्टेग० सुतीजो य दंभणाणि य हत्यंगुलियासु य पायंगुलियासु य कोटिलाहिं आउडावेति २ मूर्मिं कंडूयावेति अष्टेग० सत्येहि य जाव नहच्छेदणेहि य अंगं पच्चावेइ दब्बेहि य कुसेहि य उखवद्धेहि य वेदावेति आयवंसि दलयति सुके समाणे चडवडस्स उपाडेति ।

तते एं से दुओहणे चारगपालए एयकम्बे सुबहुं पावकम्बं समजिणिता एगतीसं वाससयाँ इ परमाउं पालइता कालमासे कालं किञ्चा छडीए पुढवीए उकोसेणं बावीससागरोवमठितीएसु नेरइताए उववन्ने ।

पृ. 'चित्तं बहुविहं' ति आश्र्व्यभूतं बहुप्रकारं चेत्यर्थं 'अलंकारियकम्बं' ति शुरकर्म 'सब्दाणेसु' ति शब्दास्थानभोजनस्थानमन्त्रस्थानादिषु आयस्यानेषु वा शुल्कादिषु 'सब्दभूमियासु' ति प्रासादभूमिकासु सप्तमभूमिकावसानासु पदेषु वा—अमात्यादिषु । 'दिव्रविद्यारे' ति राजाऽनुज्ञानसंचरणः अनुज्ञातविचारणो वा । कलकलमरिएहि ति कलकलायत इति कलकलं—चूणादिमि-शजलं तदृतैः, तसं अयोमयभित्यादि विशेषणम् । 'हारं पिण्डंति' ति परिधापयन्ति, किं कृत्वा इत्याह—अयोमयं संदेशकं गृहीत्वेति, तत्र हारः अथदशासरिकः । 'अहृहारं' ति नवसरिकः,

यावल्करणात् 'तिसरियं पिण्डति पालंबं पिण्डति कडिसुतयं पिण्डति' इत्यादि, त्रिसरिकं प्रतीतं प्रालम्भो—झुञ्जनकं कटीसूत्रं व्यक्तं 'पहूं'ति ललाटामरणं मुकुटं—शेखरकः 'चिंतातहेव'ति तं पुरुषं दृष्ट्वा गीतमस्य विकल्पस्तथैवाभूतं पथा हि प्रथमेऽध्ययने, तताहि—'न मे दिष्टा न रथा वानेरइयावा, अर्यं पुणं पुरिसेनिरयपडिस्ववियं वेयणं वेएइ'ति, यावल्करणादेवं धृश्यम्—'अहापञ्चतं भत्तपाणं पडिगाहेति जेणेव समणं मगवं तेणेव उवागच्छइ' इत्यादि वाच्यं 'वागरेति'ति कोडसी जन्मान्तरे आसीदित्येवं गीतमः पृच्छति मगवांस्तु व्याकरोति—कथयति ।

'चारगपाले'ति गुप्तिपालकः। 'चारगभंडे'ति गुप्तयुपकरणम्। 'हस्युद्युयाण'ति झण्डूनि—काषादिमयवन्धनविशेषाः, एवं पादान्दुकान्वयपि, 'हडीण य'ति हडयः—खोटकाः 'पुंज'ति सशिखरो राशि 'निगर'ति राशिमात्रम्। ४ 'वेणुलयाण य'ति स्थूलवंशलतानां 'वेतलयाण य'ति जलजदंशल-तानां 'चिंच'ति चिञ्चालतानाम् अन्विलिकाकम्बानां 'छियाण'ति श्लक्षणचर्मकशानां 'कसाण य'ति चर्मयष्टिकानां 'चायरासीणं'ति वल्करशमयो वट्यदित्यगमयसिंदुराणि ताडनप्रयोजनानि तेषां पुजास्तिष्ठन्तीति योगः। 'सिलाण य'ति धृषदां 'लउलाण य'ति लगुडानां 'मुग्गराण य'ति व्यक्तं 'कनंगराण य'स्ति काय—पानीयाय नक्कराः—बोधिस्थनिश्चलीकरणपाषाणास्ते कनक्कराः कानंगरा वा—ईषश्चंगरा इत्यर्थः। 'तए णं मे'ति इत्यस्य अद्वाने 'तत्त्वा णं'ति अन्याग्नेष्टासैव सङ्कृतत्वात् पुस्तकान्तरे दर्शनाद्वेति । 'असिपत्ताण य'ति असीनां 'करपत्ताण य'ति क्ळकचानां 'खुरपत्ताण य'ति खुराणां 'कलंबचीरपत्ताण य'ति अलीनां—वृक्षिकपुच्छाकृतीनां 'डंभणाण य'ति थैरग्निप्रता-पितौर्लोहशलाकादिभिः परशरीरेऽङ्ग उत्पाद्यते तानि दम्पकानि 'कोट्टिलाणं'ति हस्वमुद्गरविशेषाणां 'पच्छाण य'ति प्रच्छनकानां 'पिष्पलाण य'ति हस्वखुराणां कुठारा नखाषेदनकानि दर्भाश्च प्रतीताः ।

'अणहारए य'ति ऋणधारकान् 'संडपटे य'ति धूर्तान्। 'अप्येगइय'ति अप्येककान् कांश्चिदपीत्यर्थः 'पङ्गेति'ति पाययति 'अप्येगइयाणं तेणं चेव ओवीलं दलयति' तेनैव अवपीडं—शेखरं मस्तके तस्यारोपणात् उपपीडां वा—वेदनां दलयति—केरोति 'संकोडियमोडिए'ति सङ्कोटिताश्च—सङ्कोचिताक्षा मोटिताश्च—घलिताक्षाः इति द्वच्छोऽतस्तान् 'अप्येगइए हस्यच्छिन्नए करोति' इत्यत्र यावल्करणादिदं धृश्यं—'पायच्छिन्नए एवं नक्कउज्जिभ्यसीसच्छिन्नए' इत्यादि, 'सत्योवाडियए'ति शस्त्रावपाटितान्—खङ्गदिना विदारितान् 'अप्येगइया वेणुलयाहिं' इत्यत्र यावल्करणात् 'वेतलयाहि य चिंचलयाहिं' इत्यादि धृश्यम् ।

'उरेसिलं दलावे' इत्यादि, उरसिपाषाणं दापयति तदुपरिलगुडं दापयति ततस्तं पुरुषाभ्यां लगुडोभयप्रान्तनिविदाश्यां लगुडमुक्तम्पयति—अतीव चलयति यथा�पराधिनोऽस्यीनि दल्पन्त इति भावः। 'तंतीहिय' इत्यत्र यावल्करणादिदं धृश्यं—'वरस्ताहिं' वागरस्तुहि इत्यादि, 'अगडंसि'ति कूपे 'उचूलयालगं'ति अधःशिरस उपरि पादस्य कूपजले खोलणाकर्षणं 'पङ्गेइ'ति पाययति खादयतीत्यादिलौकिकीभाषा कारयतीति तु भावार्थः, 'अवदूसु य'ति कृकटिकासु 'खलुएसु'ति पादमणिवन्धेषु 'अलिए भंजावेइ'ति वृथिककण्टकान् शरीरे प्रवेशयतीत्यर्थ 'सुईओ'ति सूचीः 'डंभणाणि य'ति सूचीप्रायाणि डम्पकानि हस्ताहुल्यादिषु 'कोट्टिलाएहिं'ति मुद्गरकैः 'आओडावेइ'ति आखोटयति प्रवेशयतीत्यर्थ 'भूमिं कंडुयावेइ'ति अकुलीप्रवेशितसूचीकैः हस्तैः भूमिं कण्डूयते, महादुःखमुत्पद्यते भूमिकण्डूयनं कारयतीति । 'दब्बेहि य'ति दर्भा—समूलाः

‘कुसेहि य’ति कुशाः—निर्मूलाः ।

मू. (३०) से यंततो अनंतरं उव्वद्विता इहेव महराए नगरीए सिरीदामस्स रन्नो बंधुसिरीए देवीए कुचिंचिसि पुत्तत्ताए उबवज्ञे, तते णं बंधुसिरी नवण्ह मासाणं बहुपडिपुशाणं जाव दारगं पयाया, तते णं तस्स दारगस्स अम्भापियरो निव्वत्तवारसाहे इमं एवाणुख्वं नामधेजं करोति होऊ णं अम्हं दारगाणं नंदिसेए नामेण । तते णं से नंदिसेणे कुमारे पंथधातीपरिबुडे जाव परिबुह्व, तते णं से नंदिसेणे उम्मुक्कबालभावे जाव विहरति जोव्व० जुवराया जाते यावि होत्या, तते णं से नंदिसेण रज्जे य जाव अंतेउरे य मुच्छिते इच्छति सिरिदायं रायं जीवियातो ववरोवित्तए सयमेव रजसिरि कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए, तते णं से नंदिसेणे कुमारे सिरीदामस्स रज्जो बहूणि अंतराणि य छिङ्गाणि य विवराणि य पडिजागरमाणे विहरति ।

तते णं से नंदिसेणे कुमार सिरीदामस्स रज्जो अंतरं अलममाणे अजाया कयाइ चित्तं अलंकारियं सद्वावेति २ एवं वयासी—तुम्हे णं देवामुष्यिया ! सिरीदामस्स रज्जो सव्वह्वाणेसु य सव्वभूमीसु य अंतेउरे दिन्नवियारे सिरीदामस्स रज्जो अभिक्खणं २ अलंकारियं कम्मं करेमाणे विहरसि, तण्णं तुम्हं देवामुष्यिया ! सिरीदामस्स रज्जो अलंकारियं कम्मं करेमाणे गीवाए खुरं निवेसेहि तो णं अहं तुम्हं अद्वरज्जयं करेस्यामि तुम्हं अम्होहिं सख्ति उरालाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहरित्तसि ।

तते णं से चित्ते अलंकारिए नंदिसेणस्स कुमारस्स वयणं एयमडुं पडिसुणेति, तए णं तस्स चित्तस्स अलंकारियस्स इमेयार्कवे जाव समुष्पात्रित्या—जइ णं मम सिरीदामे राया एयमडुं आगमेति तते णं मम न नज्जति केणति असुभेणं कुमरणेणं मारिस्ततितिकद्व भीए जेणेव सिरीदामे राया तेणेव उवागच्छति सिरीदामं रायं रहस्यियगं करयल० एवं वयासी—एवं खलु सामी ! नंदिसेणे कुमारे रज्जे य जाव मुच्छिते इच्छति तुम्हे जीवियातो ववरोवित्ता सयमेव रजसिरि कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए, तते णं से सिरिदामे राया चित्तस्स अलं० अंतिए एयमडुं सोऽना निसम्म आसुरुत्ते जाव साह्वू नंदिसेणं कुमारं पुरिसेहिं सख्ति गिण्हावेति, एएणं विणेणं बज्जं आणवेति, तं एवं खलु गोयमा ! नंदिसेणे पुत्ते जाव विहरति । नंदिसेणे कुमारे इओ चुए कालमासे कां किद्धा कहिं गच्छिहिइ कहिं उबजिहिइ ?, गोयमा ! नंदिसेणे कुमारे सड़िं वासाइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किद्धा इमीसे रयणप्यभाए पुढवीए संसारो तहेव ततो हत्यिणाउरे नगरे मच्छत्ताए उबवजिहिति, से णं तत्थ मच्छीएहिं वधिए समाणे तत्थेव सेड्हिकुले ओहिं सोहन्ने कप्पे महाविदेहे वासे सिज्जिहिति बुज्जिहिति मुद्दिहिति परिनिव्विहिति सव्वदुक्खाणमंतं करेहिति, एवं खलु जंबू ! निकछेवो छहुस्स अज्जयणस्स अयमडुं पञ्चतेतिबेमि ।

मू. कुमारे’ति कुमारः । ‘अंतराणिय’ति अवसरान् ‘छिङ्गाणिय’ति अल्पपरिवारत्वानि, ‘विरहणिय’ति विजनत्वानि । एवं खलु जंबू !’ इत्यादि ‘निषेपो’ निगमनम् षष्ठाध्ययनस्य यावत् ‘अयमडुं’त्यादि ‘बेमि’ति ब्रवीम्यहं भगवतः समीपे अमुं व्यतिकरं विदित्वेत्यर्थः ।

श्रुतस्कन्धः—१ अध्ययनं—६ सप्तमम्

अध्ययनं—७ उंबरदत्तः

मू. (३१) जति णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स एवं खलु जंबू ! तेणं कालेण तेणं समरणं पाडलसंडे नगरे वनसंडे नाम उझाणे उंबरदत्तो जक्खो, तत्थ णं पाडलसंडे नगरे सिद्धत्ये राया

तत्य एं पाडलसंडे नगरे सागरदत्ते सत्यवाहे होत्या अहे० गंगदत्ता भारिया ।

तस्य एं सागरदत्तस्स पुते गंगदत्ताए भारियाए अतए उंबरदत्ते नामं द्वारा ए होत्या अहीण० जाव पंचिंदियसरीरे, तेण कालेण तेण स० समोसरणं जाव परिसा पडिगया, तेण कालेण तेण सम० भगवं गोयमे तहेव जेणेव पाडलसंडे नगरे तेणेव उवागच्छति पाडलसंडे नगरं पुरात्यमिळेण दुवारेण अणुप्पविसति तत्य एं पासति एं पुरिसं केच्युळं कोटियं दोउयरियं भगवंदरियं अरिसिलं कासिलं सोगिळं सुयमुहसुयहत्यं सुयपायं सुयहत्यागुलियं सडिवपावगुलियं सडियकञ्जनासियं रसीयाए वा पूर्णाण्य य विविधिवितवणमुहकिमिउत्तयंतपगलंतपूयरुहिरं लालापगलंतकञ्जनास अभिकञ्जणं २ पूयकवले य रुहिरकवले य किमियकवले य वममाणं कडाईं कलुणाईं विसराईं कुवमाणं मच्छियाचडगरपहकरेण अन्निज्ञमाणमग्नं फुड्हडाहडसीसं दंडिखंडवसणं खंडमळगखंडधडहत्यग्यं गेहे देहवलियाए वित्ति कप्येमाणं पासति ।

तदा भगवं गोयमं उद्धनीय जाव अडति अहापञ्चतं गिण्हति पाड० पडिनिकञ्जमति जेणेव समणे भगवं भत्तपाणं आलोएति भत्तपाणं पडिदसेति समणेण अब्मणुज्ञाए समाणे जाव बिलमिव पञ्चगम्भूते (अप्पाणेण) संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति । तते एं से भगवं गोयमे दोषांपि छड्हकञ्जमणपारणगंसि पढमाए पोरसीए सज्जाए जाव पाडलिसंडे नगरं दाहिणिळेण दुवारेण अणुप्पविसति तंचेव पुरिसं पासति कच्युळं तहेव जाव संजमेण तवसा विहरति, तते एं से गोयमे तद्ध० छड्ह० तहेव जाव पञ्चत्यमिळेण दुवारेण अणुप्पविसमाणे तंचेव पुरिसं कच्युळं पासति वोत्यछड्ह० उत्तरेण० इमीते अज्ञात्येए समुप्पन्ने अहो एं इमे पुरिसे पुरापोराणाणं जाव एवं वयासी— एवं खलु अहं मंते ! छड्हस्य पारण० जाव रीयंते जेणेव पाडलसंडे नगरे तेणेव उवागच्छइ २ ता पाडलि० पुराचिमिळेण दुवारेण पविष्टे, तत्य एं एं पुरिसं पासामि कच्युळं जाव कप्येमाणं तं अहं दोषाछड्हपारणगंसि दाहिणिळेण दुवारेण तद्धाछड्हकञ्जमण० पञ्चत्यमेण तहेव तं अहं चोत्यछड्ह० उत्तरदुवारेण अणुप्पविसामि तं घेव पुरिसं पासामि कच्युळं जाव वित्ति कप्येमाणे विहरति चिंता मम पुच्चभवपुच्छ वागरेति ।

एवं खलु गोयमा ! तेण कालेण तेण सम० इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नाम नगरे होत्या रिछ०, तत्य एं विजयपुरे नगरे कणगरहे नामं राया हो०, तस्य एं कणगरहस्स रभो धन्तंतरी नामं विझेहो०, अद्विंगाउच्चेयपाढए, तंजहा— कुमारभिष्ठं १ सालागे २ सप्तकहत्ते ३ कायतिगिच्छा ४ जंगोले ५ भूयविज्ञे ६ रसायणे ७ वाजीकरणे ८ सिवहत्ये सुहहत्ये लहुहत्ये, तते एं से धन्तंतरीविझेविजयपुरे नगरे कणगरहस्स रभो अंतेऽरेय अन्नेसि च बहूणं राईसर जाव सत्यवाहाणं अन्नेसि च बहूणं दुब्बलाण य १ गिलाणाण य २ वाहियाण य रोगियाण य अणाहाण य सणाहाण य समणाण य माहणाण य भिक्खागाण य करोडियाण य कप्पडियाण य आउराण य अप्पेगतियाणं मच्छमंसाईं उवदंसेति अप्पे० कच्छपमंसाईं अप्पे० गाहामं अप्पे० मगरमं० अ० सुंभारमं० अप्पे० अयमंसाईं एवं एलारोज्जसुयरमिगससयगोमंसमहिसमंसाईं अप्पे० तितरमंसाईं अप्पे० वड्ह० कलाव० कपोत० कुकड० मयूर० ।

—अन्नेसि च बहूणं जलयरथलयरखहयरमादीमे मंसाईं उवदंसेति अप्पणाविय एं से धन्तंतरीविझेतहिं बहूहिं मच्छमंसेहि य जाव मयूरमंसेहि य अन्नेहि य बहूहिं जलयरथलयर

खहयरमंसेहि य सोऽग्नेहि य तत्तेहि य विज्ञेहि सुरं च ६ लक्ष्मीएमाणे विसाएमाणे विहरति ।

तते णं से धन्त्रंतरी विज्ञेएयकम्भे सुबहुं यावं कम्भं समजिणिता बत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालइता कालमासे कालं किञ्चा छुटीए पुढवीए उक्तसेणं बावीससागरोवमा० उवदन्ते ।

तते णं गंगदत्ता भारिया जायणिद्या वावि होत्या जाया जाया दारगा विनिधायमावजांति, तते णं तीसे गंगदत्ताए सत्यवाहीए अन्नया कथाइं पुच्चरत्तावरत्तकालसमयंसि कुदुंबजागरियं जागरमा० अयं अभ्यत्थिए० समुप्यज्ञे-एवं खलु अहं सागरदत्तेणं सत्यवाहेणं सङ्क्षिक्षहइं वासाइं उरालाइं मणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुजमाणी विहरामि ।

नो धेव णं अहं दारगं न्त नारियं वा वाहनि, तं श्वरावते तं ताजो अम्बावते तपुक्ताओ कथत्थाओ कथलक्खणाओ सुलझे णं तासिं अम्याणं माणुस्सए जम्भजीवियफले जासिं मञ्जे नियगकुच्छिसंभूगाइं थण्डुखलुखगाइं भुरत्तमुलावगाइं मम्भणं पर्यपियाइं थण्मूलकक्खदेसमागं अतिसरमाणगाति॒ मुख्गगाइं पुणोय कोमलकमलोवमेहि य हत्येहि॒ गिण्हेऊण उच्छ्रांनं निवेसियाति॒ दिति॒ समुख्खावए सुमहुरे पुणो॒ २ मंजुलप्पभणिते, अहं णं अदशा अपुञ्चा अक्यपुञ्चा एतो॒ एगमवि॒ न पत्ता, तं सेयं खलु मम कल्पे जाव जलंते सागरदत्तं सत्यवाहं आपुच्छिता सुबहुं पुष्कवत्यगंय-मल्लालंकारं गहाय बहुमितणन्नइनियगसयणसंविपरिजनमहिलाहि॒ सङ्क्षियाडलसंडाओ नगराओ पडिनिक्खमिता बहिया जेणेवउंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतयो॒ तेणेव उवागच्छइ॒ उवागच्छिता॒ तत्य णं उंबरदत्तस्स जक्खस्स महारिहं पुष्कवद्धणं करेइता॒ जाणुपायवडियाए॒ ओयावित्तए॒ ।

जति॒ णं अहं देवाणुप्यिया ! दारगं वा दारियं वा पवामि॒ तो॒ णं अहं तु अव्यं जायं च दायं च
मायं च अवखयनिहि॒ व अणुवहुइत्तामितिकहु॒ ओवाइयं ओवाइणितए॒, एवं संपेहेइ॒ २ ता कल्पं
जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते॒ सत्यवाहेतेणेव उवागच्छति॒ २ ता सागरदत्तं॒ सत्यवाहं॒ एवं॒ वयासी॒—एवं॒
खलु अहं देवाणुप्यिया ! तुव्वोहि॒ सङ्क्षिं जाव न पत्ता, तं॒ इच्छामि॒ णं॒ देवाणुप्यिया ! तुव्वोहि॒
अब्यणुण्णाया॒ जाव उवाइणितए॒ ।

तए॒ णं से सागरदत्ते॒ गंगदत्तं॒ भारियं॒ एवं॒ वयासी॒—ममपि॒ णं॒ देवाणु०॒ एस॒ धेव॒ मनोरहे॒,
कहं॒ णं॒ तु भं॒ दारगं॒ वा दारियं॒ वा पवाए॒ जसि॒ ?, गंगदत्ताए॒ भारियाए॒ एयमहुं॒ अणुजाणति॒, तते॒ णं॒
सागंगदत्ता॒ भारिया॒ सागरदत्तसत्यवाहेण॒ एयमहुं॒ अब्यणुञ्चाया॒ समाणी॒ सुबहुं॒ पुष्क॒ जाव॒ महिलाहि॒
सङ्क्षिं॒ सवाओ॒ गिहाओ॒ पडिनिक्खमहिता॒ पाडलसंड॒ नगरं॒ मज्जां॒ मज्जेण॒ निगच्छति॒
२ जेणेव॒ पुक्खरिणी॒ तेणेव॒ उवागच्छति॒ २ पुक्खरिणी॒ एतीरे॒ सुबहुं॒ पुष्कवत्यगंय-मल्लालंकारं॒ उवणेति॒
२ पुक्खरिणी॒ ओगाहेति॒ २ जलमज्जाणं॒ करेति॒ २ जलकीडं॒ करेमाणी॒ एहाया॒ कथकोउय-
मंगलपायच्छिता॒ उल्लयपडसाडिया॒ पुक्खरिणीओ॒ पहुतराति॒ २ तं॒ पुष्क०॒ गिण्हति॒ २ ।

—जेणेव॒ उंबरदत्तस्स॒ जक्खस्स॒ जक्खायययो॒ तेणेव॒ उवागच्छति॒ २ उंबरदत्तस्स॒ जक्खस्स॒
आलो॒ ए पण्णामं॒ करेति॒ २ लोमहत्यं॒ परामुसति॒ २ उंबरदत्तं॒ जक्खंलोमहत्येण॒ पमज्जति॒ २ दगधाराए॒
अब्मोक्खेति॒ २ पङ्कल०॒ गायलहु॒ ओलूहेति॒ २ सेयाति॒ वत्याइं॒ परिहेति॒ महरिहं॒ पुष्कारुहणं॒
वत्यारुहणं॒ मल्लारुहणं॒ गंधारुहणं॒ चुञ्चारुहणं॒ करेति॒ २ धूवं॒ डहति॒ जाणुपायवडिया॒ एवं॒ वयति॒—जइ॒
णं॒ अहं॒ देवाणुप्यिया ! दारगं॒ वा दारियं॒ वा पवामि॒ ते॒ णं॒ जाव॒ उवातिणति॒ २ ता॒ जामेव॒ दिसि॒
पाउब्या॒ तामेव॒ दिसं॒ पडिगया॒ । तते॒ णं॒ से॒ धन्त्रंतरी॒ विज्ञताओ॒ नरयाओ॒ अनंतरं॒ उब्बहिता॒ इहेव॒

जंबुदीवे २ पाडलसंडे नगरे गंगदत्ताए भारियाए कुचिंछसि पुतत्ताए उववश्रे, तते णं तीसे गंगदत्ताए भारियाए तिष्ठं मासाणं बहुपडिपुश्चाणं अयमेयास्वे दोहले पाउब्यूते-ध्रासओ णं ताओ जाव फले जाओ णं विउलं असनं पानं खाइमं साइमं उवक्खडावेति २ बहुहिं जाव परिबुडाओ तं विपुलं असनं पानं खाइमं साइमं सुरं च ६ पुष्क जाव गहाय पाडलसंडं नगरं मज्जामज्जोणं पडिनि-क्खमइ पडिनिक्खमिता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति तेणेव उवागच्छिता पुक्खरणी ओगाहिंति शहाता जाव पावच्छित्ताओ तं विपुलं असणं० बहुहिं मित्तनाइ जाव सद्धि आसादेति दोहलं विणयेति, एवं संपेहेङ् २ कलं जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते सत्यवाहे तेणेव उवागच्छति २ सागरदत्तं सत्यवाहं एवं वयासी –

धश्चाओ णं ताओ जाव विणेति तं इच्छामि णं जाव विषित्तए, तते णं से सागरदत्ते सत्यवाहे गंगदत्ताए भारियाए एयमडुं अणुजाणति, तते णं सा गंगदत्ता सागरदत्तेणं सत्यवाहेणं अब्यणुत्राया समाणी विपुलं असनं० उवक्खडावेति तं विपुलं असनं ४ सुरं च ६ सुबहुं पुष्कं परिणिष्टावेइ बहुहिं जाव श्हाया क्यवलिकम्या जेणेव उंबरदत्तस्स जक्खायदणे जाव धूबं डहइ जेणेव पुक्खरणी तेणेव उवागच्छति, तते णं तातो मित्त जाव महिलाओ गंगवत्तं सत्यवाहं सञ्चालंकारविभूसियं करेति, तते णं सा गंगदत्ता भारिया ताहिं मित्तनाईहिं अज्ञाहिं बहुहिं नगरमहिलाहिं सद्धि तं विपुलं असणं ६ दोहलं विणेति २ जामेव विसि पाउब्यूता तामेव दिसि पडिगया, सा गंगदत्ता सत्यवाही पसत्यदोहला तं गच्छं सुहंसुहेणं परिवहति ।

तते णं सा गंगदत्ता भारिया न वण्णं मासाणं बहुपडिपुश्चाणं जाव पयाया ठिङ० या जाव जम्हा णं इभे दारए उंबरदत्तस्स जक्खस्स उववातिवलङ्घते तं होङ्क णं दारए उंबरदत्ते नामेण, तते णं से उंबरदत्ते दारए पंचघातिपरिगहिए परिवहुइ, तते णं से सागरदत्ते सत्यवाहे जहा विजयमित्ते जाव कालमासे कालं किञ्चा, गंगदत्तावि, उंबरदत्ते निष्कृदे जहा उज्जियते, तते णं तस्स उंबरदत्तस्स अग्रया क्यावि सरीरगांसि जमगसमगमेव सोलस रोगायंका पाउब्यूया, तंजहा

सासे खासे जाव कोदे, तते णं से उंबरदत्ते दारए सोलतहिं रोगायंकोहिं अभिभूए समाप्ते सङ्कियहत्यं जाव विहरति, एवं खलु गोयमा ! उंबरदत्ते पुरा पोराणाणं जाव पञ्चाणुभवमाणे विहरति, तते णं से उंबरदत्ते दारए कालमासे कालं किञ्चा कहिं गच्छिहिति कहिं उववज्जि हिति ?, गोयमा ! उंबरदत्ते दारए बाकर्तरि बासाइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किञ्चा इमीसे त्यणप्पमाए पुढवीए नेरइयत्ताए उववश्रे संसारोतहेव जाव पुढवी, ततो हत्यिणाउरे नगरे कुकडत्ताए पञ्चायायाहिति गोद्विहिए तहेव हत्यिणाउरे सेड्कुलांसि उववज्जिहिति कोहिं सोहम्ये कप्ये महाविदेहे वासे सिज्जिहिति निक्खेवो ॥

मृ. 'जइणं भंते !' इत्यादिरुल्लेपः ससमस्याध्ययनस्य वाच्य इति । 'कच्छुखं' ति कच्छुमन्तं 'दोउ, यरियं' ति जलोदरिकं 'भगंदलियं' ति भगन्दरबन्तं 'सोगिलं' न्ति शोफबन्तं, एतदेव सविशेषाह—'सुयमुहसुयहत्यं' ति शूनमुखशूनहस्तं ।

'थिविथिवितं' ति अनुकरणशब्दोऽयं 'वणमुहकिमित्तयंतपगलंतपूयुरहिरं' ति व्रणमुखानि कृमिभिरुत्तुद्यमानानि—ऊर्द्धव्यव्यपानहनि प्रगलत्यूयरुधिराणि च यस्य स तथा तप् । 'लालापगलंतक्त्रनासं' ति लालाभि—ब्लेदतन्तुभि प्रगलन्तौ कर्णी नासा च यस्य स तथा

तम्, 'अभिकर्षणं' ति पुनः पुनः 'कद्गाइ' ति कलेशहेतुकानि 'कलुणाइ' ति करुणोत्पादकानि 'बीसरा-इ' ति विस्तृपध्वनीनीतिगम्यते, 'कूयमाणं' ति कूजन्तम्—अव्यक्तं भणन्तं, शेषं सर्वप्रथमाध्ययनवत् नवरं 'देहंबलियाए' देहबलिमित्यस्याभिधानं प्राकृतशैल्या देहंबलियातीए देहंबलियाए 'पाड' ति पाढलिसंडाओ नगराओ 'पडिणि' ति पडिनिकर्षमई' ति हश्यं, 'जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणामेव उवागच्छति २ गमणागमणाए पडिक्कमई' ईर्यापिधिकीं प्रतिक्रमतीत्यर्थं 'भतपाणं आलोएइ २ भतपाणं पडिंसेइ २ समणेणं भगवा लक्षण्याणां' यावत्करणात् 'समाणे' इत्यादि हश्यं।

'बिलमिव पश्चगभूए अप्पाणेण आहारमाहारेइ' ति आत्मना आहारयति, किंभूतः सन्? इत्याह—'पश्चगभूतः' नागकल्पो भगवान् आहारस्य रसोपलम्बार्थमवर्दणात्, कृष्णभूतमाहारम्—बिलमिव असंस्पर्शनात्, नामो हि बिलमसंस्पृशन् आत्मानं तत्र प्रवेशयति, एवं भगवान्-प्याहारपसंस्पृशन् रसोपलम्बानपेक्षः सत्राहरस्यतीति। 'दोष्टपि' ति द्वितीयां वाराम्

'अङुगाउव्येयपाढए' ति आयुर्वेदो—वैद्यकशास्त्रं 'कुमारभिञ्च' ति कुमारणां—बालकानां भूती—पोषणे साधु कुमारमृत्यं, तद्विशास्त्रं कुमारभरणस्य—क्षीरस्य दोषाणां संशोधनार्थं दुष्टस्तन्य-निमित्तानां व्याधीनामुपशमनार्थं चेति । 'सलाग' ति शलाकायाः कर्म शालाक्यं तद्वतिपादकं तन्त्रमपि शलाक्यं, तद्विकृष्टवर्जन्तुगतानां रोगाणां श्रवणवदनादिसंश्रितानामुपशमनार्थमिति 'सल्लहते' ति शल्यस्य हत्या हननमुद्घार इत्यर्थं शल्यद्वा तद्वतिपादकं शास्त्रं शल्यहत्यमिति 'कायतिगिरिच्छिं' ति कायस्य—ज्वरादिरोगग्रस्तशरीरस्य विकित्सा—रोगप्रतिक्रिया यत्राभिधीयते तत्कायविकित्सैव, ततत्रं हि मध्याङ्गसमाश्रितानां ज्वरातीसारादीनां शमनार्थमिति।

'जंगोले' ति विषषात्क्रियाऽभिधायकं जंगोलं—अगदं ततत्रं तद्विसर्पकीटलूताद-ष्टविनाशार्थं विविधविषसंयोगोपशमनार्थं चेति 'मूयवेऽ' ति मूतानां निग्रहार्थ्या विद्या—शास्त्रं भूतविद्, साहि देवासुरगन्धर्वयक्षराक्षसाद्युपसृष्टेतसां शान्तिकर्मबलिकरणादिभिर्ग्रहोपशमनार्थं रसायणे' ति रसः—अमृतरसस्तस्यायनं—ग्रासिरसायनं तद्विधयः स्थापनमायुर्मध्याकरं रोगोपहरणसमर्थं तद्विधायकं तन्त्रमपि रसायनम् 'वाईकरणे' ति अवजिनो वाजिनः करणं वाजीकरणं—शुक्रवर्द्धनेनाश्वस्येव करणमित्यर्थं तद्विधायकं शास्त्रम्, अल्पदीणवि-शुष्करेतसामाध्यायन-प्रसादोपजनननिमित्तं प्रहर्षजननार्थं चेति । 'सिवहत्ये' ति आरोग्यकरहस्तः 'सुरुहत्ये' ति शुमहस्तः—प्रशस्तकरः सुखहेतुहस्तो वा 'लहुहत्ये' ति दक्षहस्तः ।

'राईसर' इत्यत्र यावत्करणात् 'तलवरमाङ्गियकोङ्गियसेष्टी' ति हश्यं, 'दुर्बलाण य' ति कृशानां हीनबलानां वा 'गिलाणाण य' ति क्षीणहर्षणां शोकजनितपीडानामित्यर्थं 'वाहियाण य' ति व्याधि—चिरस्थायी कुछादिस्तृपः संजातो येषां तेव्यायिता व्ययितावा—उष्णादिभिरभिभूता अतस्तेषां 'रोगियाणं' ति संजाताचिरस्थायिज्वरादिदोषाणां, केषामेवंविधानाम्? इत्याह—'सणाहाणय' ति सस्वामिनाम् 'अणाहाण य' ति निस्वामिनां 'समणाण य' ति गैरिकादीनां 'भिक्खुगाण य' ति तदन्येषां 'करोडियाण य' ति कापालिकानाम् 'आउराणं' ति चिकित्साया अविषयभूतानाम् 'अप्पेगाइयाणं मच्छमंसाइ उवइसति' इत्येतस्य वाक्यस्यानुसारेणाग्रेतनानि वाक्यानि ऊद्यानि, मत्स्याः कच्छपा ग्राहाः मकराः सुंसुमाराः अजाः एलकाः रोज्ज्ञाः शूकराः मृगाः शशकाः गावः भहिषाः तित्तिराः वर्तकाः लावकाः कपोताः कुर्कटाः मयूराश्च प्रतीताः ।

‘मग्ने’ति अहमेवं मन्ये ‘नियगकुच्छिसंभूताइं’ति निजापत्यानीत्यर्थ, स्तनदुष्प्रे लुब्धकानि यानि तानि तथा, मधुरसमुलापकानि—मन्मनप्रजल्पितानि स्तनमूलात् कक्षादेशभागभिसरन्ति मुग्धकानीति, पुनश्च कोमलं यल्कमलं तेनोपमा ययोस्ती तथा ताम्यां हस्ताम्यां गृहीत्वा उत्सङ्घनिवेशितानि ददति समुलापकान् सुमधुरान् शब्दतः पुनः पुनर्मञ्जुलप्रभणितान्—मञ्जुलानि—कोमलानि प्रभणितानि—भणनारम्भा येषु ते तथा तान्।

‘अपुत्र’ति अविघमानपुण्या यतः ‘अकयपुत्र’ति अविहितपुण्या अथवा ‘अपुत्र’ति अपूर्णमनोरथत्वात् ‘एत्तो’ति एतेषां बालकचेष्टितानाम् ‘एगयरमवि’ एकतरमपि—अन्यतरदपीति, ‘कल्पं’ इत्यत्रयावल्करणात् ‘पाउप्यभायाए रयणीए फुल्लप्लकमललोमलुभिलिए अहपंडुरे पभाए’ इत्यादि ईश्यम् ‘उद्गिरे सहस्ररसिंसि दिष्यरे तेयसा जलंते’ इत्येतदन्तं, तत्र ग्रादुः प्रभातायां—प्रकाशेन प्रभातायां फुलं—विकसितं यदुत्पलं—पश्च तस्य कमलस्य घ—हरिणस्य कोमलं—अकठोरम् उन्मीलितं—दलानां नयनयोद्धोन्मेषो यत्र तत्तथा तत्र, शेषं व्यक्तम्। ‘जायं च’ति यां पूजां यात्रां वा ‘दायं च’ दानं ‘भायं च’ लाभस्यांशाम् ‘अकखयनिहिं च’ति देवभाष्टागारम् ‘अणुवहि-स्सामि’ति वृद्धिं नेष्यामि, ‘इतिकद्वृ’ एवं कृत्वा ‘ओवाइयं’ति उपयाचितम्।

‘उवाइणितए’ति उपयाचितुभिति, ‘कयकोयमंगल’ति कौतुकानि—मषीपुण्ड्रकादीनि मञ्जलानि—दध्यक्षतादीनि ‘उल्लपडासिय’ति पटः—ग्रावरणं साटको—निवसनं ‘पम्हल’ति ‘पम्हल-सुकुमालगंधकासाइयाए गायलद्वी ओलुहइ’ति द्रष्टव्यम् ‘एवं व’ति एवं वयासीत्यर्थ।

शुतस्कन्धः-७ अध्ययनं-७ समाप्तम्

अध्ययनं-८ सौर्यदत्तः

मू. (३२) जइ ण भंते ! अहुमस्स उक्खेवो, एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं सम० सोरियपुरं नगरं सोरियकडेंसगं उज्जाणं सोरियो जक्खो सोरियदत्तो राया ।

तस्स णं सोरियपुरस्स नगरस्स बहिया उत्तरपुराच्छिमे दिसीभागे एत्य णं एगे मच्छंघवाडए होत्या, तत्य णं समुद्रदत्ते नामं मच्छंघे परिवसति अहम्मिए जाव दुष्पिलियाणंदे, तस्स णं समुद्रदत्तस्स समुद्रदत्ता नामं भारिया होत्या अहीण० पंचेदियसरीरे, तस्स णं समुद्रदत्तस्स पुते समुद्रदत्ताभारियाए अतए सोरियदत्ते नामं दारए होत्या, अहीण० ।

तेणं कालेणं तेणं सम० सामी समोसढे जाव परिसा पडिगया, तेणं कालेणं तेणं सम० जेडे सीसे जाव सोरियपुरे नगरे उष्णनीयमज्जिमकुलाइं अहापञ्चतं समुदाणं गहाय सोरियपुराओ नगराओ पडिनिक्खमति, तस्स मच्छंघपाडगस्स अदूरसामंतेणं वीइवयमामे महतिमहालियाए मणुस्सपरिसाए मञ्जागयं पातति एगं पुरिसं युक्तं भुक्त्वं निष्पंसं अद्विच्चमावणद्वं किडिकिडीभूयं नीलसाडगणियच्छं मच्छंकंटएणं गलए अणुलगणेणं कद्वाइं कलुणाइं विसराइं कूवेमाणं अभिक्खणं अभिक्खणं पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वम्यमाणं पासति, इमे अञ्जलियेण ५ पुरा पोताणाणं जाव विहरति, एवं संपेहेति जेषेव समणे भगवं जाव पुच्चभवपुच्छा जाव वागरणं ।

एवं खलु गोवभा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुहीवे दीवे भारहे वासे नंदिपुरे नामं

नगरे होत्या मिति राया, तस्स णं मित्तस्स रङ्गो सिरीए नामं महानसिए होत्या अहम्मिए जाव दुष्पडियानंदे, तस्स णं सिरीयस्स महानसियस्स बहवे पच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिन्नभति० कल्लाकल्लं बहवे सण्हमच्छा य जाव पडागातिपडागे य अए य जाव महिसे य तितिरे य जाव मरे य जीवियाओ वकरोवेति सिरीयस्स महाणसियस्स उवणोति, अन्ने य से बहवे तितिरा य जाव मधूरा य पंजरांसि संनिरुद्धा विड्दुति । अन्ने य बहवे पुरिसे दिन्नभति० ते बहवे तितिरे य जाव मधूरे य जीवियाओ वेव निष्पक्खोति सिरीयस्स महाणसियस्स उवणोति, तते णं से सिरीए महानसिए बहूणं जलयरथलयरखहयराणं मंसाइं कप्पणीयकप्पियाइं करोति, तंजहा—

सण्हछंडियाणि य वहू— दीह० रहस्स० हिमपक्काणि य जम्बुष्म(विग) —मारुयपक्काणि य कालाणि य हेरंगाणि य महिडुणि य आमलरसियाणि य मुद्रिया० कविडु० दालिमरसिया० मच्छरसिं० तलियाणि य भाजिय० सोखिय० उवक्खडावेति अन्ने य बहवे मच्छरसे य एणेझरसे य तितिररसे य जाव मधूररसे य अब्रं विउलं हरियसागं उवक्खडावेति २ ता मित्तस्स रङ्गो भोय-णमंडवंसि भोयणवेलाए उवणोति अप्पणावि य णं से सिरीए महाणसिते तेसि व बहूहिं जाव ज-थ० ख० लेहिं च रसतेहि य हरियसागोहि य सोखेहि य तलेहि य भिजेहि य सुरं च ६ आसाएमाणे ४ विहरति । तते णं से सिरीए महाणसिते एयकम्भ० सुबहुं पावकम्भं समजिणिता तेत्तीसं वाससयाइं परमाउथं पालइत्ता कालमासे कालं किञ्चा उड्होए पुढकीए उवदग्गो ।

तते णं सा समुद्ददत्ता भारिया निंदू यावि होत्या जाया २ दारगा विणिहायमावज्जांति जह दारेह० तद॑ विता लातुक्कगा उवक्तीरं वेहला जल द. ; रं वयाता, जाव जहा णं अन्हं इमे दारए सोरियस्स जवखस्स उवाइयलखे तम्हाणं होउ अन्हं दारए सोरियदत्ते नामेण, तए णं से सोरियदत्ते दारए पंचधाइ जाव उम्मुक्कबालभावे विण्णयपरिणयमित्ते जोव्यण० होत्या ।

तते णं से समुद्ददत्ते अन्नया कयाइं कालथम्मुणा संजुते, तते णं से सोरियदत्ते बहूहिं मित्तनाइ० रोयमाणे समुद्ददत्तस्स नीहरणं करोति लोइयमयाइं किञ्चाइं करोति, अन्नया कयाइं सयमेव मच्छंधमहत्तरगतं उवसंपज्जिताणं विहरति, तए णं से सोरियए दारए मच्छंधे जाते अहम्मिए जाव दुष्पडियानंदे । तते णं तस्स सोरियमच्छंधस्स बहवे पुरिसा दिन्नभति० कल्लाकल्लं एगाड्हियाहिं जउणामहानदीं औगाहिते बहूहिं दहगालणाहि य दहमलणोहि य दहमहणोहिं दहपवहणोहि य अयंपुलोहि य पंचयुलोहि य मञ्चयलोहि य मञ्चपुंच्छोहि य जंभाहि य तिसिराहि य भिसिराहि य थिसराहि य विसिराहि य हिङ्गीरीहि य झिङ्गीरीहि य जालोहि य गलोहि य कूडपासेहि य थक्कबंधेहि य सुतबंधमेहि य नालबंधणोहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागातिपडागे य गिणहिं एगाड्हियाओ नावा भरंति कूलं गाहंति मच्छखलए करोति आयवंसि दलयंति ।

—अन्ने य से बहवे पुरिसा दिन्नभइभत्वेयणा आयवत्ततएहिं सोलेहि य तलेहि य मञ्जेहि य रायमग्गंसि वित्ति॑ कप्पेमाणा विहरति, अप्पणाविय णं से सोरियदत्ते बहूहिं सण्हमच्छोहि य जाव पडाग० सोखेहि य भजेहि य सुरं च ६ आसाएमाणे ४ विहरति ।

तते णं तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स अन्नया कयाइं ते मच्छसोखे तले भजे आहारेमाणस्स मच्छकंटए गलए लग्गे आवि होत्या, तए णं से सोरियमच्छंधे महयाए वेयणाए अभिसूते समाणे कोडुवियपुरिसे सद्वावेति २ एवं वयासी—गच्छह णं तुक्हे देवाणुप्पिया ! सोरियपुरे नगरे संघाडग

जाव पहेसु य महया २ सद्देणं उग्धोसेमाणा २ एवं वयह—एवं खलु देवाणुपिया ! सोरियस्स मच्छकंटएगलेलम्भेतं जोणं इच्छति विज्ञो वा ६ सोरियमच्छियस्स मच्छकंटयं गलाओ नीहरितते तस्सणं सोरिय० विउलं अत्यसंपयाणं दलयति । तते णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्धोसंति तए णं ते बहवे विजाय ६ इमेयालवं उग्धोसणं उग्धोसिभमाणं निसामेति २ जे० सोरिय० गेहे जे० सोरियमच्छंधे तेणेव उवागच्छंति बहूहिं उप्तियाहि ४ मुखीहि य परिणममाणा वमणोहि य छमुणोहि य उचालणोहि य कवलगगाहोहि य समुद्धरणोहि य विसङ्करणोहि य इच्छंति सोरियमच्छंधे मच्छकंटयं गलाओ नीहरितए, नो घेय णं संचाएंति नीहरितए वा विसोहितए वा ।

तते णं बहवे विजाय ६ जाहे नो संचाएंति सोरियस्स मच्छकंटगं गलाओ नीहरितए ताहे संता जव जासेव दिसिं पाउब्यूया ताव दिसं पडिगया, तते णं से सोरिय० मच्छ० विज्ञ० पडियारनिविणे तेणं दुक्खेणं महया अभिभूते सुके जाव विहरति, एवं खलु गोयमा ! सोरियदत्ते पुरापोराणाणं जाव विहरति, सोरिए णं भते ! मच्छंधे इओ य कालमासे कालं किञ्चा कहिं गच्छिहिति ? कहिं उवव० ?, गोयमा ! सत्तरि वासाइं परमाउर्यं पालइता कालमासे कालं किञ्चा इमीसे रथणप्पभाए पुढकीए संसारो तहेव पुढकीओ हत्थिणाउरे नगरे मच्छताए उववज्ञे ।

से णं ततो मच्छिएहि जीवियाओ ववरोविए तत्वेव सेहुकुलसि बोहिं सोहम्भे कण्ठे महाविदेहे वासे सिज्जिहिति । निक्खेवो ॥

३४. ‘मच्छंधे’ति मत्स्यबन्धः ।

‘सण्हमच्छा’ इत्यत्र यावल्करणात् ‘खवङ्गमच्छा विज्ञिङ्गिमच्छा हलिमच्छा’ इत्यादि ‘लंभणमच्छा पडागा’ इत्येतदन्तं ६४यं, मत्स्यभेदास्ते रुदिगम्याः । ‘अए य अह’ यावल्करणात् ‘एलए य रोञ्जो य सूयरे य भिगे य’ इति ६४यम् । ‘तित्तिरे य’ इत्यत्र यावल्करणात् ‘बद्धए य लावए य कुक्कडे य’ इति ६४यम् ।

‘सण्हखंडियाणि य’ सूक्ष्मखण्डीकृतानि ‘बहु’ति वृत्तखण्डितानि च ‘दीह’ति दीर्घखण्डितानि च ‘रहस्स’ति इस्वखण्डितानि च । ‘हिमपक्षाणिय’ति शीतपक्षानि ‘जम्पपक्षानि वेगपक्षाणिय’ति रुदिगम्यं, ‘मारुयपक्षाणिय’ति वायुपक्षानि ‘कालाणिय’ति ‘हेरंगाणिय’ति रुदिगम्यं, ‘प्रहिद्वाणिय’ति तक्रसंसृष्टानि ‘आमलरसियाणिय’ आमलकरससंसृष्टानि ‘मुद्दियारसियाणि यत्ति मृद्धीकारससंसृष्टानि एवं कपित्थरसिकानि दाढिमरसिकानि मच्छरसिकानि तलितानि—तैलादिनाऽन्नी संस्कृतानि ‘भजियाणिय’ति अग्निना भ्रष्टानि ‘सोखियाणिय’ति शूले पक्षानि ‘मच्छरसए’ति मत्स्यमांसरसस्य सम्बन्धिनोरसान् ‘एणिझरसएय’ति मृगमांसरसान् ‘तित्तिर’ति तित्तरसलकरसान् यावल्करणात् ‘बद्धयरसए य लावयरसए य’ इत्यादि ६४यं, ‘हरियसागं’ति पत्रशाकं ‘ज’ इत्यस्यायमर्थं—जलयरमंसेहिं थलयरमंसेहिं खहयरमंसेहिं ‘तलिं भजिं च’ अयमर्थं—‘तलिएहिं भजिएहिं’ ।

‘चित’ति मनोरथोत्पत्तिवच्च्या, ‘धन्नाओ णं ताओ अम्पयाओ कयत्याओ’ इत्यादिरूपा यथा गङ्गदत्तायाः ससमाध्ययनोक्तायाः, ‘आपुच्छण’ति भर्तुरापृच्छा ‘तं इच्छामि णं तुल्मेहिं अव्यापुश्चाया’ इत्यादिका, ‘ओवाइय’ति उपयाचितं वाच्यं, दोहदोऽपि गङ्गदत्ताया इव वाच्य इति । ‘एगङ्गियाहिं’ति नीमि ‘दहगलणेहि ये’ त्यादि एगङ्गियं भरेतीत्येतदन्तं रुदिगम्यं, तथाऽपि

किञ्चित्क्षिण्यते—हृदगलनं—हृदस्य मध्ये मत्स्यादिग्रहणार्थं भ्रमणं जलनिसारणं वा हृदमलनं—हृदस्य मध्ये पीनः पुन्येन परिभ्रमणं जले वा निसारिते पङ्कमर्हनं थोहराप्रक्षेपेण हृदजलस्य विक्रयाकरणं हृदमथनं—हृदजलस्य तरुशाशभिर्विलोडनं हृदवहनं—स्वत एव हृदाङ्गलनिर्गमः हृदप्रवहणं—हृदजलस्य प्रकृष्टं वहनं प्रपञ्चपुलादयो मत्स्यबन्धनविशेषाः गलानि—बडिशानि ।

‘वक्षवंधेहि य’ति वल्कवन्धनैः—सूत्रवन्धनैर्वालबन्धनैश्चेति व्यक्तं, ‘मच्छुखलए करोति’ति स्थाण्डिलेषु मत्स्यपुआन् कुव्यन्ति ।

‘वमणेहि य’ति वमनं स्वतः संभूतं ‘छङ्गेहि य’ति छर्दनं च वातादिरव्यप्रयोगकृतम्, ‘उवीलणेहि य’तु अवपीडनं, कवलग्राहः—गलकण्टकापनोदाय स्थूलकवलग्रहण मुखविभृत्नार्थं वा दंष्ट्राधः काष्ठखण्डदानं, शल्योद्धरणं—यन्त्रप्रयोगकः कण्टकोद्धारः विशल्यकारणं औषध-सामध्यादीति ‘नीहरिताए’ति निष्काशयितुं ‘विसोहित्ताए’ति पूयाधपनेतुम् ।

श्रुतस्कन्धः—१ अध्ययनं—८ समाप्तम्

अध्ययनं-९—देवदत्ता

मू. (३३) जइ यं भंते ! उक्खेदो नवमस्त, एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं रोहीडए नामं नगरे होत्या रिञ्च०, पुढवीदडेंसए उआणे धरणो जक्खो वेसमणदत्तो राया सिरी देवीं पूसनंदी कुमारे जुवराया । तत्य यं रोहीडए नगरे दत्ते नामं गाहावती परिवसति अहै० कण्ठसिरी भारिया, तस्त यं दत्तस्त धूया कश्चसिरीए अत्या देवदत्ता नामं दारिया होत्या अहीण० जाव उक्किडुसरीरा, तेणं काले० तेणं सम० सामी समोसदे जाव परिसा निग्या ।

तेणं का० तेणं समएणं जेडे अंतेवासी छट्टकछमण तहेव जाव रायमग्नं ओगाढे हत्यी आसे पुरिसे पासति, तेसि पुरिसाणं मञ्जगयं पासति एगं इत्यियं अवउडगवंधणं उक्कितकञ्जनासं जाव सूले भिजमाणं पासति, इमे अब्धत्यिए तहेव निग्यए जाव एवं वयासी—एसा यं भंते ! इत्यिया पुव्वमवे का आसी ?, एवं खलु गोयमा ! तेणं का० तेणं स० इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे सुपड्हे नामं नगरे होत्या रिञ्च०, महसेने राया ।

तस्त यं महासेनस्त रशो धारणीपामोक्खाणं देवीसहस्रं ओरोहे यावि होत्या, तस्त यं महासेनस्त रशो पुते धारणीए देवीए अतए सीहसेणे नामं कुमारे होत्या अहीण० जुवराया ।

तते यं तस्त सीहसेनस्त कुमारस्त अम्बापियरो अश्रया कयाइं पंच पासायवडिंसयसयाति करोति, अब्धुग्गत०, तए यं तस्त सीहसेनस्त कुमारस्त अश्रया कयावि सामापामोक्खाणं पंचणहं रायवरकञ्जगसयाणं एगदिवसे पाणिं गिण्हावेंसु पंचसयओ वाओ, तते यं से सीहसेने कुमारे सामापामोक्खाहिं पंचहिं सयाहिं देवीहिं सङ्घि उण्हि जाव विहरति, तते यं से महसेने राया अश्रया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते नीहरणं राया जाए महत्ता० ।

तए यं से सीहसेने राया सामाए देवीए मुच्छिते ४ अवसेसाओ देवीओ नो आढाति नो परिजाणाति अणाढाइअमाणए अप० विहरति, तते यं तासि० एगूणगाणं पंचणहं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमा / धाई/ सयाइं इमीसे कहाए लङ्घडङ्घाइं समाणाइं एवं खलु सामी ! सीहसेने राया सामाए देवीए मुच्छिते ४ अहं धूयाओ नो आढायाति नो परिजाणाति अणा० अप० विहरति ।

तं सेयं खलु अम्बं सामं देवीं अग्निपओगेण वा विसप्त० वा सत्थप्त० वा जीवियातो वबरोवित्तए, एवं संपेहेन्ति सामाए देवीए अंतराणि य छिद्राणि य विवराणि य पडिजागरमाणीओ २ विहरंति । तते णं सा सामा देवी इमीसे कहाए लखड्डा समाणी एवं वयासी—एवं खलु सामी ! मम पंचण्हं सबत्तीसयाणं पंच माइसयाइं इमीसे कहाए लख० समा० अन्नमन्नं एवं वयासी—एवं खलु सीहसेने जाव पडिजागरमाणीओ विहरंति, तं न नज्जति णं मम केणवि कुमरणेण मारिस्स-तितिकद्व भीया जेणेव कोवधरे तेणेव उवागच्छति २ ता ओहय जाव ज्ञियाति ।

तते णं से सीहसेने राया इत्तिहासे राया एवं खलु सीहसेने जेणेव कोवधरए जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छति २ ता सामं देविं ओह० जाव पासति २ ता एवं वयासी—किन्नं देवाणुप्पिया ! जाव ओह० ज्ञियासि ?, तते णं सा सामा देवीसीहसेने राया एवं बुत्ता समाणा उफेणओफेणीयं सीहसेनं रायं एवं वयासी—एवं खलु सामी ! मम एगूणपंचसबत्तीसयाणं एगूणपंच धाई० माइसयाणं इमीसे कहाए लख० समा० अन्नमन्ने लहावेति २ एवं वयासी—एवं खलु सीहसेने राया सामाए देवीए उवरि मुच्छिए अम्हा णं धूआ नो आढाति जाव अंतराणि अ छिद्राणि० पडिजागरमाणीओ विहरंति तं न नज्जति० भीया जाव ज्ञियामि, तते णं से सीहसेणे राया सामं देविं एवं वयासी ।

मा णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओह० जाव ज्ञियाइसि, अहम्नं तह धतिहामि जहा णं तव नत्थि कतोवि सरीरस्स आवाहे वा पबाहे वा भविस्ततितिकद्व ताहिं इड्डाहिं ६ समासेति, ततो पडिनि-कद्भभति २ ता कोडुंबियपुरिसे सहावेइ २ ता एवं वयासी—गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया ! सुपइड्डस्स नगरस्स बहया एगं महं कूडागारसालं करेह अनेगक्खं भसयसत्रिविड० पासा० ४ करेह २ मम एवमाणत्तियं पञ्चप्पिणह । तते णं ते कोडुंबियपुरिसा करथल जाव पडिसुष्णेति २ सुपइड्डनगरस्स बहिया पञ्चत्तिमे दिसीविभाए एगं महं कूडागारसालं जाव करेति अणेगक्खं भस० पासा० ४ जेणेव सीहसेने राया तेणेव उवागच्छति २ ता तमाणत्तियं पञ्चप्पिणति, तते णं से सीहसेने राया अन्नया कयाति एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं आमंतेति, तते णं तासि एगूणपंचदेवीसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं सीहसेनेणं रश्ना आमंतियाइं समाणाति सब्बालंकारविभूसियाइं जहाविभवेण जेणेव सुपइड्डे नगरे जेणेव सीहसेने राया तेणेव उवागच्छति ।

तते णं से सीहसेने राया एगूमपंचदेवीसयाणं एगूणगाणं पंचण्हं माइसयाणं कूडागारसालं आवासे दलयति, तते णं से सीहसेने राया कोडुंबियपुरिसे सहावेति २ ता एवं वयासी—गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया ! विउलं असनं ३ अवणोह सुबहुं पुफ्कवत्थगंधमझालंकारं च कूडागारसालं साहरह य, तते णं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव साहरेति, तते णं तासि एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं सब्बालंकारविभूसियाइं करेति २ तं विउलं असणं ४ सुरं च ६ आसाएमाणाइं ४ गंधत्वेहि य नाडएहि य उवगीयमाणाइं २ विहरंति, त० से सीह० राया अखरत-कालसमयंसि बहूहिं पुरिसेहिं सङ्घि संपारिकुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छति २ ता कूडागारसालाए दुवाराइं पिहेति कूडागारसालाए सब्बओ समंता अग्निकायं दलयति ।

तते णं तासि एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंच / धाई० माइसयाइं सीहरन्ला आलीवियाइं समाणाइं रोयमाणाइं अताणाइं असरणाइं कालधम्मुणा संजुत्ताइं, तते णं से सीहसेने राया एयकम्भे ४ सुबहुं पावकम्भं समज्जिणिता छोतीसं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे

कालं किञ्चा छट्टीए पुढ़वीए उकोसेण वावीससागरोवभाइ ठितिएसु उववन्ने, से णं तओ अनंतर उव्वद्वित्ता इहेव रोहीडए नगरे दत्तस्स सत्यवाहस्स कश्चिरिए भारियाए दारियत्ताए उववन्ने, तते णं सा कश्चिरी नवण्ह मासाणे जाव दारियं पथाया सुकुमाल० सुख्खे ।

तते णं तीसेदारियाए अभ्यापियरो निव्वितवारसाहियाए विउलं असणं ४ जाव मितनाति० नामधेज्ञं करोति तं होऊ णं दारिया देवदत्ता नामेण, तए णं सा देवदत्ता पंचधातीपरिगहिया जाव परिवद्धति, तते णं सा देवदत्ता दारिया उम्मुक्खालभावा जोव्वणेण लवेण लावण्णे य जाव अतीव उकिछ्वा उकिछ्वसरीरा जाय यावि होत्था ।

तते णं सा देवदत्ता दारिया अश्या कयाइ ण्हाया जाव विभूसिया बहूहिं सुजाहिं जाव परिक्षित्ता उप्यि आगासतलगंसि कणगतिंदूसेण कीलमाणी विहरइ, इमं व णं वेसमणदत्ते राया ण्हाए जाव विभूसिए आसं हूलहिता बहूहिं पुरिसेहिं सखि संपरिकुडे आसवाहिणीयाए निजायमाणे दत्तस्स गाहावइस्स गेहस्स अदूरसामंतेणं विइवयति ।

तते णं से वेसमणे राया जाव विइवयमाणे देवदत्तं दारियं उप्यि आगासतलगंसि कण-गतिंदूसेण य कीलमाणीं पासति, देवदत्ताए दारियाए जुव्वणेण य लावण्णेण य जाव विहिए कोडुंवियपुरिसे सद्वावेति सद्वावेता एवं वयासी-कस्स णं देवाणुप्यिया । एसा दारिया किं वा नामधेज्ञेण ?, तते णं ते कोडुंवियपुरिसा वेसमणरायं करयल० एवं वयासी-एस णं सामी ! दत्तस्स सत्यवाहस्स धूजा कश्चिरीए भारियाए अतया देवदत्ता नामं दारिया लवेण य जुव्वणेण य लावण्णेण य उकिछ्वा उकिछ्वसरीरा । तते णं से वेसमणे राया आसवाहिणीयाओ पडिनियते समाणे अभिन्नतरड्डाणिझे पुरिसे सद्वावेइ अभिन्नतरड्डाणिझे पुरिसे सद्वावेता एवं वयासी-गच्छणं तुव्वेदेवाणुप्यिया ! दत्तस्स धूयं कश्चिरीए भारियाए अतयं देवदत्तं दारियं पूसणंदस्स जुवरझे भारियत्ताए वरेह, जतिवि सा संवरञ्जसुका ।

तते णं ते अभिन्नतरड्डाणिझा पुरिसा वेसमणेणं राया एवं दुत्ता समाणा हृष्टुव्वा करयल जाव पडिसुणेति २ ण्हाया जाव सुख्ख्यावेसाइं संपरिकुडा जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागच्छित्या, तते णं से दत्ते सत्यवाहेते पुरिसे एजमाणे पासति ते पुरिसे एजमाणे पासिता हृष्टुव्व० आसणाओ अमुड्डेइ आसणाओ अमुड्डिसा सत्तडुपद्याइं पम्हुगते आसणेणं उवनिमंतेति २ ते पुरिसे आसत्ये वीसत्ये सुहासणवरगए एवं वयासी-संदिसंतु णं देवाणुप्यिया ! किं आगमणन्यओयणं ?

तते णं ते रायपुरिसा दत्तं सत्यवाहं एवं वयासी-अम्हे णं देवाणु० तव धूयं कणहसिरीए अतयं देवदत्तं दारियं पूसनंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताते वरेमो, तं जइ णं जाणासि देवा० जुत्तं वा पत्तं वा सलाहिणज्ञं वा सरिसो वा संजोगो दिजउ णं देवदत्ता भारिया पूसनंदिस्स जुवरण्णो, भण देवाणुप्यिया ! किं दलयामो सुकं ?, तते णं से दत्ते अभिन्नतरड्डाणिझे पुरिसे एवं वयासी-एवं घेवणं देवाणुप्यिया ! पम सुकं जप्रं वेसमणे राया मम दारियानिमित्तेणं अणुगिणहति, ते ठाणेज्ञपुरिसे विपुलेणं पुफ्फवत्तगंधमलालंकारेणं सकारोति २ पडिविसउतेति ।

तते णं ते ठाणिझपुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छति २ ता वेसमणस्स रत्रो एयम्हुनिवेदेति, तते णं से दत्तेगाहावती अश्या कयावि सोभणंसि तिहिकरणदिवसनक्खतमुहुत्तंसि विपुलं असणं ४ उवक्खडावेइ २ ता मित्तनाति० आमंतेति ण्हाते जाव पायच्छित्ते सुहासणवरगते

तेण मित्त० सखि संगादितुते तं विउलं जाता० ४ आता इमान्न ई विहरति गिरिगिरिभुत्तरागया० आयते ३ तं मित्तनाइनियग० विउलगंधपुष्कजावअलंकारेण सकरोति स० २ देवदतं दारियं ष्हायं विभूसियसरीरं पुरिससहस्रवाहिणीयं सीयं दुरुहति २ सुबहुभित जाव सखि संपरिदुडा सब्बइहीए जाव नाइयरवेण रोहीडं नगरं मञ्जामञ्जेण जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छति २ ता करयल जाव वखावेति २ ता वेसमणस्स रझो देवदतं भारियं उवणेति । तते णं से वेसमणे राया देवदतं दारियं उवणियं पासति उवणियं पासिता हट्टुहट० विउलं असनं ४ उवकखाडावेति २ मित्तनाति० आमंतेति जाव सकरोति २ पूसणंदिकुमारं देवदतं च दारियं पहुयं दुरुहति २ ता सियापीतेहि कलसेहि मज्जावेति २ ता वरनेकत्थाइं करोति २ ता अग्निहोमं करोति पूसणंदीकुमारि देवदत्ताए दारियाते पाणि गिष्ठावेति ।

तते णं से वेसमणे राया पूसनंदिकुमारस्स देवदतं दारियं सब्बइहीए जाव रवेणं महया इहीसकारसमुदएणं पाणिग्गहणं करोति देवदत्ताए दारियाए अम्पापियरो मित्त जाव परियणं च विउलेण असन ४ वत्थगंधमल्लालंकारेण य सक्करोति सम्माणेति जाव पडिविसज्जेति, तए णं से पूसनंदीकुमारे देवदत्ताए सखि उप्यि पासाय० पुहेहि मुइंगमत्वेहि बत्तीसं० उवणिझ० जाव विहरति, तते णं से वेसमणे राया अन्नया कयाइ कालधम्मुणा संजुते नीहरणं जाव राया जाते ।

तए णं से पूसनंदी राया सिरीए देवीए मायभत्तिते यावि होत्या, कलाकल्ले जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छति २ ता सिरीए देवीए पायबडणं करोति सयपागसहस्रपागेहि तेलेहि अब्जिगावेति अद्विसुहाते मंस० तया० चम्मसुहाए रोमसुहाए घोच्चिहाए संवाहणाए संवाहावेति सुरभिणा गंधबहुएणं उवडावेति तिहि उदएहि मज्जावेति तंजहा-उसिणोदएणं सीओदएणं गंधोदएणं, विउलं असनं ४ थोयावेति सिरीए देवीए ष्हाताए जाव पायच्छित्ताए जिमियभुत्तरागया० तते णं पच्छा ष्हाति वा भुंजति वा उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरति ।

तते णं तीसे देवदत्ताए देवीए अन्नया कयाइ पुव्वरत्तावरतकालसमयेसि कुडुबजागरियं जागरमाणीइ इमेयारुवे अब्जत्यिए ५ समुप्यन्ने-एवं खलु पूसनंदी राया सिरीए देवीए माइभत्ते जाव विहरति तं एएणं वक्खेवेणं नो संचाएयि अहं पूसनंदीणा रन्ना सखि उरालाइ० भुंजमाणीए विहरित्तए तं सेयं खलु मम सिरीदेवीं अग्निपओगेण सत्य० विस० मंतप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवेत्तए २ पूसनंदिरन्ना सखि उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणीए विहरित्तए ।

एवं संपेहेइ २ ता सिरीए देवीए अंतराणि य ३ पडिजागरमाणी विहरति, तते णं सा सिरीदेवी अन्नया कयावि मज्जाइया विरहियसयणिझांसि सुहपसत्ता जाया यावि होत्या, इमं च णं देवदत्ता देवी जेणेव सिरीदेवी तेणेव उवागच्छति २ ता सिरीदेवीं मज्जाइयं विरहितसयणिझांसि सुहपुत्तं पासति २ दिसालोयं करोति २ जेणेव भत्तधरे तेणेव उवागच्छति २ ता लोहदंडं परामुसति २ लोहदंडं तावेति तत्तं समजोइभूयं फुल्लकिंसुयसमाणं संडासएणं गहाय जेणेव सिरीदेवी तेणेव उवागच्छति २ ता सिरीए देवीए अवाणंसि पक्किखवेति, तते णं सा सिरीदेवी महया २ सहेण आरसित्ता कालधम्मुणा संजुता ।

तते णं तीसे सिरीए देवीए दासचेडीओ आरसियसद्दे सोच्चा निसम्य जेणेव सिरीदेवी तेणेव उवागच्छति देवदत्तं देवीं ततो अवक्कममाणि पासंति २ जेणेव सिरीदेवी तेणेव उवागच्छति

सिरीदेवीं निष्पाणं निद्विष्टुं जीवियविष्टजढं पासंति २ हा हा अहो अकञ्चितिकहु रोयमा० कंभा० विलब० जेणेव पूसनंदी राया तेणेव उवागच्छति २ ता पूसनंदी रायं एवं व्यासी—एवं खलु सामी ! सिरीदेवी देवदत्ताए देवीए अकाले चेव जीवियाओ व्यरोविया ।

ततेण से पूसनंदी राया तदासिंदाचेडीणं जंतिए एयमहुं सोऽन्ना निसम्भ महया मातिसोरणं अप्कुण्णे समाणे परमुनियतेविव चंपगवरपायवे घसति धरणीतलांसि सब्वंगेहिं सञ्चषडिते, तते णं से पूसनंदी राया मुहुत्तंतरेण आसत्ये वीसत्ये समाणे बहुहिं राईसर जाव सत्यवाहेहिं मितजाव परियणेण य सखिं रोयमाणे ३ सिरीए देवीए महया इहीए नीहरणं करेति २ ता आसुरते ४ देवदत्तं देविं पुरिसेहिं गिण्हावेति तेणे विहाणेणं वज्ज्ञं आणवेति, तं एवं खलु गोयमा ! देवदत्ता देवी पुरापुराणाणं विहरति ।

देवदत्ता णं मते ! देवी इओ कालमासे कालं किल्ला कहिं गाइकिति ? तहिं उद्दवद्विलिति ?, गोयमा ! असीइं वासाइं परमाजयं पालइत्ता कालमासे कालं किल्ला इमीसे रथणप्यभाए पुढवीए नेरइवलाए उववग्रे संसारो वणस्सति, ततो अनंतं उब्बहिता गंगापुरे नगरे हंसत्ताए पद्मायाहिति, से णं तत्य साजणितेहिं वधिए समाणे तल्ले गंगापुरे नगरे सेठिकुल० बोहिं सोहम्मे महाविदेहे वासे सिज्जिहिति, निकखेवो ।

त्रृ. 'अब्युग्यय'ति इदमेवम्—'अब्युग्ययमूसियपहसिए चेव' अब्युदगतो- चिरतानि- अत्यन्तोद्वानि प्रहसितानि च-हसितुमारब्धानि चेत्यर्थ, 'मणिकणगरयणचित्ते' इत्यादि, 'एगं चणं महं भवणं करिति अनेगखंभसयसशिविष्ट' मित्यादि भवनवर्णकसूत्रं दृश्यम् । 'पंचसद्याओ दाओ'ति हिरण्यकोटिसुवर्णकोटिप्रभृतीनां प्रेषणकारिकान्तानां पदार्थनां पञ्चपञ्चशतानि सिंहसेनकुमाराय पितरौ दत्तदन्तावित्यर्थ, स च प्रत्येकं स्वजायाभ्यो दत्तचानिति । 'महया' इत्यनेन 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' इत्यादि राजवर्णको दृश्यः ।

'भीया जेण'ति 'भीया तत्या जेणेव'त्यर्थः । २ 'ओहयजाव' इह यावल्करणादिवं दृश्यम्—ओहयमणसंकप्या भूमीगयदिङ्गिया करतलपल्हत्यमुही अहूङ्काणोवग्रय'ति । उप्फेण-उप्फेणियं'ति सकोपोष्मवधनं यथा भवतीत्यर्थः । इतोऽनन्तरवाक्यस्यैकैकमक्षरं पुस्तकेषूपलाभ्यते, तद्वैवमवगन्तव्यम्—'एवं खलु सामी ! ममं एगूणगाणं पंचण्हं सवत्तीसद्याणं एगूणपंचमाइसद्याइं इमीसे कहाए लङ्घद्वाइं सवणयाए अन्नमन्नं सद्यावेति अन्नमन्नं सद्यावेता एवं व्यासी—एवं खलु सीहसेने राया सामाए देवीए मुच्छिए अहं धूयाओ नो आदाइ नो परियाणाइ अणाढाएमाणे अपरियाणमाणे विहरइ ।' 'जा' इति यावल्करणात्, तद्वेदं दृश्यं—'तं सेयं खलु अहं सामं देवी अग्निपओगेण वा विसप्यओगेण वा सत्यप्यओगेण वा जीवियाओ व्यरोवित्तए, एवं संपेहेइ संपेहिता ममं अंतराणि छिद्वाणि पडिजागरमाणीओविहरति, तं न नज्जइ सामी ! ममं केणइ कुभरणेण मारिससंतितिकहु भीया' यावल्करणात् 'तत्या तसिया उव्विग्ना ओहयमणसंकप्या भूमीगयदिङ्गीया' इत्यादि दृश्यं । 'धतिहामि'ति यतिष्वे 'नस्ति'ति न भवत्ययं पक्षो यदुत 'कतोइ'ति कुतश्चिदपि शरीरकस्य आबाधा वा भविष्यति, तत्र आबाधः—ईषत्पीडा प्रदाधः—प्रकृष्टा पीडैव 'इतिकहु'ति एवमभिधाय 'अनेगक्खंभिय'ति अनेकस्तम्भशतत्रिविष्टमित्यर्थ, 'पासा' इत्यनेन

‘पासाईर्यं दरिसणिङ्गं अभिरुवं पडिरुवं’ मिति दृश्यम् ।

‘जइवि सा सयं रञ्जसुक्ति यद्यपि सा स्वकीयराज्यशुल्का—स्वकीयराज्यलभ्येत्यर्थ । ‘जुतं वं’ ति सङ्कृतं ‘पतं वं’ ति पात्रं वा ‘सलाहणिङ्गं वं’ ति श्लाघ्यमिदं ‘सरिसो वं’ ति उचितसंयोगो वघूवरत्योः । ‘आयते’ ति आचान्तो जलग्रहणात् ‘चोक्खे’ ति चोक्षः सिवयलेपायदण्डनयनात्, किमुक्तं भवति ? — ‘परमरुद्धृष्टा’ ति अत्यन्तं क्षुन्नीश्वृहृद इति । ‘शार्हं शब्दल्लरणादिदं दृश्यं—‘क्यवलिकम्बे क्यकोउयमंगलपायच्छित्तं सव्वालंकारे’ ति । ‘सुबुहुमित्त’ इत्यत्र यावत्करणात्, ‘नियग-सयणसंबंधिपरिज्ञेण’ ति दृश्यम् ।

‘सव्विह्वृए’ इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—‘सव्वजुईए’ सर्वधूत्या—आभरणादिसम्बन्धिन्या सर्वयुक्तया वा उचितेषु वस्तुघटनालक्षणया सर्ववलेन—सर्वसैन्येन सर्वसमुदायेन—पौरादिमीलनेन सर्वावरेण—सर्वोचितकृत्यकरणरूपेण ‘सव्विभूईए’ सर्वसम्पदा ‘सव्विभूसाए’ समस्तशोभया ‘सव्वसंभमेण’ प्रभोदकृतीत्सुक्येन ‘सव्वपुण्डगंधमङ्गलालंकारेण सव्वतूरसद्वसनिनाएण’ सर्वतूर्यशब्दानां मीलने यः संगतो नितरां नादो—महान् घोषस्तेनेत्यर्थ, अल्पेष्वपि क्रद्धव्यादिषु सर्वशब्द-प्रवृत्तिर्हृष्टा अत आह—‘महता इह्वृए’ महता जुईए महता वलेण महता समुदएण महता वरतुरियजम-गसमगपवाइएणं तत्र सङ्कादीनां नितरां घोषोनिर्घोषो—महाप्रयलोत्यादितः शब्दः नादितं—चनिमात्रं एतदद्वयलक्षणो यो रवः स तथा तेनेति । ‘सेयापीएहि’ ति रजतसुवर्णम्—यैरित्यर्थ । ‘सिरीए देवीए मायाभत्ते यावि हुत्थ’ ति श्रिया देव्या मातेतिबहुमानबुद्ध्या भक्तो मातृभक्तश्चाप्यभूत् ।

‘कश्चाकल्लिं’ ति प्रातः प्रातः । ‘गंधवद्वृण्णं’ ति गन्धचूर्णेन । ‘जिमियभुत्तुतरामयाए’ ति जेमितायां—कृतभोजनायां तथा मुक्त्वोत्तरमागतायां स्वस्थानमिति भावार्थ, उदारान्—मनोङ्गान् भोगान् भुजानो विहरति । ‘पुव्वरत्तावरत्ते’ ति पूर्वरात्रापररात्रकालसमये, रात्रेः पूर्वभागे पश्चाद्भागे वेत्यर्थः ।

‘पञ्चाइय’ ति पीतमध्या, ‘विरहियसयणिङ्गंसि’ ति विरहिते विजनस्थाने शयनीयं तत्र । ‘परामुसइ’ ति गृह्णाति । ‘समजोइभूयं’ ति समः—तुल्यो ज्योतिषा—अग्निना भूतो—जातो यः स तथा तम् । ‘रोयमाणीओ’ ति अश्रुविमोचनात्, इहान्यदपि पदद्वयमध्येयं, तथ्या—‘कंदमाणीओ’ आक्रन्दशब्दं कुर्वत्यः ‘विलवमाणीओ’ ति विलापान् कुर्वत्यः । ‘आसुरुते’ ति आशु—शीघ्र रुपः—कोपेन विमोहितः, इहान्यदपि पदवतुष्कं दृश्यं, — ‘रुहे’ ति उदितरोषः ‘कुविए’ त्ति प्रवृद्धकोषोदयः ‘धंडकिए’ त्ति प्रकटितरीद्रव्यः, ‘मिसिमिसिमामे’ त्त कोपाग्निना दीप्यमान इव

शुत स्कन्धः-९, अध्ययनं-९ समाप्तम्

अध्ययनं-९० अंजू

मू. (३४) जति णं भर्ते ! समणेणं भगवया महावीरेणं दसमस्त उक्खेवो, एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं वद्धमाणपुरे नामं नगरे होत्या, विजयवद्धमाणे उझाणे माणिभद्वे जक्खे विजयमित्ते राया, तत्यं धनदेवे नामं सत्यवाहे होत्या अहो, पियंगुनामभारिया अंजू दारिया जाव सरीरा, समोसरणं परिसा जाव पडिगया ।

तेण कालेण तेण समएण जेहे जाव अङ्गमाणे जाव विजयमित्तस्स रङ्गो गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामनेण वितिवयमाणे पासति एगं इत्यियं सुकं मुक्खं निष्मसं किंडिकिंडीभूयं अहिच्छावण्डं नीलसाङ्गनियत्वं कहाइं कलुणाइं विसराइं कूवमाणं पासति २ चिंता तहेव जाव एवं वयासी—सा णं भन्ते ! इत्यिया पुच्छवे के आसि ?, वागरणं ।

एवं खलु गोयमा ! तेण कालेण तेण समएण इहेव जंबुदीवे दीवे मारहे वासे इंदपुरे नामं नगरे होत्या, तत्थं इंददत्ते राया पुढवीसिरी नामं गणिया होत्या वण्णओ, ततेण सा पुढवीसिरी गणिया इंदपुरे नगरे बहवे राईसर जावप्यमियओ बहूहिं चुन्नप्यओगेहि य जाव आभिओगेता उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं मुंजमाणा विहरति ।

ततेण सा पुढवीसिरी गणिया एवकम्भा ४ सुखहुं समजिणिता पणतीसं वाससयाइं परमाउयं पालइता कालमासे कालं किञ्चा छट्ठीए पुढवीए उकोसेण नरेइवत्ताए उववश्चा, सा णं तओ अनंतरं उच्छिता इहेव चलमाणपुरे नगरे घनदेवत्स सत्यवाहस्स पियंगुभारियाते कुचिंचिसि दारियत्ताए उववश्चा, ततेण सा पियंगुभारिया नवणं मासाणं दारियं पथाया, नामं अंजूसिरी, स्तेण जह देवत्तत्ता ।

ततेण से विजए राया आसवाह० जहा वेसमणदत्ते तहा अंजूं पासइ नवरं अप्यणो अद्वाए वरेति जहा तेतली जाव अंजूए दारियाते सख्ति उप्पिं जाव विहरति, ततेण तीसे अंजूते देवीते अन्नया कयावि जोगिसूले पाउबूते यावि होत्या, ततेण विजये राया कोडुवियुरिसे सद्वावेति २ एवं वयासी—गच्छह मं देवाणुप्पिया ! वद्धमाणे पुरे नगरे सिंघाडग जाव एवं वदह—एवं खलु देवाणुप्पिया ! विजय० अंजूए देवीए जोगिसूले पाउबूते जो णं इत्यविज्ञो वा ६ जाव उग्घोसेति । ततेण ते बहवे विज्ञो वा ६ इमं एवास्वं सोऽद्या नितम्भ जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छांति २ ता अंजूते बहवे उप्पतियाहिं ४ परिणामेमाणा इच्छांति अंजूते देवीए जोगिसूलं उवसामित्तते, नो संचारांति उवसामित्तए, ततेण ते बहवे विज्ञाय ६ जाहे नो संचारांति अंजूदेवि० जोगिसूलं उवसामित्तते ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसि० पाउबूया तामेव दिसि० पडिगा, ततेण सा अंजूदेवी ताए वेयणाए अभिभूता समाणा सुकं मुक्खा निष्मसा कहाइं कलुणाइं विसराइं विलवति, एवं खलु गोयमा ! अंजूदेवी पुरापोराणाणं जाव विहरति ।

अंजू णं भन्ते ! देवी इओ कालमासे कालं किञ्चा कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववजिहिति ?, गोयमा ! अंजू णं देवी नउइं वासाइं परमाउयं फलिता कालमासे कालं किञ्चा इमीसे रयणप्यभाए पुढवीए नेरइवत्ताए उववजिहिड, एवं संसारो जहा पढमेतहां नेयच्चं जाव वणस्सति०, सा णं ततो अनंतरं उच्छिता सञ्चतोभदे नगरे मदूरत्ताए पद्धायाहिति, से णं तत्य साउणिएहि वधिए समाणे तत्येव सञ्चतोभदे नगरे सेव्हिकुलंसि पुतसाए पद्धायाहिति ।

से णं तत्य उम्मुक्खबालभावे तहास्ववाणं थेराणं केवलं बोहिं बुज्जिहिति पञ्चज्ञा सोहम्मे, से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएं कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववजिहिति ?, गोयमा ! महाविदेहे जहा पढमेजाव सिज्जिहिड जाव अंतं काहिति । एवं खलु जंबू ! समणेण जाव संपर्तेण दुहविवागणाणं दसमत्स अज्जायणस्स अयमहे पन्नते, सेवं भन्ते २ ।

कृ. 'जहा तेयलि'ति इतार्थम् कथायां यथा तेतलिसुतनामा अमात्यः पोद्विलाभिधानां कलादमूर्षिकारश्रेष्ठिसुतामात्यार्थं याचयित्वा आत्मनैव परिणीतवान् एवमयमपीति ।

अध्ययनं-१० समाप्तम्

श्रुतस्कन्धः-३ समाप्तः:

मुनि दीपरलसागरेण संशोधिता सम्पादीता विपाकशुताङ्गसूत्रे
प्रथमशुतार्कन्धस्य अपयदेवसूरि विरचिता टीका परिसमाप्ता ।

श्रुत स्कन्धः-२

अध्ययनं-१ सुबाहुः

कृ. (३५) तेण कालेण तेण समएण रायगिह नगरे गुसिले चेइए सोहम्मे समोसढे जंबू जाव पञ्चुवासगाणे इहं वयासी-जति यं भंते । समणेण जाव संपत्तेण शुहविवागाणं अयमद्देपन्ते सुहविवागाणं भंते । समणेण जाव संपत्तेण के अहे पन्नते ?, तते यं से सोहम्मे अनगारे जंबू अनगारं एवं वयासी-एवं छलु जंबू ! समणेण जाव संपत्तेण सुहविवागाणं दस अज्ञयणा पन्नता, तंजहा-

कृ. (३६) सुबाहु १ भद्रनंदी २ य, सुजाए य ३ सुवासवे ४ ।

तहेव जिणदासे ५, धणपती य ६ भहब्बले ७ भहनंदी ८ महार्ददे ९ वरदहे १० ॥

कृ. (३७) जति यं भंते ! समणेण जाव संपत्तेण सुहविवागाणं दस अज्ञयणा पन्नता पठमस्त यं भंते ! अज्ञयणस्त सुहविवागाणं जाव संपत्तेण के अहे पण्णते ?, तते यं से सुहम्मे अनगारे जंबू अनगारं एवं वयासी ।

एवं छलु जंबू ! तेण कालेण तेण सम० हत्यीसीसे नामं यगरे होत्या रिख०, तस्स यं हत्यिसीसस्स नगरस्स बहिया उत्तरपुराच्छिमे दिसीभाए एत्य यं पुष्करंडेण यामं उआणेहोत्या सब्बोउय०, तत्यणं कथवणमालपियस्स जकखास्स जकखाययणे होत्या दिख्व०, तत्यणं हत्यीसीसे नगरे अदीनसत्तु नामं रायाहोत्या महता०, तस्स यं अदीणसत्तुस्स रओधारणीपामोकखा देवीसहस्रं ओरोहे यावि होत्या ।

तते यं सा धारणी देवी अन्नया कयाइ तंसि तारिसगांसि वासघरंसि सीहं सुभिणे पतति जहा मेहस्स जम्मणं तहा भाणियव्वं जाव सुबहुकुमारे अलं भोगसमत्यं वा जाणांति, अम्मापियरो पंच पासायवडिसगसयाइं करावेति अब्मुग्गथ० भवणं एवं जहा महावलस्स रओनवरं पुष्करुलापामोकखाणं पंचणं रायवरकन्धयसयाणं एगदि वसेणं पाणि गिण्हावेति तहेव पंचसातिओ जाव उप्पि पासायवरगते कुद्धु जाव विहरति, तेण कालेण तेण समएणं समणे भगवं महावीरे समोसढे परिसा निग्गया अदीनसत्तु जहा कोणिओ निग्गतो सुबाहुवि जहा जमाली तहा रहेण निग्गते जाव धम्मो कहिओ रायपरिसा गया । तते यं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ० अंतिए धम्मं सोऽग्ना निसम्म हड्डुतुहे उड्डाए जाव एवं वयासी-

सद्हामि यं भंते ! निगंधं पावयणं जहा यं देवाणुपियाणं अंतिए बहवे राईसर जाव नो

खलु अहनं देवाणुपियाणं अंतिए० पंचअणुब्बइयं सत्तसिक्खावइयं गिहिधर्मं पडिवज्ञामि, अहासुहं मा पडिबंधं करोह, तते णं से सुबाहू समणस्स० पंचाणुब्बइयं सततसिक्खावइयं गिहिधर्मं पडिवज्ञाति २ तमेव० दुलहति जामेव० तेणं कालेणं तेणं स० जेझे अंतेवासी इंदभूई जाव एवं वयासी— अहो णं भंते ! सुबाहुकुमारे इडे इडुर्लवे कंते कंतलवे पिए २ मणुञ्जे २ मणामे २ सोमे २ सुभगे २ पियदंसणे सुखवे, बहुजणस्सवि यणं भंते ! सुबाहुकुमारे इडे ५ सोमे ४ साहुजणस्सवि यणं भंते ! सुबाहुकुमारे इडे इडुर्लवे ५ जाव सुखवे सुबाहुणा भंते ! कुमारेण इमा एयाखवा उराला माणुस्सरिढ्ही किम्बा लङ्घा किण्णा पत्ता किण्णा अभिसमन्नगया के वा एस आसि पुव्वभवे ?

एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं सम० इहेव जंबुहीवे दीवे मारहे वासे हत्यिणाउरे नामं णगरे होत्या रिञ्च० तत्यं णं हत्यिणाउरे नगरे सुमुहे नामं गाहावई परिवसइ आहे० ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं धर्मघोसा नामं थेरा जातिसंपन्ना जाव पंचहिं समणस्सएहिं लङ्घि संपरिवुडा पुच्छाणुपुच्छि वरमाणा गामाणुगामं दूझामाणा जेणेव हत्यिणाउरे नगरे जेणेव सहस्रंबणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ २ ता अहापडिस्वं उग्गहं उग्गिण्हिता णं संजमेणं तवता अप्पाणं थावेमाणा विहरन्ति ।

तेणं कालेणं तेणं ल्लाल्लं थम्मवोल्लं देवणं वंतेल्लाणी पुदते नामं उनगारे उराले जाव लेस्से मासंमासेणं खममाणे विहरति, त० से सुदते अनगारे मासक्खमणपारणगंसि पढमाए॒ पोरिसीए सज्जायं करोति जहा गोयमसामी तहेव धर्मघोसे (मुघम्बे) थेरे आपुच्छति जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावतिस्स गेहे अणुप्पविडे, तरणं सुमुहे गाहावती सुदतं अनगारं एज्जमाणं पासति २ ता हड्डुडे आसणातो अब्बुड्डेति २ पायपीढाओ पचोरुहति २ पाउयातो ओमुयति २ एगसाडियं उतरासंगं करोति २ सुदतं अनगारं सत्तदु पयाइं अनुगच्छति २ ता तिक्खुतो आयाहिणपयाहिणं करोइ २ ता वंदति नमंसति २ जेणेव भत्तधरे तेणेव उवागच्छति २ ता सयहत्थेणं विउलेणं असणपाणेणं ४ पडिलाभेस्सामीति तुड्डे ।

तते णं तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स तेणं दब्बसुखेणं (दायगसुखेणं पडिगाहगसुखेणं) तिविहेणं तकरणसुखेणं सुदते अनगारे पडिलाभिए समाणे संसारे परितीकते मणुस्साउते निबछे गेहंसि य से इमाइं पंच दिव्वाईं पाउब्बयाइं तं०—वसुहारा बुडा दसद्धवश्चे कुकुमे निवातिते थेलुक्खेवे कहे आहयाओ देवदुंदुहीओ अंतरावि यणं आकासे अहो दानमहो दानं घुडे य हत्यिणाउरे सिंधाडग जाव पहेसु बहुजणो अशमत्रस्स एवं आइक्खति ४—धन्ले णं देवाणुप्पिए ! सुमुहे गाहावई ५ जाव तं धन्ले णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई ।

तते णं से सुमुहे गावाहई बहुइं वाससताइं आउयं पालइता कालमासे कालं किञ्चा इहेव हत्यिसीसे नगरे अदीनसत्तुस्स रत्रो धारणीए देवीए कुचिंचिसि पुतत्ताए उववश्चे, तते णं सा धारणी देवी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा २ ओहीतमाणी २ तहेव सीहं पासति सेसं तं चेव जाव उर्पि पासाए विहरति, तं एयं खलु गोयमा ! सुबाहुणा इमा एयाखवा माणुस्सरिढ्ही लङ्घा पत्ता अभिसमन्नगया, पश्च णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अनगारियं पब्बइत्तए हंता पभू ।

तते णं से भगवं गोयमे समणं भगवं० वंदति नमंसति २ संजमेणं जाव विहरति, तते णं

से स० म० अश्रवा कवाइ हत्यिसीसाओ नगराओ पुष्करउआणाओ कववणमालज-
कखायवणाओ चकिणिक्खमति २ ता नहिया जणवयविहारं विहरति ।

तते णं से सुबाहुकुमारे समणोवासए जाते अपिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरति
तते णं से सुबाहुकुमारे अश्रवा कवाइ थाउदत्तहुद्दुपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव
उवागच्छति २ ता पोसहसाले पमज्जति २ ता उद्धारपासवणभूमं पडिलेहति २ ता दब्बतंथारं
संधरति २ दब्बतंथारं दुरुहइ दुलहिता अहमभतं पगिणहइ पगिणहेता पोसहसालाए पोसहिते
अहमभतिए पोसहं पडिजागरमासे विहरति, तए णं तस्स सुबाहुस्स कुमारस्स पुव्वरतावरत-
कालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स इमेयालवे अज्ञत्यिए ५ धन्ना णं ते गामागरनगरजाव
सविवेसा जत्थं णं समणे भगवं महावीरे जाव विहरति ।

धन्ना णं ते राईसरतलवर जे णं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए मुंडा जाव पव्वयंति,
धन्ना णं ते राईसरतलवर जे णं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए पंचाणुव्वइयं जाव गिहिधम्मं
पडिवज्जंति, धन्ना णं ते राईसर जाव जे णं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सुणेति, तं
जाति णं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूझमाणे इहमागच्छिजा जाव
विहरिजा तते णं अहं समणस्स भगवतो अंतिए मुंडे भविता जाव पव्वएजा ।

तते णं समणे भगवं महावीरे सुबाहुस्स कुमारस्स इमं एयालवं अज्ञत्यियं जाव वियाणिता
पुव्वाणुपुव्विं जाव दुर्झमाणे जेणेव हत्यिसीसे नगरे जेणेव पुष्करउआणे जेणेव कववणमालपियस्स
जक्खायस्स जक्खायवणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता अहापडिलवं उग्गहं गिणहिता संजमेणं
तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति परिता राया निग्यया । तते णं तस्स सुबाहुयस्स कुमार० तं
महया जहा पढमं तहा निग्यओ धम्मो कहिओ परिता राया पडिगया, तते णं से सुबाहुकुमारे
समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतिए धम्मं सोझा निसम्म हड्डुहु जहा मेहे तहा अम्मापियरो
आपुच्छति निक्खमणाभिसेयो तहेव जाव अनगारे जाते इरियासमिए जाव बंभयारी ।

तते णं से सुबाहु अनगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहालवाणं थेराणं अंतिए
सामाइयमाइयाइं एकारस अंगाइं अहिजाति २ बहूहिं चउत्थछहुहुम० तवोविहाणोहिं अप्पाणं
भाविता बहूहिं वासाइं सामन्नपरियां पाउणिता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झुसिता सहिं
भत्ताइं अणसणाए छेदिता आलोइयपडिक्कंते समाहिपते कालमासे कालं किद्धा सोहम्मे कप्पे
देवताए उववन्ने ।

से णं ततो देवलोगाओ आउ० भवव० ठिड० अनंतरं वर्य वइता माणुसंविणाहं लभिहिइ
२ केवलं बोहिं बुज्जिहिति २ तहालवाणं थेराणं अंतिए मुंडे जाव पव्वइस्सति

से णं तत्य बहुइं वासाइं सामण्णं पाउणिहिइ आलोइयपडिक्कंते समाहिइ० कालगते सणंकुमारे
कप्पे देवताए उववन्ने, से णं ताओ देवलोगाओ ततो माणुसं पव्वझा बंभलोए माणुसं ततो
महासुक्के ततो माणुसं आणते देवे ततो माणुसं ततो आरणे देवे ततो माणुसं सब्बहुसिद्धे, से णं
ततो अनंतरं उव्वहिता महाविदेहे वासे जाव अहाइं जहा दढपइन्ने सिज्जिहिति । एवं खलु जंबू
समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्ञयणस्स अवम्बु पश्चते ।

बृ. 'सब्बोउय'ति इदमेवं दृश्यं- 'सब्बोउयपुष्करलसमिद्दे रम्मेनंदणवणप्पगासे पासाईए

‘तोंसे तारिसगांसि वासभवणं सींति तस्मिन् ताद्वशे—राजलोकोचिते वासगृहे इत्यर्थ । ‘जहा मेघस्य जम्मणं’ ति ज्ञाताधर्मकथायां प्रथमाध्ययने यथा मेघकुमारस्य जन्मवक्तव्यतोक्ता एवमत्रापि सा वाच्येति, नदरमकालमेघदोहदवक्तव्यता नास्तीह । ‘सुबाहुकुमार’ इह यावत्करणादिदं दृश्यं—‘वावतरीकलापंडिए नवंगसुतपडिबोहिए’ नवाङ्गनि—श्रोत्र २ चक्षु ४ ध्याण ६ रसना ७ त्वं ८ मनो ९ लक्षणानि सन्ति सुपानि प्रतिवोधितानि यीवनेन यस्य सतथा, ‘अङ्गारस-देसीभासाविसरए’ इत्यादि ‘जाव अलं भोगसमत्ये जाए यावि हुत्या, तए पं तस्स सुबाहुस्स अभ्यापियरो सुबाहुं कुमारं वावतरीकलापंडियं जाव अलं भोगसमत्यं साहसियं वियालचारि जाण्यते जाणिता पञ्च प्रासादवत्सकशतानि कारयन्ति, किंभूतानि ? इत्याह—

‘अब्मुग्यय’ ति ‘अब्मुग्ययमूसियपहसिए’ इत्यादि, ‘भवणं’ ति एकं च भवनं कारयन्ति, अथ प्रासादभवनयोः कः प्रतिविशेषः ?, उच्यते, प्रासादः स्वगतायामापेक्षया द्विगुणो- च्छ्रयः भवनं ल्यायमापेक्षया पादोनसमुच्छ्रयमेवेति, इह च प्रासादा वधूनिमित्तं भवनं च कुमाराय, ‘एवं जहा महाबलस्त्स’ ति भवनवर्णको विवाहवक्तव्यता च तथा भगवत्यां महाबलस्योक्ता एवमस्यापि वाच्या, केवलं तत्र कमलश्रीप्रमुखानामित्युक्तं इह पुष्पचूडा प्रमुखानामिति, वाच्यम्, एतदेव दर्शयश्चाह—‘नवर’ मित्यादि ।

‘तहेव’ ति यथा महाबलस्येत्यर्थ, ‘पंचसइओ दाओ’ ति ‘पंचसयाइं हिरण्यकोडीणं पंचसयाइं सुवर्णकोडीणं’ इत्यादि दानां वाच्यम्, इह यावत्करणादेवं दृश्यं—‘ते पं सुबाहुकुमारे एगमेगाए भारियाए एगमेगं हिरण्यकोडिं दलयइ’ इत्यादि वाच्यं यावत् ‘अत्रं च विपुलं धणकणगरयण-मणिमोत्तियसंखसिलप्यवालमाइयं दलयति, तए पं से सुबाहुकुमारे’ ति, ‘उप्यि पासायवरणए’ प्रासादवरस्य उपरिस्थित इत्यर्थ, ‘फुड़’ इह यावत्करणादिदं दृश्यं—‘फुड़माणेहि मुइंगभत्यएहि’ स्कुटिभिर्मृदग्नमुखपुटैरतिरभसास्फालनादित्यर्थ, ‘वरतरुणीसंपउत्तेहि’ वरतरुणीसंप्रयुक्तीः ‘बत्तीसइबखेहि नाडएहि’ द्वात्रिंशदिभीक्तिनिबद्धैः द्वात्रिंशत्पात्रनिबद्धैरित्यन्ये ‘उवगिऊमाणे उवलालिऊमाणे भाणुस्सए कामभोगे पद्माणुब्यवमाणे’ ति, ‘जहा कूणिए’ ति यथा औपपातिके कोणिकराजो भगवद्वन्दनाय निर्गच्छन् वर्णित एवमयमपि वर्णयितव्य इति भावः ।

‘सुबाहूवि जहा जमालि तहा रहेण निगड़’ ति, अथर्वः—येन भगवती वर्णितप्रकारेण जमाली भगवद्भागिनेयो भगवद्वन्दनाय रथेन निर्गतोऽयमपि तेनैव प्रकारेण निर्गत इति, इह यावत्करणादिदं दृश्यं—‘समणस्स भगवओ महावीरस्स छत्ताइच्छत्तं पडागाइपडागं विजाचारणे जंभए य देवे ओवयमाणे उप्यमाणे य पासति पासिता रहाओ पढ्होरहइ २ त्ता समणं भगवं भहावीरं दइ नमंसइ वंदिता नमंसिता’ ।

‘हड़’ ति हड्ठुडे अतीव हृष्टः ‘उड्हाए’ ति उड्हाए उड्हेइ, इह यावत्करणात् इदं दृश्यं—‘उहिता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदिता नमंसिता ‘सद्हामिणं भंते ! निगंयं’ इत्यादि यत्सूत्रपुस्तके दृश्यते तदृक्षयमाणवाक्यानुसारेमावगत्यं, तथाहि—‘सद्हामिणं भंते ! निगंयं पावयणं पत्तियामि णं भंते ! निगंयं पावयणं देवाणुप्यियाणं अंतिए बहवे राईसरतलवरमाडं वियकोडुं वियसेद्विस्त्य-वाहपहियओ मुंडे भविता आगाराओ अनगारियं पव्ययंति नो खलु अहं तहा संचाएमि पञ्चइत्ताए, अहं देवाणुप्यियाणं अंतिए पंचाणुब्यइयं सत्तसिक्खावयं गिहिघम्बं पडिवज्ञामि, अहासुहं

देवापुणिषद् । भा॑ पडिबंधं कौरै॒ हृते भगवद्द्वयं, 'तमेव' इदं नेव॑ दृश्यं—'तमेव चाउषंटं आसरहं', 'जामेव' इत्यादि त्वेव॑ दृश्यं 'जामेव दिसं पाउमूते तामेव दिसिं पडिगए॑'ति ।

'इदभूई॑' इत्यत्र यावत्करणात् 'नामं अनगारे गोयमगोत्तेण' मित्यादि दृश्यं, 'इडे॑'ति इत्थते इतीषः स च तत्कृतविवक्षितकृत्यापेक्षयाऽपि स्यादित्याह—इष्टरूपः इष्टस्वरूप इत्यर्थं इष्टः इष्टरूपो वा कारणवशादपि स्यात् इत्याह—कान्तः—कमनीयः कान्तरूपः—कमनीयस्वरूपः, शोभनः शोभनस्वभावश्चेत्यर्थं, एवंविषयः कक्षित् कर्मदोषात्परेषां प्रीतिं नोत्पादयेदित्यत आह—प्रियः—प्रेमोत्पादकः प्रियरूपः—प्रीतकारिस्वरूपः, एवंविषयश्च लोकरूढितोऽपि स्यादित्यत आह—मनोङ्गः मनसा—अन्तःसंवेदनेन शोभनतया ज्ञायत इति मनोङ्गः, एवं भनोङ्गरूपः, एवंविषयश्चैकदाऽपि स्यादित्यत आह—'मणामे॑'ति मनसा अस्यते—गम्यते पुनः पुनः संस्मरणतो यः स मनोऽप्यः, एवं मनोऽपरूपः, एतदेव प्रपञ्चयश्चाह—'सोमे॑'ति अरीङ्गः सुभगो—वल्लभः 'पियदंसणे॑'ति प्रेमजनकाकारः, किमुक्तं भवति ?—'सुरुचे॑'ति शोभनाकारः सुखभावश्चेति, एवंविषयश्चैकजनापेक्षयाऽपि स्यादित्यत आह—'बहुजणस्सवी॑'त्यादि, एवंविषयश्च प्राकृतजनापेक्षयाऽपि स्यादित्यत आह—'साहुजणस्सवी॑'त्यादि ।

'इमर एयास्व'ति इयं प्रत्यक्षा एतद्वूपा—उपलभ्यमानस्वरूपैव, अकृत्रिमेत्यर्थं 'किण्णा लङ्घ॑'ति केन हेतुनोपार्जिता, 'किङ्गा पत्त॑'ति केन हेतुना प्राप्ता उपार्जिता सती प्राप्तिमुपगता, 'किण्णा अभिसमझाग्य॑'ति प्राप्ताऽपि सती केन हेतुना आभिमुख्येन साकृत्येन च उपार्जनस्य च पश्चाद्भीयतामुपगतेति । 'को वा एस आसि पुव्वभवे॑' इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'किनामए॑ वा किं वा गोएणं कयरसि वा गार्भसि वा सत्रिवेसंसि वा किं वा दद्धा किं वा भोद्धा किं वा समाय-रिता कस्स वा तहास्वस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिते एगमवि आयरियं सुवयणं सोद्धा निसम्म सुवाहुणा कुमारेण इमा एयास्ववा उराला माणुसिंही लङ्घा पत्ता अभिसमझाग्य॑'ति ।

'जाइसंपश्चा॑' इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'कुलसंपश्चा॑ बलसंपश्चा॑, एवं विनयनाणदंसणचरितलज्जालधवसंपश्चा॑ ओयंसी तेयंसी व्यंसी जसंसी॑'त्यादि । 'दूङ्गङ्ग॑'ति 'गामाणुगाणं दुर्ज्जिमाणा॑' इति दृश्यं, द्रवन्तो—गच्छन्त इत्यर्थं । 'जहागोयमसामी॑'ति द्वितीयाद्यव्यने दर्शितगीतम-स्वाभिभिक्षाचयन्यायेनायमपि भिक्षाटनसामाचारी प्रयुक्तते इत्यर्थः । 'सुहम्भे थेरे॑'ति धर्मघोषस्थविरानित्यर्थं, धर्मशब्दसाम्याच्छब्दद्वयस्याप्येकार्थत्वात् ।

'पडिलाभिसामीति तुडे॑' इहेदं द्रष्टव्यं—'पडिलाभेषाणेवि तुडे॑ पडिलाभिएवि तुडे॑'ति । 'तस्सुहम्भ(मुहे)स्स॑'ति विभक्तिपरिणामात् तेन सुहम्भे(मुहे)ने॑'ति द्रष्टव्यं, तेनेति अशनादिदानेन, 'दव्यसुद्धेण॑'ति द्रष्टव्यतः शुद्धेन प्राशुकादिनेत्यर्थं, इहान्यदपि 'गाहगसुद्धेण दायगसुद्धेण॑'ति दृश्यं, तत्र ग्राहकशुद्धं यत्र ग्रहीता चारित्रगुणयुक्तः दायकशुद्धं तु यत्र दाता औदायदिगुणान्वितः, अत एवाह—'तिविहेण॑'ति उक्तलक्षणप्रकारत्रयुक्तेनेति 'तिकरणसुद्धेण॑'ति भनोवाकाय-लक्षणकरणत्रयस्य दायकसाम्यन्धिनो विशुद्धतयेत्यर्थं, 'एवं आइक्खइ॑'ति सामान्येनाचष्टे, इह चान्यदपि पदत्रयं द्रष्टव्यम् 'एवं भासइ॑'ति विशेषत आचष्टे 'एवं पत्रवेति एवं पस्तवेति' एतद्वय पूर्वोक्तरूपपदद्वयस्यैव क्रमेण व्याख्यापनार्थं पदद्वयमवगत्यप्य, अथवा आख्यातीति तथैव भाषते तु व्यक्तवच्यनैः प्रज्ञापयतीति युक्तिभिर्वैधयति प्रस्तुपयति तु भेदतः कथयतीति ।

गाहावईपुष्टदत्ते अनगारे पडिलाभेऽ मणुस्ताउए निबद्धे इह उपन्ने जाव महाविदेहे वासे सिञ्जिहिति
श्रुतस्कन्धः-२ अध्ययनं-३ समाप्तम्

अध्ययनं-४ सुवासवः

मू. (४०) षोत्यस्स उक्खेवो- विजयपुरं नगरं नंदणवं / मनोरमं उज्जाणं असोगो जक्खो
वासवदत्ते राया कण्ठा देवी सुवासवे कुमारे गद्धामोक्खाणं पंचसया जाव पुष्टभवे कोसंबी
नगरी दणपा राया वेसमणभद्वे अणगारे पडिलाभिते इह जाव सिद्धे ॥

श्रुत स्कन्धः-२ अध्ययनं-४ समाप्तम्

अध्ययनं-५ जिनवासः

मू. (४१) पंचमस्स उक्खेवओ- सोगंधिया नगरी नीलासोए उज्जाणे सुकालो जक्खो
अप्पडिहओ राया सुक्क्रादेवी महवंदे कुमारे तस्स अहवदता भारिया जिनदासो पुतो तित्ययरागमणं
जिनदासपुष्टभवो मञ्ज्ञमिया नगरी मेहरहो राया सुधम्मे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ।

श्रुतस्कन्धः-२ अध्ययनं-५ समाप्तम्

अध्ययनं-६ धनवती

मू. (४२) छहुस्स उक्खेवओ- कण्ठगपुरं नगरं सेवासोयं उज्जाणं वीरभद्रो जक्खो पियचंदो
राया सुभ्दा देवी वेसमणे कुमारे युवराया सरिदीवेपामोक्खा पंचसया कक्का पाणिगगहणं तित्यय-
रागमणं धनवती युवरायापुत्ते जाव पुष्टभवो मणिवया नगरी मितो राया संभूतिविजए अनगारे
पडिलाभिते जाव सिद्धे ॥

श्रुतस्कन्धः-२ अध्ययनं-६ समाप्तम्

अध्ययनं-७ महावतः

मू. (४३) सत्तमस्स उक्खेवो, महापुरं नगरं रत्तासोगं उज्जाणं रत्तपाओ जक्खो बले राया
सुभद्रा देवी महव्वले कुमारे रत्तवईपामोक्खाओ पंचसया कक्का पाणिगगहणं तित्ययरागमणं
जाव पुष्टभवो मणिपुरं नगरं नागदत्ते गाहावती इंदपुरे अनगारे पडिलाभिते जाव सिद्धे ।

श्रुतस्कन्धः-२ अध्ययनं-७ समाप्तम्

अध्ययनं-८ भद्रनवी

मू. (४४) अड्डमस्स उक्खेवो- सुधोसं नगरं देवरमणं उज्जाणं वीरसेनो जक्खो अञ्जुण्णो
राया तत्तवती देवी भद्रनंदी कुमारे सिरीदेवीपामोक्खा पंचसया जाव पुष्टभवे महापोसे नगरे
धम्यघोसे गाहावती धम्यसीहे अनगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ।

श्रुत स्कन्धः-२ अध्ययनं-८ समाप्तम्

अध्ययनं-९ महावंश

मृ. (४५) एवमस्तु उक्खेवो-चंपा नगरी पुञ्चभद्रे उज्जाणे पुञ्चभद्रो जक्खो दत्ते राया रत्नवईदेवी महावंदे कुमारे जुवराया सिरिकंतापामोक्खाणं पंचसद्या कन्ना जाव पुञ्चभव तिगिच्छी नगरी जियसूत राया धम्मवीरिये अनगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ।

श्रुत स्कन्धः-२ अध्ययनं-९ समाप्तम्

अध्ययनं-१० दरवत्तः

मृ. (४६) जति पं इति-स्तु उक्खेवो, एवं खलु जंदू ! तेष्ठं कालेण तेष्ठं समएणं सायेयं नामे नगरे होत्या उत्तरकुरुउज्जाणे पासभिजो जक्खो मित्तनंदी राया सिरिकंता देवी वरदते कुमारे वरसेणपामोक्खाणं पंच देवीसद्या तित्यवरायमणं सावगधम्मं पुञ्चभवो पुञ्च मणुस्साउए निबद्धे सतदुवारे नगरे विमलवाहणे राया धम्मठविनामं अनगारं एजमाणं पासति २ पडिलाभिते समाणे मणुस्साउते निबद्धे इहं उप्यन्ने ।

सेसं जहा सुबाहुयस्तु कुमारस्तु चिंता जाव पञ्चजा कप्पतरिओ जाव सञ्चुडिसिद्धे ततो महाविदेहे जहा दढपइओ जाव सिञ्जाहिति बुझज्ञाहिति० सञ्चुडुक्खाणमंतं करेति ।

एवं खलु जंदू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दसमस्तु अज्ञाय-णस्तु अयमहु पञ्चते, सेवं भंते ! सेवं भंते ! ।

श्रुत स्कन्धः-२ अध्ययनं-१० समाप्तः

मृ. (४७) नमो सुयदेवयाए-विवागसुयस्तु दो सुयक्खंधा दुहविवागो य सुहविवागो य, तत्य दुहविवागे दस अज्ञायणा एकसरणा दससु वेव दिवसेसु उद्दिसिञ्ज्ञति, एवं सुहविवागोवि, सेसं जहा आयारस्तु ॥

मृ. एवमुत्तराणि नवाप्यनुगन्तव्यानीति ॥

॥ १ ॥ इहानुयोगे यदयुक्तमुक्तं, तद्वीथना ड्राक् परिशोधयन्तु ।
नोपेक्षणं युक्तिमवत् ये, न जिनागमे भक्तिपरायणानाम् ।
कृतिरियं संविग्नमुनिजनप्रधानश्रीजिनेश्वराचार्यं
चरणकमलचश्चरीककल्पस्य श्रीमदभयदेवाचार्यस्येति ॥

श्रुत स्कन्धः-२ समाप्तम्

मुनि दीपरलसागरेण संशोधिता सम्पादीता विपाकश्रुताङ्कसूत्रस्य
अमयदेवमूरि विरचिता टीका परिसमाप्ता ।

नमो नमो निष्ठल इंसणस्त
पंचम गणशर श्री सुष्ठर्मास्वामिने नमः

१२ औपपातिक-उपाङ्गसूत्रम्

स दी क

प्रथमं उपाङ्गसूत्रम्

(मूल सूत्रम् + अभयदेवसूरि विरचिता - द्रोणाचार्यशोधिता वृत्तिः)

॥ १ ॥ श्रीवर्ज्ञमानमानम्य, प्रायोऽन्यग्रन्थवीक्षिता ।

औपपातिकशाश्वत्य, व्याख्या काचिद्विधीयते ॥

अद्यैपपातिकमितिकः शब्दार्थः ? , उच्चते, उपपत्नमुपषातो—देवनारकजन्म सिद्धिगमनं च, अतस्तमधिकृत्य कृतमध्ययनमीपपातिकम् । इदं चोपाङ्गं वर्तते ।

आचाराङ्गस्य हि प्रथममध्ययनं शास्त्रपरिणा, तस्याद्योदेशके सूत्रमिदम्—‘एव मेरेसि नो नायं भवइ अत्थि वा मे आया उवचाइए, नत्थि वा मे आया उवचाइए, के वा अहं आसी ? के वा इह छुए पेढ्हा इह भविस्सामी’ त्वादि ।

इह च सूत्रे यदीपपातिकत्वमात्मनो निर्दिष्टं तदिह प्रपञ्चयत इत्यर्थतोऽङ्गस्य समीपभावेनेदमुपाहम् । अस्य चोपोद्घातग्रन्थोऽयम्—

समवसरण वर्णकः

मू. (१) तेण कालेण तेण समएण वंपा नाम नयरी हौत्या, रिखत्थिमियसमिद्धा पमुद्यजणजाणवया आइण्ण जणमणुस्ता हलसयसहस्रसीकिङ्गिकिङ्गिलहुपलत्तसउसामो कुक्कडसडअगामपउरा उच्छुजवसालिकलिया गोमहिसगवेलगप्पभूता आयारवंतवेइयजुवइविविहसन्निविहुबहुला उक्कोडियगायगांठिभेयमडतकरखंडरक्खरहिया खेमा ।

निरुवहवा सुभिक्खा वीसत्थसुहावासा अनेगकोडिकुदुंबियाइणनिव्युयसुहा नडन्हुगजलमप्पमुट्ठिकेलंवयकहगपवगलासग आइकरुगलंखमंख्युणइलुंबीमियअनेगतलायराणु चरिया आरामुझाणअगडतलागदीहियवप्पिणिगुणोववेया नंदनवनसत्रिभप्पगासा ।

बृ. इह च बहवो वाचनाभेदा दृश्यन्ते, तेषु च यमेवावभोत्थामहे तमेव व्याख्यास्यामः, शेषासु मतिमता स्वयम्भूत्याः । तत्र योऽयं णंशब्दः स वाक्यालङ्कारार्थ, ‘ते’ इत्यत्र च य एकारः समयेयसिङ्गसी नगरिवभूवेति, यथा ‘करेभि भंते !’ इत्यादिषु ततोऽयं वाक्यार्थो जातः—तस्मिन् काले तस्मिन् समये यसिङ्गसी नगरी वभूवेति, अथिकरणे चेयं सप्तमी ।

अथ कालसमयोः कः प्रतिविशेषः ? उच्चते, काल इति सामान्यकालो वर्तमानाव-सर्पिण्याश्चतुर्थविभागलक्षणः समयस्तु तद्विशेषो यत्र सानगरी स राजा वर्द्धमानस्वामी च वभूव

अथवा—तृतीयैवेयं, ततश्च तेन कालेन अवसर्पिणाद्यतुर्थारकलक्षणेन हेतुभूतेन तेन समयेन तद्विशेषभूतेन हेतुना यस्या नाम नगरी ‘होत्यति’ अभवद्, आसीदित्यर्थ । ननु घेदानीमपि साऽस्ति कि पुनरधिकृतग्रन्थकरणकाले ? तत्कथमुक्तमासीदिति ?, उच्चते, अवसर्पिणीत्वात्कालस्य वर्णकग्रन्थवर्णितविभूतियुक्ता सा तदानीं नासीति । ‘ऋद्धत्यिमियसमिद्धा’ ऋद्धा—भवनादिभिर्वृद्धिमुपगता, स्तिमिता—भयवर्जितत्वेन स्थिरा, समृद्धा—धनशान्यादियुक्ता, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः ।

‘पमुइयजणजाणवया’ प्रमुदिताः—हृष्टः प्रमोदकारणवस्तुनां सद्मावात् जना—नगरीवास्त्वलोका जानपदाश्च—जनपदभवास्तत्रायात्ताः सन्तो यस्यां सा प्रमुदितजनजानपदा, पाठान्तरे ‘पमुइयजणजाणजाणवया’ तत्र प्रमुदितजनान्युधानानि जनपदाश्च यस्यां सा तथा । ‘आइण्णजाणमणुस्सा’ मनुष्यजनेनाकीर्णा—सङ्खीर्णा, मनुष्यजनाकीर्णेतिवाच्ये राजदत्तादिदर्शनादाकीर्णं अनमनुष्येत्युक्तम्; अलीजां वा—पुणव्यासां भनुष्यजनो यस्यां सा तथा ।

‘हलसयसहस्रसङ्केतविकिहुलद्वपन्तसेत्तुसीमा’ हलानां—लाङ्गलानां शतैः सहस्रश्च शतसहस्रैर्वा—लक्षैः संकृष्टा—विलिखिता विकृष्ट—दूरं यावद् अविकृष्टा वा—आसद्रा लष्ट—मनोङ्गा कर्षकाभिमतफलसाधनसमर्थत्वात् ‘पन्तत’ ति योग्यीकृता बीजवपनस्य सेतुसीमा—मार्गसीमा यस्याः सा तथा, अथवा—संकृष्टादिविशेषणानि सेतुनि—कुल्याजलसेकक्षेत्राणि सीमासु यस्याः सा तथा, अथवा—हलशतसहस्राणां संकृष्टेन—संकर्षणेन विकृष्ट—दूरवर्तिन्यो लष्टः प्रज्ञपिताः—कथिताः सेतुसीमा यस्याः सा तथा, अनेन तञ्चनपदस्य लोकबाहुल्यं क्षेत्रबाहुल्यं चोक्तम् । ‘कुक्कडसंडेयगामपउरा’ कुक्कटाः—ताम्रचूडाः षण्डेयाः—षण्डपुत्रकाः तेषां ग्रामाः—समूहास्ते प्रदुरुराः—प्रभुताः यस्यां सा तथा, अनेन लोकप्रमुदितत्वं व्यक्तीकृतं, प्रमुदितो हि लोकः क्रिडार्थं कुक्कटान् पोषयति षण्डोश्च करोतीति ।

‘उच्छुजवसालिकलिया’ पाठान्तरेण ‘उच्छुजवसालिमालिणीया’ एतदव्याप्तेत्यर्थ, अनेन च जनप्रमोदकारणमुक्तं, न ह्येवंकारवस्त्रभावे प्रमोदो जनस्य स्यादिति । ‘गोमहिसगवेलगप्पभूया’ गवादयः प्रभूताः—प्रदुरुरा यस्याभिति वाक्यम्, गवेलगा—उरभ्राः ।

‘आयारवन्तचेइयजुवडविविहसन्निविहुलहुला’ आकारवन्ति—सुन्दराकाराणि आकारचित्राणि वा यानि चैत्यानि—देवतायतनानि युवतीनां च—तरुणीनां पञ्चतरुणीनाभिति हृदयं, यानि विविधानि सत्रिविष्टानि—सत्रिवेशनानि पाटकास्तानि बहुलानि बहूनि यस्यां सा तथा, ‘अरिहन्तचेइयजणवयसिन्निविहुलहुले’ ति पाठान्तरं, तत्राहंशैत्यानां जनानां व्रतिनां च विविधानि यानि सत्रिविष्टानि—पाटकास्तैर्बहुलेति विग्रहः, ‘सुयागचित्तचेइयजूयसण्णिविहुला’ इति च पाठान्तरम्, तत्र च सुयागाः—शोभनयज्ञाः चित्रचैत्यानि—प्रतीतानि धूपचितयो—यज्ञेषु धूपचयनानि धूतानि वा क्रीडाविशेषाश्चितयः तेषां सत्रिविष्टानि—निवेशास्तैर्बहुला या सा तथा, ‘उक्कोडियगायगंठिभेयभडतक्करखंडरक्खरडिया’ उक्कोटा—उक्कोघा लक्ष्मेत्यर्थस्तया ये व्यवहरन्ति ते औत्कोटिकाः गात्रात्—मनुष्यशरीरावयवविशेषात् कट्यादेः सकाशात् ग्रन्थि—कार्षपणादिपुड्लिकां भिन्नन्ति—आचित्तन्तीतिगात्रग्रन्थिभेदका, ‘उक्कोडियगाहंठिभेय’ इति च पाठान्तरं व्यक्तं, भटाः—चारभटाः बलाल्कारप्रवृत्तयः तस्कराः—तदेव चौर्यं कुर्वन्तीत्येवंशीलाः खण्डरक्खा-

दण्डपाशिकाः शुल्कपाला वा एभी रहिता या सा तथा, अनेन तत्रोपद्रवकारिण। मभावमाह । ‘खेमा’ अशिवाभावात् ।

‘निरुबद्धवा’ निरुपद्रवा, अविद्यमानराजादिकृतोपद्रवेत्यर्थ । ‘सुभिक्खा’ सुषु—मनोज्ञाः प्रचुरा भिक्षा भिक्षुकाणां यस्यां सा सुभिक्षा । अत एव पाषण्डिनां गृहस्थानां च ‘वीसत्यरुहावासा’ विश्वस्तानां—निर्भग्नानामनुस्तुकानां या सुखः—सुखस्वरूपः शुभो वा आवासो यस्यां सा तथा ‘अनेगकोडिकुदुम्बियाइणनिव्युयसुहा’ अनेकाः कोटयो द्रव्यसद्यानां स्वरूपपरिमाणे च येषां ते अनेककोटयः तैः कीदुम्बिकैः—कुदुम्बिभिराकीर्णा—सङ्कृता या सा तथा, सा चासौ च वृत्ता च—सन्तुष्टजनयोगात्सन्तोषवतीति कर्मधारयः, अत एव सा चासौ सुखाच शुभा वेति कर्मधः यः

‘नडनद्वगजलमस्तमुद्दियवेलम्बयकहगपवगलास ग आइक्षवगलंखमंखतृणइलतु च वीणियअणेगतालायराणुचरिया’ नदाः—नाटकानां नाटयितारो नर्तका ये नृत्यन्ति, अरि—इत्येके, जल्ला—चरत्राखेलकाः, राज्ञः स्तोत्रपाठका इत्यन्ये, मल्लाः—प्रतीताः मीषिका—मल्ला एव ये मुष्टिभिप्रहरन्ति, विडम्बकाः—विदूषकाः, कथकाः—प्रतीताः, लवका—ये उत्तरवन्ते नद्यादिकं वातरन्ति, लासका—ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयोक्तारो वा, भाण्डा इत्यर्थ, आख्यायका—ये शुभाशुभमाख्यान्ति, लङ्घा—महावंशाग्राखेलकाः, मङ्गाः—वित्रफलकहस्ता भिक्षुकाः, तृणइल्ला—तृणाभिधानवादिशेषवन्तः, तुम्बवीणिका—वीणावादकाः, अनेके च ये तालाचराः—तालादानेन प्रेक्षाकारिणस्तैरनुचरिता—आसेविता या सा तथा ।

‘आरमुञ्जाणअगडतलायदीहियवप्यिणिगुणोववेया’ आरमन्तियेषु माधवीलदागृहादिषु दम्पत्यादीनिक्रीडन्ति, आरामाः, उद्यानानि—पुष्यादिमदवृक्षसङ्कुलान्मुसवादौ बहुजनभोग्यानि, ‘अगडति’ अवटाः—कूपाः, तडागानि—प्रतीतानि, दीर्घिका—सारणी, ‘वप्यिणि’ति केदाराः, एतेषां ये गुणारम्यतादयस्तैरुपपेता—युक्ता या सा तथा, उप अप इत इत्येतस्य शब्दत्रयस्य स्थाने शकन्द्वादिदर्शनादकारलोपे उपपेतेति भवति । कवचित्पठ्यते ‘नन्दणवणसङ्ग्रिभप्पगासा’ नन्दनवनं—मेरोद्दितीयवनं तद्यकाशसङ्ग्रिभः प्रकाशो यस्यां सा तथा, इह चैकस्य प्रकाशशब्दस्य लोपः उद्युख इत्यादाविवेति ।

मृ. (१-वत्ति) उव्विद्धविउलगम्भीरखायफलिहा चकगयमुसुंदिओरोहसयग्धिजमलक-वाडघणदुप्पवेसा धणुकुडिलवंकपागारपरिक्षित्ता कविसीसत्यवहुरइयसंठियविरायमाणा अद्वालयवरियदारगोपुरतोरणउण्णयसुविभत्तरायमणा छेयावरियरइयदद्वफलिहइंकीला ।

बृ. ‘उव्विद्धविउलगम्भीरखायफलिहा’ उद्धिखं—ऊर्ढ्वं विपुलं—विस्तीर्णं गम्भीरम्—अलञ्चमध्यं खातम्—उपरिविस्तीर्णम् अथः सङ्कृटं परिखाच—अथ उपरि च समखातस्पा यस्यां सा तथा । ‘चक्षगयमुसुंदिओरोहसयग्धिजमलकवाडघणदुप्पवेसा’ चक्राणि—रथाङ्गानि अरघद्वाङ्गानि वा, गदाः—प्रहरणविशेषाः, मुसुण्डयोऽप्येवम्, अवरोधः—प्रतोलिद्वारेष्वान्तरप्रकारः सम्भाव्यते, शतम्भयो—महायष्यो महाशिला वा या उपरिद्यत्यातिताः सत्यः शतानि पुरुषाणां जनन्तीति, यमलानि—समसंस्थितद्वयस्पाणि यानि कपाटानि घनानि च निश्चिद्राणि तैर्दुष्प्रवेशा या सा तथा । ‘धणुकुडिलवंकपागारपरिक्षित्ता’ धनुःकुटिलं—कुटिलधनुस्तोऽपि वक्रेण प्राकारेण परिक्षिता या सा तथा ।

'कविसीसधवद्वरद्यसंठियविरायमाणा' कपिशीर्षकैर्वृत्तरचितैः—वर्तुलकृतैः संस्थितैः—विशिष्टसंस्थानवदिभर्विराजमाना—शोभमाना या सा तथा । 'अङ्गालयचरियदारगोपुर-तोरणउण्णवसुविभृतरायमग्ना' अङ्गालकाः—प्राकारोपरिवत्याशर्त्यविशेषाः, घरिका—अष्ट-हस्तप्रमाणा नगरप्राकारान्तरलमार्गा, द्वाराणि—प्राकारद्वारिकाः, गोपुराणि—पुरद्वाराणि, तोरणानि—प्रतीतानि, उश्रतानि—गुणवन्ति उद्धानि च यस्यां सा तथा, सुविभवत्ता—विविक्तराजमार्गा यस्यां सा तथा, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः ।

'छेयायरियइयददफलिहइंदकीला' छेकेन—निपुणेनाचार्येण—शिल्पिना रचितो द्वौ—बलवान् परियः—अर्गला इन्द्रकीलश्च—गोपुरावयवविशएषो यस्यां सा तथा ।

मू (३-कृति) विवणिवणिच्छेत्तसिप्तियाइण्णणिव्युसुहा सिंघाडगतिगच्छउक्तचद्यारपणियावणविवि—हवत्युपरिमंडिया सुरम्भा नरवद्यपविइण्णमहिवद्यपहा अनेगवतुरगमत्तकुंजररहपहकर-सीयसंदमाणीयाइण्णजाणजुग्गा विमउलणवणलिणिसोभियजला पंडुवरभवणसण्णिमहिया उन्नण्णण्णवणपेच्छागिच्छा पाञ्चदीला हमिश्छिज्ञा त्यशिश्छज्ञा पडिख्लवा ।

वृ. 'विवणिवणिच्छेत्तसिप्तियाइण्णणिव्युसुहा' विपणीनां—वणिकूपथानां हृष्मार्गणां, वणिजां च—वणिजकानां च, क्षेत्रस्थानं या सा तथा, शिल्पिभिः—कुम्भकारादिभिराकीर्णा अत एव जनप्रयोजनसिष्ठेजनानां निर्वृतत्वेन सुखितत्वेन च निर्वृतसुखा च या सा तथा, बाचनान्तरे छेत्तशब्दस्य स्थाने छेयशब्दोऽधीयते, तत्र च छेकशिल्पिकाकीर्णति व्याख्येयम् । 'सिंघाड-गतिगच्छउक्तचद्यारपणियावणविविहवत्युपरिमंडिया' शृङ्गाटकं—त्रिकोणं स्थानं, त्रिकं—यत्ररथ्यात्रयं मिलति, घटुष्कं—रथ्याचतुष्कमेलकं, घत्वरं—द्वहुरथ्यापातस्थानं, पणितानि—माण्डानितत्तदधाना आपणा—हङ्कारः, विविधवस्तूनि—अनेकविधद्रव्याणि, एभि परिमण्डिता या सा तथा, पुस्तकान्तरोऽधीयते—'सिंघाडगतिगच्छउक्तचद्यारपुहमहापहपहेयु पणियावणविविहवेसपरिमंडिया' तत्र थतुर्मुखं—चतुर्द्वारं देवकुलादि, महापथो—राजमार्ग, पन्थाः—तदितरः, ततश्च शृङ्गाटकादिषु पणितापणीः विविधवेष्यं जनैवविधवेष्याभिर्वा परिमण्डिता या सा तथा ।

'सुरम्भा' अतिरमणीया । नरवद्यपविइण्णमहिवद्यमहा नरपतिना—राजा प्रविकीर्णो—गमनागमनाभ्यां व्यासो महीपतिपथो—राजमार्गो यस्यां सा तथा, अथवा—नरपतिना प्रविकीर्ण—विक्षिप्तानिरस्ताऽन्येषां महीपतीनां प्रभायस्यां सा तथा, अथवा—नरपतिभिप्रविकीर्ण महीपते: प्रभायस्यां सा तथा । 'अनेगवरतुरगमत्तकुंजररहपहकरसीयसंदमाणीयाइण्णजाजुग्गा' अनेकवरतुर-गीर्मत्तकुञ्जरः रहपहकरति—रथनिकरैः शिविकाभि स्यन्दमानीभिराकीर्ण—व्यासा यानैरुग्मीश्चया सा तथा, अथवा—अनेकवरतुरगादयो यस्यां आकीर्णनिष गुणवन्ति यानादीनि यस्यां सा तथा, तत्र शिविकाः—कूटाकारेणाच्छादिता जम्यानविशेषाः, स्यन्दमानिकाः—पुरुषप्रमाण-जम्यानविशेषाः, यानानि—शकटादीनि, युग्मानि—गोङ्गविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि वेदिकोप-शोभितानि जम्यानान्येवेति ।

'विमउलणवणलिणिसोभियजला' विमुकुलाभि—विकसितकमलाभिर्वाभिर्वलिनीभि—पद्मिनीभि: शोभितानि जलानि यस्यां सा तथा । 'पंडुवरभवणसण्णिमहिया' पाण्डुरूपे:—सुधाधवलैः वरभवनैः—प्रासादैः सम्यक् नितरां महितेव महिता—पूजिता या सा तथा । 'उत्ताणन-

यनपेच्छणिजा' सीभाग्यातिशयादुत्तानिकैः अनिमिषितैर्नयनैः—लोचनैः प्रेहणीया या सा तथा 'पासाइया' चित्प्रसन्निकारिणी। 'दरिसणिजा' यां पश्यस्त्वाक्षुः श्रमं न गच्छति। 'अभिलवा' मनोङ्गलपा। 'पडिखवा' इष्टारं २ प्रति रूपं यस्याः सा तथेति ॥

मृ. (२) तीसे ण चंपाए नयरीए बहिया उत्तरपुरात्थिमे दिसिभाए पुन्नभद्रे नामं चेइए होत्या, चिराईए पुब्बपुरिसपण्णते पोराणे सहिए वित्तिए कित्तिए नाए सच्छत्ते सञ्ज्ञाए सधंटे सपडागे पडागाइपडागमंडिए सलोमहत्ये कयवेयद्विए लाउङ्गोइयमहिए गोसीससरसर-तवंदनद्वरदिष्णपंचंगुलितले उवचियचंदकलसे ।

चंदनघडसुक्यतोरणपडिद्वारदेसभाए आसतोसतविउलवहृवग्धारियमलदामकलावे पंचवण्णसरससुराहिमुक्कपुफ्पुंजोवयारकलिए कालागुरुपवरकुंदुरुक्तुरुक्त्वामधमधत-गंधुद्धयाभिरामे सुगंधवरगंधगंधिए गंधवहृभूए नडनहृगजङ्गमलमुहृयवेलंबयपवगकह-गलासगआइकछगलंखमंखतूणइल्लतुंबवीणियक्षुयगमागहपरिगए ।

बहुजनजानवयस्स विसुद्यकितिए बहुजणस्स आहुस्स आहुणिजे पाहुणिजे अह्णिजे वंदणिजे नमंसणिजे पूयणिजे सक्कारणिजे सम्माणणिजे कळाणं मंगलं देवयं चेइयं विनएणं पञ्चुवासणिजे दिव्वे सद्ये सद्योवाए सन्निहियपाडिहेरे जागसहस्रभागपडिच्छए बहुजणो अम्बेइ आगम्य पुन्नभद्रं चेइयं २ ।

बृ. 'तीसे'ति तस्यां 'ण'मित्यलङ्घारे द्यायायां नगर्या 'उत्तरपुरात्थिमे'ति उत्तरपीरस्ये-उत्तरपूर्वायमित्यर्थः, 'दिसिभाए'तिदिभागे, पूर्णभद्रं नामचैत्यं-व्यन्तरायतनं, 'होत्ये'ति अभवत् 'चिराईए पुब्बपुरिसपन्नते' चिरम्-चिरकाल आदि-निवेशो यस्य तद्विरादिकम्, अत एव पूर्वपुरुषैः-अर्तीतनैः प्रज्ञासम्-उपादेयतया प्रकाशितं पूर्वपुरुषप्रज्ञासं । 'पोराणे'ति चिरादि-कल्वासुरातनं । 'सहिए'ति शब्दः-प्रसिद्धि स सज्जातो यस्य तच्छब्दितं । 'वित्तिए'ति वित्तं-द्रव्यं तदस्ति यस्य तद्वित्तिकं, वृत्तिं वाऽऽश्रितलोकानां ददाति यतद्वृत्तिदं । 'कित्तिए'ति पाठान्तरं, तत्र कीर्तिं-जनेन समुक्तीर्तिं कीर्तिंदं च ।

'नाए'ति न्यायनिर्णयिकत्वात् न्यायः ज्ञातं वा-ज्ञातसामर्थ्यमनुभूततवसादेन लोकेनेति सच्छर्वं सध्वजं सधण्टमिति व्यक्तं । 'सपडागाइपडागमंडिए' सह पताक्या वर्तत इति सपताकं तद्य तदेकां पताकामतिक्रम्य या पताका सा अतिपताका तया मण्डितं यत्तत्या, वाचनान्तरे- 'सपडाए पडागाइपडागमंडिए'ति । 'सलोमहत्ये' लोममयप्रमार्जनकयुक्तं । 'कयवेयद्विए' कृतवितर्दिकं-रचितवेदिकं । 'लाउङ्गोइयमहिए' लाइयं-यद्भूमे श्छगणादिनोपलेपनम्, उङ्गोइयं कुङ्गयमालानां सेटिकादिभि संमृष्टीकरणं, ततस्ताभ्यां महितमिव महितं-पूजितं यत्ततथा 'गोसीससरसरतचंदणद्वरदिशपंचंगुलितले' गोशीर्षेण-सरसरक्तचन्दनेन च ददरीण-बहलेन चपेटाप्रकारेण या दत्ताः पञ्चाङ्गुलयः तला-हस्तका यत्र तत्तथा ।

'उवचयचन्दनकलसे' उपचिता--निवेशिताः चन्दनकलशा-माङ्गल्यघटा यत्र तत्तथा । 'चंदनघडसुक्यतोरणपडिद्वारदेसभाए' चन्दनघटाश्च सुषुकृततोरणानि च द्वारदेशभागं २ प्रति यस्मिस्तस्तद्वन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागं, देशभागाश्च देशा एव । 'आसतोस-तविउलवहृवग्धारियमलदामकलावे' आसक्तो-भूमी संबद्धः उत्सक्त-उपरिसंबद्धः विपुलो-

मृ. (३-वत्ति) ते णं पायवा मूलमन्तो कन्दमन्तो खंभमन्तो तवामन्तो सालमन्तो पदालमन्तो पत्तमन्तो पुफमन्तो फलमन्तो बीयमन्तो अणुपुव्वसुजायरह्लव्वभावपरिणया एकखंधा अनेगसाला अनेगसाह्प्य-साहविडिमा अनेगनरवामसुप्पसारिअग्गेज्ञाधणविउलबद्धखंधा अचिद्दपता अविरलपता अवाईणपता अनईअपता निद्युयजरह्लपुपता नवहरियभिसंतपत्तभारंधकारगंभीर-दरिसणिझा उवणिग्गयणवतरुपत्तपञ्चवकोमलउझलघलंतकिसलयसुकुमालपवालसोहिय-वरंकुरग्गसिहरा ।

निष्ठं कुसुमिया निष्ठं माइया निष्ठं लवइया निष्ठं थवइया निष्ठं गुलइया निष्ठं गोचिया निष्ठं जमलिया निष्ठं जुवलिया निष्ठं विणमिया निष्ठं पणमिया निष्ठं कुसुमियमाइयलवइयथव-इयगुलइयगोचियजमलियजुवलियविणमियपणमियसुविभत्तापिंडमंजरिवडिंसवधरा ।

सुधवरहिणभयणसालकोइलकोहंगकभिंगरककोडलकजीवंतीजीव कणंदीमुहकविल-पिंगलकखकारंडचक्कवायकलहंससारसअनेगसउणगमिहुणविरइयसहृष्णइयमहुरसरणाइसुरम्बे संपिंडियदारियभमरमहुकरिपहकरपरिलितमत्रउपयकुसुमासवलोलमहुरगु-भगुमत्तगुजंतवेसभागे अज्ञंतरुपुक्खते वाहंरपात्राऽऽज्ञंपरंहियपुक्खेहि द उच्छण्णपडिवलिच्छणे साउफले निरोयए अकंटए नानाविहगुच्छगुम्ममंडवगरम्बसोहिए विवितसुहकेउभूए वावीपुक्खरिणीदीहियासु य सुनिवेसिय रम्भजालहरए ।

मृ. 'ते णं पायव'ति यलंबन्धाद् वनखण्ड इति । 'मूलमन्तो कन्दमन्तो' इत्यावीनि दश पदानि, तत्र कन्दो—मूलानामुपरि वृक्षावयवविशेषो, मतुपप्रत्ययश्चेह भूम्नि प्रशंसायां वा । स्कन्धः—स्थुं । 'तय'ति त्वक्कवल्कलं शाला—शाखा प्रवालः—पञ्चवाङ्गः, शेषाणि प्रतीतानि । 'हरियमन्ते'ति कवचिद् दश्यते, तत्र हरितानि—नीलतरपत्राणि । 'अणुपुव्वसुजायरह्लव्वभावपरिणय'ति आनुपूव्येर्ण—मूलादिपरिपाट्या सुदु जाता रुधिराः वृत्तविस्तारो वा येषां ते तथा ।

'अनेगनरवामसुप्पसारियअग्गेज्ञाधणविउलबह्ल(बद्ध)खंधे'ति अनेकाभिन्नरवामाभि सुप्रसारिताभिरग्राह्यो घनो—निबिडो विपुलो—विस्तीर्णो बद्धो—जातः स्कन्धो येषां ते तथा, वाचनान्तरेऽत्र स्थानेऽधिकपदान्येवं दश्यन्ते—'पाईणडिणाययसाला उदीणदाहिणविच्छिण्णा ओणयनयपणयविष्पहाइयओलंबपलंबलंबसाह्प्यसाहविडिमा अवाईणपता अनुईणपता' इति, अयमर्थ—प्राचीनप्रतीचीनयोः—पूर्वापरदिशोरायता—दीर्घा शाला—शाखा येषां ते तथा, उदीचीन-दक्षिणयोः—उत्तरयात्ययोदिशोर्विस्तीर्णाविष्कम्भवन्तो येषां ते तथा ।

अवनता—अधोमुखा नता—आनन्दाः प्रणताश्च—नन्तु प्रदृष्टाः विप्रमाजिताश्च विशेषतो विभागवत्यः अवलम्बा—धोमुखतया अवलम्बमानाः प्रलम्बाश्च—अतिदीर्घा (लम्बाः) शाखाः प्रशाखाश्च—यस्मिन् स तथाविधो विटपो येषां ते तथा, अवाचीनपत्राः—अधोमुखपर्णा अनुदगीर्णपत्राः—वृत्ततया अवहिनिर्गतपर्णा । अयाधिकृतवाचनाऽनुश्रुते—'अचिद्दपता' नीरन्द्रपत्राः । 'अविरलपता' निरन्तरदलाः ।

'अवाईणपता' अवाचीनपत्रा अधोमुखपलाशाः, अवातीनपत्रा वा—अवातोपहतवर्हा

'अणईयपता' इतिविरहितच्छदाः । 'निद्युयजरह्लपुपता' अपगतपुराणपाण्डुरपत्राः ।

'नवहरियभिसंतपत्तभारंधकारगंभीरदरिसणिझा' नवेन हरितेन भिसंतति—दीर्घमाने पत्रभारेण-

—दलचयेनाभ्यकारा—अन्धकारवन्तः अत एव गम्भीराश्च दृश्यन्ते ये ते तथा । ‘उचनिगग्यन-
वतरुणपतपलवकोमलउझलचलंतकिसलयकुमालपवालसोहियवरंकुरुग्गसिहरा’ उपनिगतीनव-
तरुणपतपलवैः—अत्यभिनवपत्रगुच्छैः तथा कोमलोऽचलैश्वलद्रिभः किशलयैः—पत्रविशेषैः तथा
सुकुमारप्रवालैः शोभितानि वराइकुराणिअप्रशिखराणि येषां ते तथा । इह च अद्कुरप्रवाल-
पल्लवकिसलय पत्राणामत्पवहुवहतरादिकालकृतावस्थाविशेषाद्विशेषः सम्माव्यत इति ।

‘निष्ठं कुसुमिया’ इत्यादि व्यक्तं, नवरं ‘माइय’ति मयूरिताः ‘लवइय’ति पल्लविता:
‘धवइय’ति स्तवकवन्तः ‘गुलइया’ गुल्मवन्तः ‘गोचिया’ जातगृष्णाः, यद्यपि च स्तवकगुच्छ-
योरविशेषो नामकोशैऽधीतस्तयाऽपीह पुष्पपत्रकृतो विशेषो भावनीयः, ‘जलभिय’ति यमलतया—
समश्रेणितया व्यवस्थिताः, ‘जुवलिय’ति युगलतया स्थिताः, ‘विणभिय’ति विशेषेण फलपुष्पभारेण
नताः, ‘पणभिय’ति तथैव ननुभारव्याः, प्रशब्दस्यादिकम्भार्थत्वात् । ‘निष्ठं कुसुमियमाइय-
लवइयथवइयगुलइयगोचियजमलियजुवलियविणभियसुविभतपिंडिमंजरिवडिंसयधर’ति केवित्
कुसुमिताद्येकैकगुणयुक्ताः अपरे तु समस्तगुणयुक्ताः, ततः कुसुमिताश्च ते इत्येवं कर्मधारयः,
नवरं सुविमक्ताः—सुविविक्ताः सुनिष्पन्नतया पिण्डयो—लुम्ब्यो मञ्चर्यश्च प्रतीतास्ता एव
अवतंसकाः—शेखरकास्ता धारयन्ति ये ते तथा ।

‘सुयवरहिणमयणसाललोइलकोहंगकभिंगारककोडलकजीवंजीव कनंवीमुहकविलपिंग-
लकखकारंडयक्षवायकलहंससारसअनेग सणगणमिहुणविरइयसहुण्णइयमहुरसरणाइए’
शुकावीनां सारसान्तानामनेकेषां शकुनगणानां मिथनैर्विरवितं शब्दोश्चतिकं च—उप्रतिशब्दकं
मधुरस्वरं य नादितंलपितं यस्मिन् स तथा, वनखण्ड इति प्रकृतम् । ‘सुरम्बे’ अतिशयरमणीयः।
संपिंडियदरियभमरमधुकरिपहकरपरिलिन्तमस्तछप्ययकुसुमासवलोलमहुरगुमगुमंतगुंजतदेसमागे’
संपिंडिताः धानां श्रमरमधुकरीणां वनस्त्वकानामेव पहकरति—निकरा यत्र स तथा, परिली-
यमाना—अन्यत जागत्य लयं यान्तो मत्तषटपदाः कुसुमासवलोलाः—किञ्चल्कलम्पटाः मधुरं
गुमगुमायमानाः गुञ्जन्तश्च—शब्दविशेषं विदधानाः देशभागेषु यस्य स तथा, ततः कर्मधारयः ।

‘आम्भन्तरपुफफले बाहिरपतोच्छणे पत्तेहि य पुष्फेहि य उच्छन्नपडिवलिच्छन्ने’
अत्यन्तमाच्छादित इत्यर्थः, एतानि त्रीण्यपि क्रमचिद्वृक्षाणांविशेषणानि दृश्यन्ते—‘साउफले’ति
मिष्टफलः, ‘निरोयए’ति रोगवर्जितः, ‘अकण्टक’ इति । कथित ‘नानाविहगुच्छगुम्पमंडवगर-
म्पसोहिए’ति तत्र गुच्छा—वृक्षाक्यादयो गुल्मा—नवमालिकादयो मण्डपका—लतामण्डपादयः
‘रम्बे’ति कम्बचित्र दृश्यते । ‘विचित्तसुहकेउभूए’ विचित्रान् शुभान् केतून्—ध्वजान् मूतः—ग्रासः
विचित्तसुहसेउकेउभूले’ति पाठान्तरं, तत्र विचित्राः शुभाः सेतवः—पालिबन्धायत्र केतुवहुलश्च
यः स तथा । ‘वावीपुकद्वरिणीदीहियासु य सुनिवेसियरम्पजालहरए’ वापीषु—घतुरस्त्रसुपुष्करि-
णीषु—वृत्तासुपुष्करवतीषु या दीर्घकासु च—ऋजुसारणीषु सुषुनिवेशितानि रम्याणि जालगृहकाणि
यत्र स तथा ।

गृ. (३-कर्ति) पिंडिमणीहरिमसुगंथिसुहसुरभिमनहरं च महया गंथद्वणिं मुयंता नानाविह-
गुच्छगुम्पमंडवकथरकसुहसेउकेउभूला अनेगरहजाणजुग्गसिवियपविमोयणा सुरम्पापासादीया
दरिसणिज्ञा अभिस्वदा पडिस्वदा ।

बृ. 'पिण्डिमणीहारिमसुगंधिसुहसुरभिमणहरं च महया गंथद्विणि मुयंता' पिण्डिमनि-हारिमां—पुद्गालसमूहस्पां दूरदेशगामिनीं च सुगन्धिं च—सदगन्धिकां शुभसुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशान्मनोहरा या सातथा तां च, महता भोचनप्रकारणं विभक्तो व्यत्ययान्महतीं वा गन्ध एव ध्राणिहेतुलात् स्तिकारित्वाद्गन्धशाणिस्तां मुञ्जन्त इति वृक्षविशेषणम् । एवमितोऽन्यान्यपि 'नानाविहगुच्छगुम्मंडयकधरकसुहसेउकेउबहुला' नानाविधा गुच्छाः गुल्मानि मण्डपकागृहकरणि च येषां सन्ति ते तथा, तथा शुभाः सेतवो—मार्गा आलवालपात्यो वा केतवो—अज्ञा बहुला—बहवो येषां ते तथा, ततः कर्मधारयः । 'अनेगरहजाणजुगसिवियपविमोयणा' अनेकेषां रथादीनाम-धोऽतिविस्तीर्णत्वात् प्रविष्टोचनं येषु ते तथा ।

'सुरम्मा पासाइया दरिसणिझा अभिरुचा पडिरुव' ति एतान्येव वृक्षविशेषणानि वनखण्डविशेषणतया वाचनान्तरेऽधीतानि ।

मू. (४) तस्स णं वनसंडस्स बहुमज्जदेसभाए एत्य णं महं एके असोगवरपायवे पलत्ते, कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूले मूलमंते कंदमंते जाव पविष्टोयणे सुरन्मे पासादीए दरिसणिझे अभिरुचे पडिरुवे

बृ. 'तस्स णं वनसंडस्से' त्यादी अशोकपादपद्मके कन्त्रचिदिदमधिकमधीयते— 'दूरोवगयकंदमुलवह्निलहसंठियसिलिङ्घणमसिणणिङ्घसुजायनिरुवहउविद्धपवरद्धांधी' दूरोपवतानि—अत्यर्थं भूम्यामवगाढानि कन्दमूलानि—प्रतीतानि यस्य स तथा, वृत्तो—वर्तुलो, लधो—मनोङ्गः, संस्थितो—विशिष्टसंस्थानः, शिलषः—सङ्करतो, घनो—निविडो, मसुणः—अपरुषः, स्मिग्धः—अस्त्रः, सुजातः—सुजन्मा, निरुपहतो—विकारविरहित, उविद्धः अत्यर्थमुद्धः, प्रवरः—प्रधानः, स्कन्धः—स्थुडं यस्य स तथा, इन्द्रत्ययश्च समासान्तः ।

'अनेगनरपवरभुयागेज्जो' अनेकनराणां प्रवरभुजैः—प्रलम्बवाहुभिर्वामाभिरित्यर्थः, अग्राहाः—अनाश्लोध्यो यः स तथा, 'कुसुमभरसमोनमंतपत्तलविसालसालो' कुसुमभरेण समव-नमन्त्यः पत्रलाः—पत्रबत्यः विशालाः शाला यस्य स तथा । 'महुकरिममरगण-गुमगुमाइयनिलिंत-उहिंतसस्सिरीए' मधुकरीभ्रमरगणेन—लोकरुदिगम्येन, 'गुमगुमाइन्त' ति कृतगुमगुमेतिशब्देन, नीलीयमानेन—निविशमानेन, उहियमानेन च—उत्पत्तता सश्रीकः—सशोभो यः स तथा । 'नानासउणगणमिहुणसमुहुरकण्णसुहपलत्तसद्मुहरे' नानाविधानां शकुनिगणानां यानि मियुनानि तेषां सुमधुरः कर्ण सुखश्च यः प्रलम्बशब्दस्तेन मधुरइव मधुरो—मनोङ्गो यः स तथा । अथाधिकृत-वाचना—'कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूले' कुशा—दर्भा विकुशा—वल्व (ल) जादयस्तैर्विशुद्धं—विरहितं वृक्षानुरूपं वृक्षविस्तरप्रमाणमित्यर्थो मूलं—समीपं यस्य स तथा ।

'मूलमंते' इत्यादिविशेषणानि पूर्वद्वाच्यानि, यावत् पडिरुवे ।

मू. (४-कतति) से णं असोगवरपायवे अन्तेहिं बहूहिं तिलएहिं लउएहिं छतोवेहिं सिरीसेहिं सत्तवन्लेहिं दहिवन्लेहिं लोद्धेहिं धवेहिं चंदणेहिं अज्ञुणेहिं जीवेहिं कुडहिं सब्बेहिं कणसेहिं दाडिमेहिं सालेहिं तालेहिं तमालेहिं पियएहिं पियंगूहिं पुरोवगेहिं रायरुक्खेहिं नंदिरुक्खेहिं सब्बजो समंता संपरिद्धिते

ते णं तिलया लवइया जाव नंदिरुक्खा कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला मूलमंते कंदमंते

एसें वन्नओं भाणियब्बो जाव सिवियपावेमोवणा सुरम्मा पासादीया दरिसणिझा अभिस्ववा पडिस्ववा, ते णं तिलया जाव नंदिरुक्खा अन्नेहि बहूहिं पउमलयाहिं नागलयाहिं ।

असोअलयाहिं चंपगलयाहिं चूबलयाहिं वनलयाहिं वासंतियलयाहिं अङ्गुतयलयाहिं कुंदलयाहिं सामलयाहिं सब्बओ समंता संपरिषिता, ताओ णं पउमलयाओ निष्ठं कुसुमियाओ जाव घडिंसयधरीओ पासादीयाओ दरिसणिझा ओ अभिस्ववा ओ पडिस्ववाओ ॥

३२. सोऽशोकवरपादपः अन्यैर्बहुभिस्तिलकैर्लकुचैरुच्छ्रोपैः शिरीषैः सप्तपर्णे—अयुक्षद-पर्यायैरयुक्षपत्रनामकैः दधिपर्णे लोधीः धैः चन्दनैः—मलयजपर्यायैरजुनैः—ककुरापर्यायैः नीपैः—कदम्बैः कुटजैः—गिरिमलिकापर्यायैः सब्बैः पनरैदाढिमैः शालैः—सर्जपर्यायैस्तालैः—तुणराजपर्यायैः तमालैः प्रियकैः—असनपर्यायैः प्रियकुम्भिः—श्यामपर्यायैः पुरोपगैः राजवृक्षैः नन्दिवृक्षै—खडिगम्यैः सर्वतः समन्तात् सम्परिषिस इत्यादि सुगममापद्धलताशब्दादिति ।

‘पउमलयाहिं’ति पद्गलता:-स्थलकमलिन्यः पद्मकाभिधानवृक्षलता वा, नागादयो वृक्षविशेषासोषां लताः- तनुकास्त एव, तत्राशोकः—कड्डेली चूतः—सहकारः वनः—पीलुकः, वासन्तीलता अतिमुक्तकलताच्च व्याप्तेकार्या नामकोशोऽधीतास्तथाऽपीह भेदो खडितोऽवसेयः, श्यामा—प्रियहु, शोषलता खडिगम्याः, इह लतावर्णकानन्तरमशोकवर्णकं पुस्तकान्तरे इदमधि-कमधीयते—‘तस्य णं असोगवरपायवस्स उवरि बहवे अद्वाद्वमंगलगा पन्नता’ अष्टावद्याविति वीप्साकरणावत्येकं तेऽष्टाविति वृद्धाः, अन्ये त्वद्याविति सङ्ग्रह्या, अष्टमङ्गलकानीति च संज्ञा ।

‘तंजहा-सोवस्थिय १ सिरिवच्छ २ नंदियावत्त ३ वद्धमाणग ४ भद्रासण ५ कलस ६ मच्छ ७ दध्यणा ८, तत्र श्रीवत्सः—तीर्थङ्करहृदयावयवविशेषाकारो, नन्दावर्त—प्रतिदिग्नवकोणः स्वस्तिविशेषो खडिगम्यो, वर्द्धमानकं—शारावं, पुरुषाख्यः पुरुष इत्यन्ये, भद्रासनं—सिंहासनं, दर्पणः—आदर्श, शेषाणि प्रतीतानि ।

‘सब्बरयणामया’ ‘अच्छा’ स्वच्छाः आकाशास्फटिकवत्, ‘सण्हा’ श्लेषणाः—श्लेषणपुद्रग-लनिर्वृत्तव्यात्, ‘मण्हा’ मसृणाः, ‘घट्टा’ धृथ्य इव धृथ्य खरशानया प्रतिमेव ‘मट्टा’ मृदा: सुकुमारशानया प्रतिमेव प्रमाजीनिकयेव वा शोधिताः, अत एव ‘निरया’ नीरजसः र्जोरहिताः ‘निर्मला’ कठिनम-लरहिताः ‘निष्पंका’ आर्द्रमलरहिताः ‘निकंकड्छाया’ निरावरणदीप्तयः ‘सप्तहा’ सप्रभाः ‘समिरीया’ सकिरणाः ‘सउझोया’ प्रत्यासन्नवस्तुधोतकाः ‘पासादीया ४’ ।

‘तस्य णं असोगवरपायवस्स उवरि बहवे ‘किण्हचामरज्जया’ कृष्णवर्णचामरयुक्ताद्यजाः ‘नीलचामरज्जया लोहियचामरज्जया सुक्षिलचामरज्जया हालिद्वचामरज्जया अच्छा सण्हा’ ‘रूपपट्टा’ रीथ्यमयपताकापटा: ‘वइरामयदंडा’ वज्रदण्डा: ‘जलयामलगंधिया’ पञ्चवत् निर्दोष-गम्याः ‘सुरम्मा पासादीया’ ‘तस्य णं असोगवरपायवस्स’ ‘उवरि’ उपरिष्ठु ‘बहवे’ ‘छत्ताइच्छत्ता’ उपर्युपरिस्थिताऽऽतपत्राणि ‘पडागाइपडाया’ पताकोपरिस्थितपताकाः ‘घण्टाजुयला चामरजुयला’ ‘उप्पलहत्यगा’ नीलोत्पलकलापाः ।

‘पउमहत्यगा’ पद्मानि रविबोध्यानि ‘कुमुदयहत्यगा’ कुमुदानि चन्द्रबोध्यानीति, ‘कुसुम-हत्यय’ति पाठान्तरं ‘नलिमहत्यगा सुभगहत्यगा सोगधियहत्यगा’ नलिनादयः पद्मविशेषा खडिगम्याः, ‘पुण्डरीयहत्यगा’ पुण्डरीकाणि—सितपद्मानि ‘महापुण्डरीयहत्यगा’ महापुण्डरीकाणि

तान्येव महान्ति 'सथपत्ताह इति सहस्रपत्र इत्या सव्वरक्षणं दाव च तिल्वा ।

मू. (५) तत्सर्वं असोगवरपायवस्तु हेङ्गा इसिं खंधसमलीणे एत्यं महं एके पुढिविसिला पद्मए पन्नते, विक्खंभायामउत्सेहसुप्पमाणे किण्हे अंजणघणकिवाणकुवलयहलधर-कोसेजागासकेसकञ्जलंगीखंजणसिंग भेदरिद्वयजंबूफलअसणकसणबंधणणीलुप्पलपत-निकरअयसिकुसुमप्पगासे मरकतमसारकलित्तणयणकीयरासिवणे निछ्धणे ।

अद्वसिरे आयंसयतलोवमे सुरम्मे इहामियउत्सभतुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुहसर-भचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ते आईणगत्य बुरणवनीततूलफरिसे सीहासणसंठिए पासादीए दरिसणिझे अभिस्त्रे पडिस्त्रे ॥

बृ. अधाधिकृतवाचनाऽऽश्रियते' इसि खंध समलीणे' मनाक स्कन्धासत्र इत्यर्थः । 'एत्यं महं एके' इत्यत्र एत्यं णंति शब्दः अशोकवरपादपत्य यदधोऽत्रेत्येवं सम्बन्धनीयः । 'विक्खंभा-यामउत्सेहसुप्पमाणे' विक्खम्भः—पृथुत्यम्, आयामो—दैर्घ्यम्, उत्सेध उच्चलमेषु सुप्रमाण—उचित-प्रमाणेयः स तथा 'किण्हे' ति कालः, अत एव 'अंजणकवाणकुवलयहलधरकोसेजागासकेसक-ञ्जलंगीखंजणसिंग भेदरिद्वयजंबूफलअसणकसणबंधणनीलुप्पलपत्तनिकरअयसिकुसुमप्पग-सेरा' नील इत्यर्थ, तत्र अञ्जनको वनस्पतिविशेषः हलधरकोसेञ्ज—बलदेववस्त्रं कञ्जलाङ्गी—कञ्जलगृहं शृङ्गभेदः महिषादिविषाणच्छेदः रिष्टकं—रलम् अशनको—दीयकाभिष्ठानो वनस्पति सनबन्धनं—सनपुष्पवृत्तं ।

'मरकयमसारकलित्तनयनकीयरासिवणे' मरकतं—रलं भसारो—मृणीकारकः पाषाणविशेषः, स चात्र कषपद्मः सम्भाव्यते, कलित्तंति· कटित्रं कृतिविशेषः नयनकीका-नेत्रमध्यतारात्माशिवर्ण काल इत्यर्थः । 'निल्दधणे' स्तिर्घधनः 'अद्वसिरे' अष्टशिरा: अष्टकोण इत्यर्थः । 'आयंसयतलोवमे सुरम्मे इहामियउत्सभतुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुहसरभचमर-कुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ते' ईहामृणाः—वृकाः व्यालकाः—श्वापदभुजगाः ।

'आईणगत्य बूरनवनीयतूलफरिसे' आजिनकं—चर्ममयवस्तरं रूतं—प्रतीतं बूरो—वनस्पतिविशेषः तूलम्—अर्कतूलं सीहासणसंठिए—सिंहासनाकारः, पासादीए जाव पडिस्त्रे विशेषनात्तरे पुनः शिलापद्मकवर्णकः किञ्चिदन्यथा दृश्यते, स च संस्कृत्यैव लिख्यते—अञ्जनकधनकुवलयहलधरकौशेयकः सदृशः, घनो मेष्य इत्यर्थः, आकाशकेशकञ्जलक—कर्तनेन्द्रनी-लातसीकुसुमप्रकाशः, कर्तनेन्द्रनीले रलविशेषी, भृङ्गाऽनशृङ्गभेदरिष्टकनील—गुलिकागवलाति-रेकभ्रमरनिकुरुच्चभूतः' भृङ्गः—कीटविशेषोऽङ्गारविशेषो वा अञ्जनं—सीधीराजनं शृङ्गभेदो—विषाणच्छेदो विषाणविशेषो वा, रिष्टः—काकः फलविशेषो वा, अयवाऽरिष्टनीले रलविशेषी गुलिका—वर्णद्रव्यविशेषो गवलं—महिषशृङ्गम् ।

एतेभ्योऽतिरेको नलतयाऽतिरेकवान् यः स तथा, स चासौ भ्रमरनिकुरुम्बभूतश्चेति कर्मधारयः, निकुरुम्बः—समूहः, जम्बुफलासनकुसुमबन्धननीलोत्पलपत्रिनिकरमरकता-शासकनयनकीकाराशिवर्ण' आशासको—वृक्षविशेषः । स्तिर्घोः घनोऽत एवाशुषिरः, 'रूपक-प्रतिरूपदर्शनीयः' रूपकैः प्रतिरूपो—रूपवान् अत एव दर्शनीयश्च दर्शनवीर्यो यः स तथा, मुक्ताजालखण्डितान्तकर्मा—मुक्ताजालकपरिगतप्रान्त इत्यर्थः ॥

मृ. (६) तथं यं चंपाए नयरीए कूणिए नामं राया परिवसइ, महयाहिमवतंगंह-
तभलयमंदरभिहंदसारे अच्छंतविसुखदीहरायकुलवंशसुप्यसूए निरंतरं रायलक्खणविराइअंगमंगे
बहुजणवहुमाणे पूजिए सब्बगुणसमिछे खत्तिए मुझए मुखाहिसिते माउपिजुजाए दयपत्ते सीमंकरे
सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे ममुसिंसदे जनवयपिया जनवयपाले जनवयपुरोहिए—

—सेउकरे केउकरे नरपयरे पुरिसवरे पुरिससीहे पुरिसवग्धे पुरिसासीविसे पुरिसपुंडरीए
पुरिसवरगंधहत्यी अहे दित्ते वित्ते विच्छिन्नविउलभवनसयनासनजाणवाहणाइणे
बहुधणवहुजायरुवरयते आओगपओगसंपउत्ते विच्छहुअपउरभतपाणे बहुदासीदासगो-
महिसगवेलगप्पभूते—

—पडिपुलजंतकोसकोडागारउधागारे बलवं दुब्बलपघामिते ओहयकंटयं निहयकंटयं
मलिअकंटयं उद्धियकंटयं अकंटयं ओहयसत्तु निहयसत्तु मलियसत्तु उद्धिअसत्तु निजियसत्तु
पराइअसत्तु ववगयदुभिक्खं मारिभयविष्णमुक्खं खेमंसिवं सुभिक्खं फस्तडिंबडमरं रङ्गं पसासेमाणे
विहरइ॥

मृ. राजवर्णके लिख्यते—‘महयाहिमवंतमहंतभलयमंदरभिंदसारे’ महाहिमवानिव महान्
शेषराजपर्वतापेक्षया, तथा मलयः—पर्वतविशेषो मन्दरो—भेठ महेन्द्रः—पर्वतविशेषः शक्र वा,
तद्वत्सारः—ग्रधानोयः स तथा। ‘अच्छन्तविसुखदीहरायकुलवंशसुप्यसूए’ अत्यन्तविशुद्धो—निरोषो
दीर्घ—चिरकालीनो यो राजां कुलरूपो वंशस्तत्र सुदु प्रसूतो यः स तथा। ‘निरंतरं रायलक्ख-
णविराइयंगमंगे’ राजलक्षणीः—स्वस्तिकादिभि विराजितमङ्गमङ्ग—गात्रं यस्य स तथा, मकारस्तु
प्राकृतशीलीप्रभवः।

‘मुझए’ति पुदितः प्रमोदवान्, अथवा निर्दोषमातृको, यदाह—‘मुझओ जो होइ जोभिसुखोत्ति
भुद्धाहिसिते’ति पितृपितामहादिभि राजभिर्वा यो राज्येऽभिषिक्तः। ‘माउपितुजुजाए’ति
पित्रोविनीततया सत्युत्रः। ‘दयपत्ते’ति प्राप्तकरणागुणः। ‘सीमंकरे’ति सीमाकारी, मर्यादीकारीत्यर्थ
‘सीमंधरे’ति कृतमर्यादापालकः। एवं ‘खेमंकरे खेमंधरे’ति सेमं पुनरनुप्रद्रवता। ‘मणुसिंसदे’ति
मनुजेषु परमेश्वरत्वात्।

‘जनवयपिय’ति जनपदानां पितेव हितत्वात्। ‘जनवयपाले’ति तद्रहकत्वात्। ‘जनव-
यपुरोहिए’ जनपदस्य शान्तिकरत्वात्। ‘सेउकरे’ति भारदर्शक इत्यर्थ। ‘केउकरे’ति अद्भुत-
कार्यकारित्वेन चिह्नकारी। ‘नरपवरे’ति नरः प्रवरा अस्येति कृत्वा।

‘पुरिसवरे’ति पुरुषाणां मध्ये प्रधानत्वात्। ‘पुरिससीहे’ति क्रूरत्वात्। ‘पुरिसवग्धे’ति
शेषे सति रौद्ररूपत्वात्। ‘पुरिसासीविसे’ति पुरुषश्चासावाशीविषयश्च पुरुषाशीविषः, आशीविषश्च
सर्पः, कोपसाफल्यकरणसामर्थ्यात्। ‘पुरिसपुंडरीए’ति सुखार्थिनां सव्यत्वात्, पुण्डरीकं च
सितपद्मं। ‘पुरिसवरगंधहत्यी’ प्रतिराजगजभञ्जकत्वात्। ‘अहे’ति समृद्धः ‘दित्ते’ति द्वतो दर्पवान्
‘वित्ते’ति प्रसिद्धः।

‘विच्छिन्नविउलभवनसयनासमजाणवाहणाइणे’ति विस्तीर्णनि—विस्तारवन्ति
विपुलानि—प्रभूतानि भवनशयनासनानि प्रतीतानि यस्य स तथा, यानवाहनानि—रथाश्वादीनि,
आकीर्णनि—गुणाकीर्णनि यस्य स तथा, ततः कर्मधारयः, अथवा विस्तीर्णविपुलभवनानि

शयनासनथानवाहनाकीणानि यस्य स तथा । 'बहुथणबहुजायरुवरयते' बहु-प्रभूतं धनं-गणिमादिकं बहुनीषजातस्तपरजते-सुवर्णरीषेयस्य सतथा 'आओगपसोगसंपत्ते' आयोगस्य-अर्थलाभस्यप्रयोगः-साक्षः सम्प्राप्ताः सम्प्राप्ताः सम्प्राप्ताः सम्प्राप्ताः सम्प्राप्ताः स तथा-

'विच्छिन्नियपउरभत्पाणे' विच्छर्दिते-त्यक्ते बहुजनभोजनदानेनाविशिष्टेच्छिष्टसम्पवात् सआतविच्छहेवा नानाविधे प्रचुरे भक्तपाने-भोजनपानीये यस्य स तथा । 'बहुदासीदासगो-महिसगवेलगप्यभौए' बहवो दासीदासा गोमहिषगवेलकाश्च प्रभूता यस्य स तथा, गवेलका-उरभ्राः । 'पडिपुन्जंतकोसकोइगाराउधगारे' प्रतिपूणानि यन्त्राणि च पाषाणक्षेपयन्त्रादीनि कोशो-भाण्डागारः कोषागारश्च-धान्यगृहं आयुधागारश्च-प्रहरणशाला यस्य स तथा ।

'बलवं'ति प्रभूतसैन्यः । 'दुख्यलपद्मामिते' दुर्बलाः प्रत्यभित्राः-प्रातिवेशिमिकनृपा यस्य स तथा । 'ओहयकंटयं'ति उपहता-विनाशिताः कण्टकाः-प्रतिस्पर्छिगोत्रजायत्र राज्ये तत्था, क्रियाया वा विशेषणमेतत्, एवमन्यान्यपि, नवरं निहताः-कृतसमृद्धयपहाराः, भलिताः-कृतमानभङ्गाः, उच्छृता-देशान्त्रिवासिताः, अत एवाविद्यमाना इति ।

तथा शत्रवः-अगोत्रजाः निर्जिताः-स्वसीन्दर्थातिशयेन परिभूताः, पराजितास्तुतद्विध-राज्योपाजने कृतसम्भावनाभङ्गाः, 'ववगयदुष्मिखं मारिभयविष्यमुक्त' मिति व्यक्तम् । 'पसंत-डिंबडमरं'ति डिम्बाः-विघ्नाः डमराणि-राजकुभारादिकृतवैराज्यादीनि, 'पसंताहियडमरं'ति कवचित्पाठः, तत्राहितडमरंशात्तुकृतविद्वरोऽधिकविद्वरो वा । 'रञ्जं पसासेमामे'ति प्रशासयन्-पालयन् 'पसाहेमाणे'ति कवचित्पाठः, तत्राप्यमेवार्थ, 'विहरति' वर्तते ॥

मू. (७) तस्स एं कोणियस्स रन्नो धारिणी नामं देवी होजा, सुकुमालपाणिपादा अहीनपडिपुन्पंचिदियसरीरा लक्खणवंजणगुणोवदेआ माणुभ्याणप्यमानपडिपुण्ण-सुजायसव्यंगसुंदरंगी ससिसोमाकारकंतपिवदंसणा सुलवा करयलपरिमिअपसत्यति-वलियवलियमञ्जा कुंडलुलिहिअगंडलेहा कोमुइरयणियरविमलपडिपुन्सोमवदणा ।

सिंगारागारचारुवेसा संगयगयहसिअभणिअविहिअविलाससललिअसंलावणित्तु-जुतोवयारकुसला पासादीआ दरिताणिज्ञा अभिस्वा पडिरुवा, कोणिएण रन्ना भंभसारपुतेण सखिं अनुरत्ता अविरत्ता इडे सद्फरितसलवगंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोए पञ्चणुञ्जवमाणी विहरति ।

बृ. राजीवणके लिखते-'अहीनपडिपुन्पंचिदियसरीरा' कवचित्तु 'अहीनपुन-पंचिदियसरीरा' अहीनानि-अन्यनानि लक्षणतः, पूणानि-स्वरूपतः, पुण्यानि वा-पवित्राणि पञ्चापीन्द्रियाणि यत्र तत्थाविधं शरीरं यस्याः सा तथा । 'लक्खणवंजणगुणोवदेया' लक्षणानि-स्वस्तिकवक्रादीनि व्यञ्जनानि-मणीतिलकादीनि तेषां यो गुणः-प्रशस्तत्वं तेनोपपेता-युक्ता या सा तथा ।

'माणुभ्याणप्यमाणपडिपुण्णसुजायसव्यंगसुंदरंगी' तत्र मानं-जलद्रोणप्रमाणता, कथम्?—जलस्यातिभूते कुण्डे प्रमातव्यमानुषे निवेशितेयज्ञलं निस्सर्ति तद्यदिद्रोणमानं स्यात्तदा तम्भानुषंमानप्राप्तमुच्यते, तथा उन्मानम्-अर्द्धभारप्रमाणता, कथम्?, तुलारेपितंमानुषंयद्वर्धभारं तुलति तदा तदुभ्यानप्राप्तमित्युच्यते, प्रमाणं तु-स्वाहुलेनाष्टोत्तरशतोच्छ्रयता, ततश्च मानोन्मान-

प्रमाणः प्रतिपूर्णानि—अन्युनानि सुजातानि—सुनिष्पत्रानि सवाण्यक्षानि—शिरःप्रभृतीनि यत्र तत्थाविधं सुन्दरमङ्गं—शरीरं यस्याः सा तथा । ‘ससीसोमाकारकंतपीयदंसणा’ शशिदत्सौम्याकारं—कान्तं च—कमनीयमत एव च प्रियं—वल्लभं शृणां दर्शनं—रूपं यस्याः सा तथा ।

अत एव ‘सुरूप’ति शोभनरूपा । ‘करयलपरिमिऽपसर्थतिवलियवलियमज्जा’ करतलपरिमितो—मुठिग्राहः प्रशस्तः—शुभस्त्रिवलिको—वलित्रययुक्तो वलितः—सञ्चातवलिर्मध्यो—मध्यभागो यस्याः सा तथा । ‘कुण्डलुम्लिहिपगंडलेहा’ कुण्डलाभ्यामुलिखिता गण्डलेखाः—कपोलपत्रवल्यो यस्याः सा तथा, ‘कुण्डलोलिखितपीनगण्डलेखे’ति पाठान्तरं, व्यक्तं च । ‘कोमुझ-यणियरविमलपडिपुन्सोमवयणा’ कौमुदीचन्द्रिका कार्तिकी वा तद्वानस्तस्यां वा यो रजनीकरः—चन्द्रस्तद्विमलं प्रतिपूर्णं सीम्यं च वदनं यस्याः सा तथा । ‘सिंगारागारचारुवेसा’ शृङ्गारस्य—रसविशेषस्थागारमिव—स्थानमिव चारु—शोभनो वेषो—नेपथ्यं यस्याः सा तथा, अद्यवा शृङ्गारे—मण्डभूषणादेपस्तद्वाधानः आकारः—संस्थानं चारुक्ष वेषो यस्याः सा तथा ।

‘संगयगयहसियभणियविहियविलाससंक्षिप्तादिमिऽउपाञ्जुतीदाकारानुरूपात्’ सङ्गता—उचिता गतहसितभणितविहितविलासा यस्याः सा तथा, तत्र विहितं—घेष्ठितं विलासो—नेत्रचेष्टा, तथा सह ललितेन—प्रसन्नतया ये संलापाः—परस्परभाषणलक्षणास्तेषु निपुणा या सा तथा, तथा—कृताः—सङ्गताये उपचारा—लोकव्यवहारास्तेषु कुशलाया सा तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः । कचिदिदमन्यथा धृथ्यते—‘सुंदरयणजघणवयनकरचरणनयनलावण्णविलासकलिया’ व्यक्तमेव, नवरं अघनं—पूर्वकटीभागः लावण्यम्—आकारस्य सृहणीयतया विलासः—स्त्रीणां घेष्ठाविशेषः आह च—

॥ ९ ॥ “स्थानासनगमनानां हस्तभूनेत्रकर्मणां चैव ।

उत्पद्यते विशेषो यः श्लिष्टः स विलासः स्यात् ॥” इति ।

तथा ‘कोणिएणरन्नारद्धिअनुरूपा अविरत्ताइड्डे सद्विरिसरसरूपगंधे पंचविहए माणुस्तए कामभोए पद्माणुभवमाणी विहरति’ व्यक्तमेव, नवरं अनुरूपता, अनुरूप्यन विप्रेयेऽपि विरक्ततां गतेत्यर्थः ।

मू. (c) तस्स एं कोणिअस्त रन्नो एके पुरिसे विउलक्यवत्तिए भगवओ पवित्रिवाउए भगवओ तद्वेवसिं पवित्रिं णिवेएइ ।

तस्स एं पुरिसस्स बहवे अण्णे पुरिसा दिन्भतिभतवेअणा भगवओ पवित्रिवाउआ भगवओ तद्वेवसिं पवित्रिं निवेदेति ॥

मू. ‘तस्य एं’मित्यादी ‘विउलक्यवित्तिए’ति विहितप्रभूतजीविक इत्यर्थः, वृत्तिप्रमाणं चेदम्—अर्द्धब्रयोदशरजतसहस्राणि, यदाह—“मंडलियाण सहस्रा पीईदाणं सयसहस्रा” । ‘पवित्रिवाउए’ति प्रवृत्तिव्यापृतो—वार्ताव्यापारवान्, वातानिवेदक इत्यर्थः ।

‘तद्वेवसिं’ति दिवसे भवा दैवसिकी सा चासी विवक्षिता—अमुत्र नगरादावागतो विहरति भगवानित्यादि रूपा, दैवसिक चेति तद्वेवसिकी, अतस्तां निवेदयति । ‘तस्य एं’मित्यादि तत्र ‘दिन्भतिभतवेयण’ति दत्तं भृतिभक्तरूपं वेतनं—मूल्यं येषां लेतथा, तत्र भृति—कार्षपणादिका भक्तं च—भोजनमिति ॥

मू. (१) तेण कालेण तेण समएण कोणिए राया मंभसारपुते बाहिरिया एउवड्हाणसालाए
अणेगगणनायगद्दनायगराई सरतलबरमाडंबिअकोडंबिअमंतिमहामंतिगणगदोवारिआ-
अमच्छचेउपीढमहनगरनिगमसेडिसेणावइतत्यकाहदृतसंधिवाल सहि संपरिवर्ते विहरड ॥

बृ. 'भंमसारपुते' ति श्रेणिकराजसनुः । 'अनेगगणे' त्यादि, अनेके ये गणनायका:- प्रकृतिमहत्तराः, दण्डनायकाः-तन्त्रपालाः राजानो-मण्डलिका ईश्वरा-युवराजाः, मतान्तरेणाणिमादैश्वर्ययुक्ताः, तलवराः-परितुष्टनरपतिप्रदत्पद्मव्यविभूषिताः राजस्थानीयाः, 'भाडंविया' छिङ्मण्डलाधिपाः, 'कोडंविया' कतिपयकुटुम्बप्रभवोऽवलगकाः मन्त्रिणः प्रतीताः महामन्त्रिणो-मन्त्रिमण्डलप्रधानाः घ हस्तिसाधनोपरिका इति वृद्धाः, गणका-ज्योतिषिकाः, भाण्डागारिका इति वृद्धाः, दौवारिकाः-प्रतीहारा: राजदौवारिका वा, -

—अमात्या-राज्याधिष्ठायकाः, चेटाः-पादमूलिकाः, पीठमर्दा-आस्थाने आसनासन्न-
सेवकाः, गणहस्ताक्षर्यः, नारं-नगरं-सतिमद्वाहर, ग्रिघ्नः—ज्ञातमिकाः वणिजोदा, श्रेष्ठिनः—
श्रीदेवताध्यासितसौवर्णपद्मविभूषितोत्तमाङ्गा, सेनापतयो—नृपतिनिल्पित-चतुरक्षसैन्यनायकाः,
सार्थवाहा:—सार्थवाहकाः, दूता—अन्येषां राजादेशनिवेदकाः, सन्धिपालाः—राज्यसन्धिरक्षकाः,
एषां द्वन्द्वस्ततस्तीः, इह तृतीयाबहुवद्यनलोपो द्रष्टव्यः, ‘सर्द्धि’ति सार्द्धं सहेत्यर्थः, न केवल
तत्सहितत्वमेव, अपि तु तैः समित—समन्तात्परिवृतः—परिकरित इति ॥

मू. (१०) तेण कालेण तेण समएण समणे भगवं महावीरे आइगरे तित्यगरे सहस्रबुद्धे पुरिसुत्तमे पुरिसबरपुंडरीए पुरिसबरगंधहत्यी अभयदए चक्रबुद्धए मागदए सरणदए जीवदए दीको ताणं सरणं गई पइङ्गा धम्बवरचाउरंतचक्रवट्टी अप्पडिहयवरनाणदंतणधरे विअहृच्छउमे।

जिणे जाणए तिण्णो तारए मुक्ते मोयए बुखे बोहए सब्बन्नू सब्बदरिसी सिवमयलमल-
अमनंतमकखयमव्वाबाहमपुणरावतिअं सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपाविउकामे अरहा जिने केवली
सत्तहत्यूस्सैहे समचउरंसंठाणसंठिए बजारिसहनारायसंघयणे अनुलोमवाउवेगे कंकगङ्गणी
कबोयपारिणामे सउणिपोसपिङ्गतरोहपरिणए ।

पृ. महावीरवर्णके लिख्यते—‘श्रमणो’ भगवान्तपस्वीनामान्तरं वा इदमन्तिमजिनस्य ‘भगवान्’ समग्रैश्वर्यादियुक्तः ‘महावीरे’ देवादिकृतोपसर्गादिष्वचलितसत्त्वतया देवप्रतिष्ठितनामा, ‘आदिकरः’ आदी प्रथमतया श्रुतधर्मस्य करणशीलत्वात्, ‘तीर्थङ्करः’ सहकरणशीलत्वात्, ‘सहस्रबुद्धः’ स्वयमेव सम्यग्बोद्धव्यस्य बोधात्,—

कुत एतदित्याहयतः 'पुरुषोत्तमः' तथाविद्यातिशयसम्बन्धेन पुरुषप्रधानः, उत्तमत्व-
मेवोपमात्रयेणाह—'पुरुषसिंहः' शीघ्रतिशयात्, 'पुरुषवरपुण्डरीकः' पुरुष एव वरपुण्डरीकम्—
धवलपशं पुरुषवरपुण्डरीकं, धवलताचास्य सर्वाशुभमलीभसरहितत्वात्, एवं 'पुरुषवरगंधहस्ती'
गन्धहस्तिता द्वास्य सामान्यगजकल्पपरचक्रदुर्भिक्षजनमरकादिदुरितविनाशनात्, तथा न भयं
दयते—ददाति प्राणापहारकरणरसिकोपसर्गकारिण्यपि प्राणिनीत्यभयदयः, अभया वा—
सर्वप्राणिभयपरिहारकती दया—द्वृणा द्वास्य सोऽभयदयः, न केवलमयमनर्थं न करोति अपि

त्वर्थं करोतीति दर्शयन्नाह-

चक्षुरिव चक्षुः—श्रुतज्ञानं तद्यते यः स चक्षुर्दयः; यथा हि लोके चक्षुर्दत्त्वा चाज्ञितस्थानमार्गं दर्शयन्महोपकारी भवति इत्येवमिहापीति दर्शयन्नाहमार्गं—सम्यग्दर्शनादिकं मोक्षपथं दयत इति भार्गदियः; यथा हि लोके चक्षुरुद्घाटनं मार्गदर्शनं च कृत्वा चौरादिविलुप्त्वान्निरुपद्रवं स्थानं प्रापयन् परमोपकारी भवतीत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—‘शरणदयो’ निरुपद्रवस्थानदायको, निवाणहेतुरित्यर्थं ।

यथा हि लोके चक्षुर्मार्गशरणदानादुस्थानां जीवनं ददात्येवमिहापीति दर्शयन्नाह—जीवनं जीवो—भावप्राणधारणम्, अमरणधर्मत्वमित्यर्थं, तं दयत इति जीवदयो, जीवेषु वा दया यस्य स जीवदयः, तथा दीप इव समस्तवस्तुप्रकाशकत्वात् द्वीपो वा संसारसागरान्तर्गताङ्गिचर्गरस्य नानाविधिदुःखकलोलभिघातदुःस्थितस्थाश्वासहेतुत्वात्, तथा त्राणम् अनर्थप्रतिहननं तद्देतुत्वात्राणं, तथा शरणम्—अर्थसम्पादनं तद्देतुत्वाच्छरणं, तथा ‘गड़’ति गम्यते भिगम्यते दुःस्थितैः सुखतार्थश्रीयते इति गति, ‘पट्ट’ति प्रतिष्ठन्मस्यामिति प्रतिष्ठा—आधारः संसारगते प्रपततः प्राणिवर्गस्येति ।

तथा त्रयस्समुद्राश्चतुर्थो हिमवानेते चत्वारः पृथिव्या अन्ताः—पर्यन्तास्तेषु स्वामित्या भवतीति चातुरन्तः, स चासौ चक्रवर्ती च चातुरन्तचक्रवर्ती, वरशासी चातुरन्तचक्रवर्ती च चरचातुरन्त-चक्रवर्ती—सर्वराजातिशायी, धर्मविषये चरचातुरन्तचक्रवर्ती धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती, सकल-धर्मप्रणेतृणां मध्ये सातिशयत्वादिति, तथा अप्रतिहते—कटादिभिरस्त्रिलिते अविसंवादके चा अत एव क्षायिकत्वाद्वा वरे—प्रधाने ज्ञानदर्शने—केवललक्षणे धारयतीति अप्रतिहतवर-ज्ञानदर्शनधरः, कथमस्यैते इत्यत आह—यतो ‘व्यावृत्तच्छशा’ निवृतज्ञानावरणो निर्माण्यो वा, एतच्च रागादिजयास्येत्याह—‘जिनो’ रागादिजेता, रागादिजयश्च रागादिस्वरूपादिज्ञाना दित्यत आह—

‘जाणए’ति ज्ञायको—ज्ञाता रागादिभावसम्बन्धिनां स्वरूपकारणफलानामिति, अत एव ‘तिणो’ति तीर्णइव तीर्ण, संसारसागरमिति गम्यते, अत एव ‘तारकः’ संसारसागरादुपदेशवर्तिनां भगवानिति, तथा ‘मुक्तो’ बाद्याभ्यन्तरयन्थात् कर्मबन्धनाद्वा, अत एव ‘मोघकः’ अन्येषामुपदेशवर्तिनां, तथा ‘बुद्धे’ति बुद्धवान् बोद्धव्यम्, अत एव ‘बोधकः’ अन्येषामिति, एतावन्ति विशेषणानि भवावस्थामात्रित्योक्तानि, अथ सिद्धावस्थामात्रित्योच्यते—‘सब्बनू सब्बदरिसी’ति, इह ज्ञानं—विशेषावबोधः, दर्शनं च—सामान्यावबोधः ।

सिद्धावस्थायां पुरुषस्य कैश्चित् ज्ञानं नाभ्युपगम्यते प्रकृतिविकारस्य बुद्धेरभावादित्येत-न्मतव्यपोहार्थमिदं, तथा ‘शिवं’ सर्वोपद्रवरहितत्वाद् ‘अचलं’ स्वाभाविकज्ञायोगिकचलनरहितत्वत् ‘अरुजं’ रोगभावात् ‘अनन्तम्’ अनन्तार्थविषयज्ञानस्वरूपत्वात्, ‘अक्षयम्’ अनाशं, साध्यपर्यवसितत्वात्, अक्षयं वा परिपूर्णत्वात्, ‘अव्यादाधम्’ अपीडकाकारित्वात्, ‘अपुनरावर्तकं’ पुनर्भवभावात्, रिद्धिगतिरिति नामधेयं—प्रशस्तं नाम यस्य तस्मिद्धिगतिनामधेयं, तिष्ठन्यस्मिन्निति स्थानं—क्षीणकर्मणो जीवस्य स्वरूपं लोकाग्रं वा, जीवस्वरूपविशेषणानि तु लोकाग्रे

उपचारादवसेयानीति, 'संपादितकामे' ति संग्रामस्तत्राप्राप्त इत्यर्थः ।

'जिने जाणए' इत्यादिविशेषणानि कवचिङ्ग दृश्यन्ते, दृश्यन्ते पुनरिमानि—'अरह' ति अहन्—अशोकादिमहापूजाहृतात् अविद्यमानं वारहः—एकान्तं प्रचल्लं सर्वज्ञत्वाद्यस्य सऽरहाः, गिरः प्राप्तवा, ज्ञेयालाभानि—हात्पूजाहि शुद्धानि वा ज्ञानादीनि यस्य सन्ति स केवली, अत एव 'सत्त्वन्तु सत्त्वदरिसी' । 'सत्तहत्युसेहे' सप्तहस्तप्रमाणः । 'समचउरसंठाणसंठिए' समं—तुल्यं अधःकायोपरिकाययोर्लक्षणोपपेततया तद्य तद्यतुरस्त्रिय घुतुरस्त्र घ—प्रधानलक्षणोपपेततयैव समयतुरस्त्र तद्य तत् संस्थानं च—आकारस्तेन संस्थितो यः स तथा । 'वज्रक्षेभनाराधसंहनन' इति प्रथमसंहननः ।

'अनुलोभवाउवेगे' अनुलोभः—अनुकूलो वायुवेगः—शरीरान्तर्भौतिकाययो यस्य स तथा । 'कद्यग्रहणी' कद्यः—पक्षिविशेषः तस्येव ग्रहणी—गुदाशयो यस्य नीरोगवर्द्धस्कृतया स तथा । 'कवोयपरिणामे' कपोतस्येव—पक्षिविशेषस्येव परिणामः—आहारपाको यस्य स तथा, कपोतस्य हि पाषाणलबानपि जठरान्विज्ञातीति किल श्रुतिः । 'सउणिपोसपिद्वंतरोरुपरिणए' शकुनेरिव—पक्षिणद्वय 'पोसं' ति अपानदेशः पुरीषोत्सर्गेनिर्लेपतया यस्य स तथा, पृष्ठश्च—ग्रीतीतमन्तरे च—पृष्ठोदरयोरन्तराले पाशवावित्यर्थः, उरु च—जड्हे इति द्वन्द्वस्तत एते परिणता—विशिष्टपरिणामवन्तः सुजाता यस्यस तथा ॥

मू. (१०-वर्तम) पठमुप्पलगंधसरिसनिसाससुरभिवयणे छवी निरायंकउत्तम-पसत्यअइसेयनिरुवमपले जलमलकलंकसेयरयदोसवज्ञियसरीरनिरुवलेवे छायाउज्ञोइअंगमांगे धणनिवियसुवद्धल-वद्धणुण्णयकूडागारनिभपिंडिअग्नसिरए सामलिबोऽघणनिवियच्छोडिय-मिउविसयपस-त्यसुहुमलकव्यणसुगांधसुंदरश्चअमोअगभिंगनेतकउलपहिडुभमरगणणिद्धनिकुरु-बनिचिय कुंचियपयाहिणावतमुखसिरए दालिममुक्तप्यगासतवणिअसरिसनिम्मलसुणि-छक्केसंतकेतश्चूमी धण(निविय)छतागारुतमांगदेसे ।

—निव्यणसमलहुमहुवंद्धसमणिडाले उहुवइपडिपुण्णसोमवयणे अल्लीणपमाणजुतसवणे सुस्तवणे पीणमंसलकबोलदेसभाए आणामियचावरुइलकिण्हब्यराइतयुकसिणनिछभमुहे अवदालिअपुंडरीयणयणे कोआसिअधवलपत्तलच्छे गरुलायतउझुतुंगणासे उवचिअसिल-प्यवालविवक्लसण्णभाहरोडे र्हुरससिसअलविमलणिम्मलसंखगोक्खीरफेणकुंददगर-यमुणालिअधवलदंतसेढी अखंडदंते अप्कुडिअदंते अविरलदंते सुनिछदंते सुजायदंते एगदंतसेढीविव अनेगदंते हुववहणिछ्र्दंतथोयतततवणिअरत्ततलतालुजीहे ।

मू. 'पठमुप्पलगंधसरिसनिसाससुरभिवयणे' पद्यं—कमलं उत्पलं च—नीलोत्पलमथवा पद्यं—पद्यकाभिधानं गन्धप्रव्यमुत्पलं च—उत्पलकुण्ठं तयोर्गन्धेन—सौरप्येण सद्वशः—समो यो निश्वासः—श्वासवायुस्तेन सुरभि—सुगन्धि बदनं—मुखंयस्यस तथा । 'छवी' ति छविमान् उदात्तवर्ण, सुकुमारत्वचा युक्त इत्यर्थः । 'नीरायंकउत्तमपसत्यअइसेयनिरुवमपले' निरातहुनीरोगमुत्तमं—प्रशास्तमतिश्वेतं निरुपमं च पलं—मांसं, पावन्तरेण तलं—रूपंयस्यस तथा, पाठन्तरपक्षे 'अतिसेय' इति अतिश्रेयः—अत्यन्तप्रशास्यप् ।

'जलमलकंकसेयरयदोसवज्ञियसरीरनिरुवलेवे' याति च सगत चेति यज्ञः—स्वल्पप्रय-

लापनेयः स चासी मङ्गश्चेति यज्ञमङ्गः, स च कलङ्कं च—दुष्टतिलकादिकं स्वेदश्च—प्रस्वेदो रजश्च—रेणुस्तेषां योदोषो—मालिन्यकरणं तेन वर्जितं शरीरं यस्य स तथा, स चासावत् एव निरुपलेपश्चेति कर्मधारयः । ‘छायाउज्जोइयंगमंगे’ छायया—दीपया उद्योतितं—प्रकाशितं अङ्गमङ्गं यस्य ।

‘घणनिचियसुबद्धलकखणुण्णयकूडागारानभिंडियगोस्तरए’ घननिचितम्—अत्यधीनिबिं घनवद्वा—अयोधनवत् निचितं—सुबद्धं सुषु प्लायुबद्धं लक्षणोन्नतं—प्रशस्तलक्षणं कूटस्य—प्रवतशिखरस्य आकारेण संस्थानेन निभं—सद्धां यत्तत्तथा, पिण्डिकेव—पाषाणपिण्डिकेवाग्रम्—उष्णीषलक्षणं यस्य तत्तथा, तदेवंविधं शिरो यस्य स घननिचितादिविशेषणशिरस्कः

‘सामलिबोऽधणनिचियफो (च्छो) डियमिउविसयपसत्यसुहुमलकखणसुगंधसुंदरभुअमो अगर्भिंगनेलकञ्जलपहिडुभमरगणणिद्धनिकुरुंबनिचियकुंधियपयाहिणावत्तमुद्धसिरए’ शालमली—वृक्षविशेषः तस्या यद्वोण्डं—फलं घननिचितम्—अतीव निबिं ‘छोटियं’ ति छोटितं स्फोटितं तद्वत् मृदवः—सुकुमाराश्च विरादाश्च—व्यक्ताः प्रशस्ताश्च—शुभाः सूक्ष्माश्च—शुलक्षणाः लक्षणाश्च—लाक्षणिकाः सुगन्धयश्च—सुरभयः सुन्दराश्च—शोभनाः भुजमोचकवद्—रूपविशेष इव भृङ्गवल्कीटविशेषवदङ्गारविशेषवद्वा नैलवत्—नीलीविकारवत् अथवा भृङ्गनेलवत् कञ्जलवत्—मषीव प्रहृष्टभ्रमरगणवद्वा—निरुजद्विरेकवृन्दमिव स्निग्धः—कृष्णच्छायो निकुरुम्ब—समूहो येषां तेतथा, तेच निचिताश्च—निविडाः कुञ्जिताश्च—कुण्डलीभूताः प्रदक्षिणावर्ताश्च—प्रतीताः मूर्ढनि—मस्तके शिरोज—वाला यस्य स तथा, अधिकृतवाचनायां भुजमोचकशब्दादारभ्य चेदमधीयते न सामलीत्यादीति ।

‘दालिमपुष्पगासतवणिजसरिसनिमलसुणिद्धकेसंतकेसभूमी’ दाडिमपुष्पप्रकाशाच रक्तेत्यर्थः, तपनीयसद्धी च—रवत्तसुवर्णसमवर्णोत्यर्थ, निर्मला च सुनिग्धा च प्रतीता केशान्ते—वालसमीपे केशमूमि—केशोत्पत्तिस्थानभूता मस्तकलक्ष्यस्य स तथा । ‘घननिचिये’ त्यादि प्रायत्, छत्राकारोत्तमाङ्गदेशः, उङ्गतल्बसाधार्थ्यात् । ‘निव्यणसमलङ्गमङ्गचंदद्धसमणिडाले’ निर्वणविस्फोटकादिकृतक्षतरहितं समम्—अविषममत एव लष्टं—मनोङ्गं मृष्टं—शुद्धं चन्द्रार्धसमं—शाशधरशकलसद्धां ललाटम्—अलिकं यस्य स तथा । ‘उङ्गवडिपुण्णसोमवयणे’ इह प्राकृतत्वात् प्रतिपूर्णोङ्गुपतिसौम्यवदन इति दृश्यम्, उङ्गुपति—चन्द्रः ।

‘अङ्गीणपमाणजुतसवणे’ आलीनीन तुटप्परौ प्रभाणयुक्ती—स्वप्रमाणोपेती श्रवणी—कर्णी यस्य स तथा, अत एव ‘सुश्रवणः’ शोभनश्रोत्रः शोभनश्रवणव्यापारो वा । ‘पीणमंसलक्ष्वोलदेसभाए’ पीनी—अकृशी यतो मांसली—समांसी कपोली—गण्डी तयोस्तावेव वा मुखस्य देशरूपी भागी यस्य स तथा । ‘आणामियचावरुइलकिण्ठब्मराइतणुकसिणणिद्धभमुहे’ आनामितम्—ईषश्रामित यज्ञापं—धनुस्तद्वुचिरे—मनोङ्गे कृष्णाभ्राजीव—कालिकमेघरेखेव तनुके कृष्णो—काले स्निग्धे च—सुच्छाये मूर्वी—नेत्रावयवविशेषी यस्य स तथा, वाचनान्तरे तु दृश्यते ‘आणामियचावरुइलकिण्ठब्मराइसंठियसंगयआययसुजायभमुए’ आनामितचापवद्वुचिरे कृष्णाभ्राजीवद्वा संस्थिते—तत्संस्थानवत्यी सङ्गते—उचिते आयते—दीर्घे सुजाते—सुनिष्प्रश्ने मूर्वी यस्य स तथा ।

‘अवदालियपुंडरीयणयणे अवदालितं—रविकरैर्विकासितं यत्पुण्डरीकं—सितपदं तद्वन्नयने

यस्य स तथा, अत एव 'कोआसिअधवलपत्तलच्छे' कोकासियति—पश्चवद्विकसिते थवले च कवचिद्देशे पत्रले च—पश्चवत्यी अक्षिणी—लोचने यस्य स तथा । 'गरुलायतउभुतुंगणासे' गरुडस्येवायता—दीर्घा क्रञ्जी—अवक्र तुङ्गा—उष्णता नासा—नासिका यस्य स तथा । 'उअचि-असिलप्पवालविंबफलसण्णिभाहरोडे' उअचिअति—परिकर्मितं यच्छिलास्पं प्रवालं विद्वुपमित्यर्थो, विम्बफलं—गोल्हाफलं तयोः सत्रिभः—सदृशो रक्ततया उत्त्रतमध्यतया च अधरोषः—अधस्तनदन्तच्छदो यस्य स तथा ।

'न्दुरतसिस अस्तिमलाणेभस्तुखं गोप्त्वा रक्षेऽप्युद्दलारथमुणालियाधवलदंतसेढी' पाण्डुरम्—अकलङ्क यच्छिशकलं—चन्द्रखण्डं विमलानां मध्ये निर्मलश्चयः शङ्खः गोक्षीरफेने च प्रतीते कुदं—पुष्टविशेषः उदकरजश्च—तोयकणा मृणालिका च—विशिनी तद्वद्वयलादल्लश्रेणीर्यस्य स तथा । 'अखण्डदन्ते' सकलरदनः, 'अफुडियदंते' अजर्जरदनः, 'अविरलदंते' धनरदनः, 'सुनिष्ठदंते' ति व्यक्तं, 'सुजायदंते' सम्यगानिष्ठव्यदन्तः 'एगदंतसढीविव अणोगदंते' एकस्य दन्तस्य श्रेणि—पद्मिकार्यस्य स तथा, स इव परस्परानुपलक्ष्यभाणदन्तविभागत्वात् अनेके दन्ता यस्य स तथा ।

'हुयवहणिष्ठैथधोयतत्तवणिझरततलतालुजीहे' हुतवहेन—अग्निना निधर्मति—दग्धमलं धीतं—जलप्रक्षालितं तसं—सतापं यत्पन्नीं सुवर्णं तद्वक्ततलं—लोहितरूपं तालु च—काकुदं जिह्वा च—रसना यस्य स तथा ।

मृ. (१०-वत्ति) अवद्वियसुविभत्तचित्तमंसू मंसलसंठियपसत्यसदूलविउलहणूए चउरंगुलसुप्पमाण-कंबुवरसरिसग्नीवे वरमहिसवराहसीहसदूलउसभनागवरपडिपुन्नविउलक्खांधे जुगसत्रिभ-पीणरइयपीवरपञ्चसुसाठियसुसिलिङ्गवितिङ्गणविरसुवद्वरसंधिपुरवरफलिहवद्वियभुए भुअईसरविउलभोगआदाणपलिहउद्यूद्वदीहवाहु रत्ततलोवइयमउअमंसलसुजायलक्खण-पसत्यअच्छिद्वजालपाणी—

—पीवरकोमलधरंगुली आयंबतंबतलिणसुइरुइलनिङ्गणक्खे चंदपाणिलेहे सूरपाणिलेहे संखपाणिलेहे धक्कपाणिलेहे दिसासोत्तियिअपाणिलेहे चंदसूरसंखधक्कदिसासोत्तियिअपाणिलेहे कणगसिलातलुअलसपत्यसमतलउववियविच्छियणपिहुलवच्छे सिरिवच्छंकियवच्छे—

—अकरंहुअकणगरुययनिम्बलसुजायनिरुवहयदेहधारी अहुसहस्रं पडिपुन्नवर-पुरिसलक्खणधरे सण्णयपासे संगवपासे सुंदरपासे सुजायपासे मियमाइअपीणरइअपासे उज्जुअसमसहियजम्बुतणुकसिणसिङ्गआइजलडहरमणिझरोमराई झसविहगसुजायपीणकुछ्णी

मृ. 'अवद्वियसुविभत्तचित्तमंसू' अवस्थितानि—अवर्द्धिष्णूनि सुविभक्तानि—विविक्तानि चित्राणि—अतिरस्यतया अद्भुतानि श्मशूणि—कूर्चकेशा यस्य स तथा । 'मंसलसंठिय-पसत्य-सदूलविउलहणूए' मांसल—उपचित्तमांसः संस्थितो—विशिष्टसंस्थानः प्रशास्तः—शुभः शार्दूलस्येव—व्याघ्रस्येव विपुलो—विस्तीर्णोहनुः—चिबुकं यस्य स तथा । 'चउरंगुल-सुप्पमाणकंबुवरसरिसग्नीवे' चतुरझुललक्षणं सुदु प्रमाणं यस्याः सा तथाविधा कच्चूवरसदृशी च—उत्त्रतया वलित्रययोगाद्वा प्रधानशङ्खसध्वी ग्रीवाकण्ठो यस्य स तथा ।

'वरमहिसवराहसीहसदूलउसभनागवरपडिपुण्णविउलक्खांधे' वरमहिषः—प्रधानः

सैरीभेयः वराहः—शुकरः सिंहः—केसरी शार्दूलो—व्याघ्रः क्रष्णभो—वृषभो नागवरः—प्रधानगजः एषाभिव प्रतिपूर्ण—स्वप्रमाणेनाहीनो दिपुलो विस्तीर्ण स्कन्धः—अंशदेशो यस्य स तथा । ‘जुगसन्नि-भपीणरइयपीवरपड्डुसंठियसुसिलिठविसिहृष्णधिरसुबद्धसंधिपुरवरफलिहवद्वियमुए’ युगसन्निभी—वृत्तत्वायतत्वाभ्यां यूपतुल्यी पीनी—उपधित रतिदी—पश्यतां सुखकरी पीवरउकोश्ची—अकृशकलाचिकी संस्थिती—विशिष्टसंस्थानी सुशिष्टाः—सहस्रा विशिष्टाः—प्रधानाः धना—निविडाः स्थिराः—नातिश्लयाः सुबद्धाः—सुषु नद्धाः स्लायुभि सन्धयाः—सन्धानानि ययोस्ती तथा, पुरवरपरिधवत्—नगरार्गलावद्वर्तिती च बाहू यस्य स तथा, वाचनान्तरे ‘पुरवर-फलिहवद्वियमुए’ इत्येतावदेव मुजविशेषणं दृश्यते ।

‘भुयईसरविउलभोगआदाणपलिहउच्छूददीहबाहु’ मुजगेश्वरो—नागराजस्तस्य यो दिपुलो—महान् भोगो—देहः स तथा, स चासी आदानार्थम्—ईसितार्थग्रहणाय ‘पलिहोच्छूद’ति पर्यवक्षितश्च—प्रसारित इति सपासः, पाठान्तरे ‘आयाणफलिहओच्छूद’ति आदीयते अस्मादि-त्यादानम्—अर्गलास्थानं तस्माद् ‘उच्छूदो’ति जिष्काशितः ‘फलिहो’ति अर्गलादण्डः स इव ताविव वा दीर्घीं बाहू यस्य स तथा, वाचनान्तरे युगसन्निभपीनरतिदपीवरप्रकोष्ठश्चासी संस्थितोपचितघनस्थिरसुसम्बद्धसुनिगृह्णपर्वसन्धिश्चेति कर्मधारयपदभिति ।

‘रत्ततलोबइयमउअमंसलसुजायलकखणपसत्यअच्छिद्वजालपाणी’ रक्ततली—लोहिताधीभागी उपचिती—उञ्जती मूदुक—कोमली मांसली—समांसी सुजाती—सुनिष्पन्नी प्रशस्त-लक्षणी—शुभचिह्नी अच्छिद्रजाली—विवक्षिताहूल्यन्तरालसमूहरहिती पाणीहस्ती यस्य स तथा । ‘पीवरकोमलवरंगुली’ व्यक्तं, नवरं पीवरा—महत्यः, क्वचित्तु दृश्यते ‘पीवरवद्विय-सुजाय-कोमलवरंगुली’ व्यक्तं च । ‘आयं बतं वतलिणसुइहइलनिद्वणवस्त्रे’ ‘आयं बतं व’ति ताप्रवत् आताप्रा—ईषलोहिताः तलिनाः—प्रतलाः शुद्धयः—पवित्राः रुचिराः—दीपाः स्निग्धा—अस्त्राः नखाः कररुहा यस्य स तथा । ‘चंदपाणिलेहे’ चन्द्राकाराः पाणीरेखा यस्य स तथा, एवमन्यान्यपि जीणि ।

‘दिसासोत्थिअपाणिलेहे’ दिक्स्त्वस्तिकः—दक्षिणावर्तस्वस्तिकः, एतदेवानन्तरोक्तं विशेषणपञ्चकं तत्प्रशस्तताप्रकर्षप्रतिपादनाय सङ्ग्रहवचनेनाह—यन्त्रसूर्यशङ्खचक्रदिक-स्वस्तिकपाणिलेखः, अत एव वाचनान्तरेऽधीयते—‘रविससिसंखचक्रसोत्थियविभत्तसुविरइय-पाणिलेहे’ व्यक्तं, नवरं विभक्ता—विभागवत्यः सुविरचिताः सुकुकृताः स्वकीयकर्मणा । ‘अने-गवरलकखणुत्तिमपसत्यसइरइयपाणिलेहे’ अनेकर्वरलक्षणीरुत्तमाः प्रशस्ताः शुद्धयोरतिदाश्वरम्याः पाणिलेखा यस्य स तथा ।

अथप्रकृतवाचनाऽनुश्रीयते—‘कणगसिलायलुज्जलपसत्यसमतलउवचियविच्छिपिहुल-वच्छे’ कनकशिलातलवदुञ्जलं प्रशस्तं च—शुभं समतलश्च—अदिष्मरुपम् उपचितञ्च—मांसलं विस्तीर्णपृथुलं च—अतिविशालं च वक्षः—उरो यस्य स तथा । ‘सिरिवच्छेकियवच्छे’ व्यक्तं, वाचनान्तरे तु वक्षोविशेषणान्येव दृश्यन्ते—‘उवचियुरवरकाडविच्छिणपिहुलवच्छे’ उपचितं पुरवरकपाटवद्विस्तीर्णं पृथुलं च—अतिपृथु वक्षो यस्य स तथा, ‘कणयसिलायलुज्जलप-सत्यसमतलसिरिवच्छेइयवच्छे’ पूर्ववश्रवरं श्रीवत्सेन रतिदं—रम्यमिति विशेषः ।

‘अकरुंदुअकणगरुययनिष्पलसुजायनिरुवहयदेहधारी’ अकरण्डुकञ्च—मांसलतयाऽनुप-

लक्ष्यमाणपृष्ठवंशास्थिकं, कनकस्येव रुचको-रुचिर्यस्य स तथा, तं च निर्मलं च सुजातं च निरुपहतं च—रोगोपहतिवर्जितं देहं धारयतीत्येवंशीलो यः स तथा । अदृष्टसह-स्सपाडिपुन्नवर-पुरिसलकखण धरेति कृचिददृश्यते अदृष्टसहस्रम् - अष्टोत्तर सहं प्रतिपूर्णम् - अन्युनं वरपुरुष-स्लक्षणानां - स्वस्तिकादीनां धारयति यः स तथा 'सण्णाय पासे' अधोऽधः पाश्वर्योरवनत्वात् 'संग्रायपासे' देहप्रमाणोधितपाश्वः, अतएव 'सुंदरपास' ति व्यक्तं, 'सुजायपासे' सुनिष्पत्रपाश्वः, मियमाइअपीणरइयपासे मित्तमात्रिकी-अत्यर्थपरिमाणवन्ती पीनी-उपवितीरतिदौ-रम्यीपाश्वी-कला-प्रेदेशी यस्य सु तथा ।

'उज्जुयसमसंहियजम्बतणुकसिणनिष्ठआइज्ञलङ्घरमणिऊरोमराइ' त्रिषुक्रनाम्-अवक्षणां समानाम्-अविषमाणां संहितानां- संहतानां जात्यानांप्रधानानां तनूनां-सूक्ष्माणां कृष्णानां-कालानां स्निग्धानाम्-अरुक्षाणाम् आदेयानाम्-उपादेयानांलङ्घानां- सलावण्यानाम् अतएव रमणीयानां च - रम्याणां रोम्यां - तनूरुहाणां राजि:-पदिक्तर्यस्य स तथा । 'असविहगसुजायपीणकुच्छी' मत्स्यपक्षिणोरिव सुजातीसुनिष्पत्री पीनी-उपविती कुक्षी-उदरदेशविशेषी यस्य स तथा ।

मू. (१०-इतर्ते) झासोदरे सुइकरणे पउमविअडणाभे गङ्गावत्तकपयाहिणावत्त-तरंगमंगुररविकिरण- तरुणबोहियअकोसायंतपुमगंभीरवियडनाभे साहयसोणंदमुसलदप्पण-निकरियवरकणगच्छरुसरिसवरवहरवलिअमज्जोपमुइयवरतुरगसीहवरवहियकडी वरतुरगसुजायसुगुञ्जदेसे आइण्णहउव्व निरुवलेवे वरदारणतुलविक्षमविलसियगई गयससणसुजायसात्रि शोरु तमुग्गाणिमग्गायूढजान् ।

—एणीकुरुविंदावत्तवक्षाणुपुव्वजंघे संठियसुसिलिङ्गूढगुफे सुप्पइडियकुम्भचारुथलणे अनुपुव्वसुंहयंगुलीए उन्नयतणुतंबणिखणकखे रत्तुप्पलपत्तमउअसुकुमालकोमलतले अदृष्टसहसवरपुरिसलकखणधरे नगनगरमगरसागरचक्ककवरंकमंगलांकियचलणे विसिङ्गुरुवे हुयवहनिल्लमजलियतडियतरुणरविकिरणसरिसतेए अणनतवे अममे अकिंचने छिन्नसोए निरुवलेवे ववगपेमरागदोसमोहे निर्गायत्स्त पवयणत्स देसए ।

बू. 'झासोदरे' ति व्यक्तं । 'सुइकरणे' शुचीन्द्रियः । 'झाषोदरपश्चाविकटनाभि' इति पाठान्तरं । 'गङ्गावत्तकपयाहिणावत्ततरंगमंगुररविकिरणतरुणबोहियअकोसायंतपउमगंभीर-वियडणाहे' गङ्गावत्तक इव प्रदक्षिणावत्तरम्भीरिच-वीचिभिरिच भक्षुरा च-भग्ना रविकिरण-तरुणति-तरुणरविकिरणीबोधितं-स्पृष्टं अकोसायंतत्ति-विकाशीभवद् यत्थां तद्वदगम्भीरा च विकटा च नाभिर्यस्य स तथा ।

'साहयसोणंदमुसलदप्पणणिकरियवरकणगच्छरुसरिसवरवहियमज्जो' साहयति-संहतंसंक्षिप्तमध्यं यत्सोणंद-त्रिकाडिकामुशलं च-प्रतीतं दर्पणकक्ष-आदर्शकदण्डोनिगरियति-सारीकृतंयद्वरकनकं तस्य यः त्सरु-खङ्गमुष्टि स चेति द्वन्द्वः, तैः सद्शोवरवज्जइववलितः-क्षामो मध्यो-मध्यभागो यस्य स तथा ।

'पमुइयवरतुरयसीहवरवहियकडी' प्रमुदितस्य—रोगशोकाद्यनुपहतस्य वरतुरगस्येव सिंहवरस्येव च प्रतीतस्य चर्तिता—वृत्ता कटीनितम्बदेशी यस्य स तथा, पाठान्तरे तु 'पमुइय-वरतुरगसीहअइरेगवहियकडी' ति दृश्यते, तत्र प्रमुदितयोर्वत्योत्सुरगसिंहयोः कट्याः सकाशा-

दतिरेकेण—अतिशयेन वर्तिता—वृत्ता कटी यस्य स तथा। ‘वरतुरगंगुजायगुञ्जदेसे’ वरतुरगंगस्येव सुजातः—सहूतल्बेन सुनिष्पश्चो गुह्यदेशो यस्य स तथा, वाचनान्तरे तु ‘पसत्यवरतुरगंगुञ्जदेसे’ व्यक्तं च। ‘आइन्हाउच्च निरुवल्लेवे’ जात्यश्व इव निरुपलेपो—लेपरहितशरीरः, जात्यश्वो हि मूत्रपुरीषाघनुपलिप्तगात्रो भवति।

‘वरवारणतुल्लिखमविलसियगई’ वरारणस्य—गजेन्द्रस्य तुल्यः—सहशोविक्रमः—पराक्रमः विलसिता च—विलासवती गति—गमनं यस्य स तथा। ‘गयससणसुजायसत्रिभोरु’ गजश्वसनस्य—हस्तिनासिकायाः सुजातस्य—सुनिष्पश्चस्य संश्रितम्—सदृश्यौ ऊरु—जह्ने यस्य स तथा। ‘समुण्गणि-मण्गगृढजाणू’ समुद्रः—समुद्रगकाञ्च्यभाजनविशेषस्तस्य तत्त्विधानस्य च सन्धिस्तद्विश्रितगृढे—अत्यन्तनिगृढे मांसलत्वादनुश्ट्रे जानुनी—अष्टीवती यस्य स तथा। ‘एणीकुरुविदावत्त-वद्वाणुपुव्वजंघे’ एणी—हरिणी तस्या इव कुरुविन्दः—तृणविशेषः वत्रं च—सूत्रदलनकं ते इव च वृते—वर्तुले आनुपूव्येण तनुके चेति गम्य, जह्ने—प्रसृते यस्य स तथा, अन्येत्वाहुः—एण्यः—स्नायवः कुरुविन्दा—कुटिलकापिधानो रोगविशेषः ताभिस्त्यवते, शेषं तर्थैव। ‘संठियसुसिलिङ्गृढगुण्फे’ संस्थिती—संस्थानविशेषवन्ती सुभिलष्टी—सुधटनी गृढी—मांसलत्वाद- नुपलस्थी गुल्फी—पादमणिधर्व्यै यस्य स तथा।

‘सुपहड्डियकुम्भचारुचलणे’ सुप्रतिष्ठिती—शुभप्रतिष्ठाकूर्मवत्—कच्छपवश्चारु—उश्तलेन शोभनी चलनी—पादी यस्य स तथा। ‘अनुपूव्वसुसंहयंगुलीए’ आनुपूव्येण—क्रमेण वर्द्धमाना हीयमाना वाइति गम्य, सुसंहता—सुषु अविरला अहुल्यः—पादावायवायस्य स तथा, ‘अनुपूव्व-सुसाहयपीवरंगुलीए’ त्ति कवचिद् दृश्यते। ‘उन्नयतणुतंबणिद्धणहे’ उश्ता—अनिन्नाः तनवः—प्रतलाः तांत्रा—अरुणाः स्त्रियाः—कान्ता नखाः—पादाङ्गुल्यवयवा यस्य स तथा। ‘रत्तुप्पल-पत्तमउयसुकुमालकोमलतले’ रक्तं—लोहितमुत्पलपत्रवत्—कमलदलवन्मृदुकम्—अस्तव्यं सुकुमाराणां मध्ये कोमलं पादतलं यस्य स तथा।

‘अहुसहस्रपुरिसलकद्वणधरे’ त्ति व्याख्यातमेव। वाचनान्तरेऽधीयते—‘नगनगर-मगरसागरधक्ककवरंकमंगलंकियचलणे’ नगः—पर्वतो नगरं—पत्तनं मकरो—जलचरविशेषः सागरः—समुद्रः चक्र—रथाङ्गं एतान्येवाङ्गा—लक्षणानि वराङ्गाश्च—नगादिव्यतिरिक्तप्रधानलक्षणानि मङ्गलादीनि ध—स्वस्तिकादीनीति द्वन्द्वः, तैरङ्गिती चलनी यस्य स तथा। ‘विसिङ्गुरुवे’ त्ति व्यक्तं ‘हुयवहनिद्धूमजलियतडितडियतरुणरविकिरणसरिसतेए’ हुतवहस्य निर्धूमं यद् ज्वलितं तस्य तटितडितश्च—विस्तारितविद्युतः तरुणरविकिरणानां च—अभिनवादित्यकराणा सदृशांसमं तेजः—प्रभा यस्य स तथा।

‘अणासवे’ प्राणातिपातादिरहितः। ‘अममे’ ममेतिशब्दरहितो, निर्लोभत्वात्। ‘अकिंचणे’ निर्द्रव्यः, परिग्रहसंज्ञारहित्वात्। ‘छिन्नसोए’ छिन्नश्रोताः त्रुटिभवर्वदाहः, छिन्नशोको वा। ‘निरुवलेवे’ द्रव्यतो निर्मलदेहो, मावतस्तु कर्मवन्धहेतुलक्षणोपलेपरहितः। पूर्वोक्तमेव विशेषेणाह—‘ववगयपेमरागदोसमोहे’ व्यपगतं—नष्टंप्रेम च—अभिष्वङ्गलक्षणं रागश्च—विषयानुरागलक्षणो द्वेषश्च—अनिष्टेऽप्रीतिरूपो मोहश्च अज्ञानरूपो वा यस्य स तथा।

‘निर्गंथस्स पदयणस्स देसए’ निर्गंथस्य—जैनस्य प्रवचनस्य—शासनस्य देशकः।

यू (१०-कत्ति) सत्यनायगे पइड्डावए समणगपई समणगविंदपरिअट्टए चउत्तीसबुद्धवयणातिसेसपत्तेपणतीससब्बवयणातिसेसपत्ते आगासगएणं चक्केणं आगासगएणं क्षतेणं आगासियाहिं थामराहिं आगासफलिआमएणं सपायवीढेणं सीहासणेणं धम्जङ्गएणं पुरओ पकदिझमाणेणं

—चउद्दसहिं समणसाहस्रीहिं छत्तीसाए अजिआसाहस्रीहिं सद्भि संपरिबुडे पुच्चानुपुविं चरमाणेचरमामेगामाणुगगमं दूड़ामाणेसुहंसुहेणं विहरमाणेचंपाए नथरीएवहियाउवनगरगगमं उवागए चंपं नगरिं पुन्लभद्वं घेइर्अ समोसरिचं कामे ॥

यू. शास्तानायकः, तस्यैव नेता स्वीमीत्यर्थः । 'पइड्डावए' तस्यैव प्रतिष्ठापकः, तैस्तैरुपायैर्व्यवस्थापकः । 'समणगपई' श्रमणकपति, साधुसङ्गाधिपति । 'समणगविंदपरिअट्टए' श्रमण एव श्रमणकास्तेषां बृन्दस्य परिवर्तको—बृद्धिकारी परिकर्षको वा—अग्रेणामी तेन वा पर्यावकः—परिपूर्णो यः स तथा । 'चउत्तीसबुद्धवयणातिसेसपत्ते' चतुस्त्रिंशत् बुद्धानांजिनानां वयणति—वचनप्रमुखाः 'सर्वस्वभाषानुगतं वचनं धर्मवबोधकर' मित्यादिनोक्तस्वरूपा येऽतिशेषा—अतिशयास्तान् प्राप्तो यः स शब्दः ।

इह च वचनातिशयस्य ग्रहणमत्यन्तोपकारित्वेन प्राधान्यख्यापनार्थम्, अन्यथा देहवैमल्यादयस्ते पठ्यन्ते, यत आह—

॥ १ ॥ "दे हं विमलसुयंधं आमयपसेयवज्जियं अरुयं ।

रुहिरं गोक्खीरामं निवीसं पंडुरं मंसं ॥" इत्यादि ।

'पणतीसससब्बवयणाइसेसपत्ते' पञ्चत्रिंशत् ये सत्यवचनस्यातिशेषा—अतिशयास्तान् प्राप्तो यः स तथा, ते चामी वचनातिशयाः—तद्यथा—संस्कारवत्तम् १ उदात्तत्वम् २ उपचारोपेतत्वं ३ गम्भीरशब्दत्वम् ४ अनुनादित्वं ५ दक्षिणत्वम् ६ उपनीतरागत्वं ७ महार्थत्वम् ८ अव्याहतपीचापर्यत्वं ९ शिष्टत्वं १० असन्दिग्धत्वम् ११ अपहतान्योत्तरत्वं १२ हृदयग्राहित्वं १३ देशकालाव्यतीतत्वं १४ तत्वानुरूपत्वम् १५ अप्रकीर्णप्रसृतत्वम् १६ अन्योत्त्यप्रगृहीतत्वम् १७ अभिजातत्वम् १८ ।

अतिस्त्रिंशमध्युत्तम् १९ अपरमपवेधित्वम् २० अर्थधर्मस्थियासानपेतत्वम् २१ उदारत्वं २२ परनिन्दात्मोक्षविप्रयुक्तत्वम् २३ उपगतालाध्यत्वम् २४ अपनीतत्वम् २५ उत्पादिताच्छिक्रकौतूहलत्वम् २६ अद्भूतत्वम् २७ अनतिविलम्बित्वं २८ विभ्रमविक्षेपकिलिकिश्चितादिविप्रयुक्तत्वम् २९ अनेकजातिसंशयाद्विचित्रत्वम् ३० आहितविशेषत्वं ३१ साकारत्वं ३२ सत्वपरिगृहीत्वं ३३ अपरिखेदित्वम् ३४ अव्युच्छेदित्वं ३५ चेति वचनातिशयाः ।

तत्र 'संस्कारवत्तंव' संस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वं १ उदात्तत्वम्—उद्दीर्घतित्वम् २ उपचारोपेतत्वम्—अग्रास्यता ३ गम्भीरशब्दत्वं—मेघस्थेव ४ अनुनादित्वं—प्रतिरक्षोपेतत्वादि ५ दक्षिणत्वं—सरलत्वम् ६ उपनीतरागत्वं—मालवकोशिकाविग्रामरामयुक्तता ७ एते सप्त शब्दापेक्षा अतिशयाः, अन्ये त्वर्थश्रियाः, तत्र महार्थत्वं—बृहदभिधेयता ८ अव्याहतपूर्वापरत्वं—पूर्वापरवाक्याविरोधः ९ शिष्टत्वम्—अभिमतसिद्धान्तोक्तार्थता वक्तुः शिष्टासूचकत्वं वा १० असन्दिग्धत्वम्—असंशयकारिता ११ अपहतान्योत्तरत्वं—परदूषणाविषयता १२ हृदयग्राहित्वं—श्रोतृमनोहरता १३ देशकालाव्यतीतत्वं—प्रस्तावोचितता १४ तत्वानुरूपत्वं—विवक्षितवस्तुस्वरूपानुसारिता १५ अप्रकीर्णप्रसृतत्वं—सुसम्बद्धस्य सतः प्रसरणम्, अथवा असम्बद्धाधिकारत्वातिविस्तरयोरभावः

१६ अन्योऽन्यप्रगृहीतत्वं—परस्परेण पदानां वाक्यानां वा सापेक्षता १७ अभिजातत्वं चक्तुः प्रतिपाद्यस्य वा भूमिकानुसारिता १८ ।

अतिस्मिन्दमधुरत्वं—घृतगुडादिवत् सुखकारित्वं १९ अपरमर्मवेदित्वं—परमर्मनुदधाट-नस्वरूपत्वम् २० अर्थधर्माभ्यासानपेतत्वं—घृतगुडादिवत् सुखकारित्वं १९ अपरमर्मवेदित्वं—परमर्मनुदधाटनस्वरूपत्वम् २० अर्थधर्माभ्यासानपेतत्वं—जर्यधर्मप्रतिबन्धत्वं २१ उदारत्वम्—अभिधेयार्थस्यातुच्छत्वं गुणगुणविशेषो वा २२ परनिदात्मोकषीविश्रयुक्तत्वमिति प्रतीतमेव २३ उपगतश्लाघ्यत्वम्—उक्तगुणयोगात् प्राप्तश्लाघ्यता २४ अनपनीतत्वम्—कारककालव-चनलिङ्गादिव्यत्ययस्वरूपवचनदोषापेतता २५ उत्पादिताच्छिन्नकौतूहलत्वं—स्वविषये श्रोतृणां जनितमविश्छिन्नं कैतुकं येन तत्तथा तदभास्तत्वम् २६ अद्भुतत्वम् अनतिविलम्बित्वं च प्रतीतं २७—२८ विभ्रमविशेषकिलिकिञ्चिताविवियुक्तत्वं—विभ्रमो—वक्तुमनसो ग्रान्तता विशेषः—तस्यैवाभिधेयार्थप्रत्यनासक्तता किलिकिञ्चितं-रोषभयाभिलाषादिभावानां युगपदसकृकरणम्, आदिशब्दान्मनोदोषन्तरपरिग्रहः, तैर्वियुक्तं यज्ञाया तदभावस्तत्वं २९ अनेकजातिसंशया-द्विधितत्वम्, इह जातयो वर्णनीयवस्तुस्वरूपवर्णनानि ३० आहितविशेष-षत्वं—वचनान्तरापेक्षया ढीकितविशेषता ३१ साकारत्वं—विश्छिन्नवर्णपदवाक्यत्वेनाकारप्राप्तत्वं ३२ सत्त्वपरिगृहीतत्वं—साहसोपेतता ३३ अपरिखेदितत्वम्—अनायाससम्भवः ३४ अव्युच्छेदित्वं—विवक्षितार्थसम्यक-सिद्धिं यावद् अवयवविश्छवचनप्रमेयतेति ३५ ।

अथ प्रकृतवाचना—‘आगासगणेण’ ति आकाशवर्तिना ‘चक्रण’ धर्मचक्रण ‘आगासगणेण छत्तेण’ ति छत्रब्रयेण ‘आगासियाहिं’ ति आकाशम्—अम्बरभिताभ्यां—प्राप्ताभ्यां आकर्षिताभ्यां वा—आकृष्याभ्यामुत्पादिताभ्याभित्यर्थः, ‘चापराहिं’ ति चापराभ्याप्रकीर्णकाभ्यां, प्राकृतत्वाद्य लिङ्गव्यत्ययः, लक्षित इति सर्वत्र गम्यम् । ‘आगासफलियामणेण’ ति आकाशतुल्यं स्वच्छतया यत् स्फटिकं तन्मयेन, सपादपीठेन सिंहासनेनेति व्यक्तं ।

‘धर्मज्ञाणेण’ ति धर्मचक्रवर्तित्वसंसूचकेन केतुना—महेन्द्रध्वजेनेत्यर्थ, ‘पुरजो’ ति अग्रतः ‘पक्षिडिऊमाणेण’ ति देवैः ग्रन्थधर्माणेनेति, ‘सञ्चिं’ रह ‘संपरिवुडे’ ति सम्यक् परिकरितः—समन्ताद्विष्टितइत्यर्थः। ‘पुव्वाणुपुर्विं’ ति पूर्वानुपूर्वानपश्चानुपूर्वानानानुपूर्वावेत्यर्थ, क्रमेणेति हृदयं, ‘चरन्’ सञ्चरन्, एतदेवाह—‘गामाणुगमामं दूज्जमाणे’ ति ग्रामश्च प्रतीतोऽनुग्रामश्च—विवक्षितग्रामानन्तरो ग्रामो ग्रामानुग्रामं तद् ‘द्रवन्’ गच्छन्, एकस्माद्यग्रामादनन्तरं ग्रामम्—नुशङ्खयवित्यर्थ, अनेनाप्रतिबन्धविहारमाह, तत्राप्यीत्युक्त्याभावमिति ।

‘सुहंसुहेण विहरमाणे’ ति अत एव सुखंसुखेन—शरीरखेदाभावेन संयमवाधाभावेन च ‘विहरन्’ स्थानात् स्थानान्तरं गच्छन् ग्रामादिषु वातिष्ठन् ‘बहिय’ ति बहिस्तात् ‘उवनगरग्रामं’ ति नगरस्य समीपमुपनगरं तत्र ग्राम उपनगरग्रामस्तमुपागतः ।

मूः (१९) तएषं से पवित्रिवाउरेइमीसेकहाएलद्धडेसमायेहृतुहृषितमानंदिए पीडिमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविसम्यमाणहियए प्हाए क्यबलिकम्मे क्यकोउ- अमंगलपायविष्टते सुखपवेताइं मंगलाइं वत्याइं पवरपरिहिए अप्यमहायाभरणालंकिवसरीरे सआओ गिहाओ पडिनिक्खमइ, सआओ गिहाओ पडिनिक्खमिता चंपाए नयरीए मज्जामज्जेण जेणेव कोणियस्स

रन्नो गिहे जेणेव बाहिरिया उवड्हाणसाला जेणेव कूणिए राया भंभसारुते तेणेव उवागच्छ र करयलपरिणहियं सिरसावतं मत्थए अंजलि कङ्कुजएण विजएण बद्धावेद २ एवं वयासी ।

जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं कंखंति जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं पीहंति जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं पत्थंति जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं अभिलसंति जस्स णं देवाणुप्पिया नामगोत्सवि सवणयाए हङ्कुड्हजावहिअया भवंति । सेणं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुक्ति चरमाणेगामाणुग्यामं दृझमाणे वंपाए नयरीए उवनगरगामं उवागए घंपं नगरिं पुन्नभद्रं घेडअंसमोसरिउं कामे, तं तज णं देवाणुप्पियाणं पिअङ्कुयाए पिअं निवेदेमि, पिअं ते भवउ ।

बृ. ततोऽनन्तरं, 'ण'मिति वाक्यालङ्कारे, 'से' इति असी 'पवित्रिवाउए'ति प्रवृत्तिव्यापूतो भगवद्वार्ताव्यापारवान् 'इमीसे कहाए'ति अस्यां गवदागमनलक्षणायां वार्तायां 'लङ्कड्हे समाणे'ति सञ्चार्थ सन्—प्रासार्थ सन्, विज्ञः सञ्चित्यर्थ, 'हङ्कुड्हचित्तमामदिए'ति हष्टुष्टम्—अत्यर्थतुष्ट हष्टं वा—विस्मितं तुष्टं च—तोषवद्धितं—मनो यत्र तत्था तत् हष्टुष्टचित्तं यथा भवति, एवमानन्दित—ईषन्मुखसीम्यतादिभावैः समृद्धिमुपगतः तत्त्वं 'नंदिए'ति नन्दितः—समृद्धितरतामुपगतः । 'पीइमणे' प्रीति—प्रीणनमाप्यायनं मनसि यस्य स तथा, 'परमसोपणस्सिए' परमं सौमनस्यं—सुमनस्कता सञ्जातं यस्य स परमसौमनस्यिकः तद्वाऽस्यास्तीति परमसौमनस्यिकः, 'हरिसव-सविसप्यमाणहियए' हर्षवशेन विसर्पत्—विस्तारं ब्रजखूदयं यस्य स तथा, सवणि चैतानि हष्टादिपदानि प्राय एकाथानि, न च दुष्टानि, प्रमोदप्रकर्षप्रतिपत्तिहेतुल्वात् स्तुतिलुपत्वाद्य, यदाह—

“वक्ता हर्षभयादिभिराक्षिसमनाः स्तुर्वस्तथा निन्दन् ।

यत्पदमसकृद् ब्रूयात्तसुनरुक्तं न दोषाय ॥

‘एहाएति’ व्यक्तं, ‘कयबलिकम्भे’ति स्लाना- नन्तरं कृतं बलिकर्म स्वगृहदेवतानां येन स तथा । ‘कयकोऽमंगलपायचिज्ञते’ कृतानि कौतुक- मङ्गलान्येव प्रायचित्तानि—दुःस्वना-दिविधातार्थमवश्यकरणीयत्वाद्येन स तथा, तत्र कौतुकानि—मषीतिलकादीनि मङ्गलानि तु—सिद्धार्थदध्यक्षतदूर्ध्वारादीनि ‘सुद्धार्पवेसाइं मंगलाइं वत्थाइं पवरपरिहिए’ शुद्धात्मा—स्लाने शुचिकृतदेहः वेश्यानि—वेश्ने साधूनि अथवा शुद्धानि चतानि प्रवेश्यानि च—राजसभाप्रवेशोद्धितानि चेति विश्रहः, मङ्गल्यान—मङ्गलकरणे साधूनि वस्त्राणि व्यक्तं, पवरत्ति—द्वितीयावहुवचनलोपात् प्रवराणि—प्रधानानि परिहितो—निवसितः अथवा प्रवरश्चासी परिहितश्चेति समाप्तः ।

‘अप्पमहाद्वामरणालंकियसरीरे’ति व्यक्तं, नवरं अल्पानि—स्तोकानि महाधर्णि—बहुमूल्यानि । ‘सआओ’ति स्वकात्—स्वकीयात् । ‘जेणेव’ति यस्मिन्नेव देश इत्यर्थः । ‘सिरसावतं’ति शिरसामस्तकेनाप्राप्तम्—अस्पृष्टं शिरसि वा आवर्तत इति शिरस्यावतोऽतस्तं । ‘जएण विजएण बद्धावेति’ति जयः—सामान्यो विघ्नादिविषयो विजयः— स एव विशिष्टतरः प्रचण्डप्रति-पन्था-दिविषयः वर्धयति—जयेन विजयेन च वर्द्धस्व त्वमित्येवमाशिषं प्रयुक्ते स्मेत्यर्थ । ‘देवाणुप्पियति सरलस्वभावाः’ ।

‘दंसणं’ति अवलोकनं । ‘कंखंति’ति प्राप्तं सद्धिमोक्तुं नेच्छन्ति ‘पीहंति’ति सृहयन्ति अनवासमवासुभिच्छन्ति । ‘पत्थंति’ति प्रार्थयन्ति—तथाभूतसहायजनेभ्यः सकाशद्यावन्ते । ‘अभिलसंति’ति अभिलषन्ति—आभिमुख्येन कमनीयमिति मन्यन्ते । ‘नामगोत्सवि’ति नाम

च—अभिधानं यथा महावीर इति, गोत्रं च—वंशो यथा काश्यपगोत्र इति, नामगोत्रभिति द्वन्द्वकल्प-
मतस्तस्य, अथवा नामाभिधानं गोत्रं च यथार्थ, ततः कर्मधारय इति। ‘सवणयाए’ ति श्रवणानां
भावः श्रवणता तथा, स्वार्थिको वा लाप्रत्ययः प्राकृतशैलीप्रभव इति।

३२. (३२) तए ण से कूणिए राया भंभसारपुते तत्स पवित्रिकाउडस्स आतिए एदमङ्गुं
सोष्ठा निसम्भ डहुतुडजावहि अए विअसिअवरकमलनयनवयणे पञ्जलिअवरकडगतुडिय-
केयूरमउडकुंडलहारविरालांग्लाहाल्ले पालंबगल्लक्ष्मण्डोरोल्लालूसपद्धरे लसंभवं पुरेयं चबलं
नरिदे सीहासणाउ अब्बुड्डे २ ता पावपीढाउ पञ्चोरुहइ २ ता पाउजाओ ओमुजइ २ ता
अवहड्डु पंच रायककुलाइ तंजहा—

खगं १ छत्तं २ उफ्फेसं ३ वाहणाओ ४ वालवीअणं ५ एकसाडियं उत्तरासंगं करेह २ ता
आयंते योक्खे परभसुइभूए अंजलिमउलिअग्नहत्ये तित्थगरामिमुहे सत्तडु पयाइं अनुगच्छति
सत्तडु पयाइं अणुगच्छिता वामं जाणु अंचेइ वामं जाणु अंचेता दाहिणं जाणु धरणितलंसि साहडु
तिकखुतो मुख्याणं धरणितलंसि निकेसेइ २ त्त्र। इसिं पहुण्णमति पहुण्णमिता कडगतुडिय-
थंभिआओ भुआओ घडिसाहरति रत्ता करयल जाव कहु एवं वयासी—

३३. ‘सोष्ठा निसम्भ’ ति श्रुत्वा—श्रोत्रेणाकर्ष्य निशम्य—हृदयेनावधार्य। ‘धाराहयनीद-
सुरभिकुसुमचंचुमालइअउच्छियरोमकूवे’ धाराभि—जलधरवारिधारभिरहतं यशीपस्य—कदम्बस्य
सुरभिकुसुमं तत्था, तदिव चंचुमालइयति—पुलकितोऽत एव उच्छितरोमकूपश्च यः स तथा,
इदं च विशेषणं कविदेव दृश्यते। ‘विअसियवरकमलण्यणवयणे’ विकसितानिभगवदागमन-
वातश्रवणजनितानन्दातिशयादुस्फुलानि वरकमलवन्नयनवदनानि यस्य स तथा।

‘पथलियवरकडगतुडियकेऊरमउडकुंडलहारविरायंतरइयवच्छे’ प्रथलितानि—
भगवदागमनश्रवणजनितसम्प्रमातिरेकात् कम्पितानि वरणि—प्रथानानि कटकानि च कङ्कणानि
तुटिकाश्च—बाहुरक्षकाः केयूराणि च—अङ्गदानि मुकुटं च—किरीटं कुण्डले च—कर्मभिरणे यस्य
स तथा, हारो—मुक्ताकलापो विराजन्—शोभमानो रथितो—विहितो वक्षसि उरसि येन स तथा,
ततः कर्मधारयः। ‘पालंबपलंबमाणघोलंतभूसणधरे’ प्रालम्बो—झुम्बनकं ग्रलम्बमानं—लम्बमानं
घोलं च—दोलायमानं यद्भूषणभ्—आभरणं तज्जारयति यः स तथा।

‘ससंभवं’ ति सादरं ‘तुरियं’ चवलंति—अतित्वरितं, क्रयाविशेषणे देते। ‘पद्मोरुहइ’ ति
प्रत्यवरोहति—अवतरतीत्यर्थ, क्वचिदिदं पादुकाविशेषणं दृश्यते—‘वरुलियवरिद्विरुडु-
अंजणनिउणोवियमिसिमिसितमणिरयणमंडियाओ’ ति एवं चात्राक्षरघटना—वरिष्ठानि—प्रथानानि—
वैद्यरिष्ठाअनानि—रत्नविशेषा यथोस्ते तथा, तथा निपुणेन—कुशलेन शिल्पिना ओवियति—
परिकर्मिते ये ते तथा, अत एव मिसिमिसितति—चिकिचिकायमाने मणिरत्नैः धन्दकान्तादिक-
केतनादिभिर्मण्डिते—भूषिते ये तथा, ततः पदचतुष्यस्य कर्मधारयः।

तथेदभपि ‘अवहड्डु पंच रायककुलाइ, तंजहा—खगं छत्तं उफ्फेसं वाहणाओ वालवीअणं’ ति
तत्रावहड्डु—अपहृत्य—परिहृत्य राजककुदानि—राजदिहानि उफ्फेसंति—मुकुटं वालव्यजनी—
घामरभिति।

‘एगसाडियं उत्तरासंगं’ ति एकः साटकोयसिशस्ति स एकसाटिकः उत्तरासङ्गो—वैक्षकम्

‘आयंते’ति आचान्तो—जलस्पर्शनात् ‘थोक्षे’ति धांक्षो—वियोक्षितमलापनश्चनात्, किमुक्तं मवति?—‘परमसुद्भूए’ अतीव शुचि संवृत्तः। ‘अंजलिमडलियहत्ये’ अञ्जलिना—अञ्जलिकरणतो मुकुलिती—मुकुलाकृतीकृती हस्ती येन स तथा। ‘अंचेइ’ति आकुश्चयति ‘साहटु’ति संहत्य निवेश्य। ‘तिकखुतो’ति त्रिकृत्स्त्रीन् वारानित्यर्थ, ‘निवेसेइ’ति न्यस्यति, ‘ईसि पशुब्रमइ’ति ईषत्—मनाकृ प्रत्युत्रमति—अवनतत्वं विमुश्चति ‘पडिसाहरइ’ति ऊर्ध्वं नयति ॥

मू. (१२-बत्ति) नमोऽत्युणं अरिहेताणं भगवंताणं आइगराणं तित्यगराणं सधंसंबुद्धाणं पुरिसुत्तमाणं पुरिससीहाणं पुरिसवरपुंडरीआणं पुरिसवरगंधहत्यीणं लोगुतमाणं लोगनाहाणं लोगहियाणं लोगपर्द्याणं लोगपञ्चोगराणं अभयदयाणं वकाखुदयाणं मग्गदयाणं सरणदयाणं जीवदयाणं बोहिदयाणं धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं धम्मनायगाणं धम्मसारहीणं धम्मवरचाउरंतवकवद्धीणं

दीक्षो ताणं सरणं गई पड़हा अप्पडिहयवरनाणदंसणधराणं विअहुछउमाणं जिणाणं जावयाणं तिनाणं तारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं मुत्ताणं मोअगाणं सब्बशूणं सब्बदरिसीणं सिवमयलमरुअमनंतमकखयमव्वाबाहमणुरावत्तिसिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपत्ताणं ।

नमोऽत्युणं समणस्स भगवओ महावीरस्स आविगरस्स तित्यगरस्स जाव संपाविउकामस्स मम धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स, बंदामि णं भगवंतं तत्थ गयं इह गते, पासइ मे भगवं तत्थ गए इह गयन्ति कहु बंदति नपंसति ॥

बृ. ‘नमोऽत्युण’ मित्यादि प्राव्यतु, नवरं ‘दीक्षो ताणं सरणं गई पड़हा’ इत्यत्र जे तेसि नमोऽत्युणमित्येवं गमनिका कार्येति । ‘धम्मायरियस्स’ति धर्माचार्यार्थ, न तु कलाचार्यार्थ, धर्माचार्यत्वमेव कथमित्यत आह—‘धम्मोवदेसगस्स’ धर्मोपदेशकार्येति ।

‘तत्थ गयं’ति तत्र ग्रामान्तरे स्थितपु, ‘इह गए’ति अत्रावस्थितोऽहं बन्दे। कस्मादेवमित्यत आह ‘पासइ मे’ति पश्यति मां, ‘से’ति स—भगवान् ‘इतिकहु’ इतिकृत्वा—इतिहेतोः ‘बंदइ’ति पूर्वोक्तस्तुत्या स्तीति ‘णमंसइ’ति नमस्यति—शिरोनमनेन प्रणमति ॥

मू. (१२-बत्ति) बंदिता नमंसिता सीहासणवरगए पुरत्याभिमुहे निसीअह, निसीइत्ता तस्स पवित्रिवाउअस्स अद्वृत्तरसयसहस्तं पीतिदाणं दलयति, दलइत्ता सकारेति सम्माणेति सकारिता सम्माणिता एवं वयासी ।

जया णं देवाणुप्यिया ! समणे भगवं महावीरे इहमागच्छेजा इह समोसरिआ इहेव चंपाए नयरीए बहिया पुण्णमद्वे चेइए अहापडिलवं । उग्गहं उग्गिण्हिता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरेजा तथा णं मम एअमद्वे निवेदिजासितिकहु विसजिते ॥

बृ. ‘अद्वृत्तरसयसहस्सं पीइदानं’ति अष्टोत्तरं लक्षं रजतस्य तुष्टिदानं ददाति स्मेति, तद्यावश्यके माण्डलिकानां प्रीतिदानमर्द्धत्रयोदशलक्षमानमुक्तं, यदाह—

॥ १ ॥ ‘वित्ती उ सुवण्णस्सा बारस अद्वं च सयसहस्साइ ।

तावइयं चिय कोडी पीइदाणं तु चक्षस्स ॥

॥ २ ॥ एयं चेव पमाणं नवरं रययं तु केसवा दिंति ।

मंडलियाण सहस्सा पीइदानं सयसहस्सा ॥ इति ।

इह पुनस्तदद्योत्तरलक्षमानमुक्तमिति कर्थं न दिरोध ?, उच्यते, भगवति व्यापायामागते

तदास्यतीति न विरोधः । 'सङ्करेऽति प्रबरवस्त्रादिभि पूजयति । 'सम्माणेऽति तथाविधया वधनादिप्रतिपत्वा पूजयत्येवेति ।

एवं 'सामिति आणाए विनएण वयणं पडिसुणेऽति वचनान्तरे वाक्यम्, एवमिति—यद्याऽऽदेशं स्वामिन्नित्यामन्त्रणार्थं इति—उपप्रदशने आङ्गया—तदाहां प्रमाणीकृत्येत्यर्थं विनयेन—अजलिकरणादना वचनं—राजादेशं प्रतिशृणोति—अस्युपगच्छति इति ॥

मृ. (१३) तएणं समणे भगवं महावीरे कलं पाउप्यभायाए रथणीए कुलुप्पलकम-लकोमलुम्बिलितंमि आहा(अह)पंडुरे पहाए रत्तासोगप्यगासकिंसुअसुअमुहुगुंजद्वरागसरिसे कमलागरसंडबोहए उड्डियम्मि सूरे तहस्सरसिंसमि विहरति ।

तेयसा जलंते जेणेव चंपा नयरी जेणेव पुण्णभद्रे चेइए तेणेव उवागच्छति रत्ता अहापडिलवं उग्रहं उग्गिणिता संजमेणं तवसा अप्यालं शादेवान्ने विहरति ॥

मृ. 'कलंपाउप्यभायाए रथणीए'ति कल्यमिति—श्वः प्रादुः प्राकाश्ये ततः प्रकाशप्रभातायां रजन्यां 'फुलुप्पलकमलकोमलुम्बियंमि'ति फुलु—विकसितं तद्व तदुत्पलं च—पर्यं फुलोत्पलं तद्व कमलश्च—हरिणविशेषः तयोः कोमलम्—अकठोरमुन्मीलितं—दलानां नयनयोश्चोन्मीलिनं यस्मिस्तत्तथा । तत्र 'जह पंडुरे पमाए'ति अथ रजनीप्रभातानन्तरं पाण्डुरे—शुक्ले प्रभाते—उषसि

'रत्तासोगप्यगासकिंसुअसुअमुहुगुंजद्वरागसरिसे कमलागरसंडबोहए उड्डियम्मि सूरे'ति रक्ताशोकस्यतरुविशेषस्य प्रकाशः—प्रमा स च किंशुकं च—पलाशकुसुमं शुकमुखं च—प्रतीतं गुञ्जा—रक्तकृष्णः फलविशेषः तदर्घं चेति द्वन्द्वः, एषां यो रागो—रक्तत्वं तेन सद्शः—समो यः स तथा, तथा कमलाकरा:—पश्चोत्पत्तिस्यानमूता इदादयस्तेषु यानि षण्डानि—नलिनवनानि तेषां बोधको—विकाशको यः स तथा तत्र, उत्थिते—उद्गते सूरे—रवी ।

किम्भूते ?—‘सहस्रसरसिंसमिदिनअरे तेअसा जलंते’ति विशेषणत्रयं व्यक्तम् । ‘संपलियंकनिसङ्गे’ति पद्मासने निषण्णः, इदं च वाचनान्तरपदम् ॥

मृ. (१४) तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी बहवे समणा भगवंतो अप्येगइया उग्रपब्बइया भोगपब्बइया राहण्ण० नाय० कोरब्ब० खतिअपब्बइआ मडा जोहा सेनावई पसत्थारो सेडुरी इव्वा अन्ने य बहवे एवमाइणो उत्तमजातिकुल-लवविणयविण्णाणवण्णलावण्णविकमपहाणसोभग्गकांतिजुता बहुधणधण्णनिवयपरियालफिडिआ ।

नरबइगुणाइरेगा इच्छिअमोगो सुहसंपललिआ किंपागफलोवमं च मुणिअविलयसोक्खं जलबुद्धुअसमाणं कुसग्गजलबिंदुचंचलं जीवियं च नाऊण अद्वृवमिणं रथमिव पडग्गलग्गं संविधुणिताणं घइत्ता हिरण्णं जाव पब्बइआ, अप्येगइया अछमासपरिआया अप्येगइआ मास-परिआया एवं दुमास तिमास जाव एक्कारस० अप्येगइआ वासपरिआया दुवास० तिवास० ।

अप्येगइआ अनेगवासपरिआया संजमेणं तवसा अप्याणं भावेपाणा विहरति ॥

मृ. 'अंतेवासी'ति शिष्या: । 'अप्येगइय'ति अपि—समुद्धये एकका—एके अन्ये केचिद-पीत्यर्थः 'उग्रपब्बइय'ति उग्राआदिदेवेन ये आरक्षकत्वेन नियुक्ताः तद्वंशजाश्च अत उग्राः सन्तः प्रब्रजिता—दीक्षाभाषिता उग्रप्रब्रजिता: ।

एवमन्यान्यपि पदानि नवरं भोगा—ये तेनैव गुह्येन व्यवहतास्तद्वशजाश्च, राजन्या ये तेनैव वयस्यतया व्यवस्थापितास्तद्वशजाश्च, ज्ञाता—इक्ष्वाकुवंशविशेषभूताः नागा वा—नागवंशप्रसूताः कोरब्बति—कुरुवः—कुरुवंशप्रसूताः, क्षत्रियाश्चातुर्वर्ण्ये द्वितीयवर्णभूताः, भडति—चारभटाः, जोहलि—मटेष्योविशिष्टतरः सहस्र्योषादयः, सेणावइति—सैन्यनायकाः, पसत्यारति—प्रशस्तारो धर्मशास्त्रपाठकाः, श्रेष्ठिनः—श्रीदेवताध्यासितसीदर्णपद्माङ्कितमस्तकाः, इच्छति—इभ्याः हस्तिप्रमाणद्रविणराशिपतयः ‘अन्ने य बहवे एवमाइणो’ति एवमप्रकाराः ‘उत्तमजाइकुल-रूपविनयविष्णाणवण्णलावण्णविक्षमपहाणसोहगकंतिजुत्त’ति उत्तमा ये जात्यादयः प्रधाने च ये सौभाग्यकान्ती तैर्ये मुक्तास्ते तथा, तत्र जाति—मातृकः पक्षः कुलं—पैतृकः पक्षः रूपं—शरीराकारः विनयविज्ञाने च—प्रतीते वर्णो—गीरत्वादिका कायच्छाया लावण्यम्—आकारस्यैव सृहणीयता विक्रमः—पौरुषं सौभाग्यम्—आदेयता क्वन्ति:—दीसिः ।

‘बहुधण्डण्णनिवयपरियालफिडिआ’ बहवो ये धनानां—गणिमधरिमादीनां धान्यानां च—शाल्यादीनांनिचयाः—सञ्चयाः परिवारस्य—दासीदासादिपरिकरस्तैः स्मुटिता—ईश्वरान्तराण्णतिक्रान्ताः अथवा तेष्यः सर्वसङ्कल्पागेन दूरीभूता येते तथा, पाठान्तरे बहवो धनधान्यनिवयपरिवारा यस्यां स तथाभूता स्थिति गृहवासे येषां ते तथा । ‘नरवङ्गुणाइरेआ’ नरपतेः—राज्ञः सकाशादगुणीः—विभवसुखादिभि अतिरेकः—अतिशयोयेषां ते तथा ।

‘इच्छियमोगा’ ईसिता—वाच्छिता: भोगाः—शब्दादयो येषां ते तथा । ‘सुहसंपललिया’ सुखेन सम्प्रलिताः—प्रक्रीडीता ये ते तथा । ‘किंपागफलोवर्म च’ति विषवृक्षफलतुल्यं पुनः ‘भुणिआ’ति ज्ञात्या ‘विसयसुहं’ति व्यक्तं, तथा ‘जलबुधुअसभानं’ कुशाये जलविन्दुः कुशाग्रजलविन्दुस्तद्वश्चलं ‘जीवियं’ति जीवितव्यं च ज्ञात्या, तथा ‘अस्तुवमिष्यं’ति इदं विषयसौख्यधनसञ्चयादिकम् अद्युवम्—अनित्यरूपं रज इव पटाग्रलान्नं ‘संविधुणिता ण’ति विधूय—ज्ञायिति विहाय, तथा ‘घइत्त’ति त्यक्त्वा, किंतदित्याह—‘हिरण्यं च’ रूपं, यावच्छब्दोपादानादिवं द्व्ययम्—विद्धा सुव्वण्णं विद्धा धणं एवं धणं बलं वाहणं कोसं कोङ्गारं रजं रुं पुरं अंतेहरं विद्धा विपुलधनकणगरयणमणिमोत्तिअसंख्यसिलप्यवालरत्तरयणमाईयं संतसारसावतेऽनं विच्छब्दुइत्ता विगोवइत्ता दानं च दाइयाणं परिभायइत्ता मुंडा भविता अगाराओ अनगारियं मिति, व्यक्तं दैतत् ।

नवरं सुवर्णं घटितं धनं—गवादि बलं—चतुर्खं वाहनं—वेगसरादिकं पुनर्धनं—गणिमादिकनकम्—अधटितसुवर्णं रलानि—कर्केतनादीनि भण्यः—चन्द्रकान्तादयः भीक्षिकानि—मुक्ताफलानि शङ्काः—प्रतीताः शिलाप्रवालानि—विदुमाणि रक्तरलानि—पश्चरागा आदिशब्दा—द्वस्त्रबलादिपरिग्रहः, एतेन किमुक्तं भवतीत्याह—‘संत’ति विष्मानं सारस्वापतेयं—प्रथानद्रव्यं, किमित्याह—विच्छर्य—विशेषेण त्यक्त्वा विच्छर्दवद्वा कृत्वा निष्कमणमहिमकरणतः, तथा तदेव गुप्तं सद्विगोप्य—प्रकाशीकृत्य दानातिशयादत एव ।

‘दानं च दाइयाणं’ति दानार्हेभ्यः परिभाज्य—दत्त्वा, गोत्रिकेभ्यो वा—विभागशो दत्त्वा मुण्डा भूत्वा—द्रव्यतः शिरोतुञ्चनेन भावतः क्रोधाध्यपनयनेन अगाराद्—गेहात् निष्कम्येति शेषः, अनगारितां—साधुतां प्रव्रजिता—गताः, विभक्तिपरिणामाद्वा अनगारितया प्रव्रजिताः—श्रम-

णीभूताः पर्यायसूत्राणि व्यक्तान्येवेति ॥

बृ. (१६) तेण कालेण तेण समएण समणस्स भगवजो महाकीरत्स अंतेवासी बहवे निगंथा भगवंतो अपेगइआ आधिनिर्देहिद्युगाली लाव केवलनागी उपेगइआ मणवलिआ वदवलिआ कायवलिआ अपेगइआ मणेण सावाणुगहसमत्या ३ अपेगइआ खेलोसहिपत्ता एवं जल्लोसहिं० विष्पोसहिं० आमोसहिं० सब्बोसहिं० अपेगइआ कोडुबुद्धी ।

एवं दीअबुद्धी पडुबुद्धी अपेगइआ पदाणुसारी अपेगइआ संभिन्नसोआ अपेगइआ खीरासवा अपेगइआ महुआसवा अपेगइआ सम्पिआसवा अपेगइआ अकिञ्चणमहानसिआ एवं उज्जुमतीअपेइआ विउलमई विउव्यणिद्विपत्ता चारणा विज्ञाहरा आगासातिवाइणो ॥

बृ. साधुवर्णकगमान्तरं व्यक्तमेव, नवरं 'मणोबलिय' ति मनोबलिकाः—मानसावष्टमवन्तः वाग्बलिकाः—प्रतिज्ञाताथीनिर्वाहकाः परपक्षसोभकारिवचना वा, कायवलिकाः क्षुधादिप-रीषेष्वगत्तानीभवत्कायाः 'नाणवलिया' अव्यभिद्यारिज्ञानाः 'दंसणवलिया' परैरस्तोभ्यदर्शनाः 'चारितवलिया' ह्यति व्यक्तु वाचनान्तराधीतं चेदं विशेषणत्रयम् 'अपेगइआ मणेण सावाणुग-हसमत्या' मनसैव परेषां शापानुग्रही—अपकारोपकारी कर्तु समर्था हत्यर्थ, एवं वाचा कायेन चेति ।

'खेलोसहिपत्त' ति खेलो-निष्ठीवनं स एवीषधि सकलरोगाधनर्थोपशमहेतुत्वात् खेलोपधिस्तां प्राप्ता ये ते तथा, एवमन्यत्रापि, एव ओषधि इति । 'आमोसहिं' ति आमर्षण-मामर्ष-हस्तादिसंस्पर्श इति ।

'सब्बोसहिं' ति सर्व एव खेलजल्लविप्रुटकेशोमनखादय ओषधि सर्वीषधि, 'कोडुबुद्धि' ति कोष्ठवत्—कुशूल इव सूत्रार्थधान्यस्य यथाप्राप्तस्याविनष्टस्याऽऽजन्मधरणाद्विद्धि—मतिर्येषां ते तथा । 'बीजबुद्धि' ति बीजभिव विविधार्थीयिगमरूपमहातस्तजननाद्विद्धिर्येषां ते तथा । 'पडुबुद्धि' ति पटवत् विशिष्टवक्तृवनस्पतिविसृष्टिविधप्रभूतसूत्रार्थपुष्पफलग्रहणसमर्थतया द्विद्धिर्येषां ते तथा

'पदाणुसारी' ति पदेनसूत्रावयवेनैकेनोपलब्धेन तदनुकूलानि पदशतान्यनुसरन्ति—अभ्युहयन्तीत्येवंशीलाः पदानुसारिणः । 'संभिन्नसोअ' ति सम्भिन्नान्—बहुभेदभिन्नान् शब्दान् पृथक् पृथक् युगपच्छृण्वन्तीति सम्भिन्नश्रोतारः, सम्भिन्नानि वा—शब्देन व्यापानि शब्दग्राहीणि, प्रत्येकं वा शब्दादिविषयैः श्रोतांसि—सर्वेन्द्रियाणि येषां ते तथा । 'खीरासव' ति खीरवन्मधुरत्वेन श्रोतृणां कर्णमन—सुखकरं वचनमाश्रवन्ति—क्षरन्ति ये ते क्षीराश्रवाः ।

'महुआसव' ति मध्याश्रवाः प्राग्वत्, नवरं मधुवत्सर्वदोषशमनिमित्तत्वादालहादकल्पाद्वा तद्वधनस्य क्षीराश्रवेभ्यस्ते भेदेनोक्ताः । 'सम्पिआसव' ति सर्पिराश्रवास्तथैव, नवरं श्रोतृणां स्वविषये स्नेहातिरेकसम्पादकत्वात् क्षीराश्रवमध्याश्रवेभ्यो भेदेनोक्ताः । 'अक्खीणमहाणसीय' ति महानसम्—अन्नपाकस्थानं तदाश्रितत्वाद्वाऽन्नमपि महानसमुच्यते, ततश्चाक्षीणं—पुरुष-शतसह-स्त्रम्योऽपि दद्यमानं स्वयमभुक्तं सत् तथाविधलब्धिविशेषादनुटितं तस्तन्महानसं च—भिन्नालब्धं भोजनमक्षीणमहानसं तदस्ति येषां ते तथा । 'उज्जुमइ' ति क्रज्ज्वी सामान्यतो मनोमात्रग्राहिणी मति—मनःपर्यायज्ञानं येषां ते तथा ।

'विउलमई' ति विपुला—बहुविधविशेषणोपेतमन्यमानवस्तुग्राहित्वेन विस्तीर्ण

मति—मनः पर्यायज्ञानं येषां ते तथा, तथाहि—घटोऽत्रेन लिङ्गितः यज्ञ इत्यहम् सौकर्यादि वैज्ञानिक प्राप्तिः पाटलिपुत्रकादि कालतः शारदादिमार्घितः कालवर्णादिरित्येवं विपुलमत्यो जानन्ति, क्रज्ञमत्यस्तु सामान्यत एव, तथा अर्द्धतृतीयाहुलन्द्युने मनुजक्षेत्रे व्यवस्थितसंहिनां मनोग्राहिका आद्याः, इतरे तु सम्पूर्ण इति । ‘विउब्बणिह्निपत्त’ ति विकुर्वणा—वैक्रियकरणलभ्य ईव ऋद्धिस्तां प्राप्ता ये तथा ।

‘चारण’ ति चरणं—गमनं तदतिशयवदस्ति येषां ते चारणाः, ते च द्विधा—जह्नाचारणा विधाचारणाश्च, तत्राष्माष्मेन क्षपतो यतेर्या लभ्यिरुत्पद्यते यया च कञ्जिङ्गहाव्यापारमाश्रित्यैकेनैवोपपातेन ब्रयोदशं रुचकवराभिधानं द्वीपं मेरुमस्तकं च यावदगन्तुं प्रतिनिवृत्तश्च तत उत्पातद्वयेनेहागन्तुं समर्थो भवति तथा युक्ता आद्याः, या पुनः षष्ठं क्षपत उत्पद्यत, यया श्रुतविहितेषु पृष्ठभृतयोत्पातद्वयेनाष्मं नन्दीश्वराख्यं द्वीपं मेरुमस्तकं च गन्तुं ततः प्रतिनिवृत्तश्चेकेनैवोत्पातेनेहागन्तुं समर्थो भवति तथा युक्ता द्वितीया इति । ‘विजाहर’ ति प्रज्ञमयादिविधविद्यविशेषधारिणः ।

‘आग्नासातिवाइणो’ ति आकाशं—व्योमातिपत्तन्ति—अतिक्रामन्ति आकाशगाभिविद्याप्रभावात् पादलेपादिप्रभावाद्वा आकाशाद्व हिरण्यवृक्षयादिकमिष्टमनिष्ट वाऽतिशयेन पातयन्तीत्येवंशीला आकशातिपातिनः, आकशादिवादिनो वा—अमूर्तनामपि पदार्थानां साधन समर्थवादिन इति भावः ।

मू. (१५-वर्तम) अप्येगइजा कणगावलिं तवोकम्पं पडिवण्णा एवं एकावलिं खुड्डागसीहनिकलियं तवोकम्पं पडिवन्ना अप्येगइयामहालयं सीहनिकलियं तवोकम्पं पडिवन्ना भद्रपडिमं महाभद्रपडिमं सञ्चतोभद्रपडिमं आयं विलवद्धमाणं तवोकम्पं पडिवन्ना ।

बृ. ‘कणगावलिं तवोकम्पं पडिवण्णा’ ति कनकमयमणिकमयो भूषणविशेषः, कल्पनया तदाकारं यत्पस्तल्कनकावलीत्युच्यते, ततस्थापना चैवम्—चतुर्थैषष्ठमष्टमं चोत्तराधर्येणावस्थाप्य तेषामधोऽष्टावष्टमानि चत्वारि चत्वारि पडिकतद्वयेनावस्थापनीयानि, उभयतो वा रेखाचतुष्कणं नव कोष्ठकान्विधाय मध्यमे शून्यं विधाय शेषेष्वषु तानि स्थापनीयानि, ततस्तस्याधोऽधः चतुर्थादीनि चतुर्स्त्रिंशत्तमपर्यन्तानि ।

ततः कनकावलिमध्यभागकल्पनया चतुर्स्त्रिंशत्तदृष्टमानि, तानि चोत्तराधर्येण द्वेत्रीणि चत्वारि पञ्चपद् पञ्चचत्वारि त्रीणि द्वेचत्वेवं स्थाप्यानि, अथवाऽष्टमभिषङ्गिभ्यश्च रेखाभिः पञ्चत्रिंशत्कोष्ठकान् विधाय मध्ये शून्यं कृत्वा शेषेषु तानि स्थापनीयानीति ।

तत उपर्युपरि चतुर्स्त्रिंशत्तमादीनि चतुर्थान्तानि, ततः पूर्ववेदावष्टमानि, ततोऽष्टमं षष्ठं चतुर्थं चेति । चतुर्थादीनि च क्रमेणीकोपवासादिरूपाणीति । अत्र चैकस्यां परिपाट्यां विकृतिभिपारणकं, द्वितीयस्थानिर्विकृतिकेन, तृतीयायामलेपकृता, चतुर्थाद्याधाम्लेनेति । अत्र चैकैकस्यां परिपाट्यामेकं संवत्सरो मासाः पञ्च दिनानि च द्वादश, परिपाटीचतुष्टये तु संवत्सराः पञ्च मासानव दिनानि चाष्टादशेति । ‘एवमेकावली’ कनकावल्यभिलापेनेत्यर्थ, एकावली च नान्यत्रोपलब्धेति न लिङ्गिता ।

‘खुड्हागसीहनिकलियं’ति वक्ष्यमाणमहासिंहनिकडितापेक्षया क्षुलकं सिंहनिकडितं सिंहगमनं तदिदं यत्तपस्तत् सिंहनिकडितमित्युच्यते, तदगमनं चातिक्रन्तदेशावलोकनतः, एवमतिक्रन्ततपः समासेवनेनापूर्वतपसोऽनुष्ठानं यत्र तसिंहनिकडितमिति, तस्मैवम्—चतुर्थं ततः षष्ठ्यतुर्थं उष्टमष्ठे दशमाष्ठमे द्वादशदशमे चतुर्दशद्वादशे षोडशचतुर्दशे अष्टादशषोडशे द्विशतितमाष्ठमे विंश्चित्तम् लेहिः हस्तेण विडीयते, ततः षोडशद्वादशे चतुर्दशषोडशे द्वादशचतुर्दशे दशमद्वादशे अष्टमदशमे षष्ठ्यतुर्थष्ठे चतुर्थं चेति ।

अत्र च एकस्यां परिपाट्यां दिनमानम् नवकसङ्कलने द्वे ४५ । ४५ अष्टकसङ्कलना चैका ३६ सप्तकसङ्कलनाऽप्येकैव २८ पारणकदिनानि ३३ सर्वाग्रम् १८७, एवं च मासाः ६ दिनानि च ७, चतस्रूषु परिपाटीष्वेतदेव चतुर्गुणं स्यात्, तत्र वर्षे २ दिनानि २८, तत्र प्रथमपरिपाट्यां पारणकं सर्वकामगुणितं, द्वितीयस्यां निर्विकृतिकं, तृतीयायामलेपकारि, चतुर्थ्यार्भायामाल्मभिति एवं महासिंहनिकडितमपि, नवरमिह स्थापना एकादयः षोडशान्ताः पुनः षोडशादय एकान्ताः स्थापन्ते, तत्र द्वयादीनां षोडशान्तान्मग्रेप्रत्येकमेकादयः पञ्चदशान्ताः स्थापन्ते, तथा येषोडशादय एकान्ताः स्थापितास्तेषु पञ्चदशादीनां द्वन्तान्मादी चतुर्दशादयः स्थापनीयाः, चतुर्थादिना चाभिलापेन ते समुत्कीर्तनीयाः ।

दिनमानं चैकस्यां परिपाट्यामिदमत्र—द्वे षोडशानां सङ्कलने १३६, १३६ एका पञ्चदशानां १२० चतुर्दशानामप्येकैव १०५ एकषष्ठिश्च पारणकानीति, सर्वाग्रं च ५५८, एवं च वर्षमेकं पद्मच मासाः दिनान्यष्टादशेति, परिपाटीष्वतुष्टये चतुर्गुणमेतदेव वर्षाणि ६ मासी २ दिनानि १२

तथा भद्रप्रतिमा—यस्यां पूर्वदक्षिणापरोत्तराभिमुखः प्रत्येकं प्रहरचतुर्थं कायोत्सर्गं करोति, एषा च्छहोरात्रद्वयमानेति, महाभद्राऽपि तथैव, नवरमहोरात्रं यावदेकैकदिग्भिमुखः कायोत्सर्गं करोति, अहोरात्रचतुर्थं चास्यां भानमिति, सर्वतोभद्रा पुनर्यस्यां दशसु दिक्षु प्रत्येकमहोरात्रं कायोत्सर्गं करोति । अस्यां च दशाहोरात्राणि मानमिति ।

अथवा द्विविधा सर्वतोभद्रा—कुद्रा महती च, तत्र कुद्रायाः स्थापनोपायगाया चेयमत्र—

॥ १ ॥ ‘एगाई पंचंते ठविउं मज्जां तु आइमणुपंति ।

सेसे कमेण ठविउं जाणेज्ञा सव्वओभद्व ॥’

तपोदिनानीह पञ्चसप्तति, पारणकदिनानि तु पञ्चविंशति, सर्वाणि दिनानि शतमेकस्यां परिपाट्यां, चतस्रूषु त्वेतदेव चतुर्गुणम् । एवं महत्यपि, नवरमेकादयः सप्तान्तास्तस्यामुपवासा भवन्ति, स्थापनोपायगाया त्वियम्—

॥ १ ॥ ‘एगाई सततं ता ठविउं मज्जां तु आइमणुपंति ।

सेसे कमेण ठविउं जाण महासब्दओभद्व ॥’

१-२-३-४-५-६-७ इयं ग्रथमा पङ्क्ति ४-५-६-७-९-२-३ द्वितीया ७-९-२-३-४-५-६ तृतीया ३-४-५-६-७-९-२ चतुर्थी ६-७-९-२-३-४-५ पञ्चमी २-३-४-५-६-७-९ षष्ठी ५-६-७-९-२-३-४ सप्तमी ।

इह च षन्नवत्यधिकं शतं तपोदिनानां स्यादेकोनपञ्चाशङ्क पारणकदिनानि, एवं चार्षी मासाः पञ्च दिनानि, चतस्रूषु परिपाटीष्वेतदेव चतुर्गुणमिति ।

‘आयं विलवद्धमाणं’ ति यत्र चतुर्थं कृत्वा आयामास्त्रं क्रियते, पुनश्चतुर्थं, पुनर्द्वे आयामास्त्रे, पुनश्चतुर्थं, पुनरस्त्रीणि आयामास्त्रानि, एवं यावद्वतुर्थं शतं चायामास्त्रानां क्रियत इति, इह च शतं चतुर्थानां तथा पञ्च सहस्राणि पश्चाश्रादधिकानि आयामास्त्रानां भवन्तीति ।

मू. (१५-वर्ति) मासिअं भिक्खुपडिमं एवं दोमासिअं पडिमं तिमासिअं पडिमं जाव सत्तमासिअं भिक्खुपडिमं पडिवण्णा पढभं सत्तराइंदिअं अप्पेगइया भिक्खुपडिमं पडिवण्णा जाव तद्वं सत्तराइंदिअं भिक्खुपडिमं पडिवण्णा अहोराइंदिअं भिक्खुपडिमं पडिवण्णा इक्कराइंदिअं भिक्खुपडिमं पडिवन्ना

सत्तासत्तमिअभिक्खुपडिमं अङ्गुष्ठमिअभिक्खुपडिमं नवनवमिअभिक्खुपडिमं दसदसमिअभिक्खुपडिमं खुहियं मोअयडिमं पडिवण्णा महलियं मोअपडिमं पडिवण्णा जयमज्जं चंदपडिमं पडिवण्णा थडर मज्जं चंदपडिमं पडिवण्णा संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा विभरंति ॥

बृ. 'मासियं भिक्षुपुणिभं' ति मासपरिमाणा मासिकी तां भिक्षुप्रतिमां—साधुप्रतिज्ञाविशेषं, तत्र हि मासं यावदेका दत्तिर्भक्तस्यैकैव च पानकस्येति, एवं द्वितीयाद्याः सप्तम्यन्ताः एकैक-दत्तिवृद्धियुक्ता इति । 'पद्मसत्तराइदिअं' ति तिसृणां मध्ये प्रथमा सप्तरात्रिन्दिवा—सप्तहोरात्र-प्रमाणा, अस्यां स चतुर्थं चतुर्थं न पानकाहारविरहित उत्तानको वा याश्वरशायी वा निषष्ठोपगतो वा ग्रामादिश्यो बहिर्विहरति, द्वितीयसप्तरात्रिन्दिवाऽप्येवंविधैव, नवरं उल्कुटको वा लगण्डशायी वा दण्डायतो वा विहरति, एवं तृतीया सप्तरात्रिन्दिवेवापि, नवरं गोदोऽहिकास्थितो वा वीरासनिको वा आग्रकृज्जो वा आस्ति इति ।

‘राइंडिंग’ ति रात्रिन्दिवप्रमाणामहोरात्रिकीभित्यर्थ, अस्यां च षष्ठोपवासिको ग्रामादिभ्यो बहि प्रलम्बमुजस्तिष्ठतीति । ‘एगराइयं’ ति एका रात्रि प्रमाणमस्या इत्येकरात्रिकी ताप्, अस्यां चाष्टममवित्तिको ग्रामादिबहिरीषदवनतगात्रोऽनिमिषनयनः शुच्छपुद्गलनिरुद्धृष्टिः जिनमुद्रास्थापितपादः प्रलम्बितभुजस्तिष्ठतीति, विशिष्टसंहननादियक्त एव दैत्यः प्रतिपृथग्ने, आह च—

॥१॥ ‘पडिवजाइ एयाओ संघयणधिडिजओ महासत्तो ।

पडिमात भावियप्पा सर्वं गुरुणा अणन्नाओ ॥” इत्यादि ।

‘सत्तसत्तमियं’ ति सप्तसप्तमानि दिनानि यस्यां सातथा सा च सप्तमिदिनानां सप्तकैर्भवति, तत्र च प्रथमदिने एका दत्तिर्भक्तस्यैकैव च पानकस्यैवं द्वयादिष्वेकोत्तरया वृद्धया सप्तमदिने सप्त दत्तयः, एवमन्यान्यपि षट् सप्तकानि, अथवा प्रथमसप्तके प्रतिदिनमेका दत्तिर्द्वितीयादिषु तु द्वयादयो यावत्सप्तमे सप्तके प्रतिदिनं सप्तेति, एवमष्टाष्मिका नवनवमिका दशादशमिका चेति, नवरं दत्तिवृद्धिकायेति। क्रमविदिह स्थाने भद्रासुभद्रामहाभद्रासर्वतोभद्रामद्रातराश्च भिसुप्रतिमाः पठ्यन्ते, तत्र सुभद्रा अप्रतीता, शेषास्त्र व्याख्याताः प्राक्।

‘खुहियं’ ति क्षुद्रिका—महत्यपेक्षया लघ्वी मोक्षप्रतिमा—प्रश्नवणाभिग्रहः, इयं च द्रव्यतः प्रश्नवणविषया प्रश्नवणस्याप्रतिष्ठापनेत्यर्थ, द्वेत्रतो ग्रामादेवंहि, कालतः शरदि निदाधेवाप्रतिपद्धते, मुक्त्वा ऐत् प्रतिपद्धते चतुर्दशभक्तेन समाप्त्यते, अभुक्त्वा चेत् प्रतिपद्धते तदा षोडशभक्तेन समाप्त्ये, भावतस्तु दिव्यादिकोपसर्गसहनभिति । एवं महामोक्षप्रतिमाऽपि नवरं भुक्त्वा चेत् प्रतिपद्धते तदा षोडशभक्तेन समाप्त्यते, अभुक्त्वा ऐतदाऽष्टादशभक्तेनेति । ‘जवमज्जं चंदपणिमं’ ति यवस्थेव मध्यं यस्यां सा यवमध्या, चक्र इव कला वृद्धिहानेभ्यां चा भ्रतेभा सा पञ्चप्रतिमा, तथाहि—शुक्लप्रतिपदि एकं कवलं भिक्षां चा अस्यवहृत्य प्रतिदिनं कवलादिवृद्धया पञ्चदश पीर्णमास्यां कृष्णप्रतिपदि च पञ्चदशैव मुक्त्वा प्रतिदिनमेकहन्या अमावास्यामेकमेव यस्यां भुझे सा स्थूलमध्यत्वत् यवमध्येति ।

‘वद्वरमज्ज्ञां चंदपडिमं’ ति वैरस्येव (वज्रस्येव) मध्यं यस्यां सा तथा, यस्यां हि कृष्णप्रतिपदि पश्चदश कवलान् भुक्त्वा ततः प्रतिदिनमेकहान्या अमावास्यायामेकं शुक्लप्रतिपदयेकमेव, ततः पुनरेकैकवृद्धया पौर्णमास्यां पश्चदश भुक्ते सामान्यमध्यत्वाद्ब्रह्मध्येति ॥ वाचनान्तराधीतमथ पदचतुर्षुकम्—‘विवेगपडिमं’ ति विवेचनं विवेकः—त्यागः, स चान्तराणां कषायादीनां बाह्यानां च गणशरीरानुचितभक्तपानादीनां तत्प्रतिपत्तिर्विवेकप्रतिमेति । ‘विउसग्गपडिमं’ ति व्युत्सर्गप्रतिमा—कायोत्सर्गकरणमिति ।

‘उवहाणपडिमं’ति तपेदिषयोऽभिग्रहः, यद्यपि दशाश्रुलक्ष्ये भिक्षुपसकप्रतिमास-
स्वरूपेयमुक्ता तथापीह तथा न व्याख्याता, भिक्षुप्रतिमानां प्रागेव दर्शितल्लाद्, उपासकप्रतिमानां
च साधुनामसम्भवात् । ‘पडिसंलीणपडिमं’ति संलीनताऽभिग्रहभिति ॥

मू. (१६) तेण कालेण तेण समएण समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी बहवे थेरा भगवंतो जातिसंपन्ना कुलसंपन्ना बलसंपन्ना रूबसंपन्ना विनयसंपन्ना नाणसंपण्णा दंसणसंपन्ना चरित्रसंपन्ना लज्जासंपन्ना लाघवसंपन्ना ओसंसी तेअंसी बद्धांसी जसंसी ।—

—जिअकोहा जियमाणा जिअमावा जिअलोभा जिअइंदिआ जिअणिहा जिअरीसहा
जीविआसमरणभयविष्यमुक्त वयप्पहाणा गुणप्पहाणा करणप्पहाणा दरणप्पहाणा णिग्गहप्पहाणा
निलघियप्पहाणा अजखप्पहाणा महवप्पहाणा लाघवप्पहाणा —

—खंतिप्पहाणा मुत्तिप्पहाणा विजाप्पहाणा मंतप्पहाणा वेअप्पहाणा बंभप्पहाणा नयप्पहाणा नियमप्पहाणा सन्धप्पहाणा सोअप्पहाणा चारुवण्णा लज्जातबस्सीजिंदिआ सोही अनियाणा अपुस्सुआ अबहिस्सेसा अप्पडिलेस्सा सुसामण्णरया वंता इणमेव निगग्धं पावयणं पुरओकाऊं विहरति ।

४३. साधुवर्णकगमान्तरमेव, तत्र 'जाङ्गसंपत्ति' उत्तममातृकपक्षयुक्ता इत्यवसेयम्, अन्यथा मातृकपक्षसम्पत्तिं पुरुषमात्रस्यापि स्यादिति नैषामुल्कर्ष कश्चिदुक्तः स्याद्, उल्कर्षभिधानार्थै चैषां विशेषणकदम्बकं चिकीर्षितमिति, एवं 'कुलसंपत्ता' इत्याद्यपि विशेषणनवकं, नवरं कुलं—पैतृकः पक्षः वं—संहननसमुत्त्यः प्राणः रूपम्—आकृतिं विनयज्ञाने प्रतीते दर्शनं—सम्पत्त्वं धरित्रं—समित्यादि लज्जा—अपवादभीरुता संयमो वा लाघवं—द्रव्यतोऽल्पोपधिता भावतो गरवत्रयत्यागः 'ओअंसि'ति ओजो—मानसोऽवष्टमस्तद्वन्तः ओजस्विनः 'तेयंसि'ति तेजः

शरीरभातद्वन्तः तेजस्विनः 'वद्वांसि' ति वचो—वचनं सीभाग्याद्युपेतं येषामस्ति ते वचस्विनः, अथवावर्च—तेजः प्रभाव इत्यर्थ, तद्वन्तो वर्चस्विनः 'जसंसि' ति यशस्विनः—ख्यातिमन्तः जितक्रषा-दीनिसप्तविशेषणानि प्रतीतानि, नवरं क्रषादिजयः—उदयप्राप्तक्रधादि-विफलीकरण्तोऽवसेयः।

'जीविआसमरणमयविष्यमुक्त' जीविताशया मरणभयेन च विष्यमुक्ताः, तदुभयोपेक्षका इत्यर्थ, 'वयप्यहाणे' ति ब्रतं—यतित्वं प्रधानम्—उत्तमं शाक्यादियतित्वापेक्षया निर्ग्रन्थयतित्वाद्येषां, ब्रतेन वाप्रधानायेतेतथा, निर्ग्रन्थश्रमणा इत्यर्थ, तेचनव्यवहारतएवेत्यत आह—'गुणप्यहाणे' ति प्रतीतं, नवरं गुणाः—करुणादयः, गुणप्रान्यमेव प्रपश्यत्राह—'करणप्यहाणे' त्यादिविशेषणसप्तकं प्रतीतार्थं च, नवरं करणं—पिण्डविशुद्ध्यादिचरणं—महाब्रतादि निय्रहः—अनाचारप्रवृत्तेनिषेधनं निश्चयः—तत्वनिर्णयः विहितानुष्ठानेषु च अवश्यं करणाभ्युपगमः।

आर्जवं—मार्योदयनिय्रहः मार्दवं—मानोदयनिरोधः, लाघवं—क्रियासु दक्षत्वं क्षान्ति—क्रोधोदयनिय्रह इत्यर्थः, मुक्ति—लोभोदयविनिरोधो विद्याः—प्रज्ञासयादिकाः भन्त्रा—हरिषेण-मेष्यादिमन्त्राः वेदाः—आगमाः ऋग्वेदादयो वा ऋग्म—ब्रह्मचर्यं कुशलानुष्ठानं वा नया—नीतयः नियमा—अभिग्रहाः सत्यं—सम्यग्वादः शौर्यं—द्रव्यतो निलेपता भावतोऽनवद्यसमाचारः, यथोह शरणकरणग्रहणेऽप्यार्जवादिग्रहणं तदार्जित्वैतत्र प्राप्ताः प्राप्तुः प्राप्तुः प्राप्तुः, 'यात्रद्वया' ति सल्कीर्तयः गौराद्युदात्तशारीरवर्णयुक्ता वा सवज्ञा वा।

'लज्जातवस्सीजिद्विदिय' ति लज्जाप्रधानास्तपस्विनः—शिष्या जितेन्द्रियाश्च येषां ते लज्जातपस्विजितेन्द्रियाः, अथवा लज्जया तपः श्रिया च जितानीन्द्रियाणि यैस्ते लज्जातपः—श्रीजितेन्द्रियाः, यद्यपि जितेन्द्रिया इति प्रागुक्तं, तथापीह लज्जा तपोविशेषितत्वात् पुनरुक्तात्म-मवसेयमिति, 'सोहि' ति सुहृदो—मित्राणि जीवलोकस्येति गम्यम्, अथवा शोधियोगाच्छोधयः—अकलुषहृदया इत्यर्थः, 'अनियाण' ति अनिदाना—निदानरहिताः 'अप्युस्सुय' ति अल्पौत्सुक्या—जीत्सुक्यवर्जिताः 'अबहिष्ठेस' ति संयमादवहिर्भूतमनोवृत्तयः, 'अप्यडिलेस्सा [वा]' अप्रतिलेश्या—अतुलमनोवृत्तयः, 'सुसामण्णरय' ति अतिशयेन श्रमणकर्मासक्ताः।

'दंत' ति गुरुभिर्दमं ग्राहिताः विनयिता इत्यर्थ, इदमेव नैर्ग्रन्थं प्रवचनं 'पुरओकाउ' ति पुरस्कृत्य—प्रमामीकूल्य विहरन्तीति, कचिदेवं च पठयते—'बहूणं आयरिया' अर्थदायकत्वात् 'बहूणं उवज्ज्ञाया' सूत्रदायकत्वात्, बहूनां गृहस्थानां प्रब्रजितानां च दीप इव दीपो भीहतमः पटलपाटनपदुत्वात्, दीप इव वा दीपः संसारसागरनिमग्नानामाश्वासभूतत्वात्, 'ताणं' ति त्राणमनर्थेभ्यो रक्षकत्वात्, 'सरणं' ति शरणमर्थसम्पादकत्वात् 'गद' ति गम्यत इति गतिरभिगमनीया इत्यर्थ, 'पइड' ति प्रतिष्ठन्त्यस्यामिति प्रतिष्ठा आश्रय इत्यर्थः ॥

पू. (३६-कत्ति) तेसि एं भगवंताणं आयावायावि विदिता भवति परवाया विदिता भवति आयावायं जमइत्ता लवणमिव मत्तमातंगा अच्छिद्वपसिणवागरणा रयणकरंडगसमाणा कुतिआवणभूआ परवादियपमद्दणा—

—दुवालसंगिणो समतगणिपिडगधरा सव्वक्खरसणिवाइणो सव्वभासाणुगामिणो अजिणा गिनसंकासा जिनाइव अवितहं वागरमाणा संजमेणं तवसा अप्याणं भावेमाणा विहरति वृ. तेषां भगवंता 'आयावायावि' ति आत्मवादाः—स्वसिद्धान्तप्रवादाः, अपि समुच्चये,

पाठान्तरेणात्मवादिनो जैना इत्यर्थ, विदिताः—प्रतीताः भवन्ति, तता परवादाः—शाक्यादिमतानि, पाठान्तरेण परवादिनः—शाक्यादयो विदिता भवन्ति, स्वपरसिद्धान्तप्रवीणतया, ततश्च ‘आयावायं’ ति स्वसिद्धान्तं ‘जमद्वत्’ ति पुनः पुनरावतनेनातिपरिषितं कृत्वा, किमिव के इत्याह—नलवनभिव मत्तमातक्ता इति प्रतीतं, नलवना इति पाठान्तरं, नलवनानीवेति व्याख्येयं, ततः ‘अच्छिद्वपसिणवागरण’ ति अविरलप्रश्ना अविरलोत्तराश्च सम्भूताः सन्तो विहरन्तीति योगः, ‘रणकरंडगसमाण’ ति प्रतीतं ।

‘कुतिआवणभूज’ ति कुत्रिकं—स्वर्गमर्त्यपातालक्षणं भूमित्रयं तत्सम्बद्धं वस्त्वपि कुत्रिकं, तत्सम्पादक आपणो—हङ्कः कुत्रिकापणस्तद्भूताः—समीहितार्थसम्पादनलभियुक्तत्वेन तदुपमाः, ‘परवाह्यपमद्वण’ ति तन्मतप्रमद्वनात् ‘परवाह्यहि अणोक्तंता इत्यादि चोहसपुष्ट्वी’ त्वन्तं वाचनान्तरं, तत्र अनुपक्रन्ता—अनिराकृता इत्यर्थ, ‘अन्नउत्तिएहि’ ति अन्ययूथिकैः—परतीर्थिकैः ‘अणोऽङ्गसिङ्गमाण’ ति अनुपध्वस्यमानाः माहात्म्यादपात्मानाः, विहरन्ति—विचरन्ति, ‘जप्तेगद्या आयाघरे’ त्वेवमादीनि षोडश विशेषणानि सुगमानि, नवर सूत्रऽनुतधरा इत्यत्य प्राकृतानान्नधरणाविनाभूतत्वेऽपि तस्यातिशयेन धरणात्सूत्रकृतधरा इत्याद्युक्तम्, अत एव विपाकश्रुतधरोक्तावपि एकादशाङ्गविद इत्युक्तम्, अथवा विदेविद्वारणार्थत्वादेकादशाङ्गविद्वारकाः, नवपूर्वादिग्रहणं तु तेषां सातिशयत्वेन ग्राधान्यव्यापनार्थमिति ।

चतुर्दशपूर्वित्वेसत्यपि द्वादशाङ्गित्वं केषाङ्गित्वं स्याद्यतुर्दशपूर्वाणां द्वादशाङ्गस्यांशभूतत्वात्, अत आह—‘दुवालसंगिणो’ ति, तथा द्वादशाङ्गित्वेऽपि न समस्तश्रुतधरत्वं केषाङ्गित्वादित्यत आह—‘समतगणिपिडगधर’ गणीनाम्—अर्थपरिच्छेदानां पिटकभिव पटकं—स्यानं गणिपिटकम्, अथवा पिटकभिव वालङ्गक- वाणिजकसर्वस्वाधारभाजनविशेष इव यत्तिपिटकं, गणिन-आयार्थस्य पिटकं गणिपिटकं—प्रकीर्णकश्रुतादेशश्रुतनिर्युक्त्यादियुक्तं जिनप्रबद्धनं, समस्तम्—अनन्तगमपर्ययोपेतं गणिपिटकं धारयन्ति ये ते तथा ।

अत एव ‘सब्बकछरसणिवाइणो’ ति सर्वे अक्षरसशिपाताः—वर्णसंयोगा इत्यत्या विधने येषांते तथा, ‘सब्बभासाणुगमिणो’ ति सर्वभाषाः—आयनार्थमरवाचः अनुगच्छन्ति—अनुकुर्वन्ति तद्भाषाभाषित्वात् स्वभाषयैव वा लभिविशेषात्तथाविधप्रत्ययजननात्, अथवा सर्वभाषाः—संस्कृतप्राकृतपागध्याद्या अनुगमयन्ति—व्याख्यान्तीत्येवंशीला येते तथा, ‘अजिन’ ति असर्वज्ञाः सन्तो जिनसङ्गाशाः, जिना इवावितयं व्याकुर्वाणाः ॥

मू. (१७) तेषं कालेणं तेषं समएणं समणस्स मगवजो महावीरस्स अंतेवासी बहवे अनगात भगवंतो इरिआसमिआ भासासमिआ एसणासमिआ आदानभंडमत्तनिक्खेवणासमिआ उद्धारपासवणखेलसिंघाणजङ्गपारिद्वायणियासमिआ मणगुता वयगुता कायगुता गुता गुतिंदिया गुतवंभयारी अममा अकिंचणा ।

छिनगंधा छिनसोआ निरवलेवा कंसपातीव मुक्तोआ संख इव निरंगणा जीवो विव अप्पडिहयगती जडकणगंपिवजातलवा दरिसफलगाविव पाण्डमावा कुम्मो इव गुतिंदिआ युक्तखरपतं व निरवलेवा गगणमिय निरालंबणा अणिलो इव निरालया चंद इव सोमलेला सूर इव दित्ततेआ सागरो इव गंभीरा ।

विहग इव सब्बओ विष्युक्ष मंदर इव अप्पकंपा सारयसलिलं व सुखहि अया खग्गिविसाणं
व एगजाया भारंडपक्खी व अप्पमत्ता कुंजरो इव सोंडीरा वसभो इव जायत्यामा सीहो इव
दुष्करिता वसुंधरा इव सब्बफासविलहा सुह अहुआसणे इव तेऽसा जलता ।

बृ. 'तेण कालेण' मित्यादि पदान्तरं व्यक्तं च, नदरं समितिसूत्रे 'अथग्नां वास्तविक्षेप
णसमियं ति आदाने—ग्रहणे उपकरणस्येति गम्यते, भाष्णमात्रायाः—वस्त्राद्युकरणरूपपरिच्छदस्य,
पाण्डमात्रस्य वोपकरणस्यैव, अथवा भाष्णस्य वस्त्रादेर्मून्मयभाजनस्य वामात्रस्य च—पात्रविशेषस्य
निषेपणायां—विमोचने ये समिताः—सुप्रलुपेक्षितादिकभेण सम्यक् प्रवृत्तास्ते तथा, 'उद्घारपासवण-
खेलसिंघाणजल्पारिद्वावणियासमिथा' पुरीषमूत्रनिष्ठीवननासिकाश्लेष्मलपरित्यागे समिता
इति शुद्धस्थण्डिलाश्रयणात् ।

'मणगुते' त्यादि पदत्रयं कण्ठयम्, अत एव 'गुता' सर्वथा गुप्तत्वात् 'गुर्तिंदिय' ति शब्ददिषु
रागादिरहिता इत्यर्थः, अथवा 'गुलागुर्तिंदिय' ति गुप्तानि शब्दादिषु रागादिनिरोधाद् अगुप्तानि
च आयमश्रवणेयासमित्यादिष्वनिरोधादिन्द्रियाणि येषां ते तथा, 'गुत्तर्बंभयारि' ति गुप्त-
वस्त्रादिगुप्तिद्व्रष्टा—मैथुनविरतिं चरन्ति—आसेवन्त इत्येवंशीलाः गुप्तव्रत्यवारिणः, 'अमम' ति
आभिष्वद्विकमपेतिशब्दवर्जा 'किंचन' ति निर्देव्या: वाचनान्तरे ।

'अकोहे' त्यादीन्येकादश पदानि धृत्यन्ते, तत्र 'अकोहे' त्यादिष्व प्रतीतानि, अत एव 'संत' ति
शान्ता अन्तर्वृत्या 'पसंत' ति प्रशान्ताः बहिर्वृत्या 'उवसंत' ति उपशान्ताउभयतः, अथवा मनः प्रमृत्य-
पेक्षया शान्तादीनि पदानि, अथवा शान्ता मवश्चमणात् प्रशान्ताः प्रकृष्टचित्तत्वात् उपशान्ता—
निवृत्ताः पापेभ्य, अथवा प्रशमप्रकर्षभिधानार्थीकार्थं पदत्रयमिदम्, अत एव 'परिनिव्युआ'
सकलसन्तापवर्जिताः 'अणासव' ति अनाश्रवाः—अविद्यमानपापकर्मवन्धाः 'अगंथ' ति अविद्य-
भानहिरण्यादिग्रन्थाः 'छिन्नसोअ' ति छिन्नशोकाश्छिन्नश्रोतसो वा, छिन्नसंसारप्रवाहा इत्यर्थः ।

'निरुवलेव' ति उपलिप्यते अनेनेत्युपलेपस्त्रद्रहिताः, कर्मवन्धहेतुवर्जिता इत्यर्थः, अथ
निरुपलेपतामेवोपमानैराह—लक्ष्यमाणपदानां च भावनाध्ययनाद्युक्ते इमपूर्वग्रहगाये—

॥१॥ 'कंसे १ संखे २ जीवे ३ गयणे ४ वाए ५ य सारए सलिले ६ ।

पुक्खरपत्ते ७ कुम्मे ८ विहगे ९ खग्गे य १० भारंडे ११ ॥

॥२॥ कुंजर १२ वसहे १३ सीहे १४ नगराया चेव १५ सागरडकखोहे १६ ।

चंदे १७ सूरे १८ कणगे १९ वसुंधरा चेव २१ सुहुयहुए २१ ॥

उक्तगाथानुक्रमेण ह तानि पदानि व्याख्यास्यामः, वाचनान्तरे इत्यमेव दृष्ट्वादिति,
'कंसपाईव मुक्तोया' कांस्यपात्रीवेति व्यक्तं मुक्तं—त्यक्तं तोयमिव तोयं—वन्धहेतुत्वात् स्लेहो
थैस्ते तथा, 'संखो इव निरंगणे' ति कम्बुवत् रक्षणं—रागाद्युपरज्ञं तस्मात्रिगताः, 'जीव इव
अप्पडिहयगती' प्रत्यनीककुतीर्थिकादियुक्तेष्वपि देशनगरादिषु विहरस्तो वादादिसा-
मध्योपेतत्वेनासखलित्प्रगतय इत्यर्थः ।

संयमेवा अप्रतिहतवृत्तय इत्यर्थः, 'गगनमिव निरालंबण' ति कुलग्रामनगराद्यालम्बनवर्जिता
इत्यर्थ सर्वत्रानिश्चिता इति ह्वदयं, 'वायुरिव अप्पडिवद्वा' ग्रामादिष्वेकरात्यादिवासात् 'सारयसलिलं
व सुखहि अय' ति अकलुषमनस्त्वात्, 'पुक्खरपत्तं व निरुवलेव' ति पक्षजलकल्पस्वजनविषय-

स्नेहरहिता इत्यर्थः, 'कुम्भो व गुत्तिंदिव' ति कछुपो हि कदाचिद् ग्रीवापाद लक्षणावयवपञ्चकेन गुसी भवति, एवमेतेऽपीन्द्रियपञ्चकेनेति, 'विहग इव विष्पुक' ति मुक्तपरिकरत्वादनियतवासाम्ब, 'खगिविसाणं व एगजाय' ति खगी-आटव्यो जीवस्तस्य विषाणं—शुक्रं तदेकमेव भवति तद्वदेकजाता—एकभूता रागादिसहायवैकल्प्यादिति ।

'भारंडपकखीब अप्यमत्त' ति भारण्डपक्षिणोः किलैकं शरीरं पृथग्ग्रीवं त्रिपादं च भवति, तौ चात्यन्तमप्रमत्यव निबहिं तेनोपभाकृतोते, कुंजराइव सांडीरा' हस्तीब शुरः कषायादिरिपूत् प्रतीत्येति, 'वसभो इव जायत्यामा' गौरिद्वोत्प्रबलाः, प्रतिज्ञातकार्यभरनिर्वाहकाइत्यर्थ, 'सीहो इव दुखरिसा' परीषहादिमृगैरनभिभवनीया इत्यर्थः ।

'मंदरो इव अप्यकंप' ति मेरुरिवानुकूलोपसर्गवायुभिरविद्यलितसत्वाः, 'सागरो इव गंभीर' ति हर्षशोकादिकारणसम्पर्केऽप्यविकृतचिताः, 'चंदो इव सोमलेस्स' ति अनुपतापेतुमनः परिणामाः, 'सूरो इव दित्ततेऽ' ति दीपतेजसो द्रव्यतः शरीरदीपया भावतो ज्ञानेन, 'जघ्नकण्यमिव जायरुवा' जातं—लब्धं रूपं—स्वरूपं रागादिकुद्व्यविरहात् यैस्ते जातरूपाः, 'वसुंधरा इव सव्य-फासविसह' ति स्पर्शा—शीतोष्णादयो अनुकूलेतराः परीषहास्तान् सर्वन् विषहन्ते ये ते तथा ।

'सुहुअहुआसणो इव तेऽसा जलंता' सुहुहुतं—क्षितं घृतादि यत्र हुताशने—चही सतथा, तद्वत्तेजसा—ज्ञानरूपेण तपोरूपेण च ज्वलन्तो—दीयमानाः, पुस्तकान्तरे विशेषणानि सर्वाण्येतानीदं चाधिकम्—'आदरिसफलगा इव पायङ्गभावा' आदर्शफलकानीब—पद्मिका इव प्रतले विस्तीर्णत्वादादर्शफलकानि तानीब प्रकटा—यद्यावदुपलभ्यमानस्वभावा भावा—आदर्शपक्षे नयनमुखादिघर्मा साधुपक्षे अशठतया मनःपरिणामाः येषु ते प्रकटभावाः ।

मू. (१७ -बत्ते) नत्ये एं तेसि एं भगवत्ताणं कत्यइ पडिबंधे भवइ, से अ पडिबंदे बउब्बिहे पन्तते, तंजहा—दब्बओ खितओ कालओ भावओ, दब्बओ एं सचितावितमीलिएसु दब्बेसु, खेतओ गामे वा नयरे वा रन्ते वा खेते वा खले वा घरे वा अंगणे वा ।

कालओ समए वा आवलियाए वा जाव अयणे वा अन्तरे वा दीहकालसंजोगे, भावओ कोहे या माणे वा मायाए वा लोहे वा भए वा हासे वा एवं तेसि एं भवइ ।

तेण भगवत्तो वासावासद्वां अद्विग्निहेमंतिआणि मासाणि गामेएगराइआ नयरे पंचराइआ वासीवंदणसमाणकणा समलेङ्कुंवणा समसुहुदुक्षाइहलोगपरलोगअप्यडिबद्धा संसारपारगामी कम्मनिग्धायणद्वाए अम्बुद्विज्ञा विहरति ॥

बृ. 'नत्यी' त्यादि, नास्ति तेषां भगवतामयं पक्षो यदुत कुत्रिचिदपि प्रतिबन्धो भवतीति, तद्यथा—द्रव्यतः ४, द्रव्यतः सचितादिषु ३, क्षेत्रतो ग्रामादिषु ७, तत्र क्षेत्रं—धान्यजन्मभूमि खलं—धान्यमलनपदनादिस्थण्डिलं, शेषाणि व्यक्तानि, कालतः समयादिषु, तत्र समयः—सर्वनिकृष्टः कालः, आवलिका—असङ्गत्यातसमया यावतकरणादिदं ६४४म्—'आणापाणू वा' उच्छ्वासनिश्चासकाल इत्यर्थः, 'योदे वा' सप्तप्राणमाने 'लवे वा' सप्तस्तोकमाने 'मुहुते वा' लवसप्तसप्ततिमाने अहोरत्नपक्षमासाः प्रतीताः, 'अयर्ण' दक्षिणायनभितरद्वा, अन्यतरे वा 'दीह-कालसंजोए' ति वर्षशतादी, भावतः क्रोधादिषु ६ ।

'एवं तेसि न भवइ' ति एवम्—अमुना प्रकारेण तेषां न भवति प्रतिबन्ध इति प्रकृतम्,

‘वासावासवज्ञं’ ति वर्षासु—प्रावृषि वासो—निवासस्तद्जीमित्यर्थ, ‘गामे एगराइय’ ति एकरात्रो वारसमानतया अस्ति येषां ते एकरात्रिकाः, एवं नगरे पञ्चरात्रिकाः इति, द्वादश प्रतिमा-फलेभ्यः—नाश्रित्योक्तम्, अन्येषां मासकल्पविहारित्वादिति, ‘वासीचन्दनसमाणकण्ठ’ ति वासी अन्दनथोः प्रतीतयोरथवा वासीचन्दनेऽन्वेषां वासीचन्दनेऽन्वेषां—अपकारकोपकारकौतयोः समानो—निर्देषरागत्वात्समः कल्पो विकल्पः समाचारो वा येषां ते वासीचन्दनसमानकल्पाः, ‘समलेहुकंचण’ ति समे—तुल्ये उपेक्षणीयत्वाद्वेषुकाङ्गाने येषां ते तथा ।

‘समसुखे’ त्यादि ‘विहरती’ त्येतदन्तं व्यक्तं, वाचनान्तरे पुनः ‘तंजहा’ इत्यतः परं गमान्तं यावदिदं पटघते—‘अंडए इ वा’ अण्डजो—हसादि अण्डकं वा—मयूराण्डकादिकङ्गादि-मयूरादि-हेतुरिति वा प्रतिबन्धः स्यात्, सप्तम्येकवचनान्तं चेदं व्याख्येयम्, इकारस्तु प्राकृतप्रभवः, ‘पोयए इ वा’ पोतजो—हस्त्यादि, पोतको वा शिशुरिति वा प्रतिबन्धः स्यात्, ‘अंडजे इ वा’ बोंडजे इ वे’ त्यत्र पाठान्तरे अण्डजं—वस्तंर कोशिकारकीटाण्डकप्रभवं बोण्डजं—कर्पासीफलप्रभवं वस्त्रमेव

‘उग्गहिए इ वा’ अवगृहीतं—परिद्वेषणार्थमुत्पाटितं भक्तपानं ‘पग्गहिए वा’ प्रगृहीतं भोजनार्थमुत्पाटितं तदेव, अथवा अवग्रहिकं—अवग्रहोऽस्यास्तीत्यवग्रहिकं—वसतिपीठ-फलकादिकं औपग्रहिकं वा दण्डकादिकमुपधिजातं, प्रगृहीतं तु प्रकर्षेण गृहीतत्वादीधिकमिति, ‘जण्णं जण्णं दिसं’ ति णङ्गारस्य वाक्यालङ्गारार्थत्वाद्यां यां दिशमिच्छन्ति विहर्तुमिति शेषः, ‘तं जं तं जं’ ति तां तां दिशं विहरतीति योगः, ‘सुइभूय’ ति शुचिभूताः—भावशुचिभूतः श्रुतिभूता वा—प्राक्षसिद्धान्ताः, ‘लघुभूय’ ति अल्पोपधितया गौरवत्यागाद्य, अथवा लघुभूतो वायुस्तद्वत् ये सततविहारास्ते लघुभूताः ।

‘अणप्पगंधा’ अनल्पग्रन्थाः—बह्नागमाः अविद्यमानो वा जात्मनः सम्बन्धी ग्रन्थो—हिरण्यादिर्येषां ते तथा, अनर्थग्रन्था वा भावधनयुक्ता इत्यर्थः ॥

मू (१८) तेसि णं भगवंताणं एतेणं विहारेणं विहरमाणाणं इमे एआलवे अविनितरवाहिरए तवोद्यहाणे होत्या, तंजहा—अविनितरए छव्विहे बाहिरएवि छव्विहे ॥

मू. अथ साधुवर्णकः प्रकारन्तरेणोच्यते-स चं ‘तेसिण’ मित्यादि से तं ‘भावविउस्सगे’ इत्येदन्तः अनशनादितपोभेद प्रतिपादन परः सुगम एव, नवरं वाचनान्तरे ‘जायामायादिति’ ति संयमयात्राभात्रार्थं वृत्ति—भक्तग्रहणं यात्राभात्रावृत्ति ‘जदुत्तरं व’ ति अथापरं पुनरित्यर्थः ।

तथा अधिकृतवाचनायाम् ‘अविनितरए’ ति अभ्यन्तरम्—आन्तरस्यैव शरीरस्य तापनात्सम्य-गद्यष्टिभिरेव तपस्तया प्रतीयमानत्वाद्य, ‘बाहिरए’ ति बाह्यस्यैव शरीरस्य तापनान्मिथ्याधिष्ठिभिरपि तपस्तया प्रतीयमानत्वाद्येति ॥

मू (१९) से किं तं बाहिरए ? २ छव्विहे, तंजहा—अनसणे ऊणो (अवमो) अतिया भिक्खाअरियारसपरिम्माए कायकिलेसे पडिसंलीणया ।

से किं तं अनसणे ?, २ दुविहे पन्तते, तंजहा—इत्तरिए अ आवकहिए अ । से किं तं इत्तरिए ?, २ अनेगदिहे पन्तते, तंजहा—वज्रत्यभते छब्बभते अद्वयभते दसमभते वारसभते वज्रद्वसभते सोलसभते अद्वमासिए भते मासिए भते दोमासिए भते तेमासए भते वज्रमासिए भते पंचमासिए भते छम्मासिए भते, से तं इत्तरिए ।

से किंतं आवकहिए ?, २ दुविहे पन्तते, तंजहा—पाओवगमणे अ भतपद्धकखाणे अ / सेकिंतं पाओवगमणे ?, २ दुविहे पन्तते, तंजहा—वाघाइमे अ निव्वायाइमे अ नियमा अप्पडिकमे, से तं पाओवगमणे ।

सेकिंतं भतपद्धकखाणे ?, २ दुविहे पन्तते, तंजहा—वाघाइमे अ निव्वायाइमे अ नियमा सप्पडिकमे, से तं भतपद्धकखाणे, से तं अनसणे ।

बृ. 'अनसणे'ति भोजननिवृत्ति, तस्मेल्कर्तुं न शक्नोति तदा किं कार्यमित्याह—'अवपोयरिआ'ति अवमोदरस्य करणमवमोदरिका—ऊनोदरतेत्यर्थः, उपलक्षणत्वाद्यास्य च्यूनोपधि-ताऽपीह श्येति, तत्राशक्तस्य यत्कार्यं तदाह—'भिक्खायगिण'ति वृत्तिसंक्षेप इत्यर्थः, तत्राप्यशक्तस्य यत्कार्यं तदाह—'रसपरिद्वाए'ति, तत्राप्यशक्तस्य यत्तदाह—'कायकिलेसे' ।

तत्रापि यत्तदाह—'पडिसंलीणय'ति, 'इत्तरिए'ति इत्वरम्—अल्पकालिकमेकोपवासादि षण्णमासान्तम् 'आवकहिए'ति यावती चासी कथा च—मनुष्योऽयमितिव्यपदेशस्पायावल्कया तस्यां भवं यावल्कयिकं—यावस्त्रीविकमित्यर्थः, 'पाओवगमणे'ति पादपस्थेवोपगमनम्—अस्पन्दतयाऽवस्थानं पादपोपगमनं 'वाघाइमे अ'ति व्याधातवत्—सिंहदावानलाघमिभूतोयत् प्रतिपद्धते 'निव्वायाइमे अ'ति व्याधातविरहितं ।

मृ. (१९-वत्ति) से किंतं ओमोअरिआओ ?, २ दुविहा पन्तता, तंजहा—दब्बोमोअरिआ य भावोमोअरिआ य, से किंतं दब्बोमोअरिआ ?, २ दुविहा पन्तता, तंजहा—उवगरणद-च्योमोअरिआ य भतपाण-दब्बोमोअरिआ य / से किंतं उवगरणदब्बोमोअरिआ ?, २ तिविहा पन्तता, तंजहा—एगे वत्ये एगे पाएवियत्तोवणकरणसातिज्ञाणया, से तं उवगरणदब्बोमोअरिआ

से किंतं भतपाणदब्बोमोअरिआ ?, २ अनेगविहा पन्तता, तंजहा—अडुकुकडिअंडगप्पमाणमेते कवले आहारमाणे अप्पाहारे, दुवालसकुकडिअंडगप्पमाणमेते कवले आहारमाणे अवहूमोअरिआ, सोलसकुकडिअंडगप्पमाणमेते कवले आहारमाणे दुमागपत्तोमोअरिआ, चउब्बीसकुकडिअंडगप्पमाणमेते कवले आहारमाणे पत्तोमोअरिआ, एकतीसकुकडिअंडगप्पमाणमेते कवले आहारमाणे किंचूलोमोअरिआ, बत्तीसकुकडिअंडगप्पमाणमेते कवले आहारमाणे पमाणपत्ता, एत्तो एगेणवि धासेण ऊणयं आहारमाहारेमाणे समणे निर्गांये नो पकापरसभोइति वत्तव्यं सिआ, से तं भतपाणदब्बोमोअरिआ, से तं सब्बोमोअरिआ ।

से किंतं भावोमोअरिआ ?, २ अनेगविहा पन्तता, तंजहा—अपकोहे अप्पमाणे अप्पभाज अप्पलोहे अप्पसद्दे अप्पझंझे, से तं भावोमोअरिआ, से तं ओमोअरिआ ।

से किंतं भिक्खायरिया ?, २ अनेगविहा पन्तता, तंजहा—दब्बाभिग्गहवरए खेत्ता-भिग्गहचरए कालाभिग्गहवरए भावाभिग्गहचरए उविखतचरए निक्खतचरए उक्खितचरए निक्खितउक्खितचरए वट्टिझमाणवरए साहरिझमाणवरए ।

उवनीअचरए अवनीअचरए उवनीअअवनीअचरए अवनीअउवनीअवरए संसङ्घवरए असंसङ्घवरए तजातसंसङ्घवरए अन्नायचरए मोनचरए दिङ्गलाभिए अदिङ्गलाभिए पुङ्गलाभिए अपुङ्गलाभिए भिक्खालाभिए अभिक्खलाभिए अन्नगिलायए ओवनिहिए परिमितपिंडवाइए सुद्धेसणिए संखायत्तिए, से तं भिक्खायरिया ।

वृ. ‘चियत्तोवगरणसाइज्जणय’ति चियत्तं—प्रीतिकरं त्वक्तं वा दोषैर्यदुपकरणं—
वस्त्रपात्रव्यतिरिक्तं वस्त्रपात्रमेव वा तस्य या श्रयणीयता स्वदनीयता वा सातथा, ‘अप्याहारे’ति
द्वात्रिंशत्कवलापेक्षया अष्टानामल्पत्वात्, ‘अवहोमोयरिय’ति द्वात्रिंशतोऽङ्गे षोडश, एवं च
द्वादशानामर्द्धसमीपवर्तित्वादुभार्द्धाऽवमोदरिका द्वादशभिरिति, ‘दुभागोमोयरिय’ति द्वात्रिंशतः
षोडश द्विभागोऽङ्गमित्यर्थः; ततः षोडशकवलमाना द्विभागामोदरिकेत्युच्यते, ‘पत्तोमोयरिय’ति
चतुर्विंशतेः कवलानां द्वात्रिंशदद्वितीयार्द्धस्य मध्यभागं प्राप्त्वाद्यतुर्विंशत्या कवलैः
प्राप्तावमोदरिकेत्युते, अथवा प्राप्तेव प्राप्ता द्वात्रिंशतस्याणां भागानां प्राप्त्वाद्यतुर्थमागस्य
चाप्राप्त्वादिति ।

‘किंचूणूमोयरिय’ति एकत्रिंशतो द्वात्रिंशत एकेनोनल्वात्, ‘पमाणपते’ति द्वात्रिंशता कवलैः
प्राप्तप्रमाणो भवति साधुर्न न्युनोदरइति, ‘एतो’ति इतो द्वात्रिंशत्कवलमानादेकेनपि ‘धासेण’ति
ग्रासेन ‘नो पकामरसभोईति वत्तव्यं सिया’ इति नात्यर्थमन्नभोक्तेति वाच्यं स्यादिति ।

‘अप्पसद्दे’ति अल्पकलह इत्यर्थः, क्रुलहः—क्रोधकार्यम् ‘अप्पङ्गङ्गे’ति अल्पङ्गञ्जः—
अविघमानकलहविशेषः, अल्पशब्दश्चाभाववद्यनोऽप्यस्ति ।

‘दव्याभिग्रहचरए’ति द्रव्याश्रिताभिग्रहेण चरति—भिक्षामटति द्रव्याश्रिताभिग्रहं च
चरति—आसेवते यः स द्रव्याभिग्रहचरकः, इह च भिक्षाचर्यायां प्रकल्पायां यद् द्रव्याभिग्रहचरक
इत्युक्तं तत्त्वमधर्मिणोरभेदविवक्षणात्, द्रव्याभिग्रहश्च लेपकृतादिद्रव्यविषयः, क्षेत्राभिग्रहः—
स्वग्रामपरग्रामादिविषयः, कालाभिग्रहः—पूर्वाह्नादिविषयः, भावाभिग्रहस्तु यानहसनादि-
प्रकृतपुरुषादिविषयः, ‘उक्खितचरए’ति उक्खितं—स्वप्रयोजनाय पाकभाजनादुद्धृतं तदर्थमभिग्रह-
तश्चरति—तदग्वेषणाय गच्छतीत्युल्लिप्तचरकः, एवमुत्तरत्रापि, ‘निक्खितचरए’ति निक्खितं—
पाकभाजनादुद्धृतं तदर्थमभिग्रहतश्चरति—तदग्वेषणा गच्छतीत्युल्लिप्तचरकः, एवमुत्तरत्रापि,
‘निक्खितचरए’ति निक्खितं भोजनामरमुत्क्षितं च स्वार्थं तत एव निक्खितोल्लितं

‘वह्निजमाणवरए’ति परिदेष्यमाणचरकः ‘साहिरिजमामवरए’ति यत् कूरादिकं
शीतल्सीकरणार्थपटादिषु विस्तारितं तसु भर्जिने क्षियमानसंहियमाणमुच्यते, ‘उवनीजचरए’ति
उपनीतं केनचिल्कस्यविदुपढीकितं प्रहेणकावि, ‘अवनीयचरए’ति अपनीतं देयद्रव्यमध्या-
दपसारितपन्यत्र स्थापितमित्यर्थ, ‘उवनीयावनीचरए’ति उपनीतं—विनीतं ढीकितं सत्
प्रहेणकावपनीतं स्थानान्तरस्थापितं अवदोपनीतं च यश्चरति स तथा, अथवा उपनीतं—दायकेन
वर्णितगुणं अपनीतं—निराकृतगुणम् उपनीतापनीतं घदेकेन गुणेन वर्णितं गुणान्तरापेक्षया तु
दूषितं, यथाऽहो शीतलं जलं केवलं क्षारमिति, यत्तु क्षारं किन्तु शीतलं तदपनीतोपनीतमुच्यत
इति, अत आह—

‘अवनीयउवनीयचरए’ति, ‘संसद्वयरए’ति संसृष्टेन—खरण्टेन हस्तादिना दीयमानं
संसृष्टमुच्यते तद्वरति यः स तथा, ‘असंसद्वयरए’ति उक्तविपरीतः, ‘तज्जायसंसङ्घचरए’ति
तज्जातेन देयद्रव्याविरोधिनायत् संसृष्टं हस्तादि तेन दीयमानं यश्चरति स तथा, ‘अन्नायचरए’ति
अज्ञातः—अनुपदर्शितस्वाजन्यादिभावः संश्चरति यः स तथा—

—‘भोनचरए’ति व्यक्तं, ‘दिल्लाभिय’ति दृष्टस्यैव मक्तादेव्यद्वा पूर्वोपलब्धादापकालाभो

यस्यास्ति स छलाभिकः, 'अदिङ्गुलाभिए' ति तत्राद्वृष्ट्यापि अपवरकादिमध्याश्रिर्गतस्य श्रेत्रादिभि कृतोपयोगस्य भक्तादेरद्वाद्वा पूर्वमनुपलब्धाद्वायकालाभो यस्यास्ति स तथा, 'पुड्गुलाभिए' ति पृष्ठस्थैव हे साधो ! किंते दीयत इत्यादिप्रश्नेतस्य योलाभः स यस्यास्ति स तथा, 'अपुड्गुलाभिए' ति उक्तविपर्ययादिति, 'भिकखालाभिए' ति भिक्षेव भिक्षातुच्छमविज्ञातं वा तलाभो ग्राह्यतया यस्यास्ति स भिक्षालाभिकः, 'अभिकखलाभिए' ति उक्तविपर्ययात्, 'अण्णगिलायए' ति अञ्च-भोजनं विना ग्लायति अग्न्नलायकः, स चाभिग्रहविशेषात् प्रातरेव दोषान्नभुगिति, 'ओवणिहिए' ति उपनिहितं यथा कथश्चित् प्रत्यासश्रीमूर्तं तेन घरति यः स औपनिहितिकः उपनिधिना वा चर्तीत्यौपनिधिः ।

'परिभियपिंडवाइए' ति परिभितपिण्डपातः—अद्वृपोषादिलाभो यस्यास्ति स तथा, 'सुख्देसणिए' ति शुद्धैषणा शङ्खादिदोषरहितता शुद्धस्य वा निर्बालनस्य कूरादैरेषणा यस्यास्ति स तथा, 'संखादत्तिए' तति सङ्ख्याप्रथाना दत्तयो यस्य स तथा, दत्तिश्च एकक्षेपभिक्षालक्षणा ।

मू. (१९-कत्ति) से किं सं रसपरिद्वाए ? , २ अनेगविहे पन्तते, तंजहा-निवित्तिए पमीअरसपरिद्वाए आयामसित्यभोई अरसाहारे विरसाहारे अंताहारे पंताहारे लूहाहारे, से तं रसपरिद्वाए

से किं तं कायकिलेसे ?, २ अनेगविहे पन्तते, तंजहा-ठाणडितिए ठाणाइए उक्कु-आसणिए पडिमझाई वीरासणिए नेसज्जिए दंडायए लउडसाई आयावए अवाउडए अकंडुअए अनिद्वृहए सब्बगायपिकम्बविभूसविष्मुक्ते, से तं कायकिलेसे ।

से किं तं पडिसंलीनया ?, २ अउव्विहा पन्तता, तंजहा-इंदिअपडिसंलीनया कसायपडिसंलीनया जोगपडिसंलीनया विवितसवनासनसेवनया ।

वृ. 'निवियतिए' ति निर्गतधृतादिविकृतिकः, 'पणीयरसपरिद्वाई' प्रणीतरसं गलदधृत-दुग्धादिविन्दुः, 'आयंविलए' ति आयाम्लम्—ओदनकुल्माषादि, 'आयामसित्यभोई' ति अदश्रावण-गतसिकथभोक्ता 'अरसाहारे' ति अरसो-हिङ्गादिभिरसंकृत आहारे यस्य स तथा, विरसाहारे ति विगतरसः—पुराणधान्यीदनादि, 'अंताहारे' ति अन्ते मवमन्त्यं-जवन्यधान्यं वल्लादि, 'पंताहारे' ति प्रकर्षेणान्त्यं वल्लादेव मुक्तावशेषं पर्वुषितं वा, 'लूहाहारे' ति रुक्षं-रुक्षस्वमावं, कवचित् 'तुच्छाहारे' ति धृथते तत्र तुच्छोऽल्पोऽसारक्ष ।

'ठाणडिइए' ति स्थानं-कायोत्सर्गस्तेन स्थितिर्यस्य स स्थानस्थितिकः, पाठान्तरेण 'ठाणाइए' ति स्थानं-कायोत्सर्गस्तमतिगच्छति-करोतीति स्थानातिगः, 'उक्कुड्यासणिए' ति प्रतीतं, 'पडिमझाई' ति प्रतिमा मासिक्यादयः, 'वीरासणिए' ति वीरासनं-सिंहासननिविष्टस्य भून्यस्तपादस्य सिंहासनापनोदेयाद्शमवस्थानं तद्यस्यास्ति स वीरासनिकः, 'नेसज्जिए' ति निषद्या पुताभ्यां भूम्यामुपवेशनं तया घरति नैषधिकः, 'दडायए लग्डसाई' ति क्वचिदध्यते तत्र दण्डस्येवायतम्-आयामोयस्यास्ति स दण्डायतिकः लगण्डं-वक्रकाण्डं तद्वच्छेते यः स लगण्डशायी तस्य पार्षिकाशिरांस्येव पृष्ठमेव वा भूमी लगतीति ।

'आयावए' ति आतापयति—शीतादिभिर्देहं सन्तापयतीत्यातापकः, आतापना च त्रिविधा मवति—निष्प्रश्नस्योऽकृष्टाऽनिष्पत्रस्य मध्यमा ऊर्ध्वस्थितस्य जघन्या, निष्पश्नातापनाऽपि

त्रिधा—अधोमुखशायिता १ पाश्वशायिता २ उत्तानशायिता चेति ३, अनिष्टशातापनाऽपि त्रिधा—नोदोहिका उल्कुदुकासनता पर्यङ्गासनता चेति, ऊर्ध्वस्थानातापनाऽपि त्रिधीव—हस्तिशीण्डिका एकपादिका समपादिका चेति, एतेषु चातापनामेदत्रितयेषु उल्कुषादित्रयं प्रत्येकं योजनीयभिति ।

‘अबाउडए’ति अप्रावृतकः प्रावरणवर्जक इत्यर्थः, अकण्डूयकानिष्ठीवकौ व्यक्तौ, ‘धुयकेसमंसुलोम’ति क्वचिद्भ्यते, तत्रधुतानि—निष्ट्रिकर्मतया त्वक्तानि केशश्मशुरो-पाणि—शिरोजकूचकक्षादिलोमानि येन स तथा, किमुक्तं भवति ?—सर्वगात्रप्रतिकर्म-विभूषादिग्रमुक्त इति ।

मू. (१९-चतुर्ति) से किं तं इंदियपडिसंलीनया ?, २ पंचविहा पन्नता, तंजहा—सोइंदियविसयपयारनिरोहो वा सोइंदियविसयपत्तेषु अत्येषु रागदोसनिग्गहो वा चक्रिदियविसयपयारनिरोहो वा चक्रिदियविसयपत्तेषु अत्येषु रागदोसनिग्गहो वा धार्णिदियविसयपयारनिरोहो वा जिञ्चिदियविसयपत्तेषु अत्येषु रागदोसनिग्गहो वा फासिंदियविसयपयारनिरोहो वा फासिंदियविसयपत्तेषु अत्येषु रागदोसनिग्गहो वा, से तं इंदियपडिसंलीनया ।

से किं तं कसायपडिसंलीनया ?, २ चतुव्यिहा पन्नता, तंजहा—कोहसुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरणं माणस्सुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरणं मायाउदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स (ताए) वा मायाए विफलीकरणं लोहसुदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोहस्स विफलीकरणं, से तं कसायपडिसंलीनया ।

से किं तं जोगपडिसंलीनया ?, २ तिविहा पन्नता, तंजहा—मनजोगपडिसंलीनया वयजोगपडिसंलीनया कायजोगपडिसंलीनया । से किं तं मनजोगपडिसंलीनया ?, २ अकुसल-मननिरोहो वा कुसलमनउदीरणं वा, से तं मनजोगपडिसंलीनया । से किं तं वयजोगपडिसंलीनया २ अकुसलवयनिरोहो वा कुसलवयउदीरणं वा, से तं वयजोगपडिसंलीनया । से किं तं कायजोगपडिसंलीनया ? २ जण्णं भुसमाहिअपाणिपाए कुम्भो इव गुर्तिदिए सञ्चगायपडिसंलीणे चिदुइ, से तं कायजोगपडिसंलीनया ।

से किं तं विवित्तसयनासनसेवणया ?, २ जं णं आरामेषु उज्जाणेषु देवकुलेषु सभासु पवासु पणियगिहेषु पणिअसालासु इत्यीपुषुपंगसंसत्तविरहियासु वसहीसु फालुएसमिअपीढ-फलगसेज्जासंद्यारागं उवसंणजिता यं विहरइ, से तं पडिसंलीनया, से तं बाहिरए तवे ।

बृ. ‘सोइंदियविसयपयारनिरोहो व’ति श्रोत्रेन्द्रियस्य विषये—शब्दे प्रचारस्य—प्रवृत्तेन्निरोधो—निषेधः श्रोत्रेन्द्रियविषयप्रचारनिरोधः, स च ‘सोइंदियविसयपत्तेषु अत्येषु’त श्रोत्रेन्द्रियगोचरप्राप्तेष्वर्थेषु—शब्देषु कर्णप्रविष्टेष्वित्यर्थः, ‘आरामेषु’ति पुष्पप्रधानवनेषु ।

‘उज्जाणेषु’ति पुष्पफलोपेतादिमहावृक्षसमुदायस्थेषु ‘सभासु’ति जनोपवेशनस्थानेषु ‘पवासु’ति जलदानस्थानेषु ‘पणियगिहेषु’ति भाण्डनिक्षेपार्थगृहेषु ‘पणियसालासु’ति बहु-ग्राहकदायकजनोचितेषु गेहविशेषेषु, शव्या यत्र प्रसारितपादैः सुध्यते, संस्तारकस्तु ततो हीनः

मू. (२०) से किं तं अविभितरए तवे ? २ छव्विहे पन्नते, तंजहा—पायच्छितं विणओ

वैयावर्षं सज्जाओऽज्ञाणं विउस्सगो ।

से किं तं पायच्छिते ?, २ दसविहे पन्ते, तंजहा-आलोअणारिहे पडिकमणारिहे तदुभयारिहे विवेगारिहे विउस्सगारिहे तवारिहे छेदारिहे मूलारिहे अणबडुप्पारिहे पारंधिआरिहे, से तं पायच्छिते ।

से किं तं विनए ?, २ सत्तविहे पन्ते, तंजहा-नाणविनए दंसणविनए चरितविनए मतविणए वइविनए कायविनए लोगोवयारविनए । से किं तं णनणविणए ?, २ पंचविहे पन्ते, तंजहा-आभिनिबोहियनाणविनए सुअनाणविनए औहिनाणविनए मनपञ्चनाणविनए केवलनाणवितनए । से किं तं दंसनविनए ?, २ दुविहे पन्ते, तंजहा-सुस्सुसनाविनए अनझासायनाविनए ।

से किं तं सुस्सुसणाविनए ?, २ अनेगविहे पन्ते, तंजहा-अब्युद्धाणे इवा आसणाभिग्गहे इवा आसणप्पदाणे ह चा राज्ञरे इवा हम्माणे ह दा हिन्दकाणे ह वा अंजलिरामहे इवा एंतस्स अणुगच्छणया ठिअस्स पञ्चुवासणया गच्छंतस्स पडिसंसाहणया, से तं सुस्सुसणाविनए ।

कृ. 'पायच्छितं' ति अतिथारविशुद्धिः, साचवन्दनादिना विनयेन विधीयत इत्यत आह—'दिनओ' ति कमविनयनहेतुव्यापारविशेषः, तद्वानेव च वैयावृत्ये वर्तत इत्यत आह—'वैयावर्षं' ति भवतादिभिरुपष्टम्यः, वैयावृत्यान्तराले च स्वाध्यायो विधेय इत्यत आह—'सज्जाओ' ति शोभनो मर्यादिया पाठ इत्यर्थः तत्र च ध्यानं भवतीत्याह—'ज्ञाणं' ति, शुभध्यानादेव हेयत्यागो भवतीत्यत आह—'विउस्सगे' ति ।

'आलोयणारिहे' ति आलोचनां—गुरुनिवेदनां विशुद्धये यदहीति भिक्षाचर्याद्यतिचारजातं तदालोचनाहै, तद्विषयत्वादालोचनालक्षणा विशुद्धिरपि आलोचनाहैमित्युक्तं, तस्या एव तपोरूपत्वादिति, एवमन्यान्यपि, नवरं 'पडिकमणारिहे' ति मिद्यादुष्कृतं, 'तदुभयारिहे' ति आलोचनाप्रतिकमणस्वभावं, 'विवेगारिहे' ति अशुद्धभवतादिविवेचनं, 'विस्सगारिहे' ति कायोत्सर्ग ।

'तवारिहे' ति निर्विकृतादिकं तपः, 'छेदारिहे' ति दिनपञ्चकादिना क्रमेण पर्यायच्छेदनं, 'मूलारिहे' ति पुनर्ब्रतोपस्थापनम्, 'अनबडुप्पारिहे' ति अचरिततपोविशेषस्य ब्रतेष्वनस्थापनं, 'पारंधिआरिहे' ति तपोविशेषेणैवातिचारपारगमनभिति, 'आसणाभिग्गहे इव' ति यत्र यत्रोपवेषुभिच्छति तत्र तत्रासननयनं, 'आसणप्पयाणं' ति आसनवानमात्रमेवेति ।

कृ. (२०-कलते) से किं तं अणझासायनाविणए ?, २ यणतालीसविहे पन्ते, तंजहा—अरहंताणं अणझासायणया अरहंतपन्ततस्स धम्मस्स अणझासायणया आयरियाणं अणझासायणया एवं उवज्जायाणं थेराणं कुलस्स गणस्स संघस्स किरिआणं संभोगिअस्स आभिनिबोहियनणस्स सुअनाणस्स औहिनाणस्स मणपञ्चवनाणस्स केवलनाणस्स एएसिं चेव मतिबहुमाणे एएसिं थेव वण्णसंजलणया, से तं अणझासायणाविनए ।

से किं तं चरितविनए ?, २ पंचविहे पन्ते, तंजहा—सामाइअचरितविनए छेओव-ड्वावणिअचरितविनए परिहारविशुद्धिचरितविनए ?, सुहुमसंपत्तायचरितविनए अहक्षाय-चरितविनए, से तं चरितविनए । से किं तं मणविनए ?, २ दुविहे पन्ते, तंजहा—पसत्यमनविनए

अपसत्यमनविनए ।

से किं तं अपसत्यमनविनए ?, २ जे अ मणे सावजे सकिरिय सकक्से कदुए निहुरे फरुसे अण्हयकरे छेयकरे परितावणकरे उद्वणकरे भूओवधाइए तह्यगारं मनो नो पहारेजा, से तं अपसत्यमनोविनए ।

से किं तं पसत्यमनविनए ?, २ तं चेव पसत्यं नेयब्बं, एवं चेव वइविणओऽवि एएहिं परहिं चेव नेअब्बो, से तं वइविणए ।

बृ. 'किरियाण' ति क्रियावादिनां 'संभोइयस्स' ति एकसमाचारिकताया इति । मनोविनये लिख्यते—'जे अ मणे' ति धसुनर्मनः—चित्तमसंयतानाभिति गम्यते, 'सावजे' ति सहावद्येन—गहितकर्मणा हिंसादिना वर्तत इति सावधम्, एतदेव प्रपञ्चयते—'सकिरिय' ति कायिक्या-छिक्योपेतं, 'सकक्से' ति सकार्कश्यं कर्कशमाद्योपेतं, 'कदुए' ति परेषामालनो वा कटुकमिव कटुकमनिष्टमित्यर्थः, 'निहुरे' ति निष्टुरं—भार्दवाननुगतं, 'फरुसे' ति स्नेहाननुगतं, 'अण्हयकरे' ति आश्रवकरम्—अशुभकर्माश्रवकारि, कुत इत्याह—

'छेयकरे' ति हस्तादिच्छेदनकारि, 'भेयकरे' ति नासिकादीनां भेदनकारि, 'परितावणकरे' ति ग्राणिनामुपतापहेतुः, 'उद्वणकरे' ति मरणान्तिकवेदनाकारि धनहरणाद्युपद्रवकारिवा, 'भूओव-धाइए' ति भूतोपधातो यत्रास्ति तद्भूतोपधातिकमिति, 'तह्यगारं' ति एवम्प्रकारं असंयतमनः-सद्शमित्यर्थः, 'मनो नो पहारेजा' ति न प्रवर्तयेत् ।

बृ. (२०-वर्तते) से किं तं कायविनए ?, २ दुविहे पन्तते, तंजहा—पसत्यकायविनए अपसत्यकायविनए ।

से किं तं अपसत्यकायविनए ?, २ सत्तविहे पन्तते, तंजहा—अनाउत्तंगमणे अनाउत्तं ठाणे अनाउत्तं निसीदणे अनाउत्तं तुअहुणे अनाउत्तं उल्लंघणे अनाउत्तं पङ्क्षणे अनाउत्तं सविंदिय-कायजोगजुंजणया, से तं अपसत्यकायविणए । से किं तं पसत्यकायविनए ?, २ एवं चेव पसत्यं भाणियब्बं, से तं पसत्यकायविनए, से तं कायविनए ।

से किं तं लोगोवयारविनए ?, २ सत्तविहे पन्तते, तंजहा—अब्मासवत्तियं परच्छंदाणुवत्तियं कज्ञहेतुं कयपडिकिरिया अत्तगवेसणया देसकालण्णुया सब्बडेसु अपडिलोमया, से तं लोगोवयारविनए, से तं विनए ।

बृ. 'अनाउत्तं' ति असावधानतया, 'उल्लंघणे' ति कर्दमादीनामतिक्रमणं पौनः पुन्येन तदेव प्रलङ्घनमिति, 'सविंदियकायजोगजुंजणय' ति सवेन्द्रियाणां काययोगस्य च योजनं—प्रयोजनं व्यापारणं सवेन्द्रियकाययोगयोजनतेति 'अब्मासवत्तिय' ति अभ्यासवृत्तिता—समीपवर्तिलं 'परच्छंदाणुवत्तिय' ति पराभिप्रायानुवर्तनं 'कज्ञहेतुं' ति कायहितोः—ज्ञानादिनिमित्तं भक्ता-दिदानमिति गम्यं ।

'क्यपडिकिरिय' ति अध्यापितोऽहमनेनेतिबुद्धया भक्तादिदानमिति 'अत्तगवेसणय' ति आर्तस्य खितस्य वार्तान्वेषणं 'देसकालण्णुय' ति प्रस्तावज्ञाता—अवसरोचितार्थसम्प्रादनमित्यर्थ 'सब्बत्येसु अपडिलोमय' ति सर्वप्रयोजनेष्वाराध्यसम्बन्धिष्वानुकूल्यमिति ।

बृ. (२०-वर्तते) से किं तं वेजावझे ?, २ दसविहे पन्तते, तंजहा—आयरियवेआवझे

उवज्ञायवेआवद्वे सेहवेआवद्वे गिलाणवेआवद्वे तवस्सिवेआवद्वे थेरवेआवद्वे साहम्मिअवेआवद्वे कुलवेआवद्वे गणवेआवद्वे संघवेआवद्वे, से तं वेआवद्वे ।

से किंतं सज्जाए ?, २ पंचविहे पन्तते, तंजहा-यायणा पडिपुच्छणा परिअहुणा अनुप्येहा धम्मकहा, दी हं सज्जाए !

से किंतं ज्ञाणे ?, २ चउविहे पन्तते, तंजहा-अहुज्जाणे धम्मज्जाणे सुकज्जाणे अहुज्जाणे चउविहे पन्तते, तंजहा-अमणुण्णसंपओगसंपउते तस्स विषओगस्सतिसमण्णागए आवि भवइ, आर्यकसंपओगसंपउते तस्स विषओगस्सतिसमण्णागए आवि भवइ, परिजुसिय-कामभोगसंपओगसंपउते तस्स अविषओगस्सतिसमण्णागए आवि भवइ ।

बृ. 'वेथावद्वे'ति वैयाकृत्य-भक्तपानादिमिरुपष्टमः 'सेह'ति अभिनवप्रद्रजितः तपस्ती-अष्टमादिक्षापकः 'थेर'ति स्थविरोजन्मादिभि, साधर्मिकः साधु साध्वी वा, कुलं गच्छ-समुदायः, गणः कुलानां समुदायः, सहो गणसमुदायः इति ।

'अमणुण्णसंपओगसंपउते'ति अमनोङ्गः—अनिष्टो यः शब्दादिस्तस्य यः सम्प्रयोगो-योगस्तेन सम्प्रयुक्तो यः स तथा, तथाविधः सन् 'तस्स'ति तस्य—अमनोङ्गस्य शब्दादैर्विप्रथोग-स्मृतिसम्बन्धागतश्चापि भवति—वियोगचिन्तानुगतः स्यात् वा ऽपीत्युत्तरवाक्यापेक्षाया समुद्धयार्थः, असावार्ताध्यानं स्थादिति शेषः, धर्मधर्मिणोरमेवादति । तथा 'मणुण्णसंपओगसंपउते'ति व्यक्तं, नवरं भनोङ्ग—धनादि 'तस्स'ति मनोङ्गस्य धनादेः 'अविषओगस्सइसमण्णागए आवि भवइ'ति व्यक्तं, नवरम्—आर्तध्यानमसावुच्यत इति वाक्यशेषः ।

तथा 'आर्यकसंपओगसंपउते'ति व्यक्तं, नवरमातङ्गो-रोयः 'तस्स'ति तस्यातङ्गस्य 'विषओगस्सइसमण्णागए'ति व्यक्तं, वाक्यशेषः पूर्ववत् । तथा 'परिजुसियकामभोगसंप-ओगसंपउते'ति व्यक्तं, नवरं परिजुसियत्ति—'जुषी प्रीतिसेवनयो' रितिवचनात् सेवितः प्रीतो वायः कामभोगः—शब्दादिभोगो मदनसेवा वा 'तस्स'ति तस्य कामभोगस्य 'अविषओगस्सइस-मण्णागए'ति प्राप्तवत् ।

मू. (२०-बत्ति) अहुस्सणं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्तता, तंजहा-कंदणया सोअणया तिष्ठणया विलवणया ।

रुद्धज्जाणे चउविहे पणते, तंजहा—हिंसानुबंधी मोसानुबंधी तेनानुबंधी सारक्खणानुबंधी, रुद्धस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्तता, तंजहा—उसण्णदोसे बहुदोसे अन्लाणदोसे आमरणांतदोसे ।

धम्मज्जाणे चउविहे चउप्पडोयारे पन्तते, तंजहा—आणाविजए अवायविजए विवागविजए संठाणविजए, धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्तता, तंजहा—आणारुई निसग्गरुई उवएसरुई सुतरुई ।

धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पन्तता, तंजहा—यायणा पुच्छणा परियहुणा धम्मकहा, धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि अनुप्येहाओ पन्तताओ, तंजहा—अनिष्टाणुप्येहा असरणाणुप्येहा एगत्ताणुप्येहा संसाराणुप्येहा ।

बृ. 'कंदण्य'ति महता शब्देन विरचनं 'सोअण्य'ति दीनता, 'तिष्णण्य'ति तेपनता तिये: क्षरणार्थत्वादश्रुविमोचनं, विलपनता—पुनः पुनः क्लिष्टमाषणमिति, 'उसण्णदोसे'ति उसण्णेन—बाहुल्येनानुपरतत्वेन दोषो—हिंसाऽनृतादत्तादानसंखणानामन्यतमः उसण्णदोषः, तता 'बहुदोसे'ति बहुष्पि सर्वेष्वपि हिंसादिषु ४ दोषः—प्रवृत्तिलक्षणो बहुदोषः 'अन्नाणदोसे'ति अज्ञानात् कुशास्त्रसंस्काराद्विसादिष्वधर्मस्वरूपेषु धर्मदुःखया या प्रवृत्तिस्तत्त्वलक्षणो दोषः अज्ञानदोषः, 'आमरणांतदोसे'ति परणमेवान्तो मरणान्तः आ मरणान्तात् आमरणान्तम्, असंज्ञातानुतापस्य कालसीकरिकादेरिदया हिंसादिषु ४ प्रवृत्तिं सैव दोषः आमरणान्तदोषः, इह चार्तरीदे परिहार्यतया साधुविशेषणे धर्मशुक्ले त्वासेव्यतयेति

घुप्तडोयारेति चतुषु—भेदलक्षणालभ्नानुप्रेक्षालक्षणेषु पदार्थेषु प्रत्यवतारः—समवतारो चक्ष्यमाणस्वरूपो यस्य तत्त्वात्यवतारमिति ।

'आणाविजए'ति आज्ञा—जिनप्रवचनं तस्या विचयो—निर्णयो यत्र तदाज्ञाविचयं, प्राकृतत्वादाणाविजयं, आज्ञागुणानुचिन्तनमित्यर्थ, एवं शेषपदान्यपि, नवरम् अपायाः—रागद्वेषादिजन्या अनर्था, विपाकः—कर्मफलं, संस्थानानि—लोकद्वीपसमुद्राद्याकृतयः ।

'आणारुई'ति निर्युक्त्यादिश्रद्धानं 'निसग्गरुई'ति स्वमावत एव तत्वश्रद्धानम् 'उवएसरुई'ति साध्यपदेशात्तत्वश्रद्धानं 'सुतरुई'ति आगमतत्वश्रद्धानम् 'आलंबण'ति आल-म्बानानि धर्मध्यानसौधशिखरारोहणार्थं यान्यालम्बनते—आश्रीयन्ते तान्यालम्बनानि—वाचनादीनि, अनित्यत्वाशरणत्वैकत्वसंसारानुप्रेक्षाः प्रतीताः ।

बृ. (२०-बत्ति) सुक्लज्ञाणेचउच्चिहेचउप्तडोआरे पन्तते, तंजहा—पुहुतवियक्तसविआरी १ एगतवियक्त अविआरी २ सुहुमकिरिए अप्पडिवाई ३ समुच्छिन्नकिरिए अनियही, ४, सुक्लस्त्वं ज्ञाणस्स चत्तारि लक्षणा पन्तता, तंजहा—विदेगे विउसग्गे अब्बहे असम्मोहे ।

सुक्लस्त्वं ज्ञाणस्स चत्तारि आलंबणा पन्तता, तंजहा—खंती मुती अज्जवे महवे, सुक्लस्त्वं ज्ञाणस्स चत्तारि अनुप्पेहाओ पन्तताओ, तंजहा—अवायामुप्पेहा असुभाषुप्पेहा अनंतवितिआणुप्पेहा विष्णिणामामुप्पेहा, से तं ज्ञाणे ॥

बृ. 'पुहुतवियक्त सविआरी'ति पृथक्त्वेन—एकद्रव्याश्रितानामुत्यादादिपर्यायाणां भेदेन वितक्कं—विकल्पः पूर्वगतश्रुतालम्बनो नानानयानुसरणलक्षणो यत्र तत् पृथक्त्ववितक्कं, तथा विचारः—अर्थाद्वयअनेव्यअनादर्थे मनःप्रभृतियोगानां धान्यस्मादन्यतरस्मिन् विचरणं सहविचारेण यत्तसविचारि, सर्वधनादित्वादिन् समाप्तान्तः ।

तथा 'एगतवियक्ते अविआरी'ति एकत्वेन—अभेदेनोत्पादादिपर्यायाणामन्यतमै—कपर्यायालम्बनतयेत्यर्थ, वितक्कं—पूर्वगतश्रुताश्रयो व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तदेकत्ववितक्कं, तथा न विद्ये विचारोऽर्थव्यञ्जनयोरितरस्मादितरन्त्र तथा मनःप्रभृतीनामन्यतरस्मादन्यत्र यस्य तदविचारीति ।

'सुहुमकिरिए अप्पडिवाई'ति सूक्ष्मा क्रिया यत्र निरुद्धवाङ्ग्नोयोगत्वे सत्यद्विनिरुद्ध-काययोगत्वात् तत् सूक्ष्मत्रियम्, अप्रतिपाति—अप्रतिपत्नशीलं प्रवर्द्धमानपरिणामत्वाद् एतम्

निर्वाणगमनकाले केवलिन एव स्यादिति ।

‘समुच्छिन्नकिरिए अनियष्टी’ति समुच्छिन्ना-क्षीणा क्रिया-कायिक्यादिका शैलेशीकरणे निरुद्घयोगत्वेन यस्मिंस्ततथा, अनिवर्ति-अव्यावर्तनस्वभावमिति ।

‘विवेगे’ति देहादात्मन आत्मनो वा सर्वसंयोगानां विवेचनं-बुद्ध्या पृथकरणं विवेकः ।

‘विउसगे’ति व्युत्सर्गो-निसङ्गतया देहोपधित्यागः ‘अव्यहेति’ देवाद्युपसर्गजनितं भयं चलनं वा व्यथा तदभावोऽव्यथं ‘असंभोहे’ति देवादिकृतमायाजनितस्य सूक्ष्मपदाधीविषयस्य च सम्मोहस्य-मूढताया निषेधोऽसम्मोहः ।

‘अवायाणुप्येह’ति अपायानां-प्राणतिपातायाश्रद्धारजन्यानयनामनुप्रेक्षाअनु-चिन्तनमपायानुप्रेक्षा ‘असुभाणुप्येह’ति संसाराशुभन्नानुचिन्तनम् ‘अण्टवत्तियाणुप्येह’ति भवसन्तानस्यानन्तवृत्तिताऽनुचिन्तनं ‘विपरिणामाणुप्येह’ति वस्तुनां प्रतिक्षणं विविध-परिणामगमनानुचिन्तनमिति ।

श्रृ. (२०-बतति) से कि तं विउस्सगे ?, २ दुविहे पन्तते, तंजहा-दब्बविउस्सगे भावविउस्सगे अ ।

से कि तं दब्बविउस्सगे ?, २ चउब्बिहे पन्तते, तंजहा-सरीरविउस्सगे गणविउस्सगे उवहिविउस्सगे भत्तपानविउस्सगे, से तं दब्बविउस्सगे ।

से कि तं भावविउस्सगे ?, २ तिविहे पन्तते, तंजहा-कसायविउस्सगे संसारविउस्सगे कम्मविउस्सगे ।

से कि तं कसायविउस्सगे ?, २ चउब्बिहे पन्तते, तंजहा-कोहकसायविउस्सगे माणकसायविउस्सगे मायाकसायविउस्सगे लोहकसायविउस्सगे, से तं कसायविउस्सगे ।

से कि तं संसारविउस्सगे ?, २ घउब्बिहे पन्तते, तंजहा-नेरइअसंसारविउस्सगे तिरियसंसारविउस्सगे मणुअसंसारविउस्सगे देवसंसारविउस्सगे, से तं संसारविउस्सगे ।

से कि तं कम्मविउस्सगे ?, २ अड्डविहे पन्तते, तंजहा-नाणावरणिङ्गकम्मविउस्सगे दरिसणावरणिङ्गकम्मविउस्सगे वे अणीअकम्मविउस्सगे मोहणीयकम्मविउस्सगे आऊ-अकम्मविउस्सगे नामकम्मविउस्सगे गोअकम्मविउस्सगे अंतरायकम्मविउस्सगे, से तं कम्मविउस्सगे, से तं भावविउस्सगे ॥

श्रृ. ‘संसारविउस्सगे’ति नरकायुष्कादिहेतूनं मिथ्याद्वित्वादीनां त्यागः ‘कम्मविउस्सगे’ति ज्ञानावरणादिकर्मद्वयहेतूनां ज्ञानप्रत्यनीकत्वादीनां त्यागः ॥

श्रृ. (२१) तेण कालेणं तेणं समएणं समणस्त भगवओ महावीरस्स बहवे अनगारा भगवंतो अप्येगइआ आयारधरा जाव विवागसुअथरा तत्य तत्य तहिं तहिं देसे गव्यागविंछ गुम्फागुम्फि फङ्गाफङ्गि -

-अप्येगइआ वायंति अप्येगइआ पडिपुच्छंति अप्येगइया परियद्वंति अप्येगइया अणुप्येहंति अप्येगइआ अवखेवणीओ विक्खेवणीओ सवेअणीओ निव्वेअणीओ चउब्बिहाओ कहाओ कहीति । अप्येगइया उहुंजाणू अहोसिरा ज्ञाणकोद्वेवण्या संज्ञेणं त्वसा अप्याणं भावेषाणा विहरीति ।

श्रृ. ‘अप्येगइया आयाधरे’ त्यादि प्रतीतं, कवचिद् ध्वयते ‘तत्य तत्य’ति उद्यानादी ‘तहिं

तहिंति तदंशोक्तमेवाह देशे देशे—अवग्रहभागे, वीप्साकरणं चाथारबाहुल्येन साधुबाहुल्य-प्रतिपादनार्थी, 'गच्छागर्भिः' ति एकाचार्यपरिवारो यच्छः गच्छेन गच्छेन च भूत्वा गच्छागच्छि वाचयन्तीति योगः, दण्डादण्डयादिवच्छब्दसिद्धि, एवं 'गुम्मागुम्मिं फङ्गाफङ्गिं च' नवरं गुल्मं-गच्छेकदेशः उपाध्यायाधिष्ठितः फङ्गकं—लघुतरो गच्छदेश एव गणावच्छेदकाधिष्ठित इति ।

अथ प्रकृतवाचना 'वायंति' ति सूत्रवाचनां ददति 'पडिपुच्छंति' ति सूत्रार्थी पृच्छन्ति 'परियद्वंति' ति परिवर्तयन्ति तावेव, 'अणुपेहंति' ति अनुप्रेक्षन्ते तावेव चिन्तयन्ति ।

'अक्खेवणीओ' ति जाक्षिप्यते—मोहातत्त्वं प्रत्याकृष्टते श्रोता यकाभिरित्याक्षेपण्यः 'विक्खेवणीओ' ति विक्षिप्यते—कुमारग्विमुखो विधीयते श्रोता यकाभिस्ता विक्षेपण्यः 'संवेयणीओ' ति संवेज्यते—मोक्षसुखाभिला, विधीयते श्रोता यकाभिस्ता संवेजन्यः 'निव्वेयणीओ' ति निर्बेद्यते संसारनिर्विण्णो विधीयते श्रोता यकाभिस्ता निर्वीदिन्यः

तथा 'उर्हजाणू अहोसिर' ति शुद्धपृथिव्यासनवर्जनादीपग्रहिकनिषद्याय अभावा-श्चोल्कुट्कासनाः सन्तोऽपदिश्यन्ते—ऊर्ध्वंजानुनी येषांते ऊर्ध्वंजानवः, अधःशिरसो—अधोमुखा, नोर्ध्वं तिर्यग्वा क्षिमद्वय इत्यर्थः, 'आणकोङ्गोक्काग्य' ति ध्यानस्त्रूपो यः कोष्ठस्तमुपागता ये ते तथा, ध्यानकोष्ठप्रवेशनेन संवृतेन्द्रियमनोवृत्तिधान्या इत्यर्थः, संयमेन तपसा॒ऽत्मानं भावयन्तो विहरन्तीति ।

मू. (२९-कति) संसारभुविग्ना भीआ जम्मणजरमरणकरणगंभीरदुक्खपक्खुभ्यि-अपउत्सलिलं संजोगविओगवीचीर्थितापसंगपसरिअवहबंधमहल्लविउलकल्लोलकलुणविलवि-अलोभकल कलंतबोलबहुलं अवमाणणफेणतिव्विंसणपुलंपुलप्पभूअरोगवेअणपरिभवविणि-वायफलसधरिसणासमावडिअकदिणकम्पपत्थरतरंगंतनिष्ठ म्बुभयतोअपठुं कसायपा-यालसंकुलं ।

भवसयसहस्रकलुसजलसंध्यं पतिषयं अपरिभिअमहिव्यकलसमतिवाउवेगउत्सुभ्य-माणदगरवरयं आरवरफेणपउरआसापिवासधवलं मोहमहावतभीगभममाणगुपमाणुव्यञ्जलं पद्मोणियतपाणियपमायचंडबहुदुक्षसावयसमाहउद्धायमाणपव्यारथोरकंदियमहारवरवंतभेरवरवां

बृ. प्रकारान्तरेण स एवोच्चते—'संसारभुविग्ना' ति प्रतीतं 'जंमणजरमरणकरण-गंभीरदुक्खपक्खुभ्यियपउत्सलिलं' जन्म जरामरणान्येव करणानि—साधनानि यस्य तत्था, तस्म तदूगम्भीरदुःखं च तदेव प्रक्षुभितं—प्रचलितं प्रचुरं—प्रभूतं सलिलं—जलं यत्र स तथा तं, संसारसागरं तरन्तीति योगः, 'संजोगविओगवीइर्थितापसंगपसरियवहबंधमहल्लविउल-लक-लुणविलविअलोभकलकलिंतबोलबहुलं' संयोगवियोग एव वीर्यं—तरङ्गा यत्र स तथा ।

चिन्ताप्रसङ्गः—चिन्तासातत्प्रमित्यर्थं स एव प्रसृतं—प्रसरो यस्य स तथा, वधा—हननानि वन्धा—संयमनानि तान्येव महान्तो—दीर्घाविपुलाश्च—विस्तीर्णकल्लोला—महोर्मयो यत्र स तथा, करुणानि विलपितानि यत्र स तथा, स चासौ लोमश, स एव कलकलायमानो यो बोलोध्वनि स बहुलो यत्र स तथा ।

ततः संयोगादिपदानां कर्मधारयोऽतस्तम्, 'अवमाणणफेणतिव्विंसणपुलंपुलप्प-भूयरोगवेअणपरिभवविणिवायफलसधरिसणासमावडियकदिणकम्पपत्थरतरंगंतनिष्ठ

मद्युभयतोयपहुं' अपमानमेव—अपूजनमेव केनो यत्र स तथा, तीव्रखिंसनं च—अत्यर्थनिदा पुलमुलप्रभूता—अनवरतोदभूताः या गोगवेदनाः पानान्ते तीव्रखिंसनं प्रलभ्यनानि च प्रभूतरोग-वेदनाश्च परिभवविनिपातश्च—परामिभवसम्पर्कं परुषधर्षमाश्च—निष्ठुरवधननिर्भर्त्सनानि समापतितानि—समापश्चानि बद्धानि यानि कठिनानि—कर्कशोदयानि कर्माणि—ज्ञानावरणादीनि तानि चेति छन्दः ।

तत एतान्येव ये प्रस्तराः—पाषाणास्तैः कृत्वा तरहै रक्षद्—वीचिभिश्चलत् नित्यं—धूं च मृत्युभयमेव—मरणभीतिरेव तोयपृष्ठं—जलोपरितनभागो यत्र स तथा, ततः कर्मधारयः, अथवा अपमानफेनमितितोयपृष्ठस्य विशेषणम्, अतो बहुब्रीहिरेवातस्तं, 'कसायपायालसंकुलं' कवाया एव पातालाः—पातालकलशास्तैः सङ्कुलो यः स तथा तं ।

'मवसयसहस्रकलुमजलसंचयं' भवशतसहस्राण्येव कलुषो जलानां सञ्चयो यत्र स तथा तं, पूर्वं जननादिजन्यदुःखस्य सलिलतोक्ता इह तु भवानां जननादिधर्मवतां जलविशेष-समुदायतोक्तेति न पुनरुक्तात्वमिति, 'एइभयं' तिच्यक्तं, 'अपरिमिअमहेच्छकलुमइवाउवेगात्-स्तुभ्यमणदगरयरयंधआरवरकेणपउरआसापिर्वासधवलं' अपरिमिता—अपरिमाणा या महेच्छा—बृहदभिलाषा लोकास्तेषांकलुषा—मलिनाया मति सैव वायुवेगेन उद्गुम्यमाणं उद्गुव्यमाणं वा—उत्पाद्यमानं थदुदकरजः—उदकरेणुसमूहस्तस्य रयोवेगस्तेनान्यकारो यः स तथा, वरफेनेव प्रचुराशपिपासाभिस्तत्र प्रचुरा—बद्धय आशाः—अप्राप्तार्थानां प्राप्तिसम्भावनाः पिपासास्तु—तेषामेवाक्रीक्षा अतस्ताभिर्धवल इव धवलो यः स तथा ।

ततः कर्मधारयः, अतस्तं, 'मोहमहावत्तभोगभममाणगुप्यमाणुच्छलंतपद्मोणिय-तपामिथपमायचंडबहुदुष्टावयसमाहुद्धायमाणपव्यारघोरकंदियमहारदरवंतेरवरवं' मोहरूपे महावतें भोगरूपं ग्राम्यत्—मण्डलेन भ्रमदगुप्तत्—व्याकुलीभवदुच्छलत्—उत्पत्तत् प्रत्यवनिपत्तश्च—अधःपतत् पानीयं—जलं यत्र स तथा, प्रमादा—मध्यादयस्त एव चण्डबहुदुष्टश्वापदाः—रीढभूरि-कुद्रव्यालास्तैर्येसमाहताः—प्रहता उद्धावन्तश्च—उत्तिष्ठन्तो वाविविधं चेष्टमाना समुद्रपक्षे मत्स्यादयः संसारपक्षे पुरुषादयस्तेषां प्राप्तामारः पूरो वा समूहो यत्र स तथा ।

तथा घोरो यः क्रन्दितमहारवः स एव रवन्—प्रतिशब्दकरणतः शब्दायमानो भैरवरवो—भीमघोषो यत्र स तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयोऽतस्तम् ।

मू. (२९-चतुर्ति) अन्नाणभमंतमच्छपरिहत्यअणिहुतिंदियमहामगरतुरिअवरिअखो-खुभ्यमाण- नश्चंतचबलवंचलचलंतघुम्भंतजलसमूहं अरतिमयविसायसोगमिच्छतसेलसंकडं अणाइ-संताणकम्भंधणकिलेसविक्षिल्लसुदुतारं अमरनतिरियनिरयगङ्गमणकुडिलपरिवत्त-वित्तलवेलं वउरंतमहंतमणवदग्गे रुद्धं संसारसागरं भीमदरिसणिअंतरंति ।

धीईधणिअनिष्पकंयेण तुरियबबलं संवर वेरग्गतुंगकूवयसुसंपउत्तेणं नाणसित-विमलमूसिएणं सम्भत्तविसुखलद्धनिजामएणं धीरा संजमपोएण सीलकलिआ पसत्यज्ञाण-तववायपणोळिअपहाविएणं उझमववसायग्गहियणिझरणजयणउवओगनाणदंसणविसुखवय-भंडभरिअसारा जिनवरवयणोवदिष्टमगेणं ।

अकुडिलेणं सिद्धिभापद्मणाभिमुहा समणवरसत्यवाहा सुसुइसुसंभाससुपण्हसासागमे

गाये एगरायं नगरे नगरे पंचरायं द्वौजन्ता जिइदिया निल्बया गयभया सवित्ताचित्तमीसिएसु दब्बेसु विरागयं गया संजया विरया मुत्ता लहुआ निरवकंखा साहू णिहुआ चरंति धम्मं ॥

शृ. ‘अन्नाणभमंतमच्छपरिहत्यअणुहुतिदियमहामगरतुरियथरियखोखुब्ममाण-नम्मतचवलयंचलच्छलंतधुम्मंतजलसमूहं’ अज्ञानान्येव भ्रमन्तो मत्स्यः परिहत्यति-दक्षा यत्र स तता, अनिभूतानि-अनुपशान्तानि यानीन्द्रियाणि तान्येव महामकरास्तेषां यानि त्वरितानि-शीघ्राणि चरितानि-येष्टितानि तैः खोखुब्ममाणति-मृशं क्षुभ्ममाणो नृत्यत्रिव नृत्यन् घपलानां मध्ये घञ्जलश्च ।

अस्थिरत्वेन घलंश्च स्थानान्तरगमनेन घूर्णीश्च-भ्रान्त्यन् जलसमूहो-जलसङ्कातोऽन्यत्र जडसमूहो यत्र स तथा, ततः कर्मधारयस्ततस्तम्, ‘अरद्धभयविसायसोगमिच्छत्तसेलसंकडं’ अरतिभयविषादशोकमिद्यात्यानि प्रतीतानि तान्येव शैलास्तैः सङ्कटो यः स तथा तम्, ‘अणाइ-संताणकम्बंधणकिलेसचिकिखसुदुत्तारं’ अनादिसन्तानम्-अनादिप्रवाहं यत् कर्मवन्धनं तद्व वलेशाश्च-रागादयस्तलक्षणं यज्ञिष्ठेत्वलं कर्त्तपस्तेन सुषु दुर्लायो यः स तथा तम् ।

‘अमरनरतिरियनिरयगइगमणकुडिलपरिक्तविउलवेलं’ अमरनरतिर्यग्निरयगतिषु यद्गमनं तदेव कुटिलपरिवर्ता-वक्रपरिवर्तना विपुला च-विस्तीर्णा वेला-जलवृद्धिलक्षणा यत्र स तथा तम् ‘चउरंतमहंतं’ ति चतुर्विमागं दिग्भेदगतिभेदाभ्यां महान्तं च-महायामम्, ‘अनव-दग्गं’ ति अनवदग्रम्-अनन्तमित्यर्थः, ‘रुदं’ ति विस्तीर्ण, संसारसागरमिति व्यक्तं, ‘भीमद-रिसणिङ्गं’ ति भीमो धृथ्यत इति भीमदर्शनीयस्तं, ‘तरंति’ लङ्घयन्ति, संयमपोतेनेति योगः, किञ्चूतेन ‘धीईधणियनिष्पकंपेण’ धृतिरङ्गुबन्धनेन धनिकम्-अत्यर्थं निष्प्रकम्पः-अविचलो यः स मध्यपदलोपाद्ध तिघनिकनिष्प्रकम्पस्तेन त्वरितचपलम्-अतित्वरितं यथा भवतीत्येवं तरन्ति ।

‘संवरवेरगतुंगकूवयसुसंपउत्तेण’ संवरः-प्राणातिपातादिविरतिरूपो वैरायं-कषायनिग्रहः एतलक्षणो यस्तुङ्गः-उङ्गः कूपकः-स्तम्भविशेषस्तेन सुषु सम्युक्तो यः स तथा तेन, ‘नाणसियविमलमूसिएणं’ ति ज्ञानमेव सितः-सितपटः स विमल उच्छ्रितो यत्र स तथा तेन, मकारश्चेह प्राकृतशीलीप्रभवः ‘सम्मतविसुद्धलद्धणिङ्गामएणं’ सम्यक्त्वरूपो विशुद्धो-निर्दोषो लक्ष्यः-अवासो निर्यामिकः-कर्मधारो यत्र स तथा तेन, धीरा-अक्षोम्बाः संयमपोतेन शीलकलिता इति च प्रतीतं, ‘पसत्यज्ञाणतववायपणोऽन्नियपहाविएणं’ प्रशस्तथ्यानं-धर्मादि तदूर्पं यत्पः स एव वातो-वायुस्तेन यत् प्रणोदितं-प्रेरणं तेन प्रधावितो-वैगेन चलितो यः स तथा तेन ।

संयमपोतेनेति प्रकृतम्, ‘उङ्गमववसायग्नियणिङ्गरणजयणडवओगनाणदंसणविसुद्ध-वयभंडभरिअसारा’ उद्धमः-अनालस्यं व्यवसायो-वस्तुनिर्णयः सद्व्यापारो वाताभ्यां मूलकल्पा-भ्यां यद्गृहीतं-क्रीतं निर्जरणयतनोपयोगज्ञानदर्शनविशुद्धद्रत्तरूपं भाष्टं क्रयाणक तस्य भरितः-संयमपोतभरणेन पिण्डितः सारो यैस्ते तथा, श्रमणवरसार्थवाहा इति योगः, तत्र निर्जरणं-तपः यतना-वहुदोषत्यागेनाल्पदोषाश्रयणम् उपयोगः-सावधानता ज्ञानदर्शनाभ्यां विशुद्धानि ब्रतानि, अथवा ज्ञानदर्शनि च विशुद्धद्रत्तानि चेति समासः, ब्रतानि च-महाब्रतानि, पाठान्तरेण ‘नाणदंसण-चरितविसुद्धवरमंडभरियसार’ ति तत्र ज्ञानदर्शनाद्यारित्राण्येव विशुद्धवरभाष्टं तेन भरितः सारो यैस्ते तथा, ‘जिनदरवयणोवदिष्टुमग्नेणं अकुडिलेण सिद्धिमहापद्मणाभिसुहा-

समणवरसत्यवाह'ति व्यक्तं ।

'सुखुमुसुभाससुपणहसास'ति सुश्रुतयः—सम्यकश्रुतग्रन्थाः सत्सिद्धान्ता वा सुशुचयो वा सुखः सम्भाषो येषां सुखेन वा सम्भाष्यन्ते इति सुसम्भाषाः शोभनाः प्रश्नाः येषां सुखेन वा प्रश्नयन्ते येते सुप्रश्नाः शोभना आशाः—वाऽज्ञायेषां ते स्वाशाः अथवा सुखेन प्रश्नयन्ते शास्यन्ते च—शिष्यन्ते ये ते सुप्रश्नशास्याः शोभनानि वा प्रश्नशास्यानि—पृच्छाधान्यानि येषां ते तथा अथवा सुप्रश्नाः शस्याश्च—प्रश्नसनीयाः, ततः कर्मधारय इति, 'दूजान्त'ति दवन्तो—वसन्तः, अनेकार्थलाद्यात्मानां, 'णिष्ठय'ति भयमोहनीयोदयनिषेधात् 'गयमय'ति उदयविफलताकरणात्

'संजय'ति संयमकन्तः, कुत इत्याह—'विरय'ति यतो निवृत्ताः हिंसादिभ्यः, तपसि वा विशेषेण रताः विरताः, विरया वा—निरीत्सुक्याः विरजसो वा—अपापाः, 'संचयाओ विरय'ति क्वचिद्धृयते, तत्र सञ्चिधेनिवृत्ता इत्यर्थः, 'मुत्त'ति मुक्ताः ग्रन्थेन 'लहुआ'ति लघुका स्वल्पोप-धित्वात् 'निरवकंख'ति अप्राप्तार्थकाङ्क्षावियुक्ता: 'साहू' मोक्षसाधनात् 'निहुआ' प्रशान्तवृत्तयः 'चरंति धर्मं'ति व्यक्तम् । अत्र साधुवर्णके जितेन्द्रियत्वादीनि विशेषणानि बहुशोऽधीतानि, तानि च गमान्तरतया निरक्षानि, यन् सुनरत्रैव यदे पुतलकर्मणात् तेतत् साधत्वात् दुष्टं, यदाह-

॥ १ ॥

"सञ्जायज्ञाणतवओसहेसु उवएसयुइपयाणेसु ।

संतगुणकितणासु य न हुंति पुनरुत्तदोसात् ॥

पू. (२२) तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्त स भगवओ महावीरस्त अहवे असुरकुमारा देवा औतिअं पाउल्यावित्या कालमहानीलसरिसणीलगुलिअगवलअयसिकुसुमप्यगासा विअसि-असयवत्तमिव पतलनिष्मलईसिंसितरततंबणयणा गहलायतउभुतुंगणासा उअविअसिल-प्यवालविंकलसण्णिभाहरोड्डा ।

पंडुरससिसकलविमलनिष्मलसंखगोकखीरफेणदगरयमुणालियाधवलदंतसेढी हुयवहनिष्ठंतधोयतततवणिअरततलतालुजीहा अजणघणसिणरुदगरमनिष्ठकेसा वामेगकुंडलधरा अहयंदनानुलितगता ।

पू. असुरवर्णके किमपिलिष्यते—'कालमहाणीलसरिसणीलगुलिअगवल-अयसिकुसुम-प्यगासा' कालो यो महानीलो—मणिविशेषस्तेन सहशा वर्णतो ये ते तथा, नीलो—मणिविशेषः गुलिका—नीलिका गवलं—माहिषं शृङ्खम् अतसीकुसुमं—धान्यविशेषपुष्पं एतेषामिव प्रकाशो—दीपिर्येषां ते तथा, ततः कर्मधारयः, कालवर्णाइत्यर्थ, 'विअसिअसयवत्तमिवे'ति व्यक्तं, 'पतलणि-म्भलईसीसियरततंबणयणा' त्तलानि—पक्षमवन्ति निर्मलानि—विमलानि ईषत् सितरक्तानि क्वचिद्देशे मनाकृ श्वेतानि क्वचिद्द्व मनाग्रक्तानीत्यर्थं क्वचिद्द्व ताप्राणि—अरुणानि नयनानि येषां ते तथा ।

शतपत्रसाधन्यी च व्यक्तमेव, 'गहले' त्यादिविशेषणचतुष्यं महावीरवर्णकवशेयम् 'अंधणघणकसिणरुदगरमणिज्ञणिष्ठकेसा' अञ्जनधनी—प्रतीती कृष्णः—कालः रुचको—मणिविशेषस्तद्वद्वर्णणीयाः स्त्रियाश्च केश येषां ते तथा, 'वामेगकुंडलधरा' वामे कर्णे एकमेव कुण्डलं धारयन्ति येते तथा, दक्षिणे त्वाभरणान्तरधारिण इति सामर्थ्यगम्यम्, आर्द्धचन्दनानुलिप्तगात्रा

इति व्यक्तम् ।

मू. (२२-वर्तते) इसेसिलिंधपुष्कर्पगासाइं सुहुमाइं असंकिलिङ्गाइं वत्याइं पवरपरिहिया वयं च यद्यमं समतिक्रान्ता वितिअं च वयं असंपत्ता भद्रे जोव्यणे वद्वमाणा तलभंगयतुडिअपवर-भूसननिम्बलमनिरयणमंडिअभुआ वसमुद्दमंडिअगगहत्या चूलामणिचिंधगया सुरुवा महिहुआ महसुतिआ महबला महायसा महासोकखा महानुभागा ।

हारविराइतवध्णा कडगतुडिअवंभिअभुआ अंगयकुंडलमट्टगंडतलकण्णपीढधारी विचितवत्याभरणा विचितमालामउलिमउडा कलाणकयपवरवत्यपरिहिया कलाणकयपवर-मल्लाणुलेवणा भासुरवोंदी पलंबवणमालधरा ।

बृ. 'ईसिसिलंधपुष्कर्पगासाइ' इति मनाकृ सिलिन्दुसुमप्रभाणि, ईषत्सितानीत्यर्थः, सिलिन्द्रं-भूमिस्फोटकच्छत्रकम् 'असुरेसुहोतेरत्तं' ति मतान्तरम्, 'असंकिलिङ्गाइ' ति निर्दूषणान् 'सुहुमाइ' ति श्लक्षणानि 'वत्याइ' ति वसनानि 'पवरपरिहिया' प्रदराश्च ते परिहिताश्च-निवसिता इति समाप्तः, 'वयं च' इत्यादि सूत्रं, तत्र त्रीणि व्याख्यासि भवन्ति, यदाह—।

॥ १ ॥ "आषडशादूभवेद्वालो, यावत् क्षीराप्रवर्तकः ।

मध्यमः उत्तातं यावत्, परतो वृद्धं उच्यते ॥"

आद्यस्य वयसोऽतिक्रमेद्वितीयस्य सर्वथैवाप्राप्तौ भद्रं यौवनं भद्रत्येवेति भद्रे यौवने इत्युक्तं, 'तलभंगयतुडियपवरभूसणनिम्बलमणिरयणमंडिअभुआ' तलभक्षकानि-बाह्याभरणानि त्रुटिकाश्च-बाहुरक्षिकास्ता ए वरभूषणानि तैर्निम्बलमणिरत्नैश्च मणिडता भुजा येषां ते तथा, 'चूलामणिचिंधगया' चूडामणिलक्षणं चिह्नं प्राप्ता-, श्रूपन्ते चासुरादीनां चूडामण्यादीनि चिह्नानि, यदाह—

॥ १ ॥ "चूडामणिफणिवज्ञे गरुडे घड अस्स वद्वमाणे य ।

मयरे सीहे हत्यी असुरार्द्धं मुणसु चिंधे ॥"

'महिहुआ' ति महर्द्ययो विशिष्टविमानपरिवारादियोगात् 'महसुइय' ति महाद्युतयो विशिष्टशरीराभरणप्रभायोगात् 'महाबल' ति विशिष्टशारीरप्रभाणः 'महायस' ति महायशसो-विशिष्टकीर्तयः 'महासोकख' ति महासौख्याः 'महाणुभाग' ति अचिन्त्यशक्तियुक्ता इति, इहैव गमान्तरं 'हारविराजितवक्षसः कटकत्रुटिकस्तम्भितभुजा:' इह कटकानि-कद्मणानि त्रुटिका-बाहुरक्षकाः ।

'अंगयकुंडलमट्टगंडकण्णपीढधारी' अझदानि-बाह्याभरणविशेषान् कुण्डलानि च-कण्ठभरणविशेषान् मृष्टगण्डानि चउद्धिकितपोलानि कण्णपीठकानि-कण्ठभरणविशेषान् धारयन्तीत्येवंशीला ये ते तथा, 'विचित्तहत्याभरण' ति व्यक्तं, 'विचित्तमालामउलियमउडा' विचित्रा मालाः—कुसुमस्त्रजो येषां मौलो च-मस्तके मुकटं-किरीटं येषां ते तथा, शेषं सुगमं वर्णकान्तं यावत्, नवरं माल्यानि-पुष्पाणि बोन्दि-शरीरं प्रलम्ब्यो-द्वृच्छनकं दनमाला-आभरणविशेषः लम्बवनमाला वा तस्याः कण्ठतो जानुप्रमाणत्वादिति ।

मू. (२२-वर्तते) दिव्वेण वण्णेण दिव्वेण गंथेण दिव्वेण लवेण दिव्वेण फासेण दिव्वेण संघाए (धयणे) णं दिव्वेण संठाणेण दिव्वाए इहीए दिव्वाए जुतीए दिव्वाए पभाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए अच्चीए दिव्वेण तेणेण दिव्वाए लेसाए दस दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा ।

समणस्त्वं भगव औ महावीरस्त्वं अंतिअं आगम्यागम्य रत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुतो

आयाहिणं पवाहिणं करेऽ र सा वंदति नमसंसंति वंदिता नमसिता नमासणे यनद्वूरे सुत्सूतमाणा नमसमाणा अभिमुहा विनएणं पंजलिउडा पञ्चुवासंति ॥

४३. 'दिव्वेण' देवोचितेन प्रथानेनेत्यर्थ, 'संघाए(धयणे)ण' ति संहननेन बज्ज्ञप्रभनारायेनेत्यर्थ, 'संठाषेण' ति समचतुरस्त्वलक्षत्यर्थ, 'रिद्धीए' ति परिवारादिकया 'जुइए' ति युक्त्या-विवक्षितार्थयोगेन 'पभाए' ति यानादिदीसया 'छायाए' ति शोभया 'अझीए' ति अर्चिषा शरीरस्तरलादितेजोज्यालया 'तेएण' ति तेजसा-शरीरसम्बन्धिरोचिषा प्रभावेन वा 'लेशाए' ति देहवर्णेन, एकार्या वा घुत्यादयः शब्दाः प्रकाशप्रकर्षप्रतिपादनपराश्चेति न पीनहृत्यमिति ।

'उओएमाण' ति उद्घोतयन्तः प्रकाशकरणेन 'पभासेमाण' ति प्रभासयन्तः-शोभयन्तः, एकार्यी वैताविति, 'रत्त' ति रक्ताः-सानुरागाः 'तिकखुतो' ति त्रिकृत्वः-श्रीन् वारान् आदक्षिणात्-पाश्वर्तप्रदक्षिणो-दक्षिणपाश्वर्वर्ती आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं 'वंदति' त्ति स्तुवन्ति 'नमसंति' त्ति नमस्यन्ति शिरोनमनेनेति । वाचनान्तरे इश्यते- 'साइं साइं' ति स्वकीयानि 'नामगोयाइं' ति नामगोत्राणि-याध्वितिकान्वयमिथानानीति 'सुविति' ति श्रावयन्ति ॥

४४. (२३) तेण कालेण तेण समएण समणस्त्व भगवओ महावीरस्त्व बहवे असुरिदिवजिआ भवणवासी देवा अंतियं पाउब्बवित्या नागफडो सुवण्णा विज्ञु अग्नीआ दीवा उद्ही दिसाकुमाराय पवण थणिआ य भवणवासी नागफडागरुलवयरुपुण्णकलससीहिहयगवयमगरमउडवद्वमाणानिजुत्तविचित्तचिंधगया सुसवा महिडिद्या सेसं तं थेव जाव पञ्चुवासंति ॥

४५. 'भागो'त्वादिं व्यक्त, नापादेनां च भागफणादीनि चिह्नानि भवन्ति, तानि क्रमेण दर्शयशाह- 'नागफडा १ गरुल २ वडर ३ पुण्णकलस ४ सीह ५ हयवर ६ गयक ७ मयरंकदरमउड ८ वद्वमाण ९ निजुत्तविचित्तचिंधगया' नागफणादयो गजान्ता अद्वाः-चिह्नानि येषां मुकुटानां तानि तथा, तानि च मकराङ्गानि च-मकरविहानि यानि वरमुकुटानि तानि च, वर्द्धमानकं च-शरावं पुरुषारुद्गुरुषलपं वेति द्वन्द्वः ।

तानि च तानि नियुक्तानि-यथास्थानं नियोजितानि विचित्राणि च-विविधानि चिह्नानि च-लक्षणानि यताः-प्राप्ता ये ते तथा, इह सूत्रे 'पुन्नकलससंकिण्णउप्फेससीहे' ल्येवं क्वचित् विशेषो इश्यते, तत्र नागफणादिभिरक्षिता ये उप्फेसा-मुकुटास्ते तथा, शेषं तथैव ॥

४६. (२४) तेण कालेण तेण समएण समणस्त्व भगवओ महावीरस्त्व बहवे वाणमंतरा देवा अंतिअं पाउब्बवित्या पिसाया भूआ य जक्ख रक्खस किन्तर किंपुरिस मुअगवइणो अ महाकाया गंधव्वनिकायगणा निउणगंधव्वगीतरइणो अणपणिअ पणपणिअ इसीवादीअ भूअवादीअ कंदिय महाकंदिआ य कुहंड पवए य देवा ।

चंचलववलवितकीलणदवण्णिआ गंभीरहसिअभणिअपीष्टईअणछणरई वणमालामेलम-उडकुडलसच्छदविउव्विआहरणचारुविभूसणधरा लच्छोउयसुरभिकुसुभुरइयपलंबसो भंतकंतवि-असंतवितवणमालरइअवच्छा कामगमी कामलवधारी नाणनविहवण्ण- रागवरवत्थवित-विलियणियसणा विविहदेसीणेवत्थगहिअवेसा पमुइअकंदप्पकलहकेलि- कोलाहलप्पिआ हासबोलवहुला अनेगमणिरवणविविहणिजुत्तविचित्तचिंधगया सुरुवा महिडिआ जाव पञ्चुवासंति

४७. 'भुयगवइणो' ति महोरगाधिपाः, किम्भूतास्ते इत्याह- 'महाकाय' ति बृहदेहाः, इदं च विशेषणमवस्थाविशेषाश्रयम्, अन्यथा सर्व एव सप्तहस्तप्रमाणा भवन्ति, यदाह- "भवण-

वणजोइसोहंमीसाणे सत्त होते रयणीओ' 'गंधव्वनिकायगण' ति गन्धर्वाणां—व्यन्तराष्ट्रमभेद-
मूतानां निकायो—वर्गो येषां ते गन्धर्वनिकाया गन्धर्वा एव तैषां ये णा—राशयस्ते तथा, पाठान्तरे
'गन्धर्वपतिगणाश्च' ति व्यक्तमेव, किंविधास्ते इत्याह ।

'निउणगं धव्वगीयरङ्गो' ति निपुणे—सूक्ष्मे गन्धर्वे च—नाटयोपेतगाने गीते घ—
नाटयवर्जितगेये रतिर्येषां ते तथा, अणपत्रिकादयोऽद्यै व्यन्तरनिकायविशेषभूताः रत्नप्रभापृथिव्या
उपरितनयोजनशतवर्तिनः, किंविधा एत इत्याह—'चंचलचबलचित्तकीलणदवप्पिया'
चञ्चलचपलचित्तः—अतिचपलमानसाः क्रीडनं—क्रीडा द्रवश्च—परिहासस्तत्रियाः, ततः कर्मधारयः,
'गंभीरहसियभणियपियगीयणद्वाणरङ्ग' गम्भीरं हसितं येषां भणितं च—वाक्ग्रयोगः प्रियं येषां
गीतनृत्यश्च रतिर्येषां ते तथा, 'गङ्गिरहसियगीयणद्वाणरङ्ग' ति कल्पचिद्धयते व्यक्तं च ।

'वणमालामेलमउडकुङ्डलसच्छंदविडव्वियाभरणशारुविभूसणधरा' वनमाला—रत्नादिमय
आग्रपदीन आभरणविशेषः आमेलकः—पुष्पशेखरकः मुकुट—सुवणादिमयं कुण्डलानि च—प्रती-
तानि एतान्येव स्वच्छन्दविकुर्विताभरणानि—स्वाभिग्रायनिर्मितालङ्गारास्तीर्यद्याहु विभूषणं—भूषा
तद्वारायन्ति ये ते तथा, 'सब्बोउयसुभिकुसुभुरङ्गपलंबसोहंतकंतवियसंतदित्-वणमालरङ्ग-
वच्छा' सर्वतुकानि—सर्वऋतुसम्भवानि यानि सुरभीणि—कुसुमानि तैः सुरधिता या सा तथा ।

सा चासीप्रलम्बाच्च शोभपानाच कान्ता च विकसन्ती च चित्रा च वनमाला च—वनस्पतिस्फूर्ति
इति समाप्तः, सा रघिता वक्षसि यैस्ते तथा, 'कामगामे' ति इच्छागामिनः 'कामस्तुवधारि' ति
ईप्सितस्तुवधारिणः 'नानाविहवणरागवरवत्यचित्तचित्तियनियंसणा' नानाविधवर्णो रागो येषु
तानि तथा, तानि वरवस्त्राणि चित्रामि—विविधानि 'चित्तिय' ति लीनानि दीपानि वानिवसनानि—
परिधानानि येषां ते तथा, 'विविधदेसीणेवत्यग्गहियवेसा' विविधदेशिनेपथ्येन—नानादेशस्तु-
वस्त्रदिन्यासेन गृहीतो वेषो—नेपथ्यं यैसेत तथा ।

'पमुद्यकंदप्पकलहकेलिकोलाहलप्पिया' प्रमुदितानां यः कन्दर्प—कामप्रधानः केलि, काम
एव वा, कलहश्च—राटी केलिश्च—नर्म कोलाहलश्च—कलकलस्त स्वपरकृताः प्रिया येषां ते तथा,
अथवा प्रमुदिताश्च ते कन्दपादिप्रियाश्चेति सपासः, 'हासबोलबहुला' पाठान्तरे 'हासकेलिबहुला'
इति व्यक्तम्, 'अनेगमणिरयणविविहनिजुतचित्तचित्तियगाया' अनेकानि—बहुनि मणिरलानि—
प्रतीतानि विविधानि—बहुप्रकाराणि नियुक्तानि—नियोजितानि येषु तानि तथा, तानि चित्राणि
चिह्नानि गताः—ग्रासा ये ते तथा, चिह्नानि च—पिशाचादीनां क्रमेणीतान्युच्यते—

‘चिंधाइ कलंबश्च ए १ सुलस २ वडे ३ तह य होइ खाण्डे ४ ।

आसोए ५ चंपए वा ६ नागे ७ तह तुंबुरी चेव ८ ॥

मू. (२५) तेण कालेण तेणं समएणं समणस्स भगवां महावीरस्स जोइसिया देवा अंतिअं
पात्रभवित्या विहसती चंद सूर सुक्ष सणिद्वारा राह धूमकेतू बुहा य अंगरकाय तततवणिझक-
णगवण्णा जे गहा जोइसांमि चारं चरंति ।

केऽ अग्नरङ्गाऽन्नावीसविहाय नवखतदेवगणा नानालेठाणसंठियाओ पंचवण्णाओ
ताराओ ठिअलेस्सा चारिणो अ अविस्साम्भंडलगती पत्तेयं यामंकपागडियचिंथमउडा महिहिया
जाव पञ्चवासांति ॥

बृ. ज्योतिष्कवर्णको व्यक्तो, नवरम् 'अंगरकाय' ति मङ्गलाः, बहुत्वं च प्रत्येकं

‘केऽत्य’ति केतवो जलकेल्वादयः, किमूता ?—‘गद्वद्वय’ति मनुष्यलोकपैक्षयोवतं, ठियलेस्स’ति स्थितलेश्याः—निश्चलप्रकाशाः ‘धारिणो य’ति मञ्चरिष्णायः, अत एवाह—‘अविस्ताममंडलगड’ति प्रतीतं, ‘नामंकपागडियचिंधमउडा’ नामाद्वितानि प्रकटितानि—चिह्नप्रधानानि मुकुटानि यैरिति समाप्तः ॥

मू. (२६) तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवां महावीरस्स वेमाणिया देवा अतिअं पाउभवित्या सोहम्मीसाणसणंकुमारमाहिंदवंभलंतकमहासुक्षसहस्राणयाणयारणअसुयवई पडिङ्गा देवा जिनदंसणुसुगागमणजणियहासा पालकपुष्ककसोमनससिरिवद्यनंदिआवत्त-कामगमपीडिगममणोगमविमलसव्वओभद्वणामधिझेहिं विमाणेहिं ओइण्णा वंका जिणिंदं ।

मिगमहिसवराहछगलदहुरहयगवइभुजुगखगउसभंकविडिमपागडियचिंधमउडा पसिद्विलवरभउडतिरिडधारी कुंडलउज्जोविआणणा मउडदित्तसिरयारत्ताभा पउमपहगोरा सेया सुभवण्णगंधफासा उत्तमविउव्विणो विविवत्यगंधमङ्गधरामहिंजिआमहजुतिआजाव पंजलिउडा पञ्चुवासंति ॥

बृ. वैमानिकवर्णकोऽपि व्यक्तो, नवरं वाचनान्तरगतं किञ्चिदस्य व्याख्यायते, तदन्तर्गतं किञ्चिदधिकृतवाचनान्तरगतं च, तत्र ‘सामानियतायतीससहिया’ सामानिका—इन्द्रसमानायुष्मदिभावाः त्रायस्त्रिंशः—महतरकल्पाः पूज्यस्थानीयाः ‘सलोगपालअग्नमहिसिपरिसाणीज-अपरक्षेहिं संपरिउडा’ सह लोकपालैः—सोमादिभिर्दिवपालकनियुक्तकैः या अग्रमहिष्यः—प्रधानजायाः परिषदश्च—बाह्यमध्यमाभ्यन्तरा जघन्यमध्यमोक्तृष्टपरिवारविशेषमूत्राः अनीकानि च—हस्त्यश्वरथपदातिवृषभनर्तकगाथकजनस्तपाणि सैन्यानि आत्मरक्षाश्च—अङ्गरक्षा इति छन्दः, अतस्तैः सम्परिवृता इति ।

देवसहस्रनुयातमार्गः सुरवरगणीश्वरैः प्रयतैः ‘समणुगम्भंतससिरीय’ति समनुगम्यमानाश्च ते सश्रीकाश्चेति समाप्तः, सर्वादरभूषिताः सुरसमूहनायकाः सौभ्यथारुल्पाः ‘देवसंघजयसह-कयालोया’ देवसङ्गेन जयशब्दः कृत आलोके—दर्शने येषां ते तथा ।

मिग १ महिस २ वराह ३ छगल ४ दहुर ५ हय ६ गयवइ ७ भुयग ८ छग ९ उसभंक १० विडिमपागडियचिंधमउडा’ मृगादयोदशादशानां शक्रादीन्द्राणां विहमूताः, तत्रवराहः—शूकरः खड़—आटव्यचतुष्पदविशेषः ऋषभो—चृषभः शेषाः प्रतीताः, तत्र मृगादयः अङ्ग—लाञ्छनानि विटपेषु—विस्तरेषु येषां मुकुटानां तानि तथा, तानि प्रकटितचिह्नानिरलादिदीपया प्रकाशित-मृगादिलाञ्छनानि मुकुटानि येषां ते तथा । पालक १ पुष्कक २ सोमनस ३ श्रीवत्स ४ नन्द्यादर्त ५ कामगम ६ प्रीतिगम ७ मनोगम ८ विमल ९ सर्वतोभद्र १० नामधेयैर्विमानैः, उत्तरवैक्रियैरित्यर्थ, सम्प्रस्थिता इति योगः, एतानि च क्रमेण शक्रादीनामच्युतान्तानां दशानामिन्द्राणं भवन्तीति ।

किंविधैस्तैरित्यर्थः, सम्प्रस्थिता इति योगः, एतानि च क्रमेण शक्रादीनामच्युतान्तानां दशानामिन्द्राणां भवन्तीति ।

किंविधैस्तैरित्याह- ‘तरुणदिवागरकरतिरेगप्तहेहिं’ तरुणदिवाकरकरेभ्योऽतिरेकेण-

अतिशयेन प्रभा येषां तानि तथा तैः, ‘मणिकणगरयणदियजालुजालहेमजालपेरंतपरिगण्डिः’ मणिकनकरतीर्थटितं—युक्तं यज्ञवालोउच्चलं—प्रभोउच्चलं हेमलाजं—स्वर्णजालकं तेन पर्यन्तेषु परिगतानि तानि तथा तैः, ‘सपयरवरमुक्तदामलंबंतभूसणेहिः’ सह प्रतरैः—आमरणवि-शेषैर्वरमुक्तदामलक्षणानि लम्बमानानि मूषणानि येषु तानि तथा तैः, ‘पचलियघंटावलि-महुरसद्वंसतंतितलतालगीयवाइयरवेण’ प्रचलितायाः घम्टावल्याः यो मधुरः शब्दः स तथा वंशश्च—वेणुसुतन्त्री च—वीणा तलतालाश्च—हस्तताला अयवा तलाश्च—हस्ताः तालाश्च—कंशिका गीतं ए—गोयं वादितं च—वादित्रभिति द्वन्द्वः अतस्तेषां यो रवः—शब्दः स तथा, ततः पदद्वयस्य समाहारद्वन्द्वः, जतस्तेन करमभूतेन मधुरेणमनोहरेण पूर्यन्तः अम्बरं, दिशश्च शोभयन्तस्त्वरितं सप्रस्थिताः स्थिरयशसो देवेन्ना इति व्यक्तं ।

‘हुतुद्वयमणस’ति अतीब तुष्टचित्ताः ‘सेसावि य’ति इन्द्रसाभानिकादयः, तानेवाह—‘कम्बवरविमाणाहिवा’ कल्पेषु यानि वरविमानानि तेषामधिपाइत्यर्थ, समनुयान्ति सुरवेन्द्रानिति योगः, अत एव सुरवरा: ‘सविमाणविचित्रियिंधनामंकविगडपागडमउडाडोवसुभदंसणिङ्गा’ स्वविमानविचित्रचिह्नानां नामाङ्गविकप्रकटमुकुटानां च य आटोपः—स्फारता तेन शुभा ये दृश्यन्ते ते तथा ते विचित्रकल्पवरविमानाधिपाः, ‘समन्विति’ति समनुयान्ति समनुगच्छन्ति सुरवेन्द्रानिति, तथा ‘लोयंतविमाणवासिणो याविदेवसंघाय’ति लोकस्य ब्रह्मलोकस्यान्ते—समीपे यानि विमानानि तद्वासिनो लोकान्तिकाश्चापीत्यर्थः ।

‘पतेयविरायमामविरद्धयमणिरयणकुण्डलभिसंतनिष्पलनियर्थकियविचितपागडियचिंधमड़ा’ प्रत्येकं विराजमानानि—शोभमानानि विरचितानि—कर्णेषु कृतानि मणिरलकुण्डलानि येषां ते तथा, भिसंतति—दीप्यमानानि निर्मलानि निजाङ्गितानि निजकेन नामादिनाऽङ्गेनाङ्गितानि विचित्राणि—विविधानि प्रकटितानि—प्रकाशितानि चिह्नानि च मुकुटानि चिह्नप्रधानानि वा मुकुटानियैस्ते तथा, तथा ‘दायंत’ति दर्शयन्तः ‘अप्यणो समुदयं’ति आत्मीयं ऋद्धयादिसमूहं ‘पेच्छंताविय य परस्स रिद्धीउ’ति प्रेक्षमाणाश्च परस्त्वा: उत्तमा:, एवं कल्पालयाः सरवरा: ‘जिणिदवंदननिभित्तभतीए’ति जिनेन्द्रवन्दनहेतुभूतभावेन ‘चोइयमइ’ति प्रेरितबुद्धयः हर्षितमानसाश्च जीतकल्पमनुवर्तमानादेवाः ‘जिणदंसणूसुयागमणजगियहासा’ जिनदर्शनाय यदुत्सुकं—शीघ्रमागमनं तेन जनितो हर्षो येषां ते तथा ।

‘विउलबलसमूहपिण्डिया’ विपुलो बलसमूहः—सैन्यसमुदायः पिण्डितो यैस्ते तथा, कथमित्याह—‘संभमेण’ति भक्तिकृतीत्सुक्येन ‘गयणतलविमलविउलगमणगइचबलचलियम-णपवणजइणसिग्धवेगा’ गगनतले विमले विपुले च यद्यामनं तस्य सम्बन्धी शीघ्रवेगइति सम्बन्धः गतिश्चपला स्वरूपत एव यस्य तद्वगतिचपलं तद्यतद्यलितं च गन्तुं प्रवृत्तं तद्विधं यन्मनः पदनश्च तयोर्जयनशीलोऽत एव शीघ्रो वेगो येषां ते तथा, नानाविधयानवाहनगताः यानानि—रथादीनि वाहनानि—गजादीनि उच्चित्रतविमलधबलातपत्राः । ‘विउच्चियजार्णवाहणविमाणदेहरयण-प्यभाए’ति वैक्रयाणां यानादीनां ४ रुलानां च स्वाभाविकानामितरेषां च या प्रभा सा तथा तथा, ‘उओएंता नहं’ कथमित्याह—

‘वितिभिरं करेता’ नभ एवेति ‘सव्विहीए’ युक्ता इति शेषः, ‘हुलियं’ति शीघ्रं प्रयाताः गमान्तरमिदम्—‘पसिद्धिलवरमउडतिरीडधारी’ प्रश्नयाः—शिथिलबन्धना, गाढबन्धनानां

वक्षाज्ञवत्वात् द्विरो मुकुटाश्चतुरण ऐक्षाविशेषाः तिरीदास्त एव शिखरब्रययुक्तास्तान् धारयन्ति ये तच्छीलाश्च ते तथा, कुण्डलोद्योतिताननाः, 'मउडदित्तसिरय'ति मुकुटेन दीप्ताः शिरोजा मस्तककेशा येषां ते तथा, मुकुटदीपशिरस्का वा, 'रत्ताभ'ति लोहितवर्णा 'पउमपम्हगोर'ति कमलगर्भकान्ताः पीता इत्यर्थ, 'सेय'ति शुक्लाः, विवर्णा एव वैमानिका भवन्ति, यदाह-

॥ १ ॥ "कणगत्यरत्ताभा सरवसमा दोसु होति कप्पेसु ।

तिसु होति पम्हगोरा तेण परं सुक्ला देवा ॥"

शेषं व्यक्तमेवेति । पुस्तकान्तरे देवीवर्णको ६श्यते, स चैवम्—'तेण कालेण तेण समएण समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे अच्छरणणसंधाया अंतिअंपाउभवित्या, ताओणं अच्छराओ धंतधीयकण-गुरुअगसरिसप्पमाओ' ध्मातम्—अग्निना तापितं धीतं—जलेन क्षालितं यत्कनकं तस्य यो रुधको—वर्णस्तस्तश्शप्रभाः गीराङ्ग्य इत्यर्थ, 'समझकंता य बालभाव'ति अतिक्रान्ता इव शिशुलं, मध्यम- जरठदयोविरहिताः, नवयीवना इवेत्यर्थः, 'अणाइवरसोम्पचारुल्वा' अनतिवरम्—अविद्यमान ह्लासतया प्रधानं न विद्धते अतिवरं यस्मातदनतिवरमिति वासीम्यं—नीरोगं चारु-शोभनं रूपं यासां तास्तथा ।

'निरुद्धव्यसरसजोव्यणकक्षसतरुणवयमावमुवगयओ' निरुपहतं—रोगादिना अवाधितं सरसंच-शुक्लारसोपेतं निरुपहतो वा स्वो रसो यत्र तत्थविधं यीवनं तत्ताकर्कशः—अश्लथाङ्गतया यस्तरुणवयोभावस्तारुण्यं तं चोपगता यास्तास्तथा, इह च यौवनतरुणभावयोर्ध्यप्येकार्थता तथापि सरसत्वाङ्गल्याङ्गत्वलक्षणयोर्मनः शरीराश्रितयोः प्रधानतया विवक्षितयोर्धर्भयोराद्धारतया भेदेन विवक्षणान्न पीनरुक्त्यमिति, 'निष्मवद्विष्यसहावा' न जरां प्राप्नुवन्तीत्यर्थ, 'सञ्चासुंदरीउ'ति 'इच्छियनेवत्थरइयरमणिऊरगहियवेसा' इष्टवस्त्राभरणादिरूपनेपथ्यस्य रचितेन—रचनेन रतिदो वा अत एव रमणीयो गृहीतः—आत्मो वेषः—आकृतिविशेषो यक्काभिस्तास्तथा ।

'किते'ति तद्यथार्थ 'हारद्धाहारपाउत्तरयणकुण्डलवासुत्तगहेमजालमणिजालकणगजाल-सुभगउरितियकडगखुगएगावलिकंठसुत्तमगहगधरच्छगोवेज्ञोणिसुत्तगतिलगफुल्ग-सिद्धुत्यियकण्णवालियससिसूरुसभचक्यतलभंगयतुडियहत्यमालयहरिसकेऊरवलयपालंबपलं बंगुलिङ्गगबलकखदीणारमालियाचंदसूरमालियाकंचिमेहलकलावपयरगपरिहेरगपाय-जालघंटियाखिखिणिरयणीरुजालखुडियवरेत्रथलणमालियाकणगणिगलजालगमगरमुहविराय-भाणनेऊरपघलियसहालभूसणधरीउ'ति हारादीनि मकरमुखविराजमाननुपुरान्तानि प्रधलितानि सन्ति सद्वालति—शब्दवन्ति यानि भूषणानि तानि धारयन्ति यास्तास्तथा ।

तत्र हार—अधादशसरिकः अर्द्धहारो—नवसरिकः पाउत्तरि—प्रयुक्तानि माणिक्ययुक्त-कङ्गणानि रलकुण्डलानि—प्रतीतानि अथवा प्रयुक्तरलकुण्डलानि—प्रयुक्तरलानि यानि कुण्डलानि तानि तथा तथा व्यामुक्तकानि—परिहितानि प्रलम्बितानि वा यानि हेमजालादीनीति कर्मधारयः, तत्र हेमजालं—सच्छिद्रः सुवर्णालङ्घारविशेषः एवं मणिजालमपि कनकजालहेमजालयोस्तु आकारकृतो विशेषः स च रुद्धिगम्यः सूत्रकं—वैकल्पककृतं सुवर्मसूत्रम् 'उरितिय'ति उरासि त्रिकं त्रिसरकं कटकानि—कङ्गणानि खुडुगति—जाङ्गुलीयकवशेषः ।

एकावली—नानामणिकमयी माला कण्ठसूत्रं—गलावलम्बि सङ्कलकविशेषः मगधकं धराक्षं च रुद्धिगम्यं ग्रीवेयकं—कण्ठलं श्रोणिसूत्रकं—सौवर्ण कटीसूत्रं तिलको—विशेषको ललाटाभरण-

गित्यर्थः फुलकं पुष्पाकृतिललाटाभरणं सिद्धार्थिका—सर्षपप्रमाणसुवर्णकणरचितसुवर्णमणिमयी कण्ठिका कर्णवालिका—कर्णोपरितनभागभूषणविशेषः शशिसुरज्ञाषमचक्रकानि तलभङ्गकं घ रुदिगम्यानि त्रुटिका—वाहुरक्षिका: हस्तमालकः—अङ्गणेत्रिका हरिसति—रुदिगम्यं केयूरम्—अङ्गदं वाह्नभरणविशेषः वलयानि—कठकविशेषाः प्रालम्बो—सुम्बनकं प्रसम्बो गलाभरणविशेषः इत्यर्थः अङ्गुलीयकानि—अङ्गुल्या भरणविशेषाः वलाङ्कं—रुदिगम्यं दीनारभालिकायन्द्रमालिकासूर्यमालि-कास्तु दीनाराद्याकृतिमाला: काञ्चीमेखलयोः कठयाभरणयोर्यद्यपि नामकोशे एकार्थत्वमधीयते तथापीह विशेषो रुद्धरवसेयः कलापः—कण्ठाभरणविशेषो मेखलाकलाप इति वा द्रष्टव्यं—प्रतरकाणि—वृत्तप्रतला आभरणविशेषाः परिहेरगति—रुद्धयवसेयं पादजालघण्टिका:—पादाभरणविशेषाः किञ्चिणीका:—सुद्रधण्टिका: रलोरुजालं—रलमयं जङ्घयोः प्रलम्बमानं सङ्कुलकं शुद्रिका:—तद्यान्तधण्टिका: वरनुपुराणिप्रतीतानि शुद्रिकावरनुपुराणि वा—सुद्रधण्टिकाप्रथान-तुलाकोटिकानि चलनमालिका—पादाभरणविशेषः कनकनिगलानिनिगडाकारा: सीवर्णपादा-भरणविशेषाः जालकं—चरणाभरणविशेषः, भक्तमुद्धविराजमाननुपुराणि—प्रतीतानि ।

‘दसद्धवण्णरागरद्यरत्तमणहरे’ति दशार्द्धवर्णे—पञ्चवर्णे रागे—रजनद्रव्यैः कुसुम्या-दिभिर्यानि रजितत्वेन रक्तानीव रक्तानि भनोहराणि च तानि तथा तानि अंशुकानि निवसिता इति योगः, महाधर्मि, नासानिश्वासवायुवाहाणानि लघूनीत्यर्थ, चक्षुहराणि अङ्गावारकत्वात्, वर्णस्पर्शयुक्तानि अतिशयवर्णदीनीत्यर्थ, ‘हयलालापेलवाइरेगे’ अस्वलालाम्यः सकाशात् पेलयानि—सुकुमाराण्यतिरेकेण यानि तानि तथा, ‘धवले’ति कानिविद्धवलानि, ‘कणगखचियंतकम्भे’ कनकखचितं—सुवर्णमण्डितम् अन्तकर्म—अञ्चलकर्म वानलक्षणं येषां तानि तथा, ‘आगासफालियसरिसप्हें’ आकाशस्फटिकयोरकाशरूपस्फटिकस्य वा सद्वशी प्रभा येषां तानि तथा ‘अंसुए नियत्याओ’ति वस्त्राणि निवसिताः ।

‘आयरेण’ति व्यक्तं, ‘तुसारगोक्खीरहारदगरयपंडुदुगुलसुकुमालसुक्यरमणिजउत्तरिङ्गाइं पाउयाओ’ति व्यक्तं, नवरं तुषारं—हिमंदगरयसि—उदकरजस्तद्वत् पाण्डुराणि वानिदुकूलानि—वस्त्राणि तान्येव सुकुमालानि सुकृतानि रमणीयानि च यान्युत्तरीयाणि तानि तथा तानि प्रावृत्ताः, ‘वरचन्दनचर्चिता: वराभरणभूषिता’ इति व्यक्तं, ‘सब्बोउयसुरभिकुसुमसुरद्यविचित्तवरम-लक्ष्यरिणीओ’ सर्वतुर्कैः सुरभिकुसुमैः सुरचितं विचित्रं वरं माल्यं—मालां धारयन्ति यास्तच्छीलाश्च तास्तथा, ‘सुगंधिचुण्णंगरागवरवासपुक्पूरगविराइया’ सुगन्धिचूर्णंरक्षरागेण च—देहरञ्जनेन वरवासैः पुष्पपुरकेण घ—पुष्परचनाविशेषेण विराजिता यास्तास्तथा,

‘अहियससिरीया’ अधिकं सह श्रिया—शोभया यास्तास्तथा, ‘उत्तमवरधूबधूविया’ उत्तमानां मध्ये यो वरधूपः स तता तेन धूपेन धूपिताः—कृतसीगम्याः यास्तास्तथा, ‘सिरीस-माणदेसा’ श्रीः—देवता सा च लोके शोभनवेष्टते रुद्र अतस्तयोपमा कृतेति, ‘दिव्यकुसुममलादम-पञ्जलिपुडाओ’ दिव्यैः—वैरैः कुसुमैः—अविकसितैः मालैः—विकसितैः दामभिश्च तन्मयमालाभि प्रक्षः—पूजासज्जाः अअलिपुटाः—अअलयएव यासां तास्तथा, उद्धत्वेन च सुराणां स्तोकोनमुच्चिताः

‘चन्द्रानना’ इति व्यक्तं, ‘चंद्रविलासिणीओ’ति चन्द्रस्येव विलासः—कान्तिर्यासां तास्तथा, ‘चन्द्रार्द्धसमललाटा: चन्द्राधिकसीम्यदर्शना उल्का इवोद्योतमाना’ इति व्यक्तं, ‘विजुघणमिरी-इसूरदिष्पंतते अअहियतरसंनिकासाओ’ विद्युतो ये घना मरीचयः—किरणाः सूरस्य च यद्वीतं—

तेजस्तेभ्योऽधिकतरः सश्चिकाशो-दीनिर्वासां तास्तथा, 'सिंगारागारचारुवेसाओ' शृङ्खारे-रसविशेषस्तवधान आकारः—आकृतिश्चारुश्च वेषो—नेपथ्यं यासां तास्तता, अथवा शृङ्खार-स्यागारभिव—गृहभिव याक्षारुवेषाश्च यास्तास्तथा, 'संगयगयहसियभणियचेहुयविला-ससललियसंलावनिउणजुतोवयारकुसलाओ' सञ्जतानि—उचितानि यानि गतादीनि तेषु निषुणा याः सकृतोपचारकुशलाश्च यास्तास्तथा, तत्र गतं—गमनं हसितं—हासः भणितं—वदनं वेषितं—चेष्टा विलासो—नेत्रविकारः, यदाह—

॥ १ ॥ "हावो मुखविकारः स्यात्, भावश्चित्तसमुद्रभवः ।
विलासो नेत्रजो ह्वेयो, विभ्रमो भ्रूसमुद्रभवः ॥

सललितः—समाभूर्य संतापः—परस्परभाशणां आह च—“संलापो भाषणं पिणः” अथवा ललितेन सह यः संलापः स तथा, ललितलक्षणं चेदम्—

॥ २ ॥ “हस्तपादाङ्गविन्यासो, भ्रूनेत्रोष्ठप्रयोजितः ।
सीन्द्र्यं कामिनीनां यश्ललितं तथकीर्तितम् ॥”

उपचारः—पूजा, 'सुन्दरस्तनजयनदनकैरचरमनयनलावण्यरूपयौवनविलासकलिताः' सुन्दराः स्तनादिनयनान्ता अवयवा यासां लावण्यप्रधानरूपेण सृहणीयेनेत्यर्थं धीवनेन विलासेन च कलिता यास्तास्तथा, इह च विलास क्लेक्षणो ग्राह्यो, यदुक्तम्—

॥ ३ ॥ “स्थानासनगमनानां हस्तभ्रूनेत्रकर्मणां चैव ।
उत्पद्धते विशेषो यः श्लिष्टः स तु विलासः स्यात् ॥

इति, श्लिष्ट इति सुश्लिष्टः 'सुरवधुओ' ति विशेष्यपदं, 'सिरीसनवनीयमउयसुकुमाल-तुल्फासाओ' शिरीषं—शिरीषाभिधानतरुकुसुमं नवनीतं च—प्रक्षणं ते च ते मुदुकसुकुमारे च—अत्यन्तसुकुमारे इति विशेष्यपूर्वपदः कर्मधारयः तहुल्यः स्पर्शो यासां तास्तथा, 'बवगय-कलिकलुसधोयनिद्वंतरथमलाओ' व्यपगते कलिकलुषे—राटीपापकर्मणी यासां तास्तथा धीती—प्रक्षालिती निधर्मती दग्धी रजः स्पृष्टावस्थो रेणुः मलस्तु बद्धावस्थं रज एवेति धीतनिधर्मताविव धीतनिधर्मती रजेमलौ यासां तास्तथा, ततः कर्मधारयः ।

'सोमाउ' ति सोम्या—नीरुजः 'कंताओ' ति काम्या: 'पियदंसणाओ' ति सुभगाः, सुरुपा इति व्यक्तं, 'जिनभत्तिदंसणाणुरागेण हरिसायाओ' ति जिनं प्रति भक्त्याकृत्वा यो दर्शनानुरागो—दशनिष्ठी स तथा तेन हर्षिताः—सञ्जातरोमाञ्चादिहर्षकायाः, 'ओवह्या यावि' ति अवपतिता-शाप्यवतीणाः, 'जिनसगासं' ति जिनसमीपे, 'दिव्वेण' मित्यादि देववर्णकव्येण, नवरं 'ठियाओ द्वेव' ति ऊर्ध्वस्थानस्थिता इति ॥

मू. (२७) तए णं छंपाए नयरीए सिंघाडगतिगचउङ्गचष्टरवउम्हमहापहपहेसु महया जनसहे इ वा जनवूहे इ वा जनबोले इ वा जनकलकले इ वा जनुम्भी ति वा जनुङ्कलिया इ वा जनसग्रिवाए इ वा बहुजनो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खड एवं भासड एवं पन्नवेड एवं पर्लवेड ।

एवं छलु देवाणुप्यिआ ! समणे भगवं महावीरे आदिगरे तित्यगरे सद्यंसंबुद्धे पुरिसुत्तमे जाव संपाविउकामे पुच्चाणुपुक्कि चरमाणे गामाणुगामं दूङ्गमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समीसढे इहेव घंपाए नयरीए बाहिं पुन्नद्वे वेइए अहापडिस्त्रवं उगगहं उगिणिहिता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरद ।

बृ. 'तएणं' ति ततोऽनन्तरं, णमित्यलङ्कारे, सिंधाडयेत्यादाचर्यं वाक्यार्थः—सिङ्गाटकादिषु यत्र महाजनशब्दादयः तत्र बहुजनोऽन्योऽन्यस्यैवमाख्यातीति, तत्र सिङ्गाटकं—सिङ्गाटकाभिधान-फलविशेषाकारं स्थानं त्रिकोणमित्यर्थं त्रिकं—यत्र स्थाने रथ्यात्रयमीलको भवति चतुष्कं—यत्र रथ्याचतुष्कमीलकः स्थात् चत्वरं—यत्र बहुजो मार्गमिलन्ति चतुर्मुखं तथा विधदेव कुलादि महापथो—राजभार्ग पन्था—रथ्यामात्रं 'महयाजनसद्वै इ वा' महान् जनशब्दः—परस्मरालापादिस्तुपः इकारो वाक्यालङ्कारार्थो वाशब्दः पदान्तरापेक्षया समुद्धर्यार्थं, अथवा 'सद्वै इ वा' ति इह सञ्चिप्रयोगादितिशब्दो द्रष्टव्यः, स चोपप्रदशने, ततश्च यत्र महान् जनशब्दः इति तद्वत्, कचित् 'बहुजनसद्वै इ वा' ति पाठो अवक्तश्च, यत्र च जनव्युह इति वा—लोकसमूहः, परस्परेण वा पदार्थानां विशेषेणोहनं वर्तत इत्यर्थं, एवं सर्वत्र, कव्रियित्यठब्यते—

'जनवाए इ वा जनुलावे इ वा' इति तत्र जनवादो—जनानां परस्परेण वस्तुविचारणं उल्लापस्तु—तेषामेव काक्षा वर्णनम्, आह च—

॥ १ ॥ "स्यात्सम्भाषणमालापः, प्रलापोऽनर्थकं वचः ।

काक्षा वर्णनमुक्तापाः, संलापो भाषणं मिथः ॥"

एवं बोलः—अव्यक्तवर्णो ध्वनि, कलकलः—स एवोपलभ्यमानवर्णविभागः, ऊर्मि—सम्बाधः उल्कस्तिका—लघुतरः समुदाय एव सत्रिपातः—अपरापरस्थानेभ्यो जनानामेकत्र मीलनमिति, 'एव' मिति वक्ष्यमाणप्रकारं च सतु 'आइवखइ' ति, आख्याति सामान्येन 'भासइ' ति भाषते विशेषतः, एतदेवार्थद्वयं पदद्वयेनाह—'प्रज्ञापयति प्ररूपयति चे' ति ।

अथवा आख्याति—सामान्यतः भाषते—विशेषतः प्रज्ञापयति—व्यक्तपर्याचिवचनतः प्ररूपयत—उपपतितः 'इह आगए' ति चम्पायाम् 'इह संपत्ते' ति पूर्णभद्रे 'इह समोसद्वै' ति साधूचितावग्रहे, एतदेवाह—'इह चंपाए' इत्यावि 'आहापडिलवं' ति यथाप्रतिस्पृपम् उचितमित्यर्थ

बृ. (२७-कतरि) तं महफ्लं खलु भो देवाणुप्यिया ! तहालवाणं अरहताणं भगवंताणं नामगो अस्त्विं सवणताए, किमंगपुण अभिगमणवं दननमंसणपडिपुच्छणपञ्चवासणयाए ?, एकस्त्विं आयरिय- स्स धम्मिअस्त्वं सुवयणस्स सवणताए ?, किमंगपुण विउलस्स अत्थस्स गहणयाए ?

तं गव्छामो यं देवाणुप्यिया ! समणं भगवं महाकीरं वंदामो णमंसामो सङ्करेमो सम्बाणेमो कल्पाणं मंगलं देवयं चैऽप्यं पञ्चवासामो एतं यो पेष्टयवे इहभवे अहियाए सुहाए खमाए निस्सेअस्साए आणुगामिअताए भविस्सइत्तिकट्टु बहवे उग्गा उग्गपुत्ता भोगा भोगपुत्ता ।

बृ. 'तं महफ्लं' ति यस्मादेवं तस्मान्महद्—विशिष्टं फलम्—अर्थो भवतीति गम्यं, 'तहारूपाणं' त तत्कारस्वभावानां महाफ्लजननस्वभावानाभित्यर्थं, 'नामगोयस्सवि' ति नामो—याद्विक्षिकाभिधानस्य गोत्रस्य—गुणनिष्पत्राभिधानस्य 'सवणयाए' ति श्रवणेनेत्यर्थः, 'किमंगपुण' ति किं पुनरिति पूर्वोक्तार्थस्य विशेषद्योतनार्थं, अङ्गेत्यामन्द्रणे, अथवा परिपूर्ण एवार्य शब्दो विशेषणार्थं, 'अभिगमणवं दणनमंसणपडिपुच्छणपञ्चवासणयाए' ति अभिगमनम् अभिमुखगमनं वन्दनं—स्तुति नमस्यनं—प्रणमनं प्रतिप्रच्छनं—शरीरादिवात्प्रिश्नः पर्युपासनं—सेवा एतेषां मावस्तता तया ।

तथा 'एगस्सवि' ति एकस्यापि 'आरियस्स' आर्यस्यार्यप्रणेतृकल्पात् 'धम्मियस्स' ति

धार्मिकस्य धर्मप्रयोजनत्वात्, अत एव सुखद्वन्द्वेति, 'वंदामो'ति स्तुमः 'नर्मसामो'ति प्रणमामः 'सङ्गारेमो'ति सत्कुर्म, आदरं वस्त्रद्वर्चनं वा विदध्यः, 'संमाणेमो'ति सन्मानयामः उच्चितप्रतिपत्तिभिः, 'कल्पाणं मंगलं देवयं चेइयं पञ्चुवासेमो' कल्पाणं—कल्पाणहेतुलादभ्युदयहेतुमित्यर्थो, भगवन्तमिति योगः, मङ्गलं—दुरितोपशमहेतुं दैवतं—देवं चैत्यम्—इष्टदेवप्रतिमा तदिव चैत्यं, 'पर्युपासयामः' सेवामहे ।

'एयं णे'ति एतद्—भगवद्बन्दनादि अस्माकं 'पेत्त्र भद्रे'ति प्रेत्यभवे—जन्मान्तरे पाठान्तरे 'इहभवे य परभवे य' 'हियाए'ति हिताय पथ्याश्रवत् 'सुहाए'ति सुखाय शर्मणे 'खमाए'ति क्षमाय सङ्गतत्वाय 'निस्सेयसाए'ति निश्रेयसाय मोक्षाय 'आणुगामियत्ताए'ति आनुगामिकत्वाय भवपरम्परासु सानुबन्धसुखाय भविष्यतीतिकृत्वा—इतिहेतोरित्यर्थः, 'उग्ग'ति आदिदेवावस्थापितारक्षवंशजाः 'भोगपुत्त'ति त एव कुमारावस्थाः ।

मू. (२७-बत्ति) एवं दुपडोआरेण राइण्णा खतिआ माहणा भडा जोहा पसत्यारो मल्लई लेच्छई लेच्छईपुत्ता अन्ने य बहवे राईसरतलवरमाडंनियलोहुहि अहल्यसेहिसेणावडगत्यवाह-पश्चिमितिओ अप्येगइआ वंदणवतिअं अप्येगइआ पूजणयतिअं ।

एवं सङ्गारवत्तियं सम्पाणयतियं दंसणवत्तियं कोऊहलवत्तियं अप्येगइआ अहुविणिष्ठयहेउं असुयाइं सुणिस्सामो सुवाइं निस्संकियाइं करिस्सामो अप्येगइआ अहुआइं हेऊइं कारणाइं वागरणाइं पुच्छिस्साणो ।

बू. एवं पदद्वयोद्यारणेन शेषपदानि होयानि, तत्र 'राजन्यका' भगवद्वयस्यवंशजाः, कवचित्पठ्यते 'इक्खागानाया कोरव्वा' तत्रेक्खाकवो—नाभेयवंशजाः नायति—नागवंश्या ज्ञातवंशा वा कोरव्वति—कुरुवंशजाः खतियति—सामान्यराजकुलीनाः माहणति—प्रतीताः भडति—शूराः जोहति—योधाः सहस्रयोधादयः पसत्यारोति—धर्मशास्त्रपाठकाः 'मल्लई लेच्छई'ति मल्लकिनो लेच्छकिनश्च राजविशेषाः, यथा श्रूयन्ते चेटकराजस्याधादश गणराजाः—'नवमल्लई नवलेच्छई कासीकोसलगा अहुरास गणरायाणो' इति ।

'राईसरतलवरमाडंवियकोहुबियइब्बसेहिसेनावइसत्थवाहपभितिओ'ति राजानो—माण्डलिका ईश्वरा—युवराजाः, अणिमादीश्वर्ययुक्ता इति केचित्, तलवरा:—परितुष्टनरपतिवित-पूर्णपद्मबन्धविभूषिता राजस्थानीयाः माण्डविका:—मण्डपाधिपाः कोटुम्बिका:—कतिपयकुदुम्ब-प्रभवोऽवलगका: इभ्याः—यद्रव्यनिदध्यान्तरितो महेभो न धृयते, श्रेष्ठिनः—श्रीदेवताध्यासित-सौवर्णपद्मविभूषितोत्तमाङ्गाः सेनापतयः—नृपतिनिखपिताश्चतुरङ्गसैन्यनायकाः सार्थवाहाः—सार्थनायकाः ।

'वंदणवत्तियं'ति वन्दनप्रत्ययं वन्दनाधीमित्यर्थः, 'अहुआइं हेऊइं कारणाइं वागरणाइं पुच्छिस्सामो'ति कवचिद् धृयते, तत्र अर्थान्—जीवादीन् हेतून्—तदगमकानन्वयव्यतिरेकयुक्तान् कारणानि—उपपत्तिमात्राणि, यथा निरुपमसुखःसिद्धो, ज्ञानानावाधत्वप्रकर्षादिति, व्याकरणानि—परप्रश्नेतार्थोत्तररूपाणि ।

मू. (२७-बत्ति) अप्येगइआ सब्बओ समंता मुँडे भवित्ता आगाराओ अनगारिअं पब्बइस्सामो, पंचाणुवइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्बं पडिवज्जिस्सामो, अप्येगइआ

जिनभत्तिरागेण अप्येगद्वाजा जीअमेऽन्तिकद्वु ।

ज्ञाया यबलिकम्मा कवकोऊयमंगलपायच्छित्ता सिरसाकंठेमालकडा आविद्धमणिसुवण्णा
कपियहारऽद्वहारतिसरयपालंबपलंबमाणकडिसुत्तद्वसोहाभरणा यवरवत्यपरिहिया
चंदनोलितगायसरीरा ।

बृ. 'कयबलिकम्म'ति कृतं बलिकर्म स्वगृहदेवतानां यैस्ते तथा, 'कयकोऊयमंगला-
पायच्छित्त'ति कृतानि कौतुकमङ्गलान्येव प्रायचित्तानि—दुःस्वनादिविधातार्थमवश्यंकरणीयत्वाद्
यैस्ते तथा, तत्र कौतुकानि—मधीतिलकादीनि मङ्गलानि तु—सिद्धार्थकदध्यक्षतादीनि 'उच्छोल-
णयधोय'ति कवचिद्ध्यते, तत्र उच्छोलनेन—प्रभूतजलत्रालनक्रयया धौताः—धौतगाङ्गा ये त
तथा, इदं च स्नानस्य प्रचुरजलत्वसूचनार्थी विशेषणं, स्नानव्यतिरिक्तप्रयोजनगतं वेदमिति ।

'सिरसाकंठेमालकड'ति शिरा कण्ठे च माला कृता—धूता यैस्ते, तथा, 'आविद्धमणि-
सुवण्ण'ति आविद्धं—परिहितं 'कपियहारऽद्वहारतिसरयपालंबपलंबमाणकडिसुत्तसक-
यसोहाभरणा' कल्पितानि—इथानि रचितानि वा हारदीनि कटीसूत्रान्तानि घेषामन्यानि च
सुकृतशोमान्याभरणानि येषां ते तथा, 'पवरवत्यपरिहिय'ति निवसितप्रधानवाससः
'चंदनोलितगायसरीरा' चन्दनानुलिसानि गात्राणि यत्र तत्त्याविधं शरीरं येषां ते तथा ।

मू. (२७-बत्ति) अप्येगद्वाजाहयगया एवं गयगया रहगया सिवियागया संदमाणियागया
अप्येगद्वाजापायविहारचारेणोपुरिसवागुरापारेखिता भहया उक्तुष्टुसीहनायबोलकलकलरवेण
पक्षुब्धि-अमहासमुद्रवभूतंपिव करेमाणा चंयाएनयरीए मञ्जामञ्जेणो निगच्छांति २ ता जेणेव
पुण्णमहै देइए तेणेव उवागच्छांति २ ता समणत्स भगओ महावीरत्स अदूरसामंते छताईए
तित्यथराइसेसे पासांति, पासित्ता जाणवाहणाइ ठावझांति, २ ता जाणवाहणोहिंतो पझोरुहांति—

—पझोरुहिता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छांति, उवागच्छित्ता समणं भगवं
महावीरं तिक्षुत्तो आयाहिणं पथाहिणं करेति, करित्ता नमंसंति, वंदित्ता नमंसित्ता नद्धासणे
नाइदूरे सुत्सूसमामा नमंसमाणा अभिमुहा विनएण पंजलिउडा पञ्चुवासंति ॥

बृ. वाचनान्तराधीतमथ पदपञ्चके 'जाणगय'ति यानानि—शकटादीनि 'जुगगय'ति
युग्यानि—गोलविषयप्रसिद्धानि जम्यानानि—द्विहस्तप्रभाणानि चतुरसाणि वेदिकोपसोभितानि
'गिल्लि'ति हस्तिन उपरिकोलरख्पायामानुषं गिलतीवेति 'यिल्लि'ति शिविकाः कूटाकारारुद्धिदिता
जम्यानविशेषाः 'संदमाणिय'ति स्यन्दमानिकाः पुरुषप्रभाणायामा जम्यानविशेषा एव
'पायविहारचारेण' पादविहारलपो यश्चारः—सञ्चरणं स तथा तेन ।

'पुरिसवागुर'ति वागुरा—मृगबन्धनं पुरुषो वागुरेव सर्वतोऽवस्थानात् पुरुषवागुरा
'वग्गावग्नि गुम्मागुम्भि'ति कवचिद्ध्यते, तत्र वर्ग—समानजातीयवृन्दं वर्गेण वर्गेण च भूत्वा
वर्गावर्गे अत एवाहाव्ययोभावसमासः, गुम्मागुम्भिति—गुल्मं—वृन्दमात्रं गुल्मेन च गुल्मेन च
भूत्वेति गुल्मागुल्मि, 'भहय'ति भहता, रवेणेति योगः, 'उक्तुष्टुसीहनायबोलकलकलरवेण'ति
उक्तुष्टुसीहनायबोलकलकलरवेण—आनन्दमहाध्यनि सिंहनादध्य—प्रतीतः बोलध्य—वर्णव्यक्तिवर्जितो ध्वनिरेव
कलकलध्य—व्यक्तवचनः स एव एतलक्षणो यो रवः स तथा तेन ।

'पक्षुब्धियमहासमुद्रवभूयं पिव करेमाण'ति प्रक्षुभितमहाजलधेधीषप्राप्तभिव—

तन्मयमिव नगरं विदधाना इत्यर्थः, कवचिदिदं पदचतुष्टयं ईश्यते—‘पायदहरेण भूषिं कंपेमाण’ ति त्वरितगमनजनितपादप्रहरेण, ‘अंबरतलमिव फोडेमाण’ ति पादपातप्रतिरवेणाकार्शं स्फोटयन्त इव, ‘एगदिसिं’ ति एकया दिशा पूर्वोक्तलक्षणया, ‘एगभिमुह’ ति एकं भगवन्तमभि—लक्षणीकृत्य मुखं येषां ते एकाभिमुखाः, ‘तित्यगराइसेसे’ ति तीर्थकरतिशेषान् जिनातिशयान् ।

‘जाणवाहणाइं ठावइति’ ति यानानि—शकटादीनि वाहनानि—गवादीनि स्थापयन्ति—स्थितीकुवन्ति, कविद् ‘विडुब्बंती’ ति ईश्यते, तत्र विशेषेण स्तम्भयन्ति—निश्चलीकुवन्ति, इति वाचनान्तरगतं बहु लिख्यते—‘जाणाइं मुयंति’ ति मुवि विन्यस्यन्ति, ‘वाहणाइं विसज्जेति’ ति चरणार्थं मुक्ललयन्ति, ‘पुफतंबोलाइयं आउहमाइयं सञ्चितालंकारं’ ति सद्वितं च—सदेतनमलङ्घारं च—राजलक्षणं च विसर्जयन्ती तियोगः, किंस्तं सचित्तमित्याह—पुष्पताम्बूलादिकम्, आदिशब्दात् तथाविधफलादिग्रहः, तथा अलङ्घारं च किंविधमित्याह—आयुधादिकम्, आयुधं—खङ्गादि आदिशब्दाच्छब्दामरमुकुटपरिग्रहः, ‘पाहणाओ य’ ति उपानही च ।

‘एगसाडियं उत्तरासंगं’ ति एकशाटकवन्त्रमुतरीयविन्यासविशेषं, ‘आयंत’ ति आचान्ताः—शीचार्थं कृतजलस्पर्शा, ‘चोक्ख’ ति आचमनदर्पनीताशुचिद्रव्याः, ‘परमसुईभूय’ ति अत एवात्यर्थं शुचीभूताः, ‘अभिगमेण’ ति उपचारेण, ‘अभिगच्छति’ भगवन्ति मुपचरन्ति, ‘चक्खुप्फासे’ ति दशनि ‘मणसा एगतीभावकरणेण’ ति अनेकत्वस्य एकत्वस्य भवनम् एकत्वीभावस्तस्य यत् करणं ततथा तेन एकत्वीभावरणेन, आत्मन इति गम्यते, भनसः एकाग्रतयेत्यर्थ, कायिक-पर्युपासनामाह—‘सुसमाहियपसंतसाहरियपाणिपाया’ सुसमाहितैः—बहिवृत्याऽत्यन्तनिभृतैः प्रशान्तैः—अन्तर्वृत्या उपशान्तैः सद्विभं संहतं—संलीनी कृतं पाणिपादं यैस्ते तथा ।

अत एव ‘अंजलिमउलियहत्या’ अअलिना—अअलिलुपतया मुकुलितौ—मुकुलाकारौ कृती हस्ती यैस्ते तथा, वाचिकपर्युपासनामाह—‘एवमेयं भंते’ ति एवमेतद्भवन्त ! भट्टारकेति सामान्यतः ‘अवितहमेयं’ ति विशेषतः अत एव ‘असंदिद्धमेयं’ ति शङ्काया अविषय इत्यर्थ, अत एव ‘इच्छियमेयं’ ति इष्टमस्माकमेतत्, अत एव ‘पडिच्छियमेयं’ ति भगवन्मुखात् पतत् प्रतीस्तिमागृहीतमेतत्, इह च किञ्चिदिष्टमेव ईशमन्यतु प्रतीस्तिमेवेत्यत उच्यते—‘इच्छियपडिच्छियमेयं’ ति, ‘सद्वे णं एसमद्वे’ ग्राणिहितोऽयमर्थं इति, ‘माणसियाए’ ‘तद्वित्त’ ति तस्मिन् भगवद्वचने चित्तं—भावमनो येषां ते तद्वित्ताः, सामान्योपयोगापेक्षया वा तद्वित्ताः, ‘तम्भण’ ति तन्मनसो द्रव्यमनः प्रतीत्य विशेषोपयोगं चा, ‘तल्लेस्स’ ति तल्लेश्याः भगवद्वचनगतशुभ्रात्म-परिणामविशेषाः, लेश्या हि कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यजनित आत्मपरिणामः, तदाह—

॥ १ ॥ कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः ।

स्फटिकस्थेव तत्रायं, लेश्याशब्दः प्रयुज्यते ॥

‘तयज्ज्ञवसिय’ ति इहाध्यवसयः अध्यवसितं तद्वित्तत्वादिभावयुक्तानां सतां तस्मिन्—भगवद्वचने एवाध्यवसितं क्रियासम्पादनविषयं येषां ते तदध्यवसिताः, ‘ततिव्यज्ञादसाण’ ति तस्मिन्नेव—भगवद्वचने तीव्रमध्यवसानं—श्रवणविधिक्रियाप्रयत्नविशेषरूपं येषां ते तथा, ‘तदप्यियकरण’ ति तस्मिन्—भगवत्यार्पितानि करणानि—इन्द्रियाणि शब्दस्तपादिषु श्रोत्रवश्चुरादीनि यैस्ते तदपितकरणाः, ‘तथडोबउत्त’ ति तस्य—भगवद्वचनस्य योऽर्थस्तत्रोपयुक्ता ये ते तदर्थोपयुक्ताः, तथ्यावणाभाविय’ ति तेन—भगवद्वचनेन तदर्थेन वा यका भावना—बासना

प्राक्तनमुहूर्ते तथा भाविता—वासिता न वासनान्तरमुपगता ये ते तदभावनाभाविताः ।

अत एव 'एगमण'ति मनसो वाप्रभुदितत्वात्, अणश्चमणति भगवन्मनसइत्यर्थ, किमुक्तं भवति ?—'जिनवयणधम्मानुरागरत्तमणा' जिनवद्यने जिनवद्यने वा धर्मानुरागेण रक्तं मनो येषां ते तथा, एकार्थिकानि वैतानि तन्मनःप्रभृतीनि सर्वाणि पदानि तदेकाग्रताप्रकर्षप्रतिपादनार्थनीति, 'वियसियवरकमलनयणवयण'ति विकसितानि वरकमलानीव नयनवन्नानि येषां ते तथा पर्युपासत इति ।

'समोरणाइ'ति समवसरणानि—वसतयः 'गवेसह'ति भगवदवस्थानावगमार्थं निख्ययत, क भगवन्वस्थित इति जानीतेति भावः । 'आगंतारेसु व'ति आगन्तुगाराणि—येष्वागन्तुका वसन्ति, 'आरामागारेसु व'ति आराममध्यवर्तिं गृहेषु 'आएसणेसु व'ति आवेशनानि येषु लोका आविशन्ति तानि थायस्कारकुम्भकारादिस्थानानि, 'आवसहेसु व'ति आवसथाः—परिद्राजकस्थानानि, 'पणियग्रहेसु व'ति पण्यगृहाणि हड्डा इत्यर्थः, 'पणियसालासु व'ति भाण्ड शालासु, गृहं सामान्यं शालातु गृहमेव यीक्षत्तु ब्रह्मतरं च, गृहं जापांग्रहेषु जाग्रसालासु ति 'कोङ्गारेसु'ति धान्यगृहेषु 'सुसाणेसु'ति शमशानेषु 'सुञ्चागारेसु'ति शून्यगृहेषु 'परिहिंडमाणे'ति भ्रमन् 'परिघोलेपाणे'ति गमागमं कुर्वन् ॥

मू. (२८) तए णं से पवित्रिकाउए इमीसे कहाए लछडे समाणे हड्डुहड्डे जाव हियए छ्हाए जाव अप्पमहाघाभरणालंकिअसरीरे सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमझ, सयाओ गिहाओ पडिनिक्खमिता वंपानवरि मञ्जांमञ्जोणं—

—जेणेव बाहिरिया सब्बेव हेड्डिल्ला यत्तव्यया जावनिसीयइनिसीइत्तातस्स पवित्रिकाउअस्स अच्छतेरससयसहस्ताइं पीडानं दलयति, २ ता सक्करैइ सम्माणेह सक्कारेत्ता सम्माणेत्ता पडिविसज्जेइ

मू. (२९) तए णं से कूणिए राया भंभसारपुते बलवाउअं आमंतेइ आमंतेत्ता एवं वयासी—खिप्पामेव भोदेवाणुप्पिआ ! आमिसेक्कं हत्यिरयणं पडिकप्पेहि, हयगयरहपवाजोहकलिअं च चाउरंगिणि सेनं सण्णाहिहि, सुमद्वापमुहाण य देवीणं बाहिरियाए उवड्डाणसालाए पाडिएकपाडिएकइं जतामिमुहाइ जुताइं जाणाइं उवडुवेह ।

वंपं नयरि सविंतरबाहिरिअं आसित्तसित्तसुइसम्भुरत्यंतरावणवीहिअं मंचाइमंचकलिअं नानाविहरागउच्छियन्नयपडागाइपडागमंडिअं लाउळोइयमहियं गोसीससरसरतचंदन-जावगंधवड्डिभूअं करेह कारवेह करिता कारवेता एजमाणतिअं पञ्चाणिणाहि, निझाइत्तामि समणं भगवं महावीरं अभिवंदए ॥

बू. प्रकृतवाचनाऽनुश्रीयते—'बलवाउयं'ति बलव्यापृतं—सैन्यव्यापारपरायणम् 'आमिसेक'ति अभिषेकमर्हतीत्यामिषेकयं, 'हत्यिरयणं'ति प्रधानहस्तिनं 'पडिकप्पेहि'ति प्रति-कल्पय सञ्चञ्च कुरु 'पाडेक'ति प्रत्येकमेकैकशः 'जतामिमुहाइ'ति गमनामिमुखानि 'जुताइ'ति युक्तानि—बलीवद्वियुतानि, कघित् युग्यानि पठयन्ते, तानि च जप्पानविशेषाः, 'जाणाइ'ति शकटानि 'सविंतरबाहिरिं'ति सहाभ्यन्तरेण नगरमध्यभागेन बाहिरिका—नगरवहिभागो यत्र तस्था, क्रियाविशेषणं घेदम्, 'आसित्तमसंमजिओवलित्तं' आसिक्ताम्—उदकच्छटेन सम्मार्जित्तं—कचवरशोथनेन उपलिसां—गोमयादिना ।

केष्वित्याह—'सिंघाडगतिगच्छउक्तच्छरचउमुहमहाहपहेसु' इदं च वाक्यद्वयं

कवचिश्चोपलभ्यते, तथा 'आसित्तसित्तसुद्ग्रसम्भुरत्यंतरावणवीहियं' आसिक्तानि—इष्टसिक्तानि सिक्तानि च—तदन्यथा अत एव शुचीनि—पवित्राणि संभृष्टानि कचवरापनयनेन रथ्यान्तराणि—रथ्यामध्यानि आपणवीथयश्च—हृष्मार्गा यन्न सा तथा तां, 'मंचाइमंचकलियं' मञ्चा—मालकाः प्रेक्षणद्रष्टजनोपवेशननिमित्तम् अतिमञ्चाः—तेषामप्युपरि ये तैः कलिता या सा तथा तां ।

नानाविहरागुच्छियज्ञयपडागाइपडागमंडियं' नानाविधरागौरचिरौतैः—ऊर्ध्वीकृतैः उत्तैः—चक्रसिंहान्तिलादञ्जनोभैः—पताकाभिः तदितराभिरतिपताकाभिश्चपताकोपरिवर्तिनीभिर्मण्डिताया सातथातां, सेषोनगरीवर्णकश्चित्यवर्णक इवानुगमनीयः, 'आणतिअंपद्मपिणाहिं' ति 'आज्ञासिकाम्' आज्ञां प्रत्यर्पय—सम्पाद्य मम निवेदयेत्यर्थः ॥

मू. (३०) तए णं से बलवाउए कूणिएणं रन्ना एवं बुते समाणे हृष्टुद्वजावहिअए करवलपरिग्गहिअं सिरसावत्तं मत्यए अंजलि कहु एवं व्यासी ।

सामिति आणाइ विनएणं वयणं पडिसुणेइ २ ता हत्यिवाउअं आमंतेइ आमंतेता एवं व्यासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! कूणिअस्त रन्नो भंभसारपुतस्स आभिसेक हत्यिरयणं पडिकप्पेहि, हयगयहपवरजोहकलियं चाउरंगिणि सेनं सण्णाहित्ता एजमाणतिअं पद्मपिणाहि ।

तए णं से हत्यिवाउए बलवाउअस्त एअमहुं सोच्चा आणाए विनएणं वयणं पडिसुणेइ पडिसुणित्ता छेआयरियउवएसमइविकप्पणाविकप्पेहि सुनिउणेहि उज्जलणेवत्यहत्यपरिवित्यिअं सुसज्जं धम्मिअसण्णद्वबद्धकवद्यउप्पीलियकच्छवच्छगेवेयबद्धगलवरभूसणविरयं अहियतेअजुतं सललिअवरकण्णपूरविराइअं पलंबउज्जूलमहुअतकयंधयारं चित्तपरिच्छेअपच्छयं पहरणावरणभरिअजुखसज्जं सच्छतं सन्धायं सधंटं सपडागं पंचामेलअपरिमंडिआभिरामं ओसारियजमलजुअलधंटं विजुपणद्धं व कालमेहं उप्पाइयपव्ययं व चंकमंतं मतं गुलगुलंतं मणपवणजइणवेगं भीमं संगामियाओझं आभिसेकं हत्यिरयणं पडिकप्पइ पडिकप्पेता हयगवरहपवरजोहकलिअं घाउरंगिणि सेनं सण्णाहेङ्ग, सण्णाहित्ता जेणेव बलवाउए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता एजमाणतिअं पद्मपिणइ ।

तए णं से बलवाउए जाणसालिअं सहावेइ २ ता एवं व्यासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ सुभद्रापमुहाणं देवीणं बाहिरियाए उवद्वाणसालाए पाडिएकपाडिएकइं जत्ताभिमुहाइं जुताइं जाणाइं उवद्वयेह २ ता एजमाणतिअं पद्मपिणाहि ।

मू. 'हत्यिवाउए' ति हस्तिव्यावृतो महामात्रः, इह प्रदेशे 'आभिसेयं हत्यिरयणं तियत्क्रचिद् धृश्यते सोऽपपाठः, अग्रे एतस्य वक्ष्यमाणत्वात्, 'छेआयरियउवएसमइकप्पणाविकप्पेहि' छेको—निपुणो य आचार्य—शिल्पोपदेशदाता तस्योपदेशाद्या मति—बुद्धिस्तस्या ये कल्पना—विकल्पा: कल्पसिभेदास्ते तथा तैः, किंविदैः ? — 'सुनिउणेहि' ति व्यक्तं, निपुणनीर्वा, 'उज्जलणेवत्यहत्य-परिवित्यियं ति उज्ज्वलनेपथ्येन—निर्मलवेषेण हत्यंति—शीघ्रं परिपक्षितं—परिगृहीतं परिवृतं यत्तथा तत्, पाठान्तरे उज्ज्वलनेपथ्यैरिति ।

'सुसज्जं' ति सुदुप्रगुणं, 'धम्मियसण्णद्वबद्धकवद्य-उप्पीलियकच्छवच्छगेवेयबद्धगल-वरभूसणविरायंतं' ति धर्मणि नियुक्ता धार्मिकाः तैः सञ्चञ्च—कृतसञ्चाहं यत्तद्वार्मिकसञ्चञ्च बद्धं कवचं—सञ्चाहविशेषो यस्य तत्था, तदेव बद्धकव-चिकम्, अथवा धर्मितादयः शब्दा एकार्था

एव सप्तखताप्रकर्षख्यापनार्था, भेदो वैषामस्ति, स च लदितोऽवसेयः, तथा उत्पीडिता—गाढीकृता कक्षा—हृदयरसुर्वक्षसि—उरसि यस्य तत्त्वा, ‘वक्षःकक्ष’ इति पाठान्तरं।

तथा बद्धं ग्रीवेयकं—श्रीवामरणं गले यस्य तत्त्वा, तथा वरभूषणैर्विराजमानं यत्तत्त्वा, ग्रीवेयकवद्धमूदगविराजितमिति ८०ः अन्तरं, ततोऽधिनितादेऽनांकमधारयः, अतस्ततु, ‘अहियतेय-जुतं’ ति कवचिदध्यते, तत्राधिकाधिकेन—अत्यर्थ—मधिकेन अहितानां वा शत्रूणामहितेन—अपश्येन तेजसा—प्रभावेण युक्तं यत्तत्त्वा तत्।

‘सललियवरकण्णपूरविराङ्गं’ सललिते—लालित्योपेते वरेये कर्णपूरे—कर्णभिरणेताभ्यां विराजितं यत्तत्त्वा तत्, ‘पलंबउद्धूलमहुआरकयंध्यारं’ प्रलम्बान्धवचूलानि—टगकन्यस्ता-धोमुखकूर्धका यस्य तत् प्रलम्बावधूलं मधुकरैः—मध्मरैर्मदजलगन्धाकृष्टैः कृतमन्धकारं यस्य तत्त्वा, ततः कर्मधारयः, अतस्ततु, वाचनान्तरं त्वेव नेयं ‘विरचितद्वरकर्णपूरं सललितप्रलम्बावचूलं च चामरोत्करकृतान्धकारं य यत्तत्त्वा तत्, चामरोत्करकृतान्धकारता तु चामराणां कृष्णात्वात्, ‘चित्परिच्छेयपच्छयं’ घित्रः परिच्छेको—लघुः प्रच्छदो—वस्त्रविशेषो यस्य तत्त्वा तत्, ‘पहरणा-वरणभरियजुद्धसञ्जं’ प्रहरणावरणानाम्—आयुधकवचानां भृतं यत् युद्धसञ्जं य—सङ्ग्रामप्रगुणं यत्तत्त्वा तत्, पाठान्तरे ‘सद्यापशशरप्रहरणावरणभरितयुद्धसञ्जं’ मिति।

सच्छत्रं सध्वजं सधण्टमिति व्यक्तम्, सपताकमित्यपि दृश्यते, तत्र पक्षाका—गठसिंहादिचिह्नरहिताः, ‘पंचामेलयपरिमंडियाभिरामं’ पश्चभि—आमेलकैः घूडाभिपरिमण्डितमत एवाभिरामं—रम्यं यत्तत् तथा तत्, ‘ओसारियजमलजुयधंटं’ अवसारितम्—अवलम्बितं यमलं—समं सुगलं—द्विकं घण्टयोर्यन्त्र तत्त्वा तत्, ‘विस्तुपणद्वं व कालमेहं’ घण्टाप्राहरणादीनामुञ्चल-दीपियुक्तत्वेन विद्युलकल्पत्वात् विद्युत्परिगतमिवेत्युक्तं, हस्तिदेहस्य कालत्वेन महत्वेन च मेघकल्पत्वात् कालमेघमित्युक्तम्, ‘उप्पाइयपव्यवं व चंकमंतं’ स्वाभाविकपर्वतो हि न घद्धक्षमते अत उच्यते औत्पातिकपर्वतमिव दृश्यमाणं, पाठान्तरे तु औत्पातिकपर्वतमिव सक्खंति—साक्षात्

‘पतं गुलुगुलंतं’ मिति व्यक्तं, कवचित् ‘महामेघं’ मिवेति दृश्यते, ‘मणपवणजाइणवेगं’ मनः पवनजयी वेगो यस्य तत्त्वा तत्, शीघ्रवेगमिति कवचित्, ‘भीमं संगामियायोगं साङ्ग्रामिक आयोगः—परिकरो यस्य तत्त्वा तत्, पाठान्तरे ‘संगामियाओङ्गं’ साङ्ग्रामिकातोङ्गं—साङ्ग्रामिक वायुमित्यर्थ, पाठान्तरे साङ्ग्रामिकम् अयोध्यं—येन सहापरो हस्ती न योद्धुं शक्नोति तदयोध्यं

मू. (३०-कत्ति) तए णं से जाणसालिए बलवाउअस्स एअमहुं आणाए विनएणं वयणं पडिसुणेइ पडिसुणिता जेणेव जाणसाला तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छिता जाणाइं पस्तुवेक्खेइ २ ता जाणाइं संपमज्जेइ २ ता जाणाइं संवद्देइ २ ता जाणाइं संवद्देला जाणाइं जीणे जाणाइं जीणेता जाणाणं दूसे पवीणेइ २ ता जाणाइं समलंकरेइ २ ता जाणाइं वरभंडकमंडियाइं करेति २ ता।

जेणेव वाहणसाला तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छिता वाहणाइं पस्तुवेक्खेइ २ ता वाहणाइं संपमज्जइ २ ता वाहणाइं नीणेइ २ ता वाहणाइं अप्कालेइ २ ता दूसे पवीणेइ २ ता वाहणाइं समलंकरेइ २ ता वाहणाहं वरभंडकमंडियाइं करेइ २ ता वाहणाइं जाणाइं जोएइ २ ता पओदलक्ष्मिं पओअधरे अ समं आडहइ आडहिता वहुमग्गं गाहेइ २ ता जेणेव बलवाउए तेणेव उवागच्छइ २ ता बलवाउअस्स एअमाणतिअं पद्माप्तिणइ।

तए णं से बलवाउए नयरगुत्तिए आमंतेइ २ ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्तिया

वं पं नयरि॑ सविंतरबाहिरियं आसित्त जाव० कारवेता एअमाणतिअं पद्मप्यिणाहि । तए णं से नयरुत्तीए बलवाउअस्स एअम्बुं आणाए विनएणं पडिसुणेइ २ ता वं पं नयरि॑ सविंतरबाहिरियं आसित्तजाव० कारवेता जेणेव बलवाउए तेणेव उवागच्छइ २ ता एअमाणतिअं पद्मप्यिणइ ।

तए णं से बलवाउए कोणिअस्स रन्नो भंभसारपुत्तस्स आभिसेकं हत्यिरथणं पडिकप्यिअं पासइ हयगय जाव० सण्णाहिअं पासइ, सुभद्रापमुहाणं देवीणं पडिजाणाइं उबडुविआइं पासइ, वं पं णयरि॑ सविंतरजाव० गंधवडिभूअं कयं पासइ, पासित्ता हडुडुवित्तमानंदिर पीअमणे जाव हिअए जेणेव कूणिए राया भंभसारपुत्ते तेणेव उवागच्छइ २ ता करवलजाव एवं वयासी

कप्यिए णं देवाणुप्यिणाणं आभिसिक्के हत्यिरथणे हयगयपवरजोहकलिआ य चाउतंगीणी सेना सण्णाहिआ सुभद्रापमुहाणं च देवीणं बाहिरियाए अ उबडुणसालाए पाडिएकपाडिएकइं जत्ताभिमुहाइं जुत्ताइं जुत्ताइं जाणाइं उबडुवियाइं चंपा नवरी सविंतरबाहिरिया आसित्तजाव गंधवडिभूआ कया, तं निअंतु णं देवाणुप्यिया ! समणं भगवं महावीरं अभिवंदआ ।

बृ. 'जाणाइं पद्मुक्खेइ'ति शकटदीनि प्रत्युपेक्षते-निरीक्षते 'संपम्जेइ'ति विरजीकरोति, 'नीणेइ'ति शालाया निष्काशयति, 'संवट्टेइ'ति संवर्तयति एकत्र स्थाने न्यस्यति, 'दूसे पवीमेइ'ति दूष्याणि—तदाच्छादनवस्त्राणि प्रविनयति—अपसारयति, 'वर्षलंकारेइ'ति स्वर्षलहृत्तेति—यद्य-योक्तादिभि कृतालङ्काराणि करोति, 'वर्भंडगमंडियाइ'ति प्रवरामरणभूषितानि ।

'वाहणाइं'ति बलीवद्वादीन् 'अफ्कालेइ'ति आस्कालयति हस्तेनाऽऽताडयति—उत्तेजयतीत्यर्थ, 'दूसे पवीणेइ'ति मक्षिका मशकादिनिवारणार्थं नियुक्तानि वस्त्राणि व्यपनयति 'जाणाइं जोएइ'ति वाहनैर्यज्ञानि योजयतीति संवन्धयतीत्यर्थ, 'पओयलहिं'ति प्रतोत्रयणे—प्राजनकदण्डं, 'पओयधरे य'ति प्रतोत्रधरान् शकटखेटकान् 'समं'ति एककालं 'आडहइ'ति आदघाति नियुद्धक्ते, 'वहुं गाहेइ'ति वर्त्म ग्राहयति यानानि पार्णे स्थापयतीत्यर्थः ।

मृ.(३१) तए णं कूणिए राया भंभसारपुत्ते बलवाउअस्स अंतिए एअम्बुं सोष्ठा निसम्य हडुडुजावहिअअए जेणेव अहृणसाला तेणेव उवागच्छइ २ ता अहृणसालं अणुपविसइ २ ता अनेगवायामजोगगवगणवामहणमल्लपुच्छकरणेहिं संते परिस्तंते सयपागसहस्रपागेहिं सुगंधतेल्लमाइएहिं दयणिज्ञेहिं मयणिज्ञेहिं विळणिज्ञेहिं सविंदियगायपत्त्वायणिज्ञेहिं अविंगेहिं अविंगिए तमाणे तेल्लवभ्वंसि पडिपुण्णपाणिपायसुकुमालकोमलतलेहिं पुरिसेहिं छेएहिं दक्खेहिं पत्तडेहिं कुसलेहिं मेहावीहिं निउणसिप्पोवगेहिं अविंगाणपरिमद्दपुव्वलणकरणगुणणिम्बाएहिं अड्डुमुहाए मंससुहाए तयासुहाए रोमसुहाए चउव्विहाए संवाहणाए संवाहिए समाणे अवगयखेअपरिस्मे अहृणसालाउ पडिक्किखमझ पडिक्किखमिता ।

—जेणेव मञ्जणधरे तेणेव उवागच्छइ तेणेव उवागच्छित्ता मञ्जणधरं अणुपविसइ २ ता समुत्तजालाउलाभिरामे विवितमणिरयणकुड्डिमतले रमणिज्ञे र्हाणमंडवंसि नानामणि-रयणभत्तिवित्तंसि र्हाणपीढंसि सुहणिसणे सुद्धोदएहिं गंधोदएहिं पुष्कोदएहिं सुहोदएहिं पुणो २ कल्लाणगपवरमञ्जयविहीए माजिए तत्थ कोउअसएहिं बहुविहीहिं कल्लाणगपवरमञ्जणावसाणे पक्षलसुकुमालगंधकासाइयलूहिअंगे सत्तसुराहिगोसीसवंदनानुलितगते ।

अहयसुमहायदूसरयणसुसंबुए सुइमालावण्णगविलेवेण आविष्करणिसुवण्णे कप्यियहारत्त्वहारतिसरयपालंबपलंबमाणकडिसुत्तसुकवसोमे पिणद्धगेविजअंगुलिअग-

ललियंगयललियक्याभरणे वरकडगतुडियर्थभिअश्रुए अहियस्तवसस्तिरीए मुद्दिआपिंगलंगुलिए कुंडलुओविआणणे मउडदित्तसिरए हातोत्थयसुक्यवरइयवच्छेपालंबपलंबमाणपडसुक्यउत्तरिजे नानामणिकणगरथणविमलमहरिहणिउणोविअभिसिमिसंतविरइयसुसिलिङ्गविसिहुलंड आविद्धवीरवलए।

बृ. 'अदृष्टगसाल' ति व्याख्याला 'अनेगवायामजोग्गवगणवामद्वणमङ्गजुखकरणेहि' ति अनेकानि यानि व्यायामाय—व्यायामनिमित्तं यो' यादीनि तानि तथा तैः तत्र योग्या—गणनिका वल्यनम्—उल्लङ्घनं व्यामद्वनं—परस्परस्याङ्गमोटनं मल्लयुद्धं प्रतीत करणानि च—आङ्गभङ्गविशेषा मङ्गशास्त्रप्रसिद्धाः, 'सयपागसहस्रपागेहि' ति शतकृत्यो यत्पङ्कमपरापरीषधीरसेन सह शतेन य कर्षपणानां यत्पङ्कं तच्छपाकमेवमितरदप, 'सुगंधतेलभाईरहि' ति अत्र अभ्यङ्गरिति योगः, आदिशब्दाद् घृतकर्पूरपानीयादिपरिग्रहः।

किम्भूतैरित्याह—'पीणनिझेहि' ति रसरुधिरादिधातुसप्ताकारिभि 'दध्यणिझेहि' दर्पणीयैर्बलकरैः 'भयणिझेहि' ति मदनीयैर्मन्यवर्ज्ञनैः 'विंहणिझेहि' ति कृहणीयैर्मपद्यकारिभि: 'सव्विदियगायपल्हायणिझेहि' ति प्रतीतं, एतानि पदानि वाचनान्तरे क्रमान्तरेणाधीयन्ते, तेज्जचम्पसि' ति तैलाभ्यक्तस्य यत्र स्थितस्य सम्बाधना क्रयते तत्तैलचर्म, तत्र संवाहिएति योगः।

'पडिपुन्लपाणिपायसुकुमालकोमलतलेहि' ति प्रतिपूणनां पाणिपादानां सुकुमार-कोमलानि—अत्यन्तकोमलानि तलानि—अधोभाग देषां तेतथा तैः, 'छेणहि' ति छेकैः—अवसरझौः, द्विसप्ततिकलापण्डितैरिति वृद्धाः, 'दक्खेहि' ति कार्यणामविलम्बितकारिभि 'पत्तड्हेहि' ति प्रापार्थी—लब्धोपदेशैरित्यर्थ 'कुसलेहि' ति सम्बाधनाकर्मणि साधुभि 'मेहावीहि' ति मेघाविभिः—अपूर्वविज्ञानग्रहणशक्तिकैः 'निउणसिष्पोवगाएहि' ति निपुणानि—सुक्षमाणि यानि शिल्पानि—अङ्गमर्दनादीनि तान्युपगतानि—अधिगतानि यैस्ते तथा तैः।

'अव्यंगणपरिमद्वणव्यलणकरणगुणनिम्माएहि' ति अभ्यङ्गनमद्वनोद्गुलनानां प्रतीतार्थनां करणेयेगुणाः—विशेषास्तुषु निर्मता येते तथा तैः। 'अद्विसुहाए' ति अस्थां सुखहेतुत्वादस्थिसुखा तथा, एवं शेषाण्यपि, 'संवाहणाए' ति सम्बाधनया संवाहनया वा, विश्रामणयेत्यर्थ, 'अवगय-खयपरिस्मे' ति खेदो—दैन्यं 'खिद दैन्ये' इति वदनात् परिश्रमः—व्यायामजनितशरीरास्वास्थ्य-विशेषः, 'समत्तजालाउलाभिरामे' ति समस्तः—सर्वो जालेन—विच्छुतिच्छिङ्गेपेतगृहावयव-विशेषेणाकुलो—व्यासोऽभिरामश्चरम्योऽसतथा, पाठान्तरे समुक्तेन—मुक्ताफलयुतेन जालेनाऽऽकुलोऽभिरामश्चयः सतथा, 'विचित्तमणिरयणकुडिमतले' ति कुडिमतलं—मणिभूमिका, 'सुहोद-एहि' ति सुभोदकैस्तीर्थोदकैः सुखोदकैर्वा—नात्युष्णैरित्यर्थः।

'गंधोदएहि' ति श्रीखण्डादिरसमिश्रैः 'पुष्कोदएहि' ति पुष्परसमिश्रैः 'सुखोदएहि' ति स्वाभाविकैरित्यर्थः, 'तत्य कोउयसएहि' ति तत्रस्तानावसरे यानि कौतुकानां—रक्षादीनां शतानि तैः 'पङ्कलसुकुमालगंधकासाइलूहियंगे' पङ्कला—पङ्कमवती अत एव सुकुमाला गन्धप्रधाना काषायी—कषायरक्तशाटिका तथा लूक्षित—विक्षितमङ्गं—शरीरं यस्य स तथा। 'अहयसुम-हण्डदूसरयणसुसंवुप' अहतं—मलमूषिकादिभिरनुपदूषितं प्रत्यग्रपित्यर्थ सुमहार्थं च—बहुमूल्यं यद्व्यरत्नं—प्रधानवस्त्रं तेन संवृतः—परिगतः तदा सुकु संवृतं—परिहितं येन स तथा, 'सुइमाला-वणणगविलेवणे य' ति शुचिनी—पवित्रे माला च—कुसुमदाम धर्णकविलेपनं च—मण्डनकारि

कुश्कुमादिविलेपनं यस्य स तथा, चः समुद्भवे ।

यद्यपि वर्णकशब्देन नामकोषे चन्दनमधिष्ठीयते तथापि 'गोसीसचंदणानुलित्तगते' हत्यनेमैव विशेषणेन तस्योक्तत्वादिह वर्णकश्चन्दनमिति न व्याख्यातम्, 'आविद्धमणिसुवर्णे'ति आविद्धं-परिहितं, कण्ठियइत्यादिप्राच्यहु, 'पिण्डागेषेऽप्यांगुरेऽज्ञालसिपं प्रलोक्यकृदत्तारणे पिनद्धानि-वद्धानि ग्रीवादिषु ग्रीवेयकामुलीयकानि-ग्रीवाभरणामुल्याभरणानि येन स तथा, ललिताङ्के-ललितशरीरे कृतानि-विन्यस्तानि ललिताभरणानि तदन्यानि येन स तथा, ततः कर्मधारयः, अथवा पिनद्धानि ग्रीवेयकामुलीयकानि लिताङ्कवदेव ललितकचामरणानि च-मनोज्ञकेशाभरणानि पुष्पादीनि येन स तथा, 'वरकडगतुडियदभियभुए' वरकटकतुटिकैः-प्रधानहस्ताभरणबाह्याभरणविशेषैर्बहुत्वात्तेषां तैः स्तम्भिती मुजी यस्य स तथा ।

'अहियस्वस्त्रिरीए' अधिकरूपेण सश्रीकः—सशोभोयः स तथा, 'मुद्रिकापिङ्गलामुलीक' इति कवयिद्ध्यते, 'कुण्डलोद्योतिताननो मुकुटदीपशिरस्कः' इति प्रतीतं, 'हारोत्थयसुक्यरद्यवच्छे' हारावस्तुतेन-हारावचछादनेन सुकुकृतरतिकं वक्ष-उरो यस्य स तथा, 'पालंबपलंबमाण-पङ्गुसुक्यउत्तरिङ्गे' प्रलम्बेन-दीर्घेण प्रलम्बमनीन च-मुख्यमानेन पटेन सुष्टु कृतमुत्तरीयम्-उत्तरासङ्गे येन स तथा, 'नानामणिकणगरथणविमलमहारिङ्गिउमोदियमिसिमिसंतविरद्य-यसुसिलिङ्गविसिङ्गलङ्गआविद्धवीरवलए' ।

नानामणिकनकरलैर्विमलैर्महार्हनिर्पुणेन शिल्पिना ओवियति-परिकर्मितैः भिसिमि-संतति-देवीथ्यमानैविरचितानि निर्मितानि सुभिष्टानि-सुसन्धीनि विशिष्टानि अन्येभ्यो विशेषवन्ति लष्टानि-मनोहराणि आविद्धानि-परिहितानि वीरवलयानि वरवलयानि च येन स तथा, सुभटो हि यदि कद्यिदन्योऽप्यस्ति वीरसदाऽसौ मां विजित्वाऽऽमीघ्यत्वेतानि वलयानीति स्फृत्यन् यानि कटकानि परिदध्यति तानि वीरवलयानीत्युच्यन्ते ।

मू. (३१-करति) किं वहुना? कप्परुक्खए वेव अलंकियविभूसिए नरवईसकोरंटमङ्गदामेणं छतेणं धरिऊमाणेणं चउद्यामरवालवीजियंगे भंगलजयसद्वक्यालोए मञ्जणघराओ पडिनिक्खमङ्ग मञ्जणघराउ पडिनिक्खमित्ता—

—अनेगगणनायगदंकनायगराईसरतलवरमाङ्गियकोडुंवियइव्वसेहुसेणावइसत्थवाहद्व-असंधिवाल सद्धि संपरिदुडे धवलमहामेहणिगए इव गहगणदिप्पंतरिक्खतारागणाण मञ्जो ससिव्व पिअदंसणे नरवई—

—जेणेव बाहिरिआ उवड्याणसाला जेणेव आभिसेकै हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता अंजनगिरिकूडसणिभंगयवइ नरवई दूलडे ।

मू. 'कप्परुक्खए चेव'ति कल्पवृक्ष इव 'अलंकियविभूसिए'ति अलङ्कृतो—मुकुटादिभिः विभूषितो—वस्त्रादिभिरिति, 'सकोरंटमङ्गदामेण'ति सकोरंटानि-कोरंटकाभिधानकुसुम-स्तबकवन्ति माल्यदामानि—पुष्पस्त्रजो यत्र तत्तथा तेन । वाचनान्तरे पुनश्छत्रवर्णक एवं दृश्यते अव्वपडलपिंगलुज्जलेण अप्पटलमिव—मेघवृद्धमिव वृहच्छायाहेतुल्वात् अप्पटलं पिङ्गलं च—कपिशं सुवर्णकम्बिकानिर्मितत्वात् उज्ज्वलं—निर्मलं यत्तत्तथा, अथवा अप्रम्—अप्रकं पृथिवी-कायपरिणामविशेषस्तत्पटलमिव पिङ्गलं च—उज्ज्वलं च यत्तत्तथा तेन, 'अविरलसमसहियथंदमंडलसमप्पभेण' अविरलं घनशलाकावत्वेन समं तुल्यशलाकायोगेन सहियति—संहतम-

निम्नोन्नतशलाकायोगात् चन्द्रमण्डलसमप्रभं च यद्वीतया तत्तथा तेन, ‘पंगलसयमत्तिष्ठेय-विद्युतियद्यिद्यिगिमणिहेमजालविरह्यपरिगयपेरंतकणगधंटियापयलिथकिणिकिणित-सुइसुहसुमहुरसद्वाल सोहिएण’ मङ्गलाभि-माङ्गल्याभि शतभवितभिः—शतसङ्घयाविद्युतिभिः उकेन—निपुणेन शिल्पिना विद्युतिं यत्तथा ।

किणिणीभिः—कुद्रघण्टिकाभि मणिहेमजालेन च—रलकनकजालकेन विरचितेन—कृतेन विशिष्टरतिदेन वा परिगतं—परिवेष्टितं यत्तथा, पर्यन्तेषु ग्रान्तेषु कनकघण्टिकाभि प्रचलिताभिः किणिकिणादप्तस्तमि श्रुतिसुषुप्तयुक्त्युक्त्युक्तिगिय, आलःत्यवत्य वत्यर्थायत्वात्, शोभितं यत्तथा, ततः पदब्रयस्य कर्मधारयोऽतस्तेन, ‘सप्यरवरमुतदामलंबंतभूसणेण’ सप्ततरणि—आभरणविशेषयुक्तानि यानि वरमुक्तादामानि—वरमुक्ताफलभालाः लंबंतति—ग्रहस्वभानानि तानि भूषणानि यस्य तत्तथा तेन, ‘नरिंदवामप्यमाणसंदपरिमङ्गलेण’ नरेन्द्रस्य—तस्यैव राङ्गो वामप्रमाणेन—प्रसारितभुजयुगलमाने रुद्धं वीस्तीणी परिमङ्गलं—वृत्तभाव यस्य स तत्तथा तेन, ‘सीयायववायवरिसविसदोक्षनासणेण’ शीतातपदादवृष्टिविषजन्यदोषाणां शीतादिलक्षणदोषाणां द्वा विनाशनं यत्तथा तेन ।

‘तमरयमलबहलपङ्गणघाङ्गणप्यभाकरेण’ तमः—अन्यकारं रजो—रेणुर्मलः—प्रतीतः एषां बहलं—धनं यत्पटलं—वृन्दं तस्य धाङ्गनी—नाशनी या प्रभा—कान्तिस्तल्करणशीलं यत्तथा तेन, अथवा—रजोमलतमोबहलपटलस्य धाङ्गने रमाकर इव दिवाकर इव यत्तथा, ‘उउसुहसिव-चायसमण्डलेण’ ऋती—कालविशेषे सुखा—सुखहेतुः ऋतुसुखा शिवा—निरुपद्रवा या छाया—आतपवारणलक्षणा तया समनुबन्धम्—अनवच्छिन्नं यत्तथा तेन, ‘वैरुलियदंडसज्जिएण’ ति वैदूर्यमयदण्डे सज्जितं—वितानितं यत्तथा तेन, ‘दद्वामयदत्यनिउणजोऽयज्ञाङ्गुस्तस्वरकंचण-सलागनिष्मिएण’ वज्रमव्यां वस्ती—शलाकानिवेशनस्थाने निपुणेन शिल्पिना योजिताः—सम्बन्धिताः अङ्गुसहस्रति—अटोत्तरसहस्रसङ्घयाः या वरकाञ्चनशलाकास्ताभिनिर्मितं यत्तथा तेन, ‘सुनिष्म-लरययसुच्छएण’ ति सुनिर्मलो रजतस्य सम्बन्धीसुच्छदः—शोभनप्रचण्डनपटो यत्र तत्तथा तेन ।

‘निउणोविद्यमिसिमिसिंतमणिरयणसूरमङ्गलवितिमिरकरनिग्गयगापडिह्य-पुनरविष-द्यायङ्गतंथंश्वलमिरिङ्कवयंविष्णिमुयतेण’ निपुणेन शिल्पिना निपुणं वायथा भवति एवं उवियति—परिकर्मितानि मिसिमिसिंतति—देदीप्यमानानि यानि मणिरलानि तानि तया सूरमण्डलाद्—आदित्यविष्वात् ये वितिमिराहतान्यकराः कराः—किरणा निर्गतारतेषां यान्यग्राणितानि प्रतिह-तानि—निराकृतानि पुनरपि प्रत्यापतन्ति च—प्रतिवर्तमानानि यस्माद्वश्वलमरीचि-कवचात्तथा

अथवा सूरमण्डलद् वितिमिरकराणां निर्गतानामग्रैः प्रतिहतं पुनरपि प्रत्यापतस्य तद्य तद्वश्वलमरीचिकवचं च—चपलरश्मिपरिकरद्विति समाप्तः, निपुणोपितमिसिमिसायमानमणिरलानां यत्सूरमण्डलवितिमिरकरनिर्गताग्रप्रतिहतं पुनरपि प्रत्यापतस्वश्वलमरीचिकवचं यत्तथा तद्विनिर्मुञ्चता—विसृजता, ‘सपडिदंडेण’ अतिभारिकतया एकदण्डेन दुर्वहत्यात्सप्रतिदण्डेन, ‘धरिङ्गमाणेण आयवत्तेण विरायते’ इति व्यक्तम्, अधिकृतवाचनायतु चतुश्चामरवालवीजिताङ्ग इति व्यक्तं, वाचनान्तरे तु ‘चउहियपवरगिरिकुहरविधरणसुमुद्यनिरुवहयघमरपच्छिमसरीर-संजायसंगयाहिं’ चउहियति—चतुर्मिभिः ।

‘ताहिय’ ति कवचित् तत्र तामिश्च तथाविधाभिर्वर्णकर्मितस्वरूपाभि चामराभिकलित

इति योगः, इह च यामरशब्दस्य नपुंसकलिङ्गत्वेऽपि स्त्रीलेङ्गनिर्देशो लोकस्थेः पुरुषसत्त्वाक्षरं न दुष्टः, प्रवरं यदिगरिकुहरं-पर्वतनिकुञ्जस्तत्र यद्विचरणं-सञ्चरणं तेन सुमुदिता-अतिहृष्टानिरूप-हृताश्च-उपधातरहिता येचमराः-आटव्यगोविशेषास्तेषां यत्यश्चिमशरीरं-देहस्य पञ्चिमो भागस्तत्र या सज्जाता-उत्पश्चाः सङ्गताश्च-अनवद्यास्तास्तथाताभिः, 'अमलियसियकमलविमलुञ्जलियरय-यगिरिसिहरविमलसंसिकिरणसरिसकलधोयनिम्बलाहिं' अमलितम्-अमर्दितं यत्सितकमलं-पुण्डरीकं तथा विमलं-निर्मलं उज्ज्वलितम्-उद्दीप्तं यद्रजतगिरिशिखरं-वैताद्यगिरिकूटं तथा विमला ये शशिकिरणास्तत्संदर्शयो यास्तास्तथा ताश्च ताः कलधीतनिर्भलाश्च-रूप्यवदुञ्जला इति समाप्तोऽस्ताभिः ।

'पवणाहयचवलललियतरंगहत्यनश्चंतवीइपसरियखीरोदगपवरसागरुपूरचंचलाहिं' पवनाहताः-वायुप्रेरिताश्चपलाः-तरला ललिता-मनोहरास्तारङ्गहस्ताः-प्रतनुकल्पेत्पाण्यस्तैः नृत्यन्निव नृत्यन् यः स तथा वीचयो-महाकल्पोलास्तैः प्रसृतश्च-विस्तारमुपगतः स चासी क्षीरोद-कश्च-क्षीराकारजलः स चासी ग्रवरसागरश्चेति कर्मधारयस्तस्य य उत्पूर्-प्रकृष्ट प्रवाहः स तथा तद्वश्चला यास्तास्तथा ताभिः, 'भानससरपरिसरपरिचियावासविसयवेसाहिं' इह हंसवधूभि-रिव कलित इत्यनेन सम्बन्धः, मानसाभिथानसरसः परिसरे-प्रान्ते परिचितः-पुनः पुनः कृत आवासो-निवासो यकाभिस्तास्तथा ताश्च ताविशदवेषाश्च-घवलाकाराइति कर्मधारयोऽतस्ताभिः, 'कणगगिरिसिहरसंसियाहिं' कनकगिरे:-मेरोरन्यस्य चायच्छिखरं तत्संसृतायास्तास्तथा ताभिः

'उवद्वयउप्यइयतुरियचवलजडणसिग्धवेगाहिं' अवपतितोत्पतितयोः-निपत्नोत्पत्त-नयोस्त्वरितचपलः-अत्यन्तचपलः जविनः-शीघ्रो वेगवतां मध्येऽतिशीघ्रो वेगो-गतिविशेष यासां तास्तथा ताभिः, 'हंसवधूयाहिं चेव कलिए' हंसिकाभिरिव युक्तः, इह च हंसिकाभिश्चामराणा घवलत्वेन दण्डोपरिवर्तित्वेन चपलत्वेन च साधन्यमिति, तथा 'नानापणिकणगरयणविभल-महरिहतवणिजुञ्जलविचित्तदंडाहिं' नानापणिकलकरलानां सम्बन्धिनो निर्मला महरिहति-महाधारस्तपनीयोञ्जवलाः-रक्तवर्णसुषर्णदीप्ताः विचित्रा-विद्यिष्वित्रा दण्डा यासां तास्तथा, 'चिक्षियाहिं' दीप्त्यमानाभिर्लिनाभिर्वा 'नरवइसिरिसमुदयपगासणकरीहिं' ति व्यक्तं, 'वरपट्ट-पुण्ययाहिं' प्रथान्पत्तनसमुद्दमवाभिः, वरपत्तने हि वराः शिल्पिनो भवन्तीति तत्परिकर्मिताः प्रथाना भवन्तीति वरपत्तनोदगताभिरित्युक्तम् ।

अथवा वरपट्टनात्-प्रथानाश्चादनकोशकादुदगता-निष्काशिता यास्तास्ताभिः, 'सभिद्वरायकुलसेवियाहिं' ति व्यक्तं, 'कालागुरुपवरकुन्दुरुक्तुरुक्तवरवण्णवासयंधुञ्जया-भिरामाहिं' कालागुरु-कृष्णागुरुप्रवरकुन्दुरुक्तुरुक्तवरवण्ण-सम्बोद्धा तुरुक्तु-सिल्हकं वरवण्ण-प्रथानचन्दनं एतैर्यो वासो-वासनं तस्माद्योग्यः-सौरभ्यम् उच्छ्रूत-उद्भूतस्तेनाभिरामा-रस्या यास्तास्तथा ताभिः, 'सललियाहिं' ति व्यक्तम्, 'उभओपासंपि' ति उभयोरपि पाश्वयोरित्यर्थ, 'उक्षिष्पमाणाहिं चापराहिं' ति व्यक्तं, कलित इति वरते, 'सुहसीयलवायवीइयंगे' ति समुत्तिष्पमाणचामराणाभेव यः शुभः शीतलश्च वातस्तेन वीजितमङ्गेयस्य स तथेति ।

इतोऽधिकृतवाचना-‘मंगलजयसहक्यालोए’ मङ्गलाय जयशब्दः कृतो जनेनालोके-दशने यस्य स तथा, ‘अनेगगणनायगे’ त्यादि पूर्ववत् ।

मू. (३९-कर्त्ति) तए यं तत्स कूणियस्त रन्नो भंगसारपुतस्स आभिसिकं हत्यिरयणं

दुरुद्वस्स समाणस्स तप्पदमयाए इमे अद्वृद्वमंगलया पुरओ अहानुपुच्चीए संपद्विआ, तंजला—

सोवत्थिय तिरिवच्छ नंदिआवत वद्धमाणक महासण कलस मच्छ दप्पण, तयाऽनंतरं
च यं पुन्नकलसभिंगारं दिव्वा य छतपडागा सचामरा वंतणरइअआलोअदरसणिजा वाउद्धूय-
विजयवेजयंती ऊस्सिआ गगनतलमणुलिहंती पुरओ अहानुपुच्चीए संपद्विआ।

तयाऽनंतरं च यं वेरुहिंश्चिह्नं तद्विमलदंहं पर्श्चक्षेत्रं टप्पलहम्पोत्सोभिलं लंहमंहलपिभं
समूसिअविलं आयवत्तपवरं सीहासणं वरमणिरयणपादयीढं सपाउआजोयसमाउतं बहुकिंकर-
कम्पकरपुरिसपायत्तपरिकिखतं पुरओ अहानुपुच्चीए संपद्वियं।

तयाऽनंतरं बहवे लहिंगाहा कुंतगाहा चावगाहा चामरगाहा यासगाहा पोत्थयगाहा
फ्लकगाहा वीढगाहा कुंतगाहा छडप्पगाहा पुरओ अहानुपुच्चीए संपद्विआ।

तयाऽनंतरं बहवे डंडिणो मुँडिणो सिहंडिणो जडिणो पिंडिणो हासकराडमरकरा घादुकरी
वादकरा कंदप्पकरा दवकरा कोकडिआ किंदिकरा वायंता गाथंता हसंता नद्धंता मासंता सावेंता
रखंता आलोअं व करेमाणा जय२सहं पउंजमाणा पुरओ अहानुपुच्चीए संपद्विआ।

बृ. 'पुण्णकलसभिंगारं' ति जलपरिपूर्णीघटभृङ्गारावित्यर्थ । 'दिव्वा य छतपडागा' दिव्वेव
दिव्वा—शोभना सा य छत्रेण सह पताका छत्रपताका, 'सचामर' ति चापरयुक्ता, 'दंसणरइय-
आलोयदरसणिजा' दशनि—राङ्गो धृष्टिभार्गे रचिता—विहिता दर्शनरचिता दर्शनि वा सति रतिदा—
सुखप्रदा दर्शन—रतिदा आलोक—धृष्टिपथं यावध्यते अत्युद्धैस्त्वेन या आलोकदर्शनीया ततः
कर्मधारयः।

'वाउद्धूयविजयवेजयंती' वातेनोद्धूता—उल्कमिता विजयसूचिका वैजयन्ती पार्श्वतो
लघुपताकिकाद्वययुतः पताकाविशेष एव, 'उस्सिय' ति उत्सृता—ऊर्ध्वीकृता 'सपाउयाजोय-
समाउतं' ति स्वः—स्वकीयो राजसत्क इत्यर्थोयः पादुकायोगः—पादुकायुगं तेन समायुक्तं यत्तत्या,
'बहुकिंकरकम्पकरपुरिसपायत्तपरिकिखतं' बहवो ये किङ्कराः—प्रतिकर्म प्रभोः पृच्छापूर्वकारिणः
कर्मकराश्च—तदन्यविधास्तेच ते पुरुषाङ्गेति समासः, पादातं—पदातिसपूहस्तैः परिक्षितं यत्तत्या,
कथित् 'दासीदासकिंकरकम्पकरपुरिसपायत्तपरिखित्' मिति ध्ययते ।

तत्र दास्यश्च—घेटयो दासाङ्ग घेटकाः । 'लहिंगाह' ति काठिकाः, क्रथिध्ययते 'असिल-
हिंगाह' तत्र असि—खङ्गः स एव यष्टि—दण्डोऽसियष्टि, अथवा असिङ्ग यष्टिश्चेति द्वन्द्वः, कुंतचाम-
रणि प्रतीतानि, पाशा—द्यूतोपकरणं उत्स्तास्वादिबन्धनानि वा ध्वापं—धनुः पुस्तकानि—
आयपरिङ्गानहेतुलेखकस्थानानि पण्डितोपकरणानि वा फलकानि—सम्पुटफलकानि खेटकानि
वा अवष्टमनानि वा द्यूतोपकरणानि वा पीठकानि—आसनविशेषा वीणाः—प्रतीताः कुतुपः—
पक्ष्मतैलादिभाजनं हडप्पो—द्रम्मादिभाजनं ताम्बूलार्थं पूणफलादिभाजनं वा 'सिहंडिणो' ति
शिखाधारिणः 'पिञ्जिणो' ति मयूरादिपिञ्जवाहिनः 'डमरकर' ति विड्वरकारिणः ।

'दवकर' ति परिहासकारिणः 'चादुकर' ति प्रियवादिनः 'कंदप्पिय' ति कामप्रधान-
केलिकारिणः 'कोकुड्य' ति भाण्डा भाण्डप्राया वा 'सासिता य' ति शिक्षयन्तः 'सावेत' ति इदं
चेदं च परुत्परारि वा भविष्यति इत्येवम्भूतवयांसि श्रावयन्तः शपन्तो वा 'रक्खंत' ति अन्यायं
रक्षन्तः, क्रविद् 'राविता य' ति रावयन्तः शब्दान् कारयन्तो रामयन्तो वा 'आलोय' ति अवलोकनं
राजादेः कुर्वन्तः, इह गमे कानिधित् पदानि न स्पृष्टानि स्पृष्टत्वात्, सङ्ग्रहगायथ्राश्चास्य गमस्य

कवचिद्वहश्यन्ते तद्यथा—

॥ १ ॥ “असिलहित्तंत्रजामे साम्रहाणसे य फलग पोत्ये य ।

वीणाकूयगाहे तत्तो य हडप्पगाहे य ॥”

॥ २ ॥ दंडी मुँडी सिंडी पिण्डी जडिणो य हासकिङ्गा य ।

दवकारा चटुकारा कंदप्पिय कोकुइयगाहा ॥

॥ ३ ॥ गायंता बायंति नष्टंता तह हसंत हासिंता ।

सावेंता रावेंता आलोय जयं पउंजंता ॥

मृ. (३९—कर्त्ति) तयाऽनंतरं जग्नाणं तरभलिहायणाणं हरिमेलामउलमस्त्रियच्छाणं
युंपुष्टियललिअपुलि-यच्छलववलचंचलगर्इणं लंघणक्षणगणधोरणतिवईजइणसिकिखअगाईणं
ललंतलामग-ललायबरभूसणाणं मुहभंडगउझूलगथा सगअहिलाणचामरगण्डपरिमंडियकडीणं
किकरबर- तरुणपरिग्नहि आणं अहुसयं वरतुरगाणं पुरओ अहानुपुव्वीए संपट्टियं ।

तयाऽनंतरं च एं इसीदंताणं इसीतुंगाणं इसुउच्छंगविसालधवलदंताणं
कंचणकोसीपविडुदंताणं कंचणमणिरयणमूसियाणं वरपुरिसारोहगसंपउत्ताणं अहुसयं गवाणं
पुरओ अहानुपुव्वीए संपट्टियं ।

तयाऽनंतरं सच्छत्ताणं सज्जायाणं सघंटाणं सपडागाणं सतोरणवराणं सनंदिधोसाणं
सखिखिणीजालपरिकिखताणं हेमवयदित्ततिणिसकणकणिजुतदारुआणं कालायस-
सुक्यणेमिजंतकम्भाणं सुसिलिहवतमंडलधुराणं आइण्णवरतुरगसुसंपउत्ताणं कुसलनरच्छे-
असारहिसुसंपणगहि आणं बत्तीसतोणपरिमंडिआणं सकंकडवडेंसकाणं सद्यावसरपहरणा-
वरणभरिअगुद्धसज्जाणं अहुसयं रहाणं पुरओ अहानुपुव्वीए संपट्टियं ।

तयाऽनंतरं च एं असिसतिकोंतोमरसूललउडर्मिडिमालयणुपाणिसञ्जं पायत्ताणीयं पुरओ
अहानुपुव्वीए संपट्टिअं ।

बृ. ‘तरभलिहायणाणं’ति तरो—वेगो वलं वा तथा ‘भल भळ धारणे’ ततश्च तरोमळो—
तरोधारकः वेगादिरको हायनः—संवलसरो वर्तते येषां ते तरोमलिहायनाः, यौवनवन्त इत्यर्थः,
अतस्तेषां वस्त्रहाणाणमिति योगः, वाचनान्तरे त्वेवमधीयते ‘वरभलिभासणाणं’ प्रधानमाल्यवताम्,
अत एव दीपिमतां द्येत्यर्थ, ‘हरिमेलामउलमस्त्रियच्छाणं’ हरिमेला—वनस्पतिविशेषस्तस्या मुकुलं—
कुडमलं मस्त्रिका च—विचकिलस्त्रादक्षिणी येषां ते तथा तेषां शुक्लाक्षणमित्यर्थः, ‘चंचुष्टियललिय-
पुलियद्वलच्छलचंचलगर्इणं’ चंचुष्टियंति प्राकृतत्वेन चञ्चुरितं—कुटिलगमनं अथवा
घञ्चु—शुक्लचञ्चुस्त्रादक्षिणीयेत्यर्थ ।

उद्धितम्—उद्धताकरणं पादस्य उद्धितं वा—उत्पाटनं पादस्यैव चञ्चुष्टितं तस्य ललितं
च—विलासवद्गति पुलितं च—गतिविशेषः प्रसिद्ध एव एवंलपा चलानाम्—अस्थिराणां च सतां
चपलेभ्यः सकाशाश्चला अतीव चटुलेत्यर्थो, गतिर्येषां ते तथा तेषां, ‘लंघणदगणधावणधोरण-
तिवईजइणसिकिखगर्इणं’ लक्ष्मनं—गतदिरतिक्रमणं चलानाम्—उल्कुद्दिनं धावनं—शीघ्रमृजुगमनं
धोरणं—गतिचातुर्यैत्रिपदी—भूमी पदब्रयन्यासः जयिनी च—गमनान्तरजयवती जयिनी वा—वेगवती
शिकिता—अभ्यस्ता गतिर्येष्टे तथा तेषां ।

‘ललंतलामगललायबरभूसणाणं’ ललन्ति—दोलायमानानि लामंति—प्राकृतलाद्रम्याणि

गललातानि कण्ठेनाऽऽत्तानि वरभूषणानि येषां ते तथा तेषां, 'मुहभंडगओचूलगथासगमिलाण-चमरीगंडपरिमंडियकडीण' मुखभाण्डकमुखाभरणम् अवचूलः—प्रलभ्वमानगुच्छः स्थासकाश—आदर्शकाकारयेषां ते तथा मिलाणति—पर्याणीरथवा अस्तानैः—अमलिनैः घमरीगण्डैः—चामरदण्डैः परिमण्डिता कटिर्येषां ते तथा ततः कर्मधारयोऽतस्तेषां, 'किंकरतरुणपरिगग्नियाणं' ति व्यक्तम्

अथाधिकृतवाचनाऽनुश्रीयते—'धासगअहिलाणधामरगण्डपरिमंडियकडीण' धासगअहिलाणति इहमत्वर्धीयलोपातु स्थासकाहिलाणवताभित्यर्थ, अहिलाणं च—मुखसंयमनं, शेषं प्राप्वतु, 'इंसेदंताणं' ति इष्टत—मनागृदन्तानाम् 'इंसेउच्छागविसालधबलदंताणं' उत्सङ्ग इव उत्सङ्गः—पृष्ठदेश इष्टदुत्सङ्गे विशाला ते ये चौवनारम्भवर्तित्वाते तथा ते च धबलदन्ताश्चेति समासोऽतस्तेषां ।

'कंचणकोसीपविङ्गुदंताणं' काञ्जनकोशी—सुवर्णखोला, 'वरपुरिसारोहगसुसंपउत्ताणं' ति कवचिध्यते, तत्रारोहकाः—हस्तिपकाः, 'सज्जयाणं सपडागण' मित्यत्र ध्वजो—गरुडादियुक्तस्तदितरा तु पताका, 'सनंदिघोसाणं' ति नन्दी—द्वादशतूर्यनिर्घोषः, तद्यथा—

॥ १ ॥ 'भंभा १ मउंद २ महूल ३ कडंद ४ झाळीर ५ हुडुक ६ कंसाला ७ ।

काहल ८ तलिमा ९ वंसो १० सखि ११ पणवो १२ य बारसमो ॥'

'सखिखिणीजालपरिकिखताणं' सह किञ्चिणीकामि—क्षुद्रधण्टिकाभि यज्ञालं—जालकं तदाभरणविशेषस्तेन परिक्षिता—परिकरिता ये ते तथा तेषां, 'हेमवयचित्ततेणिसकण-गणियुतदारुयाणं' हेमवतानि—हेमवदिग्रिसभ्ववानि यित्राणि—विविधानि तैनिशानि—तिनिशाभिधानतरुसम्बन्धीनि कनकनिर्युक्तानि—सुवर्णखचितानि दाकाणि—काषानि येषु ते तथा तेषां, 'कालायससुकृत्यनेमिजंतकम्भाणं' ति कालायसेन—लोहविशेषेण सुषु कृतं नेमे—यक्कण्डधारायाः यत्र कर्म—वन्धनक्रियायेषां ते तथा तेषां, 'सुसिलिङ्गुवत्तमंडलधुराणं' ति सुषु शिल्षा कृतमण्डला—अत्यर्थं मण्डला धूर्येषां ते तथा तेषां ।

कवचिध्यते 'सुसंविङ्गुचक्कमंडलधुराणं' सुसंविङ्गानि—कृतसद्वेयानि यक्कणि—रथाङ्गानि येषां मण्डलाच—कृता धूर्येषां ते तथा तेषाम्, 'आइणवरतुरगसुसंपउत्ताणं' आकीणा—जात्याः, 'कुसलनरच्छेयसारहिसुसंपग्निआणं' कुशलनरा—विज्ञपुरुषास्ते च ते छेकसारथयश्च—आशुकारिप्राजितारइति समासः, तैः सुषु संप्रगृहीता ये ते तथा तेषां, कवचित्पठयते 'हेमजालग-वक्खजालखिणिधंटाजालपरिकिखताणं' हेमजालं—सीवर्ण आभरणविशेषः गवाक्ष जालं—जालकोपेतागवाक्षाः किञ्चिष्यः—क्षुद्रधण्टिकाः घण्टास्तु—बृहवघण्टासां यज्ञालं—समूहस्ततथा, हेमजालादिभि परिक्षिता—परिकरिता ये ते तथा तेषां ।

'बत्तीसतोणपरिमंडियाणं' ति द्वात्रिंशता तोणैः—मस्त्रकैः परिमण्डिता ये ते तथा तेषां, कवचित्पठयते 'बत्तीसतोरणपरिमंडियाणं' ति द्वात्रिंशद्विभागं यत्तोरणं तेन परिमण्डितानां, 'सकंकडवडेंसगाणं' सह कड्डैः—कवचैरदत्तंसकैश्च—शेखरकैः शिरस्त्राणीर्वा ये ते तथा तेषां, 'सथावसरपहरणावरणभरियजुद्धसज्जाणं' सह चापशैरः—धनुबणीर्यानि प्रहरणानि—खङ्गादीन्यावरणानि च—स्फुरकादीनि तेषां भरिता—भृता अत एव युद्धसज्जाः—रणप्रङ्गा ये ते तथा तेषाम्, 'असिसत्तिकुंततोमसूललउलभिंडियालधणुपाणिसञ्जं' अस्यादीनि प्रसिद्धानि नदरं—शक्तिस्त्रिशूलं शूलं त्वेकशूलं लउलोत्ति—लकुटः भिण्डमालं—खडिगम्यं, ततः अस्यादीनि पाणी—हस्ते यस्य तत्तथा तत्त्वं तत्सञ्जं च—प्रगुणं युद्धस्येति समासः ।

‘पायत्ताणीयं’ ति पादातानीकं—पदातिकटकं वाचनान्तरेपुनः ‘सश्छब्दवर्मियकवयाणं’ तत्र बद्धं कशाबन्धनात् वर्मितं च—वर्मीकृतं ततु त्राणहेतोः शरीरे नियोजनात् कवचम्—अहरक्षको यैस्ते तथा, सब्रद्वाश्च ते सश्वहन्या बन्धनाद्वद्वर्मितकवयाश्चेति समासस्तेषाम्, ‘उपीलिय-सरासणवड्याणं’ उत्पीडिता—आरोपितप्रत्यक्षा शरासनपडिका—धनुर्यष्टीयै, अथवा—उत्पीडिता वाहौ बद्धा शरासनपडिका—धनुर्दण्डाकर्षणे बाहुरक्षार्थं चर्मपट्टो यैस्ते तथा तेषां, ‘पिनद्वगे-वेञ्चिमलवरबद्धचिंधपट्टाणं’ रिनद्वं—परिहितं ग्रीवेयकं—ग्रीवाभरणं यैस्ते तथा ।

विमलो वरे बद्धो शिरसीति गम्यं चिह्नपट्टो—वीरतासूचको नेत्रादिवस्त्रमयः पट्टो यैस्ते तथा, ततः कर्मधारयोऽतस्तेषां, ‘गहियाउहप्रहरणाणं’ गृहीतान्यायुधानि—खङ्गादीनि प्रहरणाय यैस्ते तथा तेषाम्, अथवा—आयुधान्यक्षेष्याणि प्रहरणामि तु क्षेष्याधार्थाति विशेषः ।

मृ. (३९-कत्ति) तए णं से कूणिए राया हारोत्ययसुकवरइयवच्छे कुंडलउङ्गोविआणणे मउडवित्तसिरए नरसीहे नरवई नरिदे नरवसहे मनुअरायवसभकप्ये अब्महिअरायतेअलच्छीए दिष्पमाणेहत्तिकसुधवरगएसकोरटमङ्गदामेणाछतेण धरिज्जमाणेणं सेअवरवामराहिं उद्धुव्वमाणीहिं २ वेसमणो देव ।

नरवईअमरवईसन्निभाए इहीए पहियकिती हयगयहपवरजोहकलियाए चाउरागिणीए सेनाए समयुगममाणमगो जेणेव पुन्लभद्वे देइए तेणेव पहारित्य गमणाए तए णं तस्स कूणिअस्स रण्णो भंभसारपुन्लस्स पुरजो महंआसा आसधरा उभओ पासि नागा नागधरा पिंडओ रहसंगेल्लि

मृ. अथाधिकृतवाचनाऽनुश्रीयते— ‘तए णं से कूणिए राया’ इत्यादि महंआसा’ इत्यतदन्तं सुगम्य व्याख्यातप्रायं च, नवरं ‘पहारेत्यगमणाए’ ति सम्बन्धः, नरसीहे शूरत्वात् नरवई स्वाभित्वात् नरिदे परमैश्वर्ययोगात् नरवसभे अझीकृतकार्यभरनिर्वाहकत्वात् ‘मणुयरायवसहकप्ये’ मनुज-राजानां—नृपतीनां वृषभा नायकाश्वक्रवर्तिन इत्यरथः, तत्कल्पः—तत्सन्निधन्तुतरभरतार्द्धस्यापि साधने प्रकृतत्वात्, एवंविधश्च ‘वेसमणे देव’ यक्षराज इव, तथा ‘नरवईअमरवईसन्निभाए इहीए प्रहियकिती’ नरपतिरसी केवलमभरपतिसन्निधया कङ्घयाप्रथितकीर्ति—विश्रुतयशा इति, ‘जेणेव पुन्लभद्वे’ ति यस्यामेव दिशि पूर्मसद्व चैत्यं ‘तेणेव’ ति तस्यामेव दिशि ‘पहारित्य’ ति ग्रथारितवान्—विकल्पितवान् प्रवृत्त इत्यर्थः, ‘गमणाए’ ति गमनाय गमनार्थभिति ।

‘महंआस’ ति महाश्वा—बृहत्तुरुक्षाः ‘आसधर’ ति अश्वधारकपुरुषाः ‘आसवर’ ति पाठन्तरं, तत्र किम्भूता अश्वा इत्याह—‘अश्ववरा’ अश्वानां मध्ये प्रधानाः ‘नाग’ ति हस्तिनः ‘नागधर’ ति हस्तिधारकपुरुषाः पाठन्तरं तथैव, ‘रहसंगेल्लि’ ति रथसमुदायः ।

मृ. (३९-कत्ति) तए णं से कूणिए राया भंभसारपुते अभ्युग्यायभिंगारे पग्गहियतालियटे उच्छियसेअछत्ते पवीइअवालवीयणीए सच्चिह्नीए सव्वजुत्तीए सव्वबलेणं सव्वसमुदएणं सव्वादरेणं सव्वविभूईए सव्वविश्रूताए सव्वसंमगेणं सव्वपुष्फगंधमङ्गलंकारेणं सव्वतुडिअ-सद्वसण्णियाएं महया इहीए महया जुत्तीए महया बलेणं महया समुदएणं महया वरतुडिअज-मगसमगप्यवाइएणं संखपणवपडहभेरिङ्गालरिखरमुहुडुकमुखमुखमुअंगदुभि निर्गोसणा-इवरवेणं चंपाए नयरीए मञ्जं मञ्जेणं निगच्छइ ॥

मृ. ‘तए णं से कूणिए’ इत्यादि सुगम्यं, नवरभ् अस्य निर्गच्छतीत्यनेन सम्बन्धः, तथा ‘अभ्युग्यायभिंगारे’ ति अभ्युदगतः—अभिमुखमुदगत—उत्पाटितो भृङ्गारो यस्य स तथा,

'पगहियतालियंटे' प्रगृहीतं तालवृत्तं यं प्रति स तथा, 'उच्छियसेयक्षते' उच्छ्रितश्वेतच्छत्रः, 'पवीइयवालवीयणीए' प्रवीजिता वालव्यजनिका यस्य स तथा, 'सव्विहीए'ति समस्तयाऽऽभरणादिरूपया लक्ष्मया, युक्त इति गम्यम्, एवमन्यान्यपि पदानि, नवरं 'जुतीए'ति संयोगेन परस्परोचितपदार्थानां 'बलेणे'ति सैन्येन ।

'समुदएण'ति परिवारादिसमुदायेन 'आदरेण'ति प्रयत्नेन 'विमूईए'ति विच्छङ्गेन 'विभूसाए'ति उचितनेपथ्यादिकरणेन 'संभमेण'ति भवितकृतीत्युक्त्येन, क्वयिदिदं पदचतुष्कमधिकं दृश्यते- 'पगझिहें'ति कुम्भकारादिश्रेणिभिः 'नायगेहिं'ति नगरकटकादिप्रधानैः 'तालायरेहिं'ति तालादानेन प्रक्षेकारिभि दण्डपाशिकैर्बा 'सब्बोरोहेहिं'ति सर्वावरोधैः- समस्तान्तःपुरैः 'सव्वपुफ्फगंध(वास)मल्लालंकारेण'ति पुष्पाणि-अग्रथितानि वासाः-प्रतीताः माल्यानि तु- ग्रथितानि एतान्येवालङ्कारो मुकुटादिर्बा, समासश्च समाहारद्वन्द्वः, क्वचिद्ध्यते 'सव्वपुफ्फ-वत्यगंध मल्लालंकारविभूसाए'ति, व्यक्तं च, 'सव्वतुडियसद्वसण्णिनाएण'ति सर्वतूर्याणां यः शब्दो-ध्वनिर्यक्ष सङ्गतो निनादः-प्रतिशब्दः स तथा तेन, पूर्वोक्तानामृद्धयादिपदार्थानां सर्वत्वे सत्यपि महत्वं न स्यादपीत्यत आह-

'महयाइहीए' इत्यादि महद्धर्या, युक्त इति गम्यम्, एवमन्यान्यपि पदानि 'महयावरतुरिय-जमगसमगपवाइएण'ति महता-बृहता वरतूर्याणां यमकसमर्क-युगपत यद्यवादितं- ध्वनितं तत्त्वां तेन, 'संखण्णवपडहभेरिङ्गलरिखरमुहिहुक्कमुरवमुइंगदुभिनिघोस- नाहयरवेण'ति सङ्गः-प्रतीतः पणवस्तु-माणङ्गदहो लघुपद्धत इत्यन्ये, पट्टस्त्वेतदिपरीतः, भेगी-महाकाळा झाल्हरी-वलयकररा उभयतो वद्धा खरमुही-काळा हुक्का-प्रतीता मुरजो-महामर्दलो मृदझो- मर्दलः दुन्दुभी-महाढङ्गरेषां यो निर्धोषः- नादितस्पोरवः स तथा तेन, तत्र निर्धोषो- महाध्वनि-नादितं तु-शब्दानुसारी नाद इति ॥

मू. (३२) तएणं कूणिअस्सर्नो चंपानगरिं मज्जांमज्जोणं निग्गच्छमाणस्स वहवे अत्यत्यिया कामत्विआ भोगत्विया किञ्चिसिआ करोडिआ लाभत्विया कारवाहिया संखिआ वक्त्याणंगलिया मुहमंगलिआ वद्धमाणा पुस्समामवा खंडियगणा ।

ताहिं इड्डाहिं कंताहिं पिआहिं मणामाहिं मनोभिराभाहिं हिययगमणिआहिं वग्गुहिं जयविजयमंगलसएहिं अनवरयं अभिनंदताय अभियुणताय एवं वयासी-जय २ नंदा जय २ भद्रा / भद्रं ते अजियं जिग्गाहि किंचं घालेहि किअग्ज्ञे नसाहि ।

मू. 'अत्यत्विया' द्रव्यार्थिनः 'कामत्विया' मनोहाशब्दस्पार्थिनः 'भोगत्विया' मनोहाग-गन्धरसस्पश्चार्थिनः 'लाभत्विया' मोजनमात्रादिप्राप्तवर्थिनः 'किञ्चिसिया' किल्विषिकाः परचिदूषकत्वेन पापव्यवहारिणो भाण्डादयः 'कारोडिका:' काःपालिकाः ताम्बूलस्यगिकावाहका वा 'कारवाहिया' करपीडिता नृपाभाव्यवाहिनो वा 'संखिया' शाङ्ककाः चन्दनगर्भशङ्कहस्ता माल्य-कारिणः शङ्कवादका वा 'चक्किया' चाक्किकाश्चकप्रहरणः कुम्भकारतैलिकादयो वा

'नंगलिया' गलावलाम्बत सुवण्णिदिमयलाक्लाकारधारिणो भद्रविशेषाः कर्षकावा 'मुहमंग-लिया' मुखे मङ्गलं येषमस्ति ते मुखमालिकाः- चाटुकारिणः 'वद्धमाणा' स्कन्धारीपितपुरुषाः 'पूस्समाणवा' पूष्प- मानवा मागद्याः 'खंडिआगणा' छात्रसमुदायाः 'ताहिं'ति तभिर्विवक्षिता-भिरित्यर्थः, विवक्षित- त्वमेवाह-

‘पणहितालियटे’ प्रगृहीतं तालवृन्तं यं प्रति स तथा, ‘उच्छिवसेयच्छते’ उच्छ्रितश्वेतच्छतः, ‘एवीइयवालवीयणीए’ प्रवीजिता वालव्यजनिका यस्य स तथा, ‘सव्विहीए’ति समस्तयाऽ-
अभरणादिरूपया लक्ष्मया, युवत इति गम्यम्, एवमन्यान्यपि पदानि, नवरं ‘जुतीए’ति संयोगेन
परस्परोचितपदार्थानां ‘बलेण’ति संख्येन ।

‘समुदएण’ति परिवारादिसमुदायेन ‘आदरेण’ति प्रयत्नेन ‘विभूईए’ति विच्छिन्नेन
‘विभूसाए’ति उचितनैपृथ्वीदिकरणेन ‘संभमेख ति भावतेकृतीत्युक्येन, कवचिदिदं
पदचतुष्कमधिकं धृथते—‘पगईहि’ति कुम्हकारादिश्रेणिभिः ‘चायगेहिं’ति नगरकट्टजादिप्रधानैः
‘तालायरेहिं’ति तालादानेन प्रक्षेकारिभि दण्डपाशिकैर्वा ‘सव्वोरोहेहिं’ति सर्वावरोहीः—
समस्तान्तःपुरैः ‘सव्वपुण्फर्यांघ(वास)मल्लालंकारेण’ति पुण्याणि—अग्रयितानि वासाः—प्रतीताः
माल्यानि तु—ग्रथितानि एतान्येवालङ्घारो मुकुटादिर्वा, समासश्च समाहारद्वच्छः, कवचिधृथयते
‘सव्वपुण्फ-वत्यांघ मल्लालंकारविभूसाए’ति, व्यक्तं च, ‘सव्वतुडियसहस्रज्जिनाएण’ति सर्वतूर्याणां
यः झञ्जो—ध्वनिर्वश्च सङ्गतो निनादः—प्रतिशब्दः स तथा तेन, पूर्वोक्तानामृद्धयादिपदार्थानां
सर्वत्वे सत्यपि महत्वं न स्यादपीत्यत आह— ।

‘मह्याइहीए’ इत्यादि महद्वर्या, युक्त इति गम्यम्, एवमन्यान्यपि पदानि ‘मह्यावरतुरिय-
जमगसमगपवाइएण’ति महता—वृहता वरतूर्याणां यमकसमकं—युगपत यत्यवादितं— ध्वनितं
तत्या तेन, ‘संखपणवपडहभेरिङ्गल्लरिखरमुहिङ्गुकमुरवमुइंगदुंदुभेनिंघोस- नाइयरवेण’ति
सङ्गः—प्रतीतः पणवस्तु—भाण्डपडहो लघुपटह इत्यन्ये, पटहस्तेतद्विपरीतः, भेरी—महाकाहला
झङ्गरी—वलयाकारा उभवतो बङ्गा खामुही—काहला ठुङ्गुका—प्रतीता मुरजो—महामर्दलो मृदङ्गो—
मर्दलः दुन्दुभी—महाढङ्गाएंसांयो निघोषः—नादितरूपो रवः स तथा तेन, तत्र निघोषो— महाध्वनि-
नादितं तु—शब्दानुसारी नाद इति ॥

मृ. (३२) तएणं कूणिअस्तर्नो वंपानगरिमज्जामज्जेणं निगच्छमाणस्तवहवे जत्यत्यिया
कामत्यिआ भोगत्यिया किञ्चिसिआ कारोडिआ लाभत्यिया कारवाहिया संखिआ चक्या णंगलिया
मुहमंगलिआ वद्धमामा पुस्समामवा खंडियगणा ।

ताहिं इडुहिं कंताहिं पिआहिं मणुण्णाहिं मणामाहिं मनोभिरामाहिं हिययगमणिज्ञाहिं
वगूहिं जयविजयमंगलसएहिं अनवरयं अभिनंदता य अभियुणंता य एवं वयासी—जय २ नंदा
जय २ भद्रा ! भद्रं ते अजियं जिणाहि जिअमज्जे वसाहि ।

मृ. ‘जत्यत्यिया’ द्रव्यार्थिनः ‘कामत्यिया’ भनोङ्गशब्दलपार्थिनः ‘भोगत्यिया’ भनोङ्ग-
गन्यरससशार्थिनः ‘लाभत्यिया’ भोजनमात्रादिप्राभयर्थिनः ‘किञ्चिसिया’ किञ्चिविक्षः परवि-
दूषकत्वेन पापव्यक्त्वारिणो भाण्डादयः ‘कारोडिकरः’ कापालिकाः ताम्बूलस्थगिकावाहका वा
‘कारवाहिया’ करपीडिता नृपाभाव्यवाहिनो वा ‘संखिया’ शाङ्ककाः चन्दनगर्भशङ्खहस्ता भाङ्गल्य-
कारिणः शङ्खवादका वा ‘धक्किया’ चाक्किकाश्चकप्रहरणाः कुम्हकारतैलिकादयो वा

‘नंगलिया’ गलावलम्बत सुवण्णदिमयलाङ्गलाकारथारिणो मङ्गविशेषाः कर्षका वा ‘मुहमंग-
लिया’ मुखे मङ्गलं येषमस्ति ते मुखमाङ्गलिकाः— चाटुकारिणः ‘बङ्गमाणा’ स्कन्धारोपितपुरुषाः
‘पूसमाणवा’ पूष्य- मानवा मागथाः ‘खंडिअगणा’ छात्रसपुदायाः ‘ताहिं’ति ताभिर्विवक्षिता-
प्रिरित्यर्थः, विवक्षित- ल्वमेवाह—

‘इश्वाहिं’ इव्यन्ते स्म इतीष्टा-वाञ्छेतास्ताभि, प्रयोजनवशादिष्ठपि किञ्चित्स्वरूपतः कान्तं स्यादकान्तं वेत्त आह—‘कंताहिं’ कमनीयशब्दाभि ‘पियाहिं’ ति प्रियार्थिभिः ‘मणुण्णाहिं’ मनसा इायन्ते सुन्दरतया यास्ता मनोङ्गाः, यावतः सुन्दरा इत्यर्थस्ताभि ‘मणामाहिं’ मनसा अस्यन्ते—गच्छन्ते पुनः पुनर्यासुन्दरत्वातेशयाताऽवनोऽभाः ‘मणोभिरामाहिं’ तितत्र मनोऽभिविधिना बहुकालं यावत् रमयन्तीति मनोऽभिराम अतस्ताभि, वाचनान्तराधीतमय ग्रायो वाञ्छेषणकदम्बकम् ‘उरालाहिं’ उदाराभिः शब्दतोऽर्थतश्च ‘कल्पाणाहिं’ कल्पाणाभि—शुभार्थप्राप्ति सूचिकाभिः ‘सिवाहिं’ उपद्रवरहिताभि शब्दार्थदूषणरहिताभिरित्यर्थः।

‘घनाहिं’ घन्याभि—धनम्बिकाभि ‘पंगङ्गाहिं’ मङ्गले—अनर्थप्रतिधाते साध्वीभि ‘सस्सिरीयाहिं’ सश्रीकाभि शोभायु वत्ताभि ‘हिययगमणिजाहिं’ सहदयगमनीयाभि, सुदोधाभिरित्यर्थः, ‘हिययपल्हायणिजाहिं’ हृदयप्रकादनीयाभि हृदयगत कोपशोकग्रन्थिविलयनकरीभिरित्यर्थः, ‘मियमहुरगंभीरगाहिगाहिं’ मिताः—परिमिताक्षराः मधुराः—कोमलशब्दाः गम्भीरा—महाध्वनयः दुरवधार्यमथर्थं श्रोतुन् ग्राहयन्ति यास्ता ग्राहिकाः, ततः पदचतुष्यस्य कर्मधारयोऽतस्ताभि, ‘अङ्गसङ्गाहिं’ अर्थशतान्नियासु सन्ति ता अर्थशतिकास्ताभिः, अथवा सइ बहुफलत्वमर्यतः सइयाओ अङ्गसङ्गाओ ताहिं ‘अपुनरुक्ताभि’ रिति व्यक्तं, ‘वग्गूहिं’ ति वाञ्छिः—यीभिः, एकार्थिकानि वा ग्राय इष्टादीनि वाञ्छेषणानीति, ‘जयविजयमंगलसणहिं’ जयविजयेत्यादिभिर्मङ्गलाभिधायकवचनशतीरित्यर्थः।

‘अनवरयं’ ‘अभिनन्दयन्तश्च—राजानं समृद्धिमन्त्रामाचक्षाणाः ‘अभिष्टुण्डताय’ अभिष्टुवन्तश्च राजानमेवेति ‘जय जय नंदा !’ जय जयेति सम्भ्रमे द्विरचनं नन्दति—समृद्धो भवतीति नन्दस्तस्यामन्त्रणमिदम्, इह च दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, अयवा जयत्वं जगन्नन्द—मुवनसमृद्धिकारक ! ‘जय जय भद्रा !’ प्राग्वत, नवरं भद्रः—कल्पाणवान् कल्पाणकारी वा ‘जय जय नंदा भद्रंते’ प्राग्वदेव, नवरं भद्रंते तव भवत्विति शेषः, ‘अजिय’ मित्यादीन्याशंसनानि व्यक्तानि।

३२-४५ इदो इव देवाणं घमरो इव असुराणं धरणो इव नागाणं चंदो इव ताराणं भरहो इव मणुआणं बहूइं वासाइं बहूइं वाससाइं बहूइं वाससहस्राइं बहूइं वाससयसहस्राइं अणहसमग्गो हड्डुतुडो परमात्मां पालयाहि इडुजणसंपरितुडो वंयाए नवरीए अन्नेसिं च बहूणं गामागरनवर-खेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणआसमनियमसंवाहसंनिवेसाणं।

—आहेवद्यं पोरेवद्यं तामितं भहितं महत्तरगतं आणाईसरसेणावद्यं कारेभाणे पालेमाणे महयाऽऽहयनद्वयीयवाइयतंतीतलतालतुडियषणमुअंगपडुप्पवाइअरवेण विजलाइ थोगभोगाइ भुंजमाणे विहराहितिकडु जय २ सद्वं पठुंजंति ।

३२-५६ इदो इवेत्यादि विहराहिं त एतदन्तं वाचनाद्वयेऽपि व्यक्तं, नवरम्—‘अणहसमग्गो’ ति अनधो—निर्दोषः समग्रः—समग्रपरिवारः ‘हड्डुतुडे’ ति अतीव तुष्टः ‘परमात्मापालयाहिं’ ति तल्काला-पेक्षया यदुकृष्टभायुस्तत् परमायुः ‘गामागरनगरखेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसंनिवेसाणं’ ग्रामो—जनपदाध्यासितः आकरो—लवणाद्युत्पत्तिभूमि नगरम्—अविद्यमानकरं खेटं—घूलीप्राकारं कर्बटं—कुनगरं मडम्बम्—अविद्यमानासज्जनिवेशान्तरं द्रोणमुखं—जलपथस्थल-पथोपेतं पतनंजलपथोपेतमेव स्थलपथोपेतमेव वा, पतनं रत्नभूमिरित्यन्ये, आश्रमः—तापसाद्यावासः संवाह—पर्वतनितम्बादिदुर्गे स्थानं सन्निवेशो—घोषप्रभृतिरिति ।

‘आहेवद्धं’ति आळिरुपं तदाश्रिततोरोयं गाणिक्तेन लेण्वस्त्रादिचं ‘लोरेवद्धं’ति पुरोषतित्यम्—अप्रेसरत्वं ‘भट्टितं’ति भर्तुवं पोषकत्वं ‘सामितं’ति स्वस्वाभिसच्चन्यमात्रं ‘महयरतं’ महत्तरत्वं तदाश्रितजनापेक्षया महत्तमता ‘आणाईसरसेणावद्धं’ आङ्गेश्वर—आङ्गाप्रधानो यः सेनापति—सैन्यनायकः तस्य भावः कर्म वा आङ्गेश्वरसेनापत्यं कारेमाणे’ति अन्यैः कारयन् ‘पालेमाणे’ति स्वयमेव पालयश्चिति, ‘महयाऽऽहयनदृगीयवाइयतंतीतलतालतुडियघ-णमुद्दिगपदुष्पवाइयरवेण’ महता रवेणेति योगः ।

आहयति—आङ्ग्यानकप्रतिबद्धं अहतं वा—अव्यवच्छिन्नं आहतं वा—आस्फालितं यश्चाटयं—नाटकं तत्र यद्गीतं च—गेयं वादितं च—वादं तस्यातथा तन्नीच—वीणा तलतालाश—हस्तास्फोटरवाः तला वा—हस्ताः तालाः—कंशिकाः तुडियति—शेषतूयाणि च घनमृदङ्गाच—मेघध्वनिर्महलः पदुप्रवादितो—दक्षपुरुषास्फालित इति कर्मधारयगम्भी द्वन्द्वः, ततश्च एतेषां यो खः स तथा तेन ।

बृ. (३२-वहति) तए णं से कूणिए ताया मंभसारपुते नयनमालासहस्रेहिं पेच्छिज्ञमाणे २ हिअयमाला- सहस्रेहिं अभिनंदितमाणे २ “मनोरहमालासहस्रेहिं विच्छिष्यमाणे २ वयणमालासहस्रेहिं अभियुक्तमाणे २ कंतिसोहगगुणेहिं पदित्तमाणे २ बहूणं नरणनरिसहस्राणं दाहिणहत्येण अंजलिमालासहस्राइं पडिच्छमाणे २ मंजुमंजुणा घोसेणं पडिबुज्जमाणे २ भवनपंतिसहस्राइं समझच्छमाणे २ चंपाए नयरीए मञ्ज्ञामञ्ज्ञेणं निगच्छइ २ ता जेणेव पुन्नमहे चेइए तेणेव उवागच्छइ २ ता ।

—समणस्स भगवां महावीरस्स अदूरसामंते उत्ताईए तित्यराइसेसे पासइ पासिता आभिसेकहत्यिरयणं ठवेइ ठविता आभिसेकाओहत्यिरयणाओ पषोऽहइ आभिसेकाओ २ ता अवहू पंच रायककुहाइ, तंजहा —

—खगं छतं उप्फेसं वाहणाओ वालवीअणं, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छति, तंजहा —

सद्विताणं दब्बाणं विउसरण्याए ९ अद्विताणं दब्बाणं अविउसरण्याए१२ एगसाडिमं उत्तरासंगकरणेणं ३ चक्खुफासे अंजलिपग्नहेणं ४ मनसो एगत्तभावकरणेणं ५ समणं भगवं महावीरं तिक्खुतो आयाहिणं पवाहिणं करेइ तिक्खुतो आयाहिणं पवाहिणं करेता वंदति नमंसति वंदिता नमंसिता तिविहाए पञ्चुवासणाए पञ्चुवासइ, तंजहा —

—काइयाए वाइयाए भानसियाए, काइवाए ताव संकुहअग्नहत्यपाए सुस्तुसमाणे नमंसमाणे अभिमुहे यिनएणं पंजलिउडे पञ्चुवासइ, वाङ्याए जं जं भगवं बागोइ ।

एवमेऽं भंते ! तहमेयं भंते ! अवितहमेयं भंते ! असंदिद्धमेऽं भंते ! इच्छिअमेऽं भंते ! पडिच्छिअमेऽं भंते ! इच्छियपडिच्छियमेऽं भंते ! से जहेयं तुल्मेवदह अपडिकूलमाणे पञ्चुवासति, माणसियाए महया संवेगं जणइता तिब्बथम्यानुतागरतो पञ्चुवासइ ॥

बृ. ‘नयनमालासहस्रेहिं’ति नयनमालाः—श्रेणिस्थितजननेत्रपङ्क्ष्यः तासां यानि सहस्राणि तानि तथा तैः, ‘हिययमालासहस्रेहिं अभिनंदितमाणे’ति जनमनः सहस्र समृद्धिमुपनीयमानो जयजीव नन्देत्यादिपर्यालोचनादिति भावः, ‘उन्नद्वज्ञमाणे’ति क्वचिद्धृष्टयते, तत्र उन्नतिं क्रियमाण—

उत्तरं प्राप्यमाण इति 'मनोरहमालासहस्रेहिं विच्छिष्पमाणे' एतस्य वासे वत्स्याम इत्यादिभिर्जनविकल्पैः विशेषेण स्पृश्यमान इत्यर्थः 'वयणमालासहस्रेहिं अभियुक्तमाणे' ति व्यक्तं।

कंतिसोभगगुणेहिं पत्त्विअमाणे २ कान्त्यादिगुणीहेतुमूर्तैः प्राप्यमानो-मर्तुतया स्वाभितया वा जनेनाभिलब्ध्यमाणः 'मंजुभंजुणा धोसेण पडिपुच्छमाणे' मञ्जुमञ्जुना-अतिकोमलेन धोषेण-स्वरेणप्रतिपृच्छन्-प्रश्नयन् प्रणमतः स्वरूपादिवाताँ 'पडिकुञ्जमाणो' ति पाठान्तरे प्रतिबुद्ध्यमानो जाग्रद्, अप्रचलायमान इत्यर्थः, 'अपडिकुञ्जमाणे' ति पाठान्तरं, तत्राप्रत्यूहायमानः-अनपहियमाणमानस इत्यर्थः 'सभइच्छमाणे' ति समतिगच्छत्रिकाभन्नित्यर्थः, वाचनान्तरे त्वेवं 'तंतीतलतालतुडियगीयवाइयरवेण' व्यक्तमेव, किंविधेन रवेणेत्याह ।

मधुरेण, अत एव 'मनहरेण' तथा 'जयसहुघोसविसएण मञ्जुमञ्जुणा धोसेणंति जयेति शब्दस्याभिधानस्य उद्घोषः-उद्घोषणं विशदं-स्पष्टं यत्र स तथा तेन, मञ्जुमञ्जुना-कोमलेन धोषेण-ध्वनिना 'अपडिकुञ्जमाणे' ति प्राप्यवत्, 'कंदरणिरिवरकुहरणिरिवरपासादुद्धूधण-मवणदेवकुलसिंघाङगतिगच्छत्वस्त्रआरामुञ्जाणकाणणसभापवापदेसदेसभागे' कन्दरणि-दर्यो गिरीणां विवरकुहरणि-गुहाः पर्वतान्तराणि वा गिरिवराः-प्रधानपर्वताः प्रासादाः-सप्तभूमिकादयः ऊर्ध्वघनमवनानि-उच्चाविरलगेहानिदेवकुलानि-प्रतीतानि शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वराणि प्राप्यवत् आरामाः-पुष्पजाति प्रधानाः वनष्टाः उद्यानानि-पुष्पादिभृक्षयुक्तानि काननानि-नगराद् दूरकर्त्तानि सभा-आस्थापिणाः तथा-जलावाहनस्म् इतेनां देवलोकेयाक्षरा सापादेत्तता तान्,-

-तत्र प्रदेशा-लयुतरा भागा देशास्तु-महत्तराः, 'पडिसद्द(डिंसुआ)' सयसहस्रसंकुलं करेते' प्राकृतत्वेन बहुवचनार्थे एकवचनमन्त्र, ततः प्रतिशब्दलक्षसङ्कुलान् कुर्वन् कूणिको निर्गच्छतीति सम्बन्धः, तथा 'हयहेसियहत्यिगुलुगुलाइयरहघणघणसहमीसएणं महया कलकलरवेणं जनस्स महुरेण पूरयंते' इत्यत्र नम इत्यनेन सम्बन्धः, प्रदेशदेशभागान् वेत्यनेन, 'सुगंधवरकुसुम- चुण्णउच्छवासरेणुकविलं नमं करेते' सुगन्धीनां वरकुसुमानां चूर्णानां च उच्चिद्धः-ऊर्ध्वं गतो यो वासरेणुः-वासकं रजः तेन यत्कपिलं तत्था 'नमं' ति नम आकाशं कुर्वन्, 'कालागुरु- कुंदुरुक्तुरुक्तधूवनिवहेण जीवलोगमिव वासयंते' जीवलोकं वासयन्निव, शेषं प्राप्यवत्, 'समंतओ खुभियचक्षवालं' सर्वतः क्षुभितानि चक्रवालानि-जनमण्डलानि यत्र निर्गमने तत्था तथा भवतीत्येवं निर्गच्छतीत्येवं सम्बन्धः ।

तथा 'पउरजणवालवुद्धपुडियतुरियपहावियविउलाउलबोलवहुलं नमं करेते' प्रचुरजनाश्च अथवा पौरजनाश्च वालवुद्धाश्च ये प्रमुदितास्त्वरितप्रधाविताश्च शीघ्रं गच्छन्तसेषां व्याकुला-कुलानाम्-अतिव्याकुलानां यो बोलः स वहुलो यत्र तत्था तदेवम्भूतं नमः कुवन्निति । अथाधिकृत-वाचनाऽनुशीयते-'अदूरसामंते' अनिकटासन्ने उचिते देशे इत्यर्थः ।

'ठवेइ' ति स्थिरीकरोति 'अचहृ' ति अपहृत्य-परित्यज्य 'रायककुहाइ' ति नृपचिङ्गानि 'उष्फेसं' ति मुकुटं 'वालवीयणियं' ति चामरं 'सचित्ताणं दव्याणं विउसरणयाए' ति पुष्पादिसचेत-नद्रव्यत्यागेन 'अचित्ताणं दव्याणं अविउसरणयाए' ति वस्त्राभरणाद्यचेतनद्रव्याणाभत्यजनेन ।

'चक्षुफासे' ति भगवति धृषिपाते 'हस्तिक्षुंधविद्वृणयाए' ति वाचनान्तरं, तत्र हस्तिल-क्षणो यः स्कन्धः-पुद्गलसञ्चयस्तस्य या लिङ्मध्यना-स्थापना सा तथा तथा, 'तिक्षुतो' ति

त्रिकृत्यः त्रीन् वारानित्यर्थं 'आयाहिणं पया हिणं' ति आदक्षिणात्—दक्षिणपाश्वद्वारभ्य प्रदक्षिणो—
दक्षिणपाश्ववर्तीयः स आदक्षिणप्रदक्षिणस्तकरोति, दक्षिणपाश्वत्प्राप्न्यतीत्यर्थं 'चंदईत्यादिप्राप्तत् ॥

मृ. (३३) तए यं ताओ सुभद्राप्यमुहाओ देवीओ अंतो अंतेउरंसि एहायाओ जाव
पयाच्छित्ताओ सव्वालंकारविभूसियाओ बहूहिं खुआहिं चेलाहिं वामणीहिं बडभीहिं बब्बरीहिं
पयाउसियाहिं जोणिआहिं पणविआहिं इसिगिणिआहिं वासिइणिआहिं लासियाहिं लउसियाहिं
सिंहलीहिं इमीलीहिं आरबीहिं मुलंदीहिं पक्षणीहिं बहलीहिं मुरुंडीहिं सबरियाहिं पारसीहिं
नानादेसीविदेसपरिमंडिआहिं इंगियचिंतियपत्तियविजाणियाहिं लदेसनेवत्यग्नहियवेसाहिं ।

वेडियाचक्कवालवरिसधरकं चुइअमहत्तरगचंदपरिक्षित्ताओ अंतेउराओ निगच्छंति
अंतेउराओ निगच्छित्ता जेणेव पाडिएकजाणाइं तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता पाडिएक-
पाडिएकइं जत्ताभिमुहाइं युत्ताइं जाणाइं दुरुहंति दुरुहित्ता निअगपरिआल सखि संपरिचुडाओ
चंपाए नयरीए मञ्जिमञ्जोणं निगच्छंति निगच्छित्ता जेणेव पुन्लभहे वेइए तेणेव उवागच्छंति
उवागच्छित्ता ।

—समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्तादिए तित्यरातिसेसे पासंति पासिता
पाडिएकपाडिएकाइं जाणाइं ठवंति ठवित्ता जाणेहिंतो पच्छोरुहंत जाणेहिंतो पच्छोरुहित्ता बहूहिं
खुआहिं जाव परिक्षित्ताओ—

—जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति देखेव उवागच्छेत्ता समणं भगवं महावीरं
पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छंति, तं जहा—सम्भित्ताणं दव्वाणं विउसरण्याए अस्तित्वाणं दव्वाणं
अविउसरण्याए विणओणताए गायलट्टीए चक्कुफ्कासे अंजलिपग्गहेणं मनसो एगत्तकरणेण—

समणं भगवं महावीरं तिक्खुतो आयाहिणं पयाहिणं करीतिवंदंति नमंसंति वंदिता नमसिता
कूणियरायं पुरओकडु ठिड्याओ चेव सपरिवाराओ अभिमुहाओ विनएणं पंजलिउडाओ पशुवासंति

मृ. 'सुभद्राप्यमुहाओ' ति सुभद्राप्रमुखाः, धारिण्याः सुभद्रेति नामान्तरं सभ्माव्यते, तेनेत्यं
निर्देशः, कल्पिच्छारिणीप्यमुहाओ इत्येतदेव दृश्यते, 'अंतो अंतेउरंसि एहायाओ' ति अन्तः—मध्ये
अन्तःपुरस्येत्यर्थ, वाचनान्तरं पुनः सुगममेव, नवरं 'वाहुयसुभयसोवत्तियवद्धमाणपुस्समाण
वजयविजयमंगलसएहिं अभियुव्यमामीओ' व्याहतं सुभगं येषां ते व्याहतसुभगास्ते च ते
सीवस्तिकाश्च—स्वस्तिवादका इति सपासः ।

तेच बद्धमानाः—कृताभिमानाः पूष्यमानवाश्च—मागधा इति द्वन्द्वस्तेषां यनि जयविजयेत्य-
दिकनि मङ्गलशतानि तानि तथा तैः, 'कप्यायछेवायरियरुद्यसिरसाओ' कल्पाकेन—शिरोजबन्ध-
कल्पझेन छेकेन—निपुणेनाऽचार्येण—अन्तःपुरोचितशिल्पिना रथितानि शिरांति—उपचारात्
शिरोजबन्धनानि यासां तास्तथा, 'महया गंधद्वणि मुयंतीओ' महतीं गन्धध्राणि मुखन्त्यः,
अथाधिकृतवाचना ।

'खुआहिं' ति कुष्ठिकाभिः 'चेलाहिं, ति चेटिकाभिः अनायदेशोत्पन्नाभिर्वा युक्ता इति
गम्य, 'वामणीहिं' अत्यन्ताहत्यदेहाभिः हस्तोत्रतह्वदयकोषाभिर्वा 'बडभियाहिं' ति बटभिकाभिः
वर्क्राशः कायाभिः 'बब्बरीहिं' ति बर्बराभिधानानार्यदेशोत्पन्नाभिः, एवमन्यान्यपि षोडश पदानि,
'नानादेसीहिं' नानाजनपदजाताभिः, 'विदेशपरिमंडियाहिं' विदेशः परिमण्डितो यक्कभिस्तास्तथा
'विदेसपरि-पिंडियाहिं' ति वाचनान्तरं ।

तत्र विदेशे परिपिण्डिता—मिलिता यास्तास्तथा ताभि, ‘इंगियचिंतियपत्थियवियाणियाहिं’ इक्षितेन—चेष्टितेन चिन्तितं प्रार्थितं च वस्तु जानन्ति यास्तास्तथा, पाठान्तरे ‘इंगियचिंतिय-पत्थियमनोगतवियाणियाहिं’ इक्षितेन चिन्तितप्रार्थिते भनोगते—मनसि वर्तमाने वचनादिनाऽनुपदेशित विजानन्ति यास्तास्तथा ताभिः, ‘सदेसणेवत्थगहियवेसाहिं’ स्वदेशनेपथ्यमिव गृहीतो वेषो यकाभिस्तास्तथा ताभिः ।

तथा ‘चेडियाचक्कबालपरिसधरकंयुइअमहतरवंदपरिकिञ्जताओ’ वर्षधराः—दद्धितकाः कञ्चुकिनस्तदितरे च ये महत्तरा—अन्तःपुररक्षकास्तषा यद्बद्धं तेन परिक्षिभा यास्तास्तथा, ‘नियगपरियाल सञ्चिं संपरिवृडाओ’ त्ति निजकपरिवारेण लुप्ततृतीयैकवचनदर्शनात् सार्थ—सह संपरिवृताः—तेनैव परिवेष्टिताः ‘ठियाउ चेव’ त्ति ऊर्ध्वस्थिता एवेति ॥

मृ. (३४) तए णं समणे भगवं महावीरे कृष्णिअस्स भंभसारमुत्स्स सुभद्राप्यमुहार्णं देवीणं तीसे अमहातिमहालियाए परिसाए इसीपरिसाए मुणिपरिसाए जइपरिसाए देवपरिसाए अनेगसयाए अनेगसदवंदाए अनेगसयवंदपरिवाराए औहबले अइबले महब्बले—

—अपरिभिअबलवीरियतेयमाहप्यकंतिजुते सारयनवत्थनियमहुरगंभीरकोंवनिग्धो—सदुंदुभिस्तरे उरेवित्यडाए कंठेऽवडियाए सिरे समाइण्णाए अगरलाए अमम्ममाए सब्ब-कखरसण्णिवाइयाए पुन्नरत्ताए सब्बमासाणुगामिणीए सरस्सइए जोयणणीहारिणा सरेणं अद्भुमागहाए भासाए भासति अरिहा धर्मं परिकहेइ ।

मृ. ‘तीसे य महइमहालियाए’ तस्याश्च महातिमहत्याः, मुरुकाणां मध्येऽतिगुरुकाया इत्यर्थ, ‘इसिपरिसाए’ त्ति पश्यन्तीति ऋषयस्त एव परिषत्—परिवारः ऋषिपरिषतस्या अतिशय-ज्ञानिसाधूनामित्यर्थः, धर्मं कथयतीति योगः, ‘मुनिपरिसाए’ मौनवत्साधूनां वाचंयमसाधूना-मित्यर्थः, ‘जइपरिसाए’ त्ति यतन्ते चारित्रं प्रति प्रयता भवन्तीति यतयस्तत्परिषदश्चरणोदयत-साधूनामित्यर्थः, ‘अनेगसयवंदाए’ त्ति अनेकानि शतप्रमाणानि वृन्दानि यस्यां सा तथा तस्याः, ‘अनेगसय-वंदपरियालाए’ अनेकशतमानानि यानि कृदानि तानि परिवारो यस्याः सा तथा तस्या ।

किञ्चूतो भगवानित्याह—‘ओहबले’ त्ति अव्यवच्छिन्नबलः ‘अइबले’ त्ति अतिशयबलः ‘महब्बले’ त्ति प्रशास्तबलः ‘अपरिभियबलवीरियतेयमाहप्यकंतिजुते’ अपरिभितानि अनन्तानि यानि षलादीनि तैर्युक्तो यः स तथा, तत्र बलं—शारीरः प्राणः वीर—जीवप्रभवं तेजो—दीपिः महात्म्यं—महानुभावता कान्ति—काम्यता, ‘सारयनवत्थणियमहुरगंभीरकुञ्चनिग्धोसदुंदुभिस्तरे’ शारदं—शरत्कालीनं यश्वस्तनितं—मेघच्छनितं तदिव मधुरो गम्भीरश्च कौञ्चनिर्घोषवश्च दुन्दुभेरिव च स्वरो यस्य स तथा, किञ्चूतया कथया धर्मं कथयतीत्याह—

‘उरेवित्यडाए’ उरसि विस्तृतया उरसो विस्तीर्णत्वात्, सरस्वत्येति योगः, ‘कंठेऽवडियाए’ गलविवरस्य न्तर्तुलत्वात्, ‘सिरे समाइण्णाए’ मूर्धनि सङ्कीर्णया आयाभस्य मूर्धा सञ्जितत्वात् ‘अगरलाए’ त्ति सुविभवताक्षरतया ‘अमम्मणाए’ त्ति अनपद्खच्छयमानतया ‘सब्बकखरसञ्जिवाइयाए’ सुव्यक्तः अक्षरसञ्जिपातो—वर्णसंयोगो यस्यां सा तथा तया, कल्पचिदिदं विशेषणद्वयं—‘फुडविसयमहुरगंभीर-गाहियाए’ स्फुटविशदा—अत्यन्तव्यक्ताक्षरा स्फुटविषया वा—स्फुटार्थमधुरा—कोमला गम्भीरा—महतीग्राहिका—अक्लेशेनार्थबोधिका, एतेषां कर्मधारयोऽतस्तया, ‘सब्बकखरसण्णिवाइयाए’

सर्वाक्षः रामां सश्रिपातः—अवतारो यस्यामस्ति सर्वे वा॑ऽक्षरसश्रिपाताः—संयोगः सन्ति यस्यां
सा सर्वाक्षर-सश्रिपातिका तथा, ‘सरसदृष्टे’ वाण्या ‘जोयणणीहरिणा’ योजनातिक्रमिणा स्वरेण
—‘अद्भुतभाषागहाए भासाए’ ति ‘रसोर्लसीभाषागध्या’ मित्यादि यन्मागधभाषालक्षणं तेनापरिपूर्णा
प्राकृतभाषालक्षणबहुला अद्भुतभाषागधीत्युच्यते ।

यृ. (३४-वर्तम) तेसि सब्बेसिं आरियमनारियाणं अगिलाए धम्ममाइवखड, सा॑वियणं
अद्भुतभाषागहा भासा तेसि सब्बेसिं आरियमनारियाणं अप्यणो सभासाए परिणामेण परिणमइ, तंजहा—

—अत्थि लोए अत्थि अलोए एवं जीवा अजीवा बंधे भोक्खे पुन्ने पावे आसवे संवरे
वेयणा निझरा—

—अरिहंता शक्तवृष्टीबलदेवा वासुदेवा नरका नेइया तिरिक्खजोणिआ तिरिक्खजोणिजीओ
माया पिया रिसओ देवा देवलोआ सिद्धी सिद्धा परिनिव्वाणं परिनिव्वुया—

—अत्थि पाणाइवाए मुसावाए अदिन्लादाणे मेहुणे परिणाहे अत्थि कोहे माने माया लोभे
जाव मिच्छादंसणसङ्घे ।

यृ. ‘आरियमनारियाणं’ ति आवदिशोत्पश्चतदितरनराणाम् ‘अप्यणो सभासाए परिणामेण
परिणमइ’ ति आयादीनामात्मनस्तत्सम्बन्धिजीवस्य स्वभाषाया—निजभाषायाः सम्बन्धिना
परिणामेन—स्वरूपेण परिणमति—वर्तते ।

यादृशं धर्मं कथयति तद्वर्णनार्थमाह—‘तंजहे’ त्यादि, ‘अत्थि लोए इत्यादि कल्पाणपावए’
इत्येतदन्तं, सुगमं, नवरं लोकः—पञ्चास्तिकायमयः अलोकः—केवलाकाशरूपः, अनयोद्यास्ति-
त्वाभिधानं शून्यवादनिरासार्थं, तन्निरासोपपत्तिश्च ग्रन्थान्तरागम्या, एवं प्रायेणोत्तरत्रापि, ‘अत्थि
जीवा’ अस्तीति क्रियावद्यनप्रतिरूपको निपातो बहुवनार्थो द्रष्टव्यः, इदं च लोकायतम-
तनिषेधार्थमुक्तम्, ‘अत्थि अजीव’ ति पुरुषाद्वैतादिवादनिषेधार्थम्, ‘अत्थि बंधे अत्थि भोक्खे’ ति
बन्धः कर्मणा जीवस्य मोक्षः—सकलकर्मवियोगः तस्यैव, एतद्व द्वयं “संसरति बध्यते मुच्यते च
नानाश्रया प्रकृतिरेव, नात्मे” त्येवंविधसाङ्गयमतनिषेधार्थमिति ।

‘अत्थि पुन्ने अत्थि पावे’ ति पापमेदापचीयमानभुपचीयमानं च सुखदुःखनिवन्धनं न
पुण्यं कर्मास्ति, पुण्यमेव घोपचीयमानमपचीयमानं च सुखदुःखहेतुन् पापमस्ता त्येवंकिधवाद-
निरासार्थमुक्तं जगद्वैचित्र्यनिवन्धनकेवलस्वभाववादनिरासार्थं चा, ‘अत्थि आसवे अत्थि संवरे’
कर्मबन्धहेतुराश्रवः आश्रवनिरोधः संवरः, एतद्व बन्धमोक्षदोर्निष्कारण-त्वप्रतिषेधार्थं वीर्यप्राधान्य-
छ्यापनार्थं चा, ‘अत्थि वेयणा अत्थि निझरा’ वेदना—कर्मणोऽनुभवनं पीडा वा निर्जरा—देशतः
कर्मक्षयः ।

एतद्व ‘नाभुकतं क्षीयते कर्मे’ त्येतद्वतिपादनार्थम्, अर्हदादिवतुष्कसत्ताभिधानं तु
तद्भुवनातिशायित्वमश्रद्धयतां तच्छङ्गोत्पादनार्थं, नरकनैरपिकास्तित्वप्रतिपादनं च प्रमाणा-
ग्राद्यत्वात्से न सन्तीति मतनिषेधार्थं, तिर्यगाद्यस्तित्वप्रतिपादनं तु प्रत्यक्षप्रमाणस्य भ्रान्तत्वात्
कुवासनाजन्योऽयं तिर्यगादिप्रतिभासो न तत्सत्तानिवन्धन इति ये मन्यन्ते तन्मतनिषेधार्थं,
मातापितृसत्ताभिधानं तु ये मन्यन्ते—योऽयं मातापितृव्यपदेशः स जनकत्वकृतो जनकत्वात्त्वा
यूकाकृमिगण्डोलकादीनप्याश्रित्य स स्यात्, न चैवं, तस्मान्न वास्तवो मातापितृव्यवहार इति,
तन्मतनिरासार्थं, निरासश्च जनकत्वे समानेऽस्युपकारित्वकृतस्तद्वयपदेश इति, तथा ये मन्यन्ते

अतीन्द्रियार्थद्रथरो न सम्बन्धि -

-रागादिमत्वात्युरुषाणाम्, अस्मददिवदिति तन्मतनिरासार्थमृषिसत्ताभिधानं, तन्निरासश्च घन्दोपरागादिङ्गानामविसंबाददर्शनादिति, देवाद्यस्तिताभिधानं च ये मन्यन्ते-न सन्ति देवादयोऽप्रत्यक्षत्वात्, तन्मतव्युदासार्थं, तत्र सिद्धि-ईषव्याग्मारा निषितार्थतावा सिद्धास्तुतद्वन्तः परिनिर्वाणं-कर्मकृतसन्तापोपशान्त्या सुस्थलं परिनिर्वृतास्तु-तद्वन्तः, तथा ये मन्यन्ते-प्राणातिपातादयो न बन्धमोक्षहेतवो भवन्ति, बन्धनीयस्य भोचनीयस्य च जीवस्याभावात्, तन्मतनिषेधार्थम् 'अत्यि पाणाइवाए' इत्याध्युक्तं ।

केवलमत्र सूत्रे बन्धमोक्षहेतुरिति वाक्यशेषाद्यत्यः, इह च यावत्करणादिदं द्वयं-‘ऐजे दोसे कलहे अब्दकछाणे पेसुन्ने परपरिवाए अरइर्ईमायामोसे’ति तत्र पेसेति-ग्रेमानभिव्यक्तमाया-लोभव्यक्तिकमधिष्ठानात्रं ‘दोसे’ति द्वेषः अनभिव्यक्तक्रोधमानव्यक्तिकमप्रीतिमात्रं कलहो-राटि अभ्याख्यानम्-असद्विषारोपणं पैशुन्यं-प्रच्छशं सद्विषाविष्करणं परपरिवादो-विप्रकीर्णं परेषां गुणदोषवचनम् ‘अरइर्ई’ति उपरि-गहतिमोहनीदेवाद्वितोऽस्तुप्रकाश रहि-विवेद्यु मोहनीयाङ्गिताभिरति अरतिरति ।

‘मायामोसि’ति तृतीयकषायद्वितीयाश्रवयोः संयोगः, अनेन च सर्वसंयोगा उपलक्षिताः, अथवा वेषान्तरभाषान्तरकरणेन यत्परवच्छनं तन्मायामृषावाद इति, ‘मिच्छादंसणसङ्गे’ति भिष्यादर्शनं शल्यमिव विविधव्याधानिवन्धनत्वात् भिष्यादर्शनशल्यं ।

मृ. (३४-बत्ति) अत्यि पाणाइवायवेरमणे मुसावायवेरमणे अदिल्लादाणवेरमणे मेहुणवेरमणे परिणहवेरमणे जाव मिच्छादंसणसङ्गविवेगे सब्दं अत्यिभावं अत्यिति वयति, सब्दं नत्यिभावं नत्यिति वयति

-सुचिष्णा कम्मा सुचिष्णफला भवन्ति, दुचिष्णा कम्मा दुचिष्णफला भवन्ति, फुसइ पुन्लपावे, पद्मायंति जीवा, सफले कछाणपावए ।

धम्ममाइकखड़-इणमेव निगंथे पावयणे सज्जे अनुत्तरे केवलए संसुद्धे पडिपुन्ने नेआउए सल्लकतणे सिद्धिमणे भुतिमणे निच्छाणमणे निज्ञाणमणे अवितहमविसंधि सब्दुकखण्डीणमणे इहडिआ जीवा सिज्जान्ति बुझान्ति मुझान्ति परिनिच्छायांति सब्दुकखाणमान्तं कराति ।

दृ. ‘पाणाइवायवेरमणे’ इत्यादौ तु तत्सत्ताभिधानम् अप्रमादस्य सर्वथा कर्तुमशक्यत्वेन तदसम्भव इत्येतन्मतनिषेधार्थं, किं बहुना ? - ‘सब्दमत्यिभावं’ति अस्तीतिकथायुक्तो भावोऽस्ति-भावस्ते, नास्तीतिविवक्षानिवन्धनमूलो भावो नास्ति-भावोऽतस्ते, ‘सुचिष्णा कम्म’ति सुचरितानि तपःप्रभृतीनि कमाणि-क्रिया: ‘सुचिष्णफल’ति सुचरितं-सुचरितहेतुकल्वात् पुण्यकर्मवन्धादि तदेव फलं येषां तानि तथा, शुभफलानीत्यर्थ, न निष्फलानि नायशुभफलानीति हृदयम्, एवं विपर्ययवाक्यमपि, ततश्च ‘फुसइ पुन्लपावे’ बघाति जीवः शुभाशुभं कर्म सुचरितेतरक्रियाभिः, ततः ‘पद्मायंति’ति जीवाः प्रत्याजायन्ते-उत्पद्धन्ते, न पुनः ‘भस्मीभूतस्य शान्तस्य, पुनरागमनं कुत ?’ इत्येतदेव नास्तिकवचनं सत्यं, ततश्चोत्पत्ती सत्यां ‘सफले कछाणपावए’ सीधायादीतरनिवन्धनत्वात् फलवच्छुभाशुभं कर्मति । प्रकारान्तरेण भगवतो धर्मप्रस्तुपणां दर्शयत्राह-‘धम्ममाइकखड़ इत्यादि पडिलवे इत्येतदन्तम्’, इदं च व्यक्तं, नवरम् ‘इदमेव’ प्रत्यक्षं ‘निगंथे पावयणे’ नैर्गंथं प्रवचनं-जिनशासनं ‘सज्जे’ सद्भयो हितम् ‘अनुत्तरे’ नेतः प्रधानतरभन्धदस्तीत्यर्थः

'केवले' अद्वितीयं केवलिग्रतीतं वा अनन्तं वा—अनन्तार्थविषयत्वात् ।

'पडिपुन्ने' प्रतिपूणमल्यग्रन्थत्वादेभि प्रबचनगुणः 'संशुद्धे' कषादीभ सुखं सुवर्णमिव निर्दोषं गुणपूर्णत्वात् 'नेयात्तु' नैयायिकं—न्यायानुगतं प्रमाणाबाधितमित्यर्थ, 'सञ्जकत्तये' मायादिशल्यकर्तनं, तद्मावितानां हिमावशल्यानि व्यवच्छेदमायान्तीति 'सिद्धिपग्ने' निषितार्थत्वोपायः 'मुरिमग्ने' मुक्ते:—सकलकर्मवियोगस्य हेतुः अथवा मुक्ति—निर्लोभतामार्गं यस्य प्राप्ते: तन्मुक्तिमार्गं 'निखाणमग्ने' निर्वाणस्य—अनावृतिकगमनस्य मार्गं—हेतुः ।

'निवाणमग्ने' निर्वाणस्य—सकलसन्तापरहितस्य पन्था: 'अवितहं' सद्भूतार्थं 'जविसंधि' अविरुद्धपूर्वापरघटनं 'सव्यदुक्खपर्हीणमग्ने' सकलदुःखप्रक्षयस्य पन्था: अथवा सवाणिदुःखानि प्रहीणानि यत्र सन्ति स तथा स मार्गं—शुद्धिर्यत्र तत्तथा ।

'अत एव 'इहडिया जीवा सिज्जंति' विशेषतः सिद्धिगमनयोग्या भवन्ति अणिपादिम-लासिद्धिप्राप्ता वा भवन्ति 'बुज्जंति' केवलज्ञानप्राप्त्या 'मुज्जंति' भवोपग्राहिकर्माशापगमात् 'परिनिव्यायति' कर्मकृतसकलसन्तापविरहात्, किमुक्तं भवतीत्यत आह—'सव्यदुक्खाणमंतं करेति'

मृ. (३४-स्तुति) एगांगायुण एवं भयंतारोपुव्वकभावसेसेण अन्यथेसु देवलोएसु देवताए उववत्तारो भवन्ति, महाहीएसु जाव महासुभेसु दूरंगइएसु दिरहिंएसु, ते यं तत्य देवा भवन्ति महाहीए जाव चिरहिंआहारविराइयवच्छा जाव पभासमाणा कषोवगा गतिकलाणा आगमेसिभद्वा जाव पडिलवा, तमाइकखइ एवं खलु चउहिं ठाणेहिं जीवा नेरइअत्ताए कर्म पकरति ।

—नेरइअत्ताए कर्म पकरता नेरइसु उववज्ञाति, तंजहामहारंभयाए महापरिगहयाए पंचिदियवहेण कुणिमाहारेण ।

एवं एणं अभिलाक्षेण तिरिक्खजोणिएसु माइङ्याए निअडिलयाए जलिअवयणेण उक्तव्याए वंवणयाए, मणुस्सेसु पगतिभद्याए पगतिविनीतताए साणुकोसयाए अमव्यरियताए, देवेसु सरागलंजमेण संजमासंजमेण अकाभनिअराए बालतवोकम्भेण, तमाइकखइ ।

मृ. 'एगांगा' एकार्था—एका अर्था—मनुष्यतनुभाविनी येषां ते तथा, ते पुनरेके केचन 'भयंतारो'ति भदन्ता:—कल्याणिनः भक्तारो वा—नैर्ग्रन्थप्रवचनस्य सेवयितारः पूर्वकर्मावशेषेण 'अन्यथेसु देवलोएसु'ति अन्यतरदेवानां भध्य इत्यर्थः, 'महाहीएसु' इह यावल्करणादिदं दृश्यं—'महासुइएसु महाबलेसु महायसेसु महानुभागेसु'ति, व्याख्या च प्राग्वत्, 'दूरंगइएसु'ति अच्युतान्तदेवलोकगतिकेष्वित्यर्थः 'हारविराइयवच्छा' इह यावल्करणादिदं दृश्यं—'कडय-तुडियर्थभियभुया अंगायकुंडलमधुगंडयलकण्ठीढधारी विचित्रहत्यामरणा ।

दिव्येण संधाएण दिव्येण संठाणेण दिव्याए इहीए दिव्याए पभाए दिव्याए छायाए दिव्याए अङ्गीए दिव्येण तेएण दिव्याए लेसाए दस दिसाओ उझोवेमाणा' इति व्याख्या चासुरवर्णकवदृदश्या, 'कषोवगा'ति कल्पोपगा—देवलोकजाः 'आगमेसिभद्वा'ति आगमिष्यद्—अनागतकालभाविभद्रं—कल्याणंनिर्वाणलक्षणंयेषां ते तथा, इह यावल्करणादिदं दृश्यं—'पासाईया दरिसणिज्ञा अभिलव पडिलव'ति व्याख्या प्राग्वदेवेति, निर्ग्रन्थप्रवचनफलवक्तव्यतां निगमयश्चाह—'तमाइकखइ'ति तत्त्ववचनफलमिति ।

अथ प्रकारान्तरेण धर्ममाह—'एवं खल्वित्यादिबालतवोकम्भेण' मित्येतदन्तं, व्यक्तमेव, भवरं 'एव'मिति वक्ष्यमाणेन प्रकारेण, खलुवर्वक्यालङ्कारे, 'कुणिमाहारेण'ति कुणिमं—मांसं,

‘उक्तंचणयाए वंचणयाए’ति उल्कञ्चनता मुग्धवञ्चनप्रवृत्तस्य समीपवर्तिंदविदग्धचित्तरक्षार्थी क्षणव्यापारतयाऽवस्थानं वञ्चनता—प्रतारणं ‘पग्दभद्रयाए’ति प्रकृतिभद्रकता स्वभावत् एवा-परोपतापिता ‘साणुकोसयाए’ति सानुकोशता—सदयता ‘तमाइकखड़’ति तं धर्ममाख्यातीति धर्मकथानिगमनम् ।

मू. (३०) जह नरगा गमति गे नरगा जाय वेदगा नरए ।

सारीरमाणसाइ दुकखाइ तिरिक्खजोणीए ॥

मू. (३६) माणुसं च अनिष्टं वाहिजरामरणवेयणापउरं ।
देवे अ देवलोए देविडिंद देवसोकखाइ ॥

मू. (३७) नरगं तिरिक्खजोणि माणुसभावं च देवलोअं च ।
सिञ्चे अ सिञ्चवसहि छञ्जीवणियं परिकहेइ ।

मू. (३८) जह जीवा बज्जाति मुष्टाति जह य परिकिलिस्तति ।
जह दुक्खाणं अंतं करति कई अपडिबछा ॥

मू. (३९) अद्वुहहियचिता जह जीवा दुक्खसागरमुविंति ।
जह वेरग्यमुवगया कम्पसमुग्णं विहाडेति ॥

बृ. अथोक्तधमदिशनामेव सविशेषां दर्शयिष्ठाह— ‘जह नरगा गम्मन्ती’त्यादिगाथापञ्चकं, व्यक्तं, नवरं यथा नरका गम्यन्ते तथा परिकथयतीति सर्वत्र क्रियायोगः, ‘नरगं चे’त्यादि गाथा उक्तसङ्ग्राहिकेति, तथा ‘अद्वा अद्वियचिता’ इति आर्ता—शरीरतो दुःखिता आर्तितचित्ताः—शोकादिपीडिताः आर्ताद्वा—ध्यानविशेषादातिंचित्ता इति, ‘अद्विणियद्वियचित्त’ति पाठान्तरं, तत्र आर्तेन नितरामर्दितम्—अनुगतं चित्तं येषां ते तथा, ‘अद्वुहहियचित्ते’ति वा आर्तेन दुःखादितं चित्तं येषां ते तथा ।

मू. (४०) जहा रागेण कडाणं कम्पाणं पावगो फलविवागो जह य परिहीणकम्मा सिञ्चा सिञ्चालयमुविंति, तमेव धम्मं दुविहं आइकखड़, तंजहा—अगारधम्मं अनगारधम्मं च ।

अनगारधम्मो ताव इह खलु सब्बओ सब्बताए मुँडे भविता अगारतो अनगारियं पब्बयइ सब्बाओ पाणाइवायाओ वेरमणं मुसावाय० अदिनादाण० मेहुण० पतिगह० राइभीयणाउ वेरमणं अयमाउसो ! अनगारसामइए धम्मे यन्तते ।

एअस्त धम्मस्स सिक्खाए उवडिए विगंधे वा निगंधी वा विहरमाणे आणाए आराहए भवति ।

बृ. वाचनान्तरेरगाथाः क्रमान्तरेणाधीयन्ते, तदन्तेच ‘एवं खलु जीवा निस्तीले’ त्याघधीयते, तत्र शीलं—महाब्रतरूपं समाधानमात्रं वा ‘निब्बय’ति ब्रतानि—अनुब्रतानि ‘निगुण’ति गुण—गुणब्रतानि ‘निम्मेर’ति निर्मयादि मर्यादा च—गम्यागम्यादिव्यवस्था ‘निष्पद्धकखाणपोस-होबवासा’ तत्र प्रत्याख्यानं—पीरुष्यादि पीषधः—अष्टम्यादिपर्वदिनं तत्रोपवसनं पौषधोपवासः, ‘अङ्कोह’ति क्रोधोदयाभावात् ‘निकहा’ उदयप्राप्तक्रधस्य विफलताकरणात्, अत एव ‘छीनकहा’ क्षपितक्रोधः एवं मानाद्यभिलापका अपि ‘अनुपुव्वेण’ अनमिच्छमीसम्म मित्यादिना क्रमेण ।

अथाधिकृतवाचना—‘इह खलु’ इहैव मर्यलोके ‘सब्बओ सब्बताए’ति सर्वतो द्रव्यतो भावतश्चेत्यर्थ, सर्वात्मना—सर्वान् क्रोधादीनात्मपरिणामानाश्रितेत्यर्थः, एते च मुण्डो भूत्वेत्यस्य

विशेषणे अनगारितां प्रब्रजितस्येतत्स्य वा, 'अयमाउसो' ति अयमायुष्मन् ! 'अनगारसाइए' ति अनगाराणां समये—समाचारे सिक्खान्ते वा भवो अनगारसामयिकः अनगारसामयिकं वा 'सिक्खाए' शिक्षायाम् अभ्यासे 'आणाए' ति आज्ञाया विहरन् आराधको भवति हाजादिनाम्, अथवा आज्ञाया—जिनोपदेशस्याराधको भवतीति ।

मू. (४०-वर्तम) अगारथम् दुवालसविहं आइक्खइ, तंजहा—पञ्च अणुव्याइं तिन्नि गुणव्याइं चत्तारि सिक्खावयाइं ।

पञ्च अणुव्याइं, तंजहा—धूलाओ पाणाइवाया वेरमणं धूलाओ मुसावायाओ विरमणं धूलाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं सवारसंतोसे इच्छापरिमाणे ।

तिन्नि गुणव्याइं तंजहा—अनत्यदंडवेरमणं दिसिव्यं उवभोगपरिभोगपरिमाणं ।

चत्तारि सिक्खावयाइं, तंजहा—सामाइअं देसावगासियं पोसहोवक्वासे अतिहिसंयज्ञस्स विभागे ।

अपच्छिमा मारणंति आ संलेहणाजूसणाराहणा अयमाउसो ! अगारसामइए धम्मे पलते, धम्मस्स सिक्खाए उवड्हिए समणोवासए समणोवासि आ वा विहरमाणे आणाइ आराहए भवति

बृ. 'अपच्छिमा मारणन्तिया संलेहणाजूसणाराहणा' अपच्छिमति—अकारस्यामझल-परिहारार्थत्वात्पश्चिमा—पश्चाल्कालभाविनी अत एव मारणन्तिकी भरणरूपे अन्ते—अवसाने भवा मारणन्तिकी संलेखना—कायस्य तपसा कृशीकरणं तस्याः जूषणा—सेवा संलेखनाजूषणा आराधना—हाजादिगुणानां विशेषतः पालना ॥

मू. (४१) तएणं सा महतिमहालिया मणुसपरिसा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोश्चा निसम्म हड्हुहुजावहिअया उड्हाए उड्हेति, उड्हाए उड्हिता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइरत्ता वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसिता अत्येगइआ मुंडे भवित्ता अगाराओ अनगारियं पव्वइए ।

अत्येगइआ पञ्चाणुव्याइयं सत्तसिक्खावइअं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवण्णा, अवसेसा णं परिसा समणं भगवं महावीरं वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसिता एवं वयासी—

सुअक्खाए ते भंते ! निगंधे पावयणे एवं सुपण्णते सुभासिए सुविणीए सुभाविए अनुत्तरे ते भंते ! निगंधे पावयणे —

—धम्मं णं आइक्खमाणा तु व्ये उवसमं आइक्खह, उवसमं आइक्खमाणा विवेगं आइक्खह, विवेगं आइक्खमाणा वेरमणं आइक्खह, वेरमणं आइक्खमाणा अकरणं पावाणं कम्माणं आइक्खह, नत्यि णं अन्ने केइ समणे वा माहणे वा जे एरिसं धम्ममाइक्षित्तए, किमंग पुण इत्तो उत्तरतरं

एवं वदिता जामेव दिसं पाउव्यूजा तमेव दिसं पडिगया ॥

बृ. 'महइमहालिया महश्चपरिस' ति महातिमहती—अतिगरीयसी महत्पर्षत्—महत्त्वोपेत-सभा महतां समूह इत्यर्थः, 'मणुसपरिस' ति तु व्यक्तमेव, 'सोश्चा निसम्म' ति श्रुत्वा—आकर्ण्य निशम्य—अवधार्येति 'उड्हाए उड्हेइ' ति उत्थया—कायस्योर्ध्वभवनेन ।

'सुयक्खाए' ति सुहु आज्ञातं सामान्यभणनतः 'सुपन्तते' सुहु प्रज्ञसं विशेषभणनतः 'सुभासिए' सुभाषितं वचन व्यक्तितः 'सुविणीए' सुविनीतं शिष्येषु सुहु विनियोजितं 'सुभाविए' सुहु भावितं तत्त्वभणनात् ।

‘उवसमं आइकखाह’ति क्रधादिनिरोधमित्यर्थ, ‘विवेगं’ति बाह्यग्रन्थत्यागमित्यर्थः, ‘चेरमणं’ति मनसो निवृतिं ‘धर्मम्’ उपशमादिरुद्भूथेति हृदयं, ‘नत्यि णं’ति न ग्रभवति—न शक्तो भवति ‘आइकिखत्तए’ति आख्यातुं, ‘किमंग पुण’ति अङ्गेत्यामन्त्रणे, किं पुनरिति विशेष-द्योतनार्थ, ‘उत्तरतरं’ प्रधानतरं ‘जामेव दिसं पाउञ्च्यूया’ यस्या दिशः सकाशात् प्रकटीभूता—आगतेत्यर्थः।

शू. (४२) तए णं कूणिए राया भंभसारुते समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धर्मं सोष्ठा निसम्भ हड्डुतुड्डुजावहियए उड्डाए उड्डिता समणं भगवं महावीरं तिक्खुतो आयाहिणं पयाहिणं करेति २ ता वंदति नपंसति वंदिता नमंसिता एवं वयासी ।

सुअक्खाए ते भंते ! निर्गंथे पावयणे जाव किमंग पुण इतो उत्तरतरं ?, एवं वदिता जामेव दिसं पाउञ्च्यूए तामेव दिसं पडिगए ॥

शू. (४३) तए णं ताओ सुभद्रापमुहाओ देवीओ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धर्मं सोष्ठा निसम्भ हड्डुतुड्डुजावहियाओ उड्डाए उड्डिता समणं भगवं महावीरं तिक्खुतो आयाहिणं पयाहिणं करेति २ ता वंगंति न रुलंति वंदिता न रुलं लक्ष्मी-

—सुअक्खाए ते भंते ! निर्गंथे पावयणे जाव किमंग पुण इतो उत्तरतरं ?, एवं वदिता जामेव दिसिं पाउञ्च्यूआओ तामेव दिसिं पडिगयाओ ।

समवसरण वर्णकः समाप्तः

मुनि दीपरत्न सागरेण संशोधिता सम्पादीता औपपातिकउपाक्षसूत्रे
समवसरणविषयकवर्णनस्य अभयदेवसूरि विरचिता प्रोणाकार्यशोधिता ठीका परिसमाप्ता

औपपातिक वर्णकः

शू. (४४) तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेड्डे अंतेवासी इंद्रमूर्द्धं नामं अनगारे गोयमसगोत्तेणं लक्ष्मीस्तेहे समयउरंसंठाणसंठिए वइरोत्तलारामसंघयणे कणगपुलकनिर्गसपम्हगोरे—

—उग्रतवेदिततवेतततवेमहातवेधोरतवेउरालेधोरेधोरगुणेधोरतवस्सीधोरबंभवेवासी उच्छूदसरीरे संखितविडलतेअलेस्ते ।

—समणस्स भगवओ महावीरस्स अवूरसामंते उड्डुजाणू अहोसिरे झाणकोड्डोवगए संजगेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति ।

शू. ‘तेणं कालेणं’मित्यादि व्यक्तं, नवरं ‘सुत्तसेहे’ति साहस्रोद्धयः, विशेषणद्वयं त्वागमसिद्धं, ‘कणगपुलगनिर्गसपम्हगोरे’ कनकस्य—सुवर्णास्य पुलको—लवस्तस्य यो निकषः—कषपहृ रेखालक्षणस्तथा पम्हति—पद्मगर्भस्तद्वद्गीरो यः स तथा, वृक्षव्याख्या तु कनकस्य न लोहादेर्यं पुलकः—सारो वर्णातिशयस्ताप्रधानो यो निकषो—रेखा तस्य यत्पक्षम—बहुलत्वं तद्वद् यो गीरः स तथा—

—‘उग्रतवे’ उग्रम्—अप्रधृष्टं तपोऽस्येत्युग्रतपाः ‘दित्तवे’ दीपहुताशन इव कर्मवनदाह-कत्वेन ज्वलत्तेजः तपो यस्य स तथा, ‘तत्ततवे’ तसं—तापितं तपो येन स तपतपाः, एवं तेन तत्पस्तसं येन कर्माणि सन्ताय तेन तपसा स्वाल्पाऽपि तपोरुपः सन्तापितो, यतोऽन्यस्यास्पृश्यमिव

जातमिति, 'महातवे' महातपाः प्रशस्ततपाः बृहत्पावा वा 'ओराले'ति भीमः कथम् ?—अतिकष्टं तपः कुर्वन् पाश्ववर्तिनामल्पसत्त्वानां भयानकोभवति, अपरस्त्वाह—'ओराले'ति उदारः—प्रधानः 'घोर'ति घोरो—निर्धृणः परीषाहेन्द्रियकषायाख्यानां रिपूणां विनाशो कर्तव्ये, अन्ये त्वास्मनिरपेक्षं घोरमाहुः, 'घोरगुणो' घोराः—अन्यैर्दुर्जुचरा गुणाः—मूलगुणादयो यस्य स तथा, 'घोरतवस्सी' घोरस्तपोभिस्तपस्वी 'घोरबंभचेरवासी' धोरं—दोहणमल्पसत्त्वेऽदुर्जुचरत्वाथ् भ्रष्टचर्यैतत्र वस्तुं शीलं यस्य स तथा,—

—'उच्छूदसरीरे' उच्छूदम्—उज्जितमिवोज्जितं शरीरं येन तत्संस्कारत्यागात् स तथा, 'संखितविउलतेयलेस्ये' संक्षिप्ता—शरीरान्तर्लीना विपुला च विस्तीर्णा अनेकयोजन-प्रमाणक्षेत्राऽऽश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेश्याः विशिष्टतपोजन्यलच्छिविशेषप्रभवा तेजोज्ज्वाला यस्य स तथा, 'ऊर्जाणु' शुद्धपृथिव्यासनवर्जनात् औपग्रहिकग्निषद्याया अमावास्या उल्कुदुकासनः सञ्चपदिश्यते, ऊर्ज्वं जानुनी यस्य स ऊर्ज्वजानुः, 'अहोसिरे' अघोमुको नोर्ज्वं तिर्यग्वा निक्षिप्तद्विधिरिति भावः, 'झाणकोहोवगए' ध्यानमेव कोष्ठे ध्यानकोष्ठस्तमुपगतो यः स तथा, यथा हि कोष्ठके धान्यं ग्रक्षितमविप्रकीर्णं भवत्येवं स र्गवान् धर्मध्यानकोष्ठकम्—नुप्रविश्येन्द्रियमनांस्थधिकृत्य संवृतात्मा भवतीति भावः ।

मू. (४४-कत्ति) तए णं से भगवं गोअमे जायसहे जायसंसए जायकोउहले उपन्नसहे उपन्नसंसए उपन्नकोउहले संजायसहे संजायसंसए संजायकोउहले समुपन्नसहे समुपन्नसंसए समुपन्नकोउहले—

—उड्हाए उड्हेइ उड्हाए उड्हित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति तेणेव उवागच्छित्ता समणे भगवं महावीरे तिक्खुतो आयाहिणं पद्याहिणं करेति तिक्खुतो आयाहिणं पद्याहिणं करेत्ता बंदति नमंसति बंदित्ता नमंसित्ता नद्यासण्णे नाइदूरे सुस्सूसमाणे नमंसमाणे अभिमुहे विनएणं यंजलिउडे पञ्चुद्यासमाणे एवं वयासी—

हृ. 'जायसहे' जात्ता—प्रवृत्तता श्रद्धा—इच्छाऽस्येति जातश्रद्धः, क्व ?—वस्त्यमाणानां पदार्थानां तत्परिष्कारे, 'जायसंसए' जातः संशयोऽस्येति जातसंशयः, संशयस्त्वनिर्द्धारितार्थः ज्ञानपुभयवस्त्वंशाक्लच्छित्या प्रवृत्तं, स त्वेवं तस्य भगवतो जातः, यथा—श्रीमन्महावीरवर्ढमानस्त्वामिना प्रथमाक्ष्रुतस्कन्धप्रभाध्ययने प्रथमोद्देशके आत्मन उपपात उक्तः ।

स किमसत एवात्मनः उत सतः परिणामान्तरापत्तिरूपः, 'जायकोउहले' जातं कुतूहलं—कौतुकं यस्य स तथा, कीदृशमुपपातं भगवान्वक्ष्यतीत्येवंस्तपजातश्रवणीत्सुक्य इत्यर्थ, 'उपन्नसहे' प्रागभूता उत्पत्ता श्रद्धा यस्य स उत्पत्तश्रद्धः, अथोत्पत्तश्रद्धत्वस्य जातश्रद्धत्वस्य च कोऽर्थभेदानकश्चिद्, अथ किमर्थं तत्पर्योगः ?, उच्यते, हेतुलप्रदर्शनार्थ, तथाहि—उत्पत्तश्रद्ध-त्वाजातश्रद्धः प्रवृत्तश्रद्ध इत्यर्थः, 'संजायसहे' इत्यादी घ संशब्दः प्रकणीदिवद्यनः, अपरस्त्वाह—जाता श्रद्धा प्रद्युम्यस्य स जातश्रद्धः, कथं जातश्रद्धो ?, यस्माजातसंशयः, कथं संशयः अजनि ?, यस्मात् प्राक्कुतूहलं—किंविधो नामायमुपपातो भविष्यतीत्येवंस्तपमित्येष तावदवग्रहः, एवमुत्पत्तस्त्वात्समुत्पत्तश्रद्धादय इहापायधारणाभेदेन वाच्या इति उपोद्घातग्रन्थो व्याख्यातः ।

मू. (४४-कत्ति) जीवे णं भंते । असंजए अविरए अप्पडिहयपद्मक्खायपावकम्बे सकिरिए असंबुडे एगंतदंडे एगंतबाले एगंतसुते पावकम्बं अण्हाति ? हंता अण्हाति ।

जीवेण भंते ! असंजअविरअप्पडिहयपद्मकञ्चायपावकम्बे सकिरिए असंबुड एगंतदंडे एगंतबाले एगंतसुते मोहणिङ्गं पावकम्बं अप्हाति ?, हंता अप्हाति २ ।

जीवे णं भंते ! मोहणिङ्गं कम्बं वेदेमाणे किं मोहणिङ्गं कम्बं बंधइ ? वेअणिङ्गं कम्बं बंधइ ?, गोअमा !, मोहणिङ्गंपि कम्बं बंधइ वेअणिङ्गंपि कम्बं बंधति, नन्तत्य चरिममोहणिङ्गं कम्बं वेदेमाणे वेअणिङ्गं कम्बं बंधइ नो मोहणिङ्गं कम्बं बंधइ ३ ।

जीवेण भंते ! असंजए अविरए अप्पडिहयपद्मकञ्चायपावकम्बे सकिरिए असंबुडे एगंतदंडे एगंतबाले एगंतसुते ओसन्तसपाणधाती कालमासे कालं किञ्चा निरइएसु उववज्जाति ?, हंता उववज्जाति ४ ।

जीवे णं भंते ! असंजए अविरए अप्पडिहयपद्मकञ्चायपावकम्बे इओ युए पेष्ठा देवे - सिआ ?, गोअमा ! अत्थेगङ्गया देवे सिया अत्थेगङ्गया नो देवे सिया ।

से केणडेणं भंते ! एवं तुष्टइ-अत्थेगङ्गआ देवे सिआ अत्थेगङ्गआ नो देवे सिआ ?, गोयमा ! जे इमे जीवा गागागरनयरनिगमरायहाणिखेडकब्डमडब्डोणमुहपद्मणासमसंबाह-सन्निवेसेसु अकामतण्हाए अकामछुहाए अकामबंभयैरयासेणं अकामअप्हाणकसीया-यवदंसमसगसेअजलमलपंकपरितावेणं अप्पतो ह्युक्तरो वा व्यालं अप्याणं शक्तिकालेऽप्ति अप्ततरो वा भुज्ञतरो वा कालं अप्याणं परिकिलेसित्ता कालमासे कालं किञ्चा अन्तरेसु वाणंतरेसु देवलोएसु देवताए उववत्तारो भवति, तहिं तेसिं गती तहिं तेसिं ठिती तहिं तेसिं उववाए पलते

बृ. अथाभिदिल्लिपातस्य कर्मबन्धपूर्वकत्वात् कर्मबन्धप्रस्तुपणायाह-‘जीवेण’भित्यादि, ‘असंजयअविरयअप्पडिहयपद्मकञ्चायपावकम्बे’ असंयतः असंयमवान् अविरतः—तपसि न विशेषेण रतः, अथवा कस्मादसंयतो ?, यस्मादविरतो-विरतिवर्जितः, तथा न प्रतिहतानि-सम्यकत्वप्राप्तया हस्तीकृतानि प्रत्याख्यातानि च-सर्वविरतिप्रतिपत्तितः प्रतिषेधितानि पाप-कमाणि-ज्ञानावरणादीनि येन स तथा, अथवा प्रतिहतानि अतीतकालकृतानि निन्दाद्वारेण प्रत्याख्यातानि अनागतकालमावीनि निवृत्तिः पापकमाणि-ग्राणातिपातादिपापक्रम्या येन स तथा ।

तत्रिषेधेनाप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्म, ततः पूर्वपद्माभ्यां सह कर्मधारयः, अत एव ‘सकिरिए’ सक्रयः—कायिक्यादिक्रयायुक्तः ‘असंबुडे’ असंबृतः—अनिरुद्धेन्द्रियः ‘एगंतदंडे’ एकान्तेनैव-सर्वथैव दण्डयत्यात्मानं परं वा पापप्रवृत्तितो यः स एकान्तदण्डः, ‘एगंतबाले’ सर्वथा मिथ्याधृष्टिः, अत एव ‘एगंतसुते’ सर्वथा मिथ्यात्वनिद्रया प्रसुतः ‘पापकर्म’ ज्ञानावरणाद्यशुभं कर्म ‘अप्हाइ’ आस्नीति—आश्रवति बज्ञातीत्यर्थः, हन्तेति कोमलामन्त्रणे प्रत्यवधारणार्थो वा, ‘अप्हाइ’ति आस्नीत्येव बज्ञात्येवत्युत्तरं, न ह्यसंयतादिविशेषणो जीवः कस्याच्चिदवस्थायां कर्म न बज्ञातीति १ ।

तृतीयसूत्रे ‘नन्तत्य चरिममोहणिङ्गं कम्बं वेदेमाणे वेअणिङ्गं कम्बं बंधइ नो मोहणिङ्गं’ ति नब्रत्यति—नवरं केवलमित्यर्थः, चरभमोहनीयं सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानके लोभमोहनीयसूक्ष्म-किञ्चिकार्ब्धं वेदयन् वेदनीयं बज्ञाति, अयोगिन एव वेदनीयस्यावन्धकत्वात्, न पुनर्मोहनीयं बज्ञाति, सूक्ष्मसम्परायस्य मोहनीयायुष्कवर्जनां षण्णामेव प्रकृतीनां बन्धकत्वात्, यदाह-

॥ १ ॥ “सत्तविहबंधगा होति पाणिणो आउवज्जियाणं तु ।

तहसुहुमसंपराया छव्विहबंधा विणिद्वा ॥

—मोहाउयवआणं पयडीर्ण ते उ बंधगा भणिया” ३ ।

अथाभिधिलितोपपातनिरुपणा- याह—‘जीवेण’ मित्यादि, व्यक्तं, नवरं ‘उत्सर्ण’ ति बाहुल्यतः ‘कालभासे कालं किञ्च’ ति मरणादसरे मरणं दिधायेत्यर्थः ४ ।

‘इओचुए पेष्ठ’ ति इतः स्यानाम्बर्यलोकलक्षणाश्रुतो—भ्रष्टः ‘प्रेत्य’ जन्मान्तरे देवः स्यात्, ‘से केणद्वेण’ ति अथ केन कारणेनेत्यर्थः, ‘जेइमेजीव’ ति य इमे—प्रत्यक्षासन्नाः जीवाः—पञ्चेन्द्रिय-तिर्यक्कुञ्जलक्षणाः, ग्रामागरादयः प्राणवत्, ‘अकामतण्हाए’ ति अकामानां—निर्जराघनभिलाषिणां सतांतृष्णा—तृद अकामतृष्णातया, एवमन्यत्पदद्वयम्, ‘अकामअण्हाणगसीयायवदंसमसगसेय-जलमल्लपंकपरितावेण’ इह स्वेदः—प्रस्वेदो या च लगति घेति जल्लो—रजोमात्रं भल्लः—कठिनीभूतः पङ्क्षो—मल एव स्वेदेनाद्रीभूतः अस्तानादयस्तु प्रतीताः अस्तानादिभिर्य परितापः स तथा तेन ।

‘अप्ततरो वा भुजतरो वा कालं’ ति प्राकृतत्वेन विभक्तिपरिणामादत्यतरं वा भूयस्तरं वा कालं यावत् ‘अन्नतरे सु’ ति बहुनां मध्ये एकतरे षु ‘वाणमंतरे सु’ ति व्यन्तरे षु देवलोकेषु—देवजनेषु मध्ये ‘तहिं तेसिं गद्द’ ति ‘तस्मिन्’—वानमन्तरदेवलोके ‘तेषाम्’ असंयतादिविशेषणजीवानां ‘गति’ गमनं ‘ठिड्ड’ ति अवस्थानम् ‘उववाओ’ ति देवतया भवनम् ।

मू. (४४-बत्ते) तेसि णं भंते ! देवाणं केवइअं कालं ठिई पन्तता ?, गोअमा ! दसवाससहस्राइ ठिई पन्तता, अत्यि णं भंते ! तेसिं देवाणं इही वा जुई वा जसे ति वा बले ति वा बीरिए ह वा पुरिसकारपरिकमे इ वा ?, हंता अत्यि ।

ते णं भंते ! देवा परलोगस्साराहगा ?, नो तिणहुे समटठे ५ ।

सेजेइमेगामागरनयरनिगमरायहाणिखेडकब्बडमडंबदोणमुहपहुणासमसर्वाहसन्निवेसेसु मणुआ भवंति, तंजहा-

अंडुबद्धका निअलबद्धका हडिबद्धका चारगबद्धका हत्यच्छिन्नका पायच्छिन्नका कणच्छिण्णका नक्कच्छिण्णका उडुच्छिन्नका जिल्लच्छिन्नका सीसच्छिन्नका मुखच्छिन्नका भज्जच्छिन्नका वेकच्छिन्नका हियउप्पाडियगा नयणुप्पाडियगा दसणुप्पाडियगा वसणुप्पाडियगा गेवच्छिण्णका तंडुलच्छिण्णका कागणिमंसक्खाइयया ओलंविया लंविया घंसिया घोलिया फाडिया पीलिया सूलाइया सूलभिन्नका खारवतिया वज्जवतिया सीहपुच्छिया दवग्गिदहिगा पंकोसणका पंके खुतका वलयमयका वस्त्रमयका नियाणमयका अंतोसक्षमयका गिरिपडिअका तरुपडियका मरुपडियका गिरिपवद्धंदोलिया तरुपवद्धंदोलिया मरुपवद्धंदोलिया जलपवेसिका जलणपवेसिका विसभक्षितका सत्योवाडितका वेहाणसिआ गिरुपिडुका कंतारभतका दुमिक्कमतका असंकिलिडुपरिणामाते कालभासे कालं किञ्चा अन्नतरे सु वाणमंतरे सु देवलोएसु देवत्ताए उवयत्तारो भवंति । तहिं तेसिं गती तहिं तेसिं ठिती तहिं तेसिं उववाए पन्ततो ।

तेसि णं भंते ! देवाणं केवइअं कालं ठिती पन्तता ?, गोअमा !, वारसवाससहस्राइ ठिती पन्तता ! अत्यि णं भंते ! तेसिं देवाणं इही वा जुई वा जसे ति वा बले ति वा बीरिए ह वा पुरिसकारपरिकमे इ वा ?, हंता अत्यि, ते णं भंते ! देवा परलोगस्साराहगा ?, नो तिणहुे समट्ठे ६

बृ. ‘इही इ व’ ति ऋस्ति—परिवारादिसम्बत् ‘जुई इ व’ ति षुति—शरीराभरणादिदीसि, इशब्दो निपातो वाक्यालङ्कारार्थः इतिशब्दो वाऽयं कृतसन्धिप्रयोग उप्रदर्शनार्थः, ‘जसेह व’ ति यशः—ख्याति, वाशब्दो विकल्पार्थ, कचित्पठयते—‘उहाणे इ वा कम्बे इव’ ति तत्रोत्थानम्—

ऊर्ध्वीभवनं कर्म च—उत्सेपणादिकाक्रिया ‘बले इ व’ति बलं शारीरः प्राणः ‘चीरिए इ वा’ वीर्यं—जीवप्रभवः प्राण एव ‘पुरिसक्तारपरिक्षेऽइ व’ति पुरुषकारः—पुरुषाभिमानः स एव निष्पादितफलः पराक्रमः, ‘हंते’ति एवमेवेत्यर्थः।

‘ते णं देवा परलोगस्स आराहग’ति ते अकामनिर्जरालब्धदेवभवा व्यन्तराः ‘परलोकस्य’जन्मान्तरस्य निर्वाणसाधनानुकूलस्य ‘आराधका’ निष्पादका इति प्रश्नः ?, ‘नो इण्डे’ति नायमर्थं ‘समडे’ति समर्थ—समृद्ध इस्तु दरम्, अपभूमिप्राची—ये हि सत्यगदर्शनज्ञान-पूर्वकानुष्ठानतो देवाः स्युस्त एवावश्यंतया आनन्दर्थेण पारम्पर्येण वा निर्वाणानुकूलं भवान्तर-मावर्जयन्ति, तदन्ये तु भाज्याः ५ ।

‘से जे’ इत्यादिसूत्रं व्यक्तं, नवरं सेशब्दोऽयशब्दार्थं, अयशब्दश्चोह चाक्योपक्षेपार्थीं, ग्रामादयः प्राग्वत्, ‘अंडुबद्धग’ति अण्डूनि—अन्दुकानि काष्ठमयानि लोहमयानि वा हस्तयोः पादयोर्वार्बन्धनविशेषाः ‘नियलबद्धग’ति नियहानि—लोहमयानि पादयोर्वार्बन्धनानि ‘हडिबद्धग’ति हडि-खोटकः ‘चारगबद्धग’ति चारको—गुप्ति ‘मुरवच्छिन्नग’ति मुरजो—गलधण्टिका ‘मञ्ज्ञचिन्न-ग’ति मध्य—उदरदेशः ‘वडकच्छिन्नग’ति उत्तरासङ्गन्यायेन विदारिताः, ‘हियउप्पाडियग’ति उत्पाटितहृदया आकृष्टाकालेयकमांसा इत्यर्थः।

‘वसणुप्पाडियग’ति उत्पाटितवृषणा आकृष्टाण्डा इत्यर्थः, ‘तण्डुलचिन्नग’ति तण्डुलप्रमाणखण्डैः खण्डिताः ‘कागणिमंसखाइय’ति काकणीमांसानि तदेहोद्धृतम्लक्षण-मांसखण्डानि तानि खादिताः ‘उल्लंबियग’ति अबलम्बितकाः रुचा बद्धा गर्तादाववतारिताः, उल्लम्बितपर्यायास्तु नैते भवन्ति, उल्लम्बितानां वैहायसिकशब्देन वक्ष्यमाणत्वादिति, ‘लंबियग’ति लम्बितकाः—तरुशाखायां वाही बद्धाः ‘घंसियग’ति घंसितकाश्चन्दनमिव धौदि ‘घोलियय’-तिघोलितका दधिघट इवपट इव वा ‘फालियय’ति स्फालितकाः कुठारेण दारुवच्छाटकवद्धा, पुरुतकान्तरे ‘पीलियग’ति पीडितका यन्त्रैरिक्षुवदिति ‘सूलाइयग’ति शूलादितकाः सूलिकाप्रोताः ‘सूलमिश्रग’ति पस्तकोपरि निर्वतशूलिकाः ‘खारदत्तिय’ति क्षारेण क्षारे वा तीक्षकतरुभस्मादिनिर्मितमहाक्षारे वर्तिता—वृत्ति कारिताः तत्र क्षित्ता इत्यर्थः, क्षारपात्रं वा कृताः—क्षारपात्रिताः तं भोजितास्तस्य वाऽऽधारतां नीता इत्यर्थः।

‘बञ्जवत्तिय’ति बञ्जेण सहवृत्तिं कारिताः बर्द्धपत्रिता वा—तेन बद्धा इत्यर्थ, उत्पाटितबद्धा वा, ‘सीहपुच्छियय’ति इह पुच्छशब्देन मेहनं विवक्षितम् उपचारादृततः; सीहपुच्छं कृतं सञ्चातं वा येषां तेसिंहपुच्छितास्त एव सिंहपुच्छितकाः, सिंहादि मैयुनाश्रिवृत्तस्यात्याकर्षणात् कदाचिभेहनं त्रुट्यति एवं ये कचिदपराधे राजपुरुषैस्त्रोटितमेहनाः क्रियन्ते ते सिंहपुच्छितका व्यपदिश्यन्ते इति, अथवा कृकाटिकातः पुतप्रदेशं यावदेषां वर्ध उत्कर्त्य सिंहपुच्छाकारः क्रियते ते तथोच्यन्ते इति, ‘दवणिदहृग’ति दवणिनिदावानलस्तेन ये दग्धास्ते तथोक्ताः ‘पंकोसश्वग’ति पङ्के ये अवसन्नाः—सर्वथा निमग्नास्ते पङ्कावसन्नाः ‘पंके खुत्तग’ति पङ्के मनाङ्ग मग्नाः केवलं तत उत्तरी-तुमशक्ताः ‘बलयमयग’ति वलन्तः—संयमाद् भ्रश्यन्तः अथवा दुमुक्षादिना वेळन्तो ये मृतास्ते वलन्मृतकाः ।

‘बसद्वयग’ति वशेन—विषयपारतन्त्रयेण क्रता:—पीडिता वशार्ता, वशं वाविषय-परतन्त्रता क्रता—गता वशार्तास्ते सन्तो ये मृतास्ते वशार्तमृता वशर्तमृता वा शब्दादिरक्त-हरिणादिवदिति ‘नियाणमयग’ति निदानं कृत्वा बालतपश्चरणादिमन्तो ये मृतास्ते तथा ‘अंतोसल्लभयग’ति अनुद्भूतभावशल्याभ्यवर्तिभल्लयादिशल्यावा सन्तोये मृताः ‘गिरिपडियग’ति गिरे:—पर्वतात्पतिता: गिरिर्वा—महापाषाणः पतितो येषामुपरि ते तथा, एवं तरुपतितकाः, ‘मठपडियग’ति मरी—निर्जलदेशे पतिता ये ते तथा, मरोर्वा—निर्जलदेशावयवविशेषात् स्थलादित्यर्थः पतिता ये ते तथा ।

‘भरपडियग’ति क्वचित्तत्र मरात्—तुणकर्पासादिभरात्पतिता भरी वा पतितो येषामुपरि ते तथा, ‘गिरिपक्खदोलया’ गिरिपक्षे—पर्वतपाश्वर्वे छिन्नटङ्गगिरी वा ॐ त्मानमन्दोलयन्ति ये ते तथा, तेषां च तदन्दोलनमन्दोलकात्पातेनात्मनो मरणार्थम्, एवं तरुपक्षान्दोलकादयोऽपीति, ‘सत्थीवाडियग’ति शस्त्रेणात्मानमवपाट्यन्ति—विदारयन्ति मरणार्थं ये ते तथा, ‘वेहाणसिग’ति विहायसि—ज्ञाकाशे तरुशाखादादावात्मन उद्धम्बनेन यम्भरणं यवति तद्वैहायसं तदस्ति येषां ते प्राकृतशैलीवशात् वेहाणसिया, ‘गिरुपङ्गग’ति ये मरणार्थं पुरुषकरिकरभरासमादिकलेवरमध्ये निपतिताः सन्तो गृहैः स्यृष्टास्तु और्ध्विर्विदारिता प्रियन्ते ते गृध्रस्पृष्टकाः ‘असंकिलिङ्गपरिणाम’ति संक्लिष्टपरिणामा हि महार्तरीद्रध्यानावेशेन देवत्वं न लभन्त इति भावः ६ ।

शू. (४४-बतति) से जे मे गामागरनयरनिगमरायहाणिखेडकब्डमडंबदोणमुहपङ्गास-भस्त्राहत्तोनेवेतेसु मञ्जुआ भव्यति, तंहा—पगइभद्रगा पगइउवसंता पगइपतुकोहमाणमायालोहा निउमद्ववसंपन्ना आलीणा विणीआ अम्बाविउसुसूसका अम्बापिर्ण अनतिक्षमणिजवयणा अप्यिच्छा अप्यारंभा अप्यपरिण्यहा—

—अप्येण आरंभेण अप्येण समारंभेण अप्येण आरंभसमारंभेण वित्तिं कप्येमाणा बहूहं वासाइं आउअं पालंति पालिता कालमासे कालं किञ्चा अन्तरेसु वाणमंतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो यवंति, तहिं तेसि गती तहिं तेसि ठिती तहिं तेसि उववाए पन्तते ।

तेसि यं संते ! देवाणं केवइअं कालं ठिती पन्तता ?, गोदमा ! चउद्दसवाससहस्ता ७ /

शू. ‘पगइभद्रग’ति प्रकृत्या—स्वभावत एव न परानुवृत्यादिना भद्रकाः—परोपकार-करणशीलाः प्रकृतिभद्रकाः ‘पगइउवसंता’ इत्यत्र उपशान्ताः—क्रोधोदयाभावात् ‘पगइतनुकोह-मानमायलोह’ति सत्यपि कषायोदये प्रतनुक्रोधादिभावाः ‘मिउमद्ववसंपन्न’ति मृदुयन्मार्दवयम्—अत्यर्थमहङ्कृ तिजयं ये सम्पन्नाः—प्रासास्ते तथा ‘आलीण’ति आलीना—गुरुमाश्रिताः, ‘भद्रग’ति क्वचित्तत्र भद्रकाः—अनुपतापकाः सेव्यशक्षागुणात्, तत एव विनीताः ।

एतदेवाह—‘अम्बापिर्ण सुसूसगा’ अम्बापित्रोः शुश्रूषकाः—सेवकाः, अत एव ‘अम्बा-पिर्ण अनइक्षमणिजवयणा’ इहैवं सम्बन्धः—अम्बापित्रोः सत्कमनतिक्रमणीयं वचनं येषां ते तथा, तथा ‘अप्यिच्छा’ अमहेच्छा: ‘अप्यारंभा अप्यपरिण्यहति इहारम्भः—पृथिव्यादिजीवोपमर्द कृष्णादिरूपः परिग्रहस्तु—धनधान्यादिस्वीकारः, एतदेव वाक्यान्तरेणाह—‘अप्येण आरंभेण’—मित्यादि, इहारम्भो—जीवानांविनाशः समारम्भः—तेषामेव परितापकरणं, आरम्भसमारम्भस्त्वेतद्युयं, ‘वित्तिं’त वृत्तिं—जीविकां ‘कप्येमाण’ति कल्पयन्तः कुर्वणाः ७ ।

शू. (४४-बतति) से जाओ इसाओ गामागरनयरनिगमरायहाणिखेडकब्डमडंबदोण-

मुहपट्टणासमसंबाह- संनिवेसेसु इत्यियाओ भवति, तंजहा—अंतो अंतेउर्याओ गयपइआओ मयपइआओ बालविह्याओ छित्तिलित्तिआओ माइरकिखिआओ पिअकरकिखिआओ भायरकिखिआओ कुलघररकिखिआओ ससुरकुलरकिखिआओ परुदणहमंसकेसकवखरोमाओ—

—ववगयपुफगंधमङ्गलकराओ अण्हानगसेअजङ्गमलपंकपरिताविआओ ववगयखीर- दहिणवमीअसप्तितेष्ठगुललोणमहुमञ्जनपरिचत्तकयाहाराओ पिछाओ अप्पारंभाओ अप्पपरिगहाओ अप्पेण आरंभेण अप्पेण समारंभेण अप्पेण आरंभसमारंभेण वित्तिकप्पेमाणीओ

—अकामबंभवेरवासेसंतमेव पइसेझं नाइक्कमइ, ताओ णं इत्यिआओ एयास्तवेणं विहारेण विहरमाणीओ बहुई वासाइ सेसं तं चेव जाव चउसड्हिं वाससहस्ताइ ठिई पन्त्ता ।

शू. से जाओ इमाओ'ति अथ या एता 'अंतो अंतेउरियाओ'ति अन्तः—मध्ये अन्तःपुरस्येति गम्यं, 'कुलघररकिख्याओ'ति कुलगृहं—पितृगृहं 'मितनाइनियथसंबंधिरकिख्याओ'ति क्रचित्, तत्र मित्राणि पितृपत्यादीनां तासामेव वा सुहृदः एवं ज्ञातयो—मातुलादिस्वजना निजका—गोत्रीयाः सम्बन्धिनो—देवरादिल्पा: 'परुदणहकेसकवखरोमाओ'ति प्ररुद्धावृत्तिमुपगताः विशेषसंस्काराभावाश्रखादयो यासां तास्तथा, पाठान्तरे 'परुदणहकेसकवखरोमाओ'ति इह शमश्रूणि—कूचरोमाणि ।

तानि च यद्यपि स्त्रीणां न भवन्ति तथापि कासाञ्चिवल्पानि भवन्त्यर्पीति तद्ग्रहणम्, 'अण्हानगसेयजङ्गमलपंकपरितावाओ' अस्नानकेन हेतुना स्वेदादिभि परितापो यासां तास्तथा, तत्र स्वेदः—प्रस्वेदः जङ्गो—रजोमात्रं मलः—कठिनीभूतं तदेव पङ्कः—स्वेदेनार्द्धभूतं तदेव, 'ववगयखीरदहिनवनीयसप्तितेष्ठगुललोणमहुमञ्जनपरिचत्तकयाहाराओ'ति व्यपगतानि क्षीरादीनि यतस्तथा परित्यक्तानि मध्वादीनि ३ येन स एवंविथः कृतः—अभ्यवहृत आहारो यकाभिस्तास्तथा, 'तमेव पइसेझं नाइक्कमंति' या निधुवनार्थमाश्रीयते तामेव पतिशष्यां—भर्तृशयनं नातिक्रमन्ति—उपपतिना सह नाऽऽश्यन्तीति ८ ।

शू. (४४-वत्तते) से जे इमे गामागरनयरनिगमरायहाणिखेडकब्बडमडंबदोणमुह- पट्टणासमसंबाहस्त्रियेसेसु मणुआ भवति, तंजहा—

दगविइयादगतइयादगएसत्तमा दगेकरसमा गोअमा गोब्बइआ गिहिधम्मा धम्मर्दितका अविरुद्धविरुद्धवुहुसावकप्पमिअओ तेसिं मणुआणं लो कप्पइ इमाओ नव रसविगईओ आहारितए, तंजहा—

खीरं दहिं नवणीयं सप्तितेष्ठं फाणियं महुं मञ्जं मंसं, नन्त्य एकाए सरसवविगइए, तेणं मणुआ अप्पिच्छा तं चेव सब्बं णवरं चउरासीइ वाससहस्ताइ ठिई पन्त्ता ९ ।

शू. 'दगबीय'ति ओदनद्रव्यापेक्षया दकम्—उदकं द्वितीयं भोजने येषां ते दकद्वितीयाः 'दगतइय'ति ओदनादिद्रव्यद्वयापेक्षया दकम्—उदकं तृतीयं येषां ते दकतृतीयाः 'दगसत्तम'ति ओदनादीनि षट् द्रव्याणि दकं च सप्तमं भोजने येषां ते दकसप्तमाः, एवं दगएकारसमा एतदपीति

'गोतमगोब्बइयगिहिधम्मधम्मचित्तकअविरुद्धविरुद्धवुहुसावगम्पभियओ'ति गौतमो—हस्तो बलीवर्दस्तेन गृहीतपादपतनादिविचित्रशिक्षेण जनन्तिविताक्षेपदक्षेण भिक्षामटन्ति ये ते गौतमाः, गोब्बइयत्ति—गोब्रतं येषामस्ति ते गोब्रतिकाः, ते हि गोषु ग्रामाश्रिगच्छन्तीषु

निराच्छन्ति चरन्तीषु चरन्ति पिबन्तीषु पिबन्ति आयान्तीष्वायान्ति शयानासु च शेरते इति, उक्तं च—

॥१॥ “गावीहि समं निगमपदेससयणासणाद् पकरेति ।
भुंजन्ति जहा गावी तिरिक्खवासं विहाचिता ॥”

‘गृहिधर्मणो’ गृहस्थधर्म एव श्रेयानित्यभिसन्धेद्वातिथिदानादिलपगृहस्थ धर्मानुगतः ‘धर्मदिन्तका’ धर्मशास्त्रपाठकाः सभासदा इत्यर्थः, ‘अविरुद्धाः’ वैनिधिकाः उक्तां च—

॥२॥ “अविरुद्धो विनयकरो देवार्इणं पराए भत्तीए ।
जह देसियायणासुओ एवं अब्रेऽवि नायब्या ॥”

विरुद्धा-अक्रियावादिनः केचिदात्माधनभ्युपगमेन बाह्यान्तरविरुद्धत्वात्, वृद्धाः—तापसा वृद्धकाल एव दीक्षाभ्युपगमात्, आदिदेवकालोत्पत्त्वेन च सकललिङ्गिनामाद्यत्वात्, श्रावका-धर्मशास्त्रश्वणाद् ब्राह्मणः अथवा वृद्धश्रावका ब्राह्मणः, एते प्रभृति--आदिर्येषां ते तथा, ‘नवनीयं’ ति ग्रन्थाणे ‘संपिण्यं’ ति घृतं ‘फाणियं’ ति गुडं ‘ननत्य एकाए सरिसवविगईए’ ति न इति आहारनिषेधः अन्यत्र तां वर्जयित्वेत्यर्थ, एकस्याः सर्षपविकृते: सर्षपतैलविकृतेरित्यर्थ ९ ॥

मृ. (४४-बतति) से जे इमे गंगाकूलगा बानपत्या तावसा भवन्ति, तंजहा-होतिया पोतिया कोतिया जणणई सहृद्दीधालई हुंपउड्डा दंतुकखलिया उम्मज्जका सम्मज्जका निमज्जका संपक्खाला दक्खिणकूलका उत्तरकूलका संखधमका कूलधमका मिगलुद्धका हत्थितावसा उद्दंडका दिसापोक्खिणो बाक- वासिणो अंबुदासिणो बिलवासिणो जलवासिणो वेलवासिणो रुक्खमूलिआ अंबुमक्खिणो वाउभक्खिणो सेवालभक्खिणो—

—मूलाहारा कंदाहारा तवाहारा पत्ताहारा पुष्काहारा बीयाहारा परिसडियकंदमूल-तयपत्तपुष्कफलाहारा जलाभितेअकदिणगायभूया आयावणाहिं पंचग्नितावेहिं इंगालसोळियं कंदुसोळियं कंठसोळियंपिव अप्याणं करेमाणा —

बहूइं वासाईं परियायं पाउण्ठति बहूइं वासाईं परियायं पाउण्ठिता कालमासे कालं किञ्चा उड्डोसेणं जोइसिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति, पलिओवमं बाससयसहस्रमन्त्रहिअं ठिई, आराहगा ?, नो इणझे समझे १० ।

मृ. ‘गंगाकूलग’ ति गंगाकूलाभिता: ‘बानपत्य’ ति बने—अटव्यो प्रस्था—प्रस्थानं गमन-मवस्थानं वा बनप्रस्था सा अस्ति येषां तस्यां वा भवा बानप्रस्था:--‘ब्रह्मचारी गृहस्थस्त्र, बानप्रस्थो यतिस्तथे’ येवं भूततृतीयाश्रमवर्तिनः ‘होतिय’ ति जग्निहोत्रिकाः ‘पोतिय’ ति वस्त्रधारिणः ‘कोत्तिय’ ति भूमिशायिनः ‘जन्मई’ ति यज्ञायाजिनः ‘सहृद्दी’ ति श्राव्याः ‘धालई’ ति गृहीतभाण्डाः ‘हुंपउड्डा’ ति कुण्डिकाश्रमणाः ‘दंतुकखलिय’ ति फलभोजिनः ‘उम्मज्जक’ ति उम्मज्जनमात्रेण ये स्नान्ति ‘संमज्जग’ ति उम्मज्जनस्यैवासकूलकरणेन ये स्नान्ति ‘निमज्जक’ ति स्नानार्थं निमज्जना एव ये क्षणं तिष्ठन्ति ‘संपक्खाल’ ति मृत्तिकादिघर्षणपूर्वकं येऽहं क्षालयन्ति ।

‘दक्खिणकूलग’ ति यैर्गङ्गाया दक्खिणकूल एव वस्तव्यम् ‘उत्तरकूलग’ ति उक्तविपरीताः ‘संखधमग’ ति शब्दं ध्यात्वा ये जेमन्ति यद्यन्यः कोऽपि नागच्छतीति ‘कूलधमग’ ति ये कूले स्थित्वा शब्दं कूला भुञ्जते ‘मिगलुद्धय’ ति प्रतीता एव, ‘हत्थितावस’ ति ये हस्तिनं मारयित्वा

तेर्नेव बहुकालं भोजनतो यापयन्ति 'उहङ्डग' ति ऊर्ध्वीकृतदण्डा ये सञ्चरन्ति 'दिसापेकिदणो' ति उदकं न दिशः प्रोक्ष्य ये फलपुष्पादि समुद्रेन्वन्ति 'वाकवासिणो' ति वर्त्कलवासरः 'चेलवासिणो' ति व्यक्तं पाठान्तरे 'वेलवासिणो' ति समुद्रवेलासन्निधिवासिनः 'जलवासिणो' ति ये जलनिमग्ना एवासते, शेषाः प्रतीताः ।

नवरं 'जलाभिसेयकदिणगाया' इति ये अस्त्रात्मा न भुजते स्नानाद्वा पाण्डुरीभूतगात्रा इति वृद्धाः, पाठान्तरे जलाभिषेककठिनं गत्रं भूताः—प्राप्ताये तेतद्या, 'इंगालसोळिय' ति अङ्गरीरिच पक्षं 'कंडुसोळिय' ति कन्दुपक्षमिवेति 'पलिओवमं वाससवसहस्रमध्यहिय' ति मकारस्य प्राकृत-प्रभवत्वाद्वर्षशतसहस्रमध्यधिकमित्यर्थः, अथवा पल्योपमं वर्षशतसहस्रमध्यधिकं च पल्योपमादित्येवं गमनिका॥

मू. (४४-सती) से जे इमे जाव सत्रिवेसेसु पव्वइया समणा भवन्ति, तंजहा—कंदण्यिया कुक्कइया मोहरिया गीयरइप्पिया नम्मणसीला ते णं एण विहारेण विहरमाणा बहूइं वासाइं सामण्णपरियायं पाउणंति बहूइं वासाइं लामण्णपरियायं पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अनालोइअअप्पडिकंता कालमासे कालं किछ्चा उक्तोत्तेण सोहम्मे कप्पे कंध्यएसु देवेसु देवताए उववत्तारो भवन्ति, तहिं तेसिं गती तहिं तेसिं गती तहिं तेसिं ठिती, सेसं तं वेव, नवरं पलिओवमं वाससहस्रमध्यहियं ठिती ११ ।

से जे इमे जाव सत्रिवेसेसु परिव्वायगा भवन्ति, तंजहा—संखा जोई कविला भिउद्धा हंसा परमहंसा बहुउदया कुडिव्वया कण्हपरिव्वायगा, तत्य खलु इमे अहु माहणपरिव्वायगा भवन्ति, तंजहा—

मू. 'पव्वइया समण' ति निर्ग्रन्था इत्यर्थ, 'कंदण्यिय' ति कान्दण्यिका:—नानाविधहासकारिणः 'कुक्कइय' ति कुकुचेनकुल्मितावस्पन्देन चरन्तीति कौकुचिका:, ये हि भूनयनवदनकरघर-णादिभिर्भाण्डा इव तथा चैष्टन्ते यथा स्वयमहसन्त एव परान् हासयन्तीति 'मोहरिय' ति मुखरा—नानाविधासम्बद्धाभिधायिनस्त एव भीखरिका: 'गीयरइप्पिय' ति गीतेन या रती—रमणं क्रडा सा प्रियायेषां गीतरत्तयोवा लोकाः प्रियायेषां तेतथा 'सामण्णपरियाग' ति श्रामण्णपर्यायं साधुत्वमित्यर्थ 'पाउणंति' ति प्रापयन्ति पूर्यन्तीत्यर्थ ११ ।

"परिव्वायगति मस्करिणः 'संख' ति साङ्ख्याः बुद्धयहुक्तारादिकार्यग्रामवादिनः प्रकृती-श्वरयोः जगल्कारणत्वमध्युपगताः 'जोई' ति योगिनः अद्यात्मशास्त्रानुठायिनः 'कविल' ति कपिलो देवता येषां ते कापिलाः, साङ्ख्या एव निरीश्वरा इत्यर्थ, 'भिउद्ध' ति भूगुः—लोकप्रसिद्ध ऋषिविशेषस्त्वैते इष्या इति भार्गवाः, 'हंसा परमहंसा बहुउदया कुलिव्वया' इत्येते चत्वारोऽपि परिव्राजकमते यतिविशेषाः, तत्र हंसा ये पर्वतकुहरपथाश्रमदेवकुलारामवासिनो भिक्षार्थं च ग्रामं प्रविशन्ति, परमहंसास्तु ये नदीपुलिनसमागमप्रदेशेषु वसन्ति चीरकीपीनकुशांश्च त्यक्त्वा प्राणान् परित्यजन्ति ।

बहूदकास्तु ग्रामे एकरात्रिका नगरे पञ्चरात्रिका: प्राप्तभोगांश्च ये भुजन्त इति, कुटीव्रताः—कुटीचरा:, ते च गृहे वर्तमाना व्यपगतक्रथलोभमोहा: अहङ्कारं वर्जयन्तीति, 'कण्ह-परिव्वायग' तति कृष्णपरिव्राजकाः परिव्राजकविशेषा एव, नारायणभवितका इति केचित्

मू. (४५)

कण्हे अ अरकडे य, अंबडे य परासरे ।

कण्हे दीवायणे चेव, देवगुत्ते अ नारए ॥

मू. (४६) तत्थ खलु इमे अङु खतियपरिव्यायया भवंति, तंजहा-

मू. (४७) सीलई ससिहारे(य), नगाई भगाई तिअ ।

विदेहे रायाराया रायारामे बलेति अ ॥

वृ. कण्डवादयः षोडश परिद्राजका लोकतोऽवसेयाः ।

मू. (४८) ते एं दरिव्यायगा रिउच्चेदज्ञुच्चेदसामकेदअहच्चणेय इतिहासपंचमाणं निर्गंधुद्विष्टाणं संगोवंगाणं सरहस्ताणं चउण्हं देयाणं सारगा पारगा धारगा वारगा सङ्गवी सहितंतविसारया संखाणे सिक्खाकप्पे वागरणे छंदे निरुत्ते जोतिसामयणे अन्नेसु य वंभण्णएसु अ सत्येसु सुपरिनिद्विया यावि हुत्या ।

ते एं परिव्यायगा दानधम्मं च सोअधम्मं च तित्थाभिसेअं च आघवेमाणा पन्न वेमाणा परुवेमाणा विहरति, जण्णं अम्हे किंचि असुई भवति तण्णं उदएण य महिआए अ पक्खालिअं सुई भवति ।

एवं खलु अम्हे चोक्खा चोक्खायारा सुई सुइसमायारा भवेत्ता अभिसेअजलपूअप्पाणो अविग्धेण सम्म गमित्सामो, तेसि एं परिव्यायगाणं नो कण्डइ अगडं वा तलायं वा नदं वा वाचिं वा पुक्खरिणीं वा दीहियं वा गुंजालिअं वा सरं वा सागरं वा ओगाहितए, णन्तथ अद्वाणगमणे, नो कण्डइ सगडं वा जाव संदमाणिअं वा दूरहित्ता एं गच्छितए ।

तेसि एं परिव्यायगाणं नो कण्डइ आसं वा हत्यं वा उहुं वा गोणि वा महिसं वा खरं वा दुरुहित्ता एं गमित्तए, तेसि एं परिव्यायगाणं नो कण्डइ नडपेच्छा इ वा जाव धागपहेच्छा इ वा पिच्छित्तए, तेसिं परिव्यायगाणं नो कण्डइ हरिआणं लेसण्या वा घटुण्या वा धंभण्या वा लूसण्या वा उप्पाडण्या वा करित्तए ।

तेसिं परिव्यायगाणं नो कण्डइ इत्थिकहा इ वा भतकहा इ वा देसकहा इ वा रायकहा इ वा वोरकहा इ वा अणत्यदंडं करित्तए, तेसि एं परिव्यायगाणं नो कण्डइ अयपायाइं वा तउअपायाणि वा तंबपायाणि वा जसदपायाणि वा सीसगपायाणि वा रुप्पपायाणि वा सुवण्णपायाणि वा अन्नपराणि वा बहुमुल्लाणि वा थारित्तए, णन्तथ लाउपाएण वा दारुपाएण वा महिआपाएण वा तेसि एं परिव्यायगाणं नो कण्डइ अयवंधणाणि वा तउअवंधणाणि वा तंबवंधणाणि जाव बहुमुल्लाणि धारित्तए, तेसि एं परिव्यायगाणं नो कण्डइ नानाविहवण्णरागरत्ताइं वत्थाइं धारित्तए, नन्तथ एक्कए धाउरत्ताए ।

तेसि एं परिव्यायगाणं नो कण्डइ हारं वा अद्वहारं वा एकावलिं वा मुतावलिं वा कणगावलिं वा रयणावलिं वा मुरविं वा कंठमुरविं वा पालंबं वा तिसरयं वा कडिसुतं वा दसमुद्दि आनंतकं वा कडयाणि वा तुडियामि वा अंगयाणि वा केऊराणि वा कुंडलाणि वा मउडं वा चूलामणि वा पिण्डत्तए ।

नन्तथ एकेणं तंबिएणं पवित्तएणं, तेसि एं परिव्यायगाणं नो कण्डइ गंथिमवेदिम-पूरिमसंघातिमे चउच्चिहे मल्ले धारित्तए, नन्तथ एगेणं कन्पुरेण, तेसि एं परिव्यायगाणं नो कण्डइ अगलुएण वा चंदनेन वा कुंकुमेण वा गायं अनुलिंपित्तए, नन्तथ एक्काएगंगामहिआए

तेसि एं कण्डइ मागहए पत्थए जलस्त पडिगाहित्तए, सेऽवियवहमाणेणो चेव एं अवहमाणे,

सेऽवियथिमिओदए नो चेवणं कद्गोदए, सेऽवियकहुपसणे नो चेवणं अबहुपसणे, सेऽवियपरिपूए नो चेवणं अपतिपुए, सेऽवियणं दिने नो चेवणं अदिने, सेऽवियपिवितए नो चेवणं इत्याइचरुचमसप्तकालाङ्गाए सिणाइत्तए वा ।

तेसि णं परिव्यायगाणं कप्पइ मागहए अद्गाढए जलस्स पडिग्गाहितए, सेऽवियवहमाणे नो चेवणं अवहमाणे जाव नो चेवणं अदिने, सेऽवियहत्थपायचरुचमसप्तकालण्डुधाए नो चेवणं पिवितए सिणाइत्तए वा, ते णं परिव्यायगा एयारुवेणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासाइं परियायं पाउणंति बहूइं वासाइं परियायं पाउणिता कालमासे कालं किञ्चा उक्तसेणं बंभलोए कप्पे वेवत्ताए उबवत्तारो भवति ।

तहिं तेसि गई तहिं तेसि ठिई दस सागरोवमाइ ठिई पन्त्ता, सेसं तं चेव १२ ॥

बृ. 'रिउवेदज' जुव्वेदसामवेयउहव्यपवेद ति इह षष्ठीबहुवचनलोपदर्शनात् ऋग्वेदय-जुर्वेदसामवेदाथर्ववेदानामिति दृश्यं, 'इतिहासपंचमाणं' ति इतिहासः पुराणमुच्यते 'निर्घंटु-छट्टाणं' ति निर्घण्टुः—नामकोशः 'संगोवंगाणं' ति अङ्गानि—शिक्षादीनि उपाङ्गानि—तदुक्तप्रपञ्चनपराः प्रवन्धाः 'सरहस्साणं' ति ऐदम्पर्ययुक्तानामित्यर्थः 'चउण्हंवेयाणं' ति व्यक्त 'साख्य' ति अध्यापन-द्वारेण प्रवर्तकाः स्मारका वा अन्येषां विस्मृतस्य स्मारणात् 'पारथ्य' ति पर्यन्तगामिनः 'धारथ' ति धारयितुं क्षमाः 'सङ्गवी' त्ति । षड्ङ्गविदः—शिक्षादिविद्यारकाः

'सष्टुतंतविसाख्य' ति कापिलीयतन्त्रपण्डिताः 'संखाणे' ति सङ्ख्याने—गणितस्कन्दे सुपरिनिषिता इति योगः, अथ षड्ङ्गानि दर्शयन्नाह—'सिक्षाकप्पे' ति शिक्षा च—अक्षरस्वरूप-निरूपकं शास्त्रं कल्पश्च—तथाविधसमाचारनिरूपकं शास्त्रमेवेति शिक्षा-कल्पस्तत्र, 'वागरणे' ति शब्दलक्षणशास्त्रे 'उदे' ति पद्यवचनलक्षणशास्त्रे 'निरुते' ति शब्दनिरु-वितप्रतिपादके 'जोइसा-मयणे' ति ज्योतिषामयने—ज्योतिषास्त्रे अन्येषु च बहुषु 'बंभण्णएसु य' ति ब्राह्मणकेषु च—वेद-व्याख्यानस्त्रेषु ब्राह्मणसंबन्धि शास्त्रेष्वागमेषु वा, वाचनान्तरे 'परिव्यायएसु य नएसु' ति परिब्राजकसम्बन्धिषु च नयेषु—न्यायेषु 'सुपरिनिषियायादिहोत्थ' ति सुनिष्णाताश्चाप्यमूवश्रिति

'आघवेमाण' ति आख्यायन्तः—कथयन्तः 'पन्वेमाण' ति बोधयन्तः 'पल्लवेमाण' ति उपपतिभि स्थापयन्तः 'चोक्खा चोक्खायार' ति चोक्षा—विमलदेहनेपथ्याः चोक्षाचारा—निरवद्यव्यवहाराः, किमुक्तं भवतीत्याह—'सुई सुईसमायर' ति, 'अभिसेवजलपूयप्पाणो' ति अभिषेकतो जलेन पूयति—पवित्रित आत्मा यैस्ते तथा 'अविग्धेण' विद्वाभावेन, 'अगडं व' ति अवटं—कूपं 'वार्विं व' ति वापी—घतुरस्तजलाशयविशेषः 'पुक्करिणीं व' ति पुष्करिणी वर्तुलः स एव पुष्करयुक्तो वा 'दीहियं व' ति दीर्घिका—सारणी ।

'गुंजालियं व' ति गुआलिका—वक्रसारणी 'सरसिं व' ति कवयिद्ध्यते तत्र महत्सरः सरसीत्युच्यते, 'नन्त्य अद्वामगमणेण' ति न इति यो निषेधः सोऽन्यतराध्वगमनादित्यर्थः, 'सगडं वे' त्वत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—'रहं वा जाणं वा जुग्णं वा गिञ्चिं वा थिञ्चिं वा पवहणं वा सीयं वे' ति एतानि च प्रागिव व्याख्येयानीति, 'हरियाणं लेसणया व' ति संश्लेषणता 'घटुणया व' ति सहृदृनं 'धंभणया व' ति स्तम्भनम्—ऊर्ध्वीकरणं 'लूसणया व' ति कवितत्र लूषणं—हस्तादिना पनकादेः सम्मार्जनं 'प्याडणया वा' उन्मूलनं ।

‘अयपायाणि वे’त्यादिसूत्रे यावत्करणात् त्रपुकसीसकरजतजातरूपकाचयेऽन्तिय-
वृत्तलोहकंसलोहहारपुटकरीतिकामणिशङ्कदन्तचर्मचेलशैलशब्दविशेषितानि पात्राणि ६३यानि,
‘अन्नयराणि वा तहप्पगाराणि महद्धणमोल्लाइं’ इति च ६४यं तत्रायो-लोहं रजतं-खयं जातरूपं-
सुवर्णं काचः-पाषाणविकारः वेडंतियति-खडिगायं वृत्तलोहं-त्रिकुटीति यदुच्यते कांस्यलोहं-
कांस्यमेव हारपुटकं-मुक्ताशुक्तिपुटं रीतिका-पीतला अन्यतराणि वा एषां मध्ये एकतराणि
एतदृश्यतिरिक्तानि वा तथाप्रकाराणि भोजनादिकार्यकरणसमयानि महत्-प्रभूतं धनं-द्रव्यं
मूल्यं-प्रतीतं येषां तानि तता ‘अलाबुपाएणं’ ति अलाबुपात्रात् तुम्बकभाजनादित्यर्थः, तथा
‘अयबन्धणाणि वे’त्यत्र यावत्करणात् त्रपुकबन्धनादीनि शैलबन्धनान्तानि पात्राणि ६४यानि ।

‘अन्नयराइं तहप्पगाराइं महद्धणमुल्लाइं’ इत्येतत्त्वं ६४यमिति, पुस्तकान्तरे समग्रमिदं
सूत्रदृश्यमस्त्येवेति, ‘नन्त्य एगाएथाउरत्ताए’ ति इह युगलिकयेति शेषो ६४यः, हारादीनि प्रावत,
नवरं ‘दसमुद्दियामंतव्यं’ ति खडशब्दत्वादस्य हस्ताहुलीमुद्रिकादशकमित्यर्थ, ‘पवित्राणं’ ति
पवित्रकम्-अहुलीयकं ‘गंधिमवेढिमपूरिमसंघाइमे’ ति ग्रन्थिम-ग्रन्थनेन निर्वृतं मालारूपं
वेष्टिम-मालावेष्टननिर्वृतं पुष्पलम्बूसकादिपूरिम-‘पूरणनिर्वृतं वंशशलाकाजालकपूरणमयमिति
सङ्घातिम-सङ्घातेननिर्वृतम् इतरेतरस्य नालप्रवेशनेन मल्लेति-माल्यानि मालायां साधूनि तस्यै
हितानि वेति पुष्पाणीत्यर्थः ‘कण्ठपूरपणं’ ति कम्भपूरकः-पुष्पग्राधः कर्मभृणदिशेऽपः ।

॥ १ ॥ मागहए पत्थए ति दो असईओ परई दोहिं पसईहिं सेहया होइ ।

चउसेइओ उ कुलओ चउकुलओ पत्थओ होइ ॥

चउपत्थमाढ्यंतह चत्तारिय आढ्या भवेदोणो’ इत्यादिमानलक्षणलक्षितो पागधप्रस्यः,
‘सेऽवि य वहमाणए’ ति तदपि च जलं वहमानं-नद्यादिश्रोतोवत्ति व्याप्रियमाणं वा,
‘थिमिओदए’ ति स्तिमितोदकं यस्याधः कर्दमो नास्ति ‘बहुपसन्ने’ ति बहुप्रसन्नम्-अतित्यच्छं
‘परिपूए’ ति परिपूतं वस्त्रेण गालितं ‘पिवितए’ ति पातुं ‘चारुदमस’ ति चहु-स्थाली-
विशेषश्चमसो-दर्विकेति १२ ॥

मू. (४९) तेण कालेण तेण समएण अम्बडस्स परिव्यायगस्स सत्त अंतेवासिसयाइं
गिहकालसमयासि जेडामूलमासासि गंगाए महानईउभओकूलेण कंपिल्पुराओ नयराओ पुरिमतालं
नयरं संपद्धिया विहाराए ।

तए णं तेसि परिव्यायगाणं तीसे अगामियाए छिन्नोवायाए दीहमछाए अडवीए कंचि
देसंतरमनुपत्ताणं से पुब्बगहिए उदए अनुपुब्बेणं परिमुंजमाणे झीणे ।

तए णं ते परिव्यायाझीणोदगा समाणा तण्हाए पार २ उदगदातारमपत्तमाणा
अन्नमन्नं सद्वावेति सद्वाविता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुपिया ! अम्ह इमीसे अगामियाए
जाव अडवीए कंचि देसंतरमनुपत्ताणं से उदय जाव झीणे तं सेयं खलु देवाणुपिया ।

अम्ह इमीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदातारस्स सब्बओ समंता भग्णणगवेसणं
करित्तए त्तिकद्दु अन्नमन्नस्स अंतिए एअम्हं पडिसुणंति २ त्ता तीसे अगामियाए जाव अडवीए
उदगदातारस्स सब्बओ समंता भग्णणगवेसणं करेइ करित्ता उदगदातारमलभमाणा दोबंपि
अन्नमन्नं सद्वावेति सद्वावेता एवं वयासी ।

इह णं देवाणुष्मिया ! उदगदातारो नत्यि तं नो खलु कप्पइ अह अदिनं गिणिहितए अदिनं सातिज्जितए, तं मा णं अम्हे हणिं आबड़कालंपि अदिनं गिणहायो अदिनं साविज्ञामो मा णं अहं तवलोवे भविस्सइ ।

तं सेयं खलु अम्हं देवाणुष्मिया ! तिदंडयं कुंडियाओ य कंषणियाओ य करोडियाओ य भिसियाओ य छन्नालए य अंकुसए य केसरीयाओ य पवित्रए य गणेतियाओ य छतए य वाहणाओ य पाउयाओ य धाउरताओ य एगंते युडिता गंगं महानइ ओगाहिता वालु आसंथारए संथरिता संतेहणाइसियाणं भतपानपडियाइक्षिखाणं पाओवगयाणं कालं अनवकंखमाणाणं विहरितएतिकद्वु अन्नमन्नस्त अंतिए एअम्हुं पडिसुण्णति ।

अन्नमन्नस्त अंतिए० पडिसुणितातिदंडए य जावएगंते एडेइ २ गंगं महानइ ओगहेतेरत्त वेलु आसंथारए संथरांति वालु यासंथारयं दुरुहिति वारता पुरत्थाभिमुहा संपलियंकनिसत्रा करयलजावकद्वु एवं वयासी —

नमोऽस्यु णं अरहंताणं जाव संपत्ताणं, नमोऽस्यु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव संपाविउकामस्स, नमोऽस्यु णं अम्भडस्स परिव्वायगस्स अम्हं धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स, पुर्विं णं अम्हे अम्भडस्स परिव्वायगस्स अंतिए थूलगपाणाइ वाए पद्मकखाए जावज्ञीवाए मुसावाए अदिनादाणे पद्मकखाए जावज्ञीवाए सब्वे मेहुणे पद्मकखाए जावज्ञीवाए थूलए परिणहे पद्मकखाए जावज्ञीवाए ।

इयाणिं अम्हे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए सब्वं पाणाइवायं पद्मकखामो जावज्ञीवाए एवं जाव सब्वं परिणहं पद्मकखामो जावज्ञीवाए सब्वं कोहं मानं मायं लोहं पेजं दोसं कलहं अब्मकखाणं पेसन्नं परपरिवायं अरहरइं मायामोसं मिच्छादंसणसलं अकरणिज्ञं जोगं पद्मकखामो जावज्ञीवाए सब्वं असनं पानं खाइमं साइमं चउच्चिहंपि आहारं पद्मकखामो जावज्ञीवाए जंपि य इमं सरीरं इहुं कंतं पियं मणुण्णं मणामं थेझं वेसासियं संमतं बहुमतं अम्भं भंडकरंडगसमाणं —

—मा णं सीयं मा णं उण्हं मा णं खुहा मा णं पिवासा मा णं वाला मा णं चोरा मा णं दंसा मा णं मसगा मा णं वातियपित्तियसंनिवाइयविविहा रोगातंका परीसहोवसगा फुसंतुतिकद्वु एवंपि णं घरमेहिं ऊसासणीसासेहिं वोसिसामित्तिकद्वु संतेहणाइसणाइसिया भतपाणापडियाइक्षिख्या पाओवगया कालं अनवकंखमाणा विहरांति, तए णं ते परिव्वाया बहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदेति छेदिता आलोइअपडिकंता समाहिपत्ता कालमासे कालं किच्चा बंमलोए कप्पे देवत्ताए उववन्ना, तहिं तेसि गई दससागरोवमाइ ठिई पञ्जता, परलोगस्स आराहगा, सेसं तं चेव ३३ ॥

बृ. अथ ये चरकपरिद्राजका ब्रह्मलोकं गतास्तदुपदर्शनेनाधिकृतार्थं समर्थयज्ञाह—‘तेण’मित्यादि व्यक्तं, नवरं ‘जेष्ठामूलमासंसि’ति ज्येष्ठा मूलं वा नक्षत्रं पौर्णमास्यां यत्र स्यात् स ज्येष्ठामूलो मासः, ज्येष्ठ इत्यर्थः, ‘अगामियाए’ति अविद्यमानग्रामायाः ‘छिन्नावाए’ति छिन्ना—व्यवच्छिन्नाः आपाताः—सार्थगोकुलदिसम्याता यस्यां सातथा तस्याः ‘दीहमद्वाए’ति दीर्घध्वन दीर्घमागयाइत्यर्थः ‘सद्वाविति’ति शब्दयन्ति—सम्भाषन्ते ‘मणणगवेषणं’ति मार्गणं च—अन्वय-धर्मैरन्वेषणं गवेषणं च—व्यतिरेकधर्मैरन्वेषणमेवेति मार्गणगवेषणं ‘साइज्जितए’ति स्वादयितुं—भोक्तुभित्यर्थः, क्षयितु ‘अदित्रं साइज्जितए’ति पाठः, तत्र ‘भुजितए’ति भोक्तुं ‘साइज्जितए’ति

पोजयितुं मुआनं वाऽनुमोदयितुमिति व्याख्येयं ।

‘तिदंडए’ति ब्रयाणां दण्डकानां समाहारस्त्रिदण्डकानि ‘कुंडियाओ य’ति कमण्डलवः ‘कंघणियाओ य’ति काञ्चनिकाः—रुद्राक्षमयमालिकाः ‘करोडियाओ य’ति करोटिकाः—मृण्मय-भाजनविशेषाः ‘मिसियाओ य’ति वृषिकाः उपवेशनपट्टिकाः ‘छन्नालए य’ति षष्ठ्नाल-कानि त्रिकाठिकाः ‘अंकुरसाए य’ति अङ्कृशकाः—देवार्दनार्थी वृक्षपल्लवाकर्षणार्थी अङ्कृशकाः ‘केसरिया-ओ य’ति केशरिकाः—प्रमार्जनार्थानि चीवरखण्डानि ‘पवित्रए य’ति पावश्रवणीणि—ताभ्रभयान्य-हुलीयकानि ‘गणेतियाओ य’ति गणेत्रिकाः—हस्ताभरणविशेषः छत्रकाण्युपानहश्च प्रतीताः ।

‘धाउरत्ताओ य’ति धातुरकता—गैरिकोपरजिताः शाटिका इति गम्यं, ‘पडिसुणेति’ति प्रतिशृण्वन्ति—अभ्युपगच्छन्ति, ‘संपलियंकनिसप्त्र’ति सम्पर्यङ्कः—पश्चासनं, प्राणातिपाता-दिव्याख्या पूर्ववत्, शरीरविशेषणव्याख्या त्वेवम्—‘इहुं’ति बलभं ‘कंतं’ति कान्तं काम्यत्वात् ‘पिय’ति प्रियं सदा प्रेमविषयत्वात् ‘मणुण्णं’ति मनोङ्गं—सुन्दरमित्यर्थः, ‘मणोमं’ति मनसं अम्यते-प्राप्यते पुनः पुनः संस्मरणतो यत्तन्मनोऽमं पेञ्जे’ति सर्वपदार्थानां भध्ये अतिशयेन प्रियत्वात् प्रेयः ।

प्रकर्षण वा इज्या—पूजाऽस्येति प्रेज्यं, प्रैर्य वा कालान्तरन्यनात्, ‘थेञ्जं’ति क्वचित्तत्र स्थैर्यम्, अस्थिरेऽपि मूढैः स्थैर्यसमारोपणात्, ‘वेसासिर्यं’ति विश्वासः प्रयोजनमस्येति वैश्वासिकं, परशारीरमेव हि प्रायेणाविश्वासहेतुर्भवतीति, ‘सम्यं’ति सम्पतं तत्कृतकार्याणां सम्पतत्वात् ‘बहुमयं’ति बहुसो बहुनां वा मध्ये मतम्—इष्टं यत्तद्द्वामतम् ‘अणुमयं’ति वैगुण्यदर्शनस्यापि पश्चान्मतमनुमतं ‘भंडकरण्डकतुल्यमुपादेयमित्यर्थः, तथा ।

‘मा णं सीय’ मित्यादि व्यवतं, नवरं माशब्दो निषेधार्थ, णङ्कारो वाक्यालङ्कारार्थ, इह च सृशत्यिति यथायोगं योजनीयम्, अथवा ‘मा णं’ति मा एतच्छरीरमिति व्याख्येयं, ‘मा णं वाल’ति व्यालाः—श्वापदभुजगाः ‘रोगायंक’ति रोगाः—कालमहाव्याधयः आतङ्गाः—त एव सद्योधातिनः ‘परीसहोवसग्ग’ति परीषहाः—क्षुदादयो द्वाविंशति उपसर्गा-दिव्यादयः ‘फुसंतु’ स्पृशन्तु ‘इतिकट्टु’ति इतिकृत्वा इत्येवमभिसन्धाय यत्पालितमिति शेषः ।

‘एवंपिणं’ति एतदपि शरीरं “वोसिरामिति कट्टु इत्यत्र तिकट्टुति—इतिकृत्वा इति विसर्जनं विधाय विहरन्तीति योगः, ‘संलेहनाङ्गसिय’ति संलेखना—शरीरस्य तपसा कृशीकरणं तां तथा वा ‘ङ्गसिअ’ति जुषटावा सेवितायेते तथा ‘संलेहणङ्गसणाङ्गसिय’ति क्वचित् तत्र संलेखनायां—कषायशरीरकृशीकरणे या जोषणा—प्रीति सेवा वा ‘जुषी प्रीतिसेवनयो’ रिति वचनात् सा तथा तथा तां वा ये जुषाः—सेवितास्ते तथा संलेखनाजोषणाया वा ङ्गसियति—ङ्गुषि क्षीणा ये ते तथा ।

‘भत्तपाणपडियाइक्षिय’ति प्रत्याख्यातभक्तपानाः ‘पाओवगया’ पादपोपगता वृक्षविश्वन्तयाऽवस्थिताइत्यर्थः, ‘कालं अणवकंखमाण’ति मरणमनवकाङ्क्षन्तः, आकाशन्ति हि मरणमतिकष्टं गताः केद्यनेति तत्रिषेध उक्तः ‘अणसणाए छेइंति’ति अनशनेन व्यवचित्तन्ति—परिहरन्तीत्यर्थः, एते च यद्यपि देशविरतिमन्तस्तथापि परिव्राजकक्रयया ब्रह्मलोकं गता इत्यवसेयम्, अन्यथैतदभणनं वृथैव स्याद्, देश विरिफलं त्वेषां परलोकाराधकत्वमेवेति, न च ब्रह्मलोकगमनं परिव्राजकक्रियाफलमेषामेवोच्यते, अन्येषामपि मिथ्यादशां कपिलप्रभूतीनां तस्योक्तत्वादिति १३ ॥

मू. (५०) बहुजने णं भंते ! अन्नमन्नस्त एवमाइक्षइ एवं भासइ एवं पर्सवेइ एवं खलु

अंबडे परिव्वायए कंपिल्पुरे नयरे घरसते आहारमाहरेइ, घरसए वसहिं उवेइ, से कहमेयं भंते ! एवं ?, गोयमा ! जण्ण से बहुजनो अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव एवं पलवेइ—एवं खलु अम्डे परिव्वायए कंपिल्पुरे जाव घरसए वसहिं उवेइ, सम्हे णं एसमडु, अहंपि णं गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव एवं पलवेमि—एवं खलु अम्डे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ ।

से केणडुणं भंते ! एवं तुष्टइ—अम्डे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ ?, गोयमा !, अम्डस्स णं परिव्वायगस्स पग्हभद्याए जाव विणीयाए छडुळडुणं अनिकिखतेणं तकोकम्मेणं तहुं बाहाओ पगिन्जिय ४ सूताभिमुहत्स आतावणभूमीए आतावेमाणस्स सुभेणं परिणामेणं पतत्याहिं लेसाहिं विसुज्ञमाणीहिं अग्रया कथाइ तदावरणिझाणं कम्माणं खओवसमेणं ईहाकूहामग्गणगवेत्यं करेमाणस्स वीरियलङ्घीए वेत्तियलङ्घीए ओहिनाणलङ्घी समुप्पन्ना ।

ताए णं से अम्डे परिव्वायए ताए वीरियलङ्घीए वेत्तियलङ्घीए ओहिणाणलङ्घीए समुप्पण्णाए जणविभावणहेउं कंपिल्पुरे घरसए जाव वसहिं उवेइ, से तेणडुणं गोयमा ! एवं तुष्टइ—अम्डे परिव्वायए कंपिल्पुरे नयरे घरसए जाव वसहिं उवेइ ।

पहुणं भंते ? अम्डे परिव्वायए तैवाणुपिण्णाणं अंतिमा मुंडे भवित्वा अगाराओ अनगारियं पव्वइत्ताए ?, नो इणडु समडु, गोयमा ! अम्डे णं परिव्वायए समणोवात्ताए अभिगायजीवाजीवे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।

नवरं ऊसियफलिहे अवंगुदुवारे चियत्तंतेउरधरदारपवेसी न तुष्टइ अम्डस्स णं परिव्वायगस्स धूलए पाणाइवाए पद्धक्खाए जावजीवाए जाव परिण्णहे नवरं सब्बे मेहुणे पद्धक्खाए जावजीवाए, अम्डस्स णं नो कप्पइ अक्खसेतप्पमाणमेत्तंपि जलं सयराहं उत्तरित्वाए नन्नत्य अद्वाणगमणेणं, अम्डस्स णं नो कप्पइ सगडं एवं चेव भाणियव्वं जाव नन्नत्य एगाए गंगामहियाए

अम्डस्स णं परिव्वायगस्स नो कप्पइ आहाकम्मिए वा उद्देसिए वा भीसजाए इ वा अज्ञोअरए इ वा पूळकम्मे इ वा कीयगडे इ वा पामिस्ते इ वा अनिसिडु इ वा अभिहडे इ वा ठइत्तए वा ठइत्तए वा कंतारभत्ते इ वा दुळिक्खभत्ते इ वा पाहुणगभत्ते इ वा गिलाणगभत्ते इ वा बद्दलियाभत्ते इ वा भोत्तए वा पाइत्तए वा, अम्डस्स णं परिव्वायगस्स नो कप्पइ मूलभोयणे वा जाव दीयभोयणे वा भोत्तए वा पाइत्तए वा, अम्डस्स णं परिव्वायगस्स चउच्चिहे अनत्यदंडे पद्धक्खाए जावजीवाए, तंजहा —

अवज्ञाणायायरिए पमायायरिए हिंसप्पयाणे पावकम्मोवएसे, अम्डस्स कप्पइ मागहए अद्वाढए जलस्स पडिग्गाहित्तए सेऽविय वहमाणए नो चेव णं अवहमाणए जाव सेऽविय पूए नो चेव णं अपरिपूए सेऽविय सावज्ञेतिकाऊं नो चेव णं अणवज्ञे सेऽविय जीवा इतिकङ्कु नो चेव णं अजीवा सेऽविय दिन्ने नो चेव णं अदिन्ने सेऽविय दंतहत्यपायथरुचमसपक्खालणदुयाए पिवित्तए वा यो चेव णं सिणाइत्तए, अम्डस्स कप्पइ मागहए य आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए, सेऽविय वहमाणे जाव दिन्ने नो चेव णं अदिण्णे सेऽविय सिणाइत्तए नो चेव णं हत्यपायच-रुचमसपक्खालणदुयाए पिवित्तए वा ।

अम्डस्स नो कप्पइ अश्रुत्यिया वा अन्नउत्तियदेवयाणि वा अन्नउत्तियपरिगहियाणि वा वेइयाइ वंदित्तए वा नमंसित्तए वा जाव पञ्चयासित्तए वा नन्नत्य अरिहंते वा अरिहंतवेइयाइ वा । अम्डे णं भंते ! परिव्वायए कालमासे कालं किछा कहिं गच्छिहिति ? कहिंउवचज्ञि-

हिति ?, गोयमा ! अम्भडे यं भंते ! परिव्वायए कालमासे कालं किञ्चा कहिं गच्छिहिति ? कहिंउवबजिहिति ?, गोयमा ! अम्भडे यं परिव्वायए उद्यावएहि सीलव्ययगुणवेषण-पद्मकखाणपोसहोववासेहिं अप्याणं भावेमाणे बहूङ्क्वासाइं समणोवासयपरियायं पाउणिहिति २ ला मासियाए संलेहणाए अप्याणं झूसिता सहिं भताइं अणतणाए छेदिता आलोइयपडिकंते समाहिपते कालमासे कालं किञ्चा बंभलोए कप्ये देवताए उवबजिहिति ।

तत्यं अत्येगाइयाणं देवाणं दस सागरोवमाइं ठिई पन्ता, तत्यं अम्भडस्तवि देवस्त दस सागरोवाइं ठिई । ते यं भंते ! अम्भडे ताजो देवलोगालो आउकखएणं भवकखएणं ठिइकखएणं अनतरं वयं चइता कहिं गच्छिहिति कहिं उवबजिहिति ?, गोयमा ! महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवेति अह्नाइं दिताइं विताइं विच्छिन्नविउलभवनसयणनसनजाणवाहणाइं बहुधणजायत्ववरयथाइं आओगपओगसंपउत्ताइं विच्छियपउरभत्तपाणाइं बहुदासीदास-गोमहिसगवेलगप्पभूयाइं बहुजनस्स अपरिश्रूयाइं तहप्पगारेसु कुलेसु पुमत्ताए पद्मायाहिति ।

तए यं तस्स दारगस्स गव्यत्यस्स चेव समाणस्स अम्भापिईं धम्मे दढा पतिष्णा भविस्सइ, से यं तत्य नवणहं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अखड्माणराइंदियाणं वीइकंताणं सुकुमालपाणिपाए जाव ससिसोमाकारे कंते पियदंसणे सुरुवे दारए पव्याहिति, तए यं तस्स दारगस्स अम्भापियरो पढने दिवस ठिइवडियं काहिंति, विइयदिवसे चंदसूरदंसणियं काहिंति, छडे दिवसे जागरियं काहिंति, एकारसमे दिवसे वीतिकंते निव्विते असुइजायकम्करणे संपते बारसाहे दिवसे अम्भापियरो इमं एवात्मवं गोणं गुणनिष्फले नामधेजं काहिंति—जम्हा यं अम्हं इमंसि दारगस्सि गव्यत्यांसि चेव समाणांसि धम्मे दढपइम्मा तं होउ यं अम्हं दारए दढपइणे नामेण, तए यं तस्स दारगस्स अम्भापियरो नामधेजं करेहिंतिदढपइन्नेति ।

तं दढपइन्नं दारगं अम्भापियरो साइरेगऽड्बुवासजातगं जाणिता सोभणांसि तिहिक-रणनकखतमुहुतांसि कलायरियस्स उवयोहिति ।

तए यं से कलायरिए तं दढपइन्नं दारगं लेहाइयाओ धणियप्पहाणाओ सउणत्वय-पञ्चवसाणाओ बावत्तरि कलाओ सुततो य अत्यतो य करणतो य सेहाविहिति लिखाविहिति, तंजहा—लेहं गणितं स्वं नहूं गीयं वाइयं सरगयं पुकखरगयं समतालं जूयं जनवायं पासकं अह्नावयं पोरेकम्बं दगमडियं अन्नविहिं पानविहिं वत्यविहिं विलेवणविहिं सयणविहिं अञ्जं पहेलिय मागहियं गाहं गीइयं सिलोयं हिरण्णजुती सुवण्णजुती गंधजुती त्रुण्णजुती आभरणविहिं तरुणीपडिकम्बं इत्यि लकखणं पुरिसलकखणं हयलकखणं गयलकखणं गोणलकखणं कुकडलकखणं चक्कलकखणं छतलकखणं चम्मलकखणं दंडलकखणं असिलकखणं मणिलकखणं काकणिलकखणं वत्सुविजं खंधारमाणं नगरमाणं वत्युनिवेसणं वूहं पडिवूहं थारं पडिवारं चक्कवूहं गरुलवूहं सगडवूहं जुखं मिनुखं जुझातिजुखं मुट्ठिमुखं वाहुजुखं लयाजुखं इसत्यं छरपवाहं धनुव्येयं हिरण्णपागं सुवण्णपागं वहुखेडं खुत्ताखेडं नालियाखेडं पतच्छेजं कडवच्छेजं सजीवं निझीवं सउणरुतमिति बावत्तरिकला सेहाविति लिकखावेता अम्भापिईं उवयोहिति ।

तए यं तस्स दढपइन्नस्स दरगस्स अम्भापियरो तं कलायरियं विपुलेणं असनपा-नखाइमसाइमेणं वत्यगंधमल्लालंकारेण य सङ्कारेहिति सम्माणेहिति सङ्कारेता सम्माणेता विपुलं जीवियारिहं पीइदाणं दलइस्सइ, विपुलं २ ता पडिविसज्जेहिति ।

तए णं से दद्पइणे दारए बावतरिकलापंडिए नवंगसुतपडिबोहिए अङ्गारसदेवी भासाविसारए गीयरती गंधव्यणहुकुसले हयजोही गयजोही रहजोही बाहुजोही बाहुपमद्वी वियालचारी साहसिए अलंभोगसमत्ये आवि भविस्तइ ।

तए णं दद्पइन्लं दारगं अस्मापियरो बावतरिकलापंडियं जाव अलं भोगसमत्यं वियापिता विउलेहिं अलंभोगेहिं पानभोगेहिं लेण भोगेहिं वत्यभोगेहिं सयणभोगेहिं कापभोगेहिं उवणिमत्तेहंति

तए णं से दद्पइन्ले दारएतोहिं विउलेहिं अलंभोगेहिं जाव सयनभोगेहिं नो सजिहिति नो रजिहिति नो गिज्जिहिति नो अज्ञोववज्जिहिति, से जहानामए उप्पत्ते इ वा पउमे इ वा कुसुमे इ वा नलिणे इ वा सुभगे इ वा सुगंधे इ वा पोंडरीए इ वा महापोंडरीए इ वा सतपत्ते इ वा सहस्रपत्ते इ वा सतसहस्रपत्ते इ वा पंके जाए जले संबुद्धनोवलिप्पए पंकरएणं नोवलिप्पइ जलरएणं, एवमेव दद्पइन्ले विदारए कामेहिं जाए भोगेहिं संबुद्धे नोवलिप्पिहिति कामरएणं नोवलिप्पिहिति भोगरएणं नोवलिप्पिहिति मित्तनाइनिवगसयनसंबंधिपरिजयेणं, से णं तहारूवाणं धेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्जिहिति केवलबोहिं बुज्जिता अगाराओ अनगारियं पव्वद्दिहिति ।

से णं भविस्तइ अनगारे भगवंते ईरियासिए जाव गुत्तवंभयारी । तस्स णं भगवंतस्स एतेणं विहारेणं विहरमाणस्स अणेंते अणुत्तरे गिव्वाधाए निरावरणे कसिणे पडिपुणे केवल-वरणाणदंसणे समृथजहिति ।

तए णं से दद्पइन्ले कंवली बहूइ वासाइं केवलिपरियागं पाउणिहिति, केवलिपरियागं पाउणिता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसिता सहिं भत्ताइं अणसणाए छेरत्ता जस्सह्वाए कीरह नग्यभावे मुङ्डभावे अण्हाणए अदंतवणए केसलीए बंभद्वेरवासे अच्छतकं अणोवाहण-कंभूमिसेज्जा फलहसेज्जा कझुसेज्जा परघरपवेसो लद्धावलद्धं परेहिं हीलणाओ खिसणाओ गिंदणा गरहणाओ तालणाओ तञ्जणाओ परिभवणाओ पव्वहणाओ उद्धावया गामकंटका बावीसं परीसहवसग्या अहियासिज्जंति तमहुमाराहिता चरिमेहिं उस्सासणित्तासेहिं सिज्जिहिति बुज्जिहिति मुच्चिहिति परिणिव्वाहिति सब्बदुक्खाणमंतं करोहिति ॥

पृ. इहैव ज्ञातान्तरमाह—‘बहुजनेन’मित्यादि व्यक्तं, नवरं ‘पगइभ्ययाए’ इत्यत्र यावल-रणादिदं दश्यं—‘पगइउवसंतयाएपगइत्पुकोहमाणमायालोहयाए मिउमहवसंपन्नयाए अळ्ळीणयाए भद्याए’ति व्याख्या प्राग्वत्, ‘अनिकिखत्तेण’ति अविश्रान्तेन ‘पगिज्जिय’ति प्रगृह्य विधायेत्वर्थः, ‘परिणामेण’ति जीवपरणत्या ‘अज्ञवसाणेहिं’ति मनोविशेषैः ‘लेसाहिं’ति तेजोलेश्यादिकाभिः ‘तदावरणज्ञाणं’ति वीर्यान्तरवैक्रयलिप्यप्राप्तिनिमित्तावधिज्ञाना- वरणानामित्यर्थ, ‘ईहावृहमगणगवेसणं’ति इह ईहा—किमिदमित्यमुत्तान्यथेत्येवं सदर्थलोचना- भिमुखा पति चेष्टा, व्युह—इदमित्यमेवंस्तो निश्चयः, मार्गणम्—अन्वयथर्थमलोचनं यथा स्थाणी निश्चेतव्ये इह वल्युत्सर्पणादयः प्रायः स्थाणुधर्मा घटन्त इति, गवेषणं—व्यतिरेकधर्मलोचनं यथा स्थाणावेव निश्चेतव्ये इह शिरःकण्ठूयनादयः प्रायः पुरुषधर्मा न घटन्त इति, तत एषां समाहारद्वन्द्वः, ‘वीरियलद्वीए’ति वीर्यलव्या सह ‘वेऽव्यिधलद्वीए’ति वैक्रियलव्या सह ‘ओहिनाणलद्वी’ति अवधिज्ञानलिप्य समुत्पत्त्रा, वीर्यलव्यादित्रयमुत्पन्नमित्यर्थः, वाचनान्तरे ‘वीरियलद्वी वेऽव्यिधलद्वी’ति पठ्यते, यत्कचित् ‘अम्ब(म्ब)डे परिव्वायगे’ति दश्यते तदयुक्तं ।

अम्बडे इत्येतस्य स्थानाङ्गादिपुस्तकेषु दर्शनात्, ‘अहिगयजीवाजीवे’ इत्यत्र यावलरणादिदं

धृथम्—‘उवलद्वयुण्णपावे’ ‘आसवसंवरनिज्जरकिरियाहिगरणबंधमोक्खकुसले’ आश्रवा:- प्राणातिपातादयः संवरा:-प्राणातिपातविरमणादयः निर्जरा-कर्मणो देशतः क्षपणं क्रिया:- कायिक्यादिका: अधिकरणानि-खङ्गादिनिर्वर्तनसंयोजनानि बन्धमोक्षी-कर्मविषयी, एतेन चास्य ज्ञानसम्पत्रतोक्ता, ‘असहेऽति अविद्यमानसाहाय्यः कुतीर्थिकप्रेरतः सन् सम्पत्त्वाविद्यलनं प्रति न परसाहाय्यमपेक्षत इति भावः, अत एवाह—‘देवासुरनागसुवर्णजक्खरक्खस-किन्नरकिंपुरिसगरुलगंधगमद्दो लाइइहि गिन्धांधांजी राद्यजाऊ लापद्दुक्कनिङ्गे’ इति देवा—वैमानिका: असुरनागति-असुरकुमार नागकुमाराश्चेति भवनपतिविशेषा: सुवर्णति-सद्वर्णा ज्योतिष्का इत्यर्थः, कचिदगरुडेति नाधीयते, ततः सुवर्णेति-सुवर्णकुमारा भवन-पतिविशेषा: यक्षराक्षसकिङ्गरकिम्पुरुषाः व्यन्तरभेदाः, गरुडति-गरुडचिह्नाः सुवर्णकुमाराः, गन्धर्वमहोरगाश्च व्यन्तराः।

‘इणमो निगमन्ये पावयणे’ ति अस्मिन्निर्ग्रन्थे प्रवचने ‘निस्संकिय’ ति निसन्देहः ‘निक्खिय’ ति मुक्तदर्शनान्तरपक्षपातः ‘निव्विडिगिछे’ ति निर्विचिकित्सकः फलं प्रति निशङ्कः ‘लङ्घडे’ ति लब्ध्यार्थोऽर्थश्वरणतः ‘गहियडे’ ति गृहीतार्थोऽवदारणतः ‘पुच्छियडे’ ति पृष्ठार्थ संशये सति ‘अहिगयडे’ ति अधिगतार्थोऽभिगतान्तो वा अर्थावबोधात् ‘विणिच्छियडे’ ति विनिश्चितार्थः एदम्पर्योपलभ्यात्, अत एव ‘अड्डिर्मिजपेम्माणुरागरत्ते’ अस्थीनि च-कीकसानि मिज्जा च-तन्मध्यवर्ती धातुविशेषः अस्थिमिज्जास्ता: पेमानुरागेण-सार्वज्ञप्रवद्यनप्रीतिलक्षणकुसुभादिरागेण रक्ता इव रक्ता यस्य स तथा, केनोल्लेखेनत्याह।

‘अयमाउसोओ ! निगमन्ये पावयणे अड्डे अयं परमड्डे सेसे अणड्डे’ ति, अयमिति-प्राकृतत्वादिदम् ‘आउसो’ ति आयुष्मन्त्रिति पुत्रादेरामन्त्रणं, कवचित् ‘इणमो निगमन्ये’ इति धृथयते, ‘सेसे’ ति शेषं-थनधान्यपुत्रकलत्रमित्रराज्यकुप्रवचनादिकमिति, ‘ऊसियफलिहे’ ति उच्चितम्-उत्तरं स्फटिकमिव स्फटिकं चित्तं यस्य स तथा, मीनीन्द्रप्रवद्यनावासया परिपुष्टमला इत्यर्थः, इति वृद्धव्याख्या, अन्ये त्वाहुः-उच्छितः—अर्गलास्थानादपनीयोर्ध्वंकृतो न तिरश्चीनः, कपाट-पश्चादभागादपनीत इत्यर्थः, उत्सृतो वा अपगतः परिधः—अर्गला गृहद्वारे यस्यासौ उच्छितपरिध उत्सृतपरिधो वा, औदायाति शयादतिशयदानदायित्वेन भिक्षुकप्रवेशार्थमनग्निलितगृहद्वाराइत्यर्थः, इदं च किलाम्भडस्य न सम्भवति, स्वयमेव तस्य भिक्षुकत्वाद्, अत एव पुस्तके लिखितं यथा ‘ऊसियफलिहे’ त्यादिविशेषणत्रयं नोच्यते।

‘अवंगुयदुवारे’ ति अपावृत्तद्वारः—कपाटादिभिरस्थगितगृहद्वारः, सद्वर्णनलाभेन न कुतोऽपि पाषण्डिकाद्विभेति, शोभनमार्गपरिग्रहेणोद्धाटशिरास्तिष्ठतीति भाव इति वृद्धव्याख्या, केवित्वाहुः-भिक्षुकप्रवेशार्थमीदार्थादिस्थगितगृहद्वार इत्यर्थः, इदं चाम्भडस्य न घटते, ‘चियत्त अंतेउरघरदारपवेसी’ ति चियत्तोति—लोकानां प्रीतिकर एव अन्तःपुरे वा गृहे वा द्वारे वा प्रवेशो यस्य स तथा, इन्प्रत्ययश्चात्र समासान्तः, अतिधार्मिकतया सर्वत्रानाशङ्कनीयोऽसाविति भावः, अन्ये त्वाहुः-चियत्तोति—नाप्रीतिकरोऽन्तः पुरगृहे द्वारेण नापद्वारेण प्रवेशः-शिष्टजनप्रवेशनं यस्य स तथा, अनीव्यालुताप्रतिपादनपरं द्वेत्यमिदं विशेषणं, न चाम्भडस्येदं घटते, अन्तःपुरस्यैवाभावादिति, कवचिदेवं धृथयते—

‘चियत्तघरंतेउरपवेसी’ ति चियत्तेति—प्रीतिकारिण्येव गृहे वाऽन्तःपुरे वा प्रविशतीत्येवंशीलो

यः स तथा, त्यक्ती वा गृहान्तःपुरयोरकस्मात् प्रवेशो येन स तथा, 'घुडसअड्डमुद्दिड्डपुन्न-भासिणीसु'ति उद्दिष्ट—अमावास्या 'पडिपुन्न पोसाहं अनुपालेमाणे'ति आहारपीषधादिभेदाच्छत्-रूपमपीति, 'समणे निगंथे फासुएसणिझेणं असनपानखाइमसाइमेणं वत्थपडिगगहकम्बल-पायपुच्छणेणं' अब्र घ पडिगहस्ति—प्रतिग्रहः पतदग्रहो वा—पात्रं पायपुच्छणंति—पादग्रोक्षणं रजोहरणं 'ओसहभेसझेणं'ति औषधम्—एकद्रव्याश्रयं भैषज्यं—द्रव्यसमुदायरूपमयवा औषधं—चिफलादि भैषज्यं—पथ्यं 'पाडिहारिएणं पीढफलगसेज्ञासंधारएणं पडिलाहेमाणे'ति प्रतिहारः—प्रत्यर्पणं प्रयोजन मस्येति प्रातिहारिकं तेन पीठम्—आसनं फलकम्—अवश्यमनार्थः काष्ठविशेषः

शब्द्या—वसतिः शयनं वा यत्र प्रसारितपादैः संस्तारको—लयुतरं शयनमेव 'सीलव्य-यगुणवेरमणपञ्चकम्बाणपोसहोववासेहिं अहापरिगगहिएहिं तवोकम्बेहिं अप्याणं भावेमाणे ति शीलव्रतानि—अणुद्रवतानि गुणा—गुणव्रतानि विरमणानि—रागादिविरतिप्रकाराः प्रत्याख्या-नानि नमस्कारासहितादीनि पीषधोपवासः—अष्टम्यादिपर्वदिनेषूपवसन्म्, आहारदित्याग इत्यर्थः, 'नो कप्पइ अक्षवसोयप्यमाणमेत्तंपि जलं सयराहं उत्तरित्तए' अक्षश्रोतःप्रमाणा—गन्धीचक्रनाभिच्छि-द्रग्रमाणा मात्रा यस्य तत्तथा, सयराहं—अक्षमात् हेलयेत्यर्थः, 'आहाकम्बिए' इत्यादि व्यक्तं, नवरं 'इए इ व'ति रचितम्—औद्देशिकभेदो यन्मोदकचूणादि पुनर्मोदकतया कूरदध्यादिकं वा वक्तरम्बकादितया लितचितं तद्रचितमित्युच्यते, इह वेनिशब्द उप्रहशनि, वाशब्दो विकल्पे,

'कान्तारभत्ते इ व'ति कान्तारम्—अरण्यं तत्र भिसुकाणां निर्वाहणार्थं यत्संस्क्रियते तत्कान्तारभवत्यमिति, 'दुच्छिकडभत्ते इ व्य'ति दुर्भिक्षभक्तं यदिभक्षुकार्थं दुर्भिक्षे संस्क्रियते, औद्देशिकादिभेदाश्चिते, 'वद्वलियाभत्ते इ व'ति वद्वलिका—दुर्दिनं 'गिलाणभत्ते इ व'ति ग्लानः सत्रारोग्याय यद्वाति तद् ग्लानभक्तं 'पाहुणगभत्ते इ व'ति प्राधूणिकः—कोऽपि कवचिद्गतो वव्यातिसिद्धये संस्कृत्य ददाति प्राधूणिकावा—साध्वादय इहायाता इति यदापवति तत्त्वाधूणिकभक्तं 'मूलभोयणे इ व'ति मूलानिपद्मासिना टिकादीनां यावक्तरणादिदं पदत्रयं दृश्यं 'कन्दमोयणे इ व'ति कन्दः—सूरणकन्दादयः 'फलभोयणे इ व'ति फलानि आन्त्रादीनां 'हरियभोयणे इ व'ति हरितानि—भद्युरतृणकटुकभाण्डादीनि 'बीयभोयणे इ व'ति बीजानि—शालितिलादीनि 'भोत्तए व'ति भोक्तुं वा 'पायए व'ति पातुं वा आधाकर्मकादिपानकादीनीति !

'अवज्ञाणायरिए'ति अपथ्यानेन—आत्मादिना आचरिता—आसेवितो यः अपथ्यानस्य वा यदाचरितम्—आसेवनं सोऽनर्थदण्ड इति, 'प्रमादायरिए'ति प्रपादेन—घृतगुडादिद्रव्याणां स्थगनादिकरणे आलस्यलक्षणेन आचरितो यस्तस्य वा यदाचरितं सोऽनर्थदण्डः प्रमादातचरितः प्रमादाचरितं वेति 'हिंसप्ययणे'ति हिंस्रस्य—खङ्गादेः प्रदानम्—अन्यस्यार्पणं निष्प्रयोजनमेवेति हिंसप्रदानं, 'पावकम्पोवएसे'ति पापकर्मपदेशः—कृष्णाद्युपदेशः प्रयोजनं विनेति, 'सावज्ञेतिकद्वु'ति यदिदं जलस्य परिमाणकरणं तञ्चलं सावधमितिकृत्वाक सावधमपि कथमित्याह—'जीवतिकद्वु'ति जीवा अकायिका एत इतिकृत्वा,

अथवा कस्मात्परिपूतं गृहातीत्यत आह—सावधमितिकृत्वा, एतदेव कुत इत्याह—जीवा इतिकृत्वा, पूतरकादिजीवा इह सन्तीतिकृत्वेति भावः । 'अएन्डउत्तिए व'ति अन्ययूथिका—अहंतसङ्कापेक्षया अन्ये शावयादयः 'चेद्याइ'ति अहंस्तेत्यानि—जिनप्रतिमाइत्यर्थः 'नन्तत्य अरहंतेहि व'ति न कल्पते, इह योऽयं नेति प्रतिषेधः सोऽन्यत्राहदयः, अहंतो वर्जयित्वेत्यर्थः, स हि किल

परिनामकवेषधारकः अतोऽन्ययूयिकदेवतावन्दनादिनिषेधे अहंतामपि वन्दनादिनिषेधो मा
भूमिदिकृत्वा ननत्येत्याघथीतं, 'उच्चावएहिं' ति उच्चावष्ट्रैः-उल्कृष्टानुल्कृष्टैः ।

'आउकखएणं' ति आयुःकर्मणो दलिकनिर्जरणेन 'भवकखएणं' ति देवभवनिवन्ध-
नमूतकर्मणां गत्यादीनां निर्जरणेनेत्यर्थः, 'ठिङ्कखएणं' ति आयुःकर्मणस्तदन्येषां च केषाञ्चित्
स्थितेविंदलनेनेति 'अनंतरं चयं चइत्त' ति देवभवसम्बन्धिनं चर्य-शरीरं त्यकल्वा-विमुच्य अथवा
'चयं चइत्त' ति च्यवनं चित्वा-कृत्येत्यर्थः, 'अहाइं' ति परिपूणानि 'दित्ताइं' ति दसानि-दर्पवन्ति
'वित्ताइं' ति वित्तानि-व्याख्यातानि शेषपदानि कूणिकवर्णकवद् व्याख्येयानि, 'तहप्पगारेसु
कुलेसु' ति इह क्वचित् कुले इत्यर्थं शेषो ६४्यः, 'पुमत्ताए' ति पुंस्त्वतया, पुरुषतयेत्यर्थः,
'पद्माद्याहिति' ति प्रत्याजनिष्वति उत्पत्त्यत इत्यर्थः, 'ठिङ्वडियं काहिंति' ति स्थितिपतितं-
कुलक्रमान्तर्भूतं पुत्रजन्मोचितमनुष्ठानं करिष्यतः

'चंदसूरदंसणियं' ति चन्द्रसूरदरशनिकभिधानं सुतजन्मोत्सवविशेषं 'जागरियं' ति
रात्रिजागरिकां सुतजन्मोत्सवविशेषमेव 'निवृत्तेऽसुरद्वायकमकरणे' ति निवृत्ते-अतिक्रान्ते
अशुद्धीनाम्-अशौचयतां जातकर्मणां-प्रवब्यापाराणां यक्तरणं-विधानं तत्तथा, तत्र 'बारसाहे
दिवसे' ति द्वादशाख्येदिवसे इत्यर्थः, अथवा द्वादशानामहां समाहारोद्वादशाहं तस्य दिवसो येनासी
पूर्णो भवतीति द्वादशाहदिवसस्तत्र 'अम्मापियरो' ति अम्मापितरी 'इमं' ति इदं वक्ष्यमाणम्, अवमिति
कद्यचिद्दृश्यते, तद्य प्राकृतदौर्लक्ष्यात्, 'एसारुयं' ति रुद्रेण लोहं-लाग्नवो चस्त्र गान्धवारुप-
भित्तेतद्वूपं 'गोणं' ति गीणं, किमुकं भवतीत्याह-

'गुणनिष्फन्तं' ति गीणशब्दोऽप्रधानेऽपि वर्तत इत्यत उवतं गुणनिष्प्रभिति, 'नाम धेऊं'
ति प्रशस्तं नामैव नामधेयम्, इह स्थाने पुस्तकान्तरे 'पंचधाइपरिग्गहिए' इत्यादि ग्रन्थो दृश्यते,
स च प्राणवद् व्याख्येयः, किञ्चिद्यतस्य व्याख्यायते- 'हत्या हत्यं संहरिज्ञमाणे' ति हस्ताख्यस्तान्तरं
संहियमाणो-नीयमानः, अङ्कादङ्कं परिभुज्यमानः-उत्सङ्गादुत्सङ्गान्तरं परिभोज्यमानः
उत्सङ्गस्यश्च सुखमनुभाव्यमानः, 'उवनद्विज्ञमाणे' ति उपनत्यमानो नर्तनं कार्यमाण इत्यर्थः,

उपगीयमानः-तथाविधबालोचितगीतविशेषिर्गीयमानोगायमानो वा 'उवलालिङ्गमाणे' ति
उपलाल्यमानः क्रीडादिलालनया 'उवगूहिज्ञमाणे' ति उपगूह्यमानः आलिङ्गयमानः 'अवया-
सिङ्गमाणे' ति अपत्रास्यमानः अपगतन्नासः क्रियमाणः, अपयास्यमानो वा उल्कण्ठाति-
रेकाननिर्दयालिङ्गनेनापीड्यमानः, अप्रयास्यमानो वा समीहितपूरणेन प्रयासमकार्यमाणः, 'परि-
वंदिज्ञमाणे' ति परिवन्धमानः स्तूयमानः, परिचुम्ब्यमान इति व्यक्तं, 'परंगिज्ञमाणे' ति परम्पर्यमाणः
घड्कम्ब्यमाणः, एतेषां च संहियमाणादिपदानां द्विर्दधनमार्भीक्षण्यविवक्षयेति 'निव्याधायं' ति
निर्वतं निव्याधितं च यदिग्गिरिकन्दरं तदालीन इति । अथाधिकृतवाचना 'साइरेगङ्गवरिसजायगं' ति
सातिरेकाण्यष्टी वर्षणि जातस्य यस्य स तथा तं 'अत्यउ' ति अर्थतो व्याख्यानतः 'करणओ
य' ति करणतः प्रयोगत इत्यर्थः ।

'सेहावेहिति' ति सेघयिष्वति निष्वादयिष्वति 'सिक्खावेहिति' शिक्षयिष्वति अस्यासं
कारयिष्वति 'विश्वयपरिणयमेते' ति कवचित्तन्न विज्ञ एव विज्ञकः स चासी परिणममात्रश्च-
बुद्ध्यादिपरिणामवानेव विज्ञकपरिणतमात्रः, इह मात्राशब्दो बुद्ध्यादिपरिणामस्थाभि-
नवत्वख्यापनपरः, 'नवंगसुतपडिबोहिए' ति नवाङ्गानि द्वे श्रोत्रे द्वे नेत्रे द्वे ध्याणे एका च जिङ्गा

त्योगेका मनश्चैकमिति तानि सुमानीद सुमानि बाल्यादव्यक्तचेतनानि प्रतिबोधितानि—यौवनेन व्यक्तचेतनावन्ति कृतानि यस्य स तथा,

—आह च व्यवहारभाष्ये—‘सोत्ताइं नव सुत्ताइं’ इत्यादि, ‘हयजोही’ति हयेन—अश्वेन युध्यत इति हययोधीएऽतः योऽी बाहुदोऽी च, ‘लाहुप्रमर्दी’ति लाहुप्रमर्दी अमृत्युं तीति बाहुप्रमर्दी ‘वियालचारी’ति साहसिकत्वाद्विकालेऽपि रात्रावपि चरतीति विकालचारी, अत एव साहसिकः—सात्त्विकः ‘अलं भोगसमत्ये’ति अत्यर्थं भोगानुभवनसमर्थः, ‘नो सज्जिहिति’ ति न सङ्गः—सम्बन्धकरिष्यति ‘नोरज्जिहिति’तिन रागं—प्रेम भोगसम्बन्धहेतुं करिष्यति ‘नोगज्जिहिति’ति नाप्राप्तभोगेष्वाकाङ्क्षाकरिष्यतीति ‘नोअज्जोबवज्जिहिति’ति नाध्युपत्त्यते—नात्यन्तं तदेकाग्रमना भविष्यतति

‘सेजहानामए’ति सेइति अथशब्दार्थं अथशब्दश्च वाक्योपक्षेपार्थः, नामेति सम्भावनायाम, एवंशब्दो वाक्यालङ्कारार्थः, ‘उप्पलेति वा’ उत्पलमिति वा, उत्पलादिपदानां चारर्थभेदो वर्णादिभिर्लोकतोऽवसेयो, नवरं पुण्डरीकं—सितपर्यं ‘पंकरएण’ति पङ्क—कर्दमः स एव रजः पद्मस्वरूपोपरज्जनात् श्लक्षणावववरूपत्वेन वा रेणुतुल्यत्वादिति, ‘कामरएण’ति कामः—शब्दो रूपं च स एव रजः कामरजस्तेन ‘भोगरएण’ति मोगो—गन्धो रसः स्पर्शश्च ‘मितनाइनियग-सयणसंबंधिपरिजणेण’ति मित्राणि—सुहृदः ज्ञातयः—सजातीयाः निजका—प्रातुपुत्रादयः स्वजनामातुलादयः सम्बन्धिनः—श्वशुरादयः परिजनो—दासादिपरिकरः ‘केवलं बोहिं बुज्जिहिइ’ति विशुद्धं सम्यग्दर्शनमनुभविष्यति तद्दस्यत इत्यर्थः,

‘अनन्ते’त्वादि, ‘अनन्तम्’—अनन्तार्थविषयत्वात् ‘अनुत्तरं’ सर्वोत्तमत्वात् ‘निर्व्याधितं’ कटकुट्यादिभिरप्रतिहतत्वात् ‘निरावरणं’ ज्ञायिकत्वात् ‘कृत्स्नं’ सकलार्थग्राहकत्वात् ‘प्रतिपूर्णं’ सकलस्वांशसमन्वितत्वात् ‘केवलवरणनणदंसणे’ति केवलम्—असहायं अत एव वरं ज्ञानं च दर्शनं चेति ज्ञानदर्शनं ततः प्रावपदाभ्यां कर्मधारयः, तत्र ज्ञानं—विशेषावबोधरूपमिति दर्शनं—सामान्यावबोधरूपमिति, ‘हीलणाओ’ति जन्मकर्ममर्मोद्घवृन्ननानि ‘निदणाओ’ति मनसा कुत्सनानि ‘खिसणाओ’ति तान्येव लोकसमक्षं ‘गरहणाओ’ति कुत्सनान्येव च गर्हणीयसमक्षाणि ‘तज्जणाओ’ति शिरोऽङ्गुल्यादिस्कोरणतो ज्ञास्यसि रे जाल्मेत्यादिभणनानि ‘तालणाओ’ति ताङ्नाः—चपेटादिवानानि ‘परिभवणाओ’ति आभाव्यार्थपरिरेण न्यकिङ्ग्रायाः,

‘पव्वहणाओ’ति प्रव्ययना—भयोत्पादनानि ‘उद्धावय’ति उल्कृष्टेतराः ‘गामकंटय’ति इद्वियग्रामप्रतिकूलाइति ‘सिज्जिहिइ’ति सेत्यति—कृतकृत्यो भविष्यति ‘बुज्जिहिइ’ति मोत्पत्ते—समस्तार्थान् केवलज्ञानेन ‘मुज्जिहिइ’ति मोत्पत्ते सकलकर्माणीः ‘परिनिव्वाहिइ’ति परिनिवास्यति कर्मकृतसन्तापाभावेन शीतीभविष्यति, किमुक्तं भवति ? —‘सम्बुद्धुक्खाणमंतं काहिइ’ति व्यक्तमेवेति १४

मू. (५१) से इसे गामागर जाव सन्निवेसेसु पव्वहया समणा भवति, तंजहा—आयरियपडिनीया उवज्ज्ञायपडिनीया कुलपडिनीया गणपडिनीया आयरियउवज्ज्ञायाणं अवसकारगा अवण्णकारगा अकित्तिकारगा बहूहिं असम्बादुभावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदुभयं च बुग्गाहेमाणा बुप्पाएमाणा विहरिता—

—बहूहिं वासाइं सामण्णपरियागं पाउण्णति बहु० तस्स ठाणस्स अनालोइयअपडिक्कंता

कालमासे कालं किञ्चा उक्तोसेण लंतए कप्ये देवकिब्बिसिएसु देवकिब्बिसियत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गती तेरसागरोबमाइ ठिती अनाराहगा सेसं तं चेव १५ ।

से जे इमे सन्निष्ठिदिवतिरिक्खजोगि इ पदत्तया १८५३, तंजहा-अलयत छहयरा यलयरा, तेसिं अत्येगइयाणं सुभेणं परिणामेणं पसत्येहि अज्ञवसाणेहि लेसाहिं विसुज्ज्ञमाणाहि तयावरणिज्ञाणं कम्पाणं छओबसमेणं ईहाबूहमगणगवेत्याणं करेमाणाणं सन्नीपुव्वजाईसरणे समुप्यज्ञइ ।

तएणं ते समुप्पन्नजाइसरा समाणा सयमेव पंचाणुव्वयाइं पडिक्कांति पडिक्किता बहूहिं सीलव्ययगुणवेरमणपद्मक्खाणपोसहोबवासेहि अप्पाणं भावेमाणा बहूइं वासाइं आउयं पालोति पालिता भतं पद्मक्खांति हूइं भताइं अणसणाए छेयंति २ ता आलोइयपडिक्कांता समाहियता कालमासे कालं किञ्चा उक्तोसेणं सहस्रारो कप्ये देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गती अद्वारस सागरोबमाइ ठिती पन्ता, परलोगस्स आराहगा, सेसं तं चेव १६ ।

से जे इमे गामागर जाव सनिवेसेसु आजीविका भवंति, तंजहा-दुघरंतरिया तिघरंतरिया सत्यरंतरिया उप्पलयेटिया धरसमुदानिया विजुअंतरिया उड्डियासमणा, तेणं एयास्त्वेणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासाइं परियायं पाउणिता कालमासे कालं किञ्चा उक्तोसेणं अद्वाए कप्ये देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गती बावीसं सागरोबमाइ ठिती, अनाराहगा, सेसं तं चेव १७ ।

से जे इमे गामागर जाव सन्निवेसेसु पञ्चइया समणा भवंति, तंजहा-अनुक्तोसिया परपरिवाइया शूइकम्मिया भुजो २ कोउयकारका, ते णं एयास्त्वेणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणांति पाउणिता तस्स ठाणस्स अणालोइयअपडिक्कांता कालमासे कालं किञ्चा उक्तोसेणं अद्वाए कप्ये आभिओगिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गई बावीसं सागरोबमाइ ठिई परलोगस्स अणाराहगा, सेसं तं चेव १८ ।

से जे इमे गामागर जाव सन्नि वेसेसु निन्हगा भवंति, तंजहा बहुया ? जीवपएसिया २ अब्बतिया ३ सामुच्छेइया ४ दोकिरिया ५ तेरासिया ६ अबछिया ७ इष्टेते सत्त पवयणनिन्हगा केवल घरियालिंगसामण्णा मिच्छाद्विष्टी बहूहिं असञ्चाबुद्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदुभयं च कुणाहेमाणा कुप्पाएमाणा विहरिता बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणांति २ कालमासे कालं किञ्चा उक्तोसेणं उवरिमेसु गेवेजेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गती एकतीसं सागरोबमाइ ठिती, परलोगस्स अनाराहगा, सेसं तं चेव १९ ।

से जे इमे गामागर जाव सन्नि वेसेसु मणुया भवंति, तंजहा-अप्पारंभा अप्पपरिगहा धम्मिया धम्माणुया धम्मिङ्गा धम्मखाई धम्मपलोइया धम्मपलञ्जणा धम्मसमुदायारा धम्मेणं चेव वित्ति कप्येमाणा सुसीला सुव्यया सुप्पडियानंदा साहूबहिं एकद्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जावज्ञीवाए एकद्वाओ अपडिविरया एवं जाव परिग्नहाओ

एकद्वाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोहाओ पेज्जाओ कलहाओ अब्बक्खाणाओ पेसुन्नाओ परपरिवायाओ अरतिरतीओ मायामोसाओ मिच्छादंसणसञ्चाओ पडिविरया जावज्ञीवाए एकद्वाओ अपडिविरया, एकद्वाओ आरंभसमारंभाओ पडिविरया जावज्ञीवाए एकद्वाओ अपडिविरया, एकद्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया जावज्ञीवाए एकद्वाओ अपडिविरया एगद्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया जावज्ञीवाए एकद्वाओ पयणपयावणाओ अपडिविरया,

एकद्वाओ लोहापिण्डिणतज्जणतालणवहबंधपरिकिलेसाओ पडिविरया जावजीवाए एकद्वाओ अपडिविरया,

—एकद्वाओ णहाणमहणवणगविलेवणसद्फरिसरसलवगंधमलालंकाराओ पडिविरया जावजीवाए एकद्वाओ अपडिविरया, जेयावणे तहप्पगारा सावज्जोगोवहिया कम्ता परपा णपरियावणकरा कर्त्ति तओ जाव एकद्वाओ अपडिविरया तंजहा-समणोवासगा भवंति,

अभिगयजीवाजीवा उवलछपुण्णुपावा आसवसंवरनिअरकिरियाअहिगरणबंध-मोक्खकुसला असहेज्जाओ देवासुरनागजक्खरक्खसकिन्नरकिंपुरिसगूलगंधव्वमहोरगाइएहि देवगणेहिं निगंथाओ पावयणाओ अणइक्कमणिज्ञा निगंथे पावयणे निसंकिया णिक्खंखिया निव्वितिगिच्छा लद्धुड्हा गहियड्हा पुच्छियड्हा अभिगयड्हा विणिच्छियड्हा अहुमिंजपेमाणुरागत्ता अयमाउसो ! निगंथे पावयणे अड्हे अयं परमड्हे सेसे अणड्हे ऊसियफलिहा अवंगुथदुवारा चियत्तंतेउपरघरदारप्पवेसा चउद्धसद्धुदिष्टपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्भं अनुपालेत्ता समणे निगंथे कासुएसणिज्ञेण असनपानखाइमसाइमेण बत्थपडिग्गहकंबलपाथपुंथछणेण औसहभेसज्जेण पडिहारएण य पीढफलगसेज्ञासंधारएण पडिलाभेमाणा विहरंति विहरित्ता भत्तं पद्धक्खंति ते बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदिति छेदित्ता आलोइयपडिकंता समाहिपत्ता कालमासे कालं किद्या उक्कोसेण अझ्युए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसि गई बावीसं सागरोवमाइं ठिई आराहया सेसं तहेव २० ।

सेजेइमे गामागर जावसलिवेसेसु मणुआ भवंति, तंजहा-अनारंभा अपरिग्रहा धम्मिया जाव कप्पेमाणा सुसीला सुव्वया सुपडियानंदा साहु सव्वाओ पाणाइवाआओ पडिविरया जाव सव्वाओ परिग्रहओ पडिविरया सव्वाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोभाओ जाव मिच्छादंस-णसङ्गाओ पडिविरया सव्वाओ आरंभसमारंभाओ पडिविरया सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया

सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया सव्वाओ कुट्टणपिण्डिणतज्जणतालणवहबंध-परिकिलेसाओ पडिविरया सव्वाओ णहाणमहणवणगविलेवणसद्फरिसरसलवगंधमलालंकाराओ पडिविरया जेयावणे तहप्पगारा सावज्जोगोवहिया कम्ता परपा णपरियावणकरा कर्त्ति तओवि पडिविरया जावजीवाए से जहानामए अनगारा भवंति-

इरियासमिया भासासमिया जाव इणमेव निगंथं पावयणं पुरओकाउ विहरंति तेसि णं भगवंताणं एणं विहारेणं विहरमाणाणं अत्येगइयाणं अणंते जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पञ्च, ते बहूइं वासाइं केवलिपरियागं पाउणंति जाव पाउणित्ता भत्तं पद्धक्खंति भत्तं २ बहूइं भत्ताइं अणसणाइ छेदेति२ ता जस्तड्हाए कीरइ णग्ग भावेऽ अंतं करंति, जेसिपि य णं एगइयाणं नो केवलवरनाणदंसणे समुप्पञ्च ते बहूइं वासाइं छउमत्यपरियागं पाउणन्ति२ आबाहे उपन्ने वा अनुप्पन्ने वा भत्तं पद्धक्खंति,

ते बहूइं भत्ताइं अणसणाए चेदेति२ ता जस्तड्हाए कीरइ नग्गभावे जावतम्हुमाराहित्ता चरिमेहिं ऊसासणीसासेहिं अनंतं अनुत्तरं निव्वाधायं निरावरणं कसिणं पडिपुन्लं केवलवरनाणदंसणं उप्पाडिति, तओ पच्छा सिज्जिहिति जाव अंतं करोहिति ।

एगद्वापुण एगे भयंतारो पुब्बकम्मावसेसेण कालमासे कालं किद्या उक्कोसेण सव्वद्वसिद्धे

महानविमाणे देवता ए उवचत्तारो भवन्ति, तहिं तेसि गई तेतीसं सागरोवमाइं ठिई आराहगा, सेसं तं चेव २९ ।

से जेइमेगाभागर जाव सन्निवेसेसु मणुआ भवन्ति, तंजहा—सब्बकामविरया सब्बरागविरया सब्बसंगातीता सब्बसिणेहातिकंता अङ्कोहा निकोहा खीणकोहा एवं माणमायालोहा अणुपुव्वेण अडु कम्पपयडीओ खवेता उपि लोयगपइद्वाणा हवन्ति ॥

बृ. 'अयसकारग'ति पराक्रमकृता सर्वादिग्गमिनी वा प्रख्यातिर्यशः तवतिषेधादवशः 'अवर्णकारय'ति अवज्ञा—अनादरः अवर्णो वा—वर्णनाया अकरणं 'अकितिकारग'ति दानकृता एकदिग्गमिनी वा प्रसिद्धिः कीर्तिस्त्रिषेधादकीर्तिः 'असञ्चावुद्भावणाहिं'ति असद्भावानाम्—अविद्यमानार्थनामुद्भावना—उठेक्षणानि असद्भावोद्भावनास्ताभिः 'मिद्धत्ताभिनिवेसेहि य'ति मिद्धात्वे—वस्तुविपर्यसि मिद्धात्वाद्वा—मिद्धादर्शनाख्यकर्मणः सकाशाद् अभिनिवेशाः—चित्तावष्टभामिद्धात्वाभिनिवेशास्तैः 'वुगाहेमाण'ति व्युद्याह्वमाणः—कुणहे योजयन्तः 'वुप्पाएमाण'ति व्युत्पादयमानाः—असद्भावोद्भावनासु समर्थीकुर्वन्त इत्यर्थः, 'अणालोइय-अपडिक्कंत'ति गुरुणां समीपे अकृतालोचनास्ततो दोषादनिवृत्ताश्चेत्यर्थः, एतेषां च विशिष्टशामण्यजन्यं देवतावं प्रत्यनीकताजन्यं च किल्बिषिकत्वं, ते हि चण्डालप्राया एव देवमध्ये भवन्तीति १५ ॥

'सण्णीपुव्वजाईसरणे'ति संज्ञिनां सतां या पूर्वजातिः—प्राक्तानो भवस्तस्या यत्स्मण् तत्तथा १६ ॥

आजीविकागोशालकमतानुवर्तिनः 'दुधरंतरिय'ति एकत्र गृहे भिक्षां गृहीत्वा येऽभिग्रहविशेषाद् गृहद्वयमतिकम्यपुनर्भिक्षां गृहन्ति न निरनन्तरमेकान्तरं वा ते द्विगृहान्तरिकाः, द्वे गृहे अन्तरं भिक्षाग्रहणे येशामस्ति ते द्विगृहान्तरिका इति निर्वयनम्, एवं त्रिगृहान्तरिकाः समगृहान्तरिकाश्च 'उप्पलब्देटिय'ति उप्पलवृत्तानि नियमविशेषात् ग्राह्यतया भैक्षत्वेन येषां सन्ति ते उप्पलवृत्तिकाः 'धरसमुदानिय'ति गृहसमुदानं—प्रतिगृहं भिक्षा येषां ग्राह्यतयाऽस्ति ते गृहस-मुदानिकाः 'विद्युयंतरिय'ति विद्युति सत्यां अन्तरं भिक्षाग्रहणस्य येषामस्ति ते विद्युदन्तरिकाः, विद्युतस्प्याते भिक्षांनाटन्तीति भावार्थः, 'उद्दियासमण'ति उद्दिका—महामृण्ययो भाजनविशेषस्तत्र प्रविष्टा ये भ्रम्यन्ति—तपस्यन्तीत्युत्तिकाश्रमणाः, एषां च पदाना मुद्रेक्षया व्याख्या कृतेति १७ ।

'असुकोसिय'ति आत्मोल्कर्णोऽस्ति येषां ते आत्मोल्कर्षिकाः, 'परपरिवाइय'ति परेषां परिवादो—निन्दाऽस्ति येषां ते परपरिवादिकाः 'मूढकम्पिय'ति मूढिकर्म—ज्वरितानामुपद्रवरक्षार्थी भूतिदानं तदस्ति येषां ते भूतिकर्मिकाः, 'भुजो भुजो कोउगकारग'ति भूयो भूयः—पुनः पुनः कौतुकं—सीमाग्यादिनिमित्तं परेषां स्नपनादि तल्कर्तारः कौतुककारकाः 'आभिओगिएसु'ति अभियोगे—आदेशकर्मणि नियुक्ता आभियोगिका आदेशकारिण इत्यर्थः, एतेषां च देवत्वं चारित्रादभियोगिकत्वं चात्मोल्कर्षदिरिति १८ ।

बहुषु समयेषु उत्ता—आसक्ताः बहुभिरेव समयैः कार्यं निष्पद्धते नैकसमयेनेत्येवविद्यवादिनो बहुरताः—जमालिमतानुपातिनः, 'जीवपएसि'ति जीवः प्रदेश एवैको येषां मतेन ते जीवप्रदेशाः, एकेनापि प्रदेशेन न्यूनो जीवो न भवत्ययो येनैकेन प्रदेशेन पूर्णः सन् जीवो भवति स एवैकः

प्रदेशो जीवो भवतीत्येवंविधवादिनस्तिष्यगुप्ताचार्यमताविसंवादिनः ‘अब्वत्तिय’ति अव्यक्तं समस्तमिदंजगत् साध्वादिविषये श्रमणोऽयैदेवो वाऽयमित्यादिविधिकतप्रतिभा- सोदयाभावात्ततश्चाव्यक्तं वस्तिवति मतमस्ति येषां ते अव्यक्तिकाः, अविद्यमाना वा साध्वादिव्यवितरेषामितक्यव्यक्तिकाः आषाढाचार्यशिष्यमतान्तः पातिनः ‘सामुच्छेइय’ति नारकादिभावानां प्रतिक्षणं समुच्छेदं-क्षयं वदन्तीति सामुच्छेदिकाः अश्वमित्रमतानुसारिणः ‘दोकिरिय’ति द्वे क्रिये-शीतवेदनोष्णवेदनादिस्वरूपे एकत्र समये जीवोऽनुभवतीत्येवं वदन्ति ये ते हौकिया गङ्गाचार्यमतानुवर्तिनः ‘तेरासिय’ति त्रीन् राशीन् जीवाजीवानोजीवस्पान् वदन्ति ये ते त्रैराशिकः रोहगुप्तमतानुसारिणः, ‘अब्द्धिय’ति अब्द्धं सल्कर्म कञ्चुकवत्साश्वर्तः स्यृष्टमात्रं जीवं समनुगच्छन्तीतयेवं वदन्तीत्यब्द्धिकाः गोषामाहिलमतादलम्बिनः,

उपलक्षणं यैतत् सक्रियावर्तिव्यापश्चदर्शनानामन्येषामपीति, ‘पवयणनिष्ठय’तिप्रवचनं-जिनागमं निष्ठुवते-अपलपन्त्यन्यथा तदेकदेशस्याभ्युपगमात्ते प्रवचननिष्ठवकाः, केवलं ‘चरियालिंगसामण्णा मिच्छादिष्टी’ति मिथ्यादृष्ट्यस्ते विपरीतबोधाः नवरं चर्यया-भिक्षाटनादिक्रियया लिङ्गेन च-रजोहरणादिर्ना सामान्याः-साधुतुल्या इति १९ ।

‘धम्मिय’ति धर्मेण-श्रुतचारित्रलपेण चरन्ति ये ये ते धार्मिकाः, कुत एतदेवमित्यत आह-‘धम्माणुअ’ति धर्म-श्रुतरूपमनुगच्छन्ते ये ते धमानुगाः, कुत एतदेवामेत्यत आह-‘धम्मेष्ट’ति धर्मः श्रुतरूपएवेष्टो-वल्लभः पूजितो वा येषां ते धर्मेष्टाः धर्मिणं वेष्टाः धर्मीष्टाः अथवा धर्मेऽस्ति येषां ते धर्मिणः त एव चान्येभ्योऽतिशयवन्तो धर्मिष्टाः, अत एव ‘धम्मकछाइ’ति धर्ममाख्यान्ति भव्यानां प्रतिपादयन्तीति धर्मख्यायिनः धर्माद्वा ख्यातिः-प्रसिद्धिर्येषां ते धर्मख्यातयः, ‘धम्मपलोइय’ति धर्म प्रलोकयन्ति-उपादेयतया प्रेक्षन्ते पाषण्डिषु वा गवेषयन्तीति धर्मप्रलोकिनः, धर्मगवेषणानन्तरं वा ‘धम्मपलञ्जण’ति धर्मे प्ररज्यन्ते ये ते धर्मप्ररज्यनाः,

ततश्च ‘धर्मसमुदाचार’ति धर्मरूपचारित्रात्मकः समुदाचारः-सदाचारः सप्रमोदो वाऽऽयारो येषां ते धर्मसमुदाचाराः, अत एव ‘धम्मेण वेव वित्ति कप्येमाण’ति धर्मेणैव-चारित्राविरोधेन श्रुताविरोधेन वा वृत्तिं-जीविकां कल्पयन्तः-कुर्वणा विहरन्तीति योगः, ‘सुव्यय’ति सद्गताः शोभनचित्तवृत्तिवितरण वा, ‘सुप्तडियानंदा साहूहिं’ति सुषु प्रत्यानन्दः-विताङ्गादो येषां ते सुप्रत्यानन्दः साधुयु-विषयभूतेषु अथवा साहूहिंतिउत्तरवाक्येसम्बध्यते, ततश्च साधुभ्यः सकाशात् साधवन्तिके इत्यर्थः,

‘एगद्वाओ पाणाइवायाओ’ति एकस्मात् न सर्वस्मात् पाठान्तरे ‘एगइयाओ’ति तत्र एकक एव एककिकः तस्मादेककिकात्, इत इदं सुत्रंप्रायः प्रागुक्ताचार्यनवरं ‘मिच्छादंसणसल्लाओ’ति इह मिथ्यादर्शनं-तज्जन्यान्ययूथिकवन्दनादिका क्रिया ततो भावतो विरताः राजाभियो-गादिभिस्त्वाकारैरविरता इति, ‘कुट्टणपिष्टुणतञ्जणतालणवह्वंधपरिक्लेसाओ’ति कुट्टनं-खदिरादेरिव छेदविशेषकरणं पिष्टुनं-वस्त्रादेरिव मुद्गरादिना हननं तर्जनं-परं प्रति झास्यसि रे जालभेत्यादिभणनं-

ताडनं-घपेटादिना हननं तालनं वा गृहद्वारादेस्तालकेन स्थगनं वधो-मारणं बन्धो—रङ्गादिना यन्त्रणं परिक्लेशो-बाधोत्पादनं ‘सावज्जजोगोवहिय’ति सावधयोगा औपधिका-मायाप्रयोजनाः कषायप्रत्यया इत्यर्थः उपकरणप्रयोजना वा ये ते तथा ‘कम्भंत’ति

व्यापारांशाः, वाचनान्तरे 'सावज्ञा अबोहिया कम्पंत' ति अत्र अबोधिकाः अविद्यमानबोधिका वेति, एवं सामान्येनोक्तानां मनुष्याणां विशेषनिर्देशार्थमाह—'तंजह' ति त एते इत्यर्थः 'से जहानामए' ति कवचित्तत्राप्ययमेवार्थः २० ।

'आबाहे' ति रोगादिवाधायां 'एगद्वा पुण एगे भयंतारो' ति एका—असाधारणगुणत्वाद् अद्वितीया मनुजभवभाविनी वा अर्चा—बोन्दिस्तनुर्येषां ते एकार्चाः, पुनःशब्दः पूर्वोक्तायपिक्षया उत्तरवाक्यार्थस्य विशेषधोतनार्थः, एके—केवलज्ञानभाजनेभ्योऽपरे 'भयंतारो' ति भक्तारः—अनुष्ठानविशेषस्य सेवयितारो भयत्रातारो वा, अनुस्वारस्त्वलाक्षणिकः, 'पुञ्चकम्बावसेसेण' क्षीणावशेषकर्मणा देवतयोत्पत्तारो भवन्तीति योगः २१ ।

'सब्वकामविरय' ति सर्वकामेभ्यः—समस्तशब्दादिवषयेभ्यो विरता—निवृत्तास्तेषु वा विरया—विगतीत्युक्त्या ये ते तथा, यतः 'सब्वरागविरय' ति सर्वरागात्—समस्ताद्विषया—गिमुख्यहेतुभूतात्मपरिणामविशेषाद्विरता—निवृत्तायेतेतथा, 'सब्वसंगातीत' ति सर्वस्मात्सङ्कात्—मातापित्रादिसमावन्धादतीताः—अपक्रान्ताः सर्वसङ्कातीताः यतः 'सब्वसिणीहाइक्षंत' ति सर्वस्नेहं—मात्रादिसम्बन्धहेतुं अतिक्रान्ताः—त्यक्तवन्तो ये ते सर्वस्नेहातिक्रान्ताः 'अक्षोह' ति क्रोधविफलीकरणात् 'निक्षोह' ति उदयामावात्, एतदेव कुत इत्याह—'खीणक्षोह' ति क्षीणक्रोधमोहनीयकर्मण इत्यर्थः, एकार्था वैते शब्दाः २२ ॥

मू. (५२) अनगारेण भंते ! भाविअप्या केवलिसमुद्घाएण समोहणिता केवलकर्पं लोयं फुसित्ता यं चिद्गुड़ ? , हंता चिद्गुड़, से नूणं भंते ! केवलकर्पे लोए तेहिं निझरापोग्गलेहिं - फुडे ?, हंता फुडे,

छउमत्ये यं भंते ! मणुस्से तेसिं निझरापोग्गलाणं किंचि वर्णेण वर्णं गंधेण गंधं रसेण रसं फासेण फासं जाणइ पासइ ?, गोयमा !, नोइणडे समडे, से केणडेणं भंते ! एवं चुच्छइ—छउमत्ये यं मणुस्से तेसिं निझरापोग्गलाणं नो किंचि वर्णेण वर्णं जाव जाणइ पासइ ?,

गोयमा, अयं यं जंबुदीवे २ सब्वदीवसमुद्घाणं सब्वब्लंतरए सब्वखुड्डाए वड्डेतेल्लपूयसंठाण-संठिए वड्डे रहचक्कवालसंठाणसंठिए वड्डे मुक्खरकण्णियासंठाणसंठिए वड्डे पडिपुन्लवंद-संठाणसंठिए एकं जोयणसयसहस्रं आयामविक्खंभेणं तिण्णि जोयणसयसहस्राहं सोलसहस्राहं दोन्नि य सत्तावीसे जोयणसए तिन्नि य कोसे अड्डाकीसं च धनुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलियं च किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पन्नते, देवे यं महिड्डीए महजुहए महब्बले महाजसे महासुक्खे महाणुभावे सविलेवणं गंधसमुग्गयं गिणहुड्डस २ तं अवदालोइ तं २ जाव इणामेवतिक्कुड्डकेवलकर्पं जंबुदीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं तिसत्तखुतो अनुपरिआहिता यं हव्वमाग्वडेओ,

से नूणं गोयमा ! से केवलकर्पे जंबुदीवे २ तेहिं घाणपोग्गलेहिं फुडे ?, हंता फुडे, छउमत्ये यं गोयमा ! मणुस्से तेसिं घाणपोग्गलाणं किंचि वर्णेण वर्णं जाव जाणंति पासंति ?, भगवं ! नो इणडे समडे, से तेणडेणं गोयमा ! एवं चुच्छइ छउमत्ये यं मणुस्से तेसिं निझरापोग्गलाणं नो किंचि वर्णेण वर्णं जाव जाणओइ पासइ, एसुहुमा यं ते पोग्गला पन्नता, समणाउसो ! सब्वलोयं पि य यं ते फुसित्ता यं चिद्गुड़ति ।

कम्हा यं भंते ! केवली समो हणंति ? कम्हा यं केवली समुद्घायं गच्छंति ?, गोयमा ! केवलीयं चतारि कम्पंसा अपलिक्खीणा भवंति, तंजह—

वेयणिदञ्जं आउयं नामं गुतं, सब्बवहुए से वेयणिज्ञे कम्भे भवइ, सब्बत्थोवे से आउए कम्भे भवइ, विसमं समं करेइ बंधणेहि ठिझहिं य, विसमसमकरणयाए बंधणेहि ठिझहिं य एवं खलु केवली समोहणंति एवं खलु केवली समुग्धायं गच्छति । सब्बेवि णं भंते ! केवली समुग्धायं गच्छति ?, नो इण्डे समडे,

३. तदेवपुक्तो विवक्षितोपपातः, अधुनाऽनन्तरोक्तसिद्धोपपातसम्बन्धेन तत्कारणभूत-समुद्धातादिवक्तव्यतां दर्शयश्चाह- 'अनागारेण' मित्यादि व्यक्तं, नवर 'केवलिसमुग्धाएण' ति नक्षायादिसमुद्धातेन 'समोहए' ति समवहतो-विक्षिप्तप्रदेशः 'केवलकर्यं' ति केवलज्ञानकल्पं सम्पूर्णमित्यर्थः, वृद्धव्याख्या तु केवलः-सम्पूर्णः कल्पत इति कल्पः-स्वकार्यकरणसमर्थः वस्तुलुप इतियावत्, केवलश्चासी कल्पथेति समासोऽतस्तं 'निजरापोग्लेहिं' ति निजराप्रधानाः पुद्गला निजरापुद्गलाः, जीवेनाकर्मतामापादिताः कर्मप्रदेशा इत्यर्थः, अतस्तीर्निजरापुद्गलैः 'फुडे' ति सृष्टे व्यापः 'छउमत्थे ण' ति छउस्थो निरतिशयज्ञानयुक्त इह प्रतिपत्तव्यो यतः छउस्थोऽपि विशिष्टावधिज्ञानयुक्तो निजरापुद्गलान् जानक्त्येव 'रुवगयं(चेद)लहड सब्ब' मिति वचनात् 'वणेणवणं' ति याँ॒न-वर्णतया याथात्म्येनेत्यर्थः वर्ण-कालवणादिकं जानाति विशेषतः पश्यति सामान्यतः, 'नो इण्डे' ति नायमर्थः 'समडे' ति समर्थः-सङ्गतः, कर्मपुद्गलानासारातिशयज्ञान-गम्यत्वात्,

'सब्बव्यंतराए' ति सर्वाभ्यन्तरकः 'सब्बखुड्हाए' ति सर्वक्षुद्धकः, दीर्घत्वं चात्र प्राकृतत्वात्, 'वडे' ति वृत्तः, वृत्तश्च मोदकवद्धघनवृत्तोऽपि स्यादतस्तद्यवच्छेदेन प्रतरवृत्तताभिधानार्थमाह- 'तेलापूयसंठाणसंठिए' ति उपलक्षणत्वादस्य धृतापूपादेष्यत्र ग्रहः, 'रहचक्कवाल' ति चक्रवालं-मण्डलं मण्डलत्वर्धमयोगात् रथचक्रमपि रथचक्रवालं 'पुक्खरकण्णिय' ति पद्मबीजकोशः, 'जाव इणामेवत्तिकट्टु' ति यावदिति परिमाणार्थस्तावदित्यस्य गम्यमानस्य सब्बपेसः;

'इणामेव' ; ति इदं-गमनम्, एवमिति-चपुटिकास्पशीग्रत्वावेदकहस्तव्यापारोपदर्शनपरः, अनुस्वाराश्ववणं च प्राकृतत्वात्, छिर्वचनं च शीघ्रतातिशयोपदर्शनपरम्, इतिरुपप्रदर्शनार्थः, कृत्वा-विधाय 'तिहिं अच्छरानिवाएहिं' ति तिसृभिश्चपुटिकाभिरित्यर्थः 'तिसत्तखुतो' ति त्रिगुणाः सप्तत्रिसप्तत्रिसप्तवारास्त्रिः सप्तकृत्वः एकविंशतिवाराइत्यर्थः, 'हव्यं' ति शीघ्रं 'घाणपोग्लेहिं' ति गम्यपुद्गलैः, इह स्थाने यावदित्यस्य सब्बपेक्षस्तावदित्ययंशब्दो धृश्यते, 'एसुहुमाणं' ति एतत्सूक्ष्माः, कोऽर्थः ? एवं नाम सूक्ष्मास्ते यथा तांश्छद्यस्थो वणादिभिर्न जानातीति

'समणाउस्तो' ति हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !, अथवा श्रमणश्चासावायुष्मांश्चेति समासस्तस्यामन्त्रणं हे श्रमणयुष्मन् !, यथा अतिसूहमत्वादगम्यपुद्गलान् जानातीत्येव निजरापुद्गलानपीति धृत्यात्म्यः । 'कम्हाणं भंते ! केवली समोहणंति' ति समवधान्ति-प्रदेशान् दिक्षु प्रक्षिपन्ति, एतदेव सुखप्रतिपत्तये दाक्षान्तरेणाह- 'कम्हाणं केवली समुग्धायं गच्छति' ति, 'अपलिक्खीणे' ति स्थितेरक्षयात् 'अवेदया अनिज्ञिण' ति कवचिद्-धृश्यते, तत्र अवेदितास्तद्रसस्याननुभूतत्वात् अनिर्जीणः-तत्त्वदेशानां जीवप्रदेशोऽपरिशटनात् 'बहुए से वेयणिज्ञे' ति से-तस्य केवलिनो यः समुद्धातं प्रतिपद्यते न पुनः सर्वस्यैव, केषाच्छिदकृतसमुद्धातानामपि समभावस्येष्टत्वात् 'बंधणेहिं' ति प्रदेशवन्धानुभागवन्धावाश्रित्येत्यर्थः, 'ठिझहिं य' ति स्थितिबन्धविशेषानाश्रित्येत्यर्थः, 'विसमसमकरणयाए बन्धणेहिं ठिझहिं य एवं खलु केवली समोहणंति' इहैवमक्षरघटना-एवं खलु विषमसमकरणाय बन्धनादिभिः केवलिनः समुद्धातयन्तीति ।

मू. (४३) 'अकित्ता णं समुग्धायं, अनंता केवली जिणा ।
जरामरणविष्यमुक्ता, सिंहि बरगडं गया ॥

मू. (४४) कइसमए णं भंते ! आउञ्चीकरणे पन्तते ?, गोयमा ! असंखेष्यसमझए
अंतोमुहुतिए पन्तते ।

केवलिसमुग्धाए णं भंते ! कइसमझए पन्तते ?, गोयमा ! अहुतमझए पन्तते, तंजहा—पढमे
समए दंडं करेइ विडए समए कवाडं करेइ तर्हए समए मंथं करेइ चउत्थे समए लोयं पूरेइ पंचमे
समए लोयं पडिसाहरड छडे समए मंथं पडिसाहरड सल्लने समए कवाडं चउत्थाउरड अहुमे ज्ञाए
दंडं पडिसाहरड पडिसाहरिता तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ ।

सेणं भंते ! तहा समुग्धायं गए किं मनजोगं जुंजइ ? वयजोगं जुंजइ ? काययोगं
जुंजइ ?, गोयमा ! नो मनजोगं जुंजइ नो वयजोगं जुंजइ काययोगं जुंजइ,

कायजोगं जुंजमाणे किं ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ ? ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं
जुंजइ ? वेउच्चियसरीरकायजोगं जुंजइ ? वेउच्चियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ ? आहार
सरीरकायजोगं जुंजइ ? आहारसरीरमिस्सकायजोगं जुंजइ ?, कम्मासरीरकायजोगं जुंजइ ?,

गोयमा ! ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ, ओरालियमिस्ससरीरकायजोगापि जुंजइ, तो
वेउच्चियसरीरकायजोगं जुंजइ णो वेउच्चियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ नो आहारगसरीरकायजोगं
जुंजइ नो आहारगमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ कम्मासरीरकायजोगापि जुंजइ, पढमझमेतु समएतु
ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ विडयङ्गछुसतमेसु समएसु ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ
तर्हयचउत्थपंचमेहिं कम्मासरीरकायजोगं जुंजइ ।

सेणं भंते ! तहा समुग्धायगए सिञ्जिहिड चुञ्जिहिड मुष्टिहिड परिनिव्वाहिड सब्दुक्खाणभंतं
करेइ ?, नो इण्डे समझे, से णं तओ पडिनियतइ तओ पडिनियतिला इहमागच्छइ २ ता तओ
पच्छा मणजोगापि जुंजइ वयजोगापि जुंजइ कायजोगापि जुंजइ मणजोगं जुंजमाणे किं सद्वमनजोगं
जुंजइ मोसमनजोगं जुंजइ सत्त्वामोसमनजोगं जुंजइ असद्वामोसमनजोगं जुंजइ ?, गोयमा !
सद्वमनजोगं जुंजइ नो मोसमनजोगं जुंजइ णो सद्वामोसमनजोगं जुंजइ असद्वामोसमनजोगापि जुंजइ,

वयजोगं जुंजमाणे किं सद्ववइजोगं जुंजइ मोसवइजोगं जुंजइ किं सद्वमोसवइजोगं जुंजइ
असद्वामोसवइजोगं जुंजइ ?, गोयमा ! सद्ववइजोगं जुंजइ णो मोसवइजोगं जुंजइ नो
सद्वामोसवइजोगं जुंजइ असद्वामोसवइजोगापि जुंजइ, कायजोगं जुंजमाणे आगच्छेज्ज वा विहेज्ज
वा निसीएज्ज वा तुयहेज्ज वा उल्लंघेज्ज वा पल्लंघेज्ज वा उक्केवणं वा अक्केवणं वा तिरियक्केवणं
वा करेज्जा पाडिहारियं वा पीढफलहगतेज्जसंथारगं पद्धप्पिणेज्जा ।

मू. 'आवञ्चीकरणे'ति आवर्जीकरणम्—उदीरणावलिकायां कर्मप्रक्षेपव्यापारारूपं, तथा
केवलिसमुद्घातं प्रतिपद्मानः प्रथममेव करोति ।

'पढमसमए दंडं करेइ'ति प्रथमसमय एव स्वदेहविष्यम्भूध्वमधश्चायतमुभयतोऽपि
लोकान्तगामिनं जीवप्रदेशसद्वातं दण्डस्थानीयं केवलीज्ञानाभोगतः करोति, 'विडए कवाडं करेइ'ति
द्वितीयसमये तुतमेव दण्डं पूर्वापरदिग्द्वयप्रसारणात्पर्वतो लोकान्तगामिकपाटभिवकपाटं करोति,
'मंथं'ति तृतीये समय तदेव कपाटं दक्षिणोत्तरदिग्द्वयप्पसारणान्मयिसदशं मन्थानं करोति
लोकान्तग्राप्तिमेव, 'लोगं पूरेइ'ति चतुर्थसमये सह लोकनिष्ठकुट्टमन्थान्तराणि पूरयति, ततश्च

सकलोलोकः पूरितो भवति, 'लोयं पडिसाहरइ' ति पञ्चमे समये मन्यान्तरालपूरकत्वेन ये लोकपूरकाः प्रदेशास्ते लोकशब्देन उच्चन्ते, अतो मन्यान्तरालपूरकान् प्रदेशान् संहरति मधिस्थो भवतीतियावत्, 'मंथं पडिसाहरइ' ति मध्याकारव्यवस्थापितप्रदेशान् संहत्य कपाटस्थो भवतीतियावत्, 'कवाङ्गं पडिसाहरइ' ति सप्तमसमये कपाटाकारघारकप्रदेशसंहरणाद्विषयस्थो भवतीत्यर्थः, 'अङ्गमे समए दंडं पडिसाहरइ, साहरिता सरीरत्ये भवइ' ति, इह यद्यपि संहत्येत्यनेन संहरणस्य पूर्वकालता तातीत्वात्तदनस्त च प्रधानकालतः तज्जनुत्या जातीराते, तथाऽप्यर्थदृत्या न कालभेदोऽसि, द्वयोरप्यष्टमसमयभावित्वेनोक्तत्वादिति ।

'नो मनजोगं नो वयजोगं जुंजइ' ति प्रयोजनाभावात्, काययोगविनायां सप्तविधः काययोगः, तत्र—'ओरालियसरीरकायजोगं' ति योगो—व्यापारः स च वागादेरप्यस्तीति कायेन विशेषितत्वात्काययोगः स चानेकर्थेति औदारिकशरीरेण विशिष्यते, तत्रोदारैः—शेषपुद्गलापेक्षया स्थूलैः पुद्गलैर्निर्वृत्तमित्यौदारिकं, तद्वा तच्छरीरं चेति समासस्तस्य काययोग औदारिक-शरीरकाययोगः, 'ओरालियभीससरीकायजोगं' ति औदारिकमिश्रकं नाम चच्छरीरं तस्य यः काययोगः स यथा, स च कार्मणोदारिकयोर्युगपद्वयापाररूप औदारिकशरीररिणामुलतिकाले केवलिसमुद्घाते वा, औदारिकवैक्रिययोरौदारिकाहारकयोर्वा युगुपद्वयापाररूपः, औदारिक-शरीरिणां वैक्रियकरणकाले आहारककरणकाले चेति, 'वैउव्यियसरीरकायजोगं' ति पूर्ववन्नवरं विक्रिया प्रयोजनमस्येति वैक्रियं—सूक्ष्मतरविशिष्टकार्यकरणसम्पुद्गलनिर्वृत्तमित्यर्थः, अयं च वैक्रियलब्धिमतां बादरवायुकायिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याणां देवनारकाणां च स्पादिति ।

'वैउव्यियमिससरीरकायजोगं' ति वैक्रियं सन्मिश्रं यत्कर्मणदिना तद्वैक्रियमिश्रं तद्वा तच्छरीरं चेति समासस्तस्य काययोगो वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगः, स च वैक्रियकार्मणयोर्युगपद्वयापाररूपः, स च देवनारकाणामुलतिकाले यावत् वैक्रियमपरिपूणमिति, वैक्रियलब्धिमतां वा तिर्यग्मनुष्याणां विहितवैक्रियशरीराणां तत्यागेनौदारिकं गृह्णतामिति, 'आहारग-सरीरकायजोगं' ति प्राणवत् नवरम्—आहारका—विशिष्टतपुद्गलास्त्रिष्यव्रभाहारकम्, अयं च चतुर्दशपूर्वधरस्य समुत्पन्नविशिष्टप्रयोजनस्य कृताहारकशरीरस्य भवतीति, 'आहारगभीस-सरीरकायजोगं' ति आहारकसन्मिश्रयदारिकेण तदाहारकमिश्रं तद्वा तच्छरीरं चेति, शेषस्तथैव, अयं चाहारकौदारिकयोर्युगपद्वयापाररूपः, स च कृताहारकस्य तत्यागेनौदारिकं गृह्णतो भवतीति,

'कम्भगसरीरकायजोगं' ति प्राणवत्, अयं चापान्तरालती केवलिसमुद्घाते वा स्पादिति, 'पढमङ्गमेसु समएसु' इत्यादेरयमभिप्रायः—जीवप्रदेशानां दण्डतया प्रक्षेपे संहारे च प्रथमाष्टम-समययोरौदारिककायव्यापारादौदारिककाययोग एव, द्वितीयष्ठसप्तमसमयेषु पुनः प्रदेशानां प्रक्षेपसंहारयोरौदारिके तस्माद्व बहिः कार्मणे वीर्यपरिस्पन्दादौदारिककार्मणमिश्रः, तृतीय-चतुर्थपञ्चमेषु तु बहिरौदारिकात्कार्मणकायव्यापारादसहायः कार्मणयोग एव, तन्मात्रचेष्टनाद्, इह च यद्यपि मन्यकरणेकपाटन्यायेनौदारिकस्यापिव्यापारः सम्भाव्यते तथाऽपीत एव वचनागदसौ कथञ्चित्रास्तीति मन्तव्यमिति ।

'सद्वन्दजोगं जुंजइ, असद्वामोसामणजोगं पि जुंजइ' ति मनःपर्यायज्ञानिना अनुत्तरसुरेण वामनसापृष्ठो मनसैव अस्ति जीवएवं कुर्वित्यादिकमुत्तरयच्छन्, 'सद्वजोगं' ति जीवादिपदार्थन् प्रस्तुपयन्, 'असद्वामोसावयजोगं' ति आमन्त्रणादिष्विति, समुद्घातात्रिवृत्तशान्तमुद्दूर्तेन

योगनिरोधं करोति २२ ॥

मू. (५६) से यह भंते ! तहा सजोगी सिज्जिहिं जाव अंतं करोहिं ?, नो इण्डे समडे, से यं पुव्वामेवं संज्ञिस्स पंचिंदियस्स पञ्चतगस्स जहन्जोगस्स हेडा असंखेजगुणपरिहीणं पढमं मनजोगं निरुभइ, तथानंतरं व यं बिदियस्स पञ्चतगस्स जहण्णजोगस्स हेडा असंखेजगुणपरिहीणं बिद्यं वहजोगं निरुभइ,

तथानंतरं व यं सुहमत्स पणगजीवस्स अपञ्चतगस्स जहण्णजोगस्स हेडा असंखेजगुण-परिहीनं तईयं कायजोगं निरुभइ, से यं एएणं उकाएणं पढममनजोगं निरुभइ मनजोगं निरुभिता वयजोगं निरुभइ वयजोगं निरुभिता कायजोगं निरुभइ कायजोगं निरुभिता जोगनिरोहं करेइ, जोगनिरोहं करेता अजोगतं पाउणति,

अजोगतं पाउणिता इसिंहस्सपंचकछरउझारणद्वाए असंखेजसमद्यं अंतोमुहुतियं सेलेसि पडिवज्जइ, पुव्वरइयगुणसेढीयं च यं कम्पं तीसे सेलेसिमखाए असंखेजाहिं गुणसेढीहिं अनंते कम्पंसे खवेति रेयनिज्जातयणामुहो, इष्टेती कात्ति कामोत्ते पुच्छावं उद्गेह देदणिज्जा २ औरालियतेयाकम्पाईं सच्चाहिं विष्ययहणाहिं विष्यजहइ, औरालियतेयाकम्पाईं सच्चाहिं विष्ययहणाहिं विष्ययहिता उच्चसेढीपडिवज्जे अफुसमाणगई उहूं एकसमरणं अविग्गहेणं गंता सागारोवउत्ते सिज्जिहिं ।

ते यं तत्य सिद्धा भवति सादीया अपञ्चवसिया असरीरा जीवघना दंसणनाणोवउत्ता निहियद्वा निरेयणा नीरया निम्नलावितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्वं कालं चिह्नंति । से केणहेणं भंते ! एवं बुद्धइ—ते यं तत्य सिद्धा भवति सादीया अपञ्चवसिया जाव चिह्नंति ?,

गोयमा ! से जहानामए बीयाणं अग्निदह्नाणं पुनरवि अंकुरुप्ती ण भवइ, एकामेव सिद्धाणं कम्पबीए दहै पुनरवि जम्मुप्ती न भवइ, से तेणहेणं गोयमा ! एवं बुद्धइ—ते यं तत्य सिद्धा भवति सादीया अपञ्चवसिया जाव चिह्नंति ।

जीवा यं भंते ! सिज्जमाणा कयरंमि संघयणे सिज्जंति ?, गोयमा ! बइरोतमणारायसंघयणे सिज्जंति, जीवा यं भंते ! सिज्जमाणा कयरंमि संठाणे सिज्जंति ?, गोयमा ! छण्हं संठाणाणं अन्नतरे संठाणे सिज्जंति,

जीवा यं भंते ! सिज्जमाणा कयरम्भि उच्चते सिज्जंति ?, गोयमा ! जहन्नेणं सत्तरयणीओ उक्कोसेणं पंचधनुस्सए सिज्जंति, जीवा यं भंते ! सिज्जमाणा कयरम्भि आउए सिज्जंति ?, गोयमा ! जहन्नेणं साइरेगद्वावासाउए उक्कोसेणं पुव्वकोडियाउए सिज्जंति ।

अत्यि यं भंते ! इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसंति ?, नो इण्डे समडे, एवं जाव अहे सत्तमाए, अत्यि यं भंते ! सोहम्यस्स कप्पत्स अहे सिद्धा परिवसंति ?, नो इण्डे समडे, एवं सब्बेसि पुच्छा, ईसाणस्स लणंकुमारस्स जाव अच्छयस्स गेविज्जविमाणाणं अनुत्तरविमाणाणं,

अत्यि यं भंते ! ईसीपब्बाराए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसंति ?, नो इण्डे समडे, से कहिं खाइ यं भंते ! सिद्धा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ शूमिमाणाओ उहूं बंदिमसूरियणहणनक्खतताराभवणाओ बहूइं जोयणसयाइं बहूइं जोयणसयसहस्राइं बहूओ जोयणसकोडीओ बहूओ जोयणकोडाकोडीओ उहूतरं उप्पइता सोहम्यीसाणसणंकुमारमाहिंदबंभलंतगमहासुक्कसहस्सारआणयपाणयआरणच्छुय तिनि य अड्डारे

गेविज्ञविमाणावाससएवीइवइत्ताविजयवेजयंतजयंतअपराजियसब्दुसिद्धस्स य महाविमानस्स
सब्दुपरिज्ञाओ धूभियग्गा औ दुवालसजोयणाइं अबाहाए एत्य णं ईसीप्पारा नाम पुढ़वी पन्नता

पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविकद्वंभेणं एगा जोयणकोडी आयालीसं
सयसहस्साइं तीसं व सहस्साइं दोन्नि य अउणापने जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिएणं,
ईसिप्पारा य णं पुढ़वीए बहुमज्जादेसभाए अद्भुजोयणाइं बहुलेणं,

तयाऽनंतरं च णं मायाए २ पडिहायमाणी २ सब्देसु चरिमपेरंतेसु मच्छियपत्ता ओ तनुयतरा
अंगुलस्स असंख्येज्ञभागं बहुलेणं पण्णता । ईसीप्पारा ए णं पुढ़वीए दुवालस णामधेज्ञा पन्नता,
तंज्ञा-ईसी इ वा ईसीप्पारा इ वा तणू इ वा तणूतणू इ वा सिद्धी इ वा सिद्धालए इ वा मुत्ती इ
वा मुत्तालए इ वा लोयगे इ वा लोयग्गद्यूभिया इ वा लोयग्गपडिबुज्जणा इ वा सब्द-
पाणभूयजीवसत्तुहावहा इ वा ।

ईसीप्पारा णं पुढ़वीसेथा संखतलविमलसोलियमुणालदगरयतुसारगोक्खीरहारवण्णा
उत्ताणयछतसंठाणतस्तिथा सब्दमुणसुवण्णयभई अच्छा सणहा लणहा घट्टा मट्टा नीरया निम्नला
निष्पंका निकंकडच्छाया समरीचिया सुष्पभा पासादीया दरिसणिज्ञा अभिलवा पडिस्या,

ईसीप्पारा ए णं पुढ़वीए लीक्याए गोपांपि तोगंते, ततः जोयणस्स जे से उवरिष्ठे गाउए
तस्स णं गाउअस्स जे से उवरिष्ठे छमागिए तत्थ णं सिद्धा भगवंतो सादीया अपञ्जवसिया
अनेगजाइजरामरणजोणिवेयणसंसारकलंकलीमावपुण्ड्रमवगच्छवासवसहीपवंचसमइकंता
सासयमनागयमद्वं चिङ्गुंति ॥

बृ. से णं पुव्वामेव सविस्से'त्यादि, अस्यायमर्थः—स—केवली, णमित्यलङ्कारे, 'पूर्वमेव'
आदावेव योगनिरोधावस्थाया: संश्लिनो—मनोलव्यिमतः पञ्चेन्द्रियस्येति स्वरूपविशेषणं, यतः
संझी पञ्चेन्द्रिय एव भवति, 'पञ्चत्तस्स'ति मनःपर्यासिया पर्यासिय, तदन्यस्य मनोलव्यिमतोऽपि
मनसोऽभाव एवेति पर्यासिस्येत्युक्तं, स च भव्यमादिमनोयोगोऽपि स्यादित्याह—'जहन्जोगिस्स'ति
जघन्यमनोयोगवतः 'हेहु'ति अधो यो मनोयोग इति गम्यते, जघन्यमनोयोगसमानो यो न
भवतीत्यर्थः, मनोयोगश्च—मनोद्रव्यस्थणि तद्व्यापारश्चेति,

जघन्यमनोयोगाधोभागवर्तिलमेव दर्शयश्चाह—'असंख्यगुणपरिहीण'ति असङ्ग्यातगुणेन
परिहीणो यः स तथा तं जघन्यमनोयोगस्यासङ्गयेयभागमात्रं मनोयोग निरुणद्धि, ततः क्रमेणानया
मात्रया समये समये तं निरुन्धानः सर्वमनोयोग निरुणद्धि, अनुसरेणाचिन्त्येन अकरणवीर्येति,
एतदेवाह—'पद्मं मनोजोगं निरुभइ'ति प्रतमं—शेषवागादियोगपेक्षया प्रायम्येन—आदितो मनोयोगं
निरुणद्धीति उक्तं च—

॥ १ ॥ "पञ्चत्तमेतसग्निस्स जत्तियाइं जहन्जोगिस्स ।

होति मनोदव्याइं तव्वावारो य जम्मतो ॥

॥ २ ॥ तदसंख्यगुणविहीणं समए निरुममाणो सो ।

मनसो सब्दनिरोहं करेअसंख्यासमएहि ॥" ति,

एवमन्यदपि सूत्रद्वयं नेयम्, 'अजोगयं पाउणइ'ति अयोगतां प्राप्नोतीति, 'ईसिंह-
स्सपंचकद्वारणज्ञाए'ति ईसिति—ईषत्पृष्ठानि हस्वानि यानि पञ्चाक्षरणि तेषां यदुज्ञारणं तस्य
याऽज्ञा—कालः सा तथा तस्याम्, इदं चोज्ञारणं न विलम्बितं द्रुतं वा, किन्तु मध्यममेव गृह्णते, यत आह—

॥ १ ॥ "हस्सकखराइं मञ्जोणं जेण कालेण पंच भण्णति ।
अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥"

शीलेशो—मरुस्तस्येवस्थिरतासाम्याद्याऽवस्था सा शीलेशी अथवा शीलेशः—
सर्वसंवररूपचारित्रामुस्तस्येयमवस्था योगनिरोधरूपेति शीलेशी तां प्रतिपद्धते, ततः
'पुब्बरइयगुणसेद्वियं चणं' ति पूर्व—शीलेश्यवस्थायाः प्राग् रचितागुणश्रेणी—क्षणोपक्रमविशेषरूपा
यस्य तत्त्वाय, गुणश्रेणी चैव—सामान्यतः किल कर्म बहुल्यमल्पतरमल्पतमं चेत्येवं निर्जरणाय
रथयति, यदा तु परिणामविशेषातत्र तथैव रथिते कालान्तरवेद्यमल्पं बहु बहुतरं बहुतमं चेत्येवं
शीघ्रतरक्षणाय रथयति तदा सा गुणश्रेणीत्युच्यते, चैवं

'कम्पं' ति वेदनीयादिकं भवोपग्राहि 'तीसे सेलेसिमछाए' ति तस्यां शीलेशी अद्वायां—
शीलेश्यविलाते क्षण्यलिति यो या, गृहदेव निलेषेणाह—'असंवेज्ञाहि गुणसेद्वाहिं' न्ति असहृष्टा
ताभिर्गुणश्रेणीभिः शीलेश्यवस्थाया असहृष्ट्यातसमयत्वेन गुणश्रेष्ट्यप्यसहृष्ट्यातसमयाततः तस्याः
प्रतिसमयभेदकल्पनया असहृष्ट्यातागुणश्रेणयो भवन्ति, अतोऽसहृष्ट्याताभिः गुणश्रेणीभिरित्युक्तम्,
असहृष्ट्यातसमयैरिति हृदयम्, 'अनन्ते कम्पसे खबयंतो' ति अनन्तपुद्गलरूपत्वादनन्तास्तान्
कर्मशान्—भवोपग्राहिकमभेदान् क्षणयन्—निर्जरयन् 'वेद्यणिङ्गाउयणामगोए' ति वेदनीयं सातादि
आयुः—मनुष्यायुज्कं नाम—मनुष्यगत्यादि गोत्रम्—उद्घीर्णोत्रम् 'इच्छेते' ति इत्येतान् 'चत्तारि' ति
चतुरः 'कम्पसे' ति कर्मशान्मूलप्रकृतीः 'जुगावं खवेइ' ति यौगपद्येन निर्जरयतीति । एतद्वैता
मात्र्यगाया अनुश्रित्य व्याख्यातं, यदुत-

॥ २ ॥ "तदसंखेऽगुणाए सेद्वीए विरयं पुरा कम्पं ।
सपए समए खबयं कम्पं सेलेसिकालेण ॥
॥ ३ ॥ सब्वं खवेइ तं पुन निलेवं किंचुदुवरिमे समए ।
किंचिद्द्व होइ चरमे सेलेसीए तयं बोच्छं ॥
॥ ४ ॥ मनुष्यगद्वाइतसबायरं च पञ्चतसुभगामाएजं ।
अब्रयरवेयणिङ्गं नराउमुद्द्वं जसोनामं ॥
संभवओ जिननामं नरानुपुर्वी य चरिमसमयंभि ।
सेसा जिनसंताओ दुचरिमसमयंभि निङ्गति ॥" ति,

'सब्वाहिं विष्यहणाहिं' ति सब्वाभिः—अशेषाभिः विशेषेण—विविधं प्रकर्षतो हानयः—त्वागा
विप्रहाणयो व्यक्त्यपेक्षया बहुवचनं ताभिः, किमुक्तं भवति ?—सर्वथा परिशाठनं न तु यथा पूर्व
सह्यातपरिशाठाभ्यां देशत्वागतः 'विष्यजहित' ति विशेषेण प्रहाय—परित्यज्य 'उद्यूसेडिपडिवग्रे'
ति ऋजुः—अवका श्रेणिः—आकाशप्रदेशपक्षितस्तां ऋजुश्रेणिं प्रतिपन्नः—आश्रितः 'अकुस-
माणगई' ति असृशन्ती—सिद्धान्तरालप्रदेशान् गतिर्यस्य सोऽस्यृशन्तिः, अन्तरालप्रदेशस्य शनि
हि नैकेन समयेन सिद्धिः,

इष्यते च तत्रैक एव समयः, य एव चायुज्कादिकर्मणां क्षयसमयः स एव निर्वाणसमयः,
अतोऽन्तराले समयान्तरस्याभावादन्तरालप्रदेशानामसंस्पर्शनमिति, सूक्ष्मश्चायमर्थः केवलिगम्यो
भावत इति, 'एगेण समएण' ति, कुत इत्याह—'अविग्रहेण' ति अविग्रहेण—वक्रहितेन, वक्र
एव हि समयान्तरं लगति प्रदेशान्तरं च स्पृशतीति, 'उहं गंता' ऊर्ध्वं गत्वा 'सागारोवउत्ते' ति

ज्ञानोपयोगवान् 'सिद्ध्यति' कृतकृत्यतां लभते इति ।

गतमानुषङ्गिकमथ प्रकृतमाह—किं च प्रकृतं ? , 'से जे इमे गामागर जाव सन्निवेसेसु मण्याहवंति—सब्वकामविरया जाव अहु कम्पयडीअंद यद्यद्वत्ताडीपि तो यग गद्वंतीर्ति, लोकाग्रप्रतिष्ठानाश्च सन्तो यादशास्ते भवन्ति तदश्चयितुमाह—'ते णं तत्थ सिद्धा हवंति'ति ते पूर्वोद्दिविशेषणा भनुष्या: 'तत्र' लोकाग्रेनिष्ठितार्थः स्युरिति, अनेन च यत्केचन मन्यन्ते, यदुत—

॥ ९ ॥ "रागादिवासनामुक्तं, चित्तमेवनिरामयम् ।

सदाऽनियतदेशस्य, सिद्ध इत्यभिधीयते ॥"

—यद्यापरे मन्यन्ते—

॥ ९ ॥ "गुणसत्त्वान्तरज्ञानात्रिवृत्प्रकृतिक्रियाः ।

मुक्ताः सर्वत्र तिष्ठन्ति, व्योववत्तापवर्जिताः ॥"

—तदनेन निरस्तं, यद्योच्यते—सशरीरतायामपि सिद्धत्वप्रतिपादनाय, यदुत—

॥ ९ ॥ "अणिमाद्यष्टविद्यं प्राप्यैश्वर्यं कृतिनः सदा ।

मोदन्ते निर्वृतात्मानस्तीर्णाः परमदुस्तरम् ॥"

इति तदपाकरणायाह—'अशरीरा' अविद्यमानपञ्चप्रकाराशरीराः, तथा 'जीवधन'ति योगनिरोधकाले रन्धपूरणेन त्रिभागोनाऽवगाहनाः सन्तो जीवधना इति, 'दंसणनाणोवउत्त'ति ज्ञानं—साकारं दर्शनम्—अनाकारं तयोः क्रमेणोपयुक्ता ये ते तथा, 'निष्ठियहु'ति निष्ठितार्थः—समाप्तसमस्तप्रयोजनाः 'निरयेण'ति निरेजनाः—निश्चलाः 'नीरय'ति नीरजसो—बध्यमानकर्मरहिता नीरया वा—निर्गतीत्सुक्याः 'निम्नल'ति निर्मलाः पूर्वबद्धकर्मविनिर्मुक्ताः द्रव्यमलवर्जिता वा 'वितिमिर' ति विगताज्ञानाः 'विसुद्ध'ति कर्मविशुद्धप्रकर्षमुपगताः 'सासयमनागयद्वं कालं चिह्निति'शाश्वतीम्—अविनश्वरीसिद्धकत्वस्याविनाशाद्, अनागताद्वा—भविष्यत्कालं तिष्ठन्तीति 'जम्मुप्ती'ति जन्मना—कर्मकृतप्रसूत्या उत्पत्तिर्या सा तथा,

जन्मग्रहणेन परिणामान्तररूपात्तदुत्पत्तिर्भवतीत्याह, प्रतिक्षणमुत्पादव्ययघट्टीव्ययुक्तात्वात्सद्भावस्येति, 'जहन्नेणं सत्तरयणीए'ति सप्तहस्ते उद्घल्वेसिद्धन्ति महावीरवत्, 'उक्तोसेणं पंचधणुस्सरए'ति ऋषभस्यामिवद्, एतद्य द्वयमपि तीर्थद्वारपेक्षयोक्तम्, अतो द्विहस्तप्रमाणेन कूर्मपुत्रेण नव्यभिद्यारोनवामहदेव्या सातिरेकपञ्चधनुः शतप्रमाणयेति, 'साइरेगद्वयासाउए'ति सातिरेकाण्यद्यौ वर्षाणि यत्र तत्था तद्य तदायुक्तेति तत्र सातिरेकाण्यवर्षायुषि, तत्र किलाण्यवर्षवयाश्वरणं प्रतिपद्यते, ततो वर्षे अतिगते केवलज्ञानमुत्पाद्य सिद्धतीति, 'उक्तोसेणं पुव्वकोडाउए'ति पूर्वकोट्यायुर्नरः पूर्वकोट्या अन्ते सिद्धतीति न परतः ।

ते णं तत्थ सिद्धा भवतीति प्राक्तनवचनाद् यद्यपि लोकाग्रं सिद्धानां स्थानमित्यवसीयते तथ्यपि मुद्धविनेयस्य कल्पितविधिधज्ञलोकाग्रनिरासतो निरूपचरितलोकाग्रस्वरूपविशेषावदोधाय प्रश्नोत्तरसूत्रमाह—'अत्यिण'मित्यादिव्यक्तं, नवरं यदिदं रत्नप्रभा (या) अधस्तदेव लोकाग्रमिति तत्र सिद्धाः परिवसन्तीति प्रश्नः, तत्रोत्तरं—नायमर्थः समर्थ इति, एवं सर्वत्र, 'से कहिं खाइ णं मंते !' ति इत्यत्र सेति—ततः कहिंति—क्वदेशे खाइ णंति—देशमाषया वाक्यालङ्कारे 'बहुसमे'त्यादि बहुसमत्वेन रमणीयो यः स तथा तस्मात् 'अबाहाए'ति अबाधया—अन्तरेण 'ईसिपब्मार'ति ईषद्—अल्पो न रत्नप्रभादिपृथिव्या इव महान् प्राप्मारो—महत्त्वं यस्याः सा ईषद्वाग्भारा ।

नामधेयानि व्यक्तान्येव, नवरं ईसिति वा—ईष्टु—अल्पा॑ धिव्यत् त्रैक्षणा॒, इदिशत्तु
उपप्रवर्शने, वाशाद्वो विकल्पे, 'लोयगपडिबुज्जणा॒ इव' ति लोकाग्रभिति प्रतिबुद्ध्यते—अवसीयते
या लोकाग्रं वा प्रतिबुद्ध्यते यया सातथा, 'सब्बपाणभूयजीवसत्सुहावह' ति इह प्राणा—दीन्द्रियादयः
मृता—वनस्पतयः जीवाः—पश्चेन्द्रियाः पृथिव्यादयस्तु—सत्त्वाः एतेषां ध पृथिव्यादितया तत्रोत्पत्तानां
सा सुखावहा शीतादिदुःखहेतूनामभावादिति, 'सेय' ति श्वेता, एतदेवाह—

'आयंसततलचिमलसोङ्गियपुणालदगरयतुसारगोक्कीरहारवण्ण' ति व्यक्तमेव, नवरम्
आदर्शतलं—दर्पणतलं कवचच्छृतलभिति पाठः, आदर्शतलभिव विमला या सातथा, 'सोङ्गिय' ति
कुसुमविशेषः, 'सब्बज्ञुणसुवण्णमई' तच्चि अर्जुनसुवण्ण—श्वेतकाश्चनं अच्छा आकाशस्फटिकभिव
'सण्ह' ति श्लक्षणपरमाणुस्कन्धनिष्परश्चो श्लक्षणतन्तुनिष्पत्त्वत् 'लण्ह' ति मसृणा घुण्टिपट्टवत्,
'घट्ट' ति घृष्णेव घृष्णा खरशानया पाषाणप्रतिमावत्, 'मट्ट' ति मृष्टेव मृष्टा सुकुमारशानया प्रतिमेव
शोधिता वा प्रमार्जनिकयेद्,

अत एव 'नीरय' ति नीरजाः—रजोरहिता 'निम्बला' कठिनमलरहिता 'निष्पंक' ति
निष्पङ्गा—आद्र्मलरहिता अकलङ्घा वा 'निष्कंकडच्छाय' ति निष्कङ्गाटा—निष्कवचा निरावरणेत्यर्थः
छाया—शोभा यस्याः सा तथा अकलङ्घशोभा वा, 'समरीचिय' ति समरीचिका—किरणयुक्ता,
अत एव 'सुप्पभ' ति सुषु प्रकर्षेण च भाति—शोभते या सा सुप्रभेति 'पासादीय' ति प्रासादो—
मनःप्रमोदः प्रयोजनं यस्याः सा प्रासादीया 'दरसणिङ्ग' ति दर्शनाय—चक्षुव्यापाराय हिता दर्शनीया,
तां पश्यच्छक्षुर्न श्राम्यतीत्यर्थः, 'अभिरूप' ति अभिमतं रूपं यस्याः सा अभिरूपा, कमनीयेत्यर्थः,
'पडिरूप' ति द्रष्टारं द्रष्टारं प्रति रूपं यस्याः सा प्रतिरूपा, 'जीयणमि लोगंते' ति इह योजन-
मुत्तेधाङ्गुलयोजनमवसेयं, तदीयस्यैव हि क्रोशषड्भागस्य सत्रिभागस्त्रयस्त्रिशदधिकधनुः—
शतत्रयीप्रमाणत्वादिति, 'अनेगजाइजरामरणजोणिवेयणं' अनेकजातिजरामरणप्रधानयोनिषु
वेदना यत्र स तथा तं

'संसारकलंकलीभावपुण्ड्रवग्गद्वासवसहीपवंचमइकंता' संसारे कलङ्ग लीभवेन—
असमञ्जसल्लेन ये पुनर्भवाः—पौनः पुन्येनोत्पादा गर्भवासवसतयश्च—गर्भाश्रियनिवासा-स्तासांयः
प्रपञ्चो—विस्तरः स तथा तमतिक्रान्ता—निस्तीर्णाः, पाठान्तरभिदम् 'अणेगजाइजरामरणजोणि-
संसारकलंकली भावपुण्ड्रवग्गद्वासवसहीपवंचसमइकंत' ति अनेकजाति-जरामरणप्रधाना
योनयोयत्र स तथा स चासौ संसारश्चेति सपासः, तत्र कलङ्गलीभावेन यः पुनर्भवेन—पुनः पुनरुत्पत्या
गर्भवासवसतीनां प्रपञ्चस्ते समतिक्रान्ता ये ते तथा ॥

मू. (५६) कहिं पडिहया सिद्धा ? , कहिं सिद्धा पडिहिया ? ।

कहिं बोँदिं चइत्ता णं, कत्थ गंतूण सिञ्जाई ? ॥

इ. अथ प्रश्नोत्तरद्वारेण सिद्धानामेव वक्तव्यतामाह—'कहिं' इत्यादिश्लोकद्वयं, कव
प्रतिहताः—कवप्रस्खलिताः सिद्धाः—मुक्ताः ? , तथा: कवसिद्धाः, प्रतिष्ठिता—व्यवस्थिता इत्यर्थः
तथा कवबोन्दि—शारीरं त्यक्त्वा ? , तथा कवगत्वा सिञ्जाइति—प्राकृतत्वात् 'से हु चाइति
बुद्धई' त्यादिवत् सिध्यन्तीति व्याख्येयभिति

मू. (५७) अलोगे पडिहया सिद्धा, लोयगे य पडिहिया ।

इहं बोँदिं चइत्ता णं, तत्थ गंतूण सिञ्जाई ? ॥

४२. अलोके—अलोकाकाशास्तिकाये प्रतिहता:—स्वलिता: सिद्धा—मुक्ता:, प्रतिस्खलनं चेहानन्तर्यदृतिमात्रं, तथा लोकाग्रे च—पञ्चास्तिकायामकलोकमूर्धनि य प्रतिष्ठिताअपुनरागत्या व्यवस्थिता इत्यर्थः, तथा इह—मनुष्यक्षेत्रे बोन्दि—तनुं परित्यज्य तत्रेति—लोकाग्रे गत्वा सिद्धाईति—सिध्यन्ति निष्ठितार्था भवन्ति ॥

४३. (५८) जं संठाणं तुं इहं भवं चयं तस्स घरिमसमयंभि ।
आसी य पएसघणं तं संठाणं तहिं तस्स ॥

४४. किञ्च—‘जं संठाणं’ गाहा व्यक्ता, नवरं प्रदेशघनमिति त्रिभागेन रच्चरपूरणादिति, ‘तहिं’ ति सिद्धिक्षेत्रे ‘तस्स’ति सिद्धस्थेति ॥

४५. (५९) दीहं वा हस्सं वा जं घरिमभवे हवेऽसंठाणं ।
ततो तिमागहीणं, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥

४६. तथा चाह—‘दीहं वा’गाहा, दीर्घं वा—पञ्चधनुःशतमानं हस्व वा—हस्ताद्यमानं, वाशब्दान्मध्यमं वा, यद्यरमभवे भवेत्संस्थानं ‘ततः’ तस्मात् संस्थानात् त्रिभागहीना त्रिभागेन शुषिकपूरणात् सिद्धानामवगाहना—अवगाहन्ते—अस्यामवस्थायामिति अवगाहना स्वावस्थीवेति भावः, भणिता—उक्ता जिनैरिति ॥

४७. (६०) तिन्ति सया तेतीसा धृणूतिभागो य होइ बोद्धव्वा ।
एसा खलु सिद्धव्याप्तिः, उक्तोसोगाहणा भणिया ॥

४८. (६१) चतारि य रयणीओ रयणितिभागूणिया य बोद्धव्वा ।
एसा खलु सिद्धाणं मज्जिमओगाहणा भणिया ॥

४९. (६२) एका य होइ रयणी साहीया अंगुलाइं अद्व भवे ।
एसा खलु सिद्धाणं जहन्त्याओगाहणा भणिया ॥

५०. अयावगाहनामेवोक्तुष्ट्रिभेदत आह—‘तिन्ति सये’त्यादि, इयं च पञ्चधनुःशतमानानां, ‘चतारि ये’त्यादि तु सप्तहस्तमानाम् ‘एगा ये’ त्यादि द्विहस्तमानानामिति ।

इयं च त्रिविधाऽप्युर्धमानमानश्चित्यान्यथा सप्तहस्तमानानां च उपविष्टानां सिद्धयतामन्यथाऽपि स्यादिति ।

आक्षेपपरिहारीपुनरेवमत्र—ननु नाभिकुलकरः पञ्चविंशत्यधिकपञ्चधनुःशतमानः प्रतीत एव, तद्भार्याऽपि मरुदेवी तद्भार्याणीव, ‘उम्भर्त्तचेव कुलगरेहिं सम’मितिवचनात्, अतस्तद्वगाहना उक्तृष्टवगाहनातोऽधिकतरा प्राप्नोतीति कयं न विरोधः ?, अत्रोच्यते, अध्ययुम्भल्वं कुलकरतुल्यं तथोषितामित्युक्तं, तथापि प्रायिकत्वादस्य स्त्रीणां च प्रायेण पुम्भ्यो लघुतरत्वात् पञ्चैव धनुःशतान्यसावभवत्, वृद्धकाले वा सङ्कोचात् पञ्चधनुःशतमाना सा अभवद्, उपविष्टादाऽसी सिद्धेति न विरोधः, अथवा बाहुल्यापेक्षभिदमुक्तृष्टवगाहनामानं, मरुदेवी त्वाश्चर्यकल्पेत्येवमपि न विरोधः, ननु जघन्यतः सप्तहस्तोच्छ्रितानामेव सिद्धिः प्रागुक्ता, तत्कथं जघन्यावगाहना अष्टाहुल्लाधिकहस्तप्रमाणा भवतीति ?,

अत्रोच्यते, सप्तहस्तोच्छ्रितेषु सिद्धिरिति तीर्थङ्करापेक्षां, तदन्ये तु द्विहस्ता अपि कूर्मपुत्रादयः सिद्धाः अतस्तेषां जघन्याऽवसेया, अन्ये त्वाहुः—सप्तहस्तमानस्य संवर्तिताङ्गोपाङ्गस्य सिद्धयतो जघन्यावगाहना स्यादिति ॥

मू. (६३) ओगाहणाए सिद्धा भवति भागेण होइ परिहीणा ।
संठाण मनित्यं जरामरणविष्यमुक्ताण ॥

बृ. 'ओगाहणाए' गाहा व्यक्ता, नवरन् 'अनित्यं' ति अमुंप्रकारभापत्रमित्यं इत्यं तिष्ठतीति
इत्यंस्यं न इत्यंस्यं अनित्यंस्यं - न केन चिद्धौकिकप्रकारेण स्थितमिति ॥

मू. (६४) जत्य य एगो सिद्धो तत्य अनंता भवत्यज्ञविमुक्ता ।
अन्लोन्लसमवगाढा पुडा सब्बे य लोगंते ॥

बृ. अथेतेकिं देशभेदेन स्थिता उतान्यथेत्यस्यामाशङ्कायामाह—'जत्य य' गाहा, यत्र च—यत्रैव
देशो एकः सिद्धो—निर्वृत्तस्तत्र देशो अनन्ता किम्?—'भवत्यज्ञविमुक्ता' इति भवत्ययेण विमुक्ता
भवत्ययविमुक्ताः, अनेन स्वेच्छया भवावतरणशक्तिमत्सिद्धव्यवद्देवमाह। अन्योऽन्यसमवगाढाः
तयाविधाचिन्त्यपरिणामत्वाद्भास्तिकायादिवदिति, सृष्टाः लग्नाः सर्वे च लोकान्ते, अलोकेन
प्रतिसखलितत्वाद्, अत एव 'लोयग्ने य पइङ्गिथा' इत्युक्तमिति ॥

मू. (६५) फुसइ अनंते सिद्धे सब्बपएसेहिं नियमसो सिद्धा ।
तेवि असंखेज्ञगुणा दर्शपएसेहिं जे पुडा ॥

बृ. तथा 'फुसइ' गाहा, स्पृशत्यनन्तान्सिद्धान् सर्वप्रदेशीरात्मसम्बन्धिभिः 'नियमसो' ति
नियमेन सिद्धः, तथा तेऽप्यमसङ्गेययगुणा वर्तन्ते देशैः प्रदेशीश्च ये स्पृष्टाः, केष्यः?,— सर्वप्रदेश-
स्पृष्टेभ्यः, कथम्?—सर्वात्मप्रदेशास्तावदनन्ताः स्पृष्टाः, एवं सिद्धायाऽहं जायाऽहं ताऽप्यव-
गाढत्वात्, तथैकैकदेशोनायनन्ता एवमेकैकप्रदेशोनायनन्ता एव, नवरं देशो—द्वयादिप्रदेशसमुदायः,
प्रदेशास्तु—निर्विभागोऽशं इति, सिद्धशासङ्गेयदेशप्रदेशात्मकः, ततश्च मूलानन्तकम-
सङ्गेयैर्देशानन्तकैरसङ्गैरेव च प्रदेशान्तकैरगुणितं वयोक्तमेव भवतीति ।

मू. (६६) असरीरा जीवघणा उवउत्ता दंसणे य नाणे य ।
सागारमनागारं लक्खणमेवं तु सिद्धाणं ॥

बृ. अथ सिद्धानेव लक्षणत आह—'असरीरा' गाहा, उक्तार्थी, सङ्ग्रहस्तपत्वाद्यास्या न
पुनरुक्तत्वामिति ॥

मू. (६७) केवलनाणुवउत्ता जाणांति सब्बभावगुणभावे ।
पासांति सब्बओ खलु केवलदिङ्गी अनंताहिं ॥

बृ. 'उवउत्ता दंसणे य नाणे य' ति यदुक्तं, तत्र ज्ञानदर्शनियोः सर्वविषयतामुप-
दर्शयत्राह—'केवल' गाहा, केवलज्ञानोपयुक्ताः सन्तः न त्वन्तः करणोपयुक्ताः, भावतस्तदभावात्,
जानन्ति 'सर्वभावगुणभावान्' समस्तवस्तुगुणपर्यायान्, तत्र गुणाः—सहवर्तिनः पर्यायास्तु-
क्रमवर्तिन इति, तथा पश्यन्ति 'सर्वतः खलु' सर्वत एवेत्यर्थः केवलदर्शिभिरनन्ताभिः—
केवलदर्शनैरनन्तैरित्यर्थः स अनन्तत्वात् सिद्धानामनन्तविषयत्वाद्वा दर्शनयस्य केवलदर्शिभिर-
नन्ताभिरित्युक्तम्, इह चादी ज्ञानग्रहणं प्रथमतया तदुपयोगस्थाः सिद्धन्तीति ज्ञापनार्थमिति ॥

मू. (६८) नवि अत्यि माणुसाणं तं सोकडं नविय सब्बदेवाणं ।
जं सिद्धाणं सोकडं अव्वाबाहं उवगयाणं ॥

बृ. अथ सिद्धानां निरुपमसुखतां दर्शयितुमाह—'नवि अत्यि' गाहा व्यक्ता, नवरम्
'अव्वाबाहं' ति विविधा आदाधा व्याबाधा तञ्चिषेधादव्याबाधा तामुपगतानां—प्राप्तानामिति

मू. (६९) जं देवाणं सोक्खं सव्वद्वापिण्डियं अनन्तगुणं ।
न य पावड मुक्तिसुखं नन्ताहि वग्गवग्गृहिं ॥

बृ. कस्मादेवभित्ताह—‘जं देवाणं’गाह, ‘यो’पत्त्वापेत्यागत्य—जगुतरहुरनन्तानां ‘सीख्यं’त्रिकालिकसुखं सर्वाद्वया—अतीतानामातवर्तमानकालेन पिण्डितं—गुणितं सर्वाद्वापिण्डितं, तथाऽनन्तगुणमिति, तदेवप्रभाणं किलासद्भावकल्पनयैकैकाकाशप्रदेशे स्थाप्यत इत्येवं सकललोकालोकाकाशानन्तप्रदेशपूरणइनानन्तं भवति, न च प्राप्नोति मुक्तिसुखं—नैव मुक्तिसुखं समानतां लभते, अनन्तानन्तत्वात्सिद्धसुखस्य, किंविधं देवसुखभित्याह—अनन्ताभिरपि ‘वर्गवग्गमिः’ कर्ववर्गेवर्गितमपि, तत्र तदुगुणो वर्गो यथाद्वयोर्गर्भश्चत्वारः तस्यापि वर्गो वर्गवर्गो यथा षोडश एवमनन्तशो वर्गितमपि । चूर्णिकारस्त्वाह—अनन्तौरपि कर्ववर्गः—खण्डखण्डैः खण्डितं सिद्धअधसुखं तदीयानन्तानन्तमखण्डसमतामपि न लभत इत्यर्थः, ततो नास्ति तन्मानुषादीनां सुखं यत्सिद्धानामिति प्रकृतम् ॥

मू. (७०) सिद्धस्त सुहो रासी सव्वद्वापिण्डिओ जइ हवेझा ।
सोऽनंतवग्गमभइओ सव्वगासे न माएझा ॥

बृ. सिद्धसुखस्यैवोल्कर्षणाय मङ्गल्यन्तरेणाह—‘सिद्धस्त’गाहा, ‘सिद्धस्य’मुक्तस्य सम्बन्धी ‘सुखः’ सुखानां सल्को ‘राशिः’ समूहः सुखसङ्कातः इत्यर्थः, ‘सर्वाद्वापिण्डितः’ सर्वकालसमयगुणितो यदि भवेद् अनेन चास्य कल्पनामात्रतामाह—, सोऽनन्तवर्गभवतो—अनन्तवर्गप्रवर्तितः सन्सर्मीभूत एवेति भावार्थः, ‘सर्वाकाशे’लोकालोकरूपेन भायात्, अयमत्र भावार्थः—इह किल विशिष्टाहादरूपं सुखं हग्यते,

ततश्च यत आरभ्य शिष्टानां सुखशब्दप्रवृत्तिस्तमाहादमवधीकृत्य एकैकगुणवृद्धितारतम्येन तावदसावाहादो विशिष्यते यावदनन्तगुणवृद्धया निरतिशयनिष्ठानं गतः, ततश्चासावत्य- त्तोपमातीतैकान्तिकीत्सुक्यविनिवृत्तिरूपः स्तिमिततम्महोदधिकल्पश्चरमाहाद एव सदा सिद्धानां भवति, तस्माद्यारात्रयमाद्योर्ध्वमपान्तरालवर्तिनो ये तारतम्येनाहादविशेषास्ते सर्वाकाश- प्रदेशराशेरपि भूयांसो भवन्तीत्यतः किलोक्तं—‘सव्वगासे न माएझः’सि, अन्यथा प्रतिनियत- देशावस्थितिः कथं तेषामिति सुरयोऽभिदधतीति ॥

मू. (७१) जह नाम कोइ मिच्छो नगरगुणे बहुविहे वियाणंतो ।
न च एइ परिकहेउ उवमाए तहिं असंतीए ॥

बृ. अस्य च वृद्धोक्तस्याधिकृतगायाविवरणस्यार्यं भावार्थः—य एते सुखभेदास्ते सिद्धसुखपर्यायतया व्यपदिष्टः, तदपेक्षया तस्य क्रमेणोल्कृष्णमाणस्यानन्ततमस्थान-वर्तित्वेनोप- धारात्, तद्राशिश्च किलासद्भावस्यापनया सहस्रं समयराशिस्तु शतं, सहस्रं च शतेन गुणितं जातं लक्षं, गुणं च कृतं सर्वसमयसञ्चयिनां सुखपर्यायाणां मीलनारअर्थं, तथाऽनन्तराशिः किल दश, तद्वर्गश्च शतं, तेनापवर्तितं लक्षं जातं सहस्रमेव, अतः पूज्यैरुक्तं ‘सर्मीभूत एवे’ति भावार्थ इति, यद्येह सुखराशेर्गुणनमपवर्तनं च तदेवं सम्भावयामः—यत्र किलानन्तराशिना गुणितेऽपरि सति अनन्तवर्गेणानन्तानन्तकरूपेणातीद महास्वरूपेणापवर्तिते किञ्चिदवशिष्यते, स राशिरतिमहान्, ततश्च सिद्धसुखराशिर्महानिति बुद्धिजननार्थं शिष्यस्य तस्यैव वा गणितमार्गं व्युत्पत्तिकरणार्थमिति ।

अन्ये पुनरिमां गाथामेवं व्याख्यान्ति—सिद्धसुखपर्याधराशः नभःप्रदेशाग्रगुणित-
नभःप्रदेशाग्रग्राणः, तत्परिमाणत्वात्सिद्धसुखपर्यायाणां, सर्वाञ्चापिष्ठितः—सर्वसमयसम्बन्धी
सङ्कलितः सन्, स चानन्तौ अनन्तशोइत्यर्थः, वर्गे—वर्गमूलैर्भक्तः—अपवर्तितः अत्यन्तं लघुकृत इत्यर्थः,

यथा किल सर्वसमयसम्बन्धी सिद्धसुखराशः पञ्चषष्ठः सहस्रणि पञ्च शतानि षट्ट्रिंशश्चेति
(६५५३६), स च वर्गेणापवर्तितः सन् जाते ह्ये शते षट्टपञ्चाशादधिके (२५६) सोऽपि स्ववर्गाप-
वर्तितो जाताः पोडश ततश्चत्वारः ततो द्वावित्येव मतिलघुकृतोऽपि सर्वाकाशेन मायाद् एतदेवाह—
'सब्बागासे न माएऽ'ति

अथ सिद्धसुखस्यानुपमतां दृष्टान्तेनाह—'जह'गाहा, पूर्वार्थीव्यक्तं, 'नचएङ्ग'लिन शक्नोति
परिकथयितुं नगरगुणानरण्यमागतोऽरण्यवासिभ्लेच्छेभ्यः, कुत इत्याह—उपमायां त्वं
नगरणेष्वरण्ये वाऽसत्यामिति, कथानकं पुनरेवम्—

॥ १ ॥	स्लेच्छः कोऽपि महारण्ये, वसति स्म निराकुलः ।
॥ २ ॥	अन्यदा तत्र भूपालो, दुष्टाश्वेन प्रवेशितः ॥
॥ ३ ॥	स्लेच्छेनासी नृपो दृष्टः, सल्कृतश्च यथोचितम् ।
॥ ४ ॥	प्रापितश्च निजं देशं सोऽपि राजा निजं पुरम् ॥
॥ ५ ॥	ममायमुपकारीति, कृतो राजा ऽतिगीरवात् ।
॥ ६ ॥	विशिष्टभोगभूतीनां, भाजनं जनपूजितः ॥
॥ ७ ॥	ततः प्रासादश्वृक्षेषु, रथ्येषु काननेषु च ।
॥ ८ ॥	बृतो विलासिनीसार्थीभुकृते भोगसुखान्यसी ॥
मू. (७२)	अन्यदा प्रावृषः प्रासी, मेघाङ्गुरमण्डितम् ।
	ब्योम दृष्ट्वा ध्वनिं श्रुत्वा, मेघानां स, मनोहरम् ॥
	जातोत्कण्ठो ददं जातोऽरण्यवासगमं प्रति ।
	विसर्जितश्च राजा ऽपि, प्रासोऽरण्यमसी ततः ॥
	पृच्छत्यरण्यवासास्तां, नगरं तात ! कीदृशम् ? ।
	स स्वभावान् पुरः सर्वान्, जानात्येव हि केवलम् ॥
	न शशाक तकों तेषां, गदितुं स कृतोद्यमः ।
	वने वने चराणां हि, नास्ति सिद्धोपमा यतः (तथा) ॥
	इय सिद्धाणां सोकर्दं अनोवमं नत्यि तस्स ओवम्मं ।
	किंचि विसेसेषेतो ओवम्ममिणं सुणह बोच्छं ॥

दृ. अथ दार्थनिकमाह—'इय' गाहा, 'इति' एवम्—अरण्ये नगरगुणा इत्येर्थः, सिद्धानां
सीख्यमनुपमं वर्तते, किमित्याह—यतो नास्ति तस्योपम्यं, तथापि बालजनप्रतिपत्तये
किञ्चिद्दिशेषेणाह—'एतो'ति आर्षत्वादस्य—सिद्धसुखस्य इतो वाऽनन्तरम् औपम्यम्—उपमानम्
'इदं' वक्ष्यमाणं श्रृणुत वक्ष्ये इति ॥

मू. (७३) जह सब्बकामगुणियं पुरितो भोतूण भोयणं कोऽ ।
तप्त्वादुहाविमुक्तो अच्छेजा जहा अमियतितो ॥

दृ. 'जह'गाहा 'यथे' त्युदाहरणोपन्यासार्थः 'सर्वकामगुणितं' सआतसमस्तकमनीयगुणं,
शेषं व्यक्तम्, इह च रसनेन्द्रियमेवाधिकृत्येष्विषयप्राप्तया औत्सुक्यनिवृत्या सुखप्रदर्शनं

सकलेन्द्रियार्थवासयाऽशेषोत्सुक्यनिवृत्युपलक्षणार्थम्, अन्यथा बाधान्तरसम्भावात् सुखार्थभाव इति ॥

मू. (७४) इय सब्वकालतिता अतुलं निव्वाणमुदगया सिद्धा ।
सासयमव्याखाहं चिह्नंति सुही सुहं पता ॥

बृ. 'इय' गाहा, 'इय' एवं सर्वकालतृप्ताः शश्वदभावत्वात् अतुलं निवाणमुपगताः सिद्धाः, सर्वदा सकलौत्सुक्यनियृत्तैः, यतश्चैवमतः 'शाश्वतं' 'सर्वकालभावि' 'अव्याखाधं' व्याखाधावर्जितं सुखं प्राप्ताः सुखिनस्तिष्ठन्तीति योगः, सुखं प्राप्ता इत्युक्ते सुखिन इत्यनर्थकमिति वेत्, नैव, दुःखाभावमात्रमुक्तिसुखनिरासेन वास्तव्यसुखप्रतिपादनार्थत्वादस्य, तथाहि—अशेषदोषक्षयतः शाश्वतमव्याखाधसुखं प्राप्ताः सुखिनः सन्तः तिष्ठन्ति, न तु दुःखाभावमात्रान्विता एवेति ॥

मू. (७५) सिद्धतिय बुद्धति य पारगयति य परंपरगयति ।
उम्मुक्तकम्भकवद्या अजरा अमरा असंगा य ॥

बृ. साम्प्रतं वस्तुतः सिद्धपर्यायशब्दान् प्रतिपादयश्चाह—'सिद्धति य' तगाहा, सिद्धा इति च तेषां नाम कृतकृत्यत्वाद्, एवं बुद्धाइति केवल ज्ञानेन विश्वावबोधात्, पारगत इति च भवार्णव-पारगमनात्, परंपरगयते—पुण्यबीजसम्यकत्वशानचरणक्रमप्राप्तयुपाययुक्तत्वात् परम्परया यता परम्परगता उच्यन्ते, उन्मुक्तकर्मकवद्याः सकलकर्मवियुक्ततवात्, तथा अजरा वयसोऽभावाद् अमरा आयुषोऽभावात् असङ्गाश्च सकलवलेशाभावादिति ।

मू. (७६) निच्छिन्नसब्ददुक्खाजाइजरामरणबंधणविमुक्ता ।
अव्याखाहं सुकं अणुहोति सासंयं सिद्धा ॥

मू. (७७) अतुलसुहसागरगया अव्याखाहं अनोदमं पता ।
सब्वमनागयमद्धं चिह्नंति सुही सुहं पता ॥

बृ. 'निच्छिन्न' गाहा 'अतुल' गाहा व्यक्तार्थे एवेति ।
—औपपातिकं पदवर्णनं समाप्तम् —

॥ १ ॥ चन्द्रकुलविपुलभूतलयुगप्रवरवर्धमानकल्पतरोः ।
कुसुमोपमस्य सूरेः गुणसौरभमरितभवनस्य ॥

॥ २ ॥ निसम्बन्धविहारस्य सर्वदा श्रीजिनेश्वराद्वस्य ।
शिष्येणाभयदेवाख्यसूरिणेयं कृता दृतिः ॥

॥ ३ ॥ अणहिलपटकनगरे श्रीमद्द्रोणाख्यसूरिमुख्येन ।
पण्डितगुणेन गुणवद्विद्येण संशोधिता चेयम् ॥

मुनि दीपरलसागरेण संशोधिता सम्पादीता औपपातिकउपाङ्गसूत्रस्य
अभयदेवसूरि विरचिता—द्रोणाख्यशोधिता टीका परिसमाप्ता ।

१२ प्रथमम् उपाङ्गम् औपपातिकं समाप्तम्

नमो नमो निम्नल दंसणस्त
पंचम ग्रन्थार श्री सुषर्णास्वामिने नमः

१३ राजप्रश्नीय-उपाङ्गसूत्रं

स टी कं
द्वितीये उपाङ्ग सूत्रम्

(मूलम् + श्री मलयगिरि आचार्य विरचिता वृत्तिः)

- ॥१॥ प्रणमत वीरजिनेश्वरचरणयुगं परपाटलच्छायम् ।
अघरीकृतनतवासवमुकुटस्थितरलहृधिचक्रम् ॥
॥२॥ राजप्रश्नीयमहं विवृणोमि यथाऽऽगमं गुरुनियोगात् ।
तत्र च शक्तिमशक्तिं गुरवो जानन्ति का विन्ता ॥

अथ कस्मादिदमुपाङ्गं राजप्रश्नीयाभिधानमिति ? , उच्यते, इह प्रदेशिनामा राजा भगवतः केशिकुमारश्रमणस्य समीपे यान् जीवविषयान प्रश्नानकार्षीत्, यानि च तस्मै केशिकुमारश्रमणो गणभृत् व्याकरणानि व्याकृतवान्, यस्म व्याकरणसम्बन्धरिणनिभावतो वोधिमासाद्य मरणान्ते शुभानुशययोगात्: प्रथमे सौधर्मनाम्नि नाकलोके विमानमाधिपत्येनाधितिष्ठत्, यथा च विमानाधिपत्यप्राप्त्यनन्तरं सम्यगवधिज्ञानाद्योगात्: प्रथमे सौधर्मनाम्नि नाकलोके विमानमाधिपत्येनाधितिष्ठत्, यथा च विमानाधिपत्यश्राप्त्यनन्तरं सम्यगवधिज्ञानाभोगात्: श्रीमद्वर्धमानस्वामिनं भगवन्त्मालोकय भक्त्यतिशयपरीतवेता: सदेस्वसामग्रीसमेत इहावतीर्य भगवतः पुरतो द्वात्रिंशद्विद्यि नाट्यमनरीनृत्यत् ।

नर्तिल्वाद्य यथाऽपुष्कं दिवि सुखमनुभूय ततश्च्युत्वा यत्र समागत्य मुक्तिपदभवापस्याति, तदेतत्सर्वमस्मिन्नुपाङ्गेऽभिधेयं, परं सकलवक्तव्यतामूलं राजप्रश्नीय इति- राजप्रश्नेषु भवं राजप्रश्नीयं । अथ कस्याङ्गस्येदमुषाङ्गं ? , उच्यते, सूत्रकृताङ्गस्य कथं तदुपाङ्गतेति चेत्, उच्यते, सूत्रकृते द्व्याङ्गे अशीत्यधिकं शतं क्रियावादिनां, चतुरशीतिरक्रियावादिनां, सप्तषष्ठिज्ञानिकानां, द्वात्रिंशद्वैनयिकानां, सर्वसङ्ख्यया त्रीणि शतानि त्रिषष्ठ्यधिकानि पाखण्डिकशतानि प्रतिक्षिय स्वसमयः स्थाप्यते, उक्तं च नन्द्यध्ययने- १ “सुयंगडे णं असीयसयं किरिआवाईणं चतुरासीई अकिरियावाईणं सत्तद्वी अन्नाणियवाईणं बतीसा वेणइयवाईणं तिणहं तेवडाणं पासंडियसयाणं नियूहं किद्या सप्तमए ठाविझई ति, प्रदेशी च राजा घूर्वमक्रिया वादिमतभावितमना आसीत्, अक्रियावादिमतमेव चावलम्य जीवविषयान् प्रश्नानकरोत्, केशिकुमारश्रमणश्च गणधारी सूत्रकृताङ्गसुचितमक्रियावादिमतप्रक्षेपमुपजीव्य व्याकरणानि व्याकर्षित् ।

ततो यान्येव सूत्रकृताङ्गसुचितानि केशिकुमारश्रमणेन व्याकरणानि व्याकृतानि तान्येवात्र

सविस्तरमुक्तानीति सूत्रकृताङ्गतिविशेषप्रकटनादिदमुपाङ्गं सूत्रकृताङ्गस्येति ।

एतद्वक्तव्यतां च भगवता वर्द्धमानस्यामिन गौतमाय साक्षादभिहिता, तत्र यस्यां नगर्याँ
येन प्रक्रमेणाभ्यदीयत तदेतत्सर्वमभिवित्सरिदमाह-

सुर्यमित्रः प्रकरण

मू. (९) ते यं काले यं ते यं समए यं आमलकप्पा नामं नयरी होत्या, रिहत्यिमिसमिज्ञा जाव पासा दीया दरिसणिज्ञा अभिरुचा पडिरुचा ।

इति प्राकृतशैलीवशात्स्मिन्निति द्रष्टव्यं, अस्यावमर्थो—
यस्मिन्काले भगवान् वर्द्धमानस्वार्था स्वर्थं किञ्चरांते स्म तास्मिन्निति, ‘णामेति वाक्यालङ्कारे,
दृष्टशान्यत्रापि प्रशंशब्दो वाक्यालङ्कारार्थोयथा—‘इमाणं पुढवी’ इत्यादाविति, ‘काले’ अधिकृताव-
सर्पिष्ठीचतुष्विभागरूपे, अत्रापि प्रशंशब्दो वाक्यालङ्कृती !

‘ते यं समए णं’ समयोऽवसरं वाधी, तथा य लोके वक्तारो-नाधाप्येतस्य वक्तव्यस्य
समयो वर्तते। किमुक्तं मवति?—नाधाप्येतस्य वक्तव्यस्यावसरो वर्तते इति, तस्मिन् श्रिति यस्मिन्
समये परमान् सूर्याभद्रेव वक्तव्यतामधक्यत् तस्मिन् समये आपलकल्पा नाम नगरी अमवत्,
नन्दिदानीमपि सा नगरी वर्तते दतः कथमुक्तमभवदिति? , उच्यते वक्ष्यमाणवण्णक- ग्रन्थोक्त-
विभूतिसमन्विता तदैवा मवत्, न तु विवक्षितोपाङ्गविधानकाले, तदपि कथमवसेयमिति चेत्,
उच्यते अयं कालः अवसर्पिणी, अवसर्पिण्यां च प्रतिक्षणं शुभा भावा हनिमुपगच्छन्ति, एतम्
सुप्रतीतं जिनवचनवेदिनामतोऽभवदित्युच्यमानं न विरोधमभाक् ।

सम्प्रत्यस्यानगर्द्यवर्णकम्भा ह रिद्धत्विभियसमिद्धाजावपासाइयादरिसणिआ अभिस्वा
पडिल्लवा' इति क्रद्धा—भवनेः पौरजनैश्चातीव वृद्धिमुपागता, 'ऋषिवृद्धा' विति वचनात्,
स्तिमिता—स्वघकपरथक्रतस्त्रुभरादिसमुत्थभयकल्लोलमालाविष्वर्जिता, समृद्धा—धन-
धान्यादिविष्वूतियुक्ता, ततः पदत्रयस्य विशेषणसमासः, यावच्छब्देन 'पमुइयजणजाणवया'
प्रमुदिताः—प्रमोदवन्तः प्रमोदहेस्तवतुनां तत्र सद्भावान्, जनानयरीवास्तव्यलोकः जानपदाः—
जनपदभवास्तत्र प्रयोजनवशादायताः सन्तो यत्र सा प्रमुदितजनजानपदा, 'आइण्णजणमणूसा'
मनुष्यजनैकराकीर्ण्णा, प्राकृतात्वात्पदव्यत्ययः, 'हलसयसहस्रसंकिङ्गिङ्गुलङ्गुपन्तसउसीमा'
हलानां शरैः सहस्रश्च सङ्कृष्टा विलिखिता विकृष्टाः नगर्द्यदूरवर्तिनी भावः, लष्ट—मनोज्ञा प्राङ्गैः
छेकैरामा प्राज्ञामा, छेकपुरुषपरिकर्मितेति भावः ।

सेतुसीमा कुल्याजलसेक्योन्नरीमा यस्याः सा हलशतसहस्रसङ्कृष्टविकृष्टलघ्नाम् सेतुसीमा, ‘कुङ्कडसंडेयग्रामपडरा’ कुङ्कडसम्पात्या ग्रामाः सर्वासु दक्षु विदिशु च प्रधुरा यस्याः सा कुङ्कडसण्डेयग्रामप्रधुराः, ‘गोमहिसगवेलगप्यभूया’ गावो—बलीवर्दा महिषाः—ग्रतीता गावः—स्त्रीगच्छएडकाः—उत्त्रास्ते प्रभूता यस्यां सा तथा, ‘आयारवन्तचेइयजुवइविसिद्धुसशिविद्विषुला’ आकारवन्ति—सुन्दरकारणि चैत्यानि युवतीनां च पर्यतरुणीनामिति भावः, विशिष्यन्ति सशिविष्णानि, सत्रिवेशपाटका इति भावः, बहुलानि—बहूनि यस्यां सा तथा, ‘उक्तोदियग्राय-यंठिमेदत्तकरखंडरकखरहिया’ उल्कोटा—लम्बा तथा चरन्ति उल्कोटिकास्तर्गत्रभेदैः—

शरीरविनाशकारिभिग्रन्थिभेदैः ग्रन्थिच्छेदैः तस्करैः खण्डरक्षीः—दण्डपाशिके रहिता, अनेन तत्रोपद्रवकारिणामभावमाह, ‘क्षेमा’ अशिवाभावात्, ‘निरवद्रवा’ राजादिकृतोपद्रवाभावात्, ‘सुमिक्षा’ भिक्षुकाणां भिक्षायाः सुलभत्वात्, ‘विसत्यसुहावासा’ विश्वस्तो—निर्भयः सुखमावासो लोकानां यस्यां सा तथा ।

‘अनेगकोडिकोइुंबियाइण्णनिवृत्तसुहा’ अनेककोटीभिः—अनेककोटिसङ्ख्याकैः कौटुम्बिकैराकीण्णनिरवृत्ता सन्तुष्टजनयोगात् शुभा शुभवस्तूपेतत्वात्, ततः पदर्यस्य कर्मधारयः, “नडनहृजमलमुद्भियवेलंबगकहगपवकलासकआइकखयलंखमंखतूणइलतुंबदीणिय अनेगतालाचराण्युचरिया” नटा—नाटयितारो, नर्तका ये नृत्यन्ति, जल्ला—राज्ञः स्तोत्रपाठकाः, मुखाः प्रतीता नैविद्वाः—मल्लाः एते मुहिंभि पहरत्ति, तिक्ष्णकाः तिक्ष्णकाः कथकाः—प्रतीता: प्लवका—ये उत्पलवन्ते नघादिकं वातरन्ति, लासका—ये रासकन् गायन्ति, जयशब्दप्रयोक्तारो वा माण्डा इत्यर्थः, आख्यायिका—ये सुभाशुभमाख्यान्ति लड़ख्या—महावंशाग्रहेलका मझ्खाः—चित्रफलकहस्ता भिक्षुकाः, ‘तूणइल्ला’ तूणमिथानवाघविशेषवन्तः तुम्बवीणिका:—तुम्बवीणावादका,

अनेके ये तालाचरा:—तालादानेन प्रेक्षाकारिणः, एतैः सर्वेनुषरिता—आसेविता या सा तथा, “आरामुज्जाण अगडतलागदीहियविष्णिणुगुणो वदेशा” आरामायत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्यादीन्यागत्य रमन्ते, उधानामि—पृष्णादिमद्वक्षसङ्कुलान्युत्सवादी बहुजनभोग्यानि अगडत्ति—अवटा: कूपास्तकाडानि—प्रतीतानि दीर्घिकाः—सारिण्यः, विष्णिणिति—केदाराः, एते गुणोपपेता—रम्यतादिगुणोपपेता यस्यां सा तथा, ‘उच्चिष्ठविउलगं मीरखातफलिहा’ उच्चिष्ठं—उण्डं विउलं—विस्तीर्णगम्भीरम्—अलञ्चमञ्चं खातप्—उपरिविस्तीर्णपदः सङ्कुचितं परिखाच—अघउपरि य समखातस्तपा यस्यां सा तथा, ‘चुङ्गयमुसंदिजोरोहसयग्निजमलकवाडवणदुप्पवेसा’ चक्रणि—प्रहरणविशेषस्तपाणि गदा:—प्रहरणविशेषाः मुषण्डयोऽप्येवंस्तपा अवरोधः—प्रतोली-द्वारेष्वन्तःप्राकारः सम्भाव्यते, शतञ्च्यो महायष्टटो महासिला वा याः पातिताः शतानि पुरुषाणां जन्मि यमलानि—समस्थितद्रव्यस्तपामि यानि कपाटानि धनानि च—निश्छिन्नाणि तैर्दुष्क्रवेश या सा तथा ।

‘धणुकुडिलवंकपाणारपरिखिता’ धनुकुडिलं—कुटिलं धनुस्ततोऽपि वक्तेण प्राकारेण परिक्षिता या सा तथा, ‘कविसीसयवद्वर्द्धयसंठियविरायमाणा’ कपिशीर्षकैर्वृत्तरचितसंस्थितैः—वर्तुलकृतसंस्थानैर्विराजमाना—शोधमाना या सा तथा, ‘अद्वालयचरियवारगोपुरतोरणउ-प्रयसुविभतरायमग्ना’ अद्वालकाः—प्राकारोपरिमृत्याश्रयविशेषाः चरिका—अष्टहस्तप्रमाणो मार्गः—द्वाराणि—भवनदेवकुलादीनां गोपुराणि—प्राकारद्वाराभि तोरणानि च उन्नतानि—उद्धानि यस्यां सा तथा, सुविभक्ता—विविक्ता राजमार्गां यस्यां सा तथा, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः, ‘छेया-यरियरद्यद्फलिहृदकीला’ छेकेन—निपुणेनाचार्येण—शिल्पोपाद्याये रथितो हृदो बलवान् परिधः—अर्गला—वणिकपथानां हट्टमार्गणा वणिजां च क्षेत्रं—स्थानं सा विवणिवणिकक्षेत्रं तथाशिल्पिभिःकुम्भप्रकारादिभिर्निकृतैः—सुखिभि शुभैः—स्वस्वकर्मकुशलैराकीण्झा, प्राकृतत्वास्त्र सूर्तेऽन्यथा पदोपन्यासः ।

ततः पूर्वपदे न कर्मधारयः, 'सिंधाइगतियचउक्तचरम्भरपणियापणविहवसुपरिमंडिया' शृङ्गाटकत्रिकष्टुष्कचत्वरैः पणितानि—क्रयाणकानि तथाधानेषु आपणेषु यानि विवधानि वसनि—इवाणि तैश्च परिमण्डिता, शृङ्गाटकं—त्रिकोणं स्थानं, त्रिकं—यत्र रथ्याक्रयं मिलति, चतुष्कं—रथ्याचतुष्कमीलनात्मकं, चत्वरं—बहुरथ्यापातस्थानं, 'सुरम्या' सुरम्या—अतिरम्या, 'नरवइपविइश्महवइपहा' नरपतिना—राजा प्रविकीण्णिगमनागमनाभ्यां व्यासो भवीपति-पथो—राजमार्गो यस्यां सा तथा, 'अनेगवरतुरगमत्तकुंजररहपहकरसीयसंदमाणीआइण-जाणजोगा' अनेकैर्वतरतुरगाणां मत्तकुञ्जराणां रथानां च पहकरैः—सङ्घातैः तथा शिविकाभिः स्यदमानीभिद्यनैर्युग्मैश्चाकीण्णि—व्यासाया सा तथा, आकीण्णशब्दस्य मध्यनिपातः प्राकृतत्वात्, तत्र शिविकाः—कृटाकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः स्यन्दमानिकाः पुरुषप्रमाणा जम्पानविशेषा यानानि—शकटादीनि युग्मानि—गोलविषयप्रसिद्धानि द्विस्तप्रमाणानि वेदिकोपशोभितानि जम्पानान्येव, 'विमउलनवनलिणसोमियजला' विमुकुलैः—विकसितैनवैनलिलैः—सपलैः शोभितानि जलानि यस्यां सा तथा, 'पंडुरवरभवनपंतिपहिया उत्ताणयनयणपिष्ठणिजा' इति सुगमं ।

'पासाद्वया' इत्यादि, प्रासादेषु भवा प्रासादीया, प्रासादबहुला इत्यर्थ, अत एव दर्शनीया द्रष्टुं योग्या, प्रासादानामतिरमणीयत्वात्, तथा अभिद्रष्टन् प्रतिप्रत्येकमभिमुख्तीव चेतोहारित्वात् स्वपम्—आकारो यस्यां—सा अभिरूपा, एतदेव व्याचष्टे—प्रतिरूपा, प्रतिविशिष्टम्—असाधारणं रूपण्—आकारो यस्यां सा प्रतिरूपा ।

मू. (२) तीसे णं आमलकप्पाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्विमेदिसीभा अंदसालवने नामं देइए होत्था, पोराणे जाव पडिलुवे ।

बृ. "तीसे ण" मित्यादि, तस्याणमिति पूर्ववत् आमलकल्पायां नगर्यां वहि उत्तरपौरस्ये—उत्तरपर्वास्तपेइशाणकोणे इत्यर्थः, दिगुभागे 'आम्बसालवने' इति आम्रः शालैश्चातिप्रायुतयोपलक्षितं यद्धनं तदाप्रशालवनं तद्योगाद्यत्यमपि आम्रशालवनं, चितेऽलेष्यादिचयनस्य भावः कर्म वा चैत्यं तद्य इह संज्ञाशब्दत्वात् देवताप्रतिविष्वे प्रसिद्धं ततस्तदाश्रयमूर्त्यद्वेवनाया गृहं तदयुपचारात्, चैत्यं, तद्वेह व्यन्तरायतनं द्रष्टव्यं, न तु मगवतामर्हतामायतनं, 'होत्य'ति अभवन् तद्य किंविशिष्टमित्याहविरातीते पुराणे यावच्छब्दकरणात्, 'सहिए कतिए नाए स्तत्ते सज्जाए' इत्याद्यौपपातिकग्रन्थप्रसिद्धबर्णकपरिग्रहः ।

एवंस्वपं च चैत्यवर्णकमुक्त्या वनखण्डवक्तव्यता वक्तव्या, सा चैवं—'से णं अंदसालवने देइए एगोणं मझ्या वनसंडेणं सब्बओ समंता संपरिविखते, से णं नसंडे किण्हामासे इत्यादि यावत्यासाइए दरिसणिझे अभिरूपे पडिलुवे' तत्र प्रसादीयं—कृष्णावभासत्वादिनागुणेनमनःप्रसाद-हेतुत्वाद्वर्णनीयं चक्षुरानन्दहेतुत्वात्, अभिरूपप्रतिस्वपशब्दार्थं प्राप्वत्, तत उक्तं—'जाव पडिलुवे'

मू. (३) असोयवरपायवपुढविसिलावहृयवत्तव्या उववातियगमेणं नेया ॥

बृ. अशोकवरपादपस्य पृथिवीशिलापहृकस्य च वक्तव्यता औपपातिकग्रन्थानुसारेण ज्ञेया, सा चैवं—'तस्स णं वनसंडस्स बहुमज्जदेसभाए इत्य णं महं एगे असोगवरपायवे पश्चत्ते जाव पडिलुवे, से णं असोगवरपायवे अग्रेहिं बहूहिं तिलएहिं जाव नंदिरुक्खेहिं सव्यओ समंता संपरिकाखिते, ते णं तिलगा जाव नन्दीरुक्खा कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला मूलमंतो कंदमंतो

जाव पडिरुवा, ते णं तिलगा जाव नंदिरुक्खा अत्राहि बहूहिं पउमलयाहि नागलयां असोगलयाहि चंपगलयाहि धूयलयाहि वनलयाहि वासंतिय लयाहि अइमुत्यलयाहि कुंदलयाहि सामलयाहि सच्चतो समंता संपरिक्षिता ।

ताओ णं पउमलयाओ जाव सामलयाओ निश्चं कुसुमिया ओ जाव पडिरुवा ओ, तस्स णं असोगवरपायवस्स उवरि बहवे अदुदुमंगलगा पन्नता, तंजहा—सोथियं सिरिवष्ठ नंदियावत्त बद्धमाणग भद्धासन कलस मध्यदण्णा सच्चरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा नीरया निम्मला निप्पंका निक्ककडच्छाया सप्पभा समिरीया सउझोया पासादीया दरसणिझा अभिरुवा पडिरुवा ।

तस्स णं असोगवरपायवस्स उवरि बहवे किञ्छधामरज्जया नीलचामरज्जया लोहिया-मरज्जया हालद्वयामरज्जया सुक्किलचामरज्जया अच्छा सण्हा लण्हा रूपपट्टा वडरामयदंडा जलयामलगंधिया सुरम्माम पासाइया दरिसणिझा अभिरुवा पडिरुवा,

तस्स णं असोगवरपायवस्स उवरि बहवे छत्ताइछत्ता पडागाइपडागा घंडाजुयला चामरजुयला उप्पलहत्यगा पउमहत्यगा कुमुघहत्यगा नलिनहत्यगा सुभगहत्यगा सोगंधियहत्यगा पोङ्डरियहत्यगा महापोङ्डरियहत्यगा सयपत्तहत्यगा सहस्रपत्तहत्यगा सच्चरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा । तस्स णं असोगवरपायवस्स हेझा एत्य णं महं एगे पुढविसिलापट्टए पश्चत्ते इसिखंधासमझीणे विकखंभायामसुप्पमाणे किण्हे अंजणगध्यणकुवलयहलधरकोसेझसरिस-आगासकेसकअलकक्यणइंदनीलअयसिकुसुमप्पगासे भिंगंजणभंगभेयरिडुगगुलियगवलाइरेगे भपरनिकुरुंबभूते जंबूफलअसणकुसुमसणंबंधणनीलुप्पलपत्तणिगरमरगयासासगणयम-कीयसिवश्चनिद्धेघने अज्जुसिरे रुवगपडिरुवगदरिसणिझे आयंसगतलोवमेसुरम्मेसीहासणसंठिते सुलवे मुत्ताजालखईयंतकम्भे आइणगर्व्यवूरनवनीय-तूलफासे सच्चरयणामए अच्छेजाव पडिरुवे’ इति, अस्य व्याख्या ‘तस्स णमिति’ पूर्ववत् वन-खण्डस्य बहुमध्यदेशभागे ‘अत्र’ एतस्न प्रदेशे महान् एकोशोकवरपादपः प्रसीस्तीर्थकरणधरैः, स च किम्भूत इत्याह—‘जाव पडिरुवे’ अत्र यावच्छाब्देन ग्रन्थान्तरप्रसिद्धं विशेषणजातं सूचितं, तद्वेदं—‘दुरुग्यकन्दमूलवद्धलहुसंधिअसिलिद्धे धणमसिणसिणिद्धुअणुपुच्छिसुजायणिरुवह- तोच्छपवरखंधी अनेगणरपवरभुयअगेझो कुसुमभरसमोणमंतपत्तलविसालसाले महुकरिभमरगणगुमुगुमाइयणिलिंतउद्देतसस्सिरीए नानासउणगणमिहुणसुमहुरकण्ण- सुहपलत्तसद्महुरे कुसुविकुसविसुद्धरुक्खभूले पासाइए दरिसणिझे अभिरुवे पडिरुवे’

‘तत्र दूरमुत्—प्रावल्येन गतं कन्दस्याधम्तात् मूलं यस्य स दूरोदूगतकन्दमूलस्तया कृतभावेन परिणत एवं नाम सर्वासु दिसु विदिसु च शाखाभिं प्रशाखाभिक्ष प्रसृतो यथा वर्तुलः प्रतिभासते इति, तथा लष्टः—मनोङ्गाः सन्धयः—शाखा गता यस्य स लष्टसन्धिस्तया अश्चिष्टः—अन्यैः पादपैः सहासम्पृक्तो, विविक्त इत्यर्थः, ततो विशेषणसमासः, स च पदद्वयभीलनेनावसेयो, बहूनां पदानां विशेषणसमासानभ्युपगमात्, तथा धनो—निविडो मसृणः—कोमलत्वक् न कर्कशस्पर्श, स्तिर्यः—शुभकान्ति, आनुपूर्वा—मलादिपरिपाद्या सुहु जन्मदोषरहितं यथा भवति एवं जात आनुपूर्वासुजातः, तथा निरपहत—उपदेहिकाध्यपद्वरहित उद्धिद्धः—उच्चः प्रवरः—प्रधानः स्कन्धो

यस्य स धनमसृणस्तिर्थानुपूर्वीसुजातनिरुपहतोद्दिल्लिप्रवरस्कन्धः, तथा अनेकस्य नरस्य—मनुषस्य ये प्रवराः—प्रलभ्वा भुजाः—बाहवस्तीरग्राह्यः अपरिसेयोऽनेकनरप्रवरभुजाग्राह्यः, अनेकपुरुष-व्यामैरप्यप्रतिभेयस्थील्य इत्यर्थः ।

तथा कुसुमभरेण—पुष्पसम्भारेण सम्—ईषदवनन्त्यः पत्रसमृद्धाः ‘पत्रसमिश्रंति खंधपित-लमिंति बचनात् विशाला—विस्तीर्णशालाः—शाखा यस्य स कुसुमभरसमवनमत्पत्रलविशाल-शालः, तथा मधुकरणीभ्रमराणां च ये गणा ‘गुमगुमायिता’ गुमगुमायन्ति सम्, कर्मकर्तुल्वात्कर्त्तरि क्तप्रत्ययो, गुमगुमेति शब्दं कृतवन्तः सन्त इत्यर्थो, निलीयमानाः—आश्रयन्त उद्धीयमानं—तत्प्रत्यासमाकाशो परिभ्रमन्तस्तैः सश्रीको मधुकरीभ्रमरणगुमगुमयितनिलीयमानोऽथमान-सश्रीकः, तथा नानाजीतायनां शकुनगणानां यानि मिथुनानि—स्त्रीपुंसयुग्मानि तेषां प्रमोदवशतो यानि परस्परसुमधुराण्यत एव कर्णसुखानि—कर्णसुखदायकानि प्रलसानि—माषणानि, शकुनगणानां हि स्वेच्छया क्रष्टां प्रमोदभरवशतो यानि माषणानि तानि प्रलसानीति प्रसिद्धानि ततः ‘पलत्ते’ त्युक्तं ।

त्रैषां यः शब्दो—ध्वनिस्तेनमधुरो नानाशकुनगणमिथुनसुमधुरकर्णसुखप्रलसशब्दमधुरः, तथा कुशा—दर्मादयो विकुशा—बल्वजादयाः तैर्विशुद्धं—रहितं वृक्षस्य—सकलस्याशोकपादपस्य, इह मूले शाखादीनामपि आदिगो गहणो नक्षणयः गोदानो, यथा १ इहमुखगिरं इशाङ्गादुराहिद-मित्यादि, ततः सकलाशोकपादपस्त्कमूलप्रतिपत्तये वृक्षग्रहणं, मूलं यस्य स कुशविकुशविशुद्ध-वृक्षत्रमूलो, यश्चिवंविधः स प्रशृणां चित्तसन्योपाय भवति, तत आह प्रासादीयः— प्रसादाय—यित्सन्तोषाय हितस्तदुत्पादकत्वात् प्रासादीय अत एव दर्शनीयो—द्रष्टुं योग्यः, कम्पादिन्याह—‘अभिरूपो’द्रष्टारं २ प्रत्यभिमुखं न कम्पयिद्विरागहेत् रूपम्—आकारो यस्यासावभिलपः, एवंरूपोऽपि कुतः ।

इत्याह—प्रतिरूपः—प्रतिविशिष्टं सकलजगदसाधारणं रूपं यस्य स प्रतिरूपः ।

‘सेणं असोगवरपायवे’ इत्यादि ‘जाव नंदिरुक्खेहिं’ इत्यत्र यावच्छब्दकरणात्, ‘लउएहिं छतोवगेहिं सिरीसेहिं सत्तवणेह लोद्देहिं दधिवशेहिं चंदणेहिं अञ्जुनेहिं नीवेहिं कयंवेहिं फणसेहिं दाडिमेहिं सालेहिं तमालेहिं पियालेहिं पियंगूहिं रायरुक्खेहिं नंदीरुक्खेहिं’ इति परिग्रहः, एते च लवकच्छत्रोपगशिरीषसप्तपर्णदधिपर्णलुभ्यकधवचन्दनार्जुननीपकदम्बफनसदाडिम-तालतमालप्रियालप्रियमूलरजवृक्षनन्दिवृक्षाः प्रायः सुप्रसिद्धाः, ‘ते णं तिलगा जाव नंदिरुक्खा कुसुविकुसे’ त्यादि ते तिलका यावब्रंदिवृक्षाः कुशविकुसदिशुद्धवृक्षमूलाः, अत्र व्याख्या पूर्ववत्, ‘मूलवन्तः’ मूलानि प्रभूतानि दूरावगाढानि च सन्त्येषमिति मूलवन्तः, कन्त एषामस्तीति कन्दवतन्तः, यावच्छब्दकरणात् सन्धिमन्तो तयामन्तो सालमन्तो पवालमन्तो पत्तमन्तो पुष्टमन्तो फलमन्तो वीयमन्तो अनुपुन्विसुजायरुद्दलवद्वावपरिणया एगखंधा अनेगसाहप्पसाहविडिमा अनेगनर-वामसुप्पसारिय अगिज्ञधणविपुलवद्वावपरिणया अचिद्दपत्ता अविरलपत्ता अवाईपत्ता अनईपत्ता निव्युयजरढपंडुपत्ता नवहरियभिसंतपत्तभारंधयारगंभीरदरिसणिझा उवनिगणयनवतरुणपत्तपश्चवा कोमलउञ्जलचलंतकिसलयसुकुमालपवालसोभियवरंकुरुणगसिहरा ।

निष्ठं कुसुभिया निष्ठं मउलिया निष्ठं लवद्या निष्ठं धवद्या निष्ठं गुलद्या निष्ठं गोचकिया

निष्ठं जमलिया निष्ठं जुयलिया निष्ठं नभिया निष्ठं पणभिया निष्ठं कुसुमियमउलियलव-इयथवइयगुलइयगुच्छियजमलियजुयलियविणमियपणमियसुविभत्पिडिमंजरिवडिसयधरा सुकबरहिणमणसक्लागाकोइलकोरुगकभिंगारक कोडलकजीवंजीवकनंदीमुखकविलपिंगल-खगकारंडवचक्खवाककलहंससार सणेगसउणगणमिहुणविरइयसद्वोश्रइयमहुरसरणाइया सुरभा सुपिंडियदरियममरमहुयरिपहकरपरिलवमत्तछष्यकुसुमासदलोलमहुरयुमगुर्मतगुंजुंतदेसमागा अर्थिमपुष्फफला बाहिरपत्तोच्छणा फ्टेहि य पुष्फेहि य उच्छननपलिच्छिङा निरोगका साउफला अकंटका नानाविहगुच्छगुम्भमंडवगसोहियविचित्तसुहुकेउपभूया वाविपुखरिणदीहयासु य सुनिवेसियरम्भजालधरगा पिडिमनीहारिमसुगंधिसुहसुभिमणहरं घ महया गंधद्वाणु भुंचंता सुहसेउकेतुबहुला अनेगसगडजाणजुगगिल्लिथिल्लिसीयसंदमानिपडिमोयगापासाइयादरिसणिआ अभिलवा पडिस्वा' इति परिग्रहः ।

अस्य व्याख्या—इह मूलानि सुप्रतीतानि यानि कन्दस्याध प्रसरन्ति, कन्दास्तेषां मूला-नामुपरिवर्तिनस्ते अपि प्रतीताः, खन्यः—युडं त्वक् छल्ली शालाः—शाखाः प्रवालः—पङ्गवाळ्कुरः पत्रपुष्पफलबीजानि सुप्रसिद्धानि, सर्वत्रातिशयेन कचिद् भूम्नि वा मतुप्रत्ययः, 'अनुपुच्छसुजाय-रुचिलवद्वभावपरिणया' इति आनुपूर्वा—मूलादिपरिपाट्या सुषुजाता आनुपूर्वासुजाता रुचिरा—स्निग्धतया देवीप्रथमानच्छविमन्तः, तथा वृत्तभावेन परिणता वृत्तभावपरिणताः, किमुक्तं भवति

एवं नान सर्वासु विदुः फिंदेषु व शशामि प्रशाखाभिः प्रकृता यथा वर्तुलाः संजाता इति, आनुपूर्वसुजाताञ्च ते रुचिराश्च आनुपूर्वासुजातरुचिरास्ते च ते वृत्तभावपरिणताञ्च आनुपूर्वासुजातरुचिरवृत्तभावपरिणताः ते तथा, तिलकादयः पावपा: प्रत्येकमेकस्कन्ध्याः, प्राकृते चास्य स्त्रियमिति 'एगाखंधा' इति सूत्रपाठः, तथा अनेकाभि शाकाभि प्रशाखाभिः स्निग्धमागेविटपो-विस्तारो येषां ते तथा, तिर्यग् वाहुद्वयं प्रसारणप्रमाणो व्यामः, व्यामीयन्ते—परिच्छिद्वन्ते रुचाद्यनेनेति व्यामः, बहुलवचनात् 'करणेकचिदिति' तिडप्रत्ययः, अनेकनरव्यामैः—पुरुषव्यामैः सुप्रसारितैरग्राहाः अप्रमेयोघनो—निविडोविपुला—विस्तीर्णोवृक्षः—स्कन्धोयेषां ते अनेकनरव्याम-सुप्रसारिताग्राह्य-नविपुलवृत्तस्कन्धाः, तथा अच्छिद्राणि पत्राणि येषां ते अच्छिद्रपत्राः, किमुक्तं भवति ? —न तेषां पत्रेषु वातदोषतः कालदोषतो वा गहुरिकादिरितरुपजातो येन तेषु पत्रेषु छिद्राण्यभविष्य-वित्यच्छिद्रपत्राः अथमा एवं नामान्योऽन्यं शाखाप्रशाकानुप्रदेशात्पत्राणि पत्राणामुपरिजातानि येन मनागच्छपान्तरालस्पं छिद्रं नोपलक्ष्यते इति ।

तथा चाह—'आविरलपता' इति, अत्र हेतौ प्रथमा, ततोऽयमर्थः—यतः अविरलपत्रा अतोऽच्छिद्रपत्राः, अविरलपत्रा इति कुत इत्याह—अवातीनपत्रा वातीनानि वातोपहतानि, वातेन पतिनानीत्यर्थः, न वातीनानि अवातीनानि पत्राणि येषां ते तथा, किमुक्तं भवति ? न प्रवलेन खरपरुषेण वातेन तेषां पत्राणि मूर्मीनिपात्यन्ते, ततोऽवातीनपत्रत्वादविरलपत्रा इति अच्छिद्रपत्रा इति, अच्छिद्रपत्रा इत्यऽप्रथमव्याख्यानपक्षमधिकृत्य हेतुमाह—'अणईइपत्ता' न विद्यते इति—गहुरिकादिरूपा येषां तान्यतीतिनि अतीतीनि पत्राणि येषां ते अतीतपत्राः, अतीतिपत्रत्वा-द्वाच्छिद्रपत्राः, 'निर्द्धयजरद्वपंडुपत्ता' इति निर्द्धूतानि—अपनीतानि जरठानि पाण्डुपत्राणि येष्यस्ते निर्द्धूतजरठपाण्डुपत्राः, किमुक्तं भवति ?

यानि वृक्षस्थानि जरठानि पाण्डुपत्राणि वातेन निर्दून भूमी पातितानि भूमेरपि च प्रायो निर्दूय निर्दूयान्यत्रापसारितानीति, 'नवहरियभिसंतपत्तमारंधयारगभीरदरिसाणिङ्गा' इति नवेन-प्रत्यग्रेण हरितेन-नीलेन भासमानेन स्निग्धत्वेन वा दीप्यमानेन पत्रभारेण-दलसञ्चयेन योजातोऽन्यकारस्तेन गम्भीरा-अलब्धमध्यभागाः सन्तो दर्शनीया नवहरितभासमान-पत्रभारान्य-कारगम्भीरदर्शनीयाः, तथा उपविनिर्गतिः निरन्तरविनिर्गतिरिति भावः, नवतरुण-पत्रपल्लैस्तथा कोमलैः--मनोङ्गौरुञ्ज्वलैः-शुद्धेश्वलदिभईषत्कम्पमानैः किशलैः-अवस्था-विशेषोपेतैः पालविशेषैस्तथा सुकुमारैः प्रवालैः-पलवाङ्कूरैः शोभितानि वराङ्कुराणि-वराङ्कुरोपेतानि अग्रशिखराणि येषांते उपनविनिर्गतनवतरुणपत्रपल्लैवकोमलोऽवलचललिंशतलयसुकुमालप्रवाल-शोभितवराङ्कुराग्रशिखराः इहाङ्कुरप्रवालयोः कालकृतावस्थाविशेषाद्विशेषो भावनीयः ।

तथा नित्यं-सर्वकालं पटस्वपि ऋतुषु इत्यर्थ, 'कुसुमिताः' कुसुमानि इहाङ्कुरप्रवालयोः कालकृतावस्थाविशेषाद्विशेषो भावनीयः । तथा नित्यं-सर्वकालं पटस्वपि ऋतुषु इत्यर्थ, 'कुसुमिताः' कुसुमानि पुष्पाणि सज्ञातान्येषा-भिति कुसुमिताः, तारकादिदर्शनादितप्रत्ययः, निष्ठं मालद्वया' इति नित्यं सर्वकालं मुकुलितानि, मुकुलानि नाम कुडमलानि कलिका इत्यर्थः, 'निष्ठं लवद्वया' इति पल्लविताः, नित्यं 'धवद्वया' इति स्तबकिताः स्तबकमारवन्त इत्यर्थः, नित्यं 'गुलद्वया' इति गुल्मिताः स्तबकगुल्मी गुच्छविशेषौ, नित्यं 'गोच्छिता' गोच्छवत्तः, नित्यं 'जमलिता' यमलंनाम समानजातीययोर्युगम् तत् सज्ञातमेषा-भिति यमलिताः, नित्यं युगलिता युगलं-सज्ञातीय-विजातीयरोद्दृद्यं तदेषां सज्ञातभिति युगलिताः, तथा नित्यं-सर्वकालं फलभरेण विनताः-ईषप्रताः, तथा नित्यं महता फलभरेण प्रकर्षेणातिदूरं नसाः प्रणताः, तथा नित्यं-सर्वकालं सुविभक्तः-सुविच्छितिकः प्रतिविशिष्टो मञ्जरीरूपो योऽवतंस-कस्तद्वरास्तद्वारिणः ।

एवं सर्वोऽपि कुसुमितत्वादिको धर्म एकैकस्य वृक्षस्योक्तः, साम्प्रतं केषाद्विद्वृक्षाणां सकलकुसुमितत्वादिधर्मप्रतिपादनार्थमाह- 'निष्ठं कुसुमियमउयलयेत्यादि' किमुक्तं भवति-केचित्कुसुमितादेकैकगुणयुक्ताः केचित्समस्तकुसुमितादिगुणयुक्ता इति, अतएव कुसुमियमालङ्ग-यमउलियेत्यादिपदेषु कर्मधारयः, तथा शुक्रवर्णिणमदनशालिकाकोकिलाकोरककोभव-भिङ्गारक-कोण्डकलजीवंतीजीवकलन्दीमुखकपिलपिङ्गलाक्षकपरण्डवचक्रवाककल हंससारसाख्यानामनेकेषां शकुनगणानां भियुनैः-स्त्रीपुंसयुक्तैर्यद्विचरितम्- इतस्ततो गमनं यस्त्र शब्दोच्चितिकं-अग्रतशब्दकं मधुरस्वरं च नादितं-लपितं येषु ते तथा, अतएव सुरभ्याः सुषुरमणीयाः, अत्र शुकाः-कीरा:, बर्हिणो-मयूराः, मदनशालिकाः शारिकाः, कोकिलाः-पिकाः, चक्रवाककलहंससारसाः प्रतीताः, शेषास्तु जीवविशेषालोकतो वेदितव्याः, तता सम्पिण्डिताः एकत्र पिण्डीभूताः द्वाः- मदोन्मत्त्या दर्पाध्याता भ्रमरमधुकरीणां पहकरा:-सङ्घाताः 'पहकर ओरोह संघाया' इति देशीनामभाला-वचनात् यत्र ते सम्पिण्डितस्त्रमस्त्रमधुकरीपहकरा: ।

तथा परिलीयमानाः-अन्यत आगत्याश्रयन्तो मत्ताः पटपदाः कुसुमासवलोलाः- किञ्चल्पानलस्पदा मधुरं गुमगुमायमाना गुञ्जनश्च-शब्दविशेषं च विदधाना देशभागेषु येषां ते परिलीयमानमत्तपटपदकुसुमासवलोलमधुरगुमगुमायमानगुञ्जदेशभागाः, गमकत्यादेवमपि

समासः, ततो भूयः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, तथा अभ्यन्तराणि अभ्यन्तरभागवर्तीनि पुष्टाणि च फलानि य पुष्टफलानि येषां ते तथा, 'बाहिरपतोच्छ्रां इति' बहिस्तः पत्रैश्छ्रां-व्याप्ता बहिपत्रच्छ्राः, तथा पत्रैश्च पुष्टैश्च अवच्छन्नपरिच्छ्राः—अत्यन्तमाच्छ्रादिताः, तथा नीरोगकाः रोगवर्जिता अकण्टककाः—कण्टकरहिताः, न तेषां प्रत्यासंज्ञा ब्यूलादिवृक्षाः सन्तीति भावः, तथा स्वादूनि फलानि येषां ते स्वादुफलाः, तथा स्निधानि फलानि येषां ते स्निधफलाः।

तथा प्रत्यासंनीनानिविधैः—नानाप्रकारैर्गुच्छैः—वृत्ताकीप्रभृतिभिर्गुच्छैः—नवभालिकादि-भिर्घणपक्षैः शोभिता नानाविधगुच्छगुल्मण्डपकशोभिताः, तथा विचित्रैः—नानाप्रकरौः शुभैः—मण्डनभूतैः केतुभि—ध्वजैर्बहुला—व्याप्ता विचित्रशुभकेतुबहुला—, तथा 'वाविपुक्ष्यारि-गीदिहियासु य सुनिवेशियरम्भजालधरणा' वायश्चतुरस्त्रकारास्ता एव वृत्ताः पुष्करिण्यः, यदिवा पुष्करणि वर्तन्ते यासु ताः पुष्करिण्यः, दीर्घिका—क्रज्जुसारिण्यः, वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु च सुखु निवेशितानि रम्याणि जालगृहकाणि येषु ते वापीपुष्करिणीदीर्घिकासु सुनिवेशितरम्भ-जालगृहकाः, तथा पिण्डिमा—पिण्डिता सती निर्वारिमा—दूरं विनिर्गच्छन्ती पिण्डिमनिर्वारिमातां सुगन्धिं सुगन्धिकां शुभमुरनिध्यो गन्धन्तरेरुः उक्तं गत् गतेरु शुभमुरनिध्योहरा तां च।

'महया' इति प्राकृतत्वात् द्वितीयार्थं तृतीया, महतीमित्यर्थ, गन्धधाणि यावदिभर्गन्ध-पुरुषैर्न्यविषये गन्धधाणिरूपजायते तावती गन्धपुद्वगलसंहतिरूपचारात् गन्धधाणिरित्युच्यते, तां निरन्तरं मुश्वन्तः, तथा 'सुहसेउकेउबहुला' इति शुभाः—प्रधाना इति सेतवो—मार्गा आलवाल-पाल्यो वा केतवो—ध्वजा बहुला वहवो येषां ते तथा, 'अनेगरहसगडजाणजुग्गिलिथिलिसिवियसंदमाणियपडिमोयणा' इति, रथा द्विविधा-क्रिडारथाः सङ्ग्रामरथाश्च, शकटानि प्रतीतानि, यानानि—सामान्यतः शोषाणि वाहनानि युग्यानि—गोल्लविषवप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रभाणानि वेदिकोपशोभितानि जम्पानानि शिदिकाः—कूटाकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः स्पन्दमानिकाः पुरुषप्रमाणजम्पानविशेषाः, अनेकेषां रथशकटादीनां मध्येऽतिविस्तीर्णत्वात्, प्रतिमोचनं येषु तत्था, 'पासादीया' इत्यादिपदचतुर्थं प्राप्वत्।

'तेणं तिलगा' इत्यादिपाठसिद्धैः, नवरं 'नागलयाहि' ति नागाः—दुमविशेषाः 'वण्णलयाहि' ति बना अपि दुमविशेषाः, दुमाणां च लतात्वमेकशाखाकानां द्रष्टव्यं, ये हि दुमाऊर्ध्वगतैकशाखान् तु दिग्बिदिकप्रसुतबहुशाखास्ते लता इति प्रसिद्धाः, 'निञ्चं कुसुमियाओ जाव पडिरुवाओ' इत्यत्र यावच्छकरणात् 'निञ्चं कुसुमियाओ निञ्चं मालइयाओ निञ्चं लवइयाओ निञ्चं धवइयाओ निञ्चं गुच्छियाओ निञ्चं गुम्मियाओ निञ्चं जमलियाओ निञ्चं जुयलियाओ निञ्चं विषमियाओ निञ्चं पणमियाओ सुविभत्तपडिमंजरिवडिंसगधरीओ निञ्चं कुसुमियलइयथवइयलवइयगुम्मियजमलियजुयलियगुच्छियविणमयपणमियसुविभत्तपडिमंजरिवडिंसगधरीओ संपिंडियद-रियभमरमहुयरिपहकरपरिलेतमत्तछप्यकुसुमासवलोलमहुगुम्मेतगुंजंतदेसभागाओ पासाइयाओ दरिसणिङ्गाओ अभिरुद्वाओ पडिरुवाओ इति' एतम्भ सप्तस्तं प्राप्वत् व्याख्येयं, तस्य 'ण'मिति प्राप्वत्, अशोकवरपादपत्य उपरि बहूनि अष्टावर्षीमङ्गलकानि प्रज्ञसानि।

तद्वथा—स्वस्तिकः श्रीबृक्षो 'नंदियावते' इति नन्दावत्त! कवचिद् नन्दावत्त इति पाठः, तत्र नन्दावर्त इति शब्दसंस्कारः, कर्त्तमानकं—शरावसम्पुटं भद्रासनं कलशो मल्ययुग्मं दर्पणः,

एतानि चाषावपि भजलकानि सर्वरलमयानि अच्छानि—आकाशस्फटिकवदतीव स्वच्छानि श्लक्षणानि—श्लक्षणपुद्गलस्कन्धनिष्पश्चानि श्लक्षण (तनु) निष्पश्चपटवद् लङ्घानि—भसूणानि पुण्डितपटवद् ‘घडाइं’ ति घृष्णानीव घृष्णानि खरशाणया पाषाणप्रतिमावात् ‘मङ्गाइं’ ति मृष्टानीव मृष्टानि, सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेव, अत एव नीरजांसि—स्वामाविकरजोरहितल्लात्, निर्मलानि—आगन्तुकमलाभावात्, निष्पङ्गानि—क्लङ्कविकलानि लार्दण्डहितानि वा निष्पङ्गानि—निष्कवया निरावरणा निरुपघातेति भावार्थछाया—दीतिर्येषां तानि निष्कङ्कटच्छायानि ‘सप्रमाणि’ स्वरूपतः प्रभावन्ति ‘सभरीधीनि’ बहिर्विनिर्गताकिरणजालानि, अत एव सोधोतानि—बहिर्विवस्थितवस्तुस्तोमप्रकाशकराणि ‘पासाइया’ इत्यादिपञ्चतुष्ट्यव्याख्या पूर्ववत्।

‘तस्य णमि’ त्यादि, तस्य ‘ण’ मिति प्राग्वत्, अशोकवरपादपस्योपरि वहवः कृष्णच्छाम-रथ्वजाः, चामराणि च ध्वजाश्च चामरध्वजाः कृष्णाश्च ते चामरध्वजाश्च कृष्णच्छामरध्वजाः, एवं नीलचामरध्वजाः, लोहितचामरध्वजाः, हारिद्रचामरध्वजाः, शुक्लचामरध्वजाः, एते च कथम्भूता इत्याह—अच्छाः—स्फटिकवदतिनिर्मलाः, श्लक्षणाः—श्लक्षणपुद्गलस्कन्धनिष्पश्चाः, ‘रूपपङ्गा’ इति रूप्यो—रूप्यमयो वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पङ्गो येषां ते रूप्यपङ्गाः ‘विरदण्डा’ इति वज्रो—वज्ररलमयो दण्डो रूप्यपङ्गमध्यकर्त्तीयेषां ते वज्रदण्डाः, तथा जलजानामिव—जलजकुसुमानां पद्मादीनामिवामलो गन्धो येषां ते जलजामलगन्धकाः अत एव सुरम्याः—अतिशयेन रमणीयाः पासाइया’ इत्यादि पूर्ववत्, तस्य णमिति प्राग्वत्, अशोकवरपादपस्योपरि वहूनि छत्रातिच्छत्राणि छत्रात्—लोकप्रसिद्धादेकसङ्ख्याकालीशायीनि छत्राणि उपर्यधोभागेन द्विसङ्ख्यानि त्रिसङ्ख्यानि वा छत्राणि छत्रातिच्छत्राणि।

तथा वहवयः ‘पडागाइपङ्गागा’ इति पताकाभ्यो लोकप्रसिद्धाभ्यो ऽतिशयिन्यः पताकाः पताकातिपताकाः वहूनि तेष्वेव छत्तारितच्छत्रादिषु घण्टायुगलानि चामरयुगलानि, तथा तत्र तत्र प्रदेशे उत्पलहस्तकाः—उत्पलाख्या जलजकुसुमसङ्ख्यातविशेषाः, एवं पद्महस्तकाः कुमुद-हस्तकाः नलिनहस्तकाः सुभगहस्तकासौगन्धिकहस्तकाः पुण्डरीकहस्तकामहापुण्डरीकहस्तकाः शतपत्रहस्तकाः सहस्रपत्रहस्तकाः सुभगहस्तकाः उत्पलं—गर्दमकं पद्मं—सूर्यविकाशि पङ्कजं मुकुदं कैरवं नलिन्म ईषद्रक्तं पद्मं सुभगं—पद्मविशेषः सौगन्धिकं—कलहारं पुण्डरीकं—श्वेताम्बुजं तदेवातिविशालं महापुण्डरीकं शतपत्रसहस्रपत्रे पत्रसङ्ख्याविशेषाद्यच्छिङ्गी पद्मविशेषी।

एते च छत्रातिच्छत्रादयः सर्वेऽपि सर्वरलमयाः—सर्वात्मना रलमयाः ‘अच्छा सङ्गा’ इत्यादि विशेषणजातं पूर्ववत्, ‘तस्य ण’ मित्यादि, तस्य ‘ण’ मिति प्राग्वत अशोकवरपादपस्याधस्तात्, ‘एत्यण’ मिति असोकवरपादपस्य यदधो अत्र ‘ण’ मिति पूर्ववत् एको महान् पृथ्वीशिलापङ्कः प्रज्ञातः, कथम्भूत इत्याह—‘इसिं लंधो समाशीणे’ इत्यादि, इह स्कन्धः स्युडमित्युच्यते, तस्याशोकवरपादपस्य यत् स्थुडं तत् ईषद्—मनाकृसम्यग् लीनस्तदासन्न इत्यर्थः, ‘विक्षम्यायासमुप्यमाणे’ इति, विष्कम्भेनायामेन च शोभन्म—ओचित्यानतिवर्ति प्रमाणं यस्य स विष्कम्यायासमुप्यमाणः।

कृष्णः, कृष्णात्वमेव निरूपयति—‘अंजणधणकुवलयहलहरकोसेज्जसरिसो’ अञ्जनको—वनसपतिविशेषः धनो—मेघः कुवलयं—नीलोत्पलं हलधरकैश्चेयं वलदेववस्त्रं तैः सध्वः—समानवर्णः, ‘आगासकेसकञ्जलकक्षयणइन्दनीलअयसिकुसुमप्यगासे’ आकाशं धूलीमेघादिविरहितं, केशाः—

शिरसिजाः, कञ्जलं-प्रतीतं, कर्केतनेन्द्रनीली-मणिविशेषी अतसीकुसुमं प्रसिद्धमेतेषामिव प्रकाशो-दीमिर्यस्य सतथा, 'भिंजगभंगभेयरिङ्गनीलगुलियगवलाइरेगे' इति भजः—चतुरिन्द्रियः पक्षिविशेषः अञ्जनं—सौबीराञ्जनं तस्य भज्जेन विच्छित्या भेदः—छेदोऽञ्जनभङ्गभेदो रिष्टको—रत्नविशेषः नीलगृटिकाः—प्रतीताः, गवलं—माहिषं शुर्णं तेष्योऽपि कृष्णत्वेनातिरेको यस्य स तथा, ।

'समरनिकुरुम्बभूए' इति अत्र भूतशब्द औपन्यवाची, यथाऽयं लाटदेशः मुरलोकमूतः, सुत्लोकोपम इत्यर्थः, ततोऽयमर्थः—इमरनिकुरुम्बोपमः, 'जंबुफलअसणकुसुमबंधणनीलुप्तल-पत्तनिकरमरग्यआसासगनयणकीयासिवन्ने' जन्म्बुफलानि प्रतीतानि, असनकुसुमबन्धनं—असनपुष्पवृत्तं नीलोत्पलपत्रनिकरो मरकतमणि प्रतीः, आसासको—दीयकाभिधानो वृक्षः, नयनकीको—नेवध्यताराः, असि—खंडतेषामिव दण्डोयस्य सतथा, स्निघ्योनतु रुक्षः धनो—निविडो न तु कोष्ठक इव ध्यशुषिरः 'अञ्जुसिरे' इति श्लकणशुषिरहितः, 'रुवगपडिरुवगदरिसणिझे' इति रूपकाणां यानि तत्र सङ्क्रान्तानि प्रतिक्रिम्बानि तैः दर्शनीयो रूपकप्रति-रूपकदर्शनीयः ।

आदर्शतलोपमः आदर्शी—दर्शणस्तस्य तलं तेन समतयोपमा यस्य स आदर्शतलोपमः, सुहु मनांसि रमयतीति सुरस्यः 'कृद्धुल'मिति वथनात् कर्त्तरि यप्रत्ययः, 'सिंहासणसंठिए' इति सिंहासनस्येव संस्थितं संस्थान यस्य स सिंहासनसंस्थितः, अत एव सुरुपः शोभन् सुपम्—आकारो यस्य स सुरुपः, इतश्च सुरुपो यत आह—'मुत्ताजालखइयंतकम्बे' मुक्ताजालानि—मुक्ताफलसमूहाः खद्यितानि अन्तर्मसु—प्रान्तप्रदेशेषु यस्य स मुक्ताजालखचितान्तकर्मा, 'आइणगरुयबूरनवनीयतूलफासे' आजिनकं—यर्ष्मयं वस्त्र रूतं—प्रतीतं दूरो—वनस्पतिविशेषः नदनीतं—प्रसाणं तूलं—अर्कतूलं तेलामिव कोमल तथा स्पर्शो यस्य स आजिनकस्तबूरनव-नीतदूलस्पर्श, 'सव्वरयणामए' इत्यादिविशेषणकदम्बकं प्राप्नवत् ।

मृ. (४) सेओ राया धारिणी देवी, सामी समोसढे, परिसा निर्गया, जाव राया पञ्चुवासइ

मृ. "सेओ राया धारिणी देवी जाव समोसरणं समत्त"मिति तस्यां आमलकल्पायां नगया॒ श्वेतो नाम राजा, तस्य समस्तान्तः—पुण्यधाना भार्या सकलगुणधारिणी धारिणीनामा देवी, 'जेदा समोसरणं समत्त'मिति यावच्छक्करणाद्राजवण्णको देवीवर्णकः समवसरणं चौपपातिकानुसारेण तावद्वक्तव्यं यावत्समवसरणं समाप्तं ।

तद्वैव—'तत्य एं आमलकप्याए नयरीए सेओ नाम राजा होत्था, महयाहिमवंतमहंतम-लयमंदरमहिदसारे आश्चंतविसुद्धरायकुलवंसप्पसूए निरंतरं रायलक्खणविराइयंगभंगे बहुजणवहुमाणपुड्हए सब्बगुणसमिद्धे खत्तिए भुद्धए मुख्याभिसिते माउपिडसुजाए दय(व्व)पत्ते सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे पणुसिंसदे जनवयपिथा जनवयपाले जनवयपुरोहिए सेउकरे केउकरे नरपवरे पुरिसवरे पुरिससीहे पुरिसवग्धे पुरिसआसीविसे पुरिसवरपोङ्गरीए पुरिसवरगंधहत्थी अड्डे दिते विसे विच्छिन्नविपुलभवणसयनासनजाणवाहणाइन्ने बहुधण-बहुजायरुकरजए आओगपओगसंपउते विच्छिन्नपउरमतपाणे बहुदासीदासगोमहिसगवेलप्पभुए पडिपुनजंतकोसकोडुगाराउद्धरे बहुदुख्यलपक्षापिते ओहयकंटयं मलियकंटयं उद्धियकंटयं अप्पडिकंटयं ओहयसत्तुं मलियसत्तुं उद्धियसत्तुं निजियसत्तुं पराइयसत्तुं ववगय-

दुष्मिकखदोसमारिभगविष्पमुक्त्वा र्देसं हि वं सुभित्वां उत्तरं हिंदहरं रहं परासेमाणे विहरइ ।

तस्य एं सेयोरन्नो धारिणीनामं देवी होत्या, सुकुमालपाणिपाया अहीनपडिपुन्न-
पंचिदियसरीरालक्खणवंजणगुणोदयेया माणुन्माणपमाणपडिपुण्णसुजायसवंगसुंदरंगा ससि-
सोमागारकंतपियदंसणा सुरुवा करयलपरिभियपसत्यतिवलियमज्ञा कुंडलुङ्गिहिय (बीण)
गंडलेहा कोमुइयरथणियरविमलपडिपुन्नसोमवयणा सिंगारागारचार्चार्बेसा संगयगसह-
सियभणियचिद्वियविलासललियसंलावन्तुणजुत्तोवयारकुसला सुंदरथणजघनवयणकरचर-
णनयनायण्णविलासकलिया सेएण रन्ना सङ्क्षिं अनुरता अविरता इड्डे सहफरिसे रसरुवगंधे
पंचविहे माणुस्सएकामभोगे पश्चणुभवमामा विहरइ' एष राजदेवीवर्णकः ।

अस्य व्याख्या—‘महाहिमवंतेति’ महाहिमवान् ईमवतस्य क्षेत्रस्योत्तरतः सीमाकारी
वर्षधरपर्वतः मलयः—पर्वतविशेषः सुप्रतीतो मन्दरो—मेहमहिन्दः—शक्रदिकोदेवराजस्तद्वत्सारः—
प्रधानो महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेद्वसारः, तथा अत्यन्तविशुद्धे राजकुलवंशे प्रसूतोऽत्यन्त-
विशुद्धराजकुलवंशप्रसूतः, तथा ‘निरन्तरं रायखकखमविराइयंगमंगे’ इति निरन्तरम्—अपलक्षण-
व्यवधानाभावेन राजलक्षणीः—राज्यसूचकैर्लक्षणीर्विराजितानि अङ्गमङ्गानि—अङ्गप्रत्यङ्गानि यस्य
स निरन्तरराजलक्षमविराजिताङ्गमङ्गः, तथा बहुभिर्जनैः बहुमानेन—अन्तरङ्गप्रीत्या पूजितो
बुजनबहुमानपूजितः, कस्मादित्याह ।

‘सञ्चगुणसमिद्धे’ सर्वे शीर्योपशमादिभिर्गुणैः समृद्धः—स्फीतः— सर्वगुणसमृद्धः ततो
बहुजनबहुमानपूजितो, गुणवत्सुप्रायः सर्वशमपि बहुमानसम्भवात्, तथा ‘खतिये’ इति क्षत्रस्यापत्यं
क्षत्रियः ‘क्षत्रादिय’ इति द्वयप्रत्ययः, अनेन नवमाष्टमादिनन्दवत् राजकुलप्रसूतोऽपि न हीनजातीयः,
किन्तु उत्तमजातीय इत्यावेदितं, तथा ‘भुदितः’ सर्वकालं हर्षवान्, प्रत्यनीकोपद्रवासम्भवात्,
तदसम्भवस्य प्रत्यनीकानामेवाभावात्, तथा चाह—‘मुद्धाभिसिते’ प्रायः सर्वरपि प्रत्यन्तराजैः
प्रतापमसहमानैर्नन्यथाऽस्माकं गतिरिति परिभाव्य सूर्योभि मस्तकैरभिषिक्तः—पूजितो
मूर्धाभिषिक्तः, तथामातृपितृभ्यां सुजातो मातृपितृसुजातः, अनेन समस्तगर्भधानप्रभृति-
सम्भविदोषविकल इत्यावेदितः, तथा दया(द्रव्य)प्राप्तः स्वभावतः सुद्धजीवद्रव्यत्वाद् ।

तथा सेवागतानामपूर्वापूर्वनृपाणां सीमां—मर्यादां करोति यथा एवं वर्तितव्यमेवं नेति
सीमझारः, तथा पूर्वपुरुषपरम्परायातां स्वदेशप्रवर्तमानां सीमां—मर्यादां धारयति—पालयति न
तु विलुप्ततीति सीमन्धरः, तता क्षेमं—वशवर्तिनां उपद्रवाभावं करोति क्षेमङ्गकरः चौरादिसंहारात्
तथा तत् धारयति आरक्षकनियोजनात् क्षेमन्धरः, अत एव मनुष्येनद्व, तथा जनपदस्य पितेव
जनपदपिता, कथं पितेवेत्यत आह—‘जनपदपालः’ जनपदं पालयतीति जनपदपालः, ततो भवति
जनपदस्य पितेव, तथा जनपदस्य शान्तिकरितया पुरोहित इह जनपदपुरोहितः, तथा सेतुः—मार्गस्तं
करोतीती सेतुकरः, मार्गदिशक इति भावः, केतुः—चिह्नतत्करोतीतिकेतुकरः, अद्भुतसंविधान-
कारीति भावः, तथा नरेषु मनुष्येषु भध्येप्रवरो—नरप्रवरः स च सामान्यमनुष्यापेक्षयापि स्यादत आह—

‘पुरिसवरे’ पुरुषेषु—पुरुषाभिमानानेषु मध्ये वरः—प्रधान उत्तमपौरुषोपेतत्वादिति
पुरुषवरः, यतः पुरुषः सिंह इवासिमल्लतया पुरुषसिंहः, तथा पुरुषो व्याघ्र इव शूरतया पुरुषव्याघ्रः,
पुरुष आसीविष इव दोषविनाशनशीलतया पुरुषासीविषः पुरुषः वरपुण्डरीकमिवोत्तमतया

मुवनसरोवरभूषकत्वात् पुरुषवरपुण्डरीकः, पुरुषः वरगन्धहस्तीव परानसहमानान् प्रतीति पुरुषवरगन्धहस्तीततो मवतिपुरुषवरः, तथा आदयः—समृद्धो दीपः शरीरत्वचा देवीप्यमानत्वात् इतो वा दसारिमानमर्दनशीलत्वात् अत एव दिती—जगत्वतीतो, यदुक्तमाद्य इति तदेव सावस्तिरमुपदर्शयति—‘विच्छिन्ने’त्यादि, विस्तीणनि विस्तारवन्ति विपुलानि—प्रमूतानि भवनानि—गृहाणि शयनानि आसनानि च प्रतीतानि यानानि—रथादीनि वाहनानि—अश्वादीनि घैराकीर्णो—व्याप्तो युक्तो विस्तीणविपुलभवनशयनासन्यादाहनाकीर्णः।

तथा बहुधनं बहुजातरूपं—सुवर्णं रजतं च—रूपं यस्य स बहुधनबहुजातरूपरजतः, तथा आयोगप्रयोगसम्प्रयुक्तः—आवाहनविसर्जनकुशलः, तथा विच्छर्दितं—तथाविध-विशिष्टो-प्रकाराकारितया विसृष्टमुकुरिटकादिषु प्रचुरं भक्तपानं यस्मिन् राज्यमनुशासति स विच्छर्दित-प्रचुरभक्तपानः, अनेन पुण्याधिकतया न तस्मिन् राज्यमनुशासति दुर्भिक्षमभूदिति कथितं, तथा बहुनां दासीनां दासानां गवां—दलीवर्द्धनां महिषाणां गवां—स्त्रीगावानां एडकानां च प्रभुः बहुदासीदासगोमहिषगवेलगप्रभुः, ततः स्वार्थिकप्रव्ययविधानात् प्रभुकः, तथा परिपूणनि—मृतानि यन्त्रकोशकोषागाराणि यन्त्रगृहाणि कोशगृहाणि—भाण्डागाराणि कोषगृहाणि—घान्यानां कोषागाराणि गृहाणि इति भावः, आयुधगृहाणि द्यस्य स प्रतिपूर्णदन्तकोशकोषागारायुधगृहः

तथा बलं शारीरिकं मानसिकं च यस्यास्ति स बलवान्, दुर्बलप्रत्ययमित्रो, दुर्बलानाम-कारणवत्सल इति भावः, एवंभूतः सन् राज्यं प्रशासत् विहरति—अवतिष्ठते इति योगः, कथम्भूत राज्यमित्याह—अपहतकण्टकं, इह देशोपद्रवकारिणश्चरटा: कण्टकाः ते अपहता अवकाशाना-सादनेन स्थगिता यस्मिन् तत् अपहतकण्टकं, तथा मलिता:—उपद्रवं कुर्वणा मानस्लानिमाषादिता: कण्टका यत्र तन्मलितकण्टकं, तथा उद्ध ताः स्वदेशत्याजनेन जीवितत्याजनेन वा कण्टका यत्र तत् उद्ध तकण्टकं, तथा न विद्यते प्रतिमलः कण्टको यत्र तदप्रतिमलकण्टकं, तथा ‘ओहयसतु’ इति प्रत्यनीकाः राजानः शत्रवस्ते अपहताः स्वावकाशमलभमानीकृता यत्र तत् अपहतशत्रु तथा निहताः—रणाङ्गे पातिताः शत्रवो यत्र तश्चिहतशत्रुः।

तथा मलिता: तद्गतसैन्यत्रासापादनतो मानस्लानिमाषादिता: शत्रवो यत्र तत् मलिनशत्रु, तथा स्वातन्त्र्यच्यावनेन स्वदेशच्यावनेन जीवितच्यावनेन वा उद्ध ताः शत्रवो यत्र तत् उद्धतशत्रु, एतदेव विशेषणद्वयेन व्याच्छे—निर्जितशत्रु, पराजितशत्रु, तथा व्यपगतं दुर्भिक्षं दोषो मारिश्य यत्र तत् व्यपगतदुर्भिक्षदोषमारि तथा ययेन स्वदेशीत्येन परथक्रकृतेन वा विप्रमुक्तं, अत एव क्षेमं—निरुपद्रवं शिवं—शान्तं सुभिक्षं शोभना—शुभाभिक्षा दश्मनिनां दीनानाथादीनां च यत्र तत् सुभिक्षं, तता प्रशान्तानि डिष्टानि—विष्णा डमराणि—राजकुमारादिकृतविकृतविष्णवरा यत्र तद्वशान्तडिष्टडमरः। देवीवर्णकं—‘सुकुमालपाणिपाया’ इति सुकुमारी पाणी पादी च यस्याः सा सुकुमारपाणिपादा, तथा अनानि अन्युनानि स्वरूपतः प्रतिपूण्णनि लक्षणतः पञ्चायीस्त्रियाणि यस्मिन् तथाविधं शरीरं यस्याः सा अहीनप्रतिपूण्णपञ्चेन्द्रियशरीरा, तथा लक्षणानि—स्वस्तिक्यक्र-दीनि व्यञ्जनानि—मषीतिलकादीनि गुणाः—सौभाग्यादयस्यैरुपपेता लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेता, उप अप इत इतिशब्दत्रयस्याने ‘पृष्ठोदरादय’ इत्यपाकारस्य लोपे उपपेता इति द्रष्टव्यं, ‘भाणुम्याण-पमाणपडिपुण्णसुजायसञ्चंगसुंदरंगी’ इति तत्र मानं—जलद्रोणप्रमाणता, कथमिति चेत्।

उच्यते, जलस्यातिष्ठृते कुण्डे पुरुषेस्त्रियां वा निवेशितायां वज्रलं निस्सरति तथादि द्वोणप्रमाणं गवति तदा पुरुषः स्त्री वा मानप्राप्त उच्यते, तथा उन्मानं—अर्द्धभारप्रमाणता, सा ईवं—तुलायमा-रोपितः पुरुषः स्त्री वा यद्यर्द्धभारं लति तदा स उन्मानप्राप्तोऽभिधीयते, प्रमाणं—स्वाकुलेनाथोत्तर-शतोच्छयिता, ततो मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णणि—अन्युनानि सुजातानि जन्मदोषरहितानि—अरीद्राकारं कान्तं—कमनीयं प्रियं—द्रष्टणामानन्दोत्पादकं दर्शनं—रूपं यस्याः सा शशिसोमाकार-कान्तप्रियदर्शना, अत एव सुख्या, तथा करतलपरिमितो—मुष्टिग्राहः प्रशस्तलक्षणोपेतस्त्रिवलीको बलिवयोपेतो रेखात्रयोपेतो बलिको—बलवान् मध्योमध्यमागो यस्याः सा करतलपरिमित-प्रशस्तत्रिवलीक बलिकमध्या ।

तथा कुण्डलाभ्या उल्लिखिता—घृष्णा गण्डलेखा—कपोलविरचितमृगमदादिरेखा यस्याः सा कुण्डलोलिखितगण्डलेखा, ‘कोमुद्द्वयरयणियरविमलपडिपुन्सोमवयणा’ कौमुदी—कार्तिकी-पौर्णमासी तस्यां रजनिकरः—चंद्रमास्तद्विमलं—निर्मलं प्रतिपूर्णम्—अन्युनातिरिक्तमानं सीम्यम्—अरीद्राकारं बदनं यस्याः सा तथा, शृङ्गारास्य रसविशेषस्यागारमिवागारं, अथवा शृङ्गरो—मण्डनभूषणाटोपस्तद्वधान आकारः—आकृतिर्यस्याः सा तथा, चारु वेषो—नेपव्यं यस्याः सा तथा, ततः कर्मधारयः, शृङ्गारागारचारुवेषा, तथा सङ्गता ये गतहसितभणितचेष्टिविलासलित-संलापनिपुणयुक्तोपचारकुशला, तत्र सङ्गतं नासङ्गतं गतं यदगुप्ततया तदगृहस्यैवान्तर्गमनं न तु बहि स्वेच्छाचारितया सङ्गतं हसितं—यत्करपोलविकाशमात्रसूचितं न त्वद्वृहसासादि ‘हसियं कपोलकहकहियं’ मिति वचनात् ।

सङ्गतं भणितं यत्समागते प्रयोजने नर्मभाणितिपरिहारेण विवक्षितार्थमात्रप्रतिपादनं सङ्गतं चेष्टितं यत्कुचजघनादवव्यवाच्छादनपरतयोपवेशनशयनोत्यानादि सङ्गतो विलासःस्वकुलीचित्येन शृङ्गारादिकरणं, तथा सुन्दरै स्तनजघनवदनकरचरणनयनलावण्यविलासैः कलिता, अब्र विलासः—स्थानासनगमनादिरूपश्चेष्टाविशेषः, उक्तं च—

॥ १ ॥ “स्थानासनगमनानां, हस्तभ्रूनेवकर्मणां ईव ।

उत्सधते विशेषो यः श्लिष्टोऽसौ विलासः स्यात् ॥”

—अन्ये त्वाहुः—विलासो नेत्रजो विकारः, तथा चोक्तं—

॥ २ ॥ “हादो मुखविकारः स्यात्, मावश्चित्तसमुद्भवः ।

विलासो नेत्रजो होयो, विश्वभो भ्रूसमुद्भवः ॥”

ते यं कालेण ते यं समएणं समये भगवं महाकीरे जाव घउतीसबुद्धवयणाहसेससंपत्ते पणतीसष्ठवयणातिसेससंपत्ते आगासगएणं चक्रेण आगासगतेण छत्तेण आगासगयाहिं सेवचामराहिं आगासफालिहमएणं सपायपीटेण सीहासणेण पुरतो धम्मज्ञाएणं पणदिज्ञायेण वउदसहिं समणसाहस्रीहिं छत्तीसाए अज्जियासहस्रीहिं सद्धिं सम्परिद्वुडे पुञ्चाणुपुञ्चि दरमाणे गामाणुगामं दुइअमाणे सुहं सुहेण विहरमाणे जेणेव आमलकणा नयरी जेणेव वनसंडे जेणेव असोगवरपायवे जेणेव पुढविसिलापट्टे तेणेव उवागच्छइ, २ ता अहापडिलवं उग्गहं उग्गिणिहिता असोगवरपायवस्तु अह पुढविसिलापट्टांसि पुरत्याभिमुहे संयलिङ्कनिसब्रे संजमेणं तवसा अप्याणं पावेमाणे विहरति” ।

इदं सुगमं, नवं 'जाव चोत्तीसाए' इत्यत्र यावच्छब्दकरणात् 'आहकरे तित्यगरे' इत्यादिकः समस्तोऽपि औपपालिश्च ब्रह्मसिद्धो गान्धर्णीतो द्वाजा, य फलितं रीत्वनिहि न लिख्यते, केवल मौपपातिकग्रन्थादवसेवः, 'चोत्तीसाए बुद्धवयणातिसेससंपत्ते' चतुस्त्रिंशद् बुद्धानां-भगवतामर्हतां वचनप्रमुखाः 'सर्वस्वभाषा, नुगतं वचनं धर्मावबोधकर' पित्यादिना उक्तस्वरूपा ये अतिशेषा—अतिशयास्तान् प्राप्तश्चतुस्त्रिंशद्बुद्धवचनातिशेषसम्भासः, इह वचनातिशेषस्योपदानभव्यत्तोप-कारितया प्राप्तान्यव्यापनार्थम्, अन्यता देहैमल्यादयस्ते पठयन्ते, तथा (चाह)

॥ १ ॥

देहं विमलसुगम्यं आमयपस्सेवविजियं अरयं ।

रुहिरं गोकर्णीरामं निव्विसं पंडुरं मंस ॥ पित्यादि ।

'षणतीसाए सद्यवयणातिसेससंपत्ते' पञ्चत्रिंशत् ये सत्यवचनस्यातिशेषा—अतिशयास्तान सम्भासः पञ्चत्रिंशद्वचनातिशेषसम्भासः, ते चामी सत्यवचनातिशेषाः संस्कारवत्वं १ उदातत्वं २ उपचारोपेतत्वं ३ गम्भीरशब्दत्वं ४ अनुनादित्वं ५ दक्षिणत्वं ६ उपनीतरागत्वं ७ महार्थत्वं ८ अव्याहतपौर्वपर्यत्वं ९ शिष्टत्वं १० असन्दिग्धत्वं ११ अपहतान्योत्तरत्वं १२ हृदयग्राहित्वं १३ देशकालयुतत्वं १४ तत्वानुरूपत्वं १५ अप्रकीर्णप्रसृतत्वं १६ अन्योऽन्यगृहीतत्वं १७ अभिजातत्वं १८ अतिस्तिर्थमधुरत्वं १९ अपरमर्मवेधित्वं २० अर्थधर्मभ्यासानपेतत्वं २१ उदारत्वं २२ परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रमुक्तत्वं २३ उपगतश्लाघत्वं २४ अनुपनीतत्वं २५ उत्पादिताविच्छिन्न-कीर्तुहलत्वं २६ अद्भुतत्वं २७ अनन्तविलम्बित्वं २८ विभ्रविक्षेपकिलिकिचितादिवियुक्तत्वं २९ अनेकजातिसंश्रयाद्विचित्रत्वं ३० आहितविशेषत्वं ३१ साकारत्वं ३२ सत्परिगृहीतत्वं ३३ अपरिखेदितत्वं ३४ अव्युच्छेदित्वं ३५ चेति, ।

तत्र संस्कारवत्वं सस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वं, उदातत्वं उच्चीर्वृत्तिता उपचारोपेतत्वम्—अग्राम्यता, गम्भीरशब्दत्वं मेघस्येव, अनुनादिता प्रतिरोपेतत्वं, दक्षिणत्वं सरलता, उपनीतरागत्वं—उत्पादिता श्रोतृजन स्वविषयवहुमानता, एते सम शब्दापेक्षा अतिशयाः, अत उच्चत्वर्थश्रियाः, तत्र महार्थत्वं—परिपुण्याभिधायिता, अव्याहतपौर्वपर्यत्वं—पूर्वापर-वाक्याविरोधः, शिष्टत्वं वक्तुः शिष्टत्वसूचनात्, असन्दिग्धत्वं परिस्फुटार्थप्रतिपादनात्, अपद्वृता-न्योत्तरत्वं—परदूषमाविषयता, हृदयग्राहित्वं—दुर्गमस्यार्थस्य परस्परे प्रवेशकरणं, देशकालाव्य-तीतत्वं प्रस्तावोचितता, तत्वानुरूपत्वं—विवक्षितवस्तुस्वरूपानुसारिता, अप्रकीर्णप्रसृतत्वं—सम्बन्धाकारपरिमितता, अन्योऽन्यप्रगृहीततत्वं—पदानां वाक्यानां वा परस्परसापेक्षता, अभिजातत्वं—यथाविवक्षिताद्यभिदानशीलता, अतिस्तिर्थमधुरत्वं—कुभुक्षितस्थधृतगुडादिवत्परमसुखकारिता ।

अपरमर्मवेष्टत्वं—परममनुदधाटनशीलता, अर्थधर्मभ्यासानपेतत्वं—अर्थधर्मप्रतिबद्धता, उदारत्वं—अतिविशिष्टगुण्युक्तगुणयुक्तता अतुच्छार्थप्रतिपादकतावा, परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रयुक्तत्वं प्रतीतं, उपगतश्लाघत्वं उक्तगुणयोगतः परामश्लाघता, अनुपनीतत्वं—कारककालवच्च-नलिङ्गादिव्यत्ययरूपवचनदोषापेतता, उत्पादिताविच्छिन्नकुरुहलत्वं श्रोतृणां स्वविषये उत्पादितं—जनितमविच्छिन्नं कीर्तुहलं—कीर्तुकं येन तत्त्वा तद्भावस्तत्वं श्रोतृषु स्वविषयाद्भुतविषयाकारितेति भावः, अद्वृतत्वमनन्तविलम्बित्वं च प्रतीतं, विभ्रमविक्षेपकिलिकि-

शितादिवियुक्तत्वमिति-विग्रमो-वक्तुर्मान्तमनस्तता विक्षेपो-वक्तुरेवाभिधेयार्थं प्रत्यनासक्त-
ताकिलिकिश्चित्-रोषभयलोभादिभावानां युगपदसकृल्करणं आदिशब्दान्मनोदोषान्तरपरिग्रहः
तैर्विद्युक्तं यत्तत्था तद्भावस्तत्वं ।

अनेकजातिसंश्याद्विद्यत्वं-सर्वभाषानुयायितया चित्ररूपता, आहितविशेषत्वं
शेषपुरुषवचनापेक्षया शिष्येषूत्पादितमतिविशेषता, साकारत्वं-विच्छिन्नपदवाक्यता,
सत्यपरिगृहीतत्वम्-ओजस्विता, अमरिखेदित्वम्-अनायाससम्भवात्, अव्यवच्छेदित्वं
विवक्षितार्थसम्यकसिद्धिं यावदविच्छिन्नवचनप्रमेणतोहि । ‘आगामाभिशालाएणं’ लावण्या-
स्फटिकं-यदाकाशवत् अतिस्वच्छफटिकं तन्मयेन ‘धर्मज्ञाएणं’ति धर्मचक्रवर्तित्वसूचकेन
केतुवना महेन्द्रध्वजेनेत्यर्थः ।

तथा ‘पुच्चाणुपूच्चि चरमाणे’ इति पूर्वानुपूर्व्या क्रमेणेत्यर्थं चरन्-सञ्चरन्, एतदेवाह-
‘ग्रामाणुगामं दूड़जमाणे’ इति ग्रामशानुग्रामश्च-विवक्षितग्रामादनन्तरं ग्रामो ग्रामानुगामं, तत्
इवन् गच्छन्, एकस्मादनन्तरं ग्राममनुकृत्यन् इत्यर्थः, अनेनाप्रतिबद्धविहारिता ख्यापिता,
तत्राप्यौत्सुक्याभावमाह-‘सुहंसुहेणं विहरमाणे’ सुखंसुखेन-शरीरखेदाभावेन संयमवाधाविरहेण
घ ग्रामादिषु विहरन्-अवतिष्ठमानो ‘जेणेद’ति प्राकृतत्वात्सत्सम्यर्थं तृतीया यस्मिन्नेव देशे
आपलकल्पा नगरी यस्मिन्नेव च प्रदेशे वनखण्डो यस्मिन्नेव देशे सोऽनन्तरोक्तस्वरूपः शिलापट्टुः

‘तेणामेवे’ति तस्मिन्नेव देशे उपागच्छति, उपागत्य च पृथिवीशिलापट्टके पूर्वाभिमुखः,
तीर्थकृतो हि भगवन्तः सदा समवसरणे पृथिवीशिलापट्टके वा देशनायै पूर्वाभिमुखा अवतिष्ठन्ते
संपर्यङ्कनिष्ठण्णाः, संयमने तपसा चात्मानं मावयन् विहरन् आस्ते ॥ ततः वपाश्रिगमो वाच्यः,
सचैव-‘तएणं आपलकप्यानयरीए सिंघाङ्गतियचउक्तच्छरचउम्भुहमहापहेसुवाहुजणो अन्नमन्नं
एवमाइकखड एवं भासेइ एवं पन्नवेइ एवं परुवेइ ।

एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महादीरे जाव आगासगएणं छत्तेणं जाव संजमेणं
तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति, तं महाफलं खलु देवाणुप्पियाणं तहारूपाणं अरहंताणं
नामगोवस्सवि सवणयाए किमंग पुण अभिगमनवंदननमंसणपडिपुच्छणपञ्चासणयाए ?, तं
सेयं खलु एगस्सवि आयरियस्स घम्पियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमंग पुन विउलस्स अद्वस्स
गहणयाए ?, तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महादीरं वंदामो नमंसामो सङ्कारेमो
सम्माणेमो कल्लाणं मंगलं देवयं चैइयं पञ्चावासेमो, एवंतं इहभवे परभवे यहियाए आणुगामियत्ताए
भविस्सइ, तएणं आपलकप्याए नयरीए बहवेडग्गा भोगा’ इत्याद्योपपातिकग्रन्थोक्तं सर्वमवसात्वं
यावत् समग्राऽपि राजप्रभूतिका परिषत्पर्युपासीना अवतिष्ठते ।

मू. (५) ते णं काले णं ते णं समए णं सूरियाभे देवे सोहम्बे कप्ये सूरियामे विमाणे सभाए
सुहम्माए सूरियामांसि सिंहासणंसि चउहिं सामाणियसाहस्रीहिं चउहिं अग्नमहिसीहिं सपरिवाराहिं
तहिं परिसाहिं सत्तहिं अनियाहिं सत्तहिं अनियाहिवङ्गहिं सोलसहिं आयरकदेवसाहस्रीहिं अन्नेहि
य बहूहिं सूरियामविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं देवीहिं य सखिं संपरिवुडे महयाऽ-
ऽहयनदृगीययाइयतंतीलतालतुडियथणमुङ्गपडुप्पवादियरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुजमाणे
विहरति । इमं च णं केवलकप्यं जंबुदीवं दीवं विउलेणं ओहिणा आभोएमाणे २ पातति ।

बृ. 'ते ण काले ण' मित्यादि, ते इति प्राकृतशीलीवशात्स्मिन्निति द्रष्टव्यं, यस्मिन्काले भगवन् वर्तुमानस्त्रामी साक्षाद्विहरति तस्मिन्काले 'ते ण समए ण' तितस्मिन् समये यस्मिन्नवसरे भगवा-नाप्रशालबने चैत्ये देशनां कृत्वोपरतस्तस्मिन्नवसरे इति भावः, सूर्यभी नान्ना देवो, नायशब्दे छाव्ययस्त्वोऽप्यस्ति, ततो विभक्तिलोपः, ततो सौधम्माख्ये कल्पे यत्सूर्याभिनामकं विमानं तस्मिन्, या सभा सुधम्माभिधा तस्यां यत्सूर्याभिधानं सिंडासनं तत्रोपविष्टः सन्निति गम्यते, 'चउहि सामाणियसाहस्रीहि' इति समाध्युने तिविभवादी भवाः सामानिकाः, अध्यात्मादित्यादिकण्, दिमानाधिपतिसूर्यजदैवसत्त्वाद्युतिपिभवादिका इया इवर्थः ।

ते च मातृपितृगुरुपाद्यायमहत्तरतस्याभिदेवस्य पूजनीयाः, केवलविमानाधिपतित्वहीना
इति सूर्याभं देवं स्वामिनं प्रतिपत्राः, तेषां सहस्राणि सामानिकसहस्राणि तश्चतुर्भि, प्राकृतत्वाच्च
सूत्रे सकारस्य दीर्घत्वं स्त्रीलं, च, 'चतस्रभिरग्रमहिषीभिः' इह कृताभिषेकादेवी महिषीस्युच्यते,
साच स्वपरिवारमूतानां सर्वासामपि देवीनामग्रे इत्यग्राः, अग्राश्च ता महिष्यश्च अग्रमहिष्यस्ताभि-
श्चतसुभि, कथम्भूताभिरित्याह—'सपरिवाराभि' परिवारः सह यासां ताः सपरिवारास्ताभि,
परिवारश्चैककस्यादेव्यः सहस्रं २ देवीनां, तथातिसृभिपर्वद्विभि, तिष्ठेहि विमानाधिपते: सर्वस्यापि
पर्वदः। तद्यथा—अभ्यन्तरामध्याबाह्याच, तत्र यावयस्यमण्डलीकस्थानीया परमपित्रसंहतिसद्शी
सा अभ्यन्तरपर्वत, तया सहापर्यालोचितं स्वल्पमपि प्रयोजनं न विदधाति, अभ्यन्तरपर्वदा सह
पर्यालोचितं यस्यै निवेदते यथेदमस्माकं पर्यालोचितं सम्भतमागतं युज्ञाकमपीदं सम्पत्तं किंवा
नेति सा मध्यमा, यस्याः पुनरभ्यन्तरपर्वदा सह पर्यालोचितं मध्यमया च सह दृढीकृतं यस्यै
करणायैव निरुप्यते यथेदं क्रयतापिति सा बाह्या, तथा 'सत्तहि अणिएहिं' इति अनीकानि—सैन्यानि,
तानि च सप्त, तद्यथा ।

हथानीकं गजानीकं रथानीकं पदात्यनीकं तुषमानीकं गन्धवर्ननीकं गन्धवर्ननीकं नाट्यानीकं, तत्राद्यानि पञ्चानीकानि सङ्ग्रामाय कल्यन्ते, गन्धवर्ननाट्यानीके पुनरुपभोगाय, तैः सप्तभिरनीकैः, अनीकानि स्वस्याधिपतिव्यतिरेकेण न सम्बद्ध प्रयोजने समागते सत्युपकल्यन्ते ततः सप्तानीकाधिपतयोऽपि तस्य वेदितव्याः, तथा चाह- 'सत्तहिं अनियाहिवईहिं,' तथा 'षोडशभिरात्मरक्षदेवसहस्रा' रिति विमानाधिपते: सूर्याभस्य देवस्यात्मानं रक्षयन्तीत्यात्मरक्षा, 'कर्मणोऽणि' त्यण् प्रत्ययः, ते च शिरस्माणकल्पाः यता हि शिरस्माणं शिरस्याविद्धं प्राणरक्षकं भवति तथा ते अत्यात्मरक्षका गृहीतधनुर्दण्डादिप्ररहरमाः समन्ततः पृष्ठतः पाश्टोऽग्रतश्चावस्थायिनो विमानाधिपते: सूर्याभस्य देवस्य प्राणरक्षकाः, देवानामपायाभावात् तेषां तथाग्रहणपुरस्सरमवस्थानं निरर्थकमिति चेत्, न स्थितमात्रपरिपालनहेतुत्वात् प्रकर्षहेतुत्वात् ।

तथा हिते समन्ततः सर्वासु दिक्षु गृहीत प्रहरणा ऊर्ध्वस्थिता अवतिष्ठपानाः स्वनायकशरीर-
रक्षणपरायणाः स्वनायकं कनिष्ठणद्वयः परेषामसहमानार्णं क्षोभमापादयन्तो जनयन्ति स्वनाय-
कस्य परां प्रीतिमिति, एते च नियतसङ्ख्याकाः सूर्याभस्य देवस्य परिवारमूर्ता देवा उक्ताः, ये
तु तस्मिन् सूर्याभे विभाने पौरजनपदस्थानीया ये त्वाभियोग्याः—दासकल्पास्तेऽतिभूयांसः
आस्थानमण्डल्यामपि चानियतसङ्ख्याका इतितेषां सामान्यतः उपादानमाह—‘अश्वेहि बहूहिं

सुरियाभविमानवासीहि देवेहि देवीहि य सर्वं संपरिवृडे एतैः सामानिकप्रभृतिभि सार्वं संपरिवृतः—सम्यग्नायकैकचित्ताराधनपरतया परिवृतः, ‘महयाऽऽहये’त्यादि, महतारवेणेति योगः ‘आहया’इति आख्यानकप्रतिबद्धानीतिवृद्धाः, अथवा अहतानि—अव्याहतानि, अक्षतानीति भावः ।

नाट्यगीतबादीतानि च तन्नी—बीणा तला—हस्तताला कंसिकाः त्रुटितानि—शेषतूयणि, तथा घनो—घनसृष्टो ध्वनिसाधर्थत्वात् यो मृदृग्गो मर्दलः पटुना—दक्षपुरुषेण प्रवादितः, तत एतेषां पदानां छन्दः, तेषां यो रवस्तेन, दिव्यान्—दिवि भवान् अतिप्रधानानित्यर्थ, ‘भोगभोगाइ’ इति भोगार्हा ये भोगाः—शब्दादयस्यान्, सूत्रे नपुंसकता प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि लिङ्गव्यभिचारः यदाह पाणिनि स्वप्राकृतलक्षणे—‘लिङ्गव्यभिधार्यपी’ति, भुजानो ‘विहरति’ आस्ते, न केवलमास्ते किंत्विम्—प्रत्यक्षतया उपलभ्यमानं ‘केवलकल्पं’ ईषदपरिसमाप्तं केवलं—केवलज्ञानं केवलकल्पं, परिपूर्णतया केवलसृष्टमिति भावः ।

जम्ब्वा रत्नमध्यो उत्तरकुरुवासिन्या उपलक्षितो द्वीपो जम्बूद्वीपस्तं जम्बूद्वीपाभिधानं द्वीपं ‘विपुलेन्’ निरसीयर्णेनावधित्ता, तान् हि दूर्धीस्त्रा देवस्त्रादधिरूपः प्रथमा पृथिवीं यावत्तिर्यक् असङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रानिति भवति विस्तीर्णस्तेनाभोगथन्—परिमावयन् पश्यति, अनेन सत्यप्यवधीयदि तं श्लोयविषयमाभोगं न करोति तदानि किञ्चिदपि तेन जानाति पश्यति वेत्यावेदितं

मृ. (५-कालति) तत्य समर्णं भगवं महावीरं जंबुद्वीपे भारहे वासे आमलकप्पाए नवरीए बहिया अंबसालयने वेझए अहापडिलवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणं पासति, पासिताहडुहुचितमानंदिए नंदिए पीडभणे परमसोमणल्सिए हरिसवसविसप्पमाणहियए विकसिय- वरकमलणयणे पयलियवरकडगतुडियकेउरमउडकुंडलहारविरायंतरइयवच्छे पालंबपलंब- माणधोलंतभूसणघरे ससंभमं तुरियववलं सुरवरे (जाव) (सीहासणाओ अब्बुड्डे र त्तापाययीद्वाओ पञ्चोरहति, २ त्ताएगसाडियं उत्तरासंगं करोति, २ त्ता स्तडप्याइंतित्यराभिमुहे अनुगच्छति, २ त्ता वामं जाणुं अंचेति, २ त्ता वाहिणं जाणुं धरणितलांसि णिहडुतिक्षुतो मुद्दाणं धरणितलांसि निवेसेइ निवेसिता इसिं पञ्चमइत्ता करतलपरिग्नहियं दसणहं सिरसावतं मत्यए अंजलिं कहु एवं व्यासी-

नमोऽत्यु णं अरिहंताणं भगवंताणं आदिगराणं तित्यगराणं सयंसंबुद्धाणं पुरिसोत्तमाणं पुरिससीहाणं पुरिसवरपुंडराणं पुरिसवरगंधहत्वीणं लोगुत्तमाणं लोगनाहाणं लोगहिआणं सोगपझ्वाणं लोगपञ्जीयगराणं अभयदयाणं चक्खुदयाणं मग्गदयाणं जीवदयाणं सरणदयाणं बोहिदयाणं धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं धम्मनायगराणं धम्मसारहीणं धम्मवरवाउतं दक्षवट्टीणं अष्टडिहयवरनाणदंसणधराणं वियहुछउमाणं जावयाणं तिन्नाणं तारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं भुताणं मोयगाणं तव्वप्पाणं सव्वदरसीणं सिवमयलमरुयमनंतमक्षयभव्वावाह- मपुनरावतं सिञ्चिगइनामधेयं द्वाणं संपत्ताणं ।

नमोऽत्यु णं समर्णस्स मगवओ महावीरस्स जाव संपाविउकामस्स, वंदामि णं भंगवत्तं तत्यगयं इह गते) पासइ मे भगवं तत्य गते इहगतंतिकहु धंदति णमंसति धंदिता नमंसिता सीहासणवरगए पुञ्चाभिमुहं सन्निसन्ने ।

बृ. 'तत्र' तस्मिन्चिपुलेनावधिना जम्बूद्वीपविषये दशने प्रवर्त्तमाने सति 'श्रमणं' आन्यति—
तपस्यति नानाविधिमिति श्रमणः, मगः—समग्रैश्वर्यादिलक्षणः, उक्तं च—

॥ १ ॥ 'ऐश्वर्यस्य समग्रस्य, रूपस्य यशसः श्रियः ।
धर्मस्थाथ प्रयत्नस्य, षण्णं मग इतीज्ञा ॥'

भगोऽस्यास्तीति भगवान् भगवन्तं 'सूरदीर्घिकन्ती' वीरयति—कथायान् प्रति विक्रमति
स्मेति वीरः महांश्चासौ वीरश्च महावीरस्तं, जम्बूद्वीपे भारते वर्षे आमलकल्पायां नगर्यां वहिराम्बशाल-
वने दैत्ये अशोकवरपादपस्याधः पृथिवीशिलापट्टके सम्पर्यङ्गनिष्ठणं श्रमणगणसमृद्धिसंपरिवृत्त
प्रतिसूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्तं पश्यति, ईश्वरा च—'हह्यतुष्टुभान्दिए'
इति, हह्यतुष्टुतीवतुष्टु इति भावः, अथवा हष्टो नाम विस्मयमापश्चो, यथा—आहो भगवानास्ते
इति, तुष्टः—सन्तोषं कृतवान्, या—भव्यमभूत् यन्मया भगवानालोकितः, तोषवशादेव चित्तमान-
दितं—स्फीतीभूतं 'दु नदि समृद्धाविति वचना, यस्य स चित्तानन्दितः, सुखादिदर्शनात्पाक्षिको
निश्चन्तस्य परनिपातः, मकारः प्राकृतत्वादलाक्षणिकस्ततः पदब्रयस्य पदद्वय भीलने कर्मधारयः

'पीड्हमणे इति' प्रीतिर्मनसि यस्यासौ प्रीतिमनाः, भगवति बहुमानपरायण इति भावः,
ततः क्रमेण बहुमानोल्कर्षवशात् 'परमसोभृतिः' शोभनं रूपो यस्य स लुभानः लक्ष्य चावः
सीमनस्यं परमं च तत्सीमनस्यं च परमसीमनस्यं तत्साकातमस्येति परमसीमनस्यितः, एतदेव
व्यक्तीकुर्वन्नाह—'हरिवसवसविसप्पमाणहियए' हर्षवशेन विसप्त्—विस्तारयायि हृष्यं यस्य
स हर्षवशविसप्त्तदयः हर्षवशादेव शरीरोद्धर्षणं 'पयलियवरकडगतुडियकेउरमउडकुडले' तिप्रचलितानि
वराणि कटकानि—कलाचिकारभारणानि त्रुटितानि—बाहुरक्षकाः केउराणि—बाह्याभरण-
गतुयकेउरमउडकुडलेति प्रचलितानि वराणि कटकानि—कलाचिकाभरणानि त्रुटितानि बाहुरक्षकाः
केउराणि—बाह्याभरणविशेषरूपाणि मुकुटो भीलिभूषणं कुण्डले कणभिरणे यस्य स
प्रथलितवरकटकत्रुटिकेयूरमुकुटकुण्डलः ।

तथा हारेण विराजमानेन रघितं—शोभितं वक्षो यस्य स हारविराजमानरघितवक्षाः, ततः
पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः, तथा प्रलम्बते इति प्रलम्बः—पदकस्तं प्रलम्बमानं—आभरणविशेषं
घोलन्ति च भूषणानि धरन्तीति प्रलम्बप्रलम्बमानघोलदूभूषणधर, सूत्रेष्वलम्बमानपदस्य विशेष्या-
त्परतो निपातः प्राकृतत्वात्, हर्षवशादेव 'ससंभमं' संभ्रम इह विवक्षितक्रयाया बहुमानपूर्विका
प्रवृत्ति सह सम्भ्रमो यस्य वन्दनस्य नमनस्य वा तत्सम्भ्रमम्, क्रयाविशेषणेतत्, त्वरितं—शीघ्रं
पद्योरुहति २ त्ता पाउया ओमुयइ ओमुयइत्ता तित्ययरामिमुहे सत्तदुपथाइ अनुगच्छइ अनुगच्छित्ता
वामं जाणु अंचेइ (उक्त्याट्यसि) दाहिणं जाणु धरमितलंसि निहङ्ग तिखुतो मुद्धाणं धरणितलंसि
निमेह निभिता (निवेसेह २ त्ता) ।

इसिं पशुपतमइ पशुपतिकाडियतुडियथंभियभुयाओ साहरिता करयलपरिगहियं
दसणहं सिरसावत्तं मत्यए अंजलिं कट्ट एवं वयासी—नमोऽत्युणं अरिहताणं भगवंताणं जाव
ठाणं संपत्ताणं, नमोऽत्युणं समणस्स भगवओ महावीरस्स आदिगरस्स तित्ययरस्स जाव संपावित-
काभस्स, वंदामिण भगवंतं तत्यगयं इह गए इति परिग्रहः पश्यति मां स भगवान् तत्र गत इह

गतमिति कृत्वा वन्दते स्तीति नमस्यति कायेन मनसा च वान्देताव् नमस्तित्वा च भूयः सिंहासनवरं गतो गत्वा च पूर्वभिमुखं सञ्चिषण्णः ।

मू. (६) तदेण तस्सुरियाभस्सइमे एताख्यवेऽब्धित्येविनितिमनोगतेसंकप्ते तमुपजित्या
वृ. 'तए णं तस्से' इत्यादि, 'ततो' निषदनानन्तरं 'तस्य' सूर्याभिदेवस्य अयमेतद्वृपः सङ्कल्पः समुदपद्यत, कथम्भूत इत्याह—'मनोगतः' मनसि गतो—व्यवस्थितो, नाध्यापि व्यवसा प्रकाशित स्वरूप इति भावः, पुनः कथम्भूत इत्याह—आध्यात्मिकः आत्मन्यद्व्यात्मं तत्र भव आध्यात्मिकः, आत्मविषयाद्विति भावः, सङ्कल्पश्च द्विधा भवति—कश्चिद्व्यानात्मकः अपरश्चिन्तात्मकः, तत्राय चिन्तात्मक इति प्रतिपादनार्थमाह—चिन्तितः चिन्ता सज्ञातोऽस्येति चिन्तितः, चिन्तात्मक इति भावः, सोऽपि कश्चिदभिलाषात्मको भवति कश्चिदन्यद्या, तत्रयमभिषात्मकः, तथा चाह—प्रार्थितं प्रार्थनं प्रार्थो णिजन्तत्वात् अलप्रत्ययः, प्रार्थ सज्ञातोऽस्येति प्रार्थितः, अभिलाषात्मक इति भावः, किंस्वरूप इत्याह—

मू. (६-बत्ति) सेयं मेखलु समणे भगवं महावीरं जंबूद्वीवेदीवे भारहे वासे आमलकप्यानवरीए बहिया अंबसालवने चेइए अहापडिलवं उग्गहं उग्गिण्हिता संजमेणं तवसा अप्याणं भावेमाणे विहरति ।

तं महाफलं खलु तहारुबाणं भगवंताणं नामगोयस्सवि सवणयाए किमंग पुन अहिगमनवंदननमंसणपडिपुच्छणपञ्चुवासणयाए ?, एगस्तवि जायतियस्त धम्मियस्त सुवयणस्त सवणयाए ?, किमंग पुण विउलस्त अडुस्त गहणयाए ।

तं गच्छामि यं समणं भगवं महावीरं वंदामि नमस्तामि सङ्कारेमि सम्माणेमि कल्लाणं मंगलं वेतियं देवयं पञ्चुवासामि, एवं मे पेष्ठा हियाए सुहाए खमाए निस्सेसाए आनुगामियत्ताए मविस्ततितिकट्टु एवं संपेहेइ, एवं संपेहिता आभिओगे देवे सद्वावेइ २ ता एवं वयासी—

वृ. 'सेयं खलु' इत्यादि, श्रेयः 'खलु' निश्चितं 'मे' मम श्रमणं भगवन्तं महावीरं चन्दितुं कायेन मनसा च प्रणन्तुं सङ्कारयितुं कुसुमाजलिमोघनेन पूजयितुं सम्मानयितुम्—उयितप्रतिपत्तिभिराराधयितुं कल्याणं कल्याणकारित्वात् मङ्गलं द्विरितोपशमकारित्वात् देवतं—देवं त्रैलोक्याधिपतित्वात् चैत्यं सुप्रशस्तामनोहेतुत्वात् पर्युषासितुं—सेवितुम् 'इतिकृत्वा' इतिहेतोः ।

एवं यथा वद्यमाणं तथा 'सम्प्रेक्षते' खुद्वया परिमावयति, संप्रेक्षेय च आभियोगिकान्—आभिमुख्येन योजनं अभियोगः—प्रेष्यकर्मसु व्यापार्यमाणलं अभियोगेन् जीवन्तीत्याभियोगिकाः 'वेतनादेजीवन्ती' ति इकण्प्रत्ययः, आभियोगिकाः—स्वकर्मकरास्तान् शब्दापयति आकारयति शब्दापयित्वा च तेषां सम्पुखमेवमवादीत् ।

मू. (७) एवं खुदेवाणुप्यिया ! समणे भगवं महावीरं जंबूद्वीवेदीवे भारहे वासे आमलकप्याए नवरीए बहिया अंबसालवने चेइए अहापडिलवं उग्गहं उग्गिण्हिता संजमेणं तवसा अप्याणं भावेमाणे विहरइ ।

वृ. एवं खलु देवानां प्रिया: इत्यादि सुगमं, नवरं देवानां प्रियाः—ऋजुषः प्राज्ञाः

मू. (७-बत्ति) तं गच्छह यं तुमे देवाणुप्यिया ! जंबूद्वीवं दीवं भारहे वासं आमलकप्यं नयरिं अंबसालवनं चेइयं समणं भगवं महावीरं तिखुतो आयाहिणपयाहिणं करेह करेता वंदह

उमरुक्त अंदिरा यादेसि ता उपर्युक्त एवं चाहयोत्तराइं चाहेह साहिता समणत्स मगवओ महावीरस्स (सब्बओ समंता) जोयणपरिमण्डलं -

—जंकिंचित् त णं वा पत्तं वा कहुं वा सकरं वा असुइं अचोक्खं वा पूड़अं दुष्प्रिगंधं सब्बं आहुणिय आहुणिय एगंते एडेह एडेता नचोच्छगं नाइमद्वियं पविरलपण्डुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सुरभिगंधोदयवासं वसह वासिता निहयरयं नहुरयं भडुरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेह करिता जलथलयभासुरथभूयस्स विंट्हुआइस्स दसख्वणस्स कुसुमस्स जाणुत्सेहपभाममितं ओहिं वासं वासह वासिता ।

कालागुरुपवरकुंदुरकुतुरुकथवमधमधंतगंधुसूयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्टभूतं दिव्वं सुरवराभिगमणजोगं करेह कारवेह करिता य कारवेत्ताय खिष्पामेव (मम) एयमाणत्तियं पञ्चपिण्णणह ।

शृ. 'तं गच्छह णमि'त्यादि, यस्मादेवं मगवान् विहरन् वतते तत्—तस्मादेवानां श्रिया ! यूयंगच्छत जम्बूद्वीपं २ तत्रापि भारतं वर्षं तत्राप्यामलकल्पां नगरीं तत्राप्याम्रशालवनं दैत्यं श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः—श्रीनवारान् आदक्षिणप्रदक्षिणं कुरुत, आदक्षिणाद् दक्षिणहस्तादारभ्यप्रदक्षिणः—परितो श्राव्यतो दक्षिण आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं कुरुत, कृत्वा च कन्दथ्यं नमस्यत, वन्दित्वा नमस्त्वित्वा च साइंसि स्वानि २ आत्मीयानि २ नामगोत्राणि, गोत्रम्—अन्वर्थस्तेन युक्तानि नाभानि नामगोत्राणि, राजवन्तादिदर्शनात्रामशक्तस्य पूर्वनिपातः, सादयत—कथयत, कथयित्वा च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सर्वतः—सब्बासु दिक्षु समन्ततः सर्वासु विदिक्षु योजन परिमण्डलं—परिमाण्डल्येन योजनप्रमाणं यत् क्षेत्रं तत्र यत् 'तुणं' किलश्चादि काष्ठं वा काष्ठशकलं वा पत्रं वा निम्बाऽशदत्थादिपत्रजातं कचवरं या—श्लक्षणतुणधूल्यादिपुञ्जकूपं, कथम्भूतमित्याह—

'अशुचि' अशुचिसमन्वितमचोक्खम्—अपवित्रं पूर्णितं—कुथितपतएव दुरभिगन्धं तस्लंवर्तक-वातविकुर्वणेनाहत्याहत्य एकान्ते—योजनपरिमण्डलात्केत्राद्वीयसि देशे 'एडयत' अपनयत एडयित्वा च नात्युदकं नाप्यतिमृतिकं यथा भवति एवं सुरभिगन्धोदकवर्षं वर्ष, कथम्भूतमित्याह—दिव्यं—प्रधानं सुरभिगन्धोपेतत्वात्, पुनः कथम्भूतमित्याह—'पविरलपण्डुसिय' मितित प्रकर्षेण यावद्रेणवः स्थगिता भवन्ति तावन्यात्रेणोक्तर्षेणेति भावः, स्पर्शनानि प्रस्पृष्टानिप्रविरलानि घनभावे कर्दमसम्भवात् प्रस्पृष्टानि—प्रकर्षवन्ति स्पर्शनानि मन्दस्पर्शनसम्बवे रेणुस्थगनासम्भवात् यस्मिन्वर्षे तत्पविरलप्रस्पृष्टं, अत एव 'रयरेणुविणासणं' श्लक्षणतरारेणुपुदगला—रजः त एव स्थूला रेणवः, रजांसि च रेणवश्च रजोरेणवस्तेषां विनाशनं ।

एवम्भूतं च सुरभिगन्धोदकं वर्षवर्षित्वा योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं निहतरजः कुरुतेति योगः, निहतं रजो भूय उत्थानासम्भवात् यत्र तन्निहतरजः, तत्र निहतत्वं रजसः क्षणमात्रमुत्थानाभावेनापि सम्भवति तत आह—नष्टरजः नष्टं सर्वथाऽद्वयीभर्तरजो यत्र तन्नष्टरजः, तथा भ्रष्ट—वातोद्दूतया योजमनमात्रात् क्षेत्रात् दूरतः पलायितं रजो यस्मातद् भ्रष्टरजः, एतदेव एकार्थिकद्वयेन प्रकटयति—उपशान्तरजः प्रशान्तरजः कुरुत, कृत्वा च कुसुमस्य जातावेकवचनं कुसुमजातस्य जानूलोधप्रमाण-भात्रमोघेन—सामान्येन सर्वत्र योजनपरिमण्डले क्षेत्रे वर्षं वर्षत, किंविशिष्टस्य कुसुमस्येत्याह—

‘जलथलयमासुरथभूयस्स’ जलजं च स्थलजं च जलस्थलजं जलजं पश्चादि स्थलजं विचकिलादि भास्वरं-दीप्यमानं प्रभूतं-अतिप्रदुर्, ततः कम्भारवः ,

भास्वरं च तद्यभूतं च भास्वरप्रभूतं जूलजलस्थलजं च तत् भास्वरप्रभूतं च जलज-स्थलजभास्वरप्रभूतं तस्य, पुनः कथम्भूतस्येत्याह-‘चिट्ठाइस्स’ वृत्तोन-अधोवर्तिना तिष्ठतीत्येवंशीलं वृत्तस्थायितस्य वृत्तस्तायिनः, वृत्तमधोभागे उपरि पत्राणीत्येत्यानशीलस्येत्यर्थः, ‘दसद्धवश्वस्स’ दशानामर्द्धं पञ्च दशार्द्धं दण्णा यस्य तद दशार्द्धवर्णं तस्य पञ्चवर्णस्येति भावः, इत्यम्भूतस्य च कुमुमजातस्य वर्षं वर्षित्वा ततः योजनपरि मण्डलं क्षेत्रं दिव्यं-प्रधानं सुरवराभिगमनयोग्यं कुरुत, कथम्भूतं सत् कृत्वा सुरवराभिगमनयोग्यं कुरुतेत्यत आह-

‘कालागुरुप्रवरकुंदुरुक्तुरुक्त्यूमवधमघं धुद्धुयाभिराम’ कालागुरु प्रसिद्धः प्रवरः- प्रधानः कुन्दुरुक्त्यौडा तुरुक्त्यौ-सिलहकं कालागुरुश्च प्रवरकुन्दुरुक्तुरुक्त्यौ कालागुरुप्रवर-कुन्दुरुक्तुरुक्तेषां धूपसूयोभ्यमधायनो गन्धः उद्धूतः इतस्ततो विप्रसृतस्तेनाभिरामं-रमणीयं कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्तुरुक्त्यूमवधमघायभानगन्धोद्धूताभिरामं तथा शोभनं गन्धो येषां ते सुगन्ध्यास्ते च तैवरगन्धाश्च-वासाः सुगन्ध्यवरगन्ध्यास्तेषां गन्धः सोऽस्यास्तीति सुगन्ध्यवरगन्धिकं ‘अतोऽनेकस्वरादिति’ इकप्रत्ययः, अतएव गन्धवर्तिभूतं, सीरम्यातिशयात् गन्धगुटिकाकारमिति भावः, न केवलं स्वयं कुरुत किन्तवन्यैरपि कारयत, कृत्वा च कारयित्वा च एतां ममाङ्गस्तिकां क्षिप्रमेव-शीघ्रमेव प्रत्यर्थ्यत, यथोक्तकार्यसम्पादनेन सफला कृतवा नवेदयत ।

मू. (८) तए णं ते आभियोगिया देवा सूरियामेमं देवेणं एवं वुत्ता समाणा हृष्टुष्टु जाव हियया करयलपरिग्नहियं (दसनहं) सिरसावतं मत्यए अंजलिं कृष्ट व देवो तहति आणाए विनएणं वयणं पडिसुणति, एवं देवो तहति आणाए विनएणं वयणं पडिसुणेत्ता उत्तरपुराच्छिमं दिसिभागं अवकमन्ति, उत्तरपुराच्छिमं दिसिभागं अवकमिता वेऽव्वियसमुग्धाएणं समोहणति २ ता संखेऽजाइं जोयणाइं दंडं निस्तरन्ति तं जहा-

रयणाणंव यराणं वेस्तलियाणं लौहियकछाणं भसारगल्लाणं हंसगल्लाणं पुण्गलाणं सोगंधियाणं जोडरसाणं अंजणपुलगाणं अंजणाणं रयणाणं जायरूद्याणं अंकाणं फलिहाणं रिङ्गाणं अहाबायरे पुण्गले सपरिसाडंति अहा ता अहासुहुमे पुण्गले परियायांति २ ता दोष्यांपि वेऽव्वियसमुग्धाएणं समोहणति २ ता उत्तरवेऽव्वियाइं खवाईं विउच्यांति २ ता ताए उक्किङ्गाए (पसत्याए) तुरियाए चवलाए चंडाए जयणाए सिर्घाए उद्धूयाए दिव्वाए वेवगाइए तिरियमसंखेऽजाणं दीक्षसमुद्धाणं मञ्ज्ञां मञ्ज्ञेणं योइव्यमाणे २ जेणेव जंबुद्धीवे २-

-जेणेव भारहे वासे जेणेव आमलकम्पा नवरी जेणेव अंबसालवणे चेतिए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छांति, तेणेव उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आवाहिणपयाहिणं करोति २ ता वंदांति नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वदासि-अस्ते णं भंते ! सूरियाभस्त्व देवस्त्व आभियोग देवा देवाणुप्पियाणं वंदामो नमंसामो सक्कारेमो सम्भाणेमो कलाणं मंगलं देवयं चेऽयं पञ्जुवासामो ।

बृ. ‘तएणमि’त्यादि, ततोणमिति पूर्ववत् ते आभियोगिकादेवाः सूर्यमिनदेवेन एवमुक्ताः सन्तो ‘हृष्टुष्टु जाव हियया’ इति, अत्र यावच्छब्दकरणात् ‘हृष्टुष्टुचित्तमाणंदिया पीडमणा परमसोम-

नस्सिया हरिसवसविसप्पमाणहियया' इति ब्रह्म्यं, 'करतलपरिगृहिय' मित्यादि, द्वयोर्हस्त-योरन्योऽन्यान्तरिताहुलिकयोः सम्पुटरूपतया यदेकत्र भीलनं सा अजस्लिस्तां करतलाभ्यां परिगृहीता—निष्पादिता करतलपरिगृहीतातां दशनखायस्यां एकैकस्मिन् हस्ते नखपञ्चकसम्पवाद् दशनखातां तथा आवर्तमानवर्तः शिरस्यावर्तो यस्याः सा शिरस्यावर्ता 'कण्ठेकाल उरसिलोमे' त्यादिवत् अलुक् समासः, ताम्, अत एवाह—

मस्तके कृत्वा विनयेन वचनं सूर्याभिस्य देवस्य प्रतिशृणवन्ति—अभ्युपगच्छन्ति, कदम्भूतेन विनयेनेत्याह—'एवं देवो तहस्ति आणाए' इति हे देव ! 'एवं' यथैव यूयमादिशत तथैवाज्ञाया—मध्यादेशेन कुर्म्भ इत्येवंरूपेण, देवो इत्यत्रीकारं आभन्नणे प्राकृतलक्षणवशात्, यथा 'अओ' इत्यत्र, प्रतिश्रुत्य वचनं 'उत्तरपुराक्षिमं' उत्तरपूर्वविग्रामाणं, ईशानकोणमित्यर्थः, तस्यात्यन्तप्रशस्तत्वात्, अपक्रमन्ति—गच्छन्ति, अपक्रम्य च वैक्रियसमुद्घातेन—वैक्रियकरणाय प्रयत्नविशेषेण समोहनन्ति—समवहन्यन्ते समवहता भवन्तीत्यर्थः, समवहता आत्मप्रदेशातन् दूरतो विक्षिपन्ति, तथा चाह—'संखेजापि जोयणाणि दंडं निस्सरन्ति' दण्डहृव दण्डः—ऊर्द्धवाध आयतः शरीरबाहल्यो जीवप्रदेशसमूहस्तं शरीराद्धृहि सद्भुव्येयानि योजनानि यावश्चिसृजन्ति निष्काशयन्ति निसृज्य तताविधान पुद्गलानाददत्ते, एतदेव दर्शयति, तथथा—

रत्नानां कर्केतनादीनां १ वज्राणां २ वैद्युताणां ३ लोहिताक्षाणां ४ मसारगलाणां ५ हंसगंभीणां ६ पुद्गलानां ७ सुगच्छिकानां ८ ज्योतीरसानां ९ अञ्जनपुलकानां १० अञ्जनानां ११ रजतानां १२ जातरूपाणां १३ अङ्गानां १४ स्फटिकानां १५ रिष्टानां १६ योग्यान् यथाबादरान्—असारान् पुद्गलान् परिशातयन्ति यथासूक्ष्मान् सारान् पुद्गलान् पर्यादिवते पर्यादाय चिक्षीर्षितरूपनिर्भणार्थं द्वितीयमपि वारं वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्यन्ते, समवहत्य च यथोक्तानां रत्नादीनामयोग्यान् यथाबादरान् पुद्गलान् परिशातयन्ति यथासूक्ष्मानाददत्ते आदाय च इप्सितानि उत्तरवैक्रियाणि विकुर्वन्ति, ननु रत्नादीनां प्रायोग्याः पुद्गला औदारिका उत्तरवैक्रियरूपयोग्याश्च पुद्गला ग्राह्या वैक्रियास्ततः कथमेवं युक्तमिति ?

उच्यते, इह रत्नादिग्रहणं सारतामात्रप्रतिपादनार्थै, ततो रत्नादीनामिवेति ब्रह्म्यमिति न कथिद्वोषः, अथवा औदारिका अपि तैः गृहीताः सन्तो वैक्रियतया परिणमन्ते, पुद्गलानां तत्तत्सामग्रीवशात् (तथा) तथापरिणमनस्वभावत्यादतोऽपि न कथिद्वोषः, तत एवमुत्तरवैक्रियाणि रूपाणि कृत्वा तथा देवजनप्रसिद्धया उल्कृष्ट्या प्रशस्तविहायोगतिनामोदयात् प्रशस्तया शीघ्रसञ्चरणात् 'त्वरितया' त्वरा सआता अस्या इति त्वरितातया प्रदेशान्तरक्रमणवती यपला तथा क्रोधाविष्टस्येव श्रमासंवेदनाद् द्युष्णेव दण्डा तथा निरन्तरं शीघ्रत्वगुणयोगात् शीघ्रा तथा शीघ्रया परमोल्कृष्टवेगपरिणमोपेता जवना तथा वातोद्भूतस्य दिग्न्तव्यापिनो रजस हृव या गति ।

सा उद्भूता तथा दिव्यया—दिवि देवलोके भवा दिव्या ताय देवगत्या तिर्यगसद्भुव्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यंमध्येन, मध्येनेत्यर्थ, गृहंगृहेण मध्यंमध्येन पदंपदेन सुखंसुखेनेत्यावयः शब्दाच्छ्रित्यन्तनव्याकरणेषु सुसाधवः प्रतिपादिता इति नायमप्रयोगः, अवपतन्योऽवपतन्तः, समागच्छन्त इति भावः, पूर्वान् पूर्वान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिक्रमन्तो व्यतिक्रमन्तः, उल्कृष्ट्यन्त इत्यर्थः, शेषं सुगमं यावत्—

मू. (९) देवाइ समणे भगवं महावीरे देवा एवं वदासी—पोराणमेयं देवा ! जीयमेयं देवा ! किञ्चमेयं देवा ! करणिञ्चमेयं देवा ! आइन्नमेयं देवा ! अब्मणुण्णायमेयं देवा !

जप्तं भवणवइवाण्मंतं जोइसियवेमाणिया देवा अरहंते भगवंते वंदंति नमंसंति वंदिता नमंसिता तओ साइं साइं णामयोगाइं साधिति तं पोराणमेयं देवा ! जाव अब्मणुण्णायमेयं देवा ! //

कृ. 'देवाइ समणे'त्यादि, देवादियोगात् देवादि शमणे भगवान् महावीरस्तान् देवानेवम-वादीत्—पुराणेषु भवं पीराणमेतकर्म भो देवाः !, चिरन्तनैरपि देवैः कृतमिदं चिरन्तनान् तीर्थहरान् प्रतीति तात्पर्यर्थ, जीवमेतद्—वन्दनादिकं तीर्थकृदभयो भो देवा !, यतोऽभ्यनुज्ञातमेतत् सर्वैरपि तीर्थकृदिभर्भो देवास्ततः कर्तव्यमेतद् युष्माध्यां भो देवाः !, एतदेव व्याचषे—रणीयमेतद् भो देवाः !, आचीर्णमेतद्—कल्पभूतमेतद् भो देवाः !, किं तदित्याह —

'जग्र'मित्यादि, यत् 'णमि'ति पूर्ववत् भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कथैमानिका देवा अहतो भगवतो वन्दन्ते नमस्यन्ति, क्वान्देत्या नमस्त्वेत्याच्च पञ्चात्मानि २—आत्मीयानि २ नामगोत्राणि कथयन्ति, ततो युष्माकमपि भो देवाः ! पीराणमेतत् यावदायीणमेतदिति ॥

मू. (१०) तए णं ते आभिओगिया देवा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं बुता समाणा हडु जाव हियया समणं भगवं वंदंति नमंसंति वंदिता नमंसिता उत्तरपुरत्विच्छिमं दिसीभागं अवक्षमंति अवक्षमिता वेउच्चियसमुग्धाएणं समोहणंति २ ता संखेजाइं जोयणाइं दंडं निस्सरंति, तंजहा —

रयणाणं जाव रिङ्गाणं अहावायरे पोग्गले परिसाडंति अहावायरे २ ता दोषांपि वेउच्चिय-समुग्धाएणं समोहणंति २ ता संबृद्धवाए विउव्वति,

से जहनामए मङ्गदारए सिया तरुणे जुगवं बलवं अप्पाथंके थिरग्गहत्ये पडिपुन्लपाणि पायपिङ्गंतरोरु परिणए धननिचियवट्टवलिय (वलियवडु) खंधे वम्बेहुग्गुषणमुडियसमाहवगते उरस्सबलसमन्नागए तलजमलजुयल वाहू लंघणपवणजइण- पमहणसमत्ये ।

छोए दक्खे पडु कुसले मेहावी निउणसिष्योवगए एगं महं दंडसंपुच्छणिं वा सलागाहत्यगं वा वेमुसलाइयं वा गहाय रायंगमं वा रायंतेपुरं वा देवकुलं वा सभं वा पवं वा आरामं वा उझाणं वा अतुरियमववलमसंभंते निरंतरं सुनिउणं सव्यतो समंता संपमजेझा, एवामेव तेउवि सूरियाभस्स देवस्स आभिओगिया देवा संबृद्धवाए विउव्वंति, संबृद्धवाए २ ता —

समणस्स भगवओ महावीरस्स सव्यतो समंता जोयणपरिमण्डलं जं किंचित्तरणं वा पतं वा तहेव सव्यं आहुणिय २ एगंते एछेति एगंते २ ता खिष्पामेव उवसमंति, खिष्पा २ ता दोषांपि वेउच्चियसमुग्धाएणं समोहणंति, दोषांपि २ ता अब्मवहलए विउव्वंति अब्म ० २ ता से जहनामए मङ्गदारए सिया तरुणे जाव सिष्योवगए एवं महं एगवारगं वा दगथालगं वा दगकलसगं वा दगकुंभगं वा आरामं वा जाव पवं वा अतुरिय जाव सव्यतो समंता आवरितेझा, एवामेव तेउवि सूरियाभस्स देवस्स आभियोगिया देवा अब्मवहलए विउव्वंति अब्म २ ता खिष्पामेव पयणुतणायंति २ यिता खिष्पामेव विजुयायंति २ ता —

समणस्स भगवओ महावीरस्स सव्यओ समंता जोयणपरिमण्डलं नछोदगं नातिभट्टियं तं

पविरलपश्चुसियं त्यरेणुविषासणं दिव्यं सुरभिगंधोदग (वास) वासंति वासेता निहयरयं नहुरयं भहुरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेति, २ ता खिष्पामेव उवसामंति २ ता तर्ष्णिपि वेउच्चियसमुद्धाएणं समोऽप्ति २ ता तुष्टिद्वात् विद्वर्ति, लेञ्जाग्रामद् भावात् त्वरए सिया तरुणे जावसिष्पोवगए एगं महं पुष्कपडलगं वा पुष्कछियं वा गहाय रायंगणं वा जाव सब्बतो समंता कपगाहगहियकरयलपब्महुथिष्पमुक्तेणं दसद्ववन्नेणं कुसुमेणं मुक्तपुष्कपुंजोववारकलितं करेआ

एवामेव ते सुरियाभस्तदेवस्त आभिओगिया देवा पुष्कवहलए विउच्चंति २ ता खिष्पामेव पथणुतणायंति खिष्पा २ ता जाव जोयणपरिमण्डले जलथलयभासुरप्यभूयस्स विंट्ड्वाइस्स दसद्ववन्नकुसुमस्त जाणुस्सेहपमाणमेति ओहिवासं वासंति वासिता कालागुरुपवरकुद्धुरकुलक-धूवमधमधंतगुम्भुयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवहिभूतं दिव्यं सुरवराभिगमणजोगं करंति कारयंति करेता य कारवेता य खिष्पामेव उवसामंति २ ता –

—जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छिता समणं भगवं महावीरं तिक्षुतो जाव वंदिता नमंसिता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियातो अंवसालवनातो चेइयाओ पडिनिकखमंति पडिनिकखमिता ताए उक्षिड्वाए जाव वीइवयमाणे २ जेणेव सोहम्मे कथ्ये जेणेव सुरियामे विमाणे जेणेव तमा सुहम्मा जेणेव सुरियामे देवे तेणेव उवागच्छंति २ ता सूरियाभं देवं करयलपरिणहियं सिरसावतं मत्यए अंजलि कट्ठु जाएणं विजाएणं वद्वावेति २ ता तमाणतियं पद्धपिणंति ॥

बृ. 'ताएणभित्यादि' सुगमं, यावत् 'से जहनामए भइयदारए सिया' इत्यादि, स वक्ष्यमाण-गुणो यथानामकोऽनिर्दिष्टनामकः कश्चिद्भूतिकदारकः—भूति करोति भूतिकः—कर्मकरः तस्य दारको भूतिकदारकः स्यात्, किंविशिष्ट इत्याह—तस्मः प्रवर्द्धमानवया: एव भवति ततः किमनेन विशेषमेन ? , न, आसन्नमृत्योः प्रवर्द्धमानवयस्त्वाभावात्, न ह्यासन्नमृत्यु प्रवर्द्धमानवया भवति, न च तस्य विशिष्टसामर्थ्यसम्भवः, आसन्नमृत्युत्वादेव, विशिष्टसमार्थ्य-प्रतिपादनार्थङ्गैवं आरम्भस्त-तोऽर्थवद्विशेषणं, अन्येतु व्यावक्षते—इहयद्रव्यं विशिष्टवर्मादिगुणोपेत-मभिनवं च तत्तरुणमिति लोके ग्रसिद्धं, यथा तरुणिदमश्वत्य पत्रमिति, ततः स भूतिकदारकस्तरुण इति, किमुक्तं भवति

अभिनवो विशिष्टवर्णादिगुणोपेतश्चेति, बलं—सामर्थ्यं तद् यस्यास्तीति बलवान्, तथा युगं—सुषमदुष्ममादिकालः स स्वन रूपेण यस्यास्ति न दीषदुष्टः स युगवान्, किमुक्तं भवति ? —कालोपद्रवोऽपि सामर्थ्यविघ्नहेतुः स चास्य नास्तीति प्रतिपत्यर्थमेताद्विशेषणं, युवा-यौवनस्थः, युवावस्थायां हि बलातिशय इत्येततुपादानं, 'अप्यायंके' इति अल्पशब्दोऽभाववाची, अल्पः—सर्वथा अविधमान आत्मो—ज्वरादिर्यस्य सोऽल्पातङ्कः स्थिरोऽग्रहस्तो यस्य स स्थिराग्रहस्तः, 'दद्पाणिपायपिङ्गतरोरुपरिणए' इति ध्वानि—अतिनिविडवयापद्मानि पाणिपादपृष्ठा-क्तरोरुणिपरिणतानि यस्य स दद्पाणिपादपृष्ठान्तरोरुपरिणतः, सुखादिदर्शनात् पादिकः क्तान्तस्य परनिपातः, तथा धनम्—अतिशयेन निचिती—निविडतरचयमा-पञ्ची बलिताविव बलिती वृत्ती स्कन्धी यस्य स धननिचितवलितवृत्तस्कन्धः ।

'चम्भेद्वगदुघणमुहियसमाहयगते' इति चम्भेष्टकेन द्रघमेणन मुष्टिकया च मुष्टया समाहत्य २ ये निचितीकृतगात्रास्ते चम्भेष्टकदुघणमुष्टिकसमाहतनिचितगात्रास्तेषामिव गात्रं यस्य स

चर्मेष्टकदुषणमुष्टिकसमाहतनिचितगात्राः, 'उरस्सबलसमण्णागए' इति उरसि भवं उरस्यं तथा तद्वलं च उरस्यबलं तत्समन्वा गतः—समनुप्राप्तः उस्यबलसमन्वागतः आन्तरोत्साहवीर्ययुक्त इति भावः, 'तलजमलयुगलवाहू' तली—तालवृक्षीतयोर्यमलयुगलं सपश्रेणीकं युगलं तलयमलयुगलं तदितिसरली पीवरी च बाहु यस्य स तलयमलयुगलवाहूः 'लंघमपवणजइणपमहणसमत्ये' इति लहूने—अतिक्रमणे प्लवने—मनाकृपृथुतरविक्रमवति यमनेजवने—अतिशीघ्रगतौ प्रमदनेकठिन-स्थापि वस्तुनश्रूण्ठनकरणे समर्थं लहूनप्लवनजनवप्रमहैनसमर्थः ।

कद्रचित् 'लंघणपवणजइणवायामणसमत्ये' इति पाठः, तत्र व्यायामने—व्यायामकरणे इति व्याख्येयं, छेको—द्वाससतिकलापण्डितो, दक्षः—कार्याण्णाभविलम्बितकारी प्रष्ठो—वामी कुशलः—सम्यक्क्रियापरिहानवान् मेघावी परस्पराव्याहतः—पूर्वापरानुसन्धानदक्षः, अत एव 'निपुणसिष्पोवगए' इति निपुणः तथा भवति एवं शिल्पं—क्रियासु कौशलं उपगतः—प्राप्तो निपुणशिल्पोपगतः एकं महान्तं शिलाकाहस्तक—सरित्यणादिशलाकासमुदायं सरित्यणादिशला-कामयीं सम्भार्जनीभित्यर्थः, वाशब्दो विकल्पार्थो, 'दंडसंपुच्छणिं वा' इति दण्डयुक्ता सम्पुच्छनी—सम्भार्जनी दण्डसम्पुच्छनी तां वा 'वेणुसिलागिं वा' इति वेणुः—वंशस्तस्य शलाका वेणुशलाका-स्ताभिनिवृत्ता वेणुशलाकाको—वेणुशलाकामयी सम्भार्जनी तां वा गृहीत्वा राजाङ्गणं राजान्तःपुरं वा देवकुलं वा 'समां वा' सन्तो भान्यस्याभिति सभा—ग्रामप्रधानानां नगण्यधानानां यथासुख-मवस्थानाहेतुर्मण्डपिका तां वा ।

'प्रपां वा' पानीयशालां 'आरामं वेति' ऊगत्यागत्य भोगपुरुषा वरतरुणीभि सह यत्र रमन्ते—क्रिडन्ति स आरामो नगरान्नातिदूरवर्तीक्रिडाश्रयः तरुणाप्पः तं 'उज्जाणं वेति' ऊर्ज्जे विलम्बितानि प्रयोजनाभावात् यानानि यत्र तदुद्यानं—नगराव्यत्यासश्वर्ती यानवाहनक्रिडा-गृहाधाश्रयस्तरुणाप्पः, तथा अत्वरितमचपत्तमसम्प्रान्तं, त्वरायां चापल्ये सम्प्रमे वा सम्प्रक्षयवराधपणमासम्भवात्, निरन्तरं त्वपान्तरालमोघनेन, सुनिपुणं श्लक्षणस्याप्यचोक्षस्याप-सारणेन, सर्वतः—सर्वासु दिक्षु विदिक्षु समन्ततः—समास्त्येन सम्प्रार्जयेत्, 'एवमेवे'त्यादि, सुगमं यावत् खिप्पाभेव पञ्चवसंती'त्यादि, एकान्ते तृणकाष्ठाधपनीय शिप्रमेव—शीघ्रमेव प्रत्युपशास्यन्ति प्रत्येकं ते अभियोगिका देवाः 'उपशास्यन्ति' संवर्तकवायुविकुर्वण्णाभिवर्तन्ते, संवर्तकवात-विकुर्वण्णमुपसंहरन्तीति भावः, ततो 'दोद्धंषि वेऽव्यियसमुद्घाएणं समोहणंति' संवर्तकवातवि-कुर्वमार्थीहि यद्देलाद्यपिवैक्रयसमुद्घातेन समवहननं तत्क्लिलैकं इदं त्वज्ज्वार्दलकविकुर्वण्णार्थं द्वितीयमतउक्तं—द्वितीयमपि वारंवैक्रयसमुद्घातेन समवहन्यन्ते (ज्ञन्ति), समवहत्य चाव्यवार्दल-कानि विकुर्वन्ति, वा:—पानीयं तस्य दलानि वार्दलानि तान्येव वार्दलकानि मेघा इत्यर्थ, अपो विप्रतीति अब्द्धाणि—मेघाः, अब्द्धाणि सन्त्यस्मिन्निति 'अब्द्धादिभ्य' इति भत्वर्थीयोऽप्रत्ययः, आकाशभित्यर्थ, अब्द्धे वार्दलकानि अब्द्धवार्दलकानि तानि विकुर्वन्ति, आकासे मेघानि विकुर्वन्तीत्यर्थः ।

'से जहानामए भद्रगदारो सिया' इत्यादि पूर्ववत् 'निउणसिष्पोवगए एगं महमि'त्यादि, स यथानामको भूतिकदारक एकं महान्तं 'दक्षवारकं वा' मृतिकामयभाजनविशेषं दग्कुम्भां वा ति दक्षघटं दक्षस्थालकं वा—कंसादियभयमुकदमृतं भाजनं दक्षकलसं वा—उदकभूत भज्ञारं

‘आरिसिङ्गा’ हति आवर्षेत् आ—समन्तात्सिद्धेत्, ‘खिष्पामेव पतणतणायंति’ अनुकरणवद्धनमेतत् प्रकर्णेण स्तनितं कुर्वन्तीत्यर्थः, ‘पविष्टुयाइति’ सि प्रकर्णेण विद्युतं विवधति, ‘पुष्फवद्लाए विउच्चंति’ पुष्पवृष्टियोग्यानि वार्दलिकानि पुष्पवार्दलिकानि—पुष्पवर्षुकान् मेघान् विकुर्वन्तीति मावः ।

‘एवं महं पुष्फऽजियं वा’ एको महतीं छाद्यते—उपरि स्थायते इति छाद्या छाद्यैव छादिका पुष्पैर्भृता छादिका पुष्पछादिका तां वा पटस्कानि—प्रतीतानि, ‘कश्यग्गाहगहियकरयलप-अहुवि(प्य)मुक्तं’ ति इह मैथुनसंरस्मे यत् युवते: केशेषु ग्रहणं स कथग्रहस्तेन गृहीतं कचग्रहगृहीतं तथा करतलाद्वि(प्र) मुक्तं सव्यप्रष्टं करतलप्रप्रष्टवि(प्र) मुक्तं, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययस्ततो विशेषण-समासः, तेन, शेषं सुगमं यावत् ‘जएण विजएण वद्धावैति’ जयेन विजयेन वद्धापियन्ति, जयतु देवेत्येवं वद्धापवन्तीत्यर्थः, तत्र जयः—परैरनभिभूयमानता प्रतापवृद्धिश्च विजयस्तु—परेषामसहम-नानामभिभवोत्पादः, वद्धापियित्वा च तां पूर्वोक्तामाहसिकां प्रत्यर्पयन्ति, आदिष्ठाकार्यसम्पादनेन निवेदयन्तीत्यर्थः ॥

मू. (१९) तए णं से सूरियाभे देवे तेखि आभियोगियाणं देवाणं अंतिए एयमहुं सोऽग्ना निसम्य हृष्टुष्टु जाव हियए पायताणिगालिदहं देवं सहात्तेति उद्गवेत्ता तर्हं इतासी—द्विष्पातेत् भो देवाणुपिया ! सूरियाभे विमाणे समाए सुहम्माए मेघोघरसियगंभीरमहुरसदं जोयणपरिमंडलं सुसरघंटं तिक्खुतो उङ्गलेमाने २ महया २ सद्येण उग्धोसेमाणे २ एवं वयासी—

आणवेति णं भो सूरियाभे देवे गच्छति णं भो सूरियाभे देवे जंबूहीके दीवे भारहे वासे आमलकप्पाए नयरीए अंबसालवने वेतिते समणं भगवं महावीरं अभिवंदए, तुष्मेऽवि णं भो देवाणुपिया ! सच्चिद्धीए जाव नातियरवेणं नियगपरिवाल सखिं संपरिवुडा साति॑ २ जाणविमा-णाइं दुर्लढा समाणा अकालपरिहीणं वेव सूरियाभस्स देवस्स अंतियं पाउव्यवह ।

षृ. ‘तए णभि’त्यादि, ततो ‘नामिति’ पूर्ववत् स सूर्याभो देवस्तेषां ‘आभियोगाणं’ ति आ—समन्तादभिमुख्येन युज्यन्ते—प्रेष्यकर्मसु व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्या आभियोगिका इत्यर्थः, तेषामाभियोग्यानां देवानामन्तिके समीपे एनम्—अनन्तरोक्तमर्थं ‘श्रुत्वा’ श्रवणविषयं कृत्वा श्रवणानन्तरं च निशम्य—परिभाव्य ‘हृष्टुष्टुजावहियए’ इति यावच्छब्दकरणात् ‘हृष्टुष्टुचित्त-मानंदिए पीडणणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविसम्पमाणहियए’ इति द्रष्टव्यं, पदात्यनीकाधिपतिं देवं शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत् ।

क्षिप्रमेव भो देवानां प्रिय ! समायां सुधर्माया—सुधर्माभिधानावां ‘मेघोघरसियगंभीरमहुरसद’ भिति मेघानामोधः—सङ्कातो मेघोघरसत्स्य रसितं गर्जितं तद्वदगम्भीरो मधुरश्च शब्दो यस्याः सा मेघोघरसितगम्भीरमधुरशब्दा तां ‘जोयणपरिमंडलं’ ति योजनं—योजनप्रमाणं परिमण्डलं—गुणप्रधानोऽयं निर्देशः पारिमण्डलं यरयाः सा योजनपरिमण्डला तां सुस्वरां—सुरवराभिधाना घण्टामुलालयन् २ ताडयन् ताडयश्चित्तः, महता २ शब्देन उद्घोषयन्—उद्घोषणां कुर्वन् एवं वदति—आङ्गापयति भोः सूर्याभो देवो गच्छति भोः सूर्याभो देवो जम्बूहीपं भारतं वर्षं आमलकल्पां नगरीमाप्रशालवनं चैत्यं यथा (तत्र) श्रमणं भगवं महावीरं बन्दितुं, तत्—तस्मात् ।

‘तुष्मेऽवि णभि’ति यूयमाप ‘णभि’ति पूर्ववद्, देवानां प्रियाः ! पूर्ववद सर्वद्वर्ष्या—परिवारादिकया सर्वद्युत्याययाशक्तिविस्फारितेन समस्तेन शरीरतेजसा सर्वबलेन—समस्तेन

हस्त्यादिसैन्येन सर्वसमुदायेन—स्वस्वाभियोग्यादिसमस्तपरिवारेण, सर्वादिरेण समस्तया-वच्छक्तिकुलनेन सर्वादिभूत्या—सर्वया अम्बन्तरवैक्रियकरमादिवाहृत्तरलादिसम्पदा सर्वादिभूषया यावच्छक्तिस्फारोदारशृङ्गारकरणेन सब्बसंभणेण्टि सर्वोक्तृष्णेन संभ्रमेन, सर्वोक्तृष्णसभ्मो नामेह स्वनायकविषयबुपानख्यापनपरा स्वनायकोपदिष्टकार्यसम्पादनाय यावच्छक्तित्वरितत्वरिता प्रवृत्ति, 'सब्बपुण्डवत्यगंधमस्तालंकारेण' अत्र गन्धावासाः माल्यानि—पुण्डदामानि अलङ्घारा—आभरणविशेषाः, ततः समाहारो द्वन्द्वस्ततः सर्वशब्देन सह विशेषणसमासः ।

'सब्बदिव्यवतुडियसद्वानिनाएणाभ्यति' ति सर्वाणि च तानि देव्यव्युटिताने च सर्वादिव्यव्युटितानि तेषां शब्दाः सर्वदिव्यव्युटितशब्दाः तेषामेकत्र भीलनेन यः सहस्रेन नितरां नादो—महान् धोषः सर्वव्युटितदिव्यशब्दसत्रिनादस्तेन, इह अल्पेष्वपि सर्वशब्दो इष्टो यथा 'अनेन सर्वं पीतं धृतं' भिति, तत आह—'महता इडीए' इत्यादि महत्या यावच्यित्रतुलितया ऋद्धया परिवारादिक्या, एवं 'महता जूईए' इत्याद्यपि भावनीयं, तथा महतां—सफूर्तिमतां वराणां—प्रदानानां तुडितानां—आतोधानां यमकसमकम्—एककालं पटुभिपुरुषैः प्रवादितानां यो रवस्तेन, एतदेव विशेषणाच्छे-

संख्यणवपडहमेरिङ्गालरिखरमुहिहुड्कमुरवमुइंगदुभिनिधोसनाइतरवेण' शङ्कः—प्रतीतः, पण्डो भाण्डानां, पङ्कहः प्रतीतः भेरी—ढकाश्चल्लरी—चर्माविनङ्गा विस्तीर्णा वलयाकारा खरमुही—काहला हुडुक—प्रतीता महाप्रमाणो मर्दलो मुरजः स एव लघुर्मृदङ्गो दुन्दुभि—भैर्याकारा सङ्गटमुखी एतेषां द्वन्द्वस्तासां निर्घोषी—महान् ध्वानो नादितं च—घण्टायामिव वादनोत्तरकालभावी सततध्वनिस्तलक्षणो यो रवस्तेन, 'नियगपरिवार सङ्क्षिप्तं संपरिवुडा' इति निजकः—परिवाररीत्या परिवृत्ताः सम्परिवृत्ताः, 'अकालपरिहीणं चेदेऽति परिहानि—परिहीनं कालस्य परिहीनं कालविलम्ब इति भावः न विद्यते कालपरिहीनं यत्र प्रादुर्भवने तदकालपरिहीनं, क्रियाविशेषणमेतत्, 'अंतिए पात्रवद्वह' अन्तिके—समीपे प्रादुर्भवत, समागच्छतेति भावः ॥

मू. (१२) तए णं से पायताणियाहिवती देवे सूरियाभेण देवेण एवं वुते समाणे हृष्टुहृजावहियए एवं देवा ! तहति आणाए विनएणं वयणं पडिसुणेति, पडि २ ता जेणेव सूरियामे विमाने जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव मेघोधरसियगंभीरमहुरसद्वा जोयणपरिमंडला सुस्सरा घंटा तेणेव उवागच्छति २ ता तं मेघोधरसितगंभीरमहुरसद्वं जोयणपरिमंडलं सुसरं घंटं तिखुतो उल्लालोति ।

तए णं तीसे मेघोधरसितगंभीरमहुरसद्वाते जोयणपरिमंडलाते सुसराते घंटाए तिक्खुतो उल्लालियाए समाणीए से सुरियामे विमाणे पासायविमाननिक्खुडाकडिवसद्वघंटापडिसुवास-यसहस्तसंकुले जाए यावि होत्था ।

तए णं ते सूरियाभविमाणवासिणं बहूणं वेमामियाणं देवाण य देवीण य एगंतरइ-पसत्तनिद्वयमत्तविसयसुहमुच्छियाणं सुसरघंटारवयित्तिलबोल (तुरियववल) पडिबोहणे कए समाणे घोसणकोउहलादित्रकब्रएगाचितउवउत्तमाणसाणं से पायतानीयाहिवई देवे तंसि घंटारवंसि निसंतपसंतंसि महया महया सहेण उग्घोसेमाणे एवं वदासी—

हतं सुणंतु भवतो सूरियाभविमाणवासिणो बहवे वेमामिया देवा य देवीओ य ! सूरियाभविमाणवडणो वयणं हियसुहत्यं आणवणियं भो ! सूरियामे देवे गच्छणं भो सूरियाभे

देवे जंयूदीवं २ भारहं वासं आमलकप्यं नयरीं अंवसालवनं द्येह्यं सम्पर्णं भगवं महावीरं अभिवंदए,
तंतुबोऽविष्णुं देवाणुष्मिया ! सविष्णुर अकालपरिहीणा देव सूरियामस्त देवस्त अंतियंशाउब्बवह

शृ. 'तएणं से' इत्यादि 'जावपडिसुणिता' इति, अत्र यावच्छब्दकरणात् 'करयलपरिगणहियं
दत्तनहं सिरसावतं पत्यए अंजर्लि कहु एवं देवा ! तहति आणाए विनएणं वयणं पडिसुणेइ' ति
द्रष्टव्यं, 'तिक्खुतो उल्लालेइ' ति त्रिकृत्वः—त्रीन् वारान् उल्लालयति—ताडयति, ततो 'ण' मिति
वाक्यालङ्कारे तस्यां भेदीघरसितगम्भीरमधुरशब्दायां योजनपरिभण्डलायां सुखराभिधानायां
घण्टायां त्रिकृत्वस्ताडितायां सत्यां यत् सूर्याभविमानं (तत्र) तद्वासादनिष्कुटेषु च ये आपतिताः
शब्दाः शब्दवर्गणापुद्गलास्तेभ्यः समुच्छलितानि यानि घण्टाप्रतिश्रुताशतसहस्राणि—घण्टाप्रति-
शब्दलक्षाणि तैः सइकुलमपि जातमभूत, किमुक्तं भवति ।

घण्टायां महता प्रयलेन ताडितायां ये विनिर्गताः शब्दपुद्गलास्तत्रिघातवशतः सर्वासु
दिक्षु विदिक्षु च दिव्यानुभावतः समुच्छलितैः प्रतिशब्दैः सकलमपि विमानमेकयोजनलक्षमानमपि
वथिरितमजायत इति ॥ एतेन द्वादशभ्यो योजनेभ्यः समागतः शब्दः श्रोत्रग्राहो भवति, न
परतः, ततः कथमेकत्र ताडितायां घण्टायां सर्वत्र तच्छब्दश्रुतिरूपजायते ? इति यद्योघते
तदपाकृतमवसेयं, सर्वत्र दिव्यानुभावतः तथारूपप्रतिशब्दोच्छलने यथोक्तोषासम्भवात् ।

'तए णमि' त्यादि, ततो 'णमि' ति पूर्ववत् तेषां सूर्याभद्रेवविमानवासिनां बहूनां
वैमानिकदेवानां देवीनां च एकान्तेन सर्वात्मना रती—रमणे प्रसक्ता एकान्तरतिप्रसक्ता अत
एव नित्यं—सर्वकालं प्रमत्ता नित्यप्रमत्ता, कस्मादिति घेदत आह—'विसयसुहमुच्छियति'
विषयसुखेषु मूर्च्छिता—अध्युपपश्चा विषयसुखम् नित्यं—सर्वकालं प्रमत्ता नित्यमत्ता:, कस्मादिति
घेदत आह—'विसयसुहमुच्छियति' विषयसुखेषु मूर्च्छिता—अध्युपपश्चा विषयसुखमूर्च्छिता
अध्युपपश्चास्ततो नित्यप्रमत्ता: ततः पदत्रयस्य पदव्यपीलनेन विशेषणसमासः, तेषां
'सुसरघंटारवविउलबोलतुरियचवलपडिबोहणे' इति सुखराभिधानाया घण्टायारवस्ययः सर्वासु
दिक्षु विदिक्षु च प्रतिशब्दोच्छलनेन विपुलः—सकलविमानव्यापितया विस्तीर्णो बोलः—
कोलाहलस्तेन त्वरितं—शीघ्रं चपलं—आकुलं प्रतिबोधने कृते सति 'घोषणकोउहलादिशकश-
एगगचित्तउवउत्तमाणसाणमिति' कीर्णग् नाम घोषणं भविष्यतीत्येवं घोषणे कुतूहलेन दत्ती
कण्णी थेस्ते घोषणकुतूहलदत्तकण्णाः ।

तथा एकाग्रं—घोषणाश्रवणीकविषयं द्यितं येषां ते एकाग्रचिताः, एकाग्रचित्तत्वेऽपि
कदाचिदनुपयोगः स्यादत आह—उपयोकुतमानसाः, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासस्तेयां,
पदत्यनीकाधिपतिर्देवस्तास्मिन् घण्टारवे 'निसंतपसंतंसी' ति नितरां शान्तोनिशान्तः—अत्यन्त-
मन्दीभूतस्ततः प्रकर्षेण—सर्वात्मना शान्तप्रशान्तः ततश्छिन्नप्रस्तु इत्यादविव विशेषणसमास-
स्तस्मिन् भूता २ शब्देन उदयोषयश्रेवमवादीत्—'हन्त सुणेतु' इत्यादि, हन्तेति हर्षे उक्तं च—

'हन्त हर्षेऽनकम्पायामि' त्यादि, हर्षश्च स्वामिनाऽविष्टत्वात् श्रीमन्महावीरपादवन्दनार्थं
च प्रस्थानसमारम्भात्, शृण्वन्तु मवन्तो बहवः सूर्याभविमानवासिनो वैमानिकदेवा देव्यश्च,
सूर्याभविमानपतेर्वचनं हितसुखार्थं हितार्थं सुखार्थं देत्यर्थं, तत्र हितं जन्मान्तरेऽपि कल्याणावहं
तथाविधकुशलं, सुखं तस्मिन् भवे निरप्रवत्ता, आज्ञापयति भो देवानां प्रियाः ! सूर्यभो देवो

यथा गच्छति भोः ! सूर्यामो देवो ! 'जन्मद्वीपं द्वीपमि' त्यादि तदेव यावदन्तिके प्रादुर्भवति ॥

मृ. (१३) तए णं ते सूरियाभविमानवासिणो बहते वैमाणिया देवा देवीओ य वायताणियाहिवद्विस्स देवस्स अंतिए एवमधुं सोष्ठा निसम्म हठुतुडु जावहिया अप्येगइया वंवणवत्तियाए अप्येगइया पूयणवत्तियाए अप्येगइया सक्षारवत्तियाए एवं संमाणवत्तियाए कोउहलवत्तियाए ।

अप्येऽ अशुयाइं सुमिस्सामो सुयाइं अहुआइं हेऊइं पसिणाइं कारणाइं बागरणाइं पुच्छिस्सामो, अप्येगइया सूरियाभास्स देवस्स वथणमणुयतमाणा अप्येगतिया अप्रमग्रमणुयतमाणा अप्येगइया जिनभतिरागेण अप्येगइया धम्मोति अप्येगइया जीयमेयति कहु सव्विड्ढीए जाव अकालपरिहीणा चेव सूरियाभास्स देवस्स अंतियं पाउब्बवंति ।

मृ. 'तए णं ते' इत्यादि, ततस्ते सूर्याभविमानवासिणो बहवो वैमानिका देवा देव्यश्च पदात्यनीकाधिपतेदेवस्य समीपे एनम्-अनन्तरोक्तमर्थं श्रुत्वा 'निसम्म हठु तुडु जाव हिया' इति यावल्करणात् 'हठुतुडुचित्तमाणंदिया पीइमणा परमसोमणसिस्या हरिसवसविसप्पमाणहिया' इति परिग्रहः, 'अप्येगइया वंवणवत्तितायए' इति अपि सम्भावनायामेककाः—केघन वन्दनप्रत्ययं वन्दनम्—अभिवादनं प्रशस्तकायदागमनः प्रवृत्तिस्तुपं तथात्ययं ततु मया भगवतः श्रीमन्महादीरस्य कर्तव्यमित्येवानेभित्तम् ।

अप्येककाः पूजनप्रत्ययं पूजनं—गन्धमाल्यादिभि समभ्यर्चनं अप्येककाः सल्कारप्रत्ययं सल्कारः—स्तुत्यादिगुणोभ्रतिकरमं अप्येककाः सन्मानो—मानसः ग्रीतिविशेषः, अप्येककाः कुतुहलजिनभक्तिरागेण—कुतुहलेन—कौतुकेन की॒शो भगवान् सर्वज्ञः सर्वदर्शी श्रीमन्महादीर इत्येवंरूपेण यो जिने—भगवतीवर्द्धमानस्वामिनि भक्तिरागो—कुतुहलेन—कौतुकेन की॒शो भगवान् सर्वज्ञः सर्वदर्शी श्रीमन्महादीर इत्येवंरूपेण यो जिने—भगवति वर्द्धमानस्वामिनि भक्तिरागो—भक्तिपूर्वकोऽनुरागस्तेन अप्येके सूर्याभस्य वद्यन्म—आश्चाभनुवर्त्तमानाः अप्येककाः अश्रुतानि—पूर्वमनाकर्णितानि स्वर्गमोक्षप्रसाधकानि वचांसि श्रोष्याम इतिबुद्ध्या अप्येककाः श्रुतानि—पूर्वमाकर्णितानियानि शक्तितानि जातानि तानि इदानीं निश्चित्तानि करिष्याम इतिबुद्ध्या अप्येकका जीतमेतत्—कल्पएष इतिकृत्वा, 'सव्विड्ढीए' इत्यादि प्राप्तवत् ।

मृ. (१४) तए णं से सूरियामे देवे ते सूरियाभविमानवासिणो बहवे वैमाणिया देवा य देवीओ य अकालपरिहीणा चेव अंतियं पाबउभवमाणे पासति पासिता हठुतुडु जाव हियए आभिओगियं देवं सद्वावेति आभिओ० २ सद्वावित्ता एवं व्यासी—खिष्पामेव भो देवाणुप्पिया ! अनेगसंभस्यसंनिविष्टं लीलाड्यिसालभंजियागं इहाभियउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिंनर-रुहसरभवमरकुंजरवणलयपउमलयभतिवितं खंभुग्ययवरवडरवेइया परिगयाभिरामं विज्ञाहरजमलजुयजंतजुतंपिवं—

—अद्वैतसहस्रमालिणीयं रुवगसहस्रकलियं भिसमाणं चक्षुखुञ्जोयणलेसं सुहफासं सस्सिरीयरुवं घंटाकलिवलियमहुरमणहरसरं सुहं कंतं दरिसणिङ्गं नित्तिणो खियमिसिमिसिंतभणिर-यणघंटियाजालपरिकछितं जोयणसवसहस्रविच्छिण्णं दिव्वं गमणसञ्जं सिंघगमणं नाम दिव्वं जाणं विज्ञाहि, विज्ञिता खिष्पामेव एथमाणतियं पद्मप्पिणाहि ।

मृ. (१५) तए णं से आभिओगिए देवे सूरियामेण देवेण एवं बुत्ते समाणे हहे जाव हियए

करयत्परिणाहियं जाव पडिसुणेइ जाव पडिसुणेता उत्रपुरच्छिमं दिसीभागं अवक्षमति अवक्षमिता वेउच्चियसमुग्धाएणं समोहणइ २ ता संखेजाहं जोयणाइं जाव अहाकावरे पोगले २ ता अहासुहुमे पोगले परियाएइ २ ता दोज्जंपि वेउच्चियसमुग्धाएणं समोहणिता अनेगर्खं भसयसत्रिविदुं जाव दिव्यं जाणविभाणं विउच्चितं पदवते यावि होत्या ।

तएणं से आभिओगिए देवेतस्य दिव्यस्य जाणविभानस्य तिदिसिं तओतिसोवाणपडिरुवए विउच्चार्ते, तंजहा—पुराच्छेषणं काहेणेण उत्तरेण, तेसि तेसोवाणपडिरुवगाणं इमे एधारुवे वन्नावासे पण्णते, तंजहा—वइरामया निष्मारिड्वामया पतिष्ठाणा वेललिदामया खंभा सुवण्णरुप्य-मया कलगा लोहि तकखमइयाओ सूइओ वयतामया संधी याणामणिमया अवलंबण-बाहाओ य पासादीया जाव पडिरुवा ।

तेसि यं तिसोवाणपडिरुवगाणं पुरओ तोरणे विउच्चति, तोरणा नानामणिमएसु थंभेसु उवबनिविहुसंनिविहुविविहुमुतंतरोवविया विविहतारास्त्रवोवविया (ईहामियउसमतुरगनरमगर-विहगवालगकिनररुसरभवमरकुंजरवणलयपउमलयभतिचिता खंभुगय वइरवेइयापरिगताभिरामा विजाहरजमलजुयलजंतजुत्ताविव अझीसहस्रमालिणीया रुवगसहस्तकलिया भिसमाणा भिसिसमाणा चाखुक्लोलयणलेसा सुहफासा सस्तिरीयलवा पासाइया) जाव पडिरुवा ।

४. ‘तए णमि’त्यादि ‘अनेगर्खं भसयसत्रिविदु’मिति अनेकेषु स्तम्भशतेषु सश्चिविष्ट, ‘लीलाद्वियसालिमंजियाग’मिति लीलया स्थिता लीलास्थिताः, अनेन तासां पुत्तलिकानां सीभाग्य-भावेदयति, लीलास्थिताः शालभजिकाः पुत्तलिका यत्र तत्तथा ‘ईहामियउसमतुरगनरमगरविहग-वालगकुंजररुसरभवमरकुंजरवणलयपउमलयभतिचित्तमि’ति ईहामृगा—वृका व्याला—स्वा-पदभुजङ्गा ईहामृगऋषभतुरगनरमगरविहगव्यालकिन्नरुसरभवमरकुअरवनलतापद्मलतानां भक्त्याविच्छित्या वित्रम् आलेखो यत्र तत्तथा, तथा स्तम्भोद्गतया—स्तम्भोपरिवर्तन्यावज्जरलभया वेदिकया परिगतं सत् यदभिरामं ततस्तम्भोद्गवज्जेदिकापरिगताभिरामं, ‘विजाहरजमल-जुगलजंतजुत्तंपिव’ इति विद्याधरयोर्यद् यमलयुगलं—समश्रेणीकृद्धन्दं विद्याधरयमलयुगलं तम्भ तद्यन्तं च—

सञ्जरिण्णपुरुषप्रतिमाद्यस्पं तेन युक्तं तदेव तथा, अर्चिषां—किरणानां सहेमालिनीयं—परिचारणीयं अर्चिसहस्रमालिनीयं, तथा स्वपकसहस्रकलितं, ‘मिसमाणंति’ दीप्यमानं ‘भिसिस-मानम्’ अतिशयेन देदीप्यमानं, ‘चक्खुश्चोयणलेसंति’ चक्षु कर्त—लोकने लिसतीव—दर्शनीय-त्वातिशयात् भिल्पयतीव यत्र तत्तथा, ‘सुहफासंति’ शुमः—कोमलः स्पर्शोस्य तत्तथा, सश्रीकानि सशोभाकानि स्वपाणि—स्वपकाणि यत्र तत् सश्रीकरूपं, ‘घटावलिचलियभुरमणहरसर’मिति घटावले—घटापङ्कवर्तवशेन चलितायाः—कम्पितायाः मधुरः—श्रोत्रप्रियो मनोहरो—मनोनिवृत्तेकरः स्वरो यत्र तत्तथा, चलितशब्दस्य विशेष्यात्परनिपातः प्राकृतत्वात्, ‘शुमं’ यथोदित-वस्तुलक्षणोपेतत्वात् ‘कान्तं’ कमनीयं, अत एव दर्शनीयं, तथा ‘निउणोदियमिसिमिसित-मणिरयणधंटियाजालपरिक्खित्त’ मिति निपुणक्रयभुचितानि—खचितानि ‘मिसिमिसित’ति देदीप्यमानानि भणिरलानि यत्र तत्तथा तेन ।

कथंभूतेन? घण्टिकाजालेन—क्षुद्रघण्टिकासमूहेन परिसामस्त्येन क्षिसं—व्यातं यत्तत्तथा,

योजनशतसहस्रविस्तीर्ण—योजनलक्षविस्तारं ‘दिव्यं’ प्रधानं ‘गमनसञ्जे’ गमनप्रबणं शीघ्रगमन-
नामयेदं ‘जाणविभाणं’ यानस्पं—वाहनस्पंविमानं यानविमानं, शेषं प्राप्यत्। ‘तस्य ण’ मित्यादि,
तस्य णमिति पूर्ववत् दिव्यस्य यानविमानस्य ‘तिदिसिं’ इति तिस्रदिशः समाहृतास्त्रिदिक्तस्मिन्
त्रिदिशि, तत्र ‘तिसोवाणपडिलुबए’ इति श्रीणि एकैकस्यां दिशि एकैकस्य भावात् त्रिसोपानप्रति-
रूपकाणि प्रतिविशिष्टं रूपं देशं तानि प्रतिष्ठात्तर्थं चयाणां त्रिसोपानानां सप्राहारस्त्रिसोपानं
त्रिसोपानानि च तानि प्रतिरूपकाणि चेति विशेषणसमासः, विशेषमस्यात् परनिपातः प्राकृतत्वात्

‘तेसि णमि’ त्यादि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणामयमेतद्वूपो—वक्ष्यमाणस्वरूपो ‘वण्णा-
वासो’ वर्णकनिवेशः प्रज्ञासः, तदथा—‘वज्रमया’ वज्ररत्नमया ‘नेमी’ नेमिभूमिका तत्र उद्दी-
निर्गच्छन्तः प्रदेशाः रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानिनिष्ठानानि त्रिसोपानभूलप्रदेशाः वैद्यर्यमयाः स्तम्भाः
सुवर्णरूपमयानि फलकाणि—त्रिसोपानाङ्गभूतानि, लोहिताक्षयः सूदयः—फलकद्वय-सम्बन्ध-
विघटनाभावहेतुपादुकास्थानीयाः ‘वज्रमया’ वज्ररत्नपूरिताः ‘सन्धयः’ फलकद्वया-पान्तराल-
प्रदेशाः नानामणिमयानि अवलम्बन्ते इति अवलम्बनानि—अवतरतामुत्तरतां द्वालम्ब-नहेतुभूता
अवलम्बन्वाहातो विनिर्गताः केयिदवयवाः, ‘अवलम्बणवाहाओ द्य’ ति अवलम्बनवाहाश्च
नानामणिमय्यः, अवलम्बनवाहानाम उभयोः पाश्वयोरवलम्बनाश्रयभूता भित्यः, ‘पासाइयाओ’
इत्यादि पदचतुष्यं प्राप्यत्।

‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषां ‘णमि’ ति वाक्यालङ्कारे त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं
तोरणं प्रज्ञासं, तेषां च तोरणानामयमेतद्वूपो वण्णवासो—वण्णकनिवेशः प्रज्ञासः, तदथा—तोरणा
नानामणिमया इति, कथिदेवं पाः—‘तेसि ण तिसोवाणपडिलुबगाणं पुरतो तोरणे विउव्वइ तोरणा
नानामणिमया’ इत्यादि, मणयः—चन्द्रकान्ताद्याः, विविधमणिमयानि तोरणानि नानामणिमयेषु
स्तम्भेषु उपनिविष्टानि—समीक्षेन स्थितानि, तानि च कदाचिद्भलानि अद्यवा अपदपतितानि
वाऽऽशङ्कयेरन् तत आह—सम्यक्—निश्चलतया अपदपरिहारेण च निविष्टानि, ततो विशेषण-
समासः, उपनिविष्टसश्चिविष्टानि, ‘विविहमुसंतरो वचियाइं’ इतित विविधा विविधवि-
च्छित्तिकलिता मुक्ता—मुक्ताफलानि ‘अन्तरे’ ति अन्तराशब्दोऽगृहीत-वीष्णोऽपि सामर्थ्याद्वीप्सां
यमयति, अन्तरा रूपोपचितानि यावता तत्र तानि तथा ।

‘विविहतारोवचियाइं’ विविधैस्तारारूपै—तारिकारूपैरुपचितानि, तोरणेषु हि शोभार्थं
तारिका निविध्यन्ते इति प्रतीतं लोकेऽपीति विविधतारारूपोपचितानि ‘जाव पडिलुवा’ इति
यावत्करणात् ‘ईहामिगदुसभतुरगनरमगरविहगवालगकिंनररुसरभवमरकुंजरवणलयपउम-
लयभतिचित्ता खंभुग्यवद्वेइयापरिग्याभिरामा विजाहरञ्जपलजुगलजंतजुताविव’ एवं नाम
स्तम्भद्वयसत्रिविष्टानि तोरणानि व्यवस्थितानि यथा विधाधरमलययुगलयन्त्रयुक्तानीव प्रतिभासते
इति, ‘अद्यीसहस्रमालणीया रूपगसहस्रकलिया भिसिमामा भित्यिसमाणा चकखुलोयणलेसा
सुहफासा ससिरीयरूपा पासाइयादरिसणिज्ञा अभिलुवा’ इति परिग्रहः, कवचिदेतत्सा-क्षालि-
खितमपि दृश्यते ।

मू. (३५-कर्त्तव्य) तेसि णं तोरणाणं उप्यि अद्वृद्धमंगलगा पन्नता, तंजहा—सोत्यियसि-
रिवच्छन्दियावत्तवद्वमाणगमद्वासणकलसमच्छदप्णणा (जाव पडिलुवा) तेसि णं तोरणाणं उप्यि

बहवे किण्ठधामरज्ञाए जाव सुक्लधामरज्ञाए अच्छे सण्हे रूपपट्टे वइरामयदंडे जलयामलगंथिए रम्ये पासदीए दरिसणिझे अभिलवे पडिलवे विउव्वति ।

तेसिणं तोरणाणं उर्पिं बहवे छत्रातिच्छते घंटा जुगले पडागाइपडागे उपहत्यए कुमुदन-नलिणसुभगसोगंथियपोङ्डीयमहापोङ्डीयसतपत्तसहस्रपत्तहत्थए सब्बरवणाम्भए अच्छे जाव पडिलवे विउव्वति । तए णंसे आभिओगिए देवे तस्स दिव्यस्स जाणविमानस्स अंतो बहुसमरभणिझं भूमिभागं विउव्वति ।

इ, 'तेसि तोरणाणं उर्पिं'त्यादि सुगमे, नवर 'जाव पडिलवा' इति यावच्छब्दकरणात् 'घड्हा मड्हा नीरया निम्बला निष्पंका निक्ककडच्छाया सभिरीया सउओया पासाईया दरिसणिझा अभिलवा' इति द्रष्टव्ये । 'तेसि णमि'त्यादि, तेषां तोरणानामुपरि बहवः कृष्णधामरयुक्ता ध्वजाः कृष्णधामरध्वजाः, एवं बहवो नीलधामरध्वजाः, लोहितधामरध्वजाः, हरितधामरध्वजाः, शुक्लधामरध्वजाः, कथम्भूता एते सर्वेऽपीत्यत आह—अच्छा—आकाशस्फटिकवदतिनिर्मलाः श्लक्षणाः—श्लक्षणपुद्गलस्कन्धनिमपिताः 'रूपझू' इति रूप्यो—रूप्यमयो वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पट्टोयेषांते रूपपट्टः 'वइरदंडा' इति वज्रो—वज्ररलमयोदण्डोस्यपट्टमध्यवर्तीयेषांते वज्रदण्डाः, तथा जलजानामिव जलजकुसुमानां पचादीनामिवामलो न तु कुद्रव्यगम्भसम्मिश्रो योगत्यः स जलजामलगम्भः स विद्यते तेषांते जलजामलगम्भिकाः, अत एव सुरम्भाः 'प्रासादीया' इत्यादिविशेष-णद्यतुष्यं प्राग्वत् ।

'तेसिण'मित्यादि, तेषां तोरणानामुपरि बहूनि छत्रातिच्छत्राणि—छत्रात्—लोकप्रसिद्धात् एकसङ्ख्याकात् अतिशायीनि छत्राणि उपर्यधोभावेन द्विसङ्ख्याकानि त्रिसङ्ख्याकानि वा छत्रातिच्छत्राणि, वाह्यपताकाभ्यो लोकप्रसिद्धाभ्योऽतिशायिन्यो दीर्घत्वेन विस्तारेण च पताकाः पताकातिपताकाः, बहूनि घण्टायुगलानि, बहूनि चामरयुगलानि, बहव उत्पलहरताः—उत्पला-छ्यजलजकुसुमसमूहविशेषाः, एवं बहवः पथाहस्तकाः नलिनहस्तकाः सुभगहस्तकाः सीगम्भिकहस्तकाः शतपत्रहस्तकाः सहस्रपत्रहस्तकाः, पश्चादिविभागव्याख्यानं प्राग्वत् ।

एतेष्वछत्रातिच्छत्रादयः सर्वेऽपि रत्नमया अच्छा आकाशस्फटिकवदतिनिर्मला यावल-रणात् 'सण्हा लण्हा घड्हा मड्हा नीरया निम्बला निष्पंका निक्ककडच्छाया सप्यमा सभिरीया सउओया पासाईया दरिसणिझा अभिलवा' इति परिग्रहः । 'तस्स णमि'त्यादि, तरसणमिति पूर्ववत् दिव्यस्य-यानविमानस्य अन्तः—भध्ये बहुसम्भः सन् रमणीयो बहुरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञासः, किंविशिष्ट इत्याह—

मू. (१५-वत्ति) से जहानामए आलिंगपुक्क्षे ति वा मुइंगपुक्क्षे इ वा सरतले इ वा करतले इ वा चंद-मंडले इ वा सूरमंडले इ वा आयंसमंडले इ वा उरव्यवस्मे इ वा वराहचम्मे इ वा सीहचम्मे इ वा वाघचम्मे इ वा मिगचम्मे इ वा दीवियचम्मे इ अनेगसंकुलीगसहस्रवित्तए नानाविहपंचवश्चेहिं मणीहिं उवसोभिते आवडपट्टावडसोडिपसेदिसोत्थिय पूतमाणग मच्छंडगमगरंडगजारामाराफुलावलिवपउमपत्तसागरतरंग- वसंतलयपउमलयभत्तिवित्तेहिं सच्छाएहिं सप्यभेहिं समरीइएहिं सउज्ज्ञोएहिं नानाविहपंचवश्चेहिं मणीहिं उवसोभिएहिं तंजहा

किणहेहि नीलेहि लोहिएहि हालिद्वेहि सुक्लेहि, तत्थ एं जे ते किणहा मणी तेसिणं मणीणं इमे एताख्ये वन्नावासे पन्नते, से जहानामए जीमूतए इ वा अंजणे इ वा खंजणे इ वा कञ्जले इ वा गवले इ वा गवलगुलिया इ वा भमरे इ वा भमरावलिया इ वा भमरपतंगसारे ति वा जंबूफले ति वा अद्वारिष्टे इ वा परहुते इ वा गरइ इ वा गयकलमे इ वा किणहसप्ये इ वा किणहकेसरे इ वा आगासथिग्गले इ वा किणहासोए इ वा किणहकणवीरे इ वा किणहबंधुजीवे इ वा, भवे एयाख्ये सिया ? नो इणहे समहे, (ओवभ्यं समणाउसो !) ते एं किणहा मणीइत्तो इड्डतराए चेवं कंततराए चेव मणामतराए चेव मणुण्णतराए चेव वण्णेणं पन्नता ।

तत्थ एं जे ते नीला मणी तेसि एं मणीणं इमे एयाख्ये वण्णावासे पन्नते, ।

से जहानामए भगेइ वा भिगपतइ वा सुएइ वा युसापिच्छ इ वा चास इ वा चासीपच्छ इ वा नालीइ वा नीलीभेदेइ वा नलीगुलिया इ वा सामाइ वा उछन्तेइ वा वणराती इ वा हलधरवसणे इ वा मोरग्गीवा इ वा अयसिकुसुमे इ वा बाणकुसुमे इ वा अंजणकेसियाकुसुमे इ वा नीलुप्पले इ वा नीलासोगे इ वा नीलबंधुजीवे इ वा नीलकण्ठवीरे इ वा, भवेयाख्ये सिया ? नो इणहे समहे

ते एं नीला मणी एतो इड्डतराए चेव जाव वन्नेणं पन्नता । तत्थ एं जे ते लोहियगा मणी तेसि एं मणीणं इमेयाख्ये वण्णावासे पन्नते ।

से जहानामए उरझरुहिरे इ वा ससल्हिरे इ वा नररुहिरे इ वा धराहरुहिरे इ वा (महिसरुहिरे इ वा) बालिंदगोवे इ वा बालदिवाकरे इ वा संझष्मरागे इ वा गुंजछरागे इ वा जासुअणकुसुमे इ वा किंसुधकुसुमे इ वा पालिवायकुसुमे इ वा जाइहिंगुलए ति वा सिलप्पवाले ति वा पवालअंकुरे इ वा लोहियकछमणी इ वा लकखारसगे ति वा किमिरागकब्ले ति वा चीणपिङ्गुरासी ति वा रसुप्पले इ वा रत्तासोगे ति वा रत्तकणवीरे ति वा रत्तबंधुजीवेति वा भवेयाख्ये सिया ?, नो इणहे समहे ते एं लोहिया मणी इतो इड्डतराए चेव जाव वण्णेणं पं० ।

तत्थ एं जे ते हालिद्वा मणी तेसिणं मणीणं इमेयाख्ये वण्णावासे पण्णते— से जहानामए घंपे ति वा घंपछान्नी ति वा (घंपगभए इ वा) हळिद्वा इ वा हलिद्वाभेदे ति वा हलिद्वगुलिया ति वा हरियालिया वा हरियालभेदे ति वा हरियालगुलिया ति वा विउरे इ वा विउरंगराते ति वा वरकणगे इ वा वरकणगनिधसे इ वा (सुवण्णसिष्याए ति वा) वरपुरिसवसणे ति वा अल्ककीकुसुमे ति वा चपाकुसुमे इ वा कुहंडियाकुसुमे इ वा तडवडाकुसुमे इ वा घोसेडियाकुसुमे इ वा सुवभकुसुमे इ वा सुहिरण्णकुसुमे ति वा कोरंटवरमङ्गदामेति वाबीयो (यकुसुमे) इ वा पीयासोगे ति वा पीयकणवीरे ति वा पीयबंधुजीवेति वा, भवेयाख्ये सिया ?, नो इणहे समहे, ते एं हालिद्वा मणी एतो इड्डतराए चेव जाव वण्णेणं पन्नता ।

तत्थ एं जे ते सुकिला मणी तेसिणं मणीणं इमेयाख्ये वण्णावासे पन्नते ।

से जहानामए अंके ति संखे ति वा चंदे ति वा कुंदे ति वा दंते इ वा (कुमुदोदकदवरय-दहिधणगोकखीरपूर) हंसावली इ वा कोंचावली ति वा हारावली ति वा चंदावली ति वा सारतिय-बलाहए ति वा धंतधोयरुप्पहे इ वा सालिपिङ्गुरासी ति वा कुंदपुष्करासी ति वा कुमुदरासी ति वा सुक्लचिवाडी ति वा पिहुणमिजिया ति वा भिसे ति वा मुणालिया ति वा गयदंते ति वा लवंगदलए ति वा पोंडरियदलए ति वा सेयासोगे ति वा सेयकणवीरे ति वा सेयबन्धुजीवे ति वा,

भवेयात्मये सिया ?, तो इण्डे समझे ।

ते एं सुकिला मणी दस्ते इहतराए ग्रेह लहव उत्रेव इन्हाए !

बृ. से जहानामए इत्यादि, तत्सकललोकप्रसिद्धं 'यथे' ति दृष्टान्तोपदशने 'नामे' तिशिष्यामन्त्रणे, 'ए' इति वाक्यालङ्कारे, 'आर्लिंगपुकखरे इ वे' ति आलिङ्गो—मुरजनामा वाद्यविशेषः तस्य पुष्करं—चर्मपुटं तल्किलात्यन्तसमिति तेनोपमा क्रयते, इतिशब्दाः सर्वेऽपि स्वस्वोपमा—भूतवस्तुपरिसमाप्तियोतकाः, वाशब्दाः समुद्घये, मृदङ्गो लोकप्रतीतो मर्वलसतस्य पुष्करं मृदङ्गपुष्करं 'परिपूर्णं' पानीयेन भूतं तडाकं सरस्तस्य तलम्—उपरितनो भागः सरस्तलं, करतलं प्रतीतं, चन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलं घ यद्यपि तत्त्वं वृत्या उत्तानीकृतार्द्धकपित्याकारं पीठप्रासादापेक्षया वृत्तालेखभिति तद्गतो दश्यमानो भागो न समतलस्तथापि प्रतिभासते समतल इति तदुपादानं, आदश्मिण्डलं सुप्रसिद्धं, 'उरञ्चचम्बे इ वे' त्यादि ।

अत्र सर्वत्रापि 'अनेगसंकुकीलसहस्रवितते' इति विशेषणयोगः, उरञ्चः—ऊरणः, द्रुषभव-राहसिंहव्याघ्रच्छगलाः प्रतीताः द्वीपी—चित्रकः, एतेषां प्रत्येकं दर्श्म अनेकैः शङ्कृप्रमाणीः कीलक-सहस्र, महदिभिर्हिं कीलकैस्ताडितं ग्रायोमध्येक्षामं भवति, तथारूपताडासम्बवात् अतः शङ्कृग्रहणं, 'विततं' विततीकृतं ताडितमिति भावः, यथाऽत्यन्तं बहुसमं भवति तथा तस्यापि यानविमास्यान्तर्बहुसमो भूमिभागः, पुनः कथम्भूत इत्याह—'नानाविहपं च वन्नेहि मणीहि उवसोभिते' नानाविधाः—जातिभेदान्नानाप्रकारा ये पञ्चवर्णा मणयस्तीरुपशोभितः, कथम्भूतैरित्याह—

'आवडे' इत्यादि । आवत्तदीन मणीनां लक्षणानि, तत्रावर्त्तः प्रतीतः एकस्थावर्तस्य प्रत्यभिमुख आवर्त्तः प्रत्यावर्त्तः श्रेणि—तथाविधिन्दुजा पङ्कजस्तस्याश्च श्रेणोर्याच्च निर्गता अन्या श्रेणि सा प्रश्रेणि: स्वस्तिकः प्रतीतः सौवस्तिकपुष्यमाणवी लक्षणविशेषी लोकावत्येतत्व्यी वर्द्धमानकं—शरावसभुटं मत्थकाण्डकमकरकाण्डके प्रतीते 'जारमारेति' लक्षणविशेषी सम्यग्भणिलक्षणवेदिनो लोका- द्वेदितव्यी, पुष्यावलिपद्यपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलतापद्यलताः सुप्रतीताः तासां भक्त्याविच्छिन्ना वित्रम्—आलेखो येषुते आवर्तप्रत्याकर्तश्रेणियप्रश्रेणित्यस्तिकसौवस्तिक-पुष्यमाणववर्द्धमान-कमत्थाण्डकमकराण्डकजारमारपुष्यावलिपद्यपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलतापद्यलताभविति- वित्रास्तीः, किमुक्तं भवति ?

आवर्तदिलकणोपेतैः, तथा सच्चायैः सती—शोभना छाया—निर्मलत्वरूपा वेषां ते सच्चायाः, तथा सती—शोभना प्रभा—कान्तिर्येषां ते सदाभाः तैः, 'समरीइएहि' इति समरीचिकैः—बहिर्विनिर्गतकिरणजालसहितैः सोषोतैः—बहिर्विनिर्गतप्रत्यासन्त्रवस्तुतोभ्रकाशकरोषीतसहितैः एवम्भूतैर्नानाजातीयैः पञ्चवर्णमिणिभिरुपशोभितः, तानेव पञ्चवर्णनाह 'तंजहा—कणहेहि' इत्यादि सुगमं, 'तथ णमि' त्यादि, 'तत्र' तेषां पञ्चवर्णनां मणीनां मध्ये 'णमि' ति वाक्यालङ्कारे, ये ते कृष्णा मणयः, ते कृष्णमणय इत्येव सिद्धे ये इति वचनं भाषाक्रमार्थं ।

तेषां 'णमि' ति पूर्ववत्, अयम्—अनन्तरमुद्दिश्यमान एतद्वूपः—अनन्तरमेव वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णवासो—वर्णकनिवेशः प्रज्ञासः, तद्यथा—'से जहानामए' इत्यादि, स यथा नाम 'जीमूत' इति जीमूतो वलाहकः, स चेह प्रावृट्यारम्भसमये जलमूतो वेदितव्यः, तस्यैव प्रायोऽतिकालिमसम्बवात्, इतिशब्द उपमाभूतवस्तुनामपरिसमाप्तियोतकः, वाशब्द उपमान्तरापेक्षया समुद्घये, एवं सर्वत्र,

अजनं—सौवीराजनं रलविशेषो वा, खजनं—दीपमङ्गिकामलः, कञ्जलं—दीपशिखापतितं, मणी—तदेव कञ्जलं ताम्रभाजनादिषु सामग्रीविशेषेण घोलितं मसीगुलिका—घोलितकञ्जलगुडिका, कवचित् ‘मसी इति वा मसीगुलिया’ इति न दृश्यते ।

‘गवलं’ माहिषं शृङ्गं तदपि चौपरितनत्वग्रभागपसारेण द्रष्टव्यं, तत्रैव विशिष्टस्य कालिम्रः सम्भवात्, तथा तस्यैव माहिषशृङ्गनिविडतरसारनिर्वर्तिता गुटिका गवलगुटिका प्रमरः—प्रतीतः प्रमरावली—प्रमर पड़िक्त ग्रमरपतञ्जसारः—ग्रमरपक्षान्तर्गतो विशिष्टकालिमोपचितप्रदेशः, जन्म्बूफलं प्रतीतं, आद्रारिष्ठकःकोमलः काकः, परपुष्ट कोकिलः, गजो गजकलभश्च प्रतीतः, कृष्णासर्प—कृष्णावर्णसर्पजातिविशेषः, कृष्णाकेसरः—कृष्णावकुलः ‘आकाशधिगगलं’ शरदिमेघविनिर्मुक्तमा-काशखण्डं, तस्मिं कृष्णमतीव प्रतिभातीति तदुपादानं, कृष्णाशोककृष्ण-कणवीरकऋषाबन्धुजीवाः अशोककणवरिवन्धुजीववृक्षमेदाः, अशोकादयो हि पञ्चवर्णा भवन्ति ततः शेषवर्णव्युदासार्यं कृष्णग्रहणं, एवावत्युक्ते त्वरावानिव शिष्यः पृच्छति ‘भवे एयास्त्वे’ इति भवेत् मणीनां कृष्णो वर्णं ‘एतद्गूपो’ भीमूतादिरूप ? , सूरिराह—

नायमर्थः समर्थः नायमर्थ उपपत्रो, यदुत—एवमूतः कृष्णो वर्णो मणीनाभिति, यद्येवं तर्हि किमर्थं जीमूतादीनां दृष्टान्तत्वेनोपादानमत आह—औपन्यम्—उपमामात्रमेतत् उदितं हे श्रमण आयुष्मन् !, यावता पुनस्ते कृष्णा मणय ‘इतो’ जीमूतादेरिष्ठतरका एव—कृष्णोन वर्णेन अभीप्सित-तरका एव, तत्र किञ्चिदकान्तमपि कंषाञ्चिदिष्टतमं भवाते ततोऽकान्तताव्यवचिष्ठत्य-र्धमाह—‘कान्ततरका एव’ अतिस्लिंग्यमनोहारिकालिमोपचिततया जीमूतादे: कमनीयतरका:, अत एव मनोङ्गतरका एव—मनसा झायते—अनुकूलतया स्वप्रवृत्तिविषयीक्रयते इति मनोङ्गमनोऽनुकूलं ततः प्रकर्षविवक्षायां तरप्रत्ययः, तत्र मनोङ्गतरमपि किञ्चिमन्मध्यमं भवेत्, ततः सर्वोक्त-प्रतिपादनार्थमाह—‘मन आपतरका एव’ द्रष्ट्वां मनासि आनुवन्ति—आत्मवशतां नयन्तीति मनआपास्ततः प्रकर्षविवक्षायां तरप्रत्ययः, प्राकृतत्वाद्य पकारस्य मकारे मणामतरा इति भवति

तथा ‘तत्य णमि’त्यादि, तत्रतेषां मणीनां मध्ये ये ते नीला मणयस्तेषामयमेतद्गूपो वर्णवासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञसः, तद्यथा—‘से जहानामए’ इत्यादि स यथा नाम भृङ्गः—कीटविशेषः पक्षमलः ‘भृङ्गपत्रं’ तस्यैव भृङ्गभिधानस्य कीटविशेषस्य पक्षमः, शुकः—कीरः, शुकपिच्छं—शुकस्य पत्रं, चाषः—पक्षिविशेषः, ‘चाषपिच्छं’ चाषपक्षः, नीलीप्रतीता, नीलीभेदो—नीलीच्छेदः, नीलीगुलिका—गुलिकाद्रव्यगुटीका, श्यामाको—धान्यविशेषः, ‘उद्धांतगो’ दन्तरागः, वनराजी प्रतीता, हलधरो—बलदेवस्तस्य वसनं हलधरवसनं, तस्मि किल नीलं भवति सदैव यथास्यभावताय, हलधरस्य नीलवस्त्रपरिधानात्, मयूरग्रीवापारापतग्रीवाअतसीकुसुमबाणवृक्षकुसुमानि प्रतीतानि, इत ऊर्ध्वं कवचित् ‘इदनीले इ वा महानीले इ वा मरगते इ वा’ इति दृश्यते तत्रेन्द्रीनलमहानीलभरकता रल- विशेषाः प्रतीताः, अज्ञनकेशिका—वनस्पतिविशेषस्तस्य कुसुममञ्जनकेसिकाकुसुमं, नीलोत्पलं—कुवलयं, नीलाशोककणवीरनीलबन्धुजीवाअसोकादिवृक्षविशेषाः, ‘भवेयास्त्वे’ इत्यादि प्राग्वद् व्याख्येयं ।

तथा ‘तत्य णमि’त्यादि, ‘तत्र’ तेषां मणीनां मध्ये ये ते लोहिता मणयस्तेषामयमेतद्गूपो वर्णवासः प्रज्ञसः, तद्यथा—‘से जहानामए’ इत्यादि, तद्यथा नाम शशकरुधिरं उरभः—ऊरणस्तस्य

रुधिरं वराहः सूकरस्तस्य रुधिरं, मनुष्यरुधिरं महिषरुधिरं द्युप्रतीतं, एतानि हि किल शेषरुधिरेभ्यो
लोहितवर्णोक्तदानि भवन्ति तत एतेषामुपादानं, बालेन्द्रगोपकः—सधोजातेनद्रगोपकः स हि
प्रवृद्धः सत्रिष्ठत्पाण्डुरो रवतो भवति ततो बालग्रहणं, इन्द्रगोपकः—प्रथमप्रावृट्कालभावी कीट-
विशेषः, बालदिवाकरः—प्रथममुद्गच्छन् सूर्य, सन्ध्याप्ररागो—वर्षासु सन्ध्यासमयभावी अद्भुरागः,
गुआ—लोकप्रतीता तस्याद्देवं रागो गुआर्द्धरागः, गुआया हि अर्द्धमतिरक्तं भवति अर्द्धे
चातिकृष्णमिति गुआर्द्धग्रहणं, जपाकुसुमकिंसुककुसुमपारिजातकुसुमजात्यहिमुला लोकप्रसिद्धाः,
शिलाप्रवालं—प्रवालनामा रत्नविशेषः प्रवालाङ्कृरः—तस्यैव रत्नविशेषस्थ प्रवालस्याङ्कृरः, स
हि तत्त्वमोद्गतत्वेनात्यन्तरक्तो भवति ततस्तदुपादानं, लोहिताक्षमणिर्नाम रत्नविशेषः,
लाक्षारसकृभिरागरक्ताक्षलबीनपिटराशिरक्तोत्पलरक्ताशोककणवीररक्तवन्धुजीवाः प्रतीताः,
'भवेयारुवे' इत्यादि प्राचावत् ।

'तत्य णमि'त्यादि, 'तत्र' तेषां मणीनां मध्ये ये हरिद्रा मण्यस्तेषामेतद्वपो वर्णवासः
प्रज्ञासः, तद्यथा 'से जहानामए' इत्यादि, स यथानाम चम्पकः समामाच्यतः सुवर्णचम्पको वृक्षः,
चम्पकचुल्ली—सुवर्णचम्पकत्वक्, चम्पकभेदः—सुवर्णचम्पकच्छेदः, हरिद्रा प्रतीता, हरिद्राभेदो—
हरिद्राच्छेदः, हरिद्रागुटिका—हरिद्रासारनिर्वर्तिता गुटिका, हरितालिका—पुथिवीविकाररूपा प्रतीता
हरितालिकाभेदो—हरितालिकाच्छेदः, हरितालिकागुटिका—हरितालिकासारनिर्वर्तिता गुलिका,
चिकुरो—रागद्रव्यविशेषः, चिकुराङ्गरागः—चिकुरसंयोगनिर्मितो वस्त्रादी रागः, वरकनकस्य—
जात्यसुवर्णस्य यः कषपद्वके निघर्षस वरकनकनिघर्षवरपुरुषोः वासुदेवस्तस्य वसनं वरपुरुषवसनं,
तद्ध किल पीतमेव भवतीति तदुपादानं, अल्पकीकुसुमं लोकतोऽवस्थेय, चम्पककुसुमं—सुवर्णचम्प-
कपुष्यं कूष्माण्डीकुसुमं—पुष्यफलीकुसुमं, कोरण्टकः—पुष्यजातिविशेषः तस्य दाम कोरण्टकदाम
तडवडा—आउली तस्याः कुसुमं तडवडाकुसुमं, धोशातकीकुसुमं सुवर्णयूथिकाकुसुमं च प्रतीतं
च प्रतीतं, सुहिरण्यका—वनस्पतिविशेषस्तस्याः कुसुमं सुहिरण्यकाकुसुमं, बीयको वृक्षः प्रतीतः
तस्य कुसुमं बीयककुसुमं, पीताशोकपीतकणवीरपीतवन्धुजीवाः प्रतीताः, 'भवेयारुवे' त्यादि
प्राचावत् । 'तत्य णमि'त्यादि ।

'तत्र' तेषां मणीनां मध्ये ये शुक्ला मण्यस्तेषामयमेतद्वपो वर्णवासः प्रज्ञासः, तद्यथा 'से
जहानामए' इत्यादि, सयथानाम 'अङ्गो' रत्ननिशेषः, शङ्खचन्द्र (दत्तकुन्द) कुमुदोदकोदकरजोदधिध-
नगोक्षीरपूरकोङ्गावलिहारावलिहांसादलिवलाकावलयः प्रतीताः, चन्द्रावली—तडागादिषु
जलमध्यप्रतिविम्बितचन्द्रपङ्किता, 'सारद्यवलाहगेइति चा' शारदिकः—शरत्कालभावी बहालको—
मेघः, 'धन्तघोयरुपपट्टे इ वेति' ध्रातः—अग्निसम्पर्केण निर्मलीकृतो धीतः—मूत्रिखरण्टित-
हस्तसंतर्जनेन अतिनिश्चितीकृतो यो रुप्यपट्टो—रजतपत्रकं स ध्मातधीतरुप्यपट्टः, अन्ये तु
व्याचक्षते—ध्मातेन—अग्निसंयोगेन यो धीतः शोधितो रुप्यपट्टः स ध्मातधीतरुप्यपट्टः, शालिपिष्ट-
राशि—शालिक्षोदपुआः, कन्दपुष्पराशि कुमुदराशि श्वस्त्र प्रतीताः, 'सुक्षेवाडिया इ वे' ति छेवाडिनाम
वल्लादिफलिका सा च कथिदेशविशेषे शुष्का सती अतीव शुक्ला भवति ततस्तदुपादानं,
'पेहुणभिजिया इ वेति' पेहुणं—मधूरपिच्छं तन्मध्यवर्तिनी पेहुणभिजिका सा चातिशुक्लेति
तदुपन्यासः, 'विसं' पद्मनीकन्दः, 'मृणालं' पद्मतनुगजदन्तलवङ्गदलपुण्डरीकदलश्वेता-शोकम्बे-

कणवीरश्वेतबन्धुजीवाः प्रतीताः, 'भवेयाख्लवे सिया' इत्यादि प्राच्यत् ।

तदेवमुक्तं वर्णस्वरूपं, सम्प्रति गन्धस्वरूपं प्रतिपादनार्थमाह—

मृ (१५-वर्तम) तेसि एं मणीणं इमेयाख्लवे गंधे पन्नते, से जहानामए कोहुपुडाण वा तगरपुडाण वा एलापुडाण वा चोयपुडाण वा चंपापुडाण वा दमणा पुडाण वा कुंकुमपुडाण वा चंदनपुडाण वा उसीरपुडाण वा मरुआपुडाण वा जातिपुडाण वा जूहियापुडाण वा मळियापुडाण वा छाणम-ळियापुडाण वा केतगिपुडाण वा पाडलिपुडाण वा नोमालियापुडाण वा—

—अगुरुपुडाण वा लकंगपुडाण वा कप्पूरपुडाण वा वासपुडाण वा अणुवायंसि वा ओभिङ्ग-माणाण वा कोहिजमाणाण वा भंजिजमाणाण वा उक्करिजमाणाण वा विकरिजमाणाण वा परिभुज्जमाणाण वा पिभाइज्जमाणाण वा भंडाओ वा भंडं साहरिजमाणाण वा ओराला मणुण्णा मनहरा धाणमणनिश्चुतिकरा सब्बतो समंता गंदा अभिनिस्सवांति ।

भवेयाख्लवे, सिया ?, नो इण्डे समझे, ते एं मणी एतो इक्षुतराए घेब गंधेणं पन्नता ।

मृ, 'तेसि णभिं त्यादि, तेषां मणीनामयुमेतद्वौपो गन्धः प्रज्ञासः, तद्यथा—'से जहानामए' इत्यादि, प्राकृतत्वात् 'से' इति बहुवचनार्थं प्रतिपत्तव्यः, ते यथा नाम गन्धा अभिनिर्गच्छन्तीति सम्बन्धः, कोषं—गन्धद्रव्यं तस्य पुटाः कोषपुटास्तोषाः, वाशस्तः सर्वत्रांपि समुच्चये, इह एकस्य पुटस्य प्रायो न ताद्धशी गन्ध आयाति, द्रव्यस्यात्पत्तात्, ततो बहुवचनं, तगरमपि गन्धद्रव्यं, एलाः प्रतीताः, चोयं—गन्धद्रव्यं चम्पकदमनककुहुपचन्दनोशीरमरुकजातीयूथिकामळिकास्तानमळिकाकेतकीपाटलीनवमालिकाऽगुरुलवङ्गकुसुमवासकपूराणि प्रतीतानि, नवरमुशीर-वीरणीमूलं स्नानभिका—स्नानयोग्यो मळिकाविशेषः, एतेषां पुटानामनुवाते—आश्रायक-विवक्षितपुरुषाणानुकूले वाते वाति सति उद्दिभवमानानामुद्घाटयमानानां वाशस्तः सर्वत्रापि समुच्चये 'कुहिजमाणाण वा' इति इह पुटैः परिभितानि यानि कोषादीनि गन्धद्रव्याणि तान्यपि परिभेदे परिमाणोपचारात् कोषपुटादीनीत्युच्चन्ते तेषां कुटयमानानाम्—उदूखले खुद्धमानानां 'भंजिज्जमाणाण वा' इति श्लक्षणखण्डीक्रियमाणानां एतद्य विशेषणद्वयं कोषादिद्रव्याणामवसेयं, तेषामेव प्रायः कुहून श्लक्षणखण्डीकरणसम्भवात्, न तु यूथिकादीनां ।

'उक्करिज्जमाणाण वा' इति क्षुरिकादिभि कोषादिपुटानां कोषादिद्रव्याणां वा उक्कीर्यमाणानां 'विक्करिज्जमाणाण वा' इ विकीर्यमाणानामितस्ततो विप्रकीर्यमाणानां 'परिभुज्जमाणाण वा' परिभोगाय उपयुज्यमानानां, कवचित् 'परिभाइज्जमाणाण वा' इति विकीर्यमाणानामितस्ततो विप्रकीर्यमाणानां 'परिभुज्जमाणाण वा' परिभोगाय उपयुज्यमानानां, कवचित् 'परिभाइज्जमाणाण वा' इति पाठस्तत्र परिभाइज्जमाणानं संहियमाणानां उदाराः—स्फारास्ते चामनोङ्गा अपि स्युरत आह—मनोङ्गा—मनोऽनुकूलाः तस्म मनोङ्गत्वं कुत इत्याह—मनोहराः—मनो हरन्ति—आत्मवशं नयन्तीति मनोहराः, इतस्तत विप्रकीर्यमाणेन मनोहरत्वं, कुतः ? इत्याह ।

ग्रापमनोनिश्चुतिकराः, एवंभूताः सर्वतः—सर्वासु दिशु समन्ततः—सामस्त्येन गन्धा अभिनिस्सरन्ति, जिप्रतामभिमुखं निस्सरन्ति, कवचित् 'अभनिस्सवन्तीति' पाठः, तत्रापि स एवार्थो नरप्रभितः स्फवन्तीति शब्दसंस्कार, एवमुक्ते शिष्यः पृच्छति—'भवेयाख्लवे सिया' स्यादेतत् यथा भवेद् एतद्वूपस्तेषां मणीनां गन्धः ?, सूरिराह—'नो इण्डे समझे' इत्यादि प्राच्यत् ।

मू. (१५-वत्ति) तेसि णं मणीणं इमेयाख्वे फाले पन्ते, से जहानामए आइणेति वा रुए ति वा बूरे इ वा नवनी ए इ वा हंसगर्भतूलिया इ वा सिरीसकुसुमनिचये इ वा बालकुसुमपत्तरासी ति वा, भवेयाख्वे सिया ?, नो इणडे समझे, ते णं मणी दत्ते इत्तराए देव वाल कामेहाइत्तरा

बू. 'तेसि णमि' त्यादि, तेषां 'णमि' ति प्राण्वन्मणीनामयमेतद्वः स्पर्शप्रज्ञसः, तद्यथा—'से जहानामए' इत्यादि, तद्यथा अजिनकं—कर्मभयं वस्त्रं रुतं—प्रतीतं बूरो—वनस्पतिविशेषः नवनीतं—प्रक्षमं हंसगर्भतूलीशिरीषकुसुमनिचयाश्च प्रतीताः, 'बालकुसुमपत्तरासी इव' इति बालानि—अचिरकालजातानियानि कुसुमपत्राणि तेषां राशिर्बालकुसुमपत्रराशि, कथिद् 'बालकुसुमपत्रराशि' इति पाठः, 'भवे एयाख्वे' इत्यादि प्राण्वत् ।

मू. (१५-वत्ति) तए णं से आभियोगिए देवेतस्स दिव्वस्स जाणविमानस्स बहुमज्जदेसभागे एत्य णं महं पिच्छाघरमंडवं विउव्वह अनेगखंभसयसंनिविडुं अब्दुग्गयसुकयवरव्वइयातोरण-खवियउजलबहुन्मसमसुविभततदेसभाइए। इहामियउसभतुरगनरमगरविहगबालगकिझररुरुस-रभचमरकुंजरवणलयपउमलयभतिवितं कंवणम्भणिरवणधूभियां नानाविहपंववण्णधंटा-पडागरिमंडियग्गासिहं चवलं मरीतिकवयं विणिम्मुयंतं काउलोइयमहियं गोसीस रत्वंदणदहरदिन-पंदंगुलितलं चउवियचंदनकलसं चंदनघडसुकवतोरणपडिदुवारदेसभागं ।

आसत्तोसत्तविउलवह्वग्धारियमल्लदामकलावं पंचवण्णसरससुरभि मुक्कुफ्फुंजोव-यारकलियं कालागुरुपवरकुंदलकुरुक्कधूवमधमधंतंदुक्कुयाभिरामं सुगंधवरंगंधियं गंधवह्वभूतं दिव्वं तुडियसद्वसंपणाइयं अव्वरगणसंघविकिणं पासाइयं दरिसणिङ्गं जाव पडिलवं । तस्स णं पिच्छाघरमंडवस्स बहुसमरणणिअभूमिभागं विउव्वति जाव मणीणं फालो ।

तस्स णं पेच्छाघरमंडवस्स उश्छेयं विउव्वति पउमलयभतिवितं जाव पडिलवं । तस्स णं बहुसमरमणिअस्स भूमिभागस्स बहुमज्जदेसभाए एत्य णं महं एं वह्वरामयं अक्खाडगं विउव्वति

तस्स णं अक्खाडवस्स बहुमज्जदेसभागे एत्य णं महेगं मणिपेदियं विउव्वति अडुजोयणाइं आयामविक्खंभेणं वत्तारि जोयणाइं बाहलेणं तथ्यं मणिमयं अच्छं सणहं जाव पडिलवं ।

तीसेणं नणिपेदियाए उवरि एय णं महेगं सिंहासनं विउव्वह, तस्स णं सीहासनस्स इमेयाख्वे वण्णावासे पन्तते—तद्यणिझमया चक्कला रवयामया सीहा सोबणिया पाया नाना-मणिमयाइं पायसीसगाइं जंबूणयमयाइं गत्ताइं वह्वरामया संघी नानामणिमये वेद्ये ।

से णं सीहासने इहामियउसभदुरगनरमगरविहगबालगकिझररुरुसरभचमरकुंजरवण-लयपउमलभतिवितं (सं) सारसारोवचियमणिरवणपाद्यीढे अव्वरगमित्तम-सूतगणवतयकुसंत-लिम्बकेसरपञ्चत्युयाभिरामे सुविरह्यरपत्ताणे उवदियखोमदुगुङ्गपह्वपडिष्ठायणे रत्सुअसंबुए सुरम्ये आइणगरुय बूयनवनीयतूलकासे मउए पासाइए ।

बू. 'तए णमि' त्यादि, ततः स आभियोगिको देवस्तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य बहुमध्य-देशभागे अत्र महेक्षागृहण्डपं विकुर्वति, कथम्भूतभित्याह—अनेकस्तमशतसञ्चिविष्टं तथा अभ्युदगता—अत्युलकटा सुकुता—सुकुनिष्पादिता वरवेदिकानि तोरणानि वरविता: शालभजिका-श यत्र तद्युद्गतसुकृतवरवेदिकातोरणवररचितशालभजिकाकं, तथा सुक्षिल्या विशिष्या लष्टसंस्थिताः—मनोङ्गसंस्थानाः प्रशस्ताः—प्रशस्तवास्तुलक्षणोपेता वैद्युर्विमलस्तम्भा-

वैदूर्यरत्नमया विमला: स्तम्भा यत्र तत् सुमिलिष्टविशिष्टसंस्थितप्रशस्तैदूर्यविमलस्तम्भ, तथा नाना मण्यः खचिता यत्र भूमिभागे स नानामणिखचितः सुखादिदर्शनात् क्तान्तस्य पाक्षिकः परनिपातः नाणामणिखचित् उच्चलो बहुसमः—अत्यन्तसमः सुविभक्त भूमिभागे यत्र तत् नानामणिखचितोऽवलब्द्हुसमसुविभक्तभूमिभागं, तथा इहामृगा—बृकः क्रषुभतुरगनरमगरविहगा: प्रतीताः व्यालाः—स्वापदभुजगाः किंनरा—व्यन्तरविशेषाः सरदो—मृगाः सरभाः आटव्या महाकाशाः पश्चवः चमरा—आटव्यागावः कुञ्जरा—दन्तिनः वनलता—अशोकादिलताः पद्मलताः—पीढिन्यः

एतासां भक्त्या—विच्छित्या चित्रम्—आलेखो यत्र तदिहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिप्ररुरुसरभचमरकुअरवनलतापश्चलताभक्तिचित्रं, तथा स्तम्भोदगतया—स्तम्भोपरिवर्तिन्या वज्रलमव्या वेदिकया परिगतं सद् यदभिरामं तत् स्तम्भोदगतवज्रवेदिकापरिगताभिरामं, तथा स्तम्भो दगतया—स्तम्भोपरिवर्तिन्या वज्रलमव्या वेदिकया परिगतं सद् यदभिरामं तत् स्तम्भोदगतवज्रवेदिकापरिगताभिरामं, ‘विआहरजमलजुगलजन्तजुत्तं पिव अद्वीसहस्रमालिणीय’मिति विद्या धरतीति विद्याधरा—विशिष्टविद्याशक्तिमन्तः तेषां यमलयुगला नि—समानशीलानि दूनद्वानि तेषां यन्वाणि—प्रपञ्चाविशेषास्तैर्युक्तमिव अर्थिषां—मणिरत्नप्रभाज्वालानां सहस्रमालिणीयं—परिचारणीयं, किमुक्तं स्वति ।

एवं नाम अत्यद्भुतमणिरत्नप्रभाजालैराकलितमिव भाति यथा नूनमिदं न स्वाभाविकं, किन्तु विशिष्टविद्याशक्तिमुत्पुरुषप्रपञ्चप्रभावितामिति, ‘रूपगसहस्सकलितं भिसिमाणं भित्तिसमाणं चकखुल्लोयणलेसं सुहफासं सस्सिरीयरूपं’मिति प्राप्तत्, कथिदेतत्र दृश्यते, ‘कञ्चनपणिरथणद्यूमियां’मिति कञ्चनं च मण्यथश्च रत्नानि च कञ्चनमणिरत्नानि तेषां—तमयी सूपिका—शिखरं यस्य तत्त्वानानाविधाभि—नानाप्रकाराभि पञ्चवण्णभिर्घण्टाभिपताकाभिश्च परि—सामस्येन मणिडतमग्रं—शिखरं यस्य तश्चानाविधपञ्चवण्णघण्टापताकापरिमणिडताग्रशिखरे, चपलं—घञ्चलं चिकचिकीयमानत्वात् मरीचिकवचं—किरणजालपरिक्षेपं विनिर्मुच्यत् ‘लाउल्लोइयमहिय’मिति लाइयं नाम—यद्भूमेगोम्यादिनोपलेपनं उल्लोइयं—कुड्यानां मालस्य च सेटिकादिभिस्मृद्धीकरणं साउल्लोइयाभ्यामिव महितं—पूजितं लाउल्लोइयमहियं ।

तथा गोशीर्षेण—गोशीर्षनामकचन्दनेन ददरिण—बहलेन घपेटाकारेण वा दत्ताः पञ्चाकुलयस्तला—हस्तका यत्र तद्गोशीर्षरक्ताद्यन्दनदर्दरदत्तपञ्चाकुलितलं, तथा उपचिता—निवेशिताः चन्दनकलशा—मङ्गलकलशा यत्र तदुपचितचन्दनकलशं, ‘धंदनघडसुकृतोरणपञ्चुवारदेसभागमिति’ चन्दनघटैः—चन्दनकलशैः सुकृतानि सुषुकृतानि शोभितानीतितात्पर्यार्थी, यानि तोरणानि तानि चन्दनघटसुकृतानि तानि तोरणानि प्रति द्वारकेशभागं—द्वारदेशभागे यत्र तत् चन्दनघटसुकृतोरणप्रतिद्वारदेशभागं, तथा ‘आसतोत्सर्वविपुलवद्विवाधारियमल्लदामकलाव’मिति आ—अबाङ् अधोभूमीलग्न इत्यर्थः, उत्सक्तं—ऊर्ध्वसक्तं उल्लोतले उपरि सम्बद्ध इत्यर्थः विपुलो—विस्तीर्ण वृत्तो—वर्तुलः वग्धाण्यि इति—प्रलम्बितो माल्यदामकलापः—पुष्पमालासमूहो यत्र तदासक्तोत्सक्तविपुलवृत्तप्रलम्बितमाल्यदामकलापं ।

तथा पञ्चवण्णेन सरसेन—सच्छायेन सुरभिणा मुक्तेन—क्षिसेन पुष्पपुञ्जलक्षणेनोपचारेण—पूजया कलितं पञ्चवण्णसरससरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितं, ‘कालागुरुपवरकुन्दुरकुन्दुरक्षूपद्यूव-

मध्यमघंतगन्मुद्दुयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवड्हिभूय' मिति प्रावृत्तु, तथा अप्सरोगणानां सङ्घः—समुदायस्तेन सम्यग्—रमणीयतया विकीर्ण—व्याप्तमप्सरोगणसङ्घविकीर्ण, तथा दिव्यानां त्रुटितानाम आतोधानां—वेणुवीणामृदक्षादीनां ये शब्दास्तैः सम्प्रणादितं—सम्यक्—श्रोत्रमनोहारितया प्रकर्षेण नादितं—शब्दवद् दिव्यत्रुटितशब्दसम्प्रणादितं, 'अच्छं जाव पडिरुव' मिति धावच्छब्दकरणात् 'अच्छं सण्हं भुं नौर्खं नेम्मलं निष्पंकं निष्ककडच्छायं सप्थं समिरियं सउज्जोयं पासाइयं दरिसणिङ्गं अभिरुवं पडिरुव' मिति इष्टव्यं, एतद्या प्रावृद्धाख्येयं।

'तस्स णमि' त्यादि, तस्य 'णमि' ति प्रावृत्तु प्रेक्षागृहमण्डपस्यान्तः—मध्ये बहुसमरणीयं भूमिभागं विकुर्वन्ति, तद्यथा—आलिंगपुष्करमिति ये त्यादि, तदेव तावद्वक्तव्यं यामन्मणिस्पर्शसूत्रपर्यन्तः, तथा चाह—'जावमणीणं फासो' इति । 'तस्स णमि' त्यादि, तस्य णमिति पूर्ववत् प्रेक्षागृहमण्डपस्य उक्षोकम्—उपरिभागं विकुर्वन्ति पद्मलताभक्तिथित्रं 'जाव पडिरुवमि' ति, यावच्छब्दकरणात् 'अच्छं सण्ह' मित्यादिविशेषणकदम्बकपरिग्रहः ।

'तस्स णमि' त्यादि, तस्य—बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र 'ण' मिति पूर्ववत् एकं महान्ते बज्जमयमक्षपाटं विकुर्वन्ति, तस्य चाक्षपाटकस्य बहुमध्यदेशभागे तत्रैकां महतीं मणिपीठिकां विकुर्वन्ति, अष्टीं योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहुल्येन—उद्दीस्त्वेनेति भावः, कथंभूतां तां विकुर्वन्तीत्यत आह 'सर्वमणिमयीं' सर्वालम्भामणिमयीं यावलकरणादक्षाभिद्यादिविशेषसमुहपरिग्रहः, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपर्यत्र महदेकं सिंहासनं विकुर्वन्ति, तस्य च सिंहासनस्यायमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञातः, तद्याः तपनीयमयाः चक्षला रजतमयाः सिंहास्तीरुपशोभितं सिंहासनमुच्यते, सीवर्णिकाः—सुवर्णमयाः पादाः नानामणिमयानि पादशीर्षकाणि—पादानामुपरितना अवयवविशेषाः, जम्बूनदमयानि गत्राणि वज्रमया—वज्ररलापूरिताः सन्धयो—गत्राणां सन्धिमेलाः नानामणिमयं वेष्टं—तज्जातः ।

'सेणं सीहासणइत्यादि' तत् सिंहासनमीहासुगङ्ग्रष्मतुरगनरमकरव्यालकविक्ररुहसरभवरमरवनलतापद्मलताभक्तिं चित्रं '(सं) सारसारोवचियमणिरयणपायपीठ' मिति (सं) सारसारैः—प्रधानैः—प्रधानैः मणिरत्नैरुपचितेन पादपीठेन सह यत्ततथा, प्राकृतत्वाश्च पदोपन्यासव्यत्ययः 'अच्छरयमउमसूरगनवतयकुसन्तलिम्बकेसरपञ्चत्युयारिभिरामे इति' अस्तरकम्—आच्छादकं मूदु यस्य मसूरकस्य तदस्तरकमूदु, विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, नवा त्वक् येषां ते नवत्वचः कुशान्ताः दर्भपर्यन्ता नवत्वचश्च ते कुशान्ताश्च नवत्वक्षान्ताः—प्रत्यग्रत्वयदर्भपर्यन्तरूपाणि लिम्बानि—कोमलानि नमनशीलानि च केसराणि मध्ये यस्य मसूरकस्य तत् नवत्वक्षान्तलिम्बकेशरम् आस्तरकमूदुना मसूरकेण नवत्वक्षान्तलिम्बकेसरेण प्रत्यवस्तृतम्—आच्छादितं सत् यदभिरामं तत्तथा, शान्तलिम्बकेशरम् आस्तरकमूदुना मसूरकेण नवत्वक्षान्तलिम्बकेसरेण प्रत्यवस्तृतम्—आच्छादितं सत् यदभिरामं तत्तथा—,

विशेषणपूर्वापरनिपातो याईच्छिकः प्राकृतत्वात्, 'आईणगाढुअबूरनवणीयतूलफासे' इति पूर्ववत्, तथा 'सुविरइयरयताणे' तथा सुदुविरचितं सुविरचितं रजस्त्रणमुपरि यस्य तत्सुविरचितरजस्त्राणं, 'उवचियखोभियदुगुलपट्टपडिच्छयण' मिति, उपचितं—परिकर्मितं यत्क्षौर्म दुकूलं—कापासिकं वस्त्रं परिच्छादनं रजस्त्रणस्योपरि द्वितीयमक्षादनं यस्य तत्तथा, तत् उपरि 'रत्तसुयसंवुडे'

इति रक्तांशु केन—अतिरमभीयेन रक्तेन वस्त्रण संवृतम्—आछादितमत एव सुरम्यं, ‘पासाद्वै दरिसणिङ्गे अभिस्वेपडिल्लवे’ इति प्राणवत् ॥

मू. (१५—बतति) तत्स य सिंहासनस्स उवरि एत्थ णं महेण विउच्चंति, संखंक (संख) कुंददगरत्य अमयमहियफेणपुंजसंनिगासं सञ्चरयणामयं अच्छं सणं पासादीयं दरिसणिङ्गं अभिस्वं पडिल्लवं तत्स णं सीहासनस्स उवरि विजयदूसस्स य बहुमञ्जदेसभागे एत्थ णं (महं एगे) वयरामयं अंकुसं विउच्चंति, तस्सिं च णं वयरामयंसि अंकुसंसि कुंभिके मुत्तादामं विउच्चंति ।

ते णं कुंभिके मुत्तादामे अश्वेहि वउहि अद्भुकुंभिकहि मुत्तादामेहि तदद्भुष्टपमाणोहि सञ्चओ समंता संपरिखिते । ते णं दामा तवणिअलंबूसगा सुदण्णपवरगमंडियणा नाणनमणिर-यणविविहहारद्भुलारउवसोभियसमुदाया ईसिं अनमन्नसंपत्ता वाएहि पुष्टावरदाहिणुतरागएहि मंदाय मंदाय एङ्गमामाणिं २ पलंबमाणाणिं २ एङ्गें (पञ्जांग) माणाणिं २ उरालेण मणुज्ञेणं मणहरेणं कण्णमणिव्युतिकरेणं सहेणं ते पएसे सञ्चओ समंता आपूरेमाणा सिरीए अतीव २ उवसोभेमाणा चिडुंति ।

तए णं से आभिओगिए देवे तत्स सिंहासनस्स अवरुत्तरेणं उत्तरेण उत्तरपुरच्छिमेणं एत्त णं सूरिआभस्स देवस्स चउण्हं सामानियसाहस्सीणं चत्तारि भद्रासणसाहस्सीओ विउच्चइ, तत्स णं सीहासनस्स पुराच्छिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स चउण्हं अग्नमहितीणं सपरिवाराणं चत्तारि भद्रासणसाहस्सीओ विउच्चइ ।

तत्स णं सीहासनस्स दाहिणपुरच्छिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स अबिंरपरिसाए अङ्गुणं देताहस्सीणं अद्भु भद्रासणसाहस्सीओ विउच्चइ, एवं दाहिणेणं मज्जिमपरिसाए दसण्हं देवसाहस्सीणं दस भद्रासणसाहस्सीओ विउच्चति दाहिणपञ्चत्यिमेणं दाहिरपरिसाए बारत्सण्हं देवसाहस्सीणं बारत भद्रासणसाहस्सीओ विउच्चति पञ्चत्यिमेणं सत्तण्हं अनियाहितीणं सत्त भद्रासणे विउच्चति । तत्स णं सीहासनस्स चउदिसिं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स सोलसण्हं आयरक्खदेवसाह-स्सीणं सोलस भद्रासणसाहस्सीओ विउच्चति, तंजहा पुराच्छिमेणं चत्तारि साहस्सीओ दाहिणेणं चत्तारि साहस्सीओ पञ्चत्यिमेणं चत्तारि साह० उत्तरेणं चत्तारि साह० ।

तत्स दिव्यस्स जाणविमामस्स इमेयाल्लवे वण्णावासे पन्नते, से जहानामए अङ्गुग्गयस्स वा हेमंतियबालियसूरियस्स वा खयरिंगाण वा रति पञ्जलियाण वा जावाकुसुमधणस्स वा किंसुयवणस्स वा पारियायवणस्स वा सञ्चतो समंता सुंकुसुमियस्स, भवेयाल्लवे सिया ?, नो इण्डे समड्हे, तत्स णं दिव्यस्स जाणविमामस्स एतो इहुतराए घेय जाव वण्णेणं पन्नते, गंधो य फासो य जहा मणीणं ।

तए णं आभिओगिए देवे दिव्यं जाणविमानं विउच्चइ २ ता जेयेव सूरियामे देवे तेणेव उवागच्छइ २ ता सूरियामं देवं करयलपरिग्यहियं पञ्चप्यिणंति ॥

बृ. ‘तत्स णमि’त्यादि, तस्य सिंहासनस्योपर्युल्लोके ‘अत्र’ अस्मिन् स्थाने महदेकं विजयदूष्यं-वस्त्रविशेषः, आह च जीवाभिगममूलटीकाकृत्-‘विजयदूष्यं’ वस्त्रविशेषं इति, तं विकुर्वन्ति-स्वशक्त्या निष्पादयन्ति, कथम्भूतमित्यह-‘शङ्खकुन्ददकरजोऽमृतमधितकेन-पुञ्चसशिकाशं’ शङ्खः प्रतीतः, कुन्देति-कुन्दकुसुपंदकरजः-उदककणाः अमृतस्य-क्षीरोदधिज-

लस्य मथितस्य यः फेनपुओ-डण्डीरोत्करः तत्सत्रिकाशं—तत्समप्रभं, पुनः कथम्भूतमित्याह—‘सब्बरयणामयं’ सर्वमना रत्नमयं ‘अच्छं सणहं पासाइयमि’ त्यादिविशेषणजालं प्राप्वत्।

‘तस्य एवमि’ त्यादि, तस्य सिंहासनस्योपरि तस्य विजयदूष्यस्य बहुमध्यदेशभागे ऽत्र महान्तमेकं वज्रमयं- व्याघ्रस्तम्भम्- चुम्बक- अद्वक्याकरं गुप्तादामावलभ्नांश्रयं विकुर्वन्ति, तस्मिंश्च वज्रमये ऽद्वृशे महदेकं कुम्भाग्रं- मगधदेशप्रसिद्धं कुम्भपरिमाणं मुक्तादाम विकुर्वन्ति

‘से एवमि’ त्यादि, तत्कुम्भाग्रं मुक्तादाम अन्यैश्चतुर्भिः कुम्भाग्रैः—कुम्भपरिमाणे- मुक्तादामभिस्तदर्थोऽन्नत्वप्रमाणमात्रैः ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्येन सम्परिक्षितं- व्यासं । ‘ते णं दामा’ इत्यादि, तानि पञ्चाष्टिदामानि “तवणिजलं बूसगा तपनीयमया लम्बूसगा—आभरण- विशेषरूपा (पा: सुवर्णप्रतरकाः सुवर्णपत्राणि तैः मण्डितं शोभितं अग्रं—अग्रभागो येषां तानि तथा अ) ग्रभागे येषां लम्बूसानानां तानि तथा, ‘नानामणिरत्नं’ नानामणिरत्नं विविधैः— विचित्रैहरिरुद्धरैश्चोपशोभितः सामस्येनोपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा ।

तथा ईश्वर-मानाकृत्योऽन्यं—परस्परं असंप्राप्तानि—असंलग्नानि पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैः (वातैः) मन्दाय मन्दाय इति—मनंद मनंद ‘एङ्गमानानि’ कम्पमानानि ‘भृशाभीष्ण्यादिच्छेदे द्विः प्राक्तमवादे’ रित्यविच्छेदे द्विर्वचनं यथा पथन्ति पचन्तीत्यत्र, एवमुलत्रापि, ईषत्कम्पनवशादेव प्रकर्षत इतस्ततो मनाकृ घलनेन लम्बूसानानि २ ततः परस्परं सम्पर्कवशतः ‘पेञ्जंजमाणा पेञ्जंजमाणा’ इति शब्दायमानानि २ उदारेण स्फारेण शब्देनेति योगः, स च स्फारशब्दो मनःप्रति- कूलोऽपि भवति तत आह—‘मनोङ्गेन’ मनोऽनुकूलेन, तस्म मनोऽनुकूलत्वं लेशतो स्यादत आह—‘मनोहरेण’ मनांसि श्रोतृणां हरति—एकान्तेनात्मवशं नयतीति मनोहरो ‘लिहादेराकृतिगण- त्वादच्च प्रत्ययः’, तेन, तदपि मनोहरत्वं कुत इत्याह—

‘कर्णमनोनिवृतिकरेम’ निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायोदर्शनं’ मिति वचनात् हेती तृतीया, ततोऽयमर्थः—प्रतिश्रोतृ कर्णयोर्मनसश्च निवृतिकरः—सुखोत्यादकस्ततो मनोहरस्ते- नेत्यम्भूतेन शब्देन तान् प्रत्यसत्रान् प्रदेशान् सर्वतो—विक्षु समन्ततो—विदिक्षु आपूर्यन्ति २, शतन्तस्य स्यादविदं रूपं, अत एव श्रिया—शोभया अतीवोपशोभमानानि २ तिष्ठन्ति । ‘तए एवमि’ त्यादि, ततः स आभियोगिको देवस्तस्य सिंहासनस्यापरोत्तरेण, वायव्ये कोणो इत्यर्थः उत्तरेण—उत्तरस्यां ‘उत्तरपुरच्छिमेण’ इशान्यां ‘अत्र’ एतासु विक्षु सुषु दिक्षु सूर्यमिस्य देवस्य चतुर्णां सामानिकसहस्राणां योग्यानि चत्वारि भद्रासनसहस्राणि विकुर्वन्ति, पूर्वस्यां चतुर्सुणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि दक्षिणपूर्वस्यामभ्यन्तरपर्षदोऽथनां देवसहस्राणां योग्यानि अष्टौ भद्रासनसहस्राणि दक्षिणस्यां पद्यमपर्षदो दशानां देवसहस्राणां योग्यानि दश भद्रासनसहस्राणि, दक्षिणापरस्यां नैऋतकोण इत्यर्थः द्वादशानां देवसहस्राणां द्वादश भद्रासनसहस्राणि पद्यमायां सप्तानामनीकाधिपतीनां सप्त भद्रासनानि विकुर्वति ।

तदनन्तरं तस्य सिंहासनस्य चतुर्सुषु दिक्षु अत्र सामानिकादिदेव भद्रासनानां पृष्ठतः सूर्यमिस्य देवस्य सम्बन्धिनां षोडशानामात्मरक्षकदेवसहस्राणां योग्यानि षोडश भद्रासनसहस्राणि विकुर्वन्ति, तद्यथा— चत्वारि भद्रासनसहस्राणि पूर्वस्यां चत्वारि दक्षिणतश्चत्वारि पद्यमायां चत्वारि उत्तरतः सर्वसङ्ख्यया सप्ताधिकानि चतुःपञ्चशत्सहस्राणि ५४००७ भद्रासनानां विकुर्वति ।

‘तस्य णं दिव्वस्से’ त्यादि, तस्य ‘णमि’ ति पूर्ववत् दिव्यस्य यानविमानस्यायम्—अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णवासो—वर्णकनिवेशः प्रश्नामः, तथा—‘से जहानामए’ इत्यादि, स यथानाम अचिरोद्गतस्य—क्षणमात्रमुद्गतस्य ‘हैमन्तिकस्य’ शिशिरकालभाविनो बालसूर्यस्य स हृत्यन्त-मारक्तो भवति दीप्यमानश्चेत्युपादानं, वाशब्दः सर्वेऽपि समुद्घये, खादिराङ्गाराणिवा ‘रत्ति’ मिति सम्पर्येण वितया प्राकृतत्वात् यथा—‘उय विणयभतिल्ले पूरेमसिसिरे दहे गए सूरे कत्तो रत्ति सुखे नियसङ्गा सउण्याणिमि’ त्यत्र ।

ततोऽयमर्थः—रात्री प्रज्वलितानां जपाकुसुमवनस्य वा किंशुकवनस्य वा पारिजातवनस्य वा सर्वतः—सर्वासु दिशु समन्ततः—सामस्तेन ‘सङ्कुसुमितस्य’ सम्यक् कुसुमितस्य, अनन्तरे शिष्यः पृच्छति—याऽग्नेय एतेवां वप्पोः ‘मध्येयास्ते संस्या’ इति स्पात्—कथम्यद्भवेदेतद्वृपस्तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य वर्ण ? । सुरिराह—‘नो हण्ड्वे समष्टे, तस्य णं दिव्वस्स जाणविमानस्स एतो इहुतराए चेव कंततरागे चेव मणुश्चतरागे चेव मणामतरागे चेव वर्णे पन्तते’ इति प्रावत् व्याख्येयम् ।

‘गंधो फासो जहा मणीण’ मिति गन्धः स्पर्श यथा प्राग् मणीनामुक्तस्तथा वक्तव्यः, स चैव—‘तस्य णं दिव्वस्स जाणविमाणस्स इमे एयास्वे गंधे पन्तते, तं जहा—से जहानामए कोहुपुडाण वा एगरुडाण वा’ इत्यादि ।

‘तएण से आभिओगिए देवे’ इत्यादि, यावल्करणात् ‘करयलपरिणहियं दसनहं सिरसावतं मत्यए अंजिलि कहु जएण विजएण वद्धावेद्व वद्धावित्ता एयमाणतियमि’ ति इष्टव्यम् ॥

मू. (१६) तए णं से सूरिओभे देवे आभिओगस्स देवस्स अंतिए एवमहुं सोङ्गा निसम्म हटु जाव हियए दिव्वं जिणिंदाभिगमणजोग्यं उत्तरवेउच्चियस्वं विउव्वति २ ता चउहिं अग्न-महिसीहिं सपरिवाराहिं दोहिं अणीएहिं, तं जहा—गंधब्वणीएण य नहानीएण य सञ्ज्ञि संपरिकुडे तं दिव्वं जाणविमानं अणुपयपयाहिणीकरेमाणे २ पुरच्छिमिल्लेण तिसोमाणपडिल्लवएणं दुर्लहिता जेणेव सिंहासने तेणेव उवागच्छइ २ ता सीहासनवरगए पुरत्याभिमुहे सनिसन्ने ।

तए णं तस्य सूरिआभस्स देवस्स चत्तारि सामानियसाहस्रीओ तं दिव्वं जाणविमानं अणुपयाहिणीकरेमाणा उत्तरिल्लेण तिसोवाणपडिल्लवएणं दुर्लहंति दुर्लहिता पत्तेयं २ पुर्वणत्येहिं भद्रासणेहिं निसीयंति, अबसेसा देवा य देवीओ य तं दिव्वं जाणविमानजाव दाहिणिल्लेण तिसोवाणपडिल्लवएणं दुर्लहंति २ ता पत्तेयं २ पुर्वणत्येहिं भद्रासणेहिं निसीयंति ।

तए णं तस्य सूरियाभस्स देवस्स तं दिव्वं जाणविमाणं दुर्लहस्स समाणस्स अहुहुमंगलगा पुरतो अहाणुपुव्वीए संपत्तियता, तं जहा—सत्यियसिरिवच्छ जाव दप्पणा ।

तयानंतरं च णं पुन्नकलसभिंगार दिव्वा य छत्तपडाया सघामरा दंसणरतिया आलोय-दरिसणिआ वाउहुयविजयवेजयंतीपडागा ऊसिया गगनतलमणुलिहंती पुरतो अहानुपुव्वीए संपत्तिया । तयानंतरं च णं वेरुलियभिसंतविमलदंड पलंबकोर्टमल्लदामोवसोभितं चंदमंडलनिमं समुस्सियं विमलमायवतं पवरसीहासणं च मणिरयणभतिवितं सपायपीढं सपाउयाजोयसमाउतं बहुकिंकरामरपरिणहियं पुरतो अहाणुपुव्वीए संपत्तियं ।

तयानंतरं च णं वझरामयवहुलहुसंठियसुसिलिहुपरिधुमहुपतिहुए विसिहु

अनेगवरपंचवण्णकुडभीसहस्रसुस्तिए (परिमंयाभिरामे) वात्सुयविजयवेजयतीपडागच्छतातिच्छ-
तकलिते तुंगे गगनतलमणुलिहंतसिहरे जोअणसहस्रमूसिए महतिमहालए महिंदज्जर पुरतो
अहाणुपुब्बीए संपत्तिए । तयानंतरं चण्णं सुरुवणेवत्यपरिकच्छिया सुसज्जा सव्वालंकारमूसिया
महया भडचडः दुरुहः चण्णं पंचप्रपीदलिष्टीष्टीपुरतो जाहुदुरुच्छिया तंत्तिया ।

तयानंतरं चण्णं बहवे आभिओगिया देवा देवीओ य सएहिं २ लवेहिं सएहिं २ विसेसेहिं
सएहिं २ विंदेहिं सएहिं २ नेज्जाएहिं सएहिं २ नेवत्येहिं पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्तिया) तयानंतरं
चण्णं सुरियाभविमाणवासिणो बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य सच्छिष्टीए जाय लवेणं सुरियाभं
देवं पुरतो पासतो य मण्णतो य समनुगच्छति ॥

बृ. 'तएणं से सेरुयाभेदेवे' इत्यादि, दिव्यं—प्रधानं जिनेन्द्रस्य—भगवतो वर्त्यमानस्वामिनोऽ-
भिगमनाय—अभिमुखं गमनाय योग्यम्—उचितं जिनेन्द्राभिगमनयोग्यमुत्तरवैकियं रूपं विकुब्बीति,
विकुब्बित्वा चतसृभिरय्यमहिषीभि सपरिवारभिद्वाभ्यामनीकाम्यां, तथथा—गन्धर्वानीकेन
नाट्यानीकेन च, सार्वं, तत्र सहभावः स्वस्वाभिप्रायमन्तरेणापि दृष्टो, यथा समानगुणविभय-
योद्भयोर्भित्रयोः, अतः स्वस्वाभिभावप्रकटनार्थमाह—‘संपरिवुडे’ सम्यगाराधकभावे विभ्राणैः
परिवृतः—सम्परिवृतः तत्र दिव्यं यानावमानमनुप्रदक्षिणी कुर्वन्—पूर्वतोरणानुकूल्येन प्रदक्षिणीकुर्वन्
पूर्वेण तोरणेनानुप्रविशति—सिंहासनानुकूलं प्रविशति, प्रविशन् पूर्वेण ‘त्रिसोपानप्रतिरूपकेण’
प्रतिविशिष्टरूपेण त्रिसोपानेन तद् यानविमानं ‘दुरुहङ्ग’ति आरोहति, आरुह च ‘जेणेव’ति
यस्मिन्नेव देशे तस्य मणिपीठिकाया उपरि सिंहासनं तत्रोपागच्छति, उपागत्य च सिंहासनवरगतः
सन् पूर्वाभिमुखः ‘सश्रिष्णणः’ सम्यक्—सकलसेवकज्ञनचमल्कारकारिष्या उपवेशनस्थित्योपविष्टः

‘तए णमि’त्यादि, ततस्तस्य सूर्याभस्य देवस्य घत्वारि सामानिकदेवसहस्राणि तद् दिव्य
यानविमानमनुप्रदक्षिणीकुर्वन्ति, उत्तरेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेणारोहन्ति, ‘पुञ्चनवत्येहिं’ इत्यादि,
अत्र सम्प्यर्यं तृतीया, पूर्वन्यस्तेषु भद्रासनेषु निषीदन्ति, अवशेषाः—अम्बन्तरपर्षदादयो देवा
देव्यश्च दक्षिणेन त्रिसोपानप्रतिरूपकेणारोहन्ति, आरुह च स्वेषु भद्रासनेषु निषीदन्ति ।

‘तए णमि’त्यादि, ततस्तस्य सूर्याभस्य देवस्य तद् दिव्यं यानविमानमारुदस्य पुरतोऽष्टाप-
मङ्गलकानि यथानुपूर्व्या—वक्ष्यमाणपाठकमेणेत्यर्थः, सम्प्रस्थितानि, तथथा—‘सोत्यियसिरिवच्छे’—
त्यादि, पूर्वस्वस्तिकः तदनन्तरं श्रीवत्सस्तदनन्तरं पूर्णकिलशमृक्कारदिव्यातपत्रपताकाः सयामराः,
कथम्भूताः ? इत्याह—‘दर्शनरतिका’ दर्शने—अवलोकने रतिर्यासु ता दर्शनरतिकाः, इह दर्शनर-
तिकमपि किञ्चिदालोकदर्शनीयं न भवत्यमङ्गलत्वात् यतागर्भवती युवतिः, अत आह—आलोके—
बहि प्रस्थानसमयभाविनि दर्शनीया—द्रष्टुं योग्या मङ्गलत्वात्, अन्ये त्वाहुः—आलोके दर्शनीया
न पुनरत्युद्धा आलोकदर्शनीया, तथा वातोद्धुता विजयसुचिका वैजयन्तीति विजयवैजयन्ती च
उत्सृता—ऊर्ध्वाकृता गगनतलम्—अम्बरतलमनुलिखन्ती—मिलङ्घन्ती ‘पुरतो’ यथानुपूर्व्या
सम्प्रस्थिता ।

‘तयानंतरं चण्णमि’त्यादि, तदनन्तरं ‘वेशलियभिसंतविमलदंड’मिति ‘वैदूर्यो’ वैदूर्यरलमयो
भिसंतो—दीप्यमानो विमलोनिर्मलो दण्डो यस्य ततथा ‘पलंबकोरंटमङ्गलदामोवसोहिय’मिति,
प्रलम्बते इति प्रलम्बि तेन—प्रलम्बमानेन कोरण्टमाल्यदाम्ना—कोरण्टपुष्यमालयोपशोभितं

प्रलभ्वकोरण्टमाल्यदामोपशोभितं चन्द्रमण्डलनिभं दीपया शोभया वर्तुलतया चन्द्रमण्डलाकारं समुत्सुतं सम्यगूर्ध्वीकृतं विमलमातपत्र तथा प्रवरं सिंहासनं मणिरत्नैः भक्त्या—विच्छित्या चित्रं यत्तत्मणिरतन्भक्तिचित्रं, सह पादपीठं यस्य तत्सपादपीठं, तथा ‘सपाउयाजोगसमाजुत्त’ भिति, पादुकायोगः—पादुकाद्वितयं तस्य समाप्तेण च युक्तं सह रामुकायोगद्वयुक्तं यस्य तत्त्वं या ‘बहुकिङ्गरामरपरिणाहियमि’ ति बहुभिकिङ्गरै—किङ्गरकल्पैरमरैः परिगृहीतं ‘पुरतो’ यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितं ।

तदनन्तरं ‘बइरामयबहुलद्वसंठियसुसिलिङ्गपरिघडमद्वसुपद्विए’ ति, वज्रमयो—वज्रतलमयः तथा वृत्तं—वर्तुलं लष्टं—मनोङ्गं संस्थितं—संस्थानमाकारो यस्य सवृत्तलष्टसंस्थितः तथा सुशिल्ष्टः—शुश्लेषापत्रावयवो मसृण इत्यर्थः परिघृष्ट इव परिघृष्टः खरशानया पाषाणप्रतिमावत् मृष्ट इव मृष्टः सुकुमारशाणया पाणाणप्रतिमेव सुप्रतिष्ठितो न तु तिर्यक्प्रतिततया वक्रः तत एतेषां पदानां पदद्वयमीलनेन कर्म्मधारयः, अत एव शेषध्वजेभ्यो विशिष्टः अतिशायी, तथा अनेकानि—अनेक-सङ्ख्याकानि वराणि—प्रधानानि पञ्चवर्णानि कुङ्गभीसहस्राणि उत्सृतानि यत्र सोऽनेकवर-पञ्चवर्णकुङ्गभीसहस्रोत्सृतः, कतान्तस्य परनिपातो सुखादिदर्शनात्, वातोद्युतविजयवैजयन्तीप-ताकाञ्छत्रातिच्छत्रकलितः, तुङ्गः—अत्युद्धो योजनसहस्रप्रमाणोच्छ्रयत्वात्, तथा गगनतलम्—अन्वरतलमनुलिखतुशिखरम्—अग्रभागो अस्य स तथा योजनसहस्रफूसृतः अत एव ‘महमहालए’ इति ।

अतिशयेन महान् महेन्द्रध्वजः ‘पुरतो’ यथानुपूर्व्या संप्रस्थितः । तदनन्तरं ‘सुरुचनेवत्य-परिकच्छिया’ इति, सुरुपं नेपथ्यं परिकक्षितं—परिगृहीतं यैस्ते तथा, तथा सुषु—अतिशयेन सज्जा:-परिपूर्णा स्वसामग्रीसमायुक्ततया प्रगुणीभूताः—सर्वालङ्गारविभूषिताः ‘महता भङ्गडगर-पहकरेण’ ति महता—अतिशयेन भट्टचटकरपहकरेणचटकरप्रधानभट्टसमूहेन पञ्चानीकानि पञ्चानीकाधिपतयः ‘पुरतो’ यथाऽनुपूर्व्या सम्प्रस्थिताः । तदनन्दरं य सूर्याभविमानवासिनो वहवो वैमानिका देवा देव्यश्च सर्वध्यायावल्करणात् ‘सव्यजुईए सव्वबलेण’ मित्यादि परिग्रहः, सूर्यभिं देवं पुरतः पाश्वर्तो मार्यतः—पृष्ठतः समनुगच्छति ।

म् (१७) तए णं से सूरियामे देवे तेणं पंचानीयपरिखितेणं बइरामयबहुलद्वसंठिएण जाव जोयणसहस्रसमूसिएणं महतिमहालतेणं भाहिंदज्जाएणं पुरतोकडिजमाणेणं चउहिं सामानिय-सहस्रेहिं जाव सोलसहिं आयरकुखदेवसाहस्रीहिं अन्नेहिं य बहुहिं सूरियाभविमाणवासीहिं वैमाणिएहिं देवेहिं देवीहिं य तस्मिं संपरिद्वुष्टे सञ्चिदिए जाव रवेण—

—सोधम्भस्स कप्पस्स मज्जामज्जेणं तं दिव्वं देविहिं दिव्वं देवजुतिं दिव्वं देवानुभावं उवदंसेमाणे २ पडिजागरेमाणे २ जेणेव सोहम्भकप्पस्स उत्तरिलेनिजाणमग्ने तेणेव उवागच्छति, २ जोयणसवसाहस्रितेहिं विष्णहेहिं ओवयमामे वीतवयमाणेताएउङ्गड्हाए जाव तिरियमसंखिज्ञाणं दीवसमुद्धाणं मज्जामज्जेणं वीइवयमाणे २ —

—जेणेव नंदीसरवरदीवे जेणेव दाहिणपुराच्छिमिळे रतिकरपव्वते तेणेव उवागच्छति २ ता तं दिव्वं देविडिं जाव दिव्वं देवानुभावं पडिसाहरेमाणे २ पडिसंखेवेमाणे २ जेणेव जंदूद्वीवे २ जेणेव भारहे वासे जेणेव आमलकप्पा नयरी जेणेव अंबलासवणे द्वेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ २ ता —

—समणं भगवं महावीरं तेण दिव्येण जाणविमाणेण तिखुतो आयाहिणं पयाहिणं कटेऽ
र ता समणस्स भगवतो महावीरस्स उत्तरपुराच्छिमे दिसिभागे तं दिव्यं जाणविमाणं ईसि
चउरुलसंपत्तं धरणितलांसि ठवेइ ठवित्ता चउहिं अग्गमहिसीहिं सपरिवाराहिं दोहि अनीयाहिं
तंजहा गंधव्वाणिएण य नहाणिएण य सद्धिं संपरिकुडे ताओ दिव्वाओ जाणविमाणाओ
पुरच्छिमिल्लेण तिसोवाण- पडिल्लवएणं पद्धोरुहति ।

तए णं हात्ता शूरियाभस्स देवदेव वतानि रुक्मिणियस्स इतहीजो ताओ दिव्वाओ
जाणविमाणाओ उत्तरिल्लेण तिसोवाणपडिल्लवएणं पद्धोरुहति, अवसेसा देवाय देवीओय ताओ
दिव्वाओ जाणविमाणाओ दाहिणिल्लेण तिसोवाणपडिल्लवएणं पद्धोरुहति ।

तए णं से सूरियामे देवे चउहिं अग्गमहिसीहिं जाव सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्तीहिं
अन्लोहिंय बहूहिं सूरियाभविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं देवीहिं य सद्धिं संपरिकुडे सव्विष्टीए
जाव नाइयरवेणं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति २ ता समणं भगवं महावीरं
तिखुतो आयाहिणपयाहिणं करोति २ ता वंदति नमुंसति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—

अहं णं भंते ! सूरियाभे देवे देवाणुप्पियाणं वंदामि नमंसामि जाव पञ्चवासामि ।

बृ. 'तएण'मित्यादिततः स सूर्याभोदेवः तेन पञ्चानीकपरिक्षेन यथोक्तविशेषणविशेषेन
महेन्द्रध्वजेन पुरतः प्रकृष्ट्यमाणेन चतुर्भिं सामानिकसहस्रशतसुभि सपरिवारभिरग्रमहिषीभि-
स्तिसृभि पर्षद्विम सप्तभिरनीकाधिपतिभि षोडशभिरात्मकदेवसहस्रैरन्यैश्च बहुभि सूर्याभवि
मानावासिभिर्वैमानिकैर्द्वैर्द्वैर्भिश्च साञ्च सम्परिकृतः सर्वद्वया सर्वद्युत्था

यावल्करणात्—‘सव्वबलेणं सव्वसमुदएणं सव्वादरेण सव्वविभूसाए सव्वविभूइए सव्वसंभ-
मेणं सव्वपुफ्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सव्वदिव्यतुडियसद्वश्रिनाएणं हया इह्दीए महया जुइए
महया बलेणं महया समुदएणं महया वरतुडियजमगसमयपहुप्पवाइयरवेणं संखपणवपडहभेरिङ्ग-
लरिखरमुहिण्डुकमुरमुइंगदुंदुभिनिघोसननाइयरवेण’ मिति परिगृह्णते ।

सीधर्मस्य कल्पस्य मध्येन तां दिव्यां देवद्विं दिव्यां देवद्विं दिव्यां देवानुभूतिं ‘कालेमाणे
२ इति उपलालयन् २ लीलया उपभुआन् इति भावः, येनैव सीधर्मस्य कल्पस्योत्तराहो निर्याण-
माणो—निर्गमनमार्गस्तेनैव प्राशवेनोपागच्छति, ‘ताए उक्तिहाए’ इत्यादि पूर्वदद्यावत् दिव्यया
देवगत्या योजनशतसहस्रकैः—योजनलक्षप्रमाणीर्विश्वैः—क्रमैरवपतन्—अधस्तादवतरन्
व्यतिव्रजंश्च—गच्छंश्च तिर्यग् असद्वयेयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यंमध्येन ‘जेणेव’ति नन्दीश्वरो
द्वीपः यस्मिन् प्रदेशे यस्मिन्नेव च प्रदेशे तस्मिन्नन्दीश्वरे द्वीपे दसिणपूर्व—आग्नेयकोणवर्ती
रतिकरनामा पर्वतस्तस्मिन्नुपागच्छति,—

—उपागत्य च तां दिव्यां देवद्विं यावद् दिव्यं देवानुभावं शनैः २ प्रतिसंहरन् २ एतदेव
पययिण व्याचष्टे—प्रतिसङ्गिपन् २ यस्मिन् प्रदेशे जम्बूद्वीपो नाम द्वीपः तत्र च जम्बुद्वीपे यस्मिन्
प्रदेशे भारतवर्षतस्मिन्द्वा भारतवर्षे यस्मिन् प्रदेशे आमलकल्पा नगरी तस्याश्च ३ मलकल्पापाया
नगर्या बहिर्यस्मिन्द्वादेशे आप्रशालवनं चैत्यं तस्मिन्द्वा चैत्ये यस्मिन् प्रदेशे मणो भगवान् महावीरः
‘तेणेवे’ति तत्रोपागच्छति, सर्वत्र तृतीया सप्तयर्थेद्वाष्टव्या प्राकृतत्वात् उपागत्य च श्रमणं भगवत्तं
महावीरं तेन—प्रागुक्तस्वरूपेण दिव्येन यानविभानेन सह त्रिकृत्वः—त्रीन् वारान् आदक्षिण-

प्रदक्षिणीकरोति ,

आदक्षिणप्रदक्षिणीकृत्य च श्रमण भगवतो महावीरस्यापेक्षया य उत्तरुओब दिव्यागस्त-
पक्रामति—गच्छति अपक्रम्य च तद् दिव्यं यानविभानमीषद् एतदेव प्रकटयति—चतुरक्षुलं,
चतुर्भिरक्षुलैरित्यर्थ असम्मासं सत् धरणीतले स्थापयति स्थापयित्वा चतस्रभिरयमहिषीभिः
सपरिवाराभिद्वाभ्यामनीकाभ्यात्थधा—गन्धर्वानीकेन नाट्यानीकेन च सार्हे सम्परिवृत्स्तस्माद्
दिव्यात् यानविभानात् पूर्वेण त्रिसोपानन्तरेऽपकेष प्रत्यज्ञतरति, चतुर्विंशतिक्षेप-
सहस्राण्युत्तरेण, शेषा दक्षिणेन ‘तए णमि’ त्यादि, ‘वंदामि नमस्मामि जाव पञ्चुवासामी’ त्यत्र
यावच्छब्दकरणात् ‘सङ्कारेभि सम्माणेभि कल्पाणं भगलं देवयं देवयं पञ्चुवासेभि’ इति परिग्रहः ।

मू. (१८) सूरियाभाति समणे भगवं महावीरे सूरियाभं देवं एवं वयासी पोराणमेयं सूरियामा
जीयमेयं सूरियाभा ! किञ्चमेयं सूरियाभा ! करणिञ्जमेयं सूरियाभा ! आइन्मेयं सूरि- यामा !
अब्युष्णुण्णायमेयं सूरियाभा ! जे णं भवणवइवाणमंतरजोइसयेमाणिया देवा अरहते भगवते
वंदति नमस्ति वंदिता नमस्ति तओ पच्छान्साइं साइं नामगोत्ताइं साहिति, तं पोराणमेयं
सूरियाभा ! जाव अब्युष्णुण्णायमेयं सूरियाभा !!

मू. ततः ‘सूरियाभाइ’ इत्यादि, सूरियाभात् आदिः—मुख्यः पर्युपासकतया यस्य स सूर्यामादि
श्रमण भगवान् महावीरसं सूर्यमेयं देवमेवमवादीत्—‘पोराणमेयमि’ त्यादि प्राप्तवत् ।

मू. (१९) तए णं से सूरियाभे देवे समणेण भगवया महावीरेण एवं बुत्ते समाणे हड्ड जाव
समणं भगवं महावीरं वंदति नमस्ति वंदिता नमस्ति नमस्ति नमस्ति नमस्ति नमस्ति नमस्ति
अभिमुहे विनएणं पंजलिउडे पञ्चुवासति ॥

मू. ‘नद्वासन्ने’ इत्यादि, नात्यासनः—नातिनिकटोऽवग्रहपरिहारात् नात्यासने वा स्याने
वर्तमान इति गन्धम् ‘नाइदूरे’ इति न—नैवातिदूरः—अतिविप्रकृष्टोऽनौचित्यपरिहारात् नातिदूरे
वा ‘सुस्पूसमाणे’ इति भगवद्वचनानि श्रोतुमिच्छन् ‘अभिमुहे’ इति अभि—भगवन्तं लक्ष्यीकृत्य
मुखमस्येति अभिमुख, भगवतः सम्मुख इत्यर्थ, विनयेन हेतुना ‘पंजलिउडे’ इति प्रकृष्टः—प्रधानो
ललाटतटघटितव्ये अजालि—हस्तन्यासविशेषः कृतो येन स प्राञ्जलिकृतः, सुखादिदर्शनात्
कतान्तस्य परनिपातः, पर्युपास्ते—सेवते ।

मू. (२०) तए णं समणे भगवं महावीरे सूरियाभस्त देवस्त तीसे य भहतिमहालियाए
परिसाए जाव परिसा जामेव दिसि पाउञ्च्या तामेव दिसि पडिगया ।

मू. ततः श्रमणो भगवान् महावीरः सूर्याभस्य देवस्य श्वेतस्य राङ्गो धारणीप्रमुखानां च
देवीनां तस्याश्च ‘महइमहालिताए’ इति अतिशयेन महत्या ‘इसिपरिसाए’ इति ऋषयः—
त्रिकालदशनिनस्तेषां पर्षत् तस्याः, अवध्यादिजिनपर्षद इत्यर्थः, मुनिपर्षदोयथोक्तानुष्ठाना-
नुष्ठायिसाधुपर्षदः ‘जतिपरिसाए’ इति यतन्ते उत्तरगुणेषु विशेषत इति यततो—
विद्यित्रद्रव्याधभिग्राहाधुषेताः साधवस्तेषां पर्षदो यतिपर्षदः, ‘विदुपरिसाए’ इति विद्युपरिषदः—
अनेकविज्ञानपर्षदो देवपर्षदः इक्ष्वाकुपर्षदः क्षत्रियपर्षदः कौरव्यपर्षदः कथम्पूताया इत्याह ।

‘अनेगसयाए’ इति अनेकानि पुरुषाणां शतानि सङ्ख्यया यस्यां सा अनेकशता तस्याः
‘अनेगवंदाए’ इति अनेकानि वृन्दानि यस्याः सा तथा तस्याः, ‘अनेगसयवंदपरिवाराए’ इति

अनेकशतानि—अनेकशतसङ्ख्यानि वृन्दनि परिवारो यस्याः सा तथा तस्याः, 'महतिमहालिया ए परिसाए' अतिशयेन महत्या पर्वदः 'ओहबले' इति ओघेन—प्रधाहेण बलं यस्य, न तु कथयतो बलहानिरुपजायते इति भावः ।

'एवं जहा उवाइए तहा भाणियव्यभि'ति, एवं यथा औपपातिके ग्रन्थे तथा बक्तव्यं, तद्वैवं—'अइबले महाबले अपरिमियबलवीरियतेयमाहपकंतिजुत्ते सारदनवधणियमहुर-गंभीरकुञ्चनिधोसदुदुभिस्सरे उरेवित्यहाए कंठेवड्डियेऽसिरेसमाक्षाए आगरलाए अमम्बणाए फुडविसयमहुरगंभीरगाहिगाए सब्बकद्वरसत्रिवाइयाए गिराए सब्बभासाणुगामिणीए सब्ब-संसयविमोयणीए अपुणरुत्ताए सरस्सईए जोयणनीहारिणा सरेण अद्भुमागाहाए भासाए भासइ

अरिहाधम्बं परिकहेइ, तंजहा—अत्यि स्तोए अत्यि अलोए अत्यि जीवे अत्यि अजीवेत्यादि, तावत् यावत् तए णं सा महइमहालिया भणुस्सपरिसा ।

भृ. (२९) तए णं से सूरियाने देवे धर्मयत्त्वं धर्मजो भगवान्निरुद्ध अंतिए धर्मं स्तोष्या निसम्म हड्डुद्ध जाव हयहियए उड्डाए उड्डेति उड्डित्तु समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी ॥

अहम् भंते ! सूरियाभे देवे कि भवसिद्धिए अभवसिद्धते ? सम्मद्वी मिच्छद्वी ? परित्तसंसारिते अनंतसंसारिए ? सुलभवोहिए दुलभवोहिए ? आराहते विराहते ? चरिमे अचरिमे ?, सूरियामाइ समणे भगवं महावीरे सूरियाभं देवं एवं वदासी ।

सूरियाभा ! तुम् णं भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिते जाव चरिमे नो अचरिमे ।

बृ. समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धर्मं सोऽन्ना निसम्म हड्डुद्धु समणं भगवं महावीरं तिकदुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ नमंसइ २ ता एवं वयासी—सुयक्खाए णं भंते निर्गंथे पावयणे, नत्यि णं केई समणे माहणे वा एरिसं धर्ममाइक्षित्ताए, एवं वइत्ता जामेव दिसिं पाउञ्चूता तामेव दिसिं पडिग्या ।

तए णं सेए सराया समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतिए धर्मं सोऽन्ना निसम्म हड्डुद्धचित्तमानंदिए जाव हरिसबसविसप्यमाणाहियए समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता पसिणाइं पुच्छइ पुच्छित्ता अङ्गाइं परियाएइ परियाइत्ता उड्डाए उड्डेइ उड्डित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ २ एवं वयासी—सुयक्खाए णं भंते ! निर्गंथे पावयणे साव एरिसं धर्ममाइक्षित्ताए, एवं वइत्ता हत्यि दुरुहइ दुरुहित्ता समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतियाओ अंबसालवनाओ चेइयाओ पडिनिकखमइ पडिनिकखमित्ता जामेव दिसिं पाउञ्चूए तामेव दिसिं पडिगते" इति, इदं घग्रायः सकलमपि सुगमं नवरं यामेव दिशमवलम्ब्य, किमुक्तं भवति ? यतो दिशः सकाशात् प्रादुर्भूतः—समवसरणे समागतस्तामेव दिशं प्रतिगतः ।

सम्राति सूर्याभो देवो धर्मदेशनाश्रवणतो जातप्रभूतरसंसारीविरागः स्वविषयं भव्यत्वादिकं पिपुच्छिषुर्यल्करोति तदाह—'तए णमि'त्यादि, 'भवसिद्धिए' इति । भवैः सिद्धिर्यस्यासौ भवसिद्धिको, भव्य इत्यर्थः, तद्विपरीतोऽभवसिद्धिकः, अभव्य इत्यर्थ, भव्योऽपि कथित्यन्मिथ्याद्विर्भवति कथित्यमयाद्विसत्त आत्मनः सम्यग्धृष्टित्वनिश्चयाय पृच्छति—

सम्यगदृष्टिको मिथ्याधृष्टिकः, सम्यगदृष्टिरपि कश्चित्तरिभितसंसारो भवति कश्चिद्-परिभितसंसारः, उपशमश्रेणिशिरः प्राप्तानामपि केषाञ्चिदनन्तसंसारभावाद्, अतः पृच्छति—परीत-संसारोक्ति-नन्तसंसारिकः ?, परीतः—परिभितः स चासी संसारश्च परीतसंसारः, परीतसंसा-रिकोऽपि कश्चित् सुलभबोधिको भवति यथा शालिभद्रादिकः, कञ्चिहुर्लभबोधिको यथा पुरोहितपुत्रजीवः, ततः पृच्छति सुलभा बोधि-भवान्तरे जिनधर्मप्राप्तिर्यस्यासी सुलभबोधिकः, एवं दुर्भवोधिकः, सुलभबोधिकोऽपि कश्चिद्द्विधिं लब्ध्वा विराघयति ततः पृच्छति—आराघयति—सम्यक् पालयति बोधिमित्याराघकः, तद्विपरीतो विराघकः, आराघकोऽपि कश्चित्तदभवमोक्षगामी न भवति । ततः पृच्छति—चरमोऽनन्तरभावी भवो यस्यासी चरमः ।

‘अप्रादिभ्य’ इति मत्वर्थीयोऽप्रत्ययस्तद्विपरीतोऽचरमः, एवमुक्ते सूर्याभादि श्रमणो भगवान् महावीरस्तं सूर्याभं देवमेवभवादीत्—भोः सूर्याभ ! त्वं भवसिद्धिको नाभवसिद्धिकः, यावल्करणात् ‘सम्भद्धिष्ठी नो मित्यादिष्ठी परित्तसंसारिए नो अनंतसंसारिए सुखभबोहिए नो दुखभबोहिए आराहए नो विराहए’ इति परिग्रहः ।

मू. (२२) तए णं से सूरियाभे देवे समर्णेणं भगवया महावीरेणं एवं कुत्ते समाणे हड्डुहड्ड वित्तमानंदिए परमसोमनसे समणं भगवं महावीरं वंदति नमंसति २ एवं वदासी—

तुव्वे णं भते ! सब्वं जाणह सब्वं पासह (सब्वओ जाणह सब्वओ पासह) सब्वं कालं जाणह सब्वं कालं पासह सब्वे भावे जाणह सब्वे भावे पासह जाणति णं देवाणुपिया मम पुच्छि वा पच्छा वा भमेयस्त्वं दिव्वं देविष्ठं दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवानुभागं लक्ष्यं पत्तं अभिसमणागयंति तं इच्छामि णं देवाणुपियाणं भतिपुच्छगं गोयमातियाणं समणाणं निष्पांथाणं दिव्वं देविष्ठिं दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवानुभावं दिव्वं वत्तीसतिवच्छं नष्टविहिं उवदंसित्तए ।

मृ. तुव्वे णं भते ! तुव्वे इति यूं जामिति वाक्यालङ्कारे मदन्त ! सबं केवलवेदसा जानीय सर्वं केवलदर्शनेन पश्यथ, अनेन द्रव्यपरिग्रहः, तत्र सर्वशब्दो देशकात्म्येऽपि वर्तते यथा अस्य सर्वस्यापि ग्रामस्यायमधिष्ठितिरिति सच्चराचरविषयज्ञानदर्शनप्रतिपादनार्थमाह—‘सब्वतो जाणह सब्वओ पासह’ सर्वतः—सर्वत्र दिक्षु ऊर्ध्वमध्ये लोकेऽलोके चेति भावः, जानीय पश्यथ च, अनेन क्षेत्रपरिग्रहः, तत्र सर्वद्रव्यसर्वक्षेत्रविषयं वार्तमानिकमात्रमपि ज्ञानं दर्शनं वा सम्भाव्येत ततः सकलकालविषयज्ञानदर्शनप्रतिपादनार्थमाह—सर्वकालम्—अतीतमनागतं कर्त्तमानं घजानीय पश्यथ, एतेन कालपरिग्रहः, तत्र कश्चित् सर्वद्रव्यसर्वक्षेत्रसर्वकालविषयमपि ज्ञानं सर्वपर्यायविषयं न सम्मावयेत् यथा भीमांसकादि अत आह—सर्वान् भावान्—पर्यायान् प्रतिद्रव्याभास्तीयान् परकीयांश्च केवलवेदसा जानीय केवलदर्शनेन पश्यथ, अथ भावादर्शनविषया न भवन्ति ततः कथमुक्तं

‘सब्वे भावे पासह’ इति ?, नैष दोषः, उत्कलितस्तपतया हि ते भावा दर्शनविषया न भवन्ति, अनुत्कलितस्तपतया तु ते भवन्त्येव, तथा चोक्त्—‘निर्विशेषं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते,’ इति, ततो ‘जाणति ण’ मितिपूर्ववत् देवानां प्रियाः पूर्वमपि अनन्तरमुपदर्श्यमाननाट्यविधे: पश्चादपि षष्ठ उपदर्श्यमाननाट्यविधे:, उत्तरकालं मम एतद्वूपां दिव्वां देवर्द्धि दिव्वां देवधृतिं दिव्वं देवानुभावं लक्ष्यं देशान्तरगतमपि किञ्चिद्दभवति तत आह—प्राप्तं, प्राप्तमपि किञ्चिदन्तरायवशादनात्मवशं भवति तत आह—अभिसमन्वागतं, तत ‘इच्छामि णमि’ त्यादि,

इच्छामि णभितिपूर्वदत् देवानां प्रियाणां पुरतो भक्तिपूर्वकं—बहुमानपुरस्सरं गीतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानां दिव्यां देवद्विष्टिव्यां देवद्युतिं दिव्यं देवानुभावमुपदर्शयितुं श्वात्रिंशद्विंशं—द्वात्रिंशत्कारं नाट्यावध—नाट्यविधानमुपदर्शयितुमिति ।

मृ. (२३) तए' समणेभगवं महावीरे सूरियाभेण देवेण एवं द्रुते समाणे सूरियाभस्स देवस्स एवमहुं तो आढाति नो परियाणति तुसिणीए तंचिद्वुति ।

तए णं से सूरियामे देवे समर्णं भगवं महावीरं दोषांपि एवं वयासी—तुव्वे णं भत्ते ! सबं जाणह जाव उवदीसितए तिकट्टु समर्णं भगवं महावीरं तिखृत्तो आवाहिणपयाहिणं करेइ २ वंदति नमंसति २ ता उत्तरपुरच्छिमं दिसोभागं अतिक्षमति २ ता वेऊव्वेषसमुग्धाएणं समोहणाते २ ता संखिझाइं जोथणाइं देङं निस्सरति २ ता अहाबायरे० २ अहासुहुमे० २ दोषांपि विउव्विय-समुग्धाएणं जाव बहुसमरमणिङ्गं भूमिभागं विउव्वति ।

से जहानामए आलिंगपुक्खरे का जाव मणीणं फासो, तस्स णं बहुसमरमणिअस्स भूमिभागस्स बहुमज्जदेसभागे पिच्छाघरमंडवं विउव्वति, अनेगखंभसयसंनिविडुं वण्णतो बहुसमरमणिझ्झभूमिभागं विउव्वइ उल्लोयं अवखाडगं मणिपेढियं च विउव्वति ।

तीसे णं मणिपेढियाए उवरि सीहासणं सपरिवारं जाव दाना चिद्वुति ।

तए णं से सूरियामे देवे समर्णस्स भगवतो महावीरस्स आलोए पणासं करेति २ ता अणुजाणउ मे भगवंतिकट्टु सीहासनवरगए तित्थयराभिमुहे सल्लिसन्ने । तए णं से सूरियाभे देवे तप्पदमयाए नानामणिकणगरयणविमलमहनिहनिउणोवचियमसिमिसिंतविरतियमहा-भरणकडगतुडिवययरभूसणुअलं पीवरं पलंबं दाहिणं भुयं पसारेति ।

तओ णं सरिसयाणं सरित्याणं सरिव्याणं सरिसलावण्णलवजोवनगुणोववेयाणं एगाभरणवसणगहियणिझोआणं दुहतोसंबलियग्गणियत्याणं आविष्टतिलयामेलाणं पिणिझगेविझकंचुयाणं उथीलियवितपडपरियरसफेणकावत्तरइयसंगाय पलंबवत्थंतवित्यमिल-गनियंसणाणं एगावलिकंठरइयसोमंतवच्छपरिहत्यभूसणाणं अहुसयं नहुसज्जाणं देवकुमाराणं निगच्छति ।

तयानंतरं च णं नानामणि जाव पीवरं पलंबं वामं भुयं पसारेति, तओ णं सरिसयाणं सरित्याणं सरिव्यतीणं सरिसलावण्णलवजोव्वणगुणोववेयाणं एगाभरणवसणगहियनिझोयाणं दुहतोसंवेष्टियग्गनियत्यीणं आविष्टतिलयामेलाणं पिणिझगेवेष्टकंचुतीणं नानामणिरयण-भूसणविराइयंगमंगाणं चंदाननानं घंदछसमनिलाङ्गाणं घंदाहियसोमदंसणाणं उक्का इव उझोवेमाणीणं सिंगारागारचारकेसाणं हसियमणियविडियविलाससललियसंलावनिउणजुतोवयार-कुसलाणं गहियाउज्जाणं अहुसयं नहुसज्जाणं देवकुमारियाणं निगच्छइ ।

तए णं से सूरियामे देवे अहुसयं संखाणं विउव्वति अहुसयं संखवायाणं विउव्वइ अहुसयं सिंगार्विउव्वइ अहुयसं सिंगवायाणं विउव्वइ अहुसयं संखियाणं विउव्वइ अहुसयं संखियवायाणं विउव्वइ अहुसयं खरमुहीणं विउव्वइ अहुसयं खरमुहिवाइयाणं विउव्वइ अहुसयं पेयाणं विउव्वति अहुसयं पेयावायगाणं अहुसयं पीरपीरियाणं विउव्वइ एवभाइयाइं एगूणपन्नं आज्जविहाणाइं विउव्वइ २ ता तए णं ते बहवे देवकुमाराय देवकुमारीयाओ य सहायेति ।

तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीयो य सूरियाभेण देवेण सहाविया समाणा हृष्ट जाव जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उचागच्छति तेणेव २ ता सूरियाम देवं करयलपरिण्गहिणं जाव बद्धावित्ता एवं व्यासी—संदिसंतु णं देवाणुप्यिया ! जं अम्हेहिं कायव्वे ।

तए णं से सूरियाभे देवे ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य एवं व्यासी—गच्छह णं तुल्भे देवाणुप्यिया ! समणं भगवं महावीरं तिक्खुतो आवाहिणपवाहिणं करेह करिता वंदह नमंसह वंदित्ता नमंसित्ता गोयमाइयाणं समणाणं निग्यंथाणं तं दिव्वं देवेङ्गिंद विव्वं देवजुति दिव्वं दिव्वानुभावं दिव्वं बतीसइबद्धं नहृविहिं उवदंसेह उवदंसित्ता खिष्णामेव एयमाणतियं पद्मप्यिणह ।

तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारीयो य सूरियान्तर्चं देवेण एवं बुत्ता समाणा हृष्टजाव करयल जाव पडिसुष्णति २ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उचागच्छति २ समणं भगवं महावीरं जाव नमंसित्ता जेणेव गोयमादिया समणा निग्यंथा तेणेव उचागच्छति ।

तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारीयो समामेव समोसरणं करेति, समा २ ता समामेव पंतिओ बंधन्ति, समामेव पंतिओ बंधित्ता समामेव पंतिओ नमंसंति समामेव २ सित्ता समामेव पंतीओ अवनमंति २ ता समामेव उन्नमंति २ एवं सहितामेव ओनमंति एवं सहितामेव उन्नमंति सहियामेव उन्नमित्ता थिमियामेव ओनमंति २ एवं सहितामेव ओनमंति एवं सहितामेव उन्नमंति सहियामेव उन्नमित्ता थिमियामेव ओनमंति थिमियामेव उन्नमन्ति संगयामेव ओनमंति संगयामेव उन्नमंति २ ता समामेव पलरंति २ ता समामेव आउञ्जविहाणाइं गेणहंति समामेव पवाएंसु पगाइंसु पण्डिंसु, किं ते ?

उरेण मंदं सिरेण तारं कंठेण वितारं तिविहं तिसमयरेयगरइयं गुंजावक्कुहरोवगृहं तत्तं तिठाणकरणसुद्धं सकुहरगुंजंतवंसंतंतीलताललयगहसुसंपउत्तं महुरं समं सलिलियं मनोहरं मितरिभियपयसंचारं सुरइ सुणइ वरचारुलवं दिव्वं गृहसज्जं गेयं पगीया वि होत्या, किं ते ?

उद्धमंताणं सखाणं सिंगाणं संखियाणं खरमुहीणं पेयाणं परपिरियाणं आहंमंताणं पणवाणं पडहामं अफ्फालिङ्गमाणाणं भंभाणं होरसाणं तालिङ्गाणं भेरीणं झल्लीणं दंदुहीण आलिवंताणं (मुत्याणं) मुइंगाणं नंदीमुइंगाणं उत्तालिङ्गाणं आलिंगाणं कुतुंबाणं गोमुहीणं मद्दलाणं मुच्छिङ्गाणं वीणाणं विपंचीणं वल्लकीणं कुट्टिङ्गाणं महंतीणं कच्छमीणं वितवीणाणं सारिङ्गाणं बद्धीसाणं सुघोसाणं नंदिद्योसाणे फुट्टिङ्गाणं भामरीणं छब्बामरीणं परिवायणीणं छिप्तिणं तूणाणं तूंवीणाणं

—आमोडिङ्गाणं कुंभाणं नउलाणं अच्छिङ्गाणं मुगुंदाणं हुडुकीणं विदिकीणं वाइङ्गाणं करडाणं डिंडिमाणं किणियाणं कडंबाणं वाइङ्गाणं इहरगाणं दहरिगाणं कुतुंबाणं कलसियाणं मद्याणं आयडिङ्गाणं तलाणं तलाणं कंसतालाणं घट्टिङ्गाणं रिगिरिसियाणं लतियाणं मगरियाणं सुसुभारियाणं फूमिङ्गाणं वंसाणं वेलूणं वालीणं परिलीणं बद्धगाणं , —

तए णं से दिव्वे गीए दिव्वे नहै दिव्वे वाइए एवं अब्जुए सिंगारे उराले मणुब्रे मनहरे गीते मनहरे नहै मनहरे वातिए उपिंजलभूते कहकहभूते दिव्वे देवरमणे पवततेयावि होत्या, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समणस्स मगवओ महावीरस्स सोत्यियसिरिवच्छणं दियावत्तवद्धमाणगमहालकलसमच्छदप्यणमंगलभत्तिचित्तं नामं दिव्वं नहृविधिं उवदंसेति ।

बृ. 'तए णमि'त्यादि, ततः श्रमणो भगवान् महावीरः सूर्यभिण देवेन एवमुक्तः सन् सूर्यभस्य देवस्यैनम्—अनन्तरोदितमर्थं नाद्रियते—न तदर्थकरणायादरपरो भवति, नापि परिजानाति—अनुमन्यते, स्वते दीतरागत्वात् गौतमादीनां च नाट्यविधेः स्वाध्यायादिविद्यात्कारित्वात्, केवलं तुष्णीकोऽवतिष्ठते, एवं द्वितीयभणि वारं, तृतीयमणि वारमुक्तः सन् भगवानेवमवतिष्ठति 'तए णमि'त्यादि, ततः पारिणामिक्या बुद्ध्या तत्त्वमवगम्य मौनमेव भगवत् उथितं न पुनः किमणि वक्तुं, केवलं मध्या भक्तिरात्मीयोपदर्शनीयेति प्रमोदातिशयतो जातपुलकः सन् सूर्याभो देवः श्रमणं भगवत्तं महावीरं वन्दते—स्तौहि नगस्ताति—कायेन वन्दित्वा नमस्त्रित्वा च 'उत्तरपुरच्छिमं दिसीमागमि'त्यादि सुगमं, नवरं बहुसभ्यभिवर्णनप्रेक्षागृहमण्डपवर्णनमणिपीठिकासिंहासनतः—दुपर्युलोचाइकुशमुक्तादामवर्णनानि च प्राणवद् भावनीयानि ।

'तए णमि'त्यादि, ततः सूर्याभो देवस्तीर्थङ्करस्य भगवतः आलोके प्रणामं करोति, कृत्वा चानुजानुत भगवान् पामित्यनुज्ञापनां कृत्वा सिंहासनवरगतः सन् तीर्थकराभिमुखः सञ्चिषण्णः 'तए णमि'त्यादि, ततः सूर्याभो देवः 'तत्रथमतया' तस्य—नाट्यविधेः प्रथमतायां दक्षिणं मुजं प्रसारयति, कथम्भूतमित्याह—'नानामणिकणगरयर्णविमलमहारिहनिपुणोविद्यमिसिमिसंति-विरह्यमहाभरणकडगतुडियवरभूसणुज्जलं' इति नानाविधानि मणिकनकरत्तानि येषु तानि नानामणिकनकरत्तानि, मण्यो नानाविधाश्चन्द्रकान्तादयः कनकानि नानाविधानि नानवर्णतया रत्तानि नानाविधानि ककेतनादीनि, तथा विमलानि—निर्मलानि तथा महान्तमुपभोक्तारमहन्ति यदिवा महम्—उत्सवं क्षणमहन्तीति महाहण्णि तथा निपुणं—निपुणबुद्धिगम्यं यथा भवति एवं 'ओविया' इति परिकर्मितानि 'भिसिमिसंति' दीप्यमानानि विरचितानि महाभरणानि यानि कटकानि कलाचिकाभरणानि तुटितानि—बाहुरक्षका अन्नयानि च यानि वरभूषणानि तैरुच्चलं—भास्वरं तथा पीवरं—स्थूलं प्रलम्बं—दीर्घं ।

'तए णमि'त्यादि, ततः—तस्माद् दक्षिणभुजात् अष्टशतम्—अष्टाधिकं शतं देवकुमाराणां निर्गच्छति, कथम्भूतानामित्याह—सद्शानां, समानाकाराणामित्यर्थः, तत्राकारेण कस्यचित् सद्शोऽपि वर्णतः सद्शो न भवति ततः सद्गवर्णत्वकप्रतिपादनार्थमाह—'सरित्याण'मिति, सद्शी—सद्धृ वर्णत्वक् येषां ते तथा, सद्धक्त्वगणि कश्चित् वयसा विसद्धः सम्भाव्येत तत आह—'सरित्याण' सद्धक्—समानं वयो येषां ते तथा तेषां 'सरिसलावर्णरूपोव्यणगुणोवयेयाण'मिति सद्शेन लावण्येन—लवणिना अतिसुभग्या शरीरिकान्त्येति मावः, रूपेण—आकृत्या यीवनेन—यीवनिकया गुणीः—दक्षत्वप्रियं वदत्वादिभिरुपपेताः सद्शलावर्णरूपयीवनगुणोपपेतास्तेषां, 'एगाभरणवसनगहियनिझोगाणमि' ति एकः—समानः आभरणवसनादि—आभरणवसनलक्षणो गृहीतो निर्योगः—उपकरणमर्थान्नाट्योपकरणं यैस्ते तथा तेषां ।

'दुहओ संवेळियग्ननियत्याणं' ति द्विषातो—द्वयोः पाश्वर्योः संवेळितानि संवृत्तानि अग्राणि यस्य तद्विधातः संवेळिताग्रं न्यस्तं सामर्थ्यादुत्तरीयं यैस्ते तथा तेषां तथा उपीलियचित्तपृष्ठपरियरस फेणगावत्तरइयसंगयपलंबवत्यंतचित्तचिङ्गलगनियंसणाण'मिति, उत्तीडितः—अत्यन्ता—बद्धशिंश्रुपद्मो—विचित्रवर्णपद्मरूपः परिकरो यैस्ते तथा यस्मिन्नावत्तनि फेनविनिर्ममो भवति स सफेनकावर्त्त उच्यते ततः सफेनकावर्त्तन रचिता सफृता—नाट्यविधावुपपत्राः प्रलम्बा वस्त्रान् यस्य

निवसनस्य तत्था तत् चित्रं-चित्रवर्णं चित्रलगं-देदीप्यमानं निवसनं-परिधानं येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासस्तेषां, 'एगावलिकंठरइय-सोभंतव-च्छपरिहत्यभूस-णाण' मिति, एकावलिर्यकण्ठे रयिता तथा शोभमानं वक्षो येषां ते तथा, परिहत्यशब्दो देश्यः परिपूर्णवाचकः, पडिहत्यानि-पूष्णनि भूषणानि येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारथस्तथा, 'भृसआर्य' नृत्ये सज्जाः- प्रगुणीभूतानृत्यसज्जास्तेषां ।

तदनन्तरं च यथोक्ताविशेषणविशिष्टं वार्म भूजं प्रसारयति, तस्माद्-वामभूजात् अष्टशतं देवकुमारिकाणां विनिर्गच्छति, कथम्भूतमित्याह- 'सरिसयाणं सरितयाणं सरिव्ययाणं सरिसलावण्णलवजोव्यणगुणोववेयाणं एगाभरणवसणगहियनिझोइणं दुहतोसंवेश्यगग्नियत्य-यनि' ति पूर्ववत् 'आविद्धतिलयामेलाणं' आविद्धस्तिलक आमेलश्च-शेखरको यक्षाभिस्ता आविद्धतिलकामेलास्तासां 'पिण्डगेवेऽकञ्चुकाण' मिति, पिण्डं ग्रीवेयकं-ग्रीवाभरमं कञ्चुकश्च यक्षाभिस्तास्तथा तासां, 'नानामणिकणगरयणभूसणविराइयंगमंगीष' मिति, नानाविधानि मणिकनकरलानि येषु भूषणेषु तानि नानामणिकनकरलानि तैननामणिकनकरलैर्भूषणी-विराजितान्यङ्गमङ्गानि-अङ्गप्रत्यङ्गानि यासां तास्तथा तासां, 'चंदाननाणं चन्द्रसमनिङ्गालाणं चन्द्राहियसोमदंसणाणं उङ्गाइव उङ्गोवेमाणीष' मिति सुगमं 'सिङ्गारागारचारुवेसाणं हसियभणि-यद्युष्मियविलाससललियसंलावणिउणजुत्तोवयारकुसलाणं गहियाउङ्गाणं नद्वसज्जाण' मिति पूर्ववत्

'तए णं से सूरियामे देवे' इयादि, ततः (स) सूर्यभी देवोऽष्टशतं शङ्खानां विकुर्वति, अष्टशतं शङ्खवादकानाम् १, अष्टशतं शङ्खाणामष्टशतं शङ्खवादकानां २ अष्टशतं शङ्खिकानां अष्टशतं शङ्खिकावादकानां २, इस्वःशङ्खो जात्यन्तरात्मकः शङ्खिका, तस्या हि स्वरो मनाकृतीष्णो भवति, न तु शङ्खवदतिगम्भीरः, तथा अष्टशतं खरमुखीनां-काहलानां अष्टशतं खरमुखीवादकानाम् ३, अष्टशतं पेयाना, पेया नाम महत्ती काहला, अष्टशतं पेयावादकानां ४, अष्टशतं पीरिपीरिकाणां कोलिकपुटावनद्वमुखवाद्यविशेषरूपाणामष्टशतं पीरिपीरिवादकानां ५ अष्टशतं पणवानां, पणवो-भाण्डपटहो लघुपटहो वा अष्टशतं होरम्भाणां, होरम्भा-महाढक अष्टशतं होरम्भावादकानां ६ अष्टशतं भेरीणां-ढक्ककृतिवाद्यविशेषरूपाणामष्टशतं भेरीवादकानां १० अष्टशतं झालरीणां झालरीनाम-चर्मावनद्वा विस्तीर्णविलयाकारा अष्टशतं झालरीवादकानां ११ अष्टशतं दुन्दुभीनाम-ष्टशतं दुन्दुभिवादकानां दुन्दुभिर्भेद्यकारा सङ्कटमुखी देवातोषविशेषः १२

अष्टशतं मुरुजानां महाप्रमाणो मर्दलो मुरुजः अष्टशतं मुरुजवादकानां १३ अष्टशतं मृदङ्गोऽष्टशतं मृदङ्गवादकानां १४ अष्टशतं नन्दीमृदङ्गानानन्दीमृदङ्गोनाम एकतः सङ्कीर्णोऽन्यत्र विस्तुतो मुरुजविशेषः, अष्टशतं नन्दीमृदङ्गवादकानां १५ अष्टशतमालिङ्गानां आलिङ्गो-मुरुजवाद्यविशेष एवाष्टशतमालिङ्गवादकानां १६ अष्टशतं कुस्तुम्बाना कुस्तुम्बः-चर्मावनद्वपुटोवाद्यविशेषः अष्टशतं कुस्तुम्बवादकानां १७ अष्टशतं गोमुखीनां, गोमुखी लोकतोऽवसेया, अष्टशतं गोमुखीवादकानां १८ अष्टशतं मर्दलानां, मर्दलः-उभयतः समः, अष्टशतं मर्दलवादकानां १९ अष्टशतं विपश्चीनां, विपश्ची-त्रितन्त्री वीणा, अष्टशतं विपश्चीवादकानां २०, अष्टशतं वल्कीनां, वल्की-सामान्यतो वीणा, अष्टशतं बङ्गकीवादकानां २१ अष्टशतं ग्रामरीणामष्टशतं ग्रामरीवादकानां २२ अष्टशतं षड्प्रामरीणामष्टशतं षड्प्रामरीवादकानां २३ अष्टशतं परिवादिनीनां परिवादीनी-

सप्ततन्त्री वीणा अष्टशतं परिवादीनीवादकानां २४ ।

अष्टशतं बब्मीसानामष्टशतं बब्मीसावादकानां २५ अष्टशतं सुधोषाणामष्टशतं सुधोषावादकानां २६ अष्टशतं नन्दिधोषाणामष्टशतं नन्दिधोषवादकानां २७ अष्टशतं महतीनां, महती-शततन्त्रिका वीणा अष्टशतं महतीवादकानां २८ अष्टशतं कच्छमीनामष्टशतं कच्छमीवादकानां २९ अष्टशतं चित्रबीणानां अष्टशतं चित्रबीणावादकानां ३० अष्टशतमामोदानामष्टशतं आमोदवादकानां ३१ अष्टशतं इञ्जानामष्टशतं इञ्जावादकानां ३२ अष्टशतं नकुलानां अष्टशतं नकुलवादकानां ३३ अष्टशतं तूणानामष्टशतं तूणावादकानां ३४ अष्टशतं तुम्बवीणानां तम्बयुक्ता वीणा या तुम्बवीणा अद्यकल्यप्रसिद्धा अष्टशतं तुम्बवीणावादकानां ३५ अष्टशतं मुकुन्दानां, मुकुन्दो-मुरुजयाधविशेषो योऽतिलीनं प्रायो वादते अष्टशतं मुकुन्दवादकानां ३६ ।

अष्टशतं हुडुकानामष्टशतं हुडुकावादकानां हुडुका प्रतीता ३७, अष्टशतं चिवि (विचि) क्षनामष्टशतं चिवि (विचि) क्षवादकानां ३८, अष्टशतं करटीनामष्टशतं करटीवादकानां, करटी प्रतीता ३९ अष्टशतं डिण्डिमानामष्टशतं डिण्डिभवादकानां, प्रथमप्रस्तावनास्तवकः पण-विशेषः डिण्डिमः ४०, अष्टशतं किणितानामष्टशतं किणितवादकानां ४१ अष्टशतं कडवानाम-ष्टशतं कडवावादकानां, कडवा-करटिका ४२, अष्टशतं दर्दरकाणामष्टशतं दर्दरवाकानां, दर्दरकः प्रतीतः ४३, अष्टशं ददरिकाणामष्टशतं ददरिकावादकाना। लघु-दर्दरको ददरिका ४४ अष्टशतं कुस्तुम्बराणामष्टशतं कुस्तुम्बरवादकानां ४५ अष्टशतं कलशिकानामष्टशतं कलशिकावादकानां ४६, अष्टशतं कलशानमिष्टशतं कलशवीदकानां ४७, अष्टशतं तालानामष्टशतं तालवादकानां ४८ ।

अष्टशतं कास्यतालानामष्टशतं कांस्यतोलवादिकानां ४९,

अष्टशतं रिंगिसकानामष्टशतं रिंगिसिकावादकानां ५०, अष्टशतमङ्गरिकाणाम-ष्टशतमङ्गरिकावादकानां ५१, अष्टशतं शिशुमा-रिकाणामष्टशतं शिशुमारिकावादकानां ५२, अष्टशतं वंशानामष्टशतं वंशवादकानां ५३ अष्टशतं बालीनामष्टशतं बालीवादकानां, बाली-तूणविशेषः, स हि मुखे दत्त्वा वादते ५४, अष्टशतं वेणूनामष्टशतं वेणुवादकानां ५५, अष्टशतं परिलीनामष्टशतं परिलीवादकानां ५६, अष्टशतं बछकानामष्टशतं बछकवादकानां, बछकस्तूणविशेषः ५७ ।

अव्याख्यायासु भेदा लोकतः प्रत्येतव्याः, एवमादीनि बहन्यातोधानि आतोधवादकांश्च विकुर्वति, सर्वसङ्ख्यया तु पूलभेदापेक्षयाऽऽतोधभेदा एकोनपञ्चाशत्, शेषास्तु भेदा एतेष्वेवान्तर्भवन्ति, यथा वंशातोधविधाने बालीवेणुपरिलीवव्यगा इति । 'एवमाइयाइं एगुणपनं आतोऽविहाणाइं विउव्वइ' इति, विकुर्वित्वा च तान् स्वयंविकुर्वितान् देवकुमारान् देवकुमारिकाश्च शब्दयति, तेच शब्दिता हृष्टुष्टानन्दितचिताः सूर्यभस्मीपमागच्छन्ति, आगत्य न करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्तं च मस्तकेऽजलिं कृत् जयेन विजयेन बद्धपियित्वा एवमवादिषुः—सन्दिशन्तु देवानां प्रिया यदस्माभि कर्तव्यं, ततः स सूर्यभो देवस्तान् बहून् देवकुमारान् देवकुमारिकाश्च एवमवादीत्—गच्छत यूयं देवानां प्रियाः श्रमणं भगवत्तं महावीरं त्रिकूलं आदक्षिणप्रदक्षिणं कुरुत कृत्वा च वन्दध्वं नमस्यत चन्दित्वा नमस्यित्वा गीतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानां तां देवजनप्रसिद्धां दिव्यां देवज्ञीं दिव्यां देवधूतिं दिव्यं देवानुभावं दिव्यं द्वात्रिंशद्विधं नाट्यविधिमुपदर्शयित ।

उपदश्य दैतामाङ्गसिकां क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयत । 'तएषमि' त्यादि, ततस्ते बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च सूर्यभेन देवेन एवमुक्ताः सन्तो हृष्ट यावद्यतिशृष्टन्ति, अस्युपगच्छन्तीत्यर्थः, प्रतिश्रुत्य च यत्र श्रमणो भगवान्महावीरस्तत्रोपागच्छति उपागत्य च श्रमणं भगवतं महावीरं त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिणीकुर्वन्ति कृत्वा च वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्त्वित्वा च यस्मिन्नादेशे गीतमाप्यपः अवन्यास्तत्र रथालमेव—इक्षकालानेय सल्लवस्तत्त्वं, निलन्तीत्यर्थः, समवसुत्य च समकमेव—एककालमेव अवनमन्ति—अधो नीचा भवन्ति, अवनम्य च समकमेव उन्नमन्ति, ऊर्ध्वमवतिष्ठन्ते इति भावः ।

तदनन्तरं थैवं क्रमेण सहितं सङ्गतं स्तिमितं चावनमन्मुञ्चमन्तं च चाच्यम्, अर्षीषां च सहितादीनां भेदः सम्यक्षाशलोपेतनाट्योपाध्यायादेवागन्तव्यः, ततः स्तिमितं समयमुञ्चमय समकमेव प्रसरन्ति, प्रसूत्य च मसकमेव यथायोगमातोद्यविधानानि गृह्णन्ति, गृहीत्वा च समकमेव प्रबादितवन्तः समकमेव प्रगीतवन्तः समकमेव प्रनर्तितवन्तः, 'किन्ते' इत्यादि किञ्चते देवकुमारा देवकुमारिकाश्च एवं प्रगीता अप्यभवश्रिति योनः, कथमित्याह—'उरेण मंद'मिति, सर्वत्र सप्तम्यर्थं तृतीया, उरसि मन्दं यथा भवति एवं प्रगीताः, 'शिरेण तारं कण्ठेन वितार'मिति शिरसि कण्ठे च तारं अतशयेन यथावलक्षणोपेतं, किमुक्तं भवति ? उरसि प्रथमतो गीतमुख्यिष्यते उत्सेपकाले च गीतं मन्दं भवति, 'आदिभित्तिमारभंता' इति वधनात्, अन्यथा गीतगुणक्षतेः, ततु उक्तं 'उरसि मन्द'मिति, ततो गायतां भूद्वानमभिधन् स्वर उद्धीरतरो भवति, स्थानकं च द्वितीयं तृतीयं चा समधिरोहति ।

ततः शिरसि तारभित्युक्तं, शिरसश्च प्रतिनिवृत्तः सन् स्वरः कण्ठे घुलति घुलंश्चातिमधुरो भवति ततः कण्ठे वितारभित्युक्तं तिविहंतिसमयेरेयगरद्यमिति, 'गुजावंकुहरोवगृहं' गुञ्जनं गुञ्जा गुञ्जाप्रधानानि यानि अवक्राणि—शब्दमार्गप्रतिकूलानि कुहराणि तेषूपगृहं गुञ्जाऽवक्रकहरोपगृहं, किमुक्तं भवति ? —तेषां देवकुमाराणां देवकुमारिकाणां च तस्मिन्नप्रेक्षागृहमण्डपे गायतांगीतं तेषुप्रेक्षागृहमण्डपसक्तेष्वन्येषु च कुहरेषु स्वानुरूपाणि प्रतिशब्दसहस्राण्युत्पापयक्तते इति, 'रत्तमि'ति रक्तं इह यत् येगरागानुरक्तेन गीतं गीयते तत् रक्तमिति तद्विदा प्रसिद्धां, 'तिङ्गाणकरणसुध्य'मिति त्रीणि स्थानानि—उरःप्रभृतीनि तेषु करणेन—क्रियया शुद्धं व्रिस्थानकरणशुद्धं, तथ्या—उरःशुद्धं कण्ठशुद्धं शिरोविशुद्धं च, तत्र यदि उरसि स्वरः स्वभूमिकानुसारेण विशालो भवति ततु उरोविशुद्धं स एव यदि कण्ठे वर्तितो भवति अस्फुटितश्च ततः कण्ठविशुद्धं यदि पुनः शिरः प्राप्तः सन् सानुनासिको भवति ततः शिरोविशुद्धं, यदि वा यत उरःकण्ठशिरोभिश्चेष्वाणा अव्याकुलितैर्विशुद्धैर्गीयते ततु उरःकण्ठशिरोविशुद्धत्वात्रिस्थानकरणविशुद्धं, तथा सकुहरो गुञ्जन् यो वंशो येव तन्नीतलताललयग्रहास्तेषु सुहु—अतिशयेन सञ्चयुक्तां सकुहरगुञ्जदंश-तन्नीतलताललयग्रहसुसम्प्रयुक्तं, किमुक्तं भवति ?

सकुहरे वंशे गुञ्जति तन्यां च वाघमानायां यदंशतन्नीत्वरेणाविरुद्धं तत् सकुहरगुञ्जदंश-तन्नीसुसम्प्रयुक्तं, तथा परस्परहत्तहस्तलस्वरानुवरतिं यत् यत् तत्त्वसुसम्प्रयुक्तं, यत् मुरजकंशिकादीनामातोद्यानामहतानां यो ध्वनि पादोत्क्षेपो यश्च नृत्यतां नर्तिकापादोत्क्षेपस्तेन समं तत् तालसुसम्प्रयुक्तं, तथा शङ्खमयो दारूमयोदन्मयो वा योऽङ्गुलिकोशिकस्तेनाहतायास्तन्नयाः

स्वप्रकारो लयस्तमनुसरन् गेयलयसुसम्ब्रयुक्त, तथाथः प्रथमं वंशतन्त्रयादिभि स्वरो गृहीतस्त-
नमार्णानुसारि ग्रहसुसम्ब्रयुक्तं, तथा 'महुरि' ति मधुरस्वरेण गीयमानं, मधुरं कोकिलारुतवत्,
तथा 'समभि' ति तलदंशस्वरादिसमनुगतं समं 'सललिय' ति यत्स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव
तत् सहललिरेष-हलतेरपद्मतेरि इति सललिय, यदिदा इति यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्दस्पर्शनमतीव
सुक्ष्मपुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत्सललितमिति, अत एव मनोहरं, पुनः कथम्भूत-
मित्याह—'मउरिभितपदसञ्चारं' तत्र मृदुमृदुनास्वरेण युक्तो न निष्ठुरेण तथा यत्र स्वरोऽक्षरेषु
घोलनास्वरविशेषेषु च सञ्चरन् रक्षतीव प्रतिभासते(स)पदसञ्चारो रिभित उच्यते ।

मृदुरिभितः पदेषु गेयनिबद्धेषु संचारो यत्र गेये तन्मृदुरिभितपदसञ्चारं, तथा 'सुरइ' इति
शोभना रतिर्यस्मिन् श्रोतुणां ततः सुरति तथा शोभना नतिनामोऽवसानो यस्मिन् तत् सुनति
तथा वरं-प्रधानं चारु-विशिष्टचक्रिमोपेतं रूपं-स्वरूपं यस्य तद्वचारुरूपं दिव्यं प्रधानं नृतसञ्जं
गेयं प्रगीता अप्यभवन्, 'किं ते' इत्यादि, किञ्चते देवकुमारा देवकुमारिकाद्य प्रगीतवत्तः प्रनर्ति-
तवन्तश्च 'उद्धुमंताणं संखाणमि' त्यादि, अत्र छर्वत्रापि षष्ठी सप्तम्यर्थे, ततोऽयमर्थो—यथा-
योगपुद्व्याममानादिषु शङ्खादिषु, इह शङ्खशङ्खशङ्खिकाखभुहीपेया पिरिपिरिकाणां वान्मुद्धयानमिति
प्रसिद्धं, प्रणवपटहानामामोटनं भंभाहोरभाणामास्फालनं भेरीशङ्खरीदुन्दुभीनां ताडनं
मुरजमृदकानन्दीमृदङ्गानामालपनं ।

आलिङ्गकुसुम्बगोमुखीपर्दलानामुत्तालनं दीणाविपञ्चीवल्लकीनां मूर्च्छनं आमरीषड-
आमरीपरिवादनीनां स्यन्दनं वध्वासा (वव्वीसा) सुघोषनन्दियोषाणां सारणं महतीकच्छपीचित्र-
दीणानां कुहनं आमोदङ्गज्ञानकुलानामामोटनं तुम्बतूणदीणानां स्पर्शनं मुकुन्दहुकुका-
विधिकाकडवानां मूर्च्छनं करटाङ्गिडिमकिणिककडवानां वादनं दर्दरदहरिकाकुसुम्ब-
रुकलसिकामुकुकानामुत्ताडनं तलतालकंतालानामाताडनं रिङ्गिसिकालतिकामकरिकाशिशुमारि-
काणां घट्टनं वंशवेणुवालीपिरलीपिरलीवध्यगानां फुकनमतउक्तं 'उद्धुमंताणं संखाण' मित्यादि,
'तए णं से दिव्ये गीए' इत्यादि, यत एवं प्रगीतवन्त इत्यादि, ततो णमिति पूर्ववत् तदिव्यं गीतं
दिव्यं वादितं दिव्यं नृतमभवदितियोगः, दिव्यं नाम प्रधानं, 'एवमञ्चुए गीए' इत्यादि, 'अञ्चुए
गीए अञ्चुए वाह्ये अञ्चुए नहे' अद्भुतं—आश्चर्यकारि 'सिंगारे वाइए सिंगारे नहे' सिंगारं—शङ्खारं
शङ्खारसोपेतत्वात् ।

अथवा शङ्खारंनामलङ्कृतमुच्यते, तत्र यदन्यान्यविशेषकरमेनालङ्कृतमिव गीतं वादनं
नृतं वाततशङ्खारमिति, 'उरले गीए उरले वाइए उरले नहे' उदारं—स्कारं परिपूर्णगुणोपेतत्वात्,
नतु कथिदपि हीनं, 'मणुण्णो गीए भणुण्णो वाइए मणुन्ने नहे' मनोङ्गं—मनोऽनुकूलं द्रष्टणां श्रोतुणां
च मनोनिवृतिकरमिति भावः, तद्य मनोनिवृतिकरत्वं सामान्यतोऽपि स्यात् अतः प्रकर्षविशेष-
प्रतिपानार्थमाह—'मनहर' इति, 'मनहरे गीए मनहरे वाह्ये मनहरे नहे' मनो हरति—आस्वशं
नवति तद्विदामप्यतिव्यक्तारकारितयेति मनोहरम्, एतदेवाह—'उपिअलभूते' उपिंजलम्—
आकुलकं उत्पिअलभूते आकुलके भूते, किमुक्तं भवति ।

महर्द्विकदेवानामप्यतिशायितया परमक्षोभोत्पादकत्वेन सकलदेवासुरमनुजसपुहवि-
ताक्षेपकारीति, 'कहकहभूते' इति कहकहेत्यनुकरणं, कहकहेति भूतं—प्राप्तं कहकहभूतं, किमुक्तं

भवति ? निरन्तरं तद्विदेषदर्शनतः समुच्छलितप्रमोदभरपरवशसकलदिक्खकवालवत्तिप्रिक्क-
जनकृतप्रशंसावचनबोलकोलाहलव्याकुलीभूताभिति, अत एव दिव्यं देवरमणमपि देवानामपि
रमणं-क्रीडनं प्रवृत्तमभृत् । 'तए णं ते बहवे दुवकुमारा य' इत्थादि, ततस्ते बहवो देवकुमारा
देवकुमारिकाश्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुरतो गौतमादिश्रमणानां स्वस्तिकश्रीवत्सनन्धाय-
वर्तवर्द्धमानकभद्रासनकलशमत्स्यदर्पणरूपाणामष्टानां मङ्गलकानां भक्त्या-विच्छित्या
दित्रम्—आलेखनमाकारभिधानं वायस्मिन् स स्वस्तिकश्रीवत्सनन्धावर्तवर्द्धमानकभद्रासनकल-
शमत्स्यदर्पणमङ्गलभक्तिचित्रः ।

एवं सर्वत्रापि व्युत्पत्तिमात्रं यथायोगं परिभावनीयं, सन्यामावना तु कर्तुं न शक्यते,
यतोऽमीषां नाट्यविधीनां सम्यक् स्वरूपप्रतिपादनं पूर्वान्तर्गते नाट्यविधिप्राभृते, तद्देवानां
व्यवच्छिन्नभिति प्रथमं दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयति,

मू. (२४) तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य सममेव समोसरणं करेति २ ता
तं चेव भाणियव्यं जाव दिव्ये देवरमणे पवतेयाविहोत्था, तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ
य समणस्स भगवओ महावीरत्स आवडपञ्चावडसोऽदेवसोऽत्येयसोवत्योऽ- पूतमाणग-
मच्छंडमगरंडजारामाराफुलावलिपउमपत्तसागरतरंगवसंतलतापउमलय भत्तिवित्तं नाम दिव्यं
नद्विहिं उवदंसेति ।

एवं च एकोक्तियाए नद्विहीए समोसरणादीया एसावत्तव्याजाव दिव्ये देवरमणे पवतेयि
याविहोत्था । तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारियाओ य समणस्स भगवतो महावीरस्स
ईहामिहउसभतुरगनरमगरविहगवालगाकिंनरुरुसरभयमरकुंजरवमलयपउमलयभत्तिवित्तं नामं
दिव्यं नद्विहिं उवदंसेति ३ ।

—एगतो वक्तं दुहओ वक्तं (एगतो खुहं दुहओ खुहं) एगो चक्कवालं दुहओ चक्कवालं
चक्कद्वचक्कवालं ४ नामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसंति घंदावलिपविभत्तिं च बलियावलिपविभत्तिं च
हंसावलिपविभत्तिं च सूरावलिपविभत्तिं च एगावलिपविभत्तिं तारावलिपविभत्तिं च मुत्तावलि-
पविभत्तिं च कणगावलिपविभत्तिं च रयणावलिपविभत्तिं च णामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसेति ५ ।

—घंदुगमनपविभत्तिं सुरुग्गमणपविभत्तिं च उग्गमनुग्गमणपविभत्तिं च नामं दिव्यं नद्विहिं
उवदंसेति ६ घंदागमणपविभत्तिं च सूरागमणपविभत्तिं च आगमनागमनपविभत्तिं च नामं दिव्यं
नद्विहिं उवदंसंति ७ घंदावरणपविभत्तिं च सूरावरणपविभत्तिं च नामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसेति ८ ।

—घंदत्यमनपविभत्तिं च सूरत्यमणपविभत्तिं च अत्यमणउत्यमणपविभत्तिं नाम दिव्यं नद्विहिं
उवदंसंति ९ घंदमंडलपविभत्तिं च सूरमंडलपविभत्तिं च नागमंडलपविभत्तिं च जक्खमंडल-
पविभत्तिं च भूतमंडलपविभत्तिं च (रक्खस० महोरग० गंधव्य० मंडलपविभत्तिं च) मंडलपविभत्तिं
माणं दिव्यं नद्विहिं उवदंसेति १० उसभललियवक्तं सीहललियवक्तं हयविलंबियं गयविलंबियं
मतहयविलसियं भत्तगयविलसियं दुयविलंयं नामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसंति ११ ।

—सागरपविभत्तिं च नागरपविभत्तिं च सागरनागरपविभत्तिं च नामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसंति
१२ नद्यापविभत्तिं च चंपापविभत्तिं च नदाचंपापविभत्तिं च नामं दिव्यं नद्विहिं १३ मच्छंडा-
पविभत्तिं च मयरंडापविभत्तिं च जारापविभत्तिं च मारापविभत्तिं च मच्छंडामयरंडाजारामारपविभत्तिं

च नामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसेति १४ कत्तिककारपविभति च खतिखकारपविभति च गति-
गकारपविभति च धतिघकारपविभति च डतिङ्कारपविभति च ककारखकारगकारघ-
कारडकारपविभति च नामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसेति १५ ।

—एवं दकारवग्गोवि १६ टकारवग्गोवि १७ तकारवग्गोवि १८ पकारवग्गोवि १९
असयपल्लवपविभति च अंबपल्लवपविभति च जंशुपल्लवपविभति च कोसंबपल्लवपविभिं च
पल्लव २ पविभति च नामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसेति २० पउमलयापविभति च जाव सामलयाप-
विभति च लयालयापविभति च नामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसेति २१ ।

—दुयनामं नद्विहिं उवदंसेति २२ विलंवियं नामं नद्विहिं २३ दुपिलंवियं नामं नद्विहिं
२४ अंचियं २५ रिभियं २६ अंचियरिभियं २७ आरभङ् २८ भसोलं २९ आरभङ्भसोलं ३०
उप्यनिवयपत्तं संकुवियं पत्तारियरया इडपत्तमंथासंकुवियं नद्विहिं उवदंसेति ३१ ।

—तए णं ते बहवे देवकुमाराय देवकुमारीयाओय समामेव समोसरणं करेति जाव दिव्ये
देवरमणे पवत्ते यावि होत्या तए णं ते बहवे दुवकुमाराय देवकुमारीओय समणस्स भगवओ
महावीरस्स पुव्वभवचरियनिबद्धं च (देवलोयचरियनिबद्धं च) घवणचरियनिबद्धं च संहरण-
चरियनिबद्धं च जमणचरियनिबद्धं च अभिसेअचरियनिबद्धं च बालभावथरियनिबद्धं च
जोव्वणचरियनिबद्धं च कामभोगचरियनिबद्धं च निक्खमणचरियनिबद्धं च तदवरणचरियनिबद्धं
च (नाणुप्पावथरियनिबद्धं च) तित्यपवत्तणचरियनिव्वारीनिव्वाणचरियनिबद्धं च घरिमघरिय-
नि�बद्धं च नामं दिव्यं नद्विहिं उवदंसेति ३२ ।

तए णं ते बहवे देवकुमाराय देवकुमारीयाओय चउव्विहं वाइतं वाएंति, तंजहा—ततं
विततं घणं मुसिरं, तए णं ते बहवे देवकुमाराय देवकुमारीओय घउव्विहं गेयं गायंति, तंजहा—
उक्खितं पायतं मंदायं रोइयावसाणं च ।

तए णं ते बहवे देवकुमाराय देवकुमारियाओय घउव्विहं नद्विहिं उवदंसेति, तंजहा-
अंचियं रिभियं आरभङ्भसोलं च, तए णं ते बहवे देवकुमाराय देवकुमारियाओय घउव्विहं
अभिनयं अभिनयेति, तंजहा—दिङ्गंतियं पाडितियं समांतोवणिवाइयं अंतोमञ्जावसाणियं ।

तए णं ते बहवे देवकुमाराय देवकुमारियाओय गोयमादियाणं समणाणं निगगंथाणं
दिव्यं देविदिंद दिव्यं देवजुत्ति दिव्यं देवाणुभागं दिव्यं बत्तीसइबद्धं नाउयं उवदंसिता समणं
मगवं महावीरं तिखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ २ ता वंदंति नमंसंति चंविता नमंसिता जेणेव
सुरियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति तेणेव उवागच्छिता सुरियाभं देवं करयलपरिग्याहियं सिरसावत्तं
मत्थए अंजलिं कहु जएणं वद्वावेति २ ता एवमाणस्तियं पञ्चप्पिण्ठति ।

बृ. ततो द्वितीयं नाट्यविधिमुपदशीयितुकामा भ्रौोऽपि प्रागुकक्षाप्रकारेण समकं
समवसरणादिकं कुर्वन्ति, तथा चाह—‘तए णं ते बहवे देवकुमाराय देवकुमारीओय समकमेव
समोसरणं करेति’ इत्यादिप्रागुकं तदेव तावद्वक्तव्यं याथत् ‘दिव्ये देवरमणे पयतेयावि हेत्था’ इति ।

‘तए णमि’त्यादि, ततस्ते बहवो देवकुमारादेवकुमारिकाश्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य
पुरतो गौतमादीनां श्रमणानां आवर्त्तप्रत्यावर्त्तश्रेणिप्रश्रेणिस्वरितकपुष्पमाणवकवर्द्धमान-
कमत्थाङ्कमकराण्डकजारमारपुष्पावलिपद्यपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलापचलताभक्तियित्रं नाम

द्वितीयं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति २ ।

तदनन्तरं तृतीयं नाट्यविधिमुपदर्शयितु भूयस्तथैव समवसरणादिकं कुर्वन्ति, एवं समवसरणादिकणविधिरेकैकस्मिन्नाट्यविधी प्रत्येकं २ तावद्वक्ताव्यो यावद्वेवरमणे पवते यावि त्या इति तत् ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुद्धसरभचमरकुअरबनलता-पद्मलताभक्तिचित्रं ना तृतीयं दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ३, तदनन्तरं भूयोऽपि समवसरणादिविधिकरणानन्तरमेकतो चक्रं—एकतश्चक्रवालं द्विधातश्चक्रवालं चक्राद्युचक्रवालं नाम चतुर्थं दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ४।

तरप्तवालमुक्तविद्युत्तरं चन्द्रालिपेष्विभित्ति सूर्याविभित्तिमविभित्ति वलयावलिप्रविभित्ति हंसावलिप्रविभित्ति एकावलिप्रविभित्ति तारावलिप्रविभित्ति मुक्तावलिप्रविभित्ति कनकावलिप्रविभित्ति रत्नावलिप्रविभित्तियभिनयात्मकमावलिप्रविभित्ति नाम पञ्चमं नाट्यविधि-मुपदर्शयन्ति ५ तदनन्तरमुक्तक्रमेण चन्द्रोदगमप्रविभित्तिसूर्योदगमप्रविभित्तियुक्तमुदगमनोदगमनप्रविभित्तिनामष्ठंनाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ६ ज्ञात् उक्तप्रकारेण चन्द्रगमनप्रविभित्तिसूर्यगमनप्रविभित्तियुक्तमावरणप्रविभित्तितनामकमष्ठमं नाट्यविधि ८ ।

तत उक्तक्रमेणैव चन्द्रास्तमयनप्रविभक्तिसूर्यस्तमयनप्रविभक्तियुक्तमस्तमयन-
प्रविभक्तिनामकं नवमं नाट्यविधि ९ तत उक्तप्रकारैण चन्द्रमण्डलप्रविभक्तिसूर्यमण्ड-
लप्रविभक्तिनागमण्डलप्रविभक्तियक्षमण्डलप्रविभक्ति भूतमण्डलप्रविभक्तियुक्तं मण्डल-
प्रविभक्तिनामंकं दशमं दिव्यं नाट्यविधि १० तदनन्तरं उक्तक्रमेण ऋषभमण्डलप्रविभक्ति -
सिंहमण्डलप्रविभक्तिहयविलम्बितगजविलम्बितहयविलसितगजविलसितमत्तहयविलसितमत्तगजविल
सितमत्तहयविलवितमत्तगजविलवितं विलविताभिनयं द्वृतविलम्बितं नाम एकादशं नाट्यविधि
११ तदनन्तरं सागरप्रविभक्तिनागरप्रविभक्तिअभिनयात्मकं सागरनागप्रविभक्तिनाम द्वादशं
नाट्यविधि १३ ।

ततो नन्दाप्रविभक्ति च अप्रविभक्तयात्मकं नन्दाचश्चाप्रिभक्तिनाम ब्रथोदशं नाट्यविधि १३ ततो मत्स्याण्डकप्रविभक्तिमकराण्डकप्रविभक्तिजारप्रविभक्तिमारप्रविभक्तियुक्त मत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारप्रविभक्तिनाम चतुर्दशं नाट्यविधि १४ तदनन्तरं क्रमेण क इति ककारप्रविभक्ति, ख इति खकारप्रवि० ग इति गकारप्र० घ इति घकारप्र० छ इति छकार-प्रविभक्तिरित्येवं क्रमभाविककारादिप्रविभक्तिअभिनयात्मकं ककारखकारगकारघकार-ङकारप्रविभक्तिनामकं पञ्चदशं दिव्यं नाट्यविधि १५ ।

एवं चक्कारछक्कारजक्कारझक्कारप्रविभक्तिक नामकं षोडशं दिव्यं नाट्यविधि १६ टक्कारठक्कारडक्कारढक्कारणकाप्रविभित्तिनमकं सप्तदशं दिव्यं नाट्यविधि १७ तकारथक्कार-कारथक्कारनकारप्रविभक्तिनामकं अष्टादशं नाट्यविधि १८ पकारफक्कारवक्कारभक्कार-प्रविभक्तिनामकमेकनोविंशतितमं दिव्यं नाट्यविधि १९ ततोऽशोकपल्लवप्रविभक्त्याप्रप-ल्लवप्रविभक्तिजन्मूपल्लवप्रविभक्ति कोशम्बपल्लवप्रतिभक्त्यभिनयात्मकं पल्लवप्रविभक्ति नामकं विंशतीतमं दिव्यं नाट्यविधि २० । तदनन्तरं पचलताप्रविभक्तिनागलताप्रविभक्ति अशोक-लताप्रविभक्ति द्यम्पकलताप्रविभक्तिचूलताप्रिविभक्तिनामकमेकविंशतितमं दिव्यं नाट्यविधि

२९ तदनन्तरं द्रुतं नाम द्वाविंशतितमं २५ रिभितं नाम षड्हिंवशतितमं २६ अङ्गितरिभितनाम सप्तविंशतितमं २७ आरभटे नाम अष्टाविंसतितमं २८ भसोलं नाम एकोनत्रिशति(त)मं २९ आरम्भभसोलं नाम त्रिंसत्तमं ३० तदनन्तरमुत्पातिपातप्रसक्तं सङ्कुचितप्रसारितरेवकरचितं भ्रान्तसम्भ्रान्तं नाम एकत्रिंशत्तमं दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ३१ ।

तदनन्तरं च श्रमणस्य भगवतो महावीर्यं चरमपूर्वमनुष्यमवधरमच्यवनचरमगर्भसंहरणच-रभरतक्षेत्रावसर्पिणीतीर्थकरजन्माभिषेकचरमवालभाचरमयीवनचरमकामभोगचरमनिष्कमण-यमतपश्चरणचरमज्ञानोत्पादयरमतीरथप्रवर्तनचरमपरिनिर्णनिवद्धं चरमनिवद्धं नाम द्वाविंशत्तमं दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति ३२ ।

तदनन्तरं बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च नाट्यविधिपरिसमाप्तिमङ्गलभूतं चतुर्विधं वादित्रं वादयन्ति, तदथा—ततं—मृदङ्गपङ्कहादि विततं—बीणादि धनं—कंसिकादि सुषिरं—शङ्ककाहलादि, तदनन्तरं चतुर्विधं गीतं गायन्ति, तदथा—उत्क्षितं प्रथमतः समारभ्यमाणं पादान्तं पादवृद्धं वृद्धादिचतुर्भागस्तपपादवृद्धमितिभावः, ‘मन्दाय’ मिति प्रथमागे मूर्च्छनादिगुणपेततया मन्दं मन्दं घोलनात्मकं रोचितावसानमिति—रोचितं यथोक्तलक्षणोपेततया भावितं सत्यापिताभितियावत् अवसानं यस्य तदोचितावसानं ।

‘तए ण’मित्यादि, ततश्चतुर्विधं नर्तनविधिमुपदर्शयन्ति, तदथा—‘अङ्गित’मित्यादि, ‘तएण’मित्यादि, ततश्चतुर्विधमाभिनयमभिनयन्ति, तदथा—दार्ढीन्तिकं प्रात्यन्तिकं सामान्यतो विनिपातं लोकमध्यावसानिकमिति, एते नर्तनविधयोऽभिनयविधयश्च नाट्यकुशलेभ्यो वेदितव्याः ‘तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारीओ’ इत्यादि उपसंहारसूत्रं सुगमं ।

मू. (२६) तएणं से सूरियाभे देवेतं दिव्यं देविहिं दिव्यं देवजुइं दिव्यं देवानुभावं पडिसाहरइ पडिसाहरेता खणेण जाते एगभूए तए णं से सूरियाभे देवे समणं भगवं महावीरं तिक्खुतो आयाहिणपयाहिणं करेइ बंदति नमंसति बंदिता नमंसिता नियगपरिवालसङ्खि संपरिवुडे तमेव दिव्यं जाणविमाणं दुरुहति जामेव दिसि पाउब्यऊयआ तामेव दिसि पडिगया ।

मू. नवरं ‘एगमूए’ इति एकभूतः अनेकीमूर्यैकत्वं प्राप्त इत्यर्थः, ‘नियगपरिवाल सङ्खि संपरिवुडे’ इति, निजकपरिवारेण सार्वं संपरिवृतः ।

मू. (२६) भंतेति स्यवं गोयसे समणं भगवं महावीरं बंदति नमंसति २ एवं वयासी—सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स एसा दिव्या देविहिं दिव्या देवजुत्ती दिव्ये देवानुभावे कहिं गते कहिं अनुप विडे ?, गो० ! सरीरं गते सरीरं अनुपविडे ।

से केणद्वेणं भंते ! एवं दुष्कइ ?—सरीरं गते सरीरं अनुपविडे ?, गो० ! से जहानामए कूडागारसाला सिया दुहतो लिता दुहतो युत्ता युत्तदुवारा नियाया निवायगंभीरा, तीसे णं कूडागारसालाते अदूरसामते एत्य णं महेगे जनसमूहे विडुति, ।

तए णं से जनसमूहे एगं भर्ह अब्यवद्वलगं वा वासवद्वलगं वा महावायं वा इज्जमाणं पासति २ त्तातं कूडागारसालं अंतो अनुपविसिता णं विडुइ, से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं दुष्काति—सरीरं अनुपविडे ।

मू. मदन्तेत्याभन्नणपुरस्सरं भगवान् गीतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं बदन्ते नमस्यति

बन्दित्वा नमस्यित्वा 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेणावादीत्, पुस्तकान्तरे त्विदं वाचनान्तरं इत्यते, तेण कालेण तेण समएण समणस्स भगवतो महावीरस्स जिह्वे अंतेवासी' इत्यादि, अस्य व्याख्या-तस्मिन् काले तस्मिन् समये एंशब्दो वाक्यालङ्घार्थं, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'ज्येष्ठ' इति प्रथमोऽन्तेवासी-शिष्यः, अनेन पदद्वयेन तस्य सकलसङ्काधिपतित्वमादेयति, इन्द्रभूतिरिति मातापितृकृतं नामधेयं नामेतिप्राकृतत्वात् विभक्तिपरिणामेन नामेति द्रष्टव्यं, एवमन्यत्रापि यथायोगं मावनीयम्, अन्तेवासी च किल विवक्षायां श्रावकोऽपि स्यादतस्तदाशङ्काव्यवच्छेदार्थमाह

'अनगारः' न विद्यते अगार-गृहमस्येत्यनगारः, अयं च विगीतगोत्रोऽपि सम्भाव्येतात् आह-गीतमो गोत्रेण गीतमाङ्गयगोत्रसमन्वित इत्यर्थ, अयं च तत्कालेचितदेहपरिमाणापेक्षया चूनाधिकदेहोऽपि स्यादत् आह-सप्तोत्सेधः-सप्तहस्त प्रमाणशारीरोच्छायः, अयं चेत्यमूलो लक्षणहीनोऽपि शङ्कयेतातस्तदाशङ्कापनोदार्थमाह-‘समचउरंसंठाणसंठिए’इति, सप्ताः-शरीरलक्षणशास्त्रोक्तप्रमाणाविसंवादिन्यश्चतस्त्रोऽप्ययो यस्य तत् समचतुरस्त्र अस्यस्त्विह चतुर्दिविभागोपलक्षिताः शरीरावयवा द्रष्टव्याः।

अन्ये त्वाहुः-सप्ता-अन्यूनाधिकाश्चतस्त्रोऽप्यप्ययो तत्र तत् समचतुरस्त्र तद्वत् तत् संस्थानं च, संस्थानम्-आकारः तद्वा, वामदक्षिणजान्वोरन्तरं आसनस्य ललाटोपरिभागस्य चान्तरं वामस्कन्धस्य दक्षिणजानुनश्चान्तरमिति, अपरे त्वाहुः-विस्तारोत्सेधयोः समत्वात् समचतुरस्त्र तद्वत् तत्संस्थानं च २, संस्थानम्-आकारस्तेन संस्थितो-व्यवस्थितो यः स तथा 'जावउड्हाए उड्हेइ' इति यावत्करणात् 'चञ्चरिसहसंघयणे कणगपुलगनिघसपम्हगोरे उग्गतवेदिततवेमहातवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबंभचेरवासी उच्छृङ्खलसरीसे संखितविपुलतेयलेसे चउदसपुच्ची चउनाणोवए सब्बकड्हारसञ्चिवाई समणस्स भगवतो महावीरस्स अदूरसामन्ते उहुंजाणु अहोसिरे क्षाणकोड्होवगए संजमेण तवसा अप्याणं भावेमाणे विहरइ।

तए पं से भगवं गोयमे जायसहे जायसंसए जायकोउहळे उप्पत्रसङ्घेऽ उप्पत्रसङ्सए उप्पत्रकोउहळे संजायसहे संजायसंसए संजायकोउहल्ले समुप्पन्नसहे समुप्पन्नसंसए समुप्पन्नकोउहळे उड्हाए उड्हेइ' इति द्रष्टव्यं, तत्र नाराचमुभयतो मर्कटवन्यः कळषभस्तदुपरि वेष्टनपङ्गः कीलिका अस्थित्रयस्यापि भेदकमस्थि एवं पं संहननं यस्य स तथा, तता कनकस्य- सुवर्णर्णस्य यः पुलको-लवस्तस्य यो निकपः-कषपङ्कके रैखारूपस्तथा पश्चग्रहणेन पश्चकेस- राण्युच्चन्ते अवयवे समुदायोपचारात् यथा देवदत्तस्य हस्ताग्रस्त्रोऽवयवोऽपि देवदत्तः, तथा च देवदत्तस्य हस्ताग्रं स्थृता लोकोवदति-स्पृष्टे यथा देवदत्त इति ।

कनकपुलकनिकषवत् पश्चवस्त्र यो गौरः स कनकपुलकनिकषपश्चगौर, अथवा कनकस्य यः पुलको-द्रवले सति विन्दुस्य निकषो वर्णतः सद्धः कनकपुलकनिकपः, तथा पश्चवत्-पश्चकेसरवत् यो गौरः स पश्चगौरः, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयसमासः, अयं च विशिष्टचरणर-हितोऽपि शङ्कयेत तत आह-‘उग्गतवे’ इति, उग्रम्-अधृत्यं तपः-अनशनादि यस्य स तथा, यदन्येन प्राकृतेन पुंसा न शक्यते चिन्तयितुमपि मनस तद्विधेन तपसा युक्त इत्यर्थ, तथा दीप्तं-जाज्वल्यमान दहन इव कर्मवनगहनदहनसमर्थतया ज्वलितं तपो-धर्मध्यानादि यस्य स तथा, ‘तत्तदेव’ इति तसं तपो येन स तपसाः, एवं हि तेन तपस्तां येन सर्वाण्यपि अशुभानि कर्मणि

भस्मसात् कृतानीति 'महात्मे' इति महान्—प्रशस्तमार्शसादोषरदितत्वात् तपो यस्य स महातपः, तथा 'उरहाले' इति, उदारः—प्रधानः अथवा उरालो—भीष्मः उग्रादिविशिष्टतपः करणतः पाश्वस्था-नामल्पसत्त्वानामतिप्रभानक इति भावः ।

तथा धोरो—निर्धृणः परीषेन्द्रियादिरुगणविनाशनमधिकृत्य निर्दय इतियावत्, तथा धोरा—अन्यैर्दुरनुचरा गुणा मूलगुणादयो यस्य स धोरगुणः, तथा धोरस्तपोभिस्तपस्वी धोरतपस्वी, 'धोरबंभद्येवासी' इति धोर—दारुणमल्पसत्त्वैर्दुरनुचरत्वात् ब्रह्मघर्थं यत् तत्र वस्तुं शीलं यस्य स तथा, 'उच्छूदसरीरे' इति उच्छूदम्—उज्जितमिवोज्जितं संस्कारपरित्यागात् शरीरं येन स उच्छूदशरीरः, 'संखितविउलतेउलेसे' इति संदिक्षसा—शरीरान्तर्गतत्वेन हस्ततां गता विपुला—विस्तीर्णा अनेकयोजनप्रभाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेश्या—विशिष्टतपोजन्य-लब्धिविशेषप्रभवा तेजोज्याला यस्य स तथा, 'चउदसपूर्वी' इति चतुर्दश पूर्वाणि विद्यन्ते यस्य तेनैव तेषां रचितत्वात् असी चतुर्दशपूर्वी, अनेन तस्य श्रुतकेवलितामाह, स धावधिज्ञाना-विविकलोऽपि स्यादत आह—

'चउनाणोवगए' मतिश्रुतावधिमनः पर्यायज्ञानवतुष्यसमन्वितः, उक्तविशेषणद्वय-युक्त्योऽपि कक्षित्र समग्रश्रुतविषयव्यापिज्ञानो भवति चतुर्दशपूर्वविदामपि वटस्थानपतितत्वेन श्रवणादत आह—'सर्वाक्षरसत्रिपाती' अक्षराणां सत्रिपाताः—संयोगः अक्षरसत्रिपाताः सर्वे च ते अक्षरसत्रिपाताश्च सर्वाक्षरसत्रिपातास्ते यस्य झेयाः स तथा, किमुक्तं भवति?—या काचित् जगति पदानुपूर्वी वाक्यानुपूर्वी वा संभवति ताः सर्वा अपि जानातीति, एवं गुणविशिष्टो मगवान् विनयराशिरिव साक्षादितिकृत्वाशिष्टारत्वाच्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यादूरसामन्तेविहरतीति योगः, तत् दूरं—विष्कृष्टं सामन्तं—सत्रिकृष्टं तत्रतिषेधाददूरसामन्तं ततो नातिदूरे नातिनिकटे इत्यर्थः, किंविशिष्टः सन् तत्र विहरतीत्यत आह—

'ऊइंदंजाण अहोसिरे' ऊर्ध्वं जानुनी यस्यासावूर्ध्वजानुः अथः शिरा नोर्ध्वं तिर्यग्वा विक्षिप्तस्थिति किन्तु नियतशूभागनियमितधृष्टिरित्यर्थः, 'ज्ञाणकोट्टोवगए' इति ध्यानं—धर्मध्यानं शुक्लध्यानं य तदेव कोषः कुशूलो ध्यानकोषस्तमुपगतो ध्यानकोषपगतो, यथा हि कोषके धान्यं प्रक्षिप्तस्थिप्रसृतं भवति एवं मगवानपि ध्यानतोऽविग्रकीर्णेन्द्रियान्तःकरणवृत्तिरित्यर्थः, 'संयमेन' पञ्चाश्रवनिरोदिलक्षणेन तपसा अनशनादिना घशब्दोऽत्र समुद्धयार्थो लुप्तो प्रष्टव्यः, संयम-तपो ग्रहणमनयोः प्रधानमोक्षाङ्गताख्यापनार्थी, प्राधान्यं संयमस्य नवकर्मनुपादानहेतुत्वेन तपसश्च पुराणकर्मनिर्जराहेतुत्वेन, तथाहि—अभिनवकर्मनुपादानात् पुराणकर्मक्षणाद्य जायते सकलकर्मक्षयलक्षणो भोक्षस्ततो भवति संयमतपसोमौक्षं प्रति प्राधान्यमिति 'अप्याणं भावेमाणे विहरति' इति, आत्मानं वासयन् तिष्ठति ।

'तएण' मित्यादि, ततो ध्यानकोषोपगतविहरणादनन्तरं 'ण' मिति वाक्यालङ्कारे स मगवान् गीतमो 'जातसहे' इत्यादि, जातश्रव्यादिविशेषणविशिष्टः सन् उत्तिष्ठतीति योगः, तत्र जासा—प्रदृष्टा श्रद्धा—इच्छा वक्ष्यमाणार्थत्वावगमं प्रति यस्यासी जातश्रद्धः तथा जातः संशयो यस्य स जातसंशयः, संशयो नाम अनवधारितार्थी ज्ञानं, स चैव—इत्ते नामास्य दिव्या देवद्विविस्तृता अभवत् इदानीं सा क्र गतेति, तथा 'जायकुतूहले' इति जातं कुतूहलं यस्य स जातकुतूहलः, जातीत्सुक्ष्य

इत्यर्थः, तता कथमपुमधै भगवान् प्ररूपयिष्यति इति, तथा 'उपन्नसङ्केत' उत्पन्ना प्रागभूता सती भूता श्रद्धा यस्यासौ उत्पन्नश्रद्धः अथ जातश्रद्धा इत्येतदेवास्तु किमर्थमुत्पन्नश्रद्धा इति, प्रवृत्तश्रद्धलेनैवोत्पन्नश्रद्धत्वस्य लब्ध्यत्वा, न हिं अनुत्पन्ना श्रद्धा प्रवर्तते इति, अत्रोच्यते, हेतुलप्रदर्शनार्थं, तथाहि—

कथं प्रवृत्तश्रद्धः ?, उच्यते, यत उत्पन्नश्रद्धः, इति हेतुलप्रदर्शनं चोपपन्नं, तस्य काव्यालङ्घारत्वात् यथा 'प्रवृत्तदीपामप्रवृत्तभास्करां, प्रकाशचन्द्रां बुद्धुधे विभावती' मित्यादि, अत्र हि यद्यपि प्रवृत्तिदीपादित्वादेवाप्रवृत्त भास्करत्वमुपगतं तथाय प्रवृत्तभास्करत्वं प्रवृत्तदीपत्वादेहेतुत्योपन्यस्तमिति सम्यक्, 'उपन्नसहै उपन्नसंसर्ये' इति प्राग्वत, तथा 'संजायसहै इत्यादि पदषटकं प्राग्वत्, नवरमिह संशब्दः प्रकषणादिकचनो वेदितव्यः, 'उड्हाए उड्हेइ' ति उत्थानमुत्था-ऊर्ध्ववर्तनं तथा उत्तिष्ठति, इह 'उड्हेइ' इत्युक्ते क्रियारम्भमात्रमपि प्रतीयेत यथा वक्तुमुत्तिष्ठते ततस्तद्वयवच्छेदार्थमुत्थायेत्युक्तं उत्थया उत्थाय 'जेणेवे' त्वादि यस्मिन् दिग्भागे श्रमणो भगवान् भगवानीरो वर्तते 'तेणेवे' ति तस्मिन्ब्रेव दिग्भागे उपागच्छति, उपगत्य च श्रमणो त्रिकृत्वः—त्रिवारान् आदक्षिण-प्रदक्षिणीकरोति, आदक्षिणप्रदक्षिणीकृत्य च वन्दते नमस्थिति वन्दित्वा नमस्सियत्वा एवमवादीत्।

'सूरियाभस्तु भर्ते!' इत्यादि, 'कहिंगए' इति कर्तः ?, तत्र गमनमन्तरप्रवेशभावेऽपि दृष्टयथा भित्ती गतो धूलिरिति, एषोऽपि दिवयानुभावो यथेवं कवचित्प्रत्यासन्ने प्रदेशे गतः स्यात्ततो दृश्येत न चासौ दृश्यते, ततो भूयः पृच्छति—'कहं अणुपविष्टे' इति कानुप्रविष्टः ? क्वान्तर्लीन इति भावः ।

भगवानाह—गौतमः शरीरं गतः शरीरमनुप्रविष्टः पुनः पृच्छति—'से केणद्वेष' मित्यादि, अथ केनार्थेन केन हेतुना भदन्त ! एवमुच्यते—शरीरं गतः शरीरमनुप्रविष्ट ?, भगवानाह—गौतम 'से जहानामए' इत्यादि, कूटस्थेव-पर्वतशिखरस्थेवाकारो यस्याः सा कूटाकारा, यस्या उपरि आच्छादनं शिखराकारं सा कूटाकारोति भावः, कूटाकारा चासौ शाला च कूटाकारशाला, यदिवा कूटाकारेण शिखराकृत्योपलक्षिता शाला कूटाकारशाला स्थातु, 'दुहतो लित्ता' इति बहिरन्तश्च गोमयादिनालिपागुप्ता—बहिग्रकारावृत्तागुप्ताद्वारस्थगनात् यदिवा गुप्ता गुप्ताद्वारा—केषाच्छ्रित् द्वाराणां स्थगितत्वात् केषाच्छ्रित्वास्थगितत्वादिति निवित्ता—वायोरप्रवेशात् किल महद् गृहं निवातं प्रायो न भवति तत आह—निवातगम्भीरा—निवाता सती गम्भीरा निवातगम्भीरा, निवाता सती विशाला इत्यर्थः, ततस्तस्याः कूटाकारशालाया अदूरसामन्ते—नातिदूरे निकटे वा प्रदेशे महान् एकोऽन्यतरो जनसमूहस्तिष्ठति ।

स च एकं महतु अप्ररूपं बार्दलं अभ्रवार्दलं, दाराभिपातरहितं सम्भाव्यवर्षं बार्दलमित्यर्थः, वर्षप्रधानं बार्दलकं वर्षबार्दलकं वर्षं कुर्वन्तं बादलकं महावातं वा 'एञ्जमाण' मिति आयान्तं—आगच्छन्तं पश्यति, दृश्वा च तं 'कूडागारसालं' द्वितीया षष्ठ्यर्थं तस्याः कूटाकारशालाया अनन्तरं ततोऽनुप्रविश्यतिष्ठति, एवं सूर्याभस्यापि देवस्य सातताविशालादिव्यादेवर्थिर्दिव्यादेवत्युतिर्दिव्यो देवानुभावः शरीरमनुप्रविष्टः 'से केणद्वेष' मित्यादि, अनेन प्रकारेण गौतम ! एवमुच्यते—'सूरियाभस्तु' त्वादि, भूयो गौतमः पृच्छति—

मू. (२७) कहि ण मंते ! सूरियाभस्तु देवस्तु सूरिया नामं विमाने पश्नते ?, गौयमा !

जंबूद्धीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेण इमीसे रयणम्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्ञातो भूमिभागाती उहुं चंदिमसुरियगहगणक्खवत्रालवाणं बहूइं जोयणाइं बहूइं जोयणसयाइं बहूइं जोयणसहस्साइं बहूइं जोयणसयसहस्साइं बहुईओ जोयणकोडीओ बहुईओ जोयणसयसहस्साओडीओ उहुं दूरं वीतीवइता एत्य णं ।

सोहम्मे कप्पे नामं कप्पे पश्चते पाईणपडीणआयते उदीणदाहिणविच्छिणे अद्धचंद-संठाणसंठिते अष्टिमालिगारालित्तिष्ठामे उरांदेऊः लोहनक्केडाकोडीओ उरालत्तिक्खंभेण असंखेज्ञाओ जोयणकोडाकोडीओ परिक्खेवेण इत्य णं सोहम्माणं देवाणं बतीलं विमाणावास-सयसहस्साइं भवतंतीति मक्खायं, ते णं विमाणं सव्वरयणमया अच्छा जाव पडिल्लवा ।

तेसिणं विमाणाणं बहुमज्जदेसभाए पंच वडिंसया पं० तंजहा ९ असोगवडिंसते २ सत्तवन्नवडिंसते ३ चंपकवडिंसते ४ चूयवडिंसते ५ मञ्जे सोहम्मवडिंसते, ते णं वडिंसगा सव्वरयणमया अच्छा जाव पडिल्लवा, तस्स णं सोहम्मवडिंसगस्स महाविमानस्स पुरच्छिमेण तिरियमसंखेज्ञाइं जोयणसयसहस्साइं बीईवइता प्रत्य णं सूरियाभस्स देवस्स सूरियाभे नामं विमाणे पश्चते, अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेण गुणयालीसं च सयसहस्साइं बावज्जं च सहस्साइं अद्ध य अड्याले जोयणसते परिक्खेवेण, से णं एगेणं पागारेणं सव्वओ समंता संपरिषिते,

से णं पागारे तिन्नि जोयणसयाइं उहुं उच्चतेणं मूले एगं जोयणसयं विक्खंभेणं मञ्जे पश्चासं जोयणाइं विक्खंभेणं उथिं पणवीसं जोयणाइं विक्खंभेणं मूले विच्छिन्ने मञ्जे लंखिते उथिं तनुए गोपुच्छसंठाणसंठिए सव्वकणगामए अच्छे जाव पडिल्लवे, से णं पागारे नाना(मणि)विहपंचवत्रेहिं कविसीसएहिं उवसोभिते, तंजहा-किणहेहिं नीलेहिं लोहितेहिं हालिद्देहिं सुकिलेहिं कविसीसएहिं, ते णं कविसीसगा एगं जोयणं आयामेणं अद्धजोयणं विक्खंभेणं देसूणं जोयणं उहुं उच्चतेणं सव्वमणि(रयणा) मया अच्छा जाव पडिल्लवा ।

सूरियामस्स णं विमाणस्स एगमेगाए बाहाए दारसहस्सं र भवतीति मक्खायं, ते णं दारा पंचजोयणसयाइं उहुं उच्चतेणं अद्धाइज्ञाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं तावइयं चेव पदेसेणं सेया वरकणगथूभियागा ईहामियउसमतुरगणरमगतविहगवालगकिझररुरुसम्पवमर-कुंजरवणलय-पउमलयभत्तिचित्ता खंभुग्यववग्यवेक्किया परिगद्याभिगमा विआहरजमलजुयल-जंतजुतीपिव अद्धीतहस्समालिणीया स्वगसहस्सकलिया भिसमाणा भिब्मिसमाणा चक्खुलोयण-लेसा सुहफासा ससिरीयरुवा वझो दाराणं तेसिं होइ, तंजहा -

वइरामया निम्मा रिङ्गामया पइङ्गाणा वेहलियमया सूइखंपा जायरुवोवचियपवर-पंचवत्रमणिरयणकोहिमतला हंसगव्यमया एतुया गोभेज्ञमया इंदकीला लोहिंयवक्खमतीतो दारचेडीओ जोईरसमया उत्तरंगा लोहिंयवक्खमईओ सूर्द्धओ वयरामया संधीनानामणिमया समुग्णया वयरामया अगगला अगगलपासाया रय्यामया ओ आवत्तणपेढीया ओ अंकुतरपासगा निरंतरियघण-कवाडा भित्तीसु चेव मित्तिगुलिता छप्पमा तिन्नि होति गोमाणसिया तइया नानामणिरयण-वालस्वयगलोलहिअसालभंजियागा वयरामया कुरु रय्यामया उसेहा ।

सव्वतवणिज्ञमया उज्जोया नानामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहियकछपडिवंसगर-
ययभोमा अंकामया पक्खा पक्खवाहाओ जोइरसामया वंसा वंसकवेलुयाओ रयणामयाओ
पट्टियाओ जायलवमईओ ओहाडणीओ वइरामईओ उवरिपुच्छणाओ सव्वसेयरययामयाच्छायणे
अंकामया कणगकूडतवणिज्ञधूभियागा सेया संखतलविमलनिम्बलदधिधणगोखीर-
फेरययणिगरप्पगासा तिलगरयणछचंदविता नानामणिदामालंकिवा अंतो बहिं च सण्हा
तवणिज्ञवालुयापत्थडा सुहफासा सस्सिरीयरुवा पासाईया दरिशणिज्ञा अभिस्तवा पडिलवा ।

बृ. क्वसूर्याभस्य देवस्य सूर्याभं विमानं प्रज्ञासं ? , मगवानाह—गीतमः अस्मिन् जम्बूद्वीपे
यो मन्दरः पर्वतरतस्य दक्षिणतोऽस्या रलप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयात् सूर्यिभागादूर्ध्वर्व्व
चन्द्रसूर्यग्रहणगनक्षत्रतारारुपाणामापि पुरतो बहूनि योजनानि बहूनि योजनशतानि ततो बुद्ध्या
बहुबहुतरोत्पवनेन बहूनि योजनसह साप्येवमेव बहूनि योजनशतसहस्राणि एदामेव च
बहीर्योजनकोटीरमेव च बहीर्योजनकोटीकोटीरुद्धर्मदूरमुत्पलुत्य अत्र—सार्वजुप्रभाणेप्रदेशे सौधर्म्मो
नाम कल्पः प्रज्ञासः , स च प्राचीनापाचीनायतः पूर्वापरायतः इत्यर्थः, उद्यदक्षिणविस्तीर्ण, अर्द्धचन्द्र-
संस्थानसंस्थितो, द्वी हि सौधर्म्मशानदेवलोकी समुदितो परिपूर्णचन्द्रमण्डलसंस्थानसंस्थिती,
तयोश्च मेरोदक्षिणवर्तीसौधर्म्मकल्प उत्तरवर्ती इशानकल्पः ततो भवति सौधर्म्मकल्पः
चन्द्रसंस्थानसंस्थितः, 'अश्चिमाली' इति अच्चाषि—किरणानितेषां माला अश्चिमाला सा अस्यास्तीति
अश्चिमाली किरणमालासङ्कुल इत्यर्थः ।

असङ्ख्येययोजनकोटीकोटीः 'आयामदिवद्वैष्णोणं ति आग रश्च विष्णः वृद्धिरामदिव्यमं
समाहारो द्वन्द्वरतेन, आयामेन च विष्कम्भेन चेत्यर्थः, असङ्ख्येया योजनकोटीकोटीः
'परिआयामश्च विष्कम्भश्चायामविष्कम्भं समाहारो द्वन्द्वरतेन, आयामेन च विष्कम्भेन चेत्यर्थः,
असङ्ख्येयायोजन-कोटीकोटीः 'परिक्षेवेणं' परिधिना 'सव्वरयणामए' इति सर्वात्मना रलभयः
'जाव पडिलुवे' इति यावल्करणात् 'अच्छेसण्हेघड्हेमड्हेइत्यादिविशेषणकद्वकपरिग्रहः, 'तत्य
ण' मित्यादि, तत्र सौधर्म्मे कल्पे द्वात्रिंशत् विमानशतसहस्राणि भवन्ति त्याख्यातं मया शेषैश्च
तीर्थकृ—द्रिपः ।

'ते णं विमाणे' त्यादि, तानि विमानानि सूत्रे पुस्त्वं प्राकृतल्वात् सर्वरलमयानि—सामस्येन
रलमयानि 'अच्छानि' आकाशस्फटिकवदतिनिर्मलानि अत्रापि यावल्करणात् 'सण्हा लण्हा
घड्हा मड्हा नीरथा' इत्यादिविशेषणजातं प्रष्ठव्यं, तद्व प्रागेवानेकशो व्याख्यातं 'तेसिण' मित्यादि,
तेषां विमानानां बहुमध्यदेशभागे त्रयोदशप्रस्तटे सर्वत्रापि विमानवतं सकानां स्वस्वकल्पवर-
मप्रस्तटवित्वात् पञ्चावतंसकाः—पञ्च विमानावतंसकाः प्रज्ञासाः, तद्यथा—अशोकावतंसकः—
अशोकमवतंसकनामा, स च पूर्वस्यां दिशि, ततो दक्षिणस्यां समपर्णायतंसकः पश्चिमायां चप्पकाव-
सतंसकः उत्तरस्यां चूतावतंसकः मध्ये सौधर्म्मवितंसकः, तेचपञ्चापि विमानावतंसकाः सर्वरलमया
'अच्छाजावपडिल्ल्वा' इति यावल्करणवदत्रापि सण्हालण्हाघड्हामड्हेइत्यादिविशेषणजातमव-गन्तव्यम्

अस्य च सौधर्म्मवितंसकस्य पूर्वस्यां दिशि तिर्यक् असङ्ख्येयानियोजनशतसहस्राणि
व्यतिद्रज्य—अतिक्रम्यात् सूर्याभस्य देवस्य सूर्याभं नाम विमानं प्रज्ञासं, अर्द्धं त्रयोदशं येषां तानि
अर्द्धत्रयोदशानि, साम्भानि द्वादशेत्यर्थः, योजनशतसहस्राण्यायामविष्कम्भेन, एकोनचत्वारिंशत्

योजनशतसहस्राणि द्विपञ्चाशत्सहस्राणि अर्थी च योजनशतानि अष्टव्यत्वारिंशदधिकानि ३९५२८४८ किञ्चिद्दिशेषाधिकानि 'परिक्षेपेण' परिधिना, इदं च परक्षेपपरिमाण विक्खंभवगदहगुणकरणी बहुस्त परिरओ होइ' इति करणवशात् स्वयमानेतवु, सुगमत्वात्। 'सेणं एगेण' मित्यादि, तद्विमानकमेकेन प्राकारेण सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समहोइ' इति करणवशात् स्वयमानेतवु, सुगम-त्वात्। 'से णं एगेण' मित्यादि, तद्विमानमेकेन प्रकाराण सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समनन्ततः—सामस्त्येन परिक्षिसं।

'से णं पागारे' इत्यादि, सप्राकारः त्रीणियोजनशतानि उर्ध्वमुद्दीस्त्वेन मूले पूर्वं योजनशतं विष्कम्भेण मध्यमाणे पञ्चाशत्, मूलादारभ्य पश्चात्यागं यादत् योजने योजने योजनत्रिभागस्य विष्कम्भतमुटितत्वात्, उपरि—मस्तके पञ्चविंशतिर्योजनानि विष्कम्भेण, मध्यमाणादारभ्योपरित-नमस्तकं यावत् योजने योजने योजनषड्भागस्य विष्कम्भतो हीयमानतया लभ्यमानत्वात्, अत एव मूले विस्तीर्णो मध्ये संक्षिप्तः, पञ्चाशतो योजनानां त्रुटितत्वात्, उपरि तनुकः पञ्चविंशतिर्योजन-मात्रविरतारात्मकत्वात्, अत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः, 'सब्वरथणामए अच्छे' इत्यादि विशेषणजातं प्राप्नवत्।

'से णं पागारे' इत्यादि, स प्राकारो 'नानाविहपंथदश्वेहिं' इति नानाविधानि च तानि पञ्चवणानि च नानाविधपञ्चवणानि तैः, नानाविधत्वं च पञ्चवणपिक्षया द्रष्टव्यं कृष्णादिवर्णतार-तप्यापेक्षया वा, पञ्चवर्णत्वमेव प्रकटयति— 'कण्हेहिं' इत्यादि, 'ते णं कविसीसगा' इत्यादि, तानि कपिशीर्षकाणि प्रत्येकं योजनमेकमायामतो—दैर्घ्येणार्द्धं योजनं विष्कम्भेण देशोनयोजन-मुद्दीस्त्वेन 'सब्वरथणामया' इत्यादि विशेषणजातं प्राप्नवत्।

'सुरियाभस्स ण' मित्यादि, एकैकस्यां बाहायां द्वारसहस्रमिति सर्वसद्भ्यया चत्वारि द्वारसहस्राणि, तानि च द्वाराणि प्रत्येकं पञ्चयोजनशतान्युर्ध्वं उद्दीस्त्वेन अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः 'तावद्द्वयं चेव' ति अर्द्धतृतीयान्येव योजनशतानि प्रवेशतः 'सेया' इत्यादि, तानि च द्वाराणि सर्वाण्युपरि श्वेतानि—श्वेतवर्णोपितानि बाहुल्येनाङ्गरल्मयत्वात् 'वरकणगद्यूभियागा' इति वरकनका—वरकनकमयी स्तूपिका—शिखरं येषां तानि तथा, 'ईहामिगउसभतुरगनरमगर-विहगवालगकिङ्गररुहसरभचमरकुंगरवणलयपउभलयभतचित्ता खंभुग्यवरवयवेइयापरिगया-भिराणा विद्वाहरजमलजुयलजंतजुत्ताचिव अञ्चीसहस्रमालिणीया स्वयगसहस्रकलिया भिसमाणा भिल्मिसमाणा घकसुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयलबा' इति विशेषणजातं यानविमानव-दभावनीयं, 'चन्द्रो दाराणं तेसि होइ' इति तेषां द्वाराणां वर्ण—स्वरूपं व्याकरणलमयं भवति, तमेव कथयति—

'तंजहे त्वादि, तद्वथा—'वद्वामया निष्पा' इति नेमा नाम द्वाणां भूमिभागादूर्ध्वं निष्कम्भतः प्रदेसास्ते सर्वे वज्रमया—वज्ररल्मया:, वज्रशब्दस्य दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, एवमन्यमात्रापि द्रष्टव्यं, 'रिङ्गमया पद्गाणा' रिङ्गमया—रिङ्गरल्मयानि प्रतिष्ठानानि मूलपादा: 'वेरुलियमया खंभा' इति वैद्यरल्मयाः स्तम्भाः जायस्त्वोविद्ययपवरपंथवन्न(वर)भणिरथणकुहिमतला' जातस्त्वपेणसुवर्णेन उपचितैः—युक्तैः प्रवरैः—प्रधानैः पञ्चवर्णीमणिभि—चन्द्रकान्तादिभि रत्नैः—कक्षेतनादिभि कुहिमतलं—बद्धभूमितलं येषां ते तथा 'हंसगव्यमया एलुया' हंसगर्भमया—हंसगर्भाङ्गरल्मया

एलुका—देहल्यः ‘गोमेषुमया इन्दकीला’ इति गोमेषुकरलमया इन्दकीलाः, ‘लोहियकखमईओ’ लोहिताक्षरलमय्यः चेडाओ’ इति द्वारशाखा ‘जोइरसमया उत्तरंगा’ इति द्वारस्योपरि तिर्यग्ववस्थित-मुतरङ्गतानि ज्योतीरसमयानि—ज्योतीरसाञ्चरलात्मकानि ‘लोहियकखमईओ’ लोहिताक्षमय्यो लोहिताक्षरलाधिकाः सूचयः फलकद्वयसम्बन्धविघटनाभावहेतुः पादुकास्थानीयाः ‘वइरामया संधी’ चज्जमयाः सन्धयः सन्धिमेलाः फलकानां किमुक्तं भवति ।

वज्जरलपूरिताः फलकानां सन्धयः, ‘नानामणिमया समुग्गया’ इति समुद्रका इव समुद्रगकाः— शूचिकागृहाणि तानि नानामणिमयानि ‘वयरामया अगला अगलपासाया’ अर्गलाः—प्रतीताः अर्गलाप्रासादा यत्रागला नियम्यन्ते, आह च जीवाभिगममूलटीकाकारः— “अर्गलाप्रासादो यत्रागला नियम्यन्ते इति” एते द्वये अपि वज्जरलमय्यौ ‘रवयामयाओ आवलणपेदियाओ’ इति आवर्तनपीठिका नामयत्रेन्दकीलको भवति, उक्तञ्च विजयद्वारचिन्तायां जीवाभिगमसूलटीकाकारेण— “आवर्तनपीठिका यत्रेन्दकीलको भवतीति ‘अंकुरतरपासगा’ इति अङ्ग—अङ्गरलमया उत्तरपाश्वायेषां द्वारामां तानि अङ्गोत्तरपाश्वकाणि ‘निरन्तरियथणकवाडा’ इति निर्गता अन्तरिका—लघ्वन्तरस्पा येषां ते निरन्तरिका अत एव धना निरन्तरिका धनाः कपाटा येषां द्वाराणां तानि निरन्तरिकधनकपाटानि ‘भित्तिसु चेव भित्तिगुलिया छप्पना तिव्रि होति’ इति तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पाश्वयोः भित्तिषुभित्तिगताः भित्तिगुलिका—पीठकस्थानीयाः तिष्ठः षट्पञ्चाशशब्दमाणा भवन्ति ‘गोमणसिया (सआ) तद्या’ इति गोमनस्यः शब्द्या ‘तद्या’ इति तावन्मात्राः षट्पञ्चाशशब्दिकसङ्ख्याका इत्यर्थः ।

‘नानामणिरयणवालरूपगलीलद्वियसालमंजियागा’ इति इदं द्वारविशेषणमवे, नानामणिरलानि—नानामणिरलमयानि व्यालरूपकाणि लीलास्थितशालमञ्जिकाश्च—लीलास्थितपुतलिका येषु तानि तथा ‘वयरामया कूडा रवयामया उस्सेहा’ इति कूडो—माडभाग उच्छ्रयः—शिखरं, आह च जीवाभिगममूलटीकाकृत्—‘कूडो माडभाग उच्छ्रयः शिखर’ भित्ति, नवरमत्र शिखराणि तेषामेव माडभागानां सम्बन्धीनि वेदितव्यानि, द्वारशिखराणामुक्तत्वात् वक्ष्यमाणत्वाच्च, ‘सव्यतवणिज्ञमया उल्लोया’ उल्लोका—उपरिभागः सर्वतपनीयमयाः—सर्वात्मना तपनीयरूपसुवर्णविशेषमयाः ‘नानामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहियदखपडिवंसगर-ययभोमा’ इति मण्यो—मणिमया वंशा येषु तानि मणिमयवंशकानि लोहिताञ्चयानि—लोहिताञ्चयमयाः प्रतिवंशा येषु तानि लोहिताञ्चयप्रतिवंशकानि रजता—रजतमयी भूमिर्येषां तानि रजतभूमानि प्राकृतत्वात्समासान्तः मणिवंशकानि लोहिताञ्चयप्रतिवंशकानि रजता—रजतमयी भूमिर्येषां तानि रजतभूमानि प्राकृतत्वात्समासान्तः मणिवंशकानि लोहिताञ्चयप्रतिवंशकानि रजतभूमानि नानामणिरलानि—नानामणिरलमयानि जालपञ्चराणिगवाक्षापरपर्यायाणि येषु तानि तथा, पदानामनन्वयोषनिपातः प्राकृतत्वात् ।

‘अंकामया पक्खा पवद्धवाहाओ’ इति अङ्गो—रलविशेषस्तमन्मयाः पक्षास्तदेकदेशभूताः पक्षद्वाहवोऽपि तदेकदेशभूता एवाङ्गमय्यः, आह च जीवाभिगममूलटीकाकृत—“अङ्गमयाः—पक्षास्तदेकदेशभूता एवं पक्षद्वाहवोऽपि द्रष्टव्या” इति, ‘जोइरसमया वंसा वंसकवेलुका य’ इति ज्योतीरसनामं रलं तम्यया वंशाः—महान्तः पृथ्वंशा ‘वंसकवेलुयाय’ इति महतां पृथ्वंशाना-

भुभयतस्तिर्थक् स्थाप्यमाना वंशाः कवेलुकानि प्रतीतानि 'रथयामईओ पट्टिआओ' इति रजतमय्यः पट्टिका—वंशानामुपरि कम्बास्थानीयाः 'जायरुवमईओ ओहाडणीयो' जातस्तपं—सुदर्णविशेष-स्तन्मय्यः 'ओहाडणीओ' अवधाटिन्यः आच्छादनहेतुकम्बोपरिस्थाप्यमान महाप्रधार्णो-कलिश्चस्थानीयाः 'दधरापूर्णाऽउपरिपुञ्जुणजैः' इति वज्रमय्यो—वज्ररत्नालिका अवधाटनी- नामुपरि पुञ्जुन्यो—निविडतराच्छादनहेतुश्लक्षणतरुणविशेषस्थानीयाः उक्तं च जीवाभिगम- मूलटीकाकारेण ।

"ओहाडणाग्रहणं महत् क्षुलकं घ पुञ्जनाइति" "सब्वसेयरथयामयाच्छायणे" इति सर्वश्वेतं रजतमयं पुञ्जनीनामुपरि कवेल्लाकानामध आच्छादनं 'अङ्गमयकणगकूडतवणिअधूभियागा' अङ्गमयानि बाहुल्येनाङ्गरत्नमयानि पक्ष २ बाह्यादीनामङ्गरत्नात्मकत्वात् कनकानि—कनकमयानि कूटानि—महान्ति शिखराणि येषां तानी कनककूटानि तप नीयानि—तपनीयस्तूपिकानि, ततः पदत्रयस्यापि कर्मधारयः, एतेन यत् प्राक् सामान्येन उत्तिसं 'सेयावरकमगथूभियागा' इति तदेव प्रपञ्चतो भावितमिति, सम्प्रति तदेव श्वेतत्वमुपसंहारव्याजेन भूय उपदर्शयिति—सेया—श्वेतानि, श्वेतत्वमेवोपमया द्रढयति ।

'संखतलविमलनिम्नलदधिघणगोखीरफेणरथयनियरप्पगासा' इति दिग्गतं मलं विमलं यत् शङ्खतलं—शङ्खस्योपरितनो भागो यश्च निर्मलो दधिधनः—थनीभूतं दधिगोक्षीरफेनो रजतनिकरश्च तद्वत् प्रकाशः—प्रतिभासो येषां तानि तथा 'तिलगरथणद्वचंदचित्ता' इति तिलकरत्नानि—पुण्डविशे, स्तैरर्द्धचन्द्रैश्च चित्राणि—नानारूपाणि तिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राण, कवचित् 'सङ्खतल-विमलनिम्नलदधिघणगोखीरफेणरथयनियरप्पगासद्वचंदचित्ताइँ' इति पाठः, तत्र पूर्ववत् पृथक् पृथक् व्युत्पत्तिं कृत्वा पश्चात् पदद्वयस्य २ कर्मधारयः ।

'नानामणिदामालंकिया' इति नानामणयो—नानामणिमयानि दामानि—मालास्तैरत्न-इकृतानि नानामणिदामालङ्कृतानि अन्तर्बहिश्च श्लक्षणानि—श्लक्षणपुद्गलस्कन्धनिमापितानि 'तवणिज्ञावालुयपत्थडा' इति तपनीयाः—तपनीयमय्यो या वालुकाः—सिक्तास्तासां प्रस्तटः—प्रस्तरो येषु तानि तथा 'सुहफासा' इति सुखः—सुखहेतुः स्वर्णयेषु तानि सुखस्पशानि सश्रीकरूपाणि प्रासादीयानीत्यादि प्राप्यवत् ।

मू. (२८) तेसि णं दाराणं उभओ पासेदुहओ निसीहियाए सोलस २ चंदनकलसपरिवा-डीओ पश्चत्ताओ, ते णं चंदनकलसा वरकमलपङ्गणा सुरभिवरकारिपडिपुन्ना वंदेनकयचम्माणा आविञ्चकठेगुणा पउमुप्पलपिहणा सब्वरथणामया अच्छा जाव पडिरुवा महया २ इंदकुंभसमाणा पग्रता समणाउसो!, तेसि णं दाराणं उभओ पासेदुहओ णसीहियाए सोलस २ नागदंतपरिवाडीओ पग्रताओ ।

ते णं नागदंता मुत्ताजालंतश्चियहेमजालगवकछजालखिखिणी(घंटा)जालपरिखिता अब्युगया अभिनिसिङ्गा तिरियसुसंपग्गाहिया अहेपत्रगद्धुरुपत्रगद्धुसंठाणसंठिया सब्ववयरामया अच्छा जाव पडिरुवा महया महया गयदंतसमाणा पन्तता समणाउसो !!

तेसु णं नागदंतएसु बहवे किण्हसुतवद्ववद्ववग्धारितमल्लदामकलावा नील० लोहित० हालिद० सुकिलसुतवद्ववग्धारितमल्लदामकलावा, ते णं दामा तवणिझलंबूसगा सुवश्रयरमंडियगा

जगव कब्रमणनिवृनिकेणं सहेणं ने पद्मो सत्त्वासो समंता आपूरेमाणा २ सिरीए अईच २ उवसोभेमाणा चिह्निति ।

तेसिणं नागदंताणं उवरिं अश्वाओ सोलस सोलस नागदंतपरिवाडीओ पं०, तेणं नागदंता तं चेव जाव महता २ गयदंतसमाणा पत्रता समणाउसो ! तेसु यं नागदंतएसु बहवे रव्यामया सिकगा पश्चता, तेसु यं रव्यामएसु सिकएसु बहवे वेशलियामईओ धूकधडीओ पं०, ताओ यं धूकधडीओ कालगुरुपवरकुदुरुक्तुरुक्त्यवमधमधंतगंधुखुयाभिरामाओ सुगंधवरगंधिवातो गंधवहिमूयाओ औरालेणं मणुलेणं मनहरेणं घाणमणनिवृइकरेणं गंधेणं ते पदेसे सब्बओ समंता जाव चिह्निति ।

तेसिणं दाराणं उभओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस सोलस सालभंजियापरिवाडीओ पत्रताओ, ताओ यं सालभंजियाओ लीलद्वियाओ सुपइड्डियाओ सुअलंकियाओ नानाविहराग-वसणाओ नानामळपिणद्वाओ मुड्डिगिञ्जसुमज्ज्वाओ आमेलगजमलजुयलवहियअबुम्बय-पीणरइयसंठियपीवरपओहराओ रत्तावंगाओ असियकेसीओ मिडविसयपसत्थलक्खण-संवेल्लियग्गसिरयाओ ।

इसिं असोगवरपायवसमुड्डियाओ वामहत्थग्गहियग्गसालाओ इसिं अद्धच्छिकड-क्खचिह्निएणं नुसमाणीओ विव चक्कबुळोयणलेसेहिं अब्रमब्रं खेज्जमाणिओ (विव) पुढविपरिणामाओ सासयभावमुवगयाओ चन्दनननाओ चंदविलासिणीओ चंदखसमणिडालाओ चंदाहिय-सोमदंसणाओ उक्क (विव उझोवेमाणाओ) विजुघणमिरियसूरदिष्पंततेयअहिययरसन्निकासाओ सिंगारागारचारुवेसाओ पासा वेमाणाओ) विजुघणमिरियसूरदिष्पंततेयअहिययरसन्निकासाओ सिंगारागारचारुवेसाओ पासा० दरसि० (पडि० अभि०) चिह्निति ।

बृ. तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पाश्वर्योरेकैक्नैषेधिकाभावेन 'दुहतो' इति द्विघातो द्विग्रकारायां नैषेधिक्यां, नैषेधिकीनिषीदनस्थानं, आह च जीवभिगममूलटीकाकृत- 'नैषेधिकी निषीदनस्थान' मिति, प्रत्येकं षोडश २ (कलश) परिपाट्यः प्रज्ञासाः, तेच चन्दनकलशा 'वरकमल-पड्डाणा' इति वरं- प्रधानं यत्कमलं तत् प्रतिडानम्- आधारो येषां ते वरकमलप्रतिष्ठानाः, तथा सुरभिवरवारिप्रतिपूर्णश्चन्दनकृतचर्चाकाः- चन्दनकृतोपरागाः 'आविद्धकण्ठेगुणा' इति आविद्धः- आरोपितः कण्ठेगुणोः रक्तसूत्रलपो येषां ते आविद्धकण्ठेगुणाः, कण्ठेकालवत् सत्तम्या अलुक्, 'पउमुपलपिहाणा' इति पउमुत्तलं च यथायोगं पिद्धानं येषां ते पउत्तलपिधानाः 'सब्बरय-णामया अच्छा सण्हा लण्हा' इत्पादि यावत् ।

'पडिलुबगा' इति विशेषणकदस्वकं प्रावृत्त 'महया' इति अतिशयेन महान्तः कुम्भानाभिन्न इन्द्रकुम्भो राजदन्तादिदर्शनादिन्द्रशब्दस्य पूर्वनिपातः महांश्वासी इन्द्रकुम्भश्च तस्य समाना महेन्द्रकुम्भसमानाः- महाकलशप्रमाणाः प्रज्ञासा हे श्रमण ! हे आयुष्मन् । 'तेसिणं दाराण' मिति तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पाश्वर्योरेकैक्नैषेधिकीभावेन या द्विधा नैषेधिकी तस्यां प्रत्येकं षोडश षोडश नागदन्तपरिपाट्यः प्रज्ञासाः, नागदन्ता- अद्कुटकाः, तेच नागदन्ता 'मुतजालंत- रुसियहेमजालगवक्खजालं खिणि (घटा) जालपरिखिता' इति मुक्ताजालानामन्तरेषु यानि उत्सृतानि- लम्बमानानि हेमजालानि- सुवर्णमयदामसमूहा यानि च गवाक्षजालानिय-

वासा कुतिरलविशेषमालासमूहा यानि च किञ्चिणिधटाजालानि—सुत्रधण्टासमूहास्तैः परित्रिसाः—सर्वतो व्याप्ताः ‘अब्द्युगया’ इति अभिमुख्यमुद्गताः अग्रिभिमागे मनाक् उत्रता इति भावः ‘अभिनिसिद्धा’ इति अभिमुखं बहिर्भागाभिमुखं निस्पृष्टा निर्गता अभिनस्पृष्टाः ‘तिरिय-सुसंपरिण्यहिया’ इति तिर्यक् भित्तिप्रदेशः सुषु—अतिशयेन सम्यक् मनागप्यचलनेन परिगृहीताः सुसम्परिगृहीताः, ‘अहेपत्रगद्धरुवा’ इति अथः—एतदेव व्याख्ये—‘पत्रगार्ढ्यसंस्थान-संस्थिता’ अथः पत्रगार्ढ्यसंस्थानाः ‘सव्यवयरामया’ सर्वात्मना वज्रमया ‘अच्छा सण्हा’ इत्यारम्य ‘जाव पडिरुवा’ इति विशेषणजातं प्राप्वत् ।

‘महया’ इति अतिशयेन भहान्तो गजदन्तसमाना—गजदन्ताकाराः प्रज्ञासा हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! तेसु ए नागदंतएसु बहवं किञ्चुतवद्धा’ तेषु नागदंकेषु बहवः कृष्णमूत्रवद्धा ‘वग्ध्यरिय’ इति अवलम्बिता माल्यदामकलापाः—पुष्पमालासमूहा बहवो नीलसूत्रावलम्बित-माल्यदामकापा एवं लोहितहारिद्रशुकलसूत्रवद्धा अपि वाच्याः । ‘ते एं दामा’ इत्यादि, तानि दामानि ‘तवणिङ्गलंबूसगा’ इति तपनीयः—तपनीयमयो लम्बूसगो—दाम्नाभिमिभागे मण्डनविशेषो येषां तानि तथा, जाव लंबूसकानि, ‘सुवन्नपयरगसंडिया’ इति पाश्वर्तः सापस्त्येन सुवर्णप्रतरोण—सुवर्णपत्रकेषणमण्डितानि सुवणप्रतरमाण्डितानि ।

‘नानाविहमणिरयणविविहहारउवसोहियसमुदया’ इति नानास्तपाणं मणीनां रत्नानां च विविधा—विचित्रवर्णं हारा—अष्टादशसरिका अर्द्धहारा—नवसरिकास्तैरुपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा ‘जाव सिरीए अईब २ उवसोभेमाणा चिङ्गुंति’ इति अत्र यावत्करणादेवं परिपूर्ण पाठो द्रष्टव्यः ‘ईसिमण्णोण्णमसंपत्ता पुव्वावरदाहिणुतरागएहिं वाएहिं मंदायं मंदायं एइआमाणा पड़जमाणा पलंबमाणा पझंझमाणा ओरालेण मणुण्णेणं मणहरेणं कण्णमणनिवुद्दिकरेणं सहेणं ते पएसे सब्बओ समंता आपूरेमाणा २ सिरीए अईब २ उवसोभेमाणा चिङ्गुंति’ एतम् प्रागेव यानविमानवर्णने व्याख्यातमिति न भूयो व्याख्यायते ।

‘तेसि एं नागदंताण’ मित्यादि, तेषां नागदन्तानामुपरि प्रत्येकमन्याः षोडश षोडश नागदन्तपरिपाट्यः प्रज्ञासाः ते च नागदन्ता यावत्करणात् ‘मुत्तजालंतरुसियहेमजाल-बवखजालसिंखिणिधटाजालपरिखिता’ इत्यादि प्रागुक्तं सर्वे द्रष्टव्यं यावत् गजदन्तसमानाः प्रज्ञासा हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ‘तेसु एं नागदंतएसु’ इत्यादि, तेषु नागदन्तकुषेवहूनि रजतमयानि सिक्ककानि प्रज्ञासानि, तेषु वररजतमयेषु सिक्ककेषु बहवो—बहयो वैदूर्यमय्य—वैदूर्यरत्नाल्मिका धूपघटिका: ‘कालागुरुपवरकं कुदुरुकुतुहल्यूवमधमधंते’ त्यादि प्रगाव्यनवरं ‘धाणमणनिवुद्दि-करेण’ मिति द्वाणेन्द्रियमनोनिवृतिकरेण ।

‘तेसि एं’ मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुमयोः पाश्वर्योरेकैकनैषेधिकीभावेन द्विधातो—द्विप्रकारायां नैषेधिक्यां षोडश षोडश शालभजिकापरिपाट्यः प्रज्ञासाः, ताश्च शालभजिका लीलया—ललिताङ्गनिवेशरूपया स्थिता लीलास्थिताः, ‘सुपद्वियाओ’ इति सुमनोङ्गतया प्रतिष्ठिताः सुप्रतिष्ठिताः ‘सुअलंकियाओ’ सुषु—अतिशयेन रमणीयतया अलङ्कृताः स्वलङ्कृताः ‘नानाविहरागवसणओ’ इति नानाविधोनानाप्रकारो रागो येषां तानि नानविधरगानि तानि वसनानि—वस्त्राणि यासां तास्तथा ‘नानामल्लपिनद्धाओ’ इति नानास्तपाणि माल्यानि—पुष्पाणि

पिनद्वानि—आविद्वानि यासां ता नानामात्यपिनद्वाः, वक्तान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, 'भुद्विगेज्ञसुभज्ञाओ' इति मुष्टिग्राह्यं सुख—शोभनं मध्य—मध्यमागो यासां तास्तथा, 'आमेलग-जमलजुगलवद्वियअब्युच्चयपीणरइयसंठियपीवरपओहराओ' पीनं—पीवरं रचितं संस्थितं—संस्थानं यकाम्यां ती पीनरचितसंस्थानी आमेलकः—आपीडः शेखरक इत्यर्थः ।

तस्य यमलयुगलं—समश्रेणिकं यद्युगलं तद्वत् वर्तिती—वद्धस्वभावावुपचितकठिनभावाविति भावः अभ्युश्रूतौ पीनरचितसंस्थानीच पयोधरी यासां तास्तथा, 'रत्तावंगाओ' इति रक्तोऽपाङ्गो—नयनोपान्तरूपो यासां तास्तथा, 'असियकेसिओ' इति असिताः—कृष्णाः केशा यासां ता असितकेश्यः, एतदेव सविशेषमाचष्टे—'मिउविसयपसत्यलक्खणसंवेळियगसरियाओ' मृदवः—कोमला विशदा—निर्मला; प्रशस्तानि—शोभनानि अस्फुटिताग्रत्वप्रभृतीनिलक्षणानि येषां ते प्रशस्तलक्षणाः 'संवेळितं' संवृतमग्रं येषां ते संवेळिताग्राः शिरोजाः—केशा यासां ता मूदुविशद-प्रशस्तलक्षणसंवेळिताग्रशिरोजाः, 'ईसि असोमवरपायवसमुद्घियाओ' ईषत्—मनाक् अशोक-वरपादवे समुपस्थिताः—आश्रिता ईषदशोक्खरपादपसमुपस्थितास्तथा 'वामहत्यग्नहियग-सालाओ' वामहस्तेन शृंहीनामग्रं शालायाः—शालायाः ऋर्गदशोकपादप्रस्त्र यकाभिस्ता वामहस्तगृहीताग्रशालाः ।

'ईसि अद्धच्छिकडकखचिद्विएणं लूसमाणीओ विवे' ति ईषत्—मनाक् अद्धै—तिर्यक् वलितमक्षि येषु कटाक्षरूपेण देष्टितेसु तैर्मुष्णात्य इव सुरजनाना मनांसि 'चकखुलोयणलेसेहिं य अन्नमन्नं खित्तमाणीओ विव' 'अन्योऽन्यं परस्परं चक्षुषांलोकनेन—आलोकनेन येलशाः—संश्लेषस्तैः खद्यमान इव, किमुक्तं भवति ?—एवंनामानस्ति(म) र्घ्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्परमवलोकमाना अवतिष्ठन्ति यथा नूनूं परस्परं सीभाम्यासहनतस्तिर्यग्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्परं खिद्यन्ति इवेति, 'पुढविपरिणामाओ' इति पृथिवीपरिणामरूपाः शाश्वतभावमुपगता विमानवत् ।

'चंदाननाओ' इति चन्द्र इवाननं—मुखं यासां तास्तथा 'चंदविलासिणीओ' इति चन्द्रवत् मनोहरं विलसन्तीत्येवंशीलाश्वन्दविलासिन्यः 'चंदद्वसमनिडालाओ' इति चन्द्रार्खसमम्—अष्टमीचन्द्रसमानं ललाटं यासां तास्तथा 'चंदाहियसोमदंसणाओ' इति चन्द्रादपि अधिकं सोमं—सुभगकान्तिमत् दर्शनम्—आकाशे यासां तास्तथा उल्का इव उद्योतमानाः विसुधणमरिचिसूरदिष्यं ततेय अहिययरसश्चिकासातों इति विद्युतो येधना—बहुलतरा मरीचयस्तेष्यो यद्य सूर्यस्य दीप्यमानं दीप्तं—तेजस्तस्मादपि अधिकतरः सत्रिकाशः—प्रकाशो यासां तास्तथा, 'सिंगारागारघारुवेसाओ पासाइयाओ दरिसणिझाओ पडिल्लवाओ अभिरुवाओ चिद्वृति' इति प्राणवत् ॥

भृ. (२९) तेसि णं दाराणं उभओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस सोलस जालकडगपरिवाडीओ पञ्चता, ते णं जालकडगा सब्बरयणामया अच्छा जाव पडिल्लवा । तेसि णं दाराणं उभओ पासे दुहाओ निसीहियाए सोलस सोलस धंटापरिवाडीओ पञ्चता, तासि णं धंटाण इमेयाखवे बन्नावासे पञ्चते, तंजहा—

जंबुणयामईओ धंटाओ वयरामयाओ लालाओ नानाभणिमया धंटापासा तवणिझाम-इयाओ संखलाओ रययामयाओ रखूतो, ताओ णं धंटाओ ओहस्तराओ मेहस्तराओ सीहस्तराओ दुंदुहिस्तराओ कुंचस्तराओ नंदिस्तराओ नंदिधोसाओ मंजुस्तराओ मंजुधोसाओ सुस्तराओ

सुस्तरनिर्घोसाओ उरालेणं मणुब्रेणं मणहरेणं कञ्चमणनिवृद्धकरेणं सदेणं ते पवेसे सब्जओ समंता आपूरेमाणीओ २ जाव चिह्नंति ॥

तेसिणं दाराणं उभओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस सोलस वणमालापरिवाडीओ पश्चत्ताओ, ताओ णं वणमालाओ नानामणियमयदुमलयकिसलयपव्ववसमाउलाओ उप्पयपरिभुजमाणा सोहंतससिरीयाओ पासाईयाओ ४ ।

तेसि णं दाराणं हमओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस २ पगंठगा पश्चत्ता, ते णं पगंठगा अह्नाइज्ञाइं जोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं पणकीसं जोयणसयं बाहल्लेणं सब्जवयरामया अच्छा जाव पडिल्लवा ।

तेसिणं पगंठगाणं उवरि॑ पतीयं २ पासायवडेंसगा पश्चत्ता, ते णं पासायवडेंसगा अह्नाइज्ञाइं जोयणसयाइं उह्नं उच्चतेणं पणविसं जोयणसयं विक्खंभेणं अब्मुग्गयमूसिअपहसिया इच विविहमणिरयणभतिचित्ता वाउह्नयविजयवेजयंतपडागछताइछतकलिया तुंगा गगणतलभ-णुलिहंतसिहरा जालंतरयणपंजरम्भिलियब्ब मणिकृणगथूभियागा वियसियसयवत्तपोडीया तिलगरयणद्वयंदवित्ता णाणामणिदामालंकिया अंतो बहिं च सण्हा तवणिज्ञवालुयापत्यडा सुहफासा ससिरीयस्वा पासादीया दरिसणिज्ञा जाव दामा उवरि॑ पगंठगाणं झया उत्ताइछता ।

तेसिणं दाराणं उभओ पासे सोसलस सोलस तोरणा पश्चत्ता, नानामणिमया नानामणिमएसु खंभेसु उवणिविहुसत्रिविहु जाव पउमहत्यगा, तेसि णं तोरणाणं पुरओ दोदो सालभंजियाओ पश्चत्ताओ, जहा हेह्ना तहेव तेसि णं तोरणाणं पुरओ नागवंता पश्चत्ता जहा हेह्ना जाव दामा, तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो हयसंघाडा गयसंघाडा नरसंघाडा किन्नरसंघाडा किंपुरिससंघाडा महोरगसंघाडा गंधव्वसंघाडा उसभसंघाडा सब्जरयणामया अच्छ जाव पडिल्लवा, एवं वीही पंतीओ मिहुणाइं ।

तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो पउमलयाओ जाव सामलयाओ निष्ठं कुसुमियाओ सब्जरयणामया अच्छ जाव पडिल्लवाओ । तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो अक्खय (दिसा) सोवत्त्विया पश्चत्ता, सब्जरयणामया अच्छ जाव पडिल्लवा, तेसि णं तोरणामं पुरो दो दो वंदनकलसा प० ते णं वंदनकलसा वरकमलपइहुणा तदेव । तेसि णं तोरणाणं पुरतो दोदो भिंगारा प०, ते णं भिंगारा वरकमलपइहुणा जाव महया मत्तगरुमहाकितिसमाणा पश्चत्ता समणा - उसो ! ।

तेसि णं तेरणाणं पुरओ दो दो आयंसा पश्चत्ता, तेसि णं आयंसाणं इमेयास्वेव ब्रावासे पत्रते, तंजहा-तवणिज्ञमया पगंठया वेहलियमया सुरया बइरामया दोवारंगा नानामणिमया मंडला अणुग्धसितनिस्ताते छायाते समणुबद्धा चंदमंडलपडिनिकासा महया अङ्गकायसमाणा पश्चत्ता समणाउसो ! ।

तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो बइरनाभथाला प० अच्छतिच्छडियसालितं दुलहसंदिहुपडि-पुत्रा इव चिह्नंति सब्जंबुणयमया जाव पडिल्लवा महया रुद्रक्षवालसमाणा प० समणाउसो

तेसिणं तोरणाणं पुरओ दो दो पांतीओ, ताओ णं पाईओ अच्छोदगपरिह्याओ नानामणि-पंचवन्नस्स कलहरियगत्स बहुपडिपुत्राओ विव चिह्नंति सब्जरयणामईओ अच्छ जाव पडिल्लवाओ महया महया गोकलिंजरचक्समाणीओ पश्चत्ताओ समणाउसो ।

तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो सुपइड्हा पत्रता नानाविहभंडविरइया इव चिह्नंति सब्वरयणामया अच्छा जाव पडिस्लवा । तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो मणगुलियाओ पत्रताओ, तासि णं मणगुलियासु बहवे सुवश्वरस्पमया फलगा पन्नता, तेसु णं सुवत्रस्पमएसु फलगेसु बहवे बयगणया नागदंतरा पन्नता ।

तेसु णं बयरामएसु नागदंतएसु बहवे बयरामया सिङ्गा पन्नता, तेसु णं बयरामएसु तिकगेसु किण्ठसुतसिकगवच्छिता नीलसुतसिकगवच्छिया लोहियसुतसिकगवच्छिया हालिद्वसुतसिकगवच्छिया सुक्लसुतसिकगवच्छिया बहवे वायकरगा पन्नता सब्वे वेरुलियमया अच्छा जाव पडिस्लवा ।

तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो चित्ता रयणकरंडगा पं० से जहानामए रब्रो चाउतंतचकवट्टिस्स विते रयणकरंडए वेरुलियमणिफलिहपडलपञ्चोयडे साते पहाते ते पतेसे सब्वतो समंता ओभासति उज्जोवेति तवति भासति एवमेव तेवि चित्ता रयणकरंडगा साते पभाते ते पएसे सब्वओ समंता ओभासति उज्जोवेति तवंति पगासंति ।

तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो हयकंठा गयकंठा नरकंठा किञ्चरकंठा किंपुरिसिकंठा महोरगकंठा गंधब्वकंठगा उसमकंठा सब्ववयरामया अच्छा जाव पडिस्लवा, तेसु णं हयकंठएसु जाव उसमकंठएसु दो दो पुष्कंगेरीओ (मल्लचंगेरीओ) बुन्नचंगेरीओ (गंधचंगेरीओ) बत्यचंगेरीओ आभरणचंगेरीओ सिद्धत्थचंगेरीओ लोमहत्थचंगेरीओ पत्रताओ सब्वरयणामया ओ अच्छाओ जाव पडिस्लवा ओ, तासु णं पुष्कंगेरीआसु जाव लोमहत्थचंगेरीसु दो दो पुष्कपडगाइं जाव लोमहत्थपडलगाइं सब्वरयणामयाइं अच्छाइं जाव पडिस्लवाइं ।

तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो सीहासणा पत्रता, तेसि णं सीहासणाणं वन्नओ जाव दामा, तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो रुप्पमया छता पत्रता, ते णं छता वेरुलियविमलदंडा जंबूणयकग्रिया वइरसंधी मुत्ताजालपरिग्रया अदुसहस्रवरकंचणसलागा दहरमलयसुगंधी सब्वोउयसुरभी सीयलच्छाया मंगलभत्तिचित्ता चंदागारोवमा ।

तेसिणं तोरणाणं पुरओ दो दो चामराओ पत्रताओ, ताओणं चामराओ (चंदप्पभवेरुलियवरनानामणिरयमञ्चवियचित्तदंडाओ) नानामणिकणगरयणविमलमहरिहतवणिझुञ्जलविचित्तदंडाओ वस्त्रियाओ संखंककुंदगरयअभयमहियेकणपुंजसत्रिगासातो सुहुमत्यवयदीहवालातो सब्वरयणामया ओ अच्छाओ जाव पडिस्लवा ओ ।

तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो तेलसमुग्गा कोहुसमुग्गा पत्तसमुग्गा घोयगस० तगरस० एलास० हरियालस० हिंगलयस० मनोसिलास० अंजण० सब्वरयणामया अच्छा जाव पडिस्लवा

बृ. 'तेसिण'मित्यादि तेषां द्वाराणा प्रत्येकमुभयोः पाश्वर्योरेकैकनैषेधिकीभावेन याद्विद्या नैषेधिकी तस्यां षोडश षोडश जालकटकाः प्रज्ञसाः, जालकटको-जालककीर्णो रम्यसंस्थनः प्रदेशविशेषः, ते च जालकटकाः 'सब्वरयणामया अच्छा सणहा जाव पडिस्लवा' इति प्राच्वत् ।

'तेसि ण'मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पाश्वर्योर्दिद्यातो नैषेधिक्यां षोडश घण्टापरिपाट्यः प्रज्ञसाः, तासां च घण्टानामयमेतदरूपो वणवासो—वर्णकनिवेशः प्रज्ञसः, तथथा—जम्बूनदमष्यो घण्टा बञ्जमष्यो लालाः नानामणिमया घण्टापाश्वाः तपनीयमष्यः शृङ्खला

यासु ता अवलम्बितास्तिष्ठन्ति रजतमव्यो रञ्जवः 'ताओ णं घंटाओ' इत्यादि, ताश्च घण्टा औधेन—प्रवाहेण स्वरो यासां ता ओघस्वरा मेघस्येवातिदीर्घं स्वरो यासां ता मेघस्वराः हंसस्येव मधुरः स्वरो यासां ता हंसस्वराः, एवं क्रीञ्चास्वराः सिंहस्येव च प्रभूतेशब्द्यापी स्वरो यासां ताः सिंहस्वराः एवं दुन्दुभिस्वरा द्वादशविधत्तूर्यसङ्खातो नन्दिनन्दिस्वराः नन्दिवत् घोषो—हादो यासां ता नन्दिघोषाः मञ्जू—प्रियः स्वरो यासां ता मञ्जूस्वरा, एवं मञ्जूघोषाः, किं बहुना ?, सुस्वराः सुखरघोषाः, 'उरालेण' मित्यादि प्राग्वत् ।

'तेसि ण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पाश्वर्योः द्विधातो नैषेधिक्यां षोडश २ वनमालापरिपाट्यः प्रज्ञासाः, ताङ्ग वनमाला नानाहमाणां नानालतार्च च यानि किञ्चालयानि ये च पञ्चवास्तीः समाकुलाः—सम्मिश्राः 'छप्पथपरिभुजमाणा सोभन्तससिरीया' इतिषट्पदैः परिभुज्यमानाः सत्यः शोभमानाः षट्षष्ठपरिभुज्यमानशोभमानाः अत एव सश्रीकाः 'पासाईया' इत्यादि पदचतुर्थं प्राग्वत् ।

'तेसि ण दाराण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पाश्वर्योरेकैकनैषेधिकीभावेन या द्विधा नैषेधिकी तस्यां षोडस २ प्रकण्ठकाः प्रज्ञासाः, प्रकण्ठको नाम पीठविशेषः, आह च जीवाभिगममूलटीकाकारः—'प्रकण्ठी पीठविशेषा' विति, ते च प्रकण्ठकाः प्रत्येकमर्द्धतृतीयानि योजनशतान्यायामविष्कम्भाभ्यां पञ्चविंशि—पञ्चविंशत्यधिकं योजनशतं 'बाहल्येन' पिण्डभावेन 'सञ्चवयरामया' इति सर्वात्मना ते प्रकण्ठकाः वञ्चमयावञ्चरत्नमया, 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ।

तेसि ण पगंठगाण मित्यादि, तेषां प्रकण्ठकानां उपरि प्रत्येकं प्रत्येकं—इह एकं प्रति प्रत्येकमित्याभिमुख्येवर्तमानः प्रतिशब्दः समस्यते, ततो वीप्साविवक्षायां द्विर्वचनं, प्रासादावतंसकाः प्रज्ञासाः, प्रासादावतंसका नाम प्रासादविशेषाः, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकायां—'प्रासादावतंसकौःप्रासादविशेषा' विति, ते च प्रासादावतंसकं अर्धतृतीयानि योजनशतानि ऊर्ध्वम् उद्धीस्तेवन पञ्चविंशं योजनशतं विष्कम्भेन, 'अम्बुगायम्बूयपहसियाविव' अभ्युदगता—आभिमुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृताः—प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रसा तया सिता इव—बद्धा इव तिष्ठन्तीति गम्यते, अन्यथा कथमिव ते अभ्युदगता निरालम्बाः तिष्ठन्तीति भावः ।

'विविहभणिरयणभत्तिचित्ता' विविधाः अनेकप्रकारा ये मण्यः—बन्द्रकान्तादयो यानि च रत्नानि—कर्केतनादीनि तेषां भक्तिभि—विच्छित्तिविशेषैश्चित्रा—नानारूपाः आश्वर्यवन्तो वा वा नानाविधमणिरत्नभक्तिचित्राः, 'वाउद्धुयविजयवेजयंतीपङ्गागच्छत्तकलिया' वातोद्धूता—वायुकम्पिता विजयः—अभ्युदयस्तत्सूधिका वैजयन्त्यभिधाना याः पताका अद्यवा विजया इति वैजयन्तीनां पाश्वर्कणिका उच्यन्ते तथाधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः, पाकास्ता एव विजयवर्जिता छत्रातिष्ठत्राणि—उपर्युपरिस्थितान्यातपत्राणि तैः कलिता वातोद्धूतविजयवैजयन्ती पताकाष्ठत्रातिष्ठत्रकलिताः, तुङ्गो—उद्धा उद्धीस्त्वेनार्द्धतृतीययोजनशतप्रमाणत्वात् अत एव 'गग्नतलमनुलिहंतसिहरा' इति गग्नतलं—अम्बरतलम् अनुलिखन्ति—अभिलङ्घयन्ति शिखराणि येषां ते तथा, जालानि जालकानि तानि भवनभित्तिषुलोके प्रतितानि, तदन्तेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि येषु ते जालान्तररत्नाः, सूत्रे चात्र विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात् ।

तथा पञ्चरात् उन्मीलिता इव—बहिष्कृ इव पञ्चरोन्मीलिता इव, यथा किल किमपि वस्तु पञ्चरात्—वंशादिमयाच्छावनविशेषात् बहिष्कृतमत्यन्तमविनष्टच्छायत्वात् शोभते एवं तेऽपि प्रासादावतंसकाइति भावः, तथा मणिकनकानि—मणिकनकमयः स्तूपिकाः—शिखराणियेषां ते मणिकनकस्तूपिकाः, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिकृतिलेन स्थितानि तिलकरलानि भित्या। देखु पुण्डरीकविशेषा अद्वयन्त्रादेख द्वारादेखु तैर्भित्रा।—तथा नानारूपा आश्चर्यमूर्ता वा विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलकरलाद्वयन्त्रयित्राः, तथा नाना—अनेकरूपाणि यानि मणिदामानि—मणिमयपुष्पमालास्तैरलडकृतानि—शोभितानि नानामणिदामालडकृतानि

तथा अन्तर्बहिष्कृ श्लक्षणा—मसूणाः, तथा तपनीयं—सुवर्णविशेषस्तन्मया वालुकायाः प्रस्ताटः—प्रस्तारो येषु ते तपनीयवालुकाप्रस्ताटाः ‘सुहफासा सस्तिरीयरूपा पासाईया’ इत्यादि प्राच्यवतेषां च प्रासादावतंसकान्तमन्तर्भिवर्णनमुपर्यल्लोकवर्णनं सिंहासनवर्णनमुपरिविजय-दूष्यवर्णनं वज्ञाडकृशवर्णनं मुक्तादामवर्णनं च यथा प्राक् यानविमाने भावितं तथा भावनीयं। ‘तेसि ण’ भित्यादि, षां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पृथक्योरेकैकनैषेधिकीभावेन या द्विधानैषेधिकी तस्या षोडश षोडश तोरणानि प्रज्ञानानि, तानि घ तोरमानि नानामणिमयानीत्यादि तोरणवर्णनं यानविमानमिव निरवशेषं भावनीयं, ‘तेसि णं तोरणाणं पुरओ’ इत्यादि, तेषां तोरणानां पुरतः प्रत्येकं द्वे द्वे शालभृतिकावर्णनं प्राप्यवत्।

‘तेसि ण’ भित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वी द्वी नागदन्तकी प्रज्ञाती, तेषां च नागदन्तकानां वर्णनं यथा अघस्तादनन्तरमुक्तं तथा वक्तव्यं, नवरमत्रोपरि नागदन्तका न वक्तव्या अभावात्, ‘तेसि ण’ भित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वी द्वी हयसङ्काटी, सङ्काटशब्दो युग्मवाची यथा साधुसङ्काट इत्यत्र, ततो द्वे द्वे हययुग्मे इत्यर्थः, एवं गजनरकिन्त्रिपुरुपमहोरगगन्धर्ववृषभसङ्काटा अपि वाच्याः, एते च कथम्भूता! ? इत्याह—‘सञ्चरयणामया अच्छा सण्हा’ इत्यादि प्राप्यवत्, यथा चामीषां हयादीनामष्टानां सङ्काटाउक्तास्तथा पङ्कजायोऽपि वीथयोऽपि मिथुनकानि च वाच्यानि, तत्र सङ्काटाः समानलिङ्गयुमरूपा पुष्पावकीर्णकाश्च एकदिग्ब्यवस्थिताः श्रेणिपङ्कजरूपयोः पाश्वर्योरेकैकश्रेणिभावेन यत् श्रेणिद्वयं सा वीथि स्त्रीपुरुषयुग्मं मिथुनकं ‘तेसि ण’ भित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पद्मलते यावल्करणात् द्वे द्वे नागलते द्वे द्वे अशोकलते द्वे द्वे चम्पकलते द्वे द्वे चूतलते द्वे द्वे वासन्तीलते द्वे द्वे कुन्दलते द्वे द्वे अतिमुक्तलते इति परिगृह्यते, द्वे द्वे श्यामलते, ताश्च कथम्भूता इत्याह—

‘निष्ठं कुसुमियाओ’ इत्यादि यावल्करणात् ‘निष्ठं मउलियाओ निष्ठं लवइयाओ निष्ठं यवइयाओ निष्ठं गुच्छियाओ निष्ठं जमलियाओ निष्ठं विनभियाओ निष्ठं पणभियाओ निष्ठं सुविभत्तपिण्डमञ्जरिवाङ्मणियविण्डिसगधराओ निष्ठं कुसुमियमउलियलवइयथवइयगुलइयगोच्छियविण-पियपणमयसुविभत्तपडिमञ्जरिवाङ्मणियविण्डिसगधरीओ’ इति परिगृह्यते, अस्य व्याख्यानं प्राप्यवत्, पुनः कथम्भूता इत्याह—‘सञ्चरणामया जाव पङ्कजब्दा’ इति, अत्रापि यावल्करणात् ‘अच्छा सण्हा’ इत्यादिविशेषणसमूहपरिग्रहः, स च प्राप्यवद्भावनीयः ।

‘तेसि ण’ भित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतः प्रत्येकं द्वी द्वी दिक्सीवस्तिकी—दिक्कोक्षकी ते च सर्वे जाम्बूनदमयाः, कवचित्पाठः ‘सञ्चरयणामया अच्छा’ इत्यादि, प्राप्यवत् ‘तेसि ण’ भित्यादि

द्वीद्वी चन्दनकलशी प्रज्ञासी, वर्णकः चन्दनकलशानां 'वरकमलपद्माणा' इत्यादिस्तपः सर्वप्राकृतानो वक्तव्यः, 'तेसि ण' मित्यादि द्वीद्वी भृङ्गारी, तेषामपि कलशानामिव वर्णको वक्तव्यो, नवरं पर्यन्ते 'महयामत्तगयमहामुहागिइसमाणा पञ्चता समणाउसो !' इति वक्तव्यं 'मत्तगयमहामुहागिइसमाणा' इति मत्तो य गजस्तस्य महत्-अतिविशालं यत् मुखं तायाकृति-आकारस्तत्समानाः-तत्सद्शाः प्रज्ञासाः, 'तेसि ण' मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वीद्वावादर्शकी प्रज्ञसी, तेषां चादर्शकानामयमेतद्वूपो वर्णवासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञासः, तद्यथा-तपनीयमयाः प्रकण्ठकाः-पीठविशेषाः, अङ्गमयानि-अङ्गरत्मयानि मंडलानि यत्र प्रतिविंबसम्भूति 'अनोग्धसियनिर्मलाए' इति अवधर्षणमवधर्षितं भावे क्तप्रत्ययः तस्य निर्मलता-अवधर्षितनिर्मलता भूत्यादिना निर्मज्जनमित्यर्थः अवधर्षितस्याभावोऽनवधर्षिता तेन निर्मला अनवधर्षितनिर्मला अनवधर्षितनिर्मलाया छायया समनुबन्धा-युक्ताः 'चन्दमण्डलपडिनिकासा' इति चन्दमण्डलसद्शाः 'महया महया' अतिशयेन महान्तोऽर्द्धकायसमानाः-कायार्द्धरमाणाः प्रज्ञासा हे श्रमण हे आयुष्मन् ! -

'तेसि ण' मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे यज्ञनाभे-यज्ञमयो नाशिर्पासो यज्ञनाभे स्याले प्रज्ञासे तानि च स्थालानि तिष्ठन्ति, 'अच्छत्तिच्छडियतंदुलनहसंद्वृडिपुत्रा इव चिङ्गुति' 'अच्छा' निर्मलाः शुद्धाः स्फटिकवत् त्रिच्छटिताः-त्रीन वारान् छटिताः अत एव 'नखसन्दृष्टाः' नखाः-नखिकाः सन्दृष्टा मुशलादिभिर्छटिता येषां ते तथा सुखादिदर्शनात् क्तान्तस्य परनिपातः अच्छैस्त्रिच्छटितैः शालितण्डुलैर्नखसन्दृष्टैः परिपूर्णाः, पृथ्वीपरिणामरूपाणि तानि तथा केवलमेव साकाराणीत्युपमा, तथा चाह- 'सब्बजस्यूणयमया' सर्वात्मना जन्म्बूनदमयानि 'अच्छा सण्हा' इत्यादि प्राग्वत् 'महया महया' इति अतिशयेन महान्ति रथचक्रसमानानि प्रज्ञासानि हे श्रमणः हे आयुष्मन् !

'तेसि ण' मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे 'पाईओ' इति पात्र्यी प्रज्ञासे, ताश्च पात्र्यः 'सच्छोदगपडिहत्याओ' इति स्वच्छपानीयपरिपूर्णा 'नानाविहस्स फलहरियस्स बहुपडिपुत्राविवे' ति अत्र षष्ठी तृतीयार्थं 'बहु पडिपुत्रे' ति दैक्यवचनं प्राकृततत्वात्, नानाविधैः फलहरितैर्हरित-फलैर्बहु-प्रभूतं प्रतिपूर्णा इव तिष्ठन्ति न खलु तानि फलानि किं तु तथारूपाः शाश्वतभावमुपागताः पृथ्वीपरिणाममास्ततः उपमानमिति, 'सब्बरयणामईओ' इत्यादि प्राग्वत्, 'महये' ति अतिशयेन महत्यो गोकलिञ्जगचक्रसमानाः प्रज्ञासाः हे श्रमण हे आयुष्मन् ! -

'तेसि ण' मित्यादि तेषां तोरणाना पुरतो द्वी सुप्रतिष्ठकी-आधारविशेषी प्रज्ञासी, ते च सुप्रतिष्ठकाः सुसर्वीषिधिप्रतिपूर्णा नानाविधैः पञ्चवर्णीं प्रसाधनभाण्डैश्च बहुपरिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, उपमाभावना प्राग्वत्, 'सब्बरयणामईओ' इत्यादि तथैव, 'तेसि ण' मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे मनोगुलिका नाम पीठिका, उक्तं ख जीवाभिगममूलटीकायां- "मनोगुलाकि नाम पीठिके" ति, ताश्च मनोगुलिकाः सर्वात्मना दैदूर्यमयो 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत्। 'तासु णं मनोगुलियासु बहवे' इत्यादितासु मनोगुलिकासु सुवर्णमयानि रूप्यमयानि च फलकानि प्रज्ञासानि, तेषु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु बहवो द्वजमया नागदन्तकाः-अङ्गकुटकाः (सिवकेषु) तेषु च नागदन्तकेषु बहूनि रजतमयानि सिङ्ककानि प्रज्ञासानि, तेषु च रजतमयेषु बहवो वातकरका-

जलशून्याः करका प्रह्लादः, तद्यथा—‘किण्हसुते’त्यादि गवच्छं—आच्छादनं गवच्छासज्ञाता एव्विति गवच्छिकाःताः कृष्णसूत्रैः—कृष्णसूत्रमधैर्गवच्छिकैः(ते)रिति गम्यते, सिक्खकेषु गवच्छिताः कृष्णसूत्रसिक्खगवच्छिता एवं नीलसूत्रसिक्खगवच्छिता इत्याद्यपि भावनीयं, ते च वातकरकाः शर्वात्मना वैद्यूर्यमया ‘अच्छा’ इत्यादि प्राप्यत् ।

‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वी द्वी चित्री—आश्वर्यभूती रलकरण्डकी प्रजासी ‘से जहानामए’ इत्यादि, स यथा नाम राजाश्वतुरन्तचक्रवर्तिनः—चतुर्षु फूर्वपरदक्षिणोत्तरस्तपेषु अन्तेषु—पृथिवीपर्यन्तेषु चक्रेण वार्तेतुं शीलयस्य तस्यैव चित्रः—आश्वर्यभूतो नानामणिमयत्वेन नानावर्णावा ‘वैरुलियनाणामणिफलियपडलपञ्चोयडे’ इति वाहुल्येन वैद्यूर्यमणिमयः ‘फलिहपडल-पञ्चोयडे’ इति स्फटिकपटलावच्छादतः ‘साए पभाए’ इत्यादि स यथा राजाश्वतुरन्तचक्रवर्तिनः प्रत्यासज्ञान् प्रदेशान् सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्येन अवभासयति एतदेव पर्यात्रयेण व्याच्छे—उद्योतयति तापयति प्रभासयति ‘एवभेवे’त्यादि सुगमं ‘तेसि णं तोरणाणं’ मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वा द्वी हयकण्ठप्रमाणी रलविशेषी एवं गजनरकिश्चरकिंपुरुषमहोरग-गम्धर्ववृषभकण्ठा अपि वाच्याः, उक्तं, च जीवाभिगममूलटीकाकारेण—‘हयकण्ठी—हयकण्ठ-प्रमाणी रलविशेषी एवं सर्वेऽपि कण्ठा वाच्या’ इति, तथा चाह—‘सव्वरयणामया’ इति, सर्वे रलमया—रलविशेषरूपा ‘अच्छा’ इत्यादि प्राप्यत् ।

‘तेसि ण’मित्यादि तेषां तोरणानां पुरतो द्वी द्वी पुष्पचङ्गेयी प्रज्ञासे एवं माल्यचूर्णगम्ध-वस्त्राभरणसिद्धार्थकलोमहस्तकचङ्गेयोऽपि वक्तव्याः, एताश्च सर्वा अपि सर्वात्मना रलमया ‘अच्छा’ इत्यादि प्राप्यत्, एवं पुष्पादीनामणानां पटलकान्यपि द्विद्विसङ्ख्याकानि वाच्यानि, ‘तेसि णं तोरणाणं’ मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे सिंहासने प्रज्ञासे, तेषां च सिंहासनानां वर्णकः प्रागुक्तो निरवशेषो वक्तव्यः, ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे छेत्र स्त्रयमयं प्रज्ञासे, तानि च छत्राणि वैद्यूर्यमयविमलदण्डानि जाम्बूनदकणिकानि वज्रसन्धीनि वज्ररत्नापूरित-दण्डशलाकासन्धीनि मुक्ताजालपरिगतानि अस्ती सहस्राणि—अष्टसहस्रसङ्ख्या वरकाञ्चनशलाका—वरकाञ्चनमयः शलाका येषुतानि—

तथा दद्वरमलय सुगंधि सव्वोउयसुरभिसीयलछाया इति दद्वरः-चीवरावनद्व-कुण्डिकादिभाजनमुखं तेनगालितास्तत्र पक्ष्या ये मलय इति—मलयोद्भवं श्रीखण्डं तत्सम्बद्धिनः सुगम्ध्या ये गम्धवासास्तद्वृत्तं सर्वेषु ऋतुषु सुरभिशीतला च छाया येषां तानि तथा, ‘मंगलभत्तिचित्ता’ अणानां स्वस्तिकादीनां मङ्गलानां भक्त्या—विच्छित्या चित्रम्—आलेखो येषां तानि तथा ‘चंद्रागारोवमा’ चन्द्राकारः—चन्द्राकृति सा उपमा येषां तानि तथा, चन्द्रमण्डलवत् वृत्तानीति भावः, ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे चामरे प्रज्ञासे तानि च चामराणि ‘चंद्रपर्वतेऽलियवयरनाणामणिरयणखचित्तचित्तदंडाओ’ इति चन्द्रप्रभः—चन्द्रकान्तो वज्रं वैद्यूर्यं च प्रतीतं चन्द्रपर्भवज्ज्वैद्यूर्याणि शेषाणि च नानाणिरत्नानि खचितानि येषु ते तथा एवंस्वपाश्चित्रा ।

नानाकारादण्डायेषां चामराणां तानि तथा, ‘सुहुमरययदीहवालाओ’ इति सूक्ष्मा रजतमया दीर्घा वाला येषां तानि तथा, ‘शंखंककुन्दवगारयअभयमहियकेणपुंजसन्निकासाओ’ इति ‘शङ्खः’ प्रतीतः अङ्के—रलविशेषः ‘कुन्दे’ ति कुन्दपुष्पं दकरज—उदककणः अमृतमधितफेणुङ्गः—क्षीरोद-

जलमथनसमुत्थः फेनपुअस्तेषामवि सञ्चिकाशः—प्रभायेषां तानि तथा, ‘अच्छा’ इत्यादि प्राप्तवत्
‘तेसि णं तोरणाणं’ मित्यादि, तेषां तोरणामां दुरजा द्वी द्वी रेसरमुदगदी—
सुगन्धितैलाधारदिशेषी, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकाकारेण—‘तैलसमुदगकी—सुगन्धितैलाधारी’
एवं कोषादिसमुदगका अपि वाच्याः, अत्र सङ्घरणिगाथा—

तिले कोडु समुग्गे पते चोए य तगर एला य ।

हरियाले हिमुलए पणोसिता अंजणसमुग्गा ॥ १ ॥

‘सब्बरयणामया’ इति एते सर्वेऽपि सर्वात्मना रलमया ‘अच्छा’ इत्यादि प्राप्तवत् ।

मृ. (३०) सूरियाभे णं विमाणे एगमेगे दारे अद्वसयं चक्रज्ञयाणं अद्वसयं मिगज्ञयाणं
गरुडज्ञयाणं उत्तज्ञयाणं पिच्छज्ञयाणं सउणिज्ञयाणं सहिज्ञयाणं उसभज्ञयाणं अद्वसयं
सुयाणं चउविसाणाणं नागवरकेऊणं एवमेव सपुत्रावरेणं सूरियाभे विमाने एगमेगे दारे असीयं
केउसहस्रं भवतीति मक्खायं, सूरियाभे विमाने पन्नद्विं पन्नद्विं भोमा पश्चता, तेसि णं भोमाणं
भूमिभागा उल्लोया य भाणियव्वा, तेसि णं भमाणं च बहुमज्जदेसभागे पतेयं पतेयं सीहासने,
सीहासनवत्रतो सपरिवारो, अवसेसेसु भोमेसु पतेयं पतेयं भद्रासणा पश्चता ।

तेसि णं दाराणं उत्तमागारा सोलसविहेहि रयणेहि उवसोमिया, तंजहा—रयणेहि जाव
रिहेहि, तेसि णं दाराणं उप्पिं अद्वहुमंगलगा सज्जया जाछतातिभता, एवमेव सपुत्रावरेणं सूरियाभे
विमाणे चत्तारि दारसहस्रा भवतीतिमक्खायं, असोगवने सतिवने चंपगवने चूयगवने, सूरिया-
मस्स विमानस्स चउद्दिसि पंच जोयनसयाइं अबाहाए चत्तारि वनसंडा पश्चता, तंजहा ।

पुराच्छिमेणं असोगवने दाहिणेणं सत्तवत्रवने पञ्चत्यिमेणं चंपगवने उत्तरेण चूयगवने, ते
णं वनखंडा साइरेगाइं अद्वतेरस जोयनसयसहस्राइं आयामेणं पंच जोयनसयाइं विक्खंभेणं
पतेयं पतेयं पागारपरिखिता किण्हा किण्हा भासा वनखंडवत्रओ ।

मृ. “सूरियाभे णं विमाणे एगमेगे दारे अद्वसयं चक्रज्ञयाणं मित्यादि, तस्मिन् सूर्यभे
विमाने एकैकस्मिन् द्वारे अष्टाधिकं शतं चक्रध्वजानां—चक्रलोखलपचिहोपेतानां ध्वजानामेव
मृगगहुडरुद्धुङ्गपिच्छशकुनिसिंहवृषभयतुर्दन्ताहसितध्वजाना मपि प्रत्येकमष्टशतमष्टशतं वक्तव्यं
‘एवमेव सपुत्रावरेण’ एवमेव—अनेनैव प्रकारेण सपूर्वापरेण—सह पूर्वे अपरीश्य वर्तते इति
सपूर्वापरं—सङ्ख्यानं तन सूर्यभे विमाने एकैकस्मिन् द्वारे अशीतमशीतं—अशीत्यधिकं २ केतुसहस्रं
भवतीत्याख्यातं मया अन्यैश्च तीर्थकृदिमः ।

‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषां द्वाराणां सम्बन्धीनि प्रत्येकं पश्चष्टि २ भीमानि—विशिष्टानि
स्थानानि प्रज्ञासानि, तेषां च भूमग्नां भूमिभागा उल्लोकाश्च यानविमानवद्वतव्याः, तेषां च भीमाना
चहुमध्यदेशभागे यानि च्यस्त्रिंशत्तमानि भीमानि तेषां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं सूर्याभद्रेवयोर्यं
सिंहासनं तेषां च सिंहासनानां वर्णकोऽपरोत्तरोत्तरपूर्वादिषु सामानिकादिदेवयोर्यानि भद्रासनानि
च क्रमेण यानविमानवद्वतव्यानि शेषेषु च भीमेषु प्रत्येकमेकं सिंहासनं परिवारहितं ।

‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषां द्वाराणां उत्तमा आकारा—उपरितना आकारा उत्तरंगादिरूपाः
कवचित् ‘उवरिमागारा’ इत्येव पाठः, षोडशविधैरलौरुपशोभितास्तद्यथा—‘रयणेहि जाव रिहेहि’
इति रलैः सामान्यतः कर्केतनादिभिर्यावत्करणात् वज्रैः २ वैद्यूर्यैः ३ लोहिताक्षैः ४ मसारगल्लैः ५

हंसगर्भे द पुलकैः उ सौगन्धिकैः ८ ज्योतीरसैः ९ अङ्गैः १० अञ्जैः ११ रजतैः १२ अञ्जनपुलकैः १३ जातरूपैः १४ स्फटिकैरितित परियहः १५ बोडशै रिष्टैः १६ 'तेसिण' मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येक नुपरि अथी अथी रूस्तिकैर्यानि भूलक्षण्या इत्यादि यानविमानतोरणवत्तावद्वाच्यं यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति, अत ऊर्ध्वं केषुचित् पुस्तकान्तरेष्वेवं पाठः 'एवमेव सपुत्र्वावरेण सूरियाभे विमाणे चत्तारि दारसहस्रा भवतीति मक्खाय' मिति सुगमं ।

'सूरियाभस्सण' मित्यादि सूर्यभिस्य विमानस्य चतुर्दिशं—चतुर्स्र दिशः समाहृताश्चुतर्दिक् तस्मिन् चतुर्दिशि चतुर्स्रुषु दिशु पञ्च पञ्च योजनशतानि 'अहावाए' इति बाधनं बाध आक्रमणमित्यर्थः न बाधा अबाधा—अनाक्रमणं तस्यामबाधायां कृत्वेति गम्यते, अपान्तरालं मुक्त्वेति भावः, चत्वारो वनखण्डः प्रज्ञाताः, अनेकजातीयानामतुतमानां महीरुहां समूहो वनखण्डः, उक्तश्च जीवाभिगमचूर्णी—'अनेगजाईहेत्तमेहिं रुक्खेहिं वनसंडे' इति, 'तद्यथे' त्यादिना तानेव वनखण्डान् नामतो दिग्भेदतश्च दर्शयति, अशोकवृक्षप्रधानं वनमशोकवनमेवं सप्तपर्णवनं च च्यक्षवनं चूतवनमपि भावनीयं, 'पुरच्छिमेण' मित्यादि पाठसिद्धं, अब्र संड्यग्रहणिगाथा—

॥ १ ॥ 'पुञ्चेण असोगवनं दाहिणतो हइ सतिवण्णवनं ।

अवरेण चंपकवनं चूयवनं उत्तरे पासे ॥'

'तेण' मित्यादि, ते च वनखण्डः सातिरेकानि अर्द्धत्रयोदशानि—साद्धनि द्वादश योजन-शतसहस्राणि (आयामतः) पञ्चयोजनशतानि विष्कम्भतः प्रत्येकं २ प्राकारपरिक्षिप्ताः, पुनः कथंम्—तास्ते वनखण्डा ? इत्याह—'किणहा किणहोभासा जाव पडिमोयणा सुरम्मा' इति यावत्करणप्रदेवं परिपूर्ण पाठः सूचितो—नीला नीलोभासा हरिया हरियोभासा सीया सीयोभासा निद्वा निद्वोभासा तिब्बा तिब्बोभासा किणहा किणहच्छाया नीला नीलच्छाया हरिया हरियच्छाया सीया सीयच्छाया निद्वा निद्वच्छाया घणकडियकडिणच्छाया रम्मा महामेहनिकुरुंबम्भूया ।

ते णं पायवा पूलमंतो कंदमंतो खंधमंतो तयमंतो पवालमंतो पत्तमंतो पुष्कमंतो बीयमंतो फलमंतो अनुपुब्वमुजाय रुद्गलवद्यपरिणया एगखंधा अनेगसाहप्पसाहविडिपा अनेगनरवामप्प-सारियअगेज्वघणविपुलवद्युखंधी अच्छिद्वप्ता अविरलपत्ता अवाइणपत्ता अनीइयमत्ता निद्वुयज-रद्पंद्वप्ता नवहरियभिसंतपत्तभारंधयारगंभीरदरिसणित्ता उवनिग्ययवरतरुणपत्तपल्लवकोमल-उञ्जलचलंत किसलयकुसुपपवाललवकुरग्गसिहरा निद्वं कुसुमिया निद्वं मउलिया निद्वं लवइया निद्वं थवइया निद्वं गुलइया निद्वं गोच्छिया निद्वं जमलिया निद्वं जुयलिया निद्वं विणमिया पणमिया निद्वं कुसुमियउलियलवद्यथवद्ययगोच्छियजपलियजुवलियजुवलियविणमिय-पणमियसुविमत्तपडिमंजरिवडंसयधरा सुयदरहिणमयणसलागाकोइलकोरकभिंगारककोडल-जीवंजीवकनंदीमुखकविंजलपिंगलकखगकारं डच्छवागकलहंससारसअनेगसउणमिहु-विधरियसद्वद्यम हुरसरनाइयसंपिडियदरियभमरमहुयरिमहकरपरिलेत्तप्पयुसुमासवलोल-महुरगुमुमंतगुंजंतदे सभागा अर्भिंतरपुण्फलवाहिरपत्तोच्छ्वा पुतेहि य पुण्फेहि य उवच्छ्व-पलिच्छ्वा नीरोगका मउफासु अकंटगा नानाविहगुच्छगुम्भमंडवगोवसहिया विचित्तसुहुकेउभूया वाविपुक्खरणिदीहियासु य सुनिवेसियरम्भजालधरगा पिडिमनिहारिमसुगंधिसुरमिनहरं च गंधद्विणि भुयंता सुहकेऊ केउवहुला अनेगसगडरहजाणजुगगिलिथिलसीयसंदमाणीपडिमोयगा

सुरभा इति' अस्य व्याख्या ।

इह प्रायो वृक्षाणां मध्यमे वयसि वर्तमानानि पत्राणि कृष्णानि भवन्ति ततस्तद्योगात् वनखण्डा अपि कृष्णाः, न चोपचारमात्राते कृष्णा इति व्यपदिश्यन्ते किन्तु तथा प्रतिभासनात्, तथा चाह—‘कृष्णावभासा’ यावति भागे कृष्णावभासपत्राणि सन्ति तावति भागे ते वनखण्डाः कृष्णा अवभासन्ते, ततः कृष्णोऽवभासो येषां ते कृष्णावभासा इति, तता हरितत्वमतिक्रान्तानि कृष्णत्वमसंप्राप्तानि पत्राणि नीलानि तद्योगाद्वनखण्डा अपि नीलाः, न द्यैतदुपचारमात्रेणोच्यते किन्तु तथावभासात्, तथा चाह नीलावभासाः, समासः प्राप्तु, यीवने तान्येव पत्राणि किसलयत्वं रक्तत्वं घातिक्रान्तानि ईषत् हरितालाभानि पाण्डूनि सन्ति हरितानीति व्यपदिश्यन्ते, ततस्तद्योगात् वनखण्डा अपि हरिताः, न द्यैतदुपचारमात्रादुच्यते, किन्तु तथाप्रतिभासात्, तथा चाह—हरितावभासाः, तथा बाल्यादतिक्रान्तानि वृक्षाणां पत्राणि शीतानि भवन्ति ततस्तद्योगाद्वनखण्डा अपि शीता इत्युक्ताः, न च न ते गुणतस्तथा किन्तु तर्थैव, तथा चाह—शीतावभासाः, अधोभागवर्तिनां वैपानिकदेवानां देवीनां तद्योगशीतवात्संसर्पतः ते शीता वनखण्डा अवभासन्ते इति ।

तथा एते कृष्णनीलहरितवर्णं यथा स्वस्मैन् स्वरूपे अल्पकरे स्निग्धा भवन्ते तीव्राश्च ततः तद्योगात् वनखण्डा अपि स्त्रियाः तीव्राश्च इत्युक्ताः, न द्यैतदुपचारमात्रं किन्तु तथावभासोऽप्यस्ति ततउक्तं—स्त्रियावभासस्तीव्रावभासा इति, इहावभास प्राप्तोऽपि भवति यथा मरुमरीचिकासु जलावभासस्तातो नावभासमात्रोपदर्शनेन यथावस्थितं वरतुस्वरूपं वर्णितं भवति किन्तु ततास्वरूपप्रतिपादनेन, ततः कृष्णत्वाद्वानां तथास्वरूपप्रतिपादनाद्यमनुयायद्युरस्तरं विवेषयत्वं रमाह—‘किण्ठा किण्ठच्छाया’ इत्यादि ।

कृष्णा वनखण्डः, कुत इत्याह—कृष्णच्छाया: ‘निभित्कारणहेतुषु सर्वासां विमवतीनां प्रायोदर्शनं’ भित्तिवचनात् हेतौ प्रथमा, ततोऽयमर्थः—यस्मात् कृष्णा छाया—आकरः सर्वाविसंवादितया तेषां तस्मात् कृष्णाः, एतदुक्तं भवति—सर्वाविसंवादितया तत्र कृष्ण आकार उपलभ्यते, न च भ्रान्तावभाससंपादितसत्ताकः सर्वाविसंवादी भवति, ततस्तत्ववृत्या ते कृष्णान् भ्रान्तावभासमात्रव्यवस्थापिता इति, एवं नीला नीलच्छाया इत्याधिपि भावनीयं, नवरं शीताः शीतच्छाया इत्यत्र छायाशब्द आतपप्रतिपक्षवस्तुवाची द्रष्टव्यः ।

‘घनकडितडियच्छाया’ इति इह शरीरस्य मध्यभागे कटिस्ततोऽन्यस्यापि मध्यभागः कटिरिव कटिरित्युच्यते, कटिस्तटमिव कटितटं घना—अन्योऽन्यशाखाप्रशाखानुप्रदेशातो निविडा कडितटे—मध्यभागे छायायेषांते तथा, मध्यभागे निविडतरच्छाया इत्यर्थ, अत एव रम्यो—रमणीयः तथा महान् जलभारावनतप्रावृट्कालभावी यो मेघनिकुरुम्बो—मेघसमूहस्तं भूता—गुणः प्राप्ता महामेघनिकुरुंबभूताः, महामेघवृन्दोपमां इत्यर्थः ।

‘ते णं पायदा’ इत्यादि, अशोकवरपादपरिवारभूतपरागुक्ततिलकादिवृक्षवर्णनवत परिभावनीयं, नवरं ‘सुयवरहिणमयणसलागा’ इत्यादि विशेषणमत्रोपमया भावनीयं ‘अनेगसगडरच्छाणे’ त्यादि तदाकारभावतः ॥

मू. (३५) तेसिं णं वनसंडाणं अंतो बहुसमरमणिज्ञा भूमिभागा, से जहा नामए

आलिंगपुक्खरेति वा जाव नानाविहपंचवण्णोहि मणीहि य तणेहि य उवसोभिया, तेसिणं गंधो फासो नेयब्बो जहङ्कमे !

तेसिणं भंते ! तणाणय मणीणय पुव्वावरदाहिणुत्तरतेहि वातेहि मंदाणं एइयाणं वेइयाणं कंपियाणं घालियाणं कंदियाणं, घट्टियाणं खोभियाणं उदीरियाणं केरिसए सद्दे भवति ?, गोयमा !!

से जहा नामए सीयाए वा संदमाणीए वा रहस्य वा सच्छतस्त्स सज्जायस्त्स सघंटस्स सपडागत्स सत्तोरणवरस्स सनंदिघोतस्त्स सखिंखिणिहेमजालपरिखितस्त्स हेवयथिततिणिसकणगणि-
सुतदारुयास्स संपिनद्धचक्रमंडल धुरागस्स कालायसमुक्यणोमिजंतकम्यास्स आइण्णवरतुर-
गसुसंपउत्तस्स कुसलणरव्वेयसारहिसुसंपग्गहियस्स सरसयबत्तीसतोणपरिमंडियस्स सकंकडा-
वयंतगत्स सचावसरपहरणा वरणमारियजुझासअस्स रायंगणसि वा रायंतेउरंसि वा रम्भंसि वा
मणिकुट्टिमतलंसि अभिक्खणं अभिघट्टिमाणत्स वानियघट्टिमाणस्स वा ओरालमणोण्णा कण्णम
निव्वुइकरा सद्दा सब्बओ समंता आभानेस्स वाते, भवेयारुवे सिया ?, नो इण्डेसममडे ।

से जहा नामए वेयालीयवीणाए उत्तरम्दामुच्छियाए जंके सुपइक्षियाए कुसलनरनारिस-
संपरिणहियाते चंदनकोणपरियट्टियाए पुव्वतावरतकालसमयसि नंदायं वेइयाए पवेइयाए
घालियाए घट्टियाए खोभियाए उदीरियाए औराला मणुन्ना मनहरा कण्णमणनिव्वुइकरा सद्दा
सब्बओ समंता अभिनिस्स वाते, भवेयारुवे सिया ?, नो इण्डे समडे ।

से जहा नामए किञ्चराण वाकिंपुरिसाण वा महोरगाण वा गंधव्याण वा भद्रसालवनगयाणं
वा नंदनवनगयाणं वा सोमनसवनगयाणं वा पंडगवनगयाणं वा हिमवंतगच्छंगयमलयमंदर-
गिरिगहासमन्नागयाण वा एगओ सत्रिहियाणं समागयाणं सत्रिसन्नाणं समुविह्वाणं पमुइय-
पक्कलियाणं गीयरइगंधव्वहसियमणाणं गञ्जं पञ्जं कत्यं गेयं पायवद्वं उक्खितायपयत्तायं मंदायं
रोइयावसाणं सत्तसरसमन्नागयं छ्वोसविष्यमुक्तं –

—एकारसालंकारं अहुगुणे ववेयं गुजंतवंसकुहरोवगृढं तंतिक्षणकरणसुखं सहुकरुणं-
वंसतंतीतललयगहसुसंपउत्तं भद्रुं समं सुललयमणोहरं मउयरिभियपयसंवारं सुणतिं वरचारुरुवं
दिव्यं नद्वं सञ्जं गेयं पगीयाणं, भवेयारुवे सिया ?, हंता सिया ।

बृ. 'तेसिणं चनसंडाण' मित्यादि, तेषां चनखण्णानामनाः—भध्येवहुसभरमण्या भूमिभागः
प्रज्ञासाः, तेषां च भूमिभागानां 'से जहा नामए 'आलिंगपुक्खरे इ वा' इत्यादि वर्णनं प्रायुक्तं
तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पश्चो, नवरमत्र तृणान्वयपि वक्तव्यानि, तानि चैव—'नानाविहपंच-
वण्णाहि मणीहि य तणेहि य उवसोभिया, तंजहा—किणहेहि य नीलेहि य जाव सुक्ले, तत्यं णं
जे ते कण्णा तणाय मणीय तेसिणं अयमेयारुवे वशावासे पन्नते, से जहा नामए जीमूते इ वा' इत्यादि

सम्प्रति तेषां मणीनां तृणानां च वातेरितानां शब्दस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह —

'तेसिणं भंते ! तणाणय मणीयय' इत्यादि, तेषां णमिति पूर्ववत् भद्रत्त !—परमकल्याण-
योगिन् तृणानां पूर्वापरदक्षिणोत्तरगतैवत्तीर्मन्दायंति मन्दं मन्दं एजितानां कम्पितानां व्येजि-
तानां—विशेषतः कम्पितानां, एतदेव पर्यायशब्देन व्याचष्टे—कम्पितानां घालितानां—इतस्तो
मनाकूविक्षितानां, एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे—स्पन्दितानां, तथा घट्टितानां परस्परं संवर्षयुक्तानां,

कथं घटिता इत्याह—क्षीभितानां, स्वस्थानाद्वालमपि कुत इत्याह—उदीरितानामुत्—प्राबल्येन प्रेरितानां, कीदेशः शब्दः प्रज्ञासः ? , भगवानाह—

‘शोयमे’ त्वादि, यीतम ! स यथानामकः शिविकाया वा स्यन्दमानिकाया वा रथस्य वा, तत्र सिक्षिया जभानविशेषरूपा उपरिच्छादिता कोषाकारा, तथा दीर्घो जम्पानविशेषः पुरुष-स्वप्रमाणावकाशदा या स्यन्दमानिका, अनयोश्च शब्दः पुरुषोत्पादितयोः क्षुद्रहेमघण्टिकादिचलन-वशतो वेदितव्यः, रथश्चेह संग्रामरथः प्रत्येयोऽग्रेतनविशेषणानामन्यथाऽसंभवात्, तस्य च फलकवेदिका यस्मिन् काले ये पुरुषास्तदपेक्षया ततिप्रमाणाऽवसेया, तस्य च रथस्य विशेषणान्यभिधते

‘सछत्तस्स’ इत्यादि, सच्छत्रस्य सध्यजस्य सघण्टाकस्य—उभयपाश्वर्विलम्बिमहा-प्रमाणघण्टोपेतस्य सपताकरय सह तोरणवरं—प्रधानतोरणं यस्य सप्ततोरणवरस्तस्य, सह नन्दीघोषो—द्वादशतूर्यनिनादो यस्य स सन्दिघोषस्तरय, तथा सह किङ्किण्यः—क्षुद्रघण्टायेषामिति सकिङ्किणीकानि, हेमजालानि—यानि हेममयदामसमूहास्तैः सर्वासु दिक्षु पर्यन्तेषु—बहिप्रदेशेषु परिक्षिप्तो—व्यासस्तस्य, तथा हैमवतं—हिमवत्पर्वतभावि चित्रं—विद्यत्रमनोहारिविशेषोपेतं तिनिशतरुसंबन्धि कलकविद्युरितेवारु—काष्ठं यस्य सहैमवतवित्रतीनिकशक्नकनिर्युक्तदारुकस्तस्य, सूत्रे च द्वितीयः ककारः रवार्थिकः पूर्वस्य च दीर्घलं प्राकृतत्वात् ।

तथा सुषु—अतिशयेन सम्यक् पिनङ्कं बद्धमरकमण्डलं धूश्च यस्य स सुसंपिनङ्कार-कमण्डलघूः कस्तस्य, तथा कालायसेन—लोहेन सुषु—अतिशयेन कृतं नेमे—बाह्यपरिधेयन्तस्य च—अरकोपरिफलकचक्रवालस्य कर्म यस्मिन् स कालायसकृतनेमियन्त्रकर्मा तस्य, तथा आकीर्णा—गुणैव्याप्ता ये वराः—प्रधानास्तुरगास्ते सुषु—अतिशयेन सम्यक् प्रयुक्ता—योजिता यस्मिन् स आकीर्णवरतुरगसुसंप्रयुक्तः तस्य, प्राकृतत्वात् बहुत्रीहावपि कतान्तस्य परनिपातः, तथा सारथिकर्मणि ये कुशला नरास्तेषां मध्ये अतिशयेन छेको—वक्षः सारथिस्तेन सुषुसम्यक् परिगृहीतस्य ।

तथा ‘सरसयवत्तीसतोणपरिमंडियस्स’ इति शराणां शतं प्रत्येकं येषु तानि शरशतानि तानि च तानि द्वात्रिंशत् तूणानि तैर्मण्डितः शरशतद्वात्रिंशत्तूणमण्डितः, किमुक्तं भवति ? —एवं नाम तानि द्वात्रिंशत् शरशतभृतानि तूणानि रथस्य सर्वतः पर्यन्तेष्ववलम्बितानि यथा तानि संग्रामायोपकल्पितस्यातीव मण्डनाय भवन्तीति, तथा कण्टकः—कवचं सह कण्टको यस्य स सकण्टकः सकङ्कटोऽवतंसः—शेखरो यस्य स सकङ्कटावतंसस्तस्य, तथा सह धापं येषां ते सचाया ये शरा यानि च कुन्तभल्लिमुसण्डिप्रभृतीनि नानाप्रकाराणि प्रहरणानि यानि स कवचकष्टक-प्रप्रमुखानि आवरणानि तैर्भृतः—परिपूर्ण, तथा योधानां युद्धं तश्चिभित्तं सद्यः—प्रगुणीभूतो यः स योधयुद्धसञ्चरततः पूर्वपदेन सह विशेषणसभासः तस्य, इत्थंभूतस्य राजाङ्गणे वा अन्तःपुरे वा रथे वा मणिकुद्दिमतले—मणिबद्धभूमितले अभीक्षणमभीक्षणं कुद्दिमतलप्रदेशे वा ।

‘अभिघट्टजमाणस्से’ ति अभिखच्यमानस्य वेगेन गच्छतो ये उदारामनोङ्गा कर्णमनोनि-वृत्तिकरा: सर्वतः समन्तात् जीवाभिगममूलटीकायामपि ‘उपित्यं’ श्वासुयुक्तमिति, तथा उत्-प्राबल्येन अतितामलमस्थानतालं वा उत्तालं, श्लक्षणस्वरेण काकस्वरं, सानुनासिकं अनुनासि-

काविनिर्गतस्वरानुगतिमिति भावः, तथा 'अहुगुणीयवेद' मिति अष्टभिगुणैरुपेतमष्टगुणोपेतं, ते चाधावमी गुणाः—पूर्णं रक्तमलङ्कृतं व्यक्तमविघुणं मधुरं समं सललितं च, तथा चोक्तम्—

॥ १ ॥ "पुर्णं रत्नं च अलंकियं च वर्तं सहेव अविघुणं ।

महुरं समं सललितं अहुगुणं होति गेयस्स ॥"

तत्र यत् स्वरकलाभि परिपूर्णं गीयते तत्पूर्णं, गेयरागानुरक्तेन यत् गीयते तत् रक्तं, अन्योऽन्यस्वरविशेषकरणेन यदलङ्कृतमिव गीयते तदलङ्कृतं, अक्षरस्वरस्फुटकरमतो व्यवतं, विस्वरं क्रोशतीव विघुणं न तथा अविघुणं, मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलारुवतु, तालवंशस्वरादिसमनुगतं समं, तथा यत् स्वरघालनाप्रकारेण ललाताव तत् सह लालितेन—ललानं वर्तत इति सललितं, यदिवा यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्दस्य स्पर्शनमतीव सूक्ष्ममुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् सललितं ।

इदानीमेतेषामेवाषानां मध्ये कियतो गुणान् अन्यञ्च प्रतिपिण्डादयिषुरिदमाह—'रत्नं तिष्ठाण-करणं सुखं' तत् 'कुहरगुञ्जं तवं सतीतलताललयद्वसुसंपउतं महुरं समं सललियं मणोहरं मउयरि-भियपयसंचारं सुरहं सुनते वरचारुरुवं दिव्वं नद्वं सज्जं गेयं पगीयाण' मिति यथा प्राकृनाट्यविधी व्याख्यातं तथा भावनीयं 'जारिसए सद्वै हवइ' प्रगीतानां—गातुमारब्धवतां याद्शः शब्दोऽतिमनोहरो भवति—स्यात्—कथंचिद्भवेदेतद्वूपस्तेषां तृणानां मणीनां च शब्दः ?, एवमुक्ते भगवानाह—गोतम स्थोदेवं भूतः शब्दः ॥

मू. (३२) तेसि एं वनसंडाणं तत्य तत्य तहिं देसे देसे बहूओ खुडाखुड़ियातो वावीयाओ पुक्खारिणीओ दीहियाओ गुंजालियाओ सरपांतिआओ बिलपांतियाओ अच्छाओ सण्हाओ रयवाम-यकूलाओ समतीरातो रयरामयमासाणातो तवणिझतलाओ सुवर्ष्मसुव्वरयवालुयाओ वेरुलिय-मणिकालियपडलपद्मोयडा सुओयारसुउत्ताराओ नानामणिसुकछाओ वउझोणाओ अनुपुव्व-सुजातगंभीरसीयलजलाओ संछञ्चपतभिसमुणालाओ ।

बहुउप्पलकुमुयनलिणसुभगसोगंधियपोँडीरयसयन्तसहस्रपत्तकेसरफुलोवदियाओ छप्पयपरिभुजमाणकमलाओ अच्छविमलसलिलपुन्नाओ अप्पेगइयाओ आसबोयगाओ अप्पेगइ-याओ खोरीयगाओ अप्पेगइयाओ घओयगाओ अप्पेगइयाओ खीरोयगाओ अप्पेगइआओ खारोयगाओ अप्पेगतियातो उयगरसेण पन्नताओ पासावीयाओ वरिसणिज्ञाओ अभिलबाओ पडिलबाओ तासि एं वावीणं जाव बिलपंतीणं पत्तेयं २ छउद्दिसिंचतारि तिसोपाणपडिलवगा पन्नता ।

तेसि एं तिसोपाणपडिलवगाणं वशओ, तोरणाणं झया छताइछता य नेयव्वा, तासु एं खुडाखुड़ियासु वावीसु जाव बिलपंतियासु तत्य २ देसे बहवे उप्पायपव्वयगा नियइपव्वयगा जगद्वपव्वया दालद्वजपव्वयगा दगभंडवा दगनालगा दगमंचगा उसडा खुडखुडगा अंदोलगा पक्खंदोलगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिलवा ।

तेसु एं उप्पायपव्वएसु जाव पक्खंदोलएसु बहूइं हंसासणाइं कोचासणाइं गरुलासणाइं उण्णयासणाइं पण्यासणाइं दीहासणाइं पक्खासणाइं भद्रासणाइं उसभासणाइं सीहासणाइं पउमासणाइं दिसासोवत्यियाइं सव्वरयणामयाइं अच्छाइं जाव पडिलवाइं ।

तेसु णं वनसंडे सुतत्य तत्य तहिं तहिं देसे देसे बहवे आलियधरगा मालियधरगा कयलियधरगा लयाधरगा अच्छण्यधरगा पिच्छण्यधरगा मंडलधरगा पसाहमधरगा गळमधरगा मोहनधरगा सालवरगा जालधरगा चित्यधरगा कुसुमधरगा गंधधरगा आदंसधरगा सब्बरयणामया अच्छा जाव पडिल्लवा

तेसु णं आलियधरगे सुजाव गंधव्य० । तहिं २ घरए सुबहुइ हंसासण जाव दिसासोवत्यिआस-णाइं सब्बरयणामयाइं जाव पडिल्लवाइं ।

तेसु णं वनसंडे सुतत्य तत्य देसे २ तहिं २ बहवे जातिमंडवगा जूहियमंडवगा नवमालिय-मंडवगा वासंतिमंडवगा सूरमलियमंडवगा दहिवासुयमंडवगा तंबोलियमंडवगा मुद्रियामंडवगा नागलयामंडवगा अतिमुत्तपलयामंडवगा आफोवगामालुयामंडवगा अच्छा सब्बरयणामया जाव पडिल्लवाओ ।

तेसु णं जालिमडवए सुजाव मायामङ्कवए सुबहवे पुढावंवांसलापट्टगा हंसासणसंठिया जाव दिसासोवत्यिवासणसंठिया अन्ने य बहवे मंसलधुक्कविसिडुसंठाणसंठिया पुढविसिलापट्टगा पन्नता समणाउओ !, आईणगरूयदूरनवनीयतूलफास्त सब्बरयणामया अच्छा जाव पडिल्लवा

तत्य ण बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य आसयंति सयंति चिह्नंति निसीयंति तुयहुंति हसंति रमंति ललंति कीलंति किहुंति मोहंति पुरा पोराणाणं सुचिण्णाणं सुपडिकंताणं सुभाण कडाण कम्माम कळाणाणं कळाणं फलविवायं पद्धयुव्यवमाणा विहरंति ।

षृ. 'तेसि णं वनसंडाण' मित्यादि, तेषां 'ण' मिति वाक्यालङ्कारे वनखण्डानां मध्ये तत्र तत्र देशे 'तत्र तत्रे' ति तस्यैव देशस्य तत्र एकदेशे 'बहुइ' इति वस्ययः 'खुडाखुडियाओ' इति क्षुलिकाक्षुलिका लघवो लघवो इत्यर्थः, वायश्चतुरस्त्र पुक्खरिण्यो वृत्ताकारा अथवा पुष्करणि विधंते यासु ताः पुष्करिण्यो दीर्घिका—ऋज्यो नद्यः वक्र नद्यो गुञ्जालिकाः, बहुनिकेवलकेवलानि पुष्पावकीर्णकानि सरांसि एकपडतया व्यवस्थितानि सरःपडिक्तः सललितास्ता बहव्यः सरःपडक्तयः तथा येषु सरःसु पडक्तया व्यवस्थितेषु कूपोदकं प्रणालिक्या संचरति सा सरःपडिक्तः ता बहव्यः सरःसरःपडक्तयः, तता विलानीव विलानि—कूपास्तेषां पृडक्तयो विलपडक्तयः, एताश्च सर्वा अपि कथंभूता इत्याह—

अच्छाः—स्फटिकवद् बहिनिर्भलप्रदेशाः—श्लक्षणाः—श्लक्षणपुद्गलनिष्यादितबहि प्रदेशाः—श्लक्षणदलनिष्यत्रपटवतु, तथा रजतमयं—रूप्यमयं कूलं यासां ता रजतमयकूलाः, तथा समं न गत्तमावात् विषमं तीरं—तीरवर्तिजलापूरितं स्थानं यासां ताः समतीराः, तथा वज्रमयाः पाषाणायासां ता वज्रयपाषाणाः, तथा तपनीयं—हेमविशेषः तपनीयमयं तलं यासां तास्तपनीयतलाः, तथा 'सुवर्णसुज्ञरयवालुयाउ' इति सुवर्ण—पीतकान्ति हेम सुब्रं—रूप्यविशेषः रजतं—प्रतीतं तन्मया वालुका यासु ताः सुवर्णसुब्रजतवालुकाः, 'वेरुलियमणिफलिहपडलपश्चोयडाओ' इति वैद्यर्यमणिमयानि स्फटिकपटलमयानि च प्रत्यवतटानि—तटसमोपवर्तिनः अत्यनुन्तप्रदेशा यासां ता वैद्यर्यमणिस्फटिकपटलप्रत्यवतटाः, 'सुओयारसुउत्तारउ' इति सुखेनावतारो—जलभथ्ये प्रवेशनं यासु ताः सुखावताराः तथा सुखेन उत्तारो—जलमध्याद्विर्निर्गमनं यासु ताः सुखोत्तारास्ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः ।

'नानामणितित्यसुबद्धाउ' इति नानामणिभि—नानाप्रकारैर्मणिभिस्तीर्थानि सुबद्धानि यासां

ता नानामणितीर्थसुखद्वा:, अत्र बहुद्रीढावपि क्तान्तस्य परनिपातः सुखादिर्शनाद् प्राकृत-
शीलीवशाद्वा 'चउक्षोणाऽ' इति चत्वारः कोणा यासां ताश्चतुःकोणाः, एतम् विशेषणं वापीः
कूपांश्च प्रतिद्रष्टव्यं, तेषामेव चतुष्कोणल्वसंभवात् न शेषाणां, तथा आनुपूर्व्येण—क्रमेण नीर्देस्तरा-
भावस्त्रेण सुषु—अतिशयेन यो जातवप्रः—केदारो जलस्थानं तत्र गम्भीरं—अलब्ध्यस्ताधं शीतलं
जलं यासु ता आनुपूर्व्यसुजातवप्रगम्भीरशीतलजलाः, 'संछलपतभिसमृणालाऽ' इति संछलानि—
जलेनान्तरितानि पत्रविसमृणालानि यासु ताः संछलपत्रविसमृणालाः, इह विसमृणालसाहचर्यात्
पत्राणि पद्मिनीपत्राणि द्रष्टव्यानि, विसानि—कन्दा: मृणालानि—पद्मनालाः—

तथा बहुभिरुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रैः केसर-
प्रधानैः फुलैः—विकसितैरुपचिता बहुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकशत-
पत्रसहस्रपत्रकेसरफुलोपचिताः, तथा षट्पदैः अमैः परिभुज्यमानकमलाः, तथा अच्छेन—स्वस्पतः
स्फटिकवत् शुद्धेन विमलेन—आगन्तुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णा अच्छविमलसलिलपूर्णा, तथा
पडिहत्या—अतिरेकिता अतिप्रभूता इत्यर्थः 'पडिहत्यमुद्धुमायं अतिरिययं जाणमाउण्ण' मिति
चर्चनात्, उदाहरणं चात्र—

॥ ३ ॥ 'घणपडिहत्य गयणं सराइ नवसलिलउद्धुमायाइ ।
अहोइयं मह उण चिंताए मण तुहं विरहे ॥' इति ।

ग्रन्थान्तरो मत्स्यकच्छायत्र ताः परिहारप्रस्तावनस्यकर्त्तव्यादः, तथा अनेकैः लद्धुभिरुद्धुकैः
प्रविचरिता—इतस्ततो गमनेन सर्वतो व्याप्ताः अनेकशकुनिमिथुनकप्रविचरितास्ततः पूर्वपदेन
विशेषणसमाप्तः, एता वाप्यादयः सरस्सरः पञ्चक्तिपर्यन्ता: 'प्रत्येकं प्रत्येकं' प्रति प्रत्येकमत्राभिमुखे
प्रतिशब्दस्ततो वीप्साविवक्षायां पश्चात्पत्येकशब्दस्य द्विर्वचनमिति, पश्चवरवेदिकया परिक्षेपाः,
प्रत्येकं प्रत्येकं वनखण्डपरिक्षेपाः, 'अप्येगइयाऽ' इत्यादि, अपिर्बाद्धार्थे बाढमेककाः—काश्यन
वाप्यादय आसवमिव—यन्द्रहासादिपरमासवमिव उदकं यासां ता आसवोदकाः, अप्येकका
वारुणस्य—वारुणसमुद्रस्येव उदकं यासां ता वारुणोदकाः, अप्येककाः क्षीरमिव उदकं यासां ताः
क्षोरोदकाः, अप्येकका धृतमिव उदकं यासां ता धृतोदकाः, अप्येककाः क्षोद इव—इक्षुरस इव
उदकं यासां ताः क्षोदोदकाः, अप्येककाः स्वाभाविन उदकरसेन प्रज्ञासाः, 'पासाइया' इत्यादि
विशेषणचतुर्थं प्राप्यत् ।

'तासि ण' मित्यादि, तासां क्षुलिकानां वापीनां यावदिवलपद्मकृतीनाभिति यावद्यस्तात्
पुष्करिण्यादिपरिग्रहः, प्रत्येकं घटुदिशि चत्वारि एकैकस्यां दिशि एकैकस्य भावात् त्रिसोपान-
प्रतिरूपकाणि—प्रतिविशिष्टरूपाणि त्रिसोपानानि, त्रयाणां सोपानानां समाहारस्त्रिसोपानां, तानि
प्रज्ञासानि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणामयं—वक्ष्यमाण—एतद्वूपः—अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वस्पो
वर्णकनिवेशः प्रज्ञासस्तद्यथा बज्जरलमया वंगा इत्यादि प्राप्यत् ।

'तासि ण' तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञासानि, तोरणवर्णकरुनिरवश्य
यानविमानवद्भावनीयो यावद्यत् बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति, 'तासि ण' मित्यादि, तासां क्षुलिका-
क्षुलिकानां यावद् बिलपद्मकृतीनां, अत्रापि यावद्यस्तात् पुष्करिण्यादिपरिग्रहः, तत्र तत्र देशो
तस्यैव देशस्य तत्र एकदेशो बहव उत्पत्तिर्पर्वता यत्रागत्य बहवः सूर्याभिविमानवासिनो

वैमानिका देवा देव्यश्च विचित्रक्रीडानिमित्तं वैक्रीयशरीरमारचयन्ति, 'निष्ठपव्यया' इति नियत्या—
नैयत्येन व्यवस्थिताः पर्वता नियतिपर्वताः, कञ्चित् 'निययपव्यया' इति पाठः, तत्र नियताः—सदा
भोग्यत्वेनावस्थिताः पर्वता नियतपर्वताः, यत्र सूर्यभविभानवासिनो वैमानिका देवा देव्यश्च भवधार-
णीयेनैव वैक्रीयशरीरेण सदा रमणा अवतिष्ठन्ते इति भावः, 'जगईपव्यया' इति जगतीपर्वतकाः
पर्वतविशेषाः, दारुपर्वतका-दारुनिर्मापिता इव पर्वतकाः, 'दगमण्डवा' इति दक्षमण्डपाः—
स्फाटिकाः मण्डपाः।

उक्तं च जीवाभिगममूलटीकायां—‘दगमण्डपाः—स्फाटिका मण्डपा’ इति, एवं दक्षम-
ण्डकाः दक्षमालका दक्षप्रासादाः, एते च दक्षमण्डपादयः केचित् ‘उसहुः’ इति उत्सृता उद्धा
इत्यर्थः, केचित् ‘खुङ्गा खुङ्गा’ ति क्षुङ्गकाः क्षुङ्गका इति, तथा अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च, इह
यत्रागत्य मनुष्या आत्मानमन्दोलयति तेऽन्दोलका इति लोके प्रसिद्धाः, यतुर तु पक्षिण
आगत्यात्मानमन्दोलयति ते पक्ष्यन्दोलकाः, तत्र अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च तेषु चन्खण्डेषु तत्र
२ प्रदेशे देवक्रीडायोग्या बहवः सन्ति, एते च उत्पातपर्वतादयः कथंभूता? इत्याह—‘सर्वरलमया’
सर्वात्मना रत्नमयाः, अच्छा सण्हा इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राप्तवत्।

‘तेषुण’मित्यादि, तेषु उत्पातपर्वतेषु यावत्पक्ष्यन्दोलकेषु, यावल्करणाश्चियतिपर्वतकादि-
परिग्रहः, बहूनि हंसासनादीनि आसनानि, तत्र येषामासनानामधो भागे हंसा व्यवस्थिता यथा
सिंहासने सिंहाः तानि हंसासनानि, एवं क्रोङ्कासनानि गृहडासनानि च भावनीयानि, उद्धतास-
नानि—उद्धासनानि प्रणतासनानि—निम्नासनानि दीर्घसनानि—शब्द्यारूपाणि भद्रासनानि येषामधो
भागे पीठिकाबन्धः पक्ष्यासनानि येषामधो भागे नानास्वरूपाः पक्षिणः, एवं मकरासनानि
सिंहासनानि च च भावनीयानि, पद्मासनानि—पद्माकाराणि आसनानि, ‘दिसासोवत्यियासणाणि’
येषामधो भागे दिक्षीवस्तिका आलिखिताः सन्ति, अत्र यथाक्रममासनानां संग्रहणिगाथा।

॥ १ ॥ ‘हंसे कोंचे गरुडे उण्णय पणए य दीह भढे य ।

पक्खे पथरे पठमे सीह दिसासोवत्यि बारसमे ॥

इति, तानि सर्वाण्यपि कथंभूतानित्यत आह—‘सर्वरयणामयाई’ त्यादि प्राप्तवत्। ‘तेसि
ण’मित्यादि, तेषु चन्खण्डेषु मध्ये तत्र २ प्रदेशोत्तर्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशो बहूनि ‘आलिगृहकाणि’
आलि—बनस्पतिविशेषः तन्मयानि गृहकाणि आलिगृहकाणि, मालिरपि बनस्पतिविशेषः तन्मयानि
गृहकाणि भालिगृहकाणि, कदलीगृहकाणि लतागृहकाणि च प्रतीतानि, ‘अच्छणघरकाणि’ इति
अवस्थानगृहकाणि येषु यदा तदा वा आगत्य सुखासिक्या अवतिष्ठन्ति, प्रेक्षणकगृहण यत्रागत्य
प्रेक्षणकानि विद्यति निरीक्षन्ते च, मञ्जनगृहकाणि यत्रागत्य स्वेच्छ्या मञ्जनकं कुवन्ति।

‘प्रसाधनगृहकाणि’ यत्रागत्य स्वं परं च पण्डयन्ति ‘गर्भगृहकाणि’ गर्भडाकाराणि ‘मोहन-
घराइ’न्ति मोहनं—मैथुनसेवा ‘रिमियं मोहनरयाइ’ इति नायमालावचनात् तद्यथानानि गृहकाणि
मोहनगृहकाणि, वासमवनानीति भावः, शालागृहकाणि—पहुशालाप्रधानानि, जालगृहकाणि—
गवाक्षयुक्तानि गृहकाणि, कुसुमगृहकाणि—कुसुमप्रकरोपचितानि गृहकाणि, चित्रगृहकाणि—
चित्रप्रधानानि गृहकाणि गन्धर्वगृहकाणि—गीतनृत्ययोग्यानि गृहकाणि आदर्शगृहकाणि—
आदर्शमयानीव गृहकाणि, एतानि च कथंभूतानीत्यत आह—‘सर्वरयणामया’ इत्यादि विशेषण-

कदन्वकं प्राप्वत् ।

‘तेसि ण’मित्यादि, तेषु आलिगृहकेषु यावदादर्शगृहकेषु, अत्र यावशब्दात् मालिगृह-कादिपरिग्रहः, ‘बहूनि हंसासनानि’ इत्यादि प्राप्वत् । ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषु बनखण्डेषु तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे बहवो जातिमण्डपका यूथिकामण्डपका मण्डिकामण्डपका नवमालिकमण्डपका वासंतीमण्डपका दधिवासुकामण्डपका:, दधिवासुका-बनस्पतिविशेष-स्तन्मया मण्डपका दधिवासुकामण्डपका:, सूरुखिरपि बनस्पतिविशेषः तन्मया मण्डपकाः२, ताम्बूली-नागवल्ली न्मया मण्डपकास्तांबूलीमण्डपकाः, नागो-द्रुमविशेषः, स एव लता नागलता, इह यस्य तिर्यक् तथाविधा शाङ्का प्रशाङ्का वान् प्रसृता सा लतेत्यभिधीयते नागलतामया मण्डपका नागलतामण्डपकाः, अतिभुक्तमण्डपकाः, ‘अप्कोया’ इति बनस्पतिविशेषस्तन्मया मण्डपका अप्कोयामण्डपकाः, मालुका-एकास्थिकफला वृक्षविशेषास्तुधक्ता मण्डपका मालुकामण्डपकाः, एते च कथंभूता इत्याह—‘सब्बरयणामया’ इत्यादि प्राप्वत् ।

‘तेसि ण’मित्यादि, तेषु जातिमण्पकेषु यावन्मालुमाण्डपकेषु जावशब्दात् यूथिकामण्डप-कादिपरिग्रहः, बहवः शिलापट्टकाः परङ्गास्तुधया—अप्येगइया हंसासणसंठिया अप्येगइया गरुडासणसंठिया अप्येगइया उण्णयासणसंठिया अप्येगइया पण्यासणसंठिया अप्येगइया दीहासणसंठिया अप्येगइया भद्रासणसंठिया अप्येगइया पक्काऽ अप्य आयंसासणसंठिया अप्येग-इया उसभासणसंठिया अप्येगइया शिहासणसंठिया उप्पाइया ‘उप्पासणसंठिया’ इति परिग्रहः, अन्ये च बहवः शिलापट्टका यानि विशिष्टायिन्हानि विशिष्टनामानि च वराणि-प्रदानानि शथनानि आसनानि च तद्वत् संस्थिता वरशयनासनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः, कवचित् ‘मांसलसुधट्ट-विसिद्धुसंठाणसंठिया’ इति पाठः, तत्रान्ते च बहवः शिलापट्टकाः मांसलाः अकठिना इत्यर्थः सुधृष्टा अतिशयेन मसृणा इतिभावः विशिष्टसंस्थानसंस्थिताश्चेति, ‘आईणगरुय दूरनवनीयतूल-फासमउया सब्बरयणामया अच्छा जाव पडिल्लवा’ इति प्राप्वत् ।

तत्र तेषु उत्पादपर्वतादिगतहंसासनादिषु यावश्नानारूपसंस्थानसंस्थितपूर्वीशिलापट्टकेषु णमिति पूर्ववत् बहवः सूर्यभविष्यनवासिनोदेवा देव्यस्य यथा सुखभासते शेरते—दीर्घकायप्रसारणेन वर्तन्ते न तु निद्रां कुर्वति, तेषां देवयोनिकत्वेन निद्राया अभावात्, तिष्ठन्ति—ऊर्ध्वस्थानेन वर्तन्ते निषीदन्ति—उपविशन्ति तु पूर्वूर्वति—त्वर्तन्ते कुर्वन्ति, वामपार्श्वतः परावृत्य दक्षिणपार्श्वेनावतिष्ठन्ति दक्षिणपार्श्वतो वा परावृत्य वामपार्श्वेनेति भावः, रमन्ते—रतिमाबन्धन्ति ललन्ति—मनईप्सितं यथा भवति तथा वर्तन्ते इति भावः, क्रीटन्ति—यथा सुखभितस्ततो गमनविनोदेन गीतनृत्यादिविनोदेन वा तिष्ठन्ति मोहन्ति मैथुनसेवां कुर्वन्ति इत्येवं ‘पुरापीराणाण’ मित्यादि पुरा—पूर्वं प्राप्मवे इति भावः कृतानां कर्मणामिति योगः, अत एव पौराणानां सुचीणनां—सुचरितानां, इह सुच रतजनितं कमपि कार्ये कारणोपचारात् सुचरितं, ततोऽयं भावार्थः विशिष्टतथाविधधर्मानुष्ठानविषया-प्रमादकरणक्षान्त्यादिसुचरितजनितानामिति, तथा सुपराक्रान्तानां, अत्रापि कार्ये कारणोपचारात् सुपराक्रन्तिजनितानि सुपराक्रन्तानि इत्युक्तं, किमुक्तं भवति ?

सकलसत्त्वमैत्रीसत्यमाषणपरद्रव्यानपहारसुशीलादिरूपसुपराक्रमजनितानामिति, अत एव शुभानां शुभफलानां, इह किञ्चिदशुभफलमपि इंद्रियमतिविषयासात् शुभफलं प्रतिभासते

ततस्ताच्चिकशुभत्वप्रतिपत्त्यर्थमस्यैव पर्यायशब्दमाह—कल्याणानां, तत्त्ववृत्त्या तथाविधि-विशिष्टफलादायिनां, अथवा कल्याणानां अनर्थोपशमकारिणां कल्याणस्तपे फलविपाकं ‘पद्मणुभवमाण्ण’ प्रत्येकमनुभवन्तो विहरन्ति आसते ।

मृ. (३३) तेसि णं वनसंडाणं बहुमज्जदेशभाए पत्तेयं र पासादवडेसगा पन्नता, ते णं पासादवडेसगा पंचजोयणसयाइं उहुं उद्धत्तेण अहाइआइं जोयणसयाइं विक्खंभेण अब्दुग्गयमूसियपहसिया इव तहेव बहुसमरमणिभूमिभागे उल्लोओ सीहासनं सपरिवारं, तत्य णं चत्तारि देवा महिन्द्रिया जाव पलिओमहितीया परिषसंति, तंजहा—असोए सत्तपन्ने चंपए घूए

सूरियामस्स णं देवविमानस्स अंतो बहुसमरमणिभूमिभागे पन्नते, तंजहा—वनसंडविहूणे जाव बहये वेमाणिया देवा देवीओ य आसयंति जाव विहरन्ति, तस्स णं बहुसमर-मणिभूस्स मूमिभागस्स बहुमज्जदेसे एत्य णं महेगे उवगारियालयणे पन्नते ।

एगं जोयणसयसहस्स आयामविक्खंभेण तिण्ये जोयणसयसहस्साइं दोन्नि य सत्ताकीसं जोयणसए तिथि य कोसे अङ्गाकीसंबंध घनुसयं तेरसय अंगुलाइं अङ्गुलं च किचि-विसेसूणं परिक्खेवेण, जोयणबाहल्लेण, सब्जंबूनयामए अच्छे जाव पडिलये ॥

मृ. ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषां वनखण्डानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादवतंसका इति, अवतंसकइव—शेखरक इवावतंसकः प्रासादानामवतंसक इव प्रासादावतंसकः प्रासादविशेष इति भावः, तेजाह सप्तदावतंसकः ‘पत्त योजनशतान्नुर्भुमुद्दीस्त्वेन अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः, तेषां च ‘अब्दुग्गयमूसियपहसियाविव’ इत्यादिविशेषणजातं प्राग्वत्, भूमिवर्णनं उल्लोकवर्णनं सपरिवारं च प्राग्वत्, ‘तत्य ण’ मित्यादि, तत्र—तेषु वनखण्डेषु प्रत्येकमेकैकदिग्भावेन चत्वारो देवा महिर्दिक्कायावल्करणात् ‘महसुइया भहाबला महासुकदामहानुभावा’ इति परिग्रहः, पल्योपमस्थितिकाः परिवसन्ति, तद्यथ—‘असोए’ इत्यादि, अशोकवने अशोकः सप्तपर्णवने सप्तपर्ण चंपकवने चंपकशूतवने घूतः’ ।

‘ते ण’ मित्यादि, ते अशोकादयो देवाः स्वकीयस्य वनखण्डस्य स्वकीयस्य प्रासादाव-तंसकस्य, सूत्र बहुवचनं ग्राकृतल्लात्, ग्राकृते हि वचनव्यत्ययोऽपि भवतीति, स्वत्वकीयानां सामानिकदेवानां स्वासां स्वासामग्रमहिषीणां सपरिवारां स्वासां स्वासां परिषदां स्वेषां स्वेषामनीकानां स्वेषां स्वेषामनीकाधिपतीनां स्वेषां स्वेषामात्परक्षाणां ‘आहेवचचं पोरेवद्यं’ इत्यादि प्राग्वत्, ‘सूरियाभस्स ण मित्यादि, सूर्यभस्य विमानस्यान्तः—मध्यभागे बहुसमरममीयो भूमिभागः प्रज्ञासः, तस्य —’

‘से जहानामए आलिंगपुकडेरेह वा’ इत्यादि धानविमान इव वर्णनं तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्वर्णः, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र सुमधूत् एकं उपकारिकालयनं प्रज्ञासं, विमानाधिपतिसल्कप्रासादावतंसकादीन् उपकरोति—उपष्टभात्युकारिका, विमाना-धिपतिसल्कप्रासादावतंसकादीनां पाटिका, अन्यत्र त्वियगुपकार्योपकारिकेति प्रसिद्धा, उक्तं च—“गृहस्थानं स्मृतं राजाभुपकार्योपकारिके” ति, उपकारिकालयनभिव उपकारिकालयनं, तत् एकं योजनशतसहस्रमायामवक्ष्याभ्यां त्रीणि योजनशतसहस्राणि घोडश सहस्राणि ह्वे योजनशते सप्तविंशत्यधिके अष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदश अहुलान्यर्ढाहुलं परिक्षेपतः, इदं च

परिक्षेपप्रमाणं जबूद्वीपपरिक्षेपप्रमाणवत् क्षेत्रसमासटीकातः परिभावनीयम् ॥

मू. (३४) से एं एगाए पउमवरवेइया ए एगेण य वनसंडेण य सहतो समंता संपरिखिते, सा एं पउमवरवेइया अद्वजोयणं उहुं उच्चतेणं पंचधनुसयाइं विक्खंभेणं उवकारियलेणसमा पारेकर्त्तव्येण ।

तीसे एं पउमवरवेइया ए इमेयास्वे वन्नावासे पन्नते, तंजहा—वयरामयानिष्मारिष्टामया पतिष्ठाणा वे रुलियामया खंभा सुवण्णनप्पमया कलगा लोहियक्खमइओ सूईओ नानामणिमया कडेवरा नानाभणिमया कडेवरसंघाडगा नानामणिमया रुवा नानामणिमया स्वतंघाडगा अंकामया पक्खबाहा जो इत्सामया वंसा वंसक्केलुगा रइयामइओ पट्टियाओ जातस्वमईओ हाडणी बइरामया उवरिपुच्छणी सहरवणामई अच्छायणे ।

सा एं पउमवरवेइया एगमेगेम हेमजालेण गवक्खजालेण खिंखिणीजालेण घंटाजालेण जुत्तामालेण मणिजालेण कणगजालेण रथणजालेण पउमजालेण सब्बतो समंता संपरिखिता, ते एं दामा तवणिअलंबूसगा जाव चिष्टति । तीसे एं पउमवरवेइया ए तत्य २ देसे २ तहिं २ बहवे हयसंघाडा जाव उसभसंधाडा सब्बरयणामया अच्छा जाव पडिलवा पासादीया ४ जाव दीहीतो पंतीतो मिहणाणि लयाओ ।

से केणद्वेण भंते ! एवं बुद्धति—पउमवरवेइया २ ?, गोयमा ! परमवरवेइया एं तत्य २ देसे २ तहिं २ वेइयासु वेइयावाहासु य वेइयफलतेसु य बइयपुडतरेसु य खभेसु खंभसीसेसु खंभपुटंतरेसु सुयीसुसुयीमुखेसु सूझफलएसु सूईपुटंतरेसु पक्खेसु पक्खबाहासु पक्खपेरेसु पक्खपुटंतरेसु बहुयाइ उप्पलाइं पउमाइं कुमुयाइं नलिनाति सुभगाइं सोगंधिदावइं पुंडरीयाइं महापुंडरीयाणि सदवत्ताइं सहस्रवस्ताहं सब्बरयणामयाइं अच्छाइं पडिलवाइं महया वासिक्यछत्तसमाणाइं पन्त्ताइं समणाउसो !, से एएण अद्वेण गोयमा ! एवं बुद्धइ—पउमवरवेइया

पउमवरवेइया एं भंते ! किं सासया० ?, गोयमा ! सिय सासया सिय असासया, से केणद्वेण भंते ! एवं बुद्धइ—सिय सासया सिय असासया ?, गोयमा ! दब्बहुयाए सासया बशपञ्जवेहि गंधपञ्जवेहि रसपञ्जवेहि फासपञ्जवेहि असासया, से तेणद्वेण गोयमा ! एवं बुद्धति—सिय सासया सिय असासया ।

पउमवरवेइया एं भंते ! कालओ केवदिरं होइ ?, गोयमा ! न कयावि नासि न कयावि नत्यि न कयावि न भवित्सइ, भ्रुवं च हवइय भवित्सइय, बुवा निइया सासया अक्खया अब्बया अब्दिया निढा पउमवरवेइया ।

से एं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं चक्कवालविक्खंभेण उवयारियालेणसमे परिक्खेवेण, वनसंडवण्णतो माणितव्वो जाव विहरति । तस्स एं उवयारियालेणस्स चउदिसि वत्तारि तिसोवाणपडिस्वगा पन्त्तावणओ, तोरणाङ्गयआ छत्ताइच्छत्ता, तस्स एं उवयारियालयणस्स उवरि बहुसमरमणिझे भूमिभागे पन्नते जाव मणीणं फासो ॥

बृ. तद्ध एकया पश्चवरवेदिक्या एकेन वनखण्डेन सर्वतः—सर्वासु दिसु समन्ततः—सामस्येन सम्यम् परिक्षितं ‘सा एं पउमवरवेइया’ इत्यादि, सा पश्चवरवेदिका अर्द्ध योजनमूर्ध्मुश्चैस्त्वेन पश्च धनुःशतानि विष्कम्भतः परिक्षेपेण ‘उपकारिकालयनसमाना’ उपकारिकालयन-

परिक्षेपपरिमाणा प्रज्ञासा, 'तीसे ए' मित्यादि, तस्या:-पद्मवरवेदिकाया अयमेतद्गुणो 'बण्वासो' वर्ण—श्लाघा यथावस्थितस्वरूपकीर्तनं तस्यावासो—निवासो ग्रन्थपञ्चतिरूपो बण्वासो, वर्णक-निवेश इत्यर्थः, प्रज्ञासो मया शेषतीर्थकर्त्ता, तथ्येत्यादिना तमेव दर्शयति, इह सूत्रपुस्तकेष्वन्यथा-उत्तिदेशवहुलः पाठो ईश्यते ततो मा भूम्तिसंमोह इति विनेयजनानुग्रहाय पाठ उपदर्श्यते ।

'वयरामया निष्पा रिङ्गाणा वेहुलियामया खंभा सुवश्वरुप्पमया कलया लोहियक्खमईओ सूईओ वइरामया संधी नानामणिमया कडेवरा नानामणिया कलेवरसंघाडा नानामणिमया रूबा नानामणिमया रूबसंघाडा अंकाया पक्खा अंकामया पक्खबाहाओ जोर्दीरस-मया वंसा वंसकवेल्या रईयामईओ पट्टियाओ जावरूबमई औहाडणी वयरामइ उवरिंपुंछणी सव्वरयणामए अच्छायणे' एतत् सर्वं द्वारवत् भावनीयं नवरं कलेवराणि मनुष्यशरीराणि कलेवरसंघाडा— मनुष्यशरीरयुग्मानि रूपाणि—रूपकाणि रूपसंघाडा—रूपकयुग्मानि ।

'साणं पउमवरवेइयातत्यरदेसे एगमेगेणं हेमजालेणं एगमेगेणं गववखजालेणं एगमेगेणं धंटाजालेणं एगमेगेणं खिंखिणीजालेणं एगमेगेणं मुत्ताजालेणं एगमेगेणं कणगजालेणं एगमेगेणं भणिजालेणं एगमेगेणं रथयजालेणं एगमेगेणं सव्वरयणजालेणं एगमेगेणं पउमजालेणं सव्वतो समंता संपरिषिता, ते णं जाला तवणिज्ञलंबूसगा सुवश्वप्यरमांडे नानामणिरय वेविहार-द्वहारउवसोभियसमुद्धयस्वा इसिमन्नमन्नमसंपत्ता पुच्चावरदाहिणुत्तरागएहि वाएहि मंदायं मंदायमेइज्ञमाणा एइज्ञमाणा पवंचमाणार पश्चंज्ञमाणा पश्चंज्ञमाणा ओरालेणं मणुश्रेणं मनहरेण कणणमणिनिव्वुइकरेणं सद्देणं ते पदेसे सव्वतो समंता आपूरेमाणा सिरीए उवसोभेमाणा । चिंह्वति, तीसे पउमवरवेइयाए तत्यरदेसे तहिं॒ लयसंघाडा नरसंघाडा किनरसंघाडा किंपुरिससंघाडा-महोरगसंघाडा गंधव्वसंघाडा उसभसंघाडा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा ।

एवं पंतीओवि वीहीओवि मिहुणाइ, तीसे णं पउमवरवेइयाए तत्यरदेसे तहिं॒ वहुयाओ पउमलयाओ नागलयाओ असोगलयाओ वंपगलयाओ बनलयाओ वासंतियलयाओ अइमुत्तग-लयाओ कुंदलयाओ सामलयाओ निष्ठं कुसुमियाओ निष्ठं मउलियाओ निष्ठं लवइयाओ निष्ठं यवइयाओ निष्ठं गुलइयाओ निष्ठं गोच्छियाओ निष्ठं जमलियाओ निष्ठं जुयलियाओ निष्ठं विणमियाओ निष्ठं पणमियाओ निष्ठं सुविभत्तपडिमंजरिवडंसगधरीओ निष्ठं सुकुमियउलियलवइय थवइयगुलइयगोच्छियजमलियजुयलियविणमियपणमियसुविभत्तपडिमंजरिवडिंसगधरीओ सव्वरयणामईओ अच्छा जाव पडिरुवाओ' इति ।

अस्य व्याख्या—'सा' एवंस्वरूपा 'थ' मिति वाक्यालङ्कारे पद्मवरवेदिका तत्र प्रदेशो एकैकेन हेमजालेन—सर्वात्मना हेममयेन लम्बमानेन दामसमूहेन एकैकेन गवाक्षजालेन—गवाक्षाकृतिर-लविशेषदामसमूहेन एकैकेन किङ्किणीजालेन, किङ्किण्यः—क्षुद्रघण्टिकाः, एकैकेन घण्टाजेतन—किङ्किण्यपेक्षया किंचिन्महत्यो घण्टा घण्टाः, तथा एकैकेन मुक्ताजालेन—मुक्ताफलमयेन दामसमूहेन एकैकेन रत्नजालेन एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्नमयपद्मात्मकेन दामसमूहेन सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सर्वासु विदिक्षु परिक्षिसा—व्याप्ता, एतानि च दामस-मूहरूपाणि हेमजालादीनि जालानि लम्बमानानि देवितव्यानि, तथा चाह—

'ते णं जाला' इत्यादि, तानि सूत्रं पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि लिङ्गमनियतं,

णमिति वाक्यालङ्कारे, हेमजालादीननि जालानि, काचित् दामा इति पाठः, तत्र तावत् हेमजालादिस्तु दामान् इति, 'तवणिऽलंबूसगा' इत्यादि ऋषसंघाटादिसूत्रं लतासूत्रं च प्राग्बत् । सम्भवति पश्चवरवेदिकाशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं जिज्ञासुः पृच्छति—

'से केणद्वेषं भंते !' इत्यादि, सेशब्दोऽयशब्दार्थं, केनार्थेन—केन कारणेन मदन्त ! एवमुच्यते—पश्चवरवेदिका पश्चवरवेदिकेति, किमुक्तं भवति ? पश्चवरवेदिकेत्येवं स्वपत्य शब्दस्य तत्र प्रवृत्ती किं निमित्तमिति, एवमुक्ते भगवानाह—गीतम् ! पश्चवरवेदिकायां तत्र तत्र एकदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे वेदिकासु—उपवेशनयोग्यमत्तवारणस्वपासु वेदिकाबाहासु—वेदिकापाश्वेषु 'वेद्यपुण्डतरेसु' इति द्वे वेदिके वेदिकापुटं तेषामन्तराणि—अपान्तरालानि तानि वेदिकापुटान्तराणि तेषु, तथा स्तम्भेषु सामान्यतः स्तम्भबाहासु—स्तम्भपाश्वेषु 'खंभसीसेसु' इति स्तम्भशीषेषु 'स्तम्भपुटंतरेसु' इति द्वौ स्तम्भी स्तम्भपुटं तेषामन्तराण स्तम्भपुटान्तराणि तेषु, सूचाषु—फलकसंबन्धविघटनाभावहेतुपाकास्थानीयासु तासामुपरीतितात्पर्यार्थः, 'सूईमुहेसु' इति यत्र प्रदेशे शूची फलकं भित्त्वा मध्ये प्रविशन्ति तवत्यासत्रो देशः सूचीमुखं तेषु तथा सूचीफलकेषु सूचिभि संबन्धिनो ये फलकप्रदेशास्तेऽप्यपचारात् सूचिकफलकानि तेषु सूचीनामधुपरिकर्त्तमानेषु तथा 'सूईपुटंतरेसु' इति द्वे सूची सूचीपुटं तदन्तरेषु पक्षाः पक्षबाह वेदिकैकदेशविशेषास्तेषु ।

बहुनि उत्पलानिगर्दभकानि पदानि—सूर्यविकासीनि कुमुदानि—चन्द्रविकासीनि नलिनानि—ईशदरक्तानि पदानि सुभगानि—पश्चविशेषस्वपाणि सौगन्धिकानि—कलहाराणि पुण्डरीकाणि—सिताम्बुजानि तान्येव महान्ति महापुण्डरीकाणि शतपत्राणि—पत्रशतकलतानि सहस्रपत्राणि—पत्रसहस्रोपेतानि, शतपत्रसहस्रपत्रे च पश्चविशेषी पत्रसंख्याविशेषात् पृथगुपाते ।

एतानि सर्वरूपमयानि 'अच्छा' इत्यादि विशेषणाजातं प्राग्बत्, 'महया वासिष्ठाच्छत्-समाणाद्वा' इति महान्ति—महाप्रमाणाना वार्षिकाणि—वर्षाकाले पानीयरक्षायायानि कृतानि वार्षिकाणि तानि चतानि छत्राणि च तत्समानानि प्रक्षासानि हे श्रमण ! हे आथुष्मन् ! —

'से एएणमहेण' मित्यादि, तदेतेन अर्थेन—अन्वर्येन गीतम् ! एवमुच्यते—पश्चवरवेदिकेति, तेषु तेषु यथोक्तस्तुपेषु प्रदेशेषु यथोक्तस्तुपाणि पदानि पश्चवरवेदिकाशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमिति भावः, व्युत्पत्तिश्चैवं—पश्चवरा—पश्चप्रधाना वेदिका पश्चवरवेदिकेति । 'पउमवरवेइया णं भंते ! किं सासया' इत्यादि, पश्चवरवेदिका 'ण' भिति पूर्ववत् किं शाश्वती स्यादशाश्वती, कथंचिदित्याकथश्चिदनित्या इत्यर्थः, स्याच्छब्दो निपातः कथंचिदित्येतदर्थवादी, 'से केणद्वेषं' मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गीतम् ! द्रव्यार्थतया—द्रव्यास्तिकनयमतेन शाश्वती, द्रव्यास्तिकनयो हि द्रव्यमेव तात्त्विकमभिमन्यतेन पर्यायान्, द्रव्यं चाच्चयि पिणाभित्यात् अन्वयित्वाद्य सकलकमलभीति भवति द्रव्यार्थतया शाश्वती, वर्णपर्यायैरततदन्यसमुत्पद्यमनवर्णविशेषस्तुपैः, एवं गन्धपर्यायैः रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैः उपलक्षणमेतत् तदन्यपुद्गलविघटनोघटनैश्च अशाश्वती—

किमुक्तं भवति ? पर्यायारितकनयमतेन पर्यायाप्रथान्यविवक्षायामशाश्वती, पर्यायाणां प्रतिक्षणभावितया कियत्कालभावितया विनाशित्वात्, 'से एएमहेण' मित्युद्युपसंहारवाक्यं सुगमं, इह द्रव्यास्तिकनयवादी स्वमतप्रतिष्ठापनार्थमेवभाह—नात्यन्तासत् उत्पादो नापि सतो नाशः 'नासतो विघ्नते भावो, नाभावो विघ्नते सतः' इति वचनात्, यी तु द्रव्येते प्रतिवस्तु उत्पादविनाशी

तदाविभवितिरोभावमात्रं, यथा सर्पस्य उल्कणत्वविफणत्वे, तस्मात्सर्वं वस्तु नित्यमिति, एवं य तन्मतचिन्तायां संशयः—

किं घटादिवत् इव्यार्थतया शाश्वती उत सकलकालभेकरूपेति, ततः संशयापनोदार्थं भगवन्तं भूयः पृच्छति—‘पउभवरवेइद्या ण’मित्यादि, पचवरवेदिका प्राग्बत् भदन्त ! कालतः कियश्चिरं—कियन्तं कालं यावद्भवते ? , एवंस्य हि कियन्तं कालभवतिष्ठति इति ; , भगवानाह—गीतम ! न कदाचिन्नासीत् सर्वदैवासीदिति भावः अनादित्वात्, तथा न कदाचिन्न भवति, सर्वदैव वर्तमानकालचिन्तायां भवतीति भावः सदैव भावात्, तथा न कदाचिन्न भविष्यति, किंतु भविष्य-चिन्तायां सर्वदैव भविष्यतीति प्रतिपत्तव्यं, अपर्यवसितत्वात्, तदेवं कालत्रयचिन्तायां नास्तिलप्रति-षेधं विधाय सम्रात्यस्तित्वं प्रतिपादयति—‘भुविं च’ इत्यादि, अभूम्य भवति च भविष्यति चेति, एवं त्रिकालावस्थायित्वात् ध्रुवा मेवादिवत् ध्रुवत्वादेव सदैव स्वस्वरूपनियता नियतत्वादेव च ।

शाश्वती—शश्वद्भवनस्वभावा शाश्वतत्वादेव च सततं गङ्गासिन्धुप्रवाहप्रवृत्तावपि पौण्डरीकहृद इवानेकपुदगलविचटनेऽपि तावृन्मात्रान्यपुदगलोच्टनसंभवादक्षा, न विश्वते यो—यथोक्तस्वस्पाकारपरिभरंशोयस्याः सा अक्षया, अक्षयत्वादेव अव्यया—अव्ययशब्दवाच्या मनागपि स्वरूपचलनस्य चातुचिदप्यभावात्, अव्ययत्वादेव सदैव स्वस्वप्रमाणेऽवस्थिता, मानुषोक्तराहृहि समुद्रवत्, एवं स्वप्रमाणे सदावस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या धर्मस्तिकायादिवत् ।

‘से ण’मित्यादि, सा ‘ण’ मिति वाक्यालङ्कारे पञ्चवरवेदिका एकेन बनखण्डेन सर्वतः समन्तात् परिक्षिता, स ए बनखण्डो देशोने द्वे योजने चक्रवालविज्ञम्भवतः उपकारिकालय-नपरिक्षेपपिणामो, बनखण्डवर्णकः ‘किण्हे किण्होमासे’ इत्यादिरूपः समस्तोऽपि प्राग्बत् यावद्विहरन्ति, ‘तस्स ण’मित्यादि, तस्—उपकारिकालयनस्य ‘चउद्दिसं’ति चतुर्दिशिचतसृषु दिशु एकैकस्यां दिशि एकैकमावेन चत्वारि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि—प्रतिविशिष्टरूपकाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञातानि, त्रिसोपानवर्णको यानविमानवत् वक्तव्यः ।

तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकमेकैकं तोरणं, तोरणवर्णकोऽपि तथैव, ‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य उपकारिकालयनस्य ‘बहुसमरमणिञ्चे भूमिभागे’ इत्यादिना भूमिभाग-वर्णनकं यानविमानवर्णकवत्तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः ॥

मू. (३५) तस्स णं बहुसमरमणिञ्चस्स भूमिभागस्स बहुमञ्जदेत्तमाए एत्य णं महेगे पासाथवडेंसए पल्तते, से णं पासायवडिंसते पंच जोयणसयाइं उहुं उच्चतेणं अहुआइं जोयण-सयाइं विक्खंभेणं अब्दुग्गयमूसिय वण्णतो भूमिभागो उल्लोसो सीहासनं सपरिवार भाणियव्वं, अड्डुमंगलगा झाया छताइव्वत्ता ।

से णं मूलपासायवडेंसगे अनोहिं वउहिं पासायवडेंसएहिं तयद्वुद्धत्यमाणमेतेहिं सव्यतो-समंता संपरिखिता, ते णं पासायवडेंसगा अहुआइं जोयणसयाइं उहुं उच्चतेणं पणवीसं जोयणसयं विक्खंभेणं जाव वण्णओ, ते णं पासायवडिंसया अण्णोहिं वउहिं पासायवडिंसएहिं तयद्वुद्धत्यमाणमेतेहिं सव्यओ समंता संपरिखिता, ते णं पासायवडेंसया पणवीसं जोयणसयं उहुं उच्चतेणं वावहिं जोयणाइं अद्वजोयणं च विक्खंभेणं अब्दुग्गयमूसिय वण्णओ भूमिभागो उल्लोओ सीहासणं सपरिवार भाणियव्वं ।

अहुद्वयंगलगा इया छतातिच्छता, ते णं पासायवडेंसगा अन्नेहि चउहि पासायवडेंसएहि तदद्वयतपमाणमेतेहि सच्चतो समंता संपरिदित्ता, ते णं पासायवडेंसगा वायहिं जोयणाइं अच्छजोय-णं च उहुं उद्धतेण एकवीसं जोयणाइं कोसं च विक्षबंधेण वण्णओ उझोओ सीहासणं सपरिवारं पासायउवारि अहुद्वयंगलगा इया छतातिच्छता ।

३४. तस्य च बहुसम्मणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महानैको मूलप्रासादावतंसकः प्रज्ञाप्तः स च पञ्च योजनशतान्युर्ध्वमुद्धैस्त्व अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः 'अब्युग्ययभूसियपहसियाविवे' त्यादि तस्य दर्शनं मध्यभूमिभागवर्णनमुखोक्तवर्णनं द्वारबहिस्थित-प्रासादवद्वभावनीयः, तस्य च मूलप्रासादावतंसकस्तद्वयस्तेषामेऽत्र महती एका मणिपीठिका प्रज्ञाप्ता, आष्टी योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्ल्यतः सर्वात्मना मणिभयी अच्छा इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राप्तत् ।

'तीसेण' मित्यादि, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महदेकं सिंहासनं प्रज्ञाप्तं, तस्य सिंहासनस्य वर्णनं, परिवारभूतानि शेषाणि भद्रासनानि प्राप्तवद्वक्तव्यानि, 'सेण' मित्यादि, स मूलप्रासादावतंसकोऽन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदद्वौश्चल्यप्रमाणैः सर्वतः समन्ततः परिक्षिप्तः, तदद्वौश्चल्यप्रमाणमेव दर्शयति—अर्द्धतृतीयानि योजनशतान्युर्ध्वमुद्धैस्त्वेन, पञ्चविंशं योजनशतं विष्कम्भेन, तेषामपि 'अब्युग्ययभूसियपहसियाविवे' त्यादि स्वरूपवर्णनं मध्यभूमिभागवर्णनमुखोक्तवर्णनं च प्राप्तत्, तेषां च प्रासादावतंसकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञाप्तं, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं प्राप्तत्, नवरमत्र शेषाणि परिवारभूतानि भद्रासनानि वक्तव्यानि ।

ते णं पासायवडेंसया' इत्यादि, ते प्रासादावतंसा अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैः 'तयद्वयतपमाणमेतेहि' तेषां मूलप्रासादावतंसकपरिवारभूतानां प्रासादावतंसकानां यदद्वौश्चतदुद्धत्यप्रमाणमात्रैः—मूलप्रासादावतंसकापेक्षया यतु भागमात्रप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षितः, तदद्वौश्चल्यप्रमाणमेव दर्शयति ।

'ते ण' मित्यादि, ते प्रासादावतंसकाः पञ्चविंशं योजनशतमूर्ध्वमुद्धैस्त्वेन द्वाषष्ठियोजनानि अर्द्धयोजनं च विष्कम्भतः, तेषामपि अब्युग्ययभूसियपहसियाविवे' त्यादि स्वरूपवर्णनं मध्यभागे भूमिवर्णनमुखोक्तवर्णनं सिंहासनवर्णनं च सर्वं प्राप्तत्, केवलभत्रापि सिंहासनं सपरिवारं चक्तव्यं, 'ते ण' मित्यादि, ते च प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदद्वौश्चल्यप्रमाणैः अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकाद्वौश्चल्यप्रमाणैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया (अष्ट) भागप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षितः, तदद्वौश्चल्यप्रमाणमेव दर्शयति ।

'ते ण' मित्यादि, ते च प्रासादावतंसका द्वाषष्ठियोजनानि अर्धयोजनं च ऊर्ध्वमुद्धैस्त्वेन एकत्रिविंशतं योजनानि क्रोशं च विष्कम्भतः, एषामपि 'अब्युग्ययभूसिए' त्यादि स्वरूपवर्णनं मध्यभागे भूमिवर्णनं उखोक्तवर्णनं सिंहासनवर्णनं च परिवाररहितं प्राप्तत्, 'ते ण' मित्यादि, ते ऽपि प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदद्वौश्चल्यप्रमाणैः अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकाद्वौश्चल्यप्रमाणैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया षोडशभागप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षितः, तदद्वौश्चल्यप्रमाणमेव दर्शयति—एकत्रिविंशयोजनानि क्रोशं च ऊर्ध्वमुद्धैस्त्वेन पश्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांशैव क्रोशान् विष्कम्भतः, एतेषामपि स्वरूपादिवर्णनमनन्तरोक्तं ।

‘ते ण’ मित्यादि, तेऽपि च प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्थः प्रासादावतंसकैस्तद्द्वार्थत्वप्रभागैः—अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकाद्वार्थत्वप्रभागैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः, तद्वार्थत्वप्रभागमेव दर्शयति—पञ्चदश योजनानि अर्छतृतीयांश्च क्रोशान् ऊर्ध्वमुखैस्त्वेन देशोनान्दष्टौ योजनानि विष्कम्भेन, एषामेव स्वरूपव्यावर्णनं भूमिभागवर्णनं उल्लोकवर्णनं सिंहासनवर्णनं च परिवारवर्जितं प्राप्यदत् ॥

मू. (३६) तत्स णं मूलप्रासादवडेंसवस्स उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं सभा सुहम्भा पन्तता, एगं जोयणसयं आयामेणं पन्नासं जोयणाइं विक्खंभेणं लावत्तरि जोयणाइं उहुं उद्घात्तेणं अनेगखंभसवसंनिविडा अब्मुग्गयसुकववरवेहयातोरणवररहयसालिभंजिया जाव अच्छर-गणसंघविष्यकिण्णा पासादीया ।

सभाए णं सुहम्भाए तिविसि तओ दारा पन्तता, तंजहा—पुरत्यिमेणं दाहिणेणं उत्तरेण, ते णं दारा सोलस जोयणाइं उहुं उद्घात्तेणं अहु जोयणाइं विक्खंभेणं तावतियं चेव पवेसेणं सेया वरकणगथूभियागा जाव वणमालाओ—,

तेसि णं दाराणं उवरि अब्मुहु मंगलगा झया छत्ताइछत्ता, तेसि णं दाराणं पुरओ पत्तेयं २ मुहमंडवा पन्तता, ते णं मुहमंडवा एगं जोयणसयं आयामेणं पन्नासं जोयणाइं विक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उहुं उद्घात्तेणं वण्णओ सभाए सरिसो ।

तेसि णं मुहमंडवाणं तिविसि ततो दारा पन्तता, तंजहा—पुरत्यिमेणं दाहिणेणं उत्तरेण, ते णं दारा सोलस जोयणाइं उहुं उद्घात्तेणं अहु जोयणाइं विक्खंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं सेया वरकणगथूभियागा जाव वणमालाओ,—

तेसि णं मुहमंडाणं भूमिभागा उल्लोया, तेसि णं मुहमंडवाणं उवरि अब्मुहु मंगलगा झया छत्ताइछत्ता । तेसि णं मुहमंडवाणं पुरतो पत्तेयं २ पेच्छाधरमंडवे पन्तते, मुहमंडववत्तव्या जाव दारा भूमिभागा उल्लोया ।

तेसि णं बहुसमरमणिज्ञाणं भूमिभागाणं बहुमज्जदेसभाए पत्तेयं २ बइरामए अक्खाइर पन्तते, तेसि णं वयरामयाणं अक्खाइगाणं बहुमज्जदेसभागे एस्तेयं २ मणिपेढि या पन्तता, ताओणं मणिपेढियातो अहु जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोयणाइं बाह्लेणं सब्बमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिरुवाओ, तासि णं मणिपेढियाणं उवरि पत्तेयं २ सीहासणे पन्तते, सीहासणवण्णओ सपरिवारो ।

तेसि णं पेच्छाधरमंडवाणं उवरि अब्मुहु मंगलगा झया छत्तातिछत्ता, तेसि णं पेच्छाधरमंडवाणं पुरओ पत्तेयं २ मणिपेढियाओ पन्तताओ, ताओणं मणिपेढियातो सोलस जोयणाइं आयाम-विक्खंभेणं अहु जोयणाइं बाह्लेणं सब्बमणिमईओ अच्छाओ पडिरुवाओ, तेसि णं उवरि पत्तेयं २ थूभे पन्तते ।

ते णं थूभा सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उहुं उद्घात्तेणं, सेया संखंककुंदवगरय अमयमहियफेणपुंजसंनिगासा सब्बरवणामया अच्छा जाव पडिरुवा ।

तेसि णं थूभाणं उवरि अब्मंगलगा झया चत्तातिछत्ता, तेसि णं थूभाणं चउद्दिसि पत्तेयं २ मणिपेढियातो पन्तताओ, ताओणं मणिपेढियातो अहु जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि

जोयणाइं बाहलेणं सब्वमणिमईओ अच्छाओ व पडिलवातो ।

तेसि णं मणिपेदियाणं उवरि घत्तारि जिनडियातो जिणुसोहपमाणमेत्ताओ संपलियंक-
निसश्चाओ थूपाभिमुहीओ सत्रिखित्ताओ चिह्निति, तंजहा-उसभा १ बछमाणा २ थंदानना ३
वारिसेना ४ ।

तेसि णं थूभाणं पुरतो पत्तेयं २ मणिपेदियातो पन्त्ताओ, ताओ णं मणिपेदियातो सोलस
जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अहु जोयणाइं बाहलेणं सब्वमणिमईओ जाव पडिलवातो, तासि
णं मणिपेदियाणं उवरि पत्तेयं २ चेइयरुक्खे पन्त्ते, ते णं चेइयरुक्खा अहु जोयणाइं उहुं उद्धतेणं
अहु जोयणाइं उब्बेहेण दो जोयणाइं खंधा अद्धजोयणं विक्खंभेणं छजोयणाइं विडिमा
बहुमज्जदेसबाए अहु जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं अहु जोयणाइं सब्वगेणं पन्त्ता

तेसि णं चेइयरुक्खाणं इमेयास्त्वे वण्णावासे पन्त्ते, तंजहा-वइरामया मूला रथयसु-
पझिया सुविडिना रिङ्गामयविउला कंदा वेरुलिया रहला खंधा सुजायवरजायलवपद्मगा
विसालसाला नानामणिमयरयणविविहसाहप्पसाहवेललियपततवणिअपतविंटा जंबूणयरत्तम-
उयसुकुमालपवालसभिया वरंकुरग्गासिहरा विचितमणिरयणसुरभिकुसुमफलभरेणनभियसाला
अहियं मननयननिब्बुइकरा अमरयरत्तसमरसफला सच्छया सप्यभा सससिरीया सउजोया
पासाईया ४ ।

तेसि णं चेइयरुक्खाणं उवरि अहुष्टमंगलगा झया छत्ताइछत्ता, तेसि णं चेइयरुक्खाणं
पुरतो पत्तेयं २ मणिपेदियाओ पन्त्ताओ, ताओ णं मणिपेदियाओ अहु जोयणाइं आयामविक्खंभेणं
घत्तारि जोयणाइं बाहलेणं सब्वमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिलवाओ ।

तासि णं भणिपेदियाणं उवरि पत्तेयं २ महिंदज्जया पन्त्ता, ते णं महिंदज्जया सहिं
जोयणाइं उहुं उद्धतेणं जोयणं उब्बेहेणं जोयणं विक्खंभेणं वइरामया वहलहुसुतिलिह-
परिष्ठुमहुसुपतिङ्गियाविसिङ्गा अनेगथरपंववण्णकुडभिसहत्सपरिमंडियाभिरामा वाउङ्गुयविजय-
वेजयंतीपडागा छत्ताइच्छत्तकलिया तुंगा गयनतलमभिलंधमाणसिहरा पासादीया ४, अहुष्टमंगलगा
झया छत्तातिछत्ता ।

तेसि णं महिंदज्जयाणं पुरतो पत्तेयं २ नंदा पुक्खरिणीओ पन्त्ताओ, ताओ णं पुक्खरिणीओ
एगं जोयणसयं आयामेणं पन्नासं जोयणाइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उब्बेहेणं उब्बेहेणं अच्छाओ
जाव वण्णओ एगइयाओ उदगरसेणं पन्त्ताओ, तत्वे २ पउमबरवेइयापरिखित्ताओ पत्तेयं २
वनसंडपरिखित्ताओ, तासि णं नंदाणं पुक्खरिणीणं तिदिसि तिसोवाणपडिलवगा पन्त्ता,
तिसोवाणपिलवगाणं वण्णओ, तोरणा झया छत्तातिछत्ता ।

सभाए णं सुहम्माए अडयालीसं मनोगुलियासाहसीओ पन्त्ताओ, तंजहा-पुरच्छिमेणं
सोलससाहसीओ पञ्चच्छिमेणं सोलससाहसीओ दाहिणेणं अहुसाहसीओ उत्तरेणं अहुसाह-
सीओ, तासु णं मनोगुलियासु बहवे सुवण्णलप्पमया फलगा पन्त्ता, तेसु णं सुवन्नरुप्पमएसु
फलगेसु बहवे वइरामया नागदंता पन्त्ता, तेसु णं वइरामएसु नागदंतएसु किणहसुतवह-
वर्ग्यरियमल्लदामकलावा चिह्निति ।

सभाए णं सुहम्माणे अडयालीसं गोमाणसिवासाहसीओ पञ्चत्ताओ, जह मनोगुलिया

जाव नागदंतगा, तेसु णं नागदंतएसु बहवे रथयामया सिक्कगा पन्ता तेसु णं रथयामएसु सिक्कगेसु बहवे वेरुलियामइओधूवडियाओ पन्ता आओ, ताओ णं धूवघडियाओ कालागुरुप-वरजावयिद्विति।

समाए णं सुहम्पाए अंतो बहुसमरमणिज्ञे भूमिभागे पन्तते जाव मणीहिं उवसोभिए मणिफासो य उल्लोयओ य, तस्य णं बहुसमरमणिज्ञस्स भूमिभागस्स बहुमज्जदेसभाए एत्य णं महेगा मणिपेदिया पन्ता सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेण अद्व जोयणाइं बाहल्लेणं सव्य-मणिमयी जाव पडिलवा, तीसे णं मणिपेदियाए उवरि एत्य णं मानवए चेइयखंभे पन्तते, सडिं जोयणाइं उहुं उद्धतेणं जोयणं उव्वेहेणं जोयणं विक्खंभेण अडयालीसं अंसिए अडयालीसं सइकर्डीए अडयालीसं तइविग्गहिए सेसं जहा महिंदज्जयस्स ।

मानवगस्स णं चेइयखंभस्स उपरि बारस औपणादं औगारेता हेहुदिबारस जोयणाइं वज्रेता मज्जे वतीसाए जोयणेसु एत्य णं बहवे सुवण्णरूपमया फलगा पन्ता, तेसु णं सुवण्ण-रूपमयएसु फलएसु बहवे वइरामया नागदंता पन्ता, तेसु णं वइरामएसु नागदंतेसु बहवे रथयामया सिक्कगा पन्ता ।

तेसु णं रथयामएसु सिक्कएसु बहवे वइरामया गोलवहसमुग्गया पन्ता, तेसु णं वयरामएसु गोलवहसमुग्गएसु बहवे जिनतकहातो संनिखिताओ चिद्विति । तातो णं सूरियाभस्स देवस्स अंगेसिं थ बहूणं देवाण य देवीण य अद्याणिज्ञाओ जाव पञ्चवासणिज्ञातो माणवगस्स चेइयखंभस्स उवरि अद्वद्व मंगलगा झया छताइच्छता ॥

बृ. 'तस्य ण' मित्यादि, तस्य मूलप्रासादावतं सकस्य 'उत्तरपुरुचित्तेण' ति उत्तरपूर्वस्यामी-शानकोणे इत्यर्थः, अत्र सभा सुधर्मा प्रङ्गासा, सुधर्मा नाम विशिष्टच्छन्दकोपेता, सा एवं योजनशत-भायामतः पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः द्वासप्तियोजनानि ऊर्ध्वं मुद्दीस्त्वेन, कथंभूता सा ? इत्याह—'अनेगे'त्यादि, अनेकस्तम्भशतसञ्चितिष्ठा 'अथमुग्गयसुक्यवयरवेइयातोरणवरइयसालि भंजियासुसिलिङ्गविसिलिङ्गसत्यवेरुलियविमलखंभा' इति, अभ्युदगता आभरमणीयतया द्रष्टृणां प्रत्यभिमुखं उत—प्रावल्येन स्थिता सुकृतेव सुकृता निपुणाशील्परोचतीतभावः, अभ्युदगता धासो सुकृता च अभ्युदगतसुकृता वज्रवेदिका—द्वारमुण्डिकोपरि वज्ररलमया वेदिका तोरणं च अभ्युदगतसुकृतं यत्र सा तथा, वराभि—प्रधानाभि रचिताभि रतिदाभिर्वा सालिभञ्जिकाभिः सुञ्जिता—संबद्धा विशिष्टं—प्रधानं लहं—मनोङ्गं संस्थितं—संस्थानं येषां ते विशिष्टलष्टसंस्थिताः प्रशस्ताः—प्रशंसास्पदीभूता वैदूर्यस्तम्भा—वैदूर्यरलमयाः स्तम्भा यस्यां सा तथा, वररचित-शालभञ्जिकासुञ्जितविशिष्टसंस्थितप्रशस्तवैदूर्यस्तम्भास्ततः पूर्वपदेन कर्मद्यारयः समाप्तः, तथा नानामणिकनकरलानि खचितानि यत् स नानामणिकलकरलखचितः, कत्तान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात् ।

नानामणिकनकरलखचित उज्ज्वलो—निर्भलो बहुसमः—अत्यन्तसमः सुविभक्तो नियितो—निविडो रमणीयश्च भूमिभागो यस्यां सा नानामणिकलकखचितरत्नोज्ज्वलबहुसमसुविभक्त (नियित) भूमिभागा, 'इहमियउसमतुरगनरमगरविहगवालगकिङ्गरुहसरभवरमरकुंजरवण-लयपउमलयभत्तिचित्ता खंभुग्गयवरवेइयाभिरामा विज्ञाहरजमलजुगलजंतजुताविव

अद्वीसहस्रमालिणीया रुवगसहस्रकलिया भिसिमीणा भिक्षिसमीणा चक्रबुद्धोयणलेसा सुहफासा सस्तिरीयरूवा कंचणभणिरवणधूभियागा नानाविहपंचवण्णघटापडागपरिमंडियग्नसिहरा धवला मरीइकवयं विणिभ्युयंती लाउल्लोइयमहिया गोसीससरससुरभिरत्तचंदणदहरादिन्नपंचंगुलितला उपचितयचंदणकलसवंदणघडसुकर्यतोरणपडिदुवारदेसभागा आसोत्तोसत्तविजलवहवरघारिय-मल्लदामकलावा पंचवण्णसरससुरभिमुक्तपुण्यपुंजोवयारकलिया कालागुरुपवरकुंदुसक्त-तुरुक्खूवडज्ञातमधमर्यंतगंथुद्धयभिरामा सुगंधवरगंधिया गंधवहिमूया अच्छरणणसंघसंविकिण्णा दिव्यतुडियसद्वसंपणादिया सव्वरयणामया अद्वा जाव पडिल्लवा' इति प्राग्वत् ।

'सभाए ण' मित्यादि, सभायाश्च सुधर्मायास्त्रिदिशितिसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैक-द्वारभावेन जीणि द्वाराणि प्रज्ञाप्तानि, तद्वश्चा-एकं पूर्वम्यामेकं दिशिणास्यामेकमुत्तरव्यां, तात्त्वे च द्वाराणि प्रत्येकं षोडश २ योजनान्युर्ध्वमुद्धीस्त्वेन अद्वै योजनानि विष्कम्भतः 'तावइयं देवे' ति तावन्त्येवाद्वै योजनानीतिभावः प्रवेशेन, 'सेया वरकणगण्यूभिया' इत्यादि प्रागुक्तद्वारवर्णनं तदेव तावद्वक्तव्यं यावद्वन्माला इति, तेषां च द्वाराणां पुरतः प्रत्येकं २ मुखमण्डपः प्रज्ञाप्तः, ते च मुख-मण्डपा एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत योजनानि विष्कम्भतः सातिरेकाभिषोडश योजनानि ऊर्ध्वमुद्धीस्त्वेन, एतेषामपि 'अनेगद्वंभसयसंनिविद्वा' इत्यादि वर्णनं सुधर्मसभाया इव निरवशेषं द्रष्टव्यं ।

तेषां च मुखमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं २ प्रेक्षागृहमण्डपः प्रज्ञाप्तः, ते च प्रेक्षागृहमण्डपा आयामविष्कम्भोद्दीस्त्वैः प्राग्वत् तावद्वायं यावद्व्याणीनां स्पर्श, ते, च बहुरमणीयानं भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ वज्रमयोऽक्षपाटकः प्रज्ञाप्तः, तेषां च वज्रमयानामक्षपाटकानां बहुमध्य-देशभागे प्रत्येकं २ वज्रमयोऽत्रपाटकः प्रज्ञाप्तः, तेषां च वज्रमयानामक्षपाटकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ मणिपीठिका अष्ट योजनान्यामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहल्येन-पिण्डभावेन सर्वात्मना भणिमया: 'अच्छाओ' इत्यादि विशेषणजातं प्रागिव । तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञाप्त, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं परिवारश्च प्रावद्वक्तव्यः, तेषां च प्रेक्षागृह-मण्डपानामुपरि अष्टावर्षी मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वत्, तेषां प्रेक्षागृह-मण्डपानां पुरतः प्रत्येकं २ मणिपीठिका प्रज्ञाप्ता, ताश्च मणिपीठिकाः प्रत्येकं षोडश योजनान्याया-मविष्कम्भाभ्यामष्टी योजनानि बाहल्येन सर्वात्मना भणिमया: 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत्, तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ चैत्यस्तूपः प्रज्ञाप्तः, ते च चैत्यस्तूपाः षोडश योजनन्यायाभविष्कम्भा-भ्यां सातिरेकाभिषोडश योजनान्युर्ध्वमुद्धीस्त्वेन 'संखके' त्वादि तद्वर्णनं सुमाम ।

तेषां च चैत्यस्तूपानामुपर्याघवद्वै स्वस्तिकार्दीनि मङ्गलकानि 'जाव सहस्रपत्तहत्यया' इति यावल्करणात् तेसि चेइयथूभाणं उप्यं बहवे किणहचाभरज्ञया जाव सुक्ळलक्ष्मयाभरज्ञया अच्छासण्हा रुप्पपहवदंडाजमलजामलगांधी सुरुवा पासाइया जाव पडिस्वया, तेसि चेइयथूभाणं उप्यं बहवे छत्ताइच्छत्तापडागाघंटाजुगलाउप्पलहत्यगा जाव सयसहस्रपत्तहत्यगा सव्वरयणामया जाव पडिस्वया' इति, एतद्व समस्तं प्राग्वत् ।

'तेसि ण' मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानां प्रत्येकं २ 'चउदिस' ति चतुर्दिशि-चतसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकमणिपीठिकाभावेन चतस्र मणिपीठिकाः प्रज्ञाप्ताः अद्वै योजनान्यायाम-

विष्कम्भ्याभ्यां चत्वारि योजनानि बाहल्येन सर्वात्मना मणिमया अच्छाइत्यादि प्राप्तं, तासां च मणिपीठिकानामुपरि एकैकप्रतिभाभावेन चतुष्प्रजिनप्रतिमा जिनोत्तेष्प्रमाणमात्राः, जिनोत्तेष्प्र उल्कर्षतः पञ्च धनुःशतानि जघन्यतः सप्त हस्ताः, इह तु पञ्च धनुःशतानि संभाव्यन्ते, 'पलियंक-संनिसज्जाऽ' इति पर्यडकासनसन्निषण्णाः, स्तूपाभिमुख्यः संनिक्षिसाः, तता जगत्स्थितिस्वाभाव्येन सम्यग्निवेशितास्तिष्ठन्ति, तद्यथा—क्रषभा दर्ढमाना चन्द्रानना वारिषेणा इति ।

'तेसिण'मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानां पुरतः प्रल्येकं २ मणिपीठिकाः प्रज्ञासाः, ताश्च मणिपीठिकाः षोडश योजनान्यायामविष्कम्भ्यामष्टीयोजनानि बाहल्यतः 'सव्यमणिमङ्गलो' इत्यादि प्राप्तं, तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रल्येकं २ चैत्यवृक्षा अष्टी योजनान्युर्ध्वमुद्घस्त्वेनाद्योजनमुद्घेन—उण्डत्वेन द्वे योजने उद्घस्त्वेन स्कन्धः स एवार्थ योजनं विष्कम्भतया बहुमध्यदेशभागे विडिमा ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा सा ऊर्ध्वमुद्घस्त्वेन षड् योजनानि अष्टी योजनानि विष्कम्भेन सबग्रिण सातिरेकेणाष्टी योजनानि प्रज्ञासास्तेषां च चैत्यवृक्षाणामयमेतत्तूपो वर्णवासः प्रज्ञासस्तद्यथा—'वइरामयमूला रथयसुपद्मियधिदिमा' वज्ञाणि—वज्ञमयानि मूलानि येषां ते वज्ञमयमूलारजते सुप्रतिष्ठिता निदिमा—बहुमध्यदेशादो ऊर्ध्वं विनिर्गता शाद्वायेषां ते वज्ञतसुप्रतिष्ठितविडिमास्ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः समाप्तः, 'रिद्वामयकदे वेनुलियरुद्दलखंधे' रिष्ठमयो—रिष्ठरत्नमयः कन्दो येषां ते रिष्ठमयकन्दाः ।

तथा वैद्युर्यरत्नमयो रुचिरः स्कन्धो येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः, 'सुजाय-वज्ञायरुद्वप्तमगविसालसाला' सुजातं—मूलाद्रव्यशुद्धं वरं—प्रधानं यत् जातरूपं तदात्मकाः प्रथमका—मूलभूता विशालाः शाखा येषां ते सुजातवरजातरुपप्रथमकविशालशालाः 'नानामणिरयणविविहसाहप्यसाहवेनुलियपत्तविणिझपत्तविंटा' इति नानामणिरत्नात्मिका विविधा: शाखाः प्रशाखा येषां ते तथा वैद्युर्याणि—वैद्युर्यमयानि पत्राणि येषां ते तथा तपनीयमयानि पत्रवृत्तानि येषां ते तथा, ततः पूर्ववत् पद्धत्यर्थमीलनेन कर्मधारयः ।

जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लववरंकुरथरा जाम्बूलदा—जाम्बूनदसुवर्णविशेषमया रक्ता—रक्तवर्णा भृदवः—मनोज्ञाः सुकुमारा—सुकुमारस्यर्शा प्रवाला—ईषदुन्मीलितपत्रभावाः पल्लवाः—संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभावस्तुपा वराइकुरा:—प्रथम-मुद्रिभव्यमाना अइकुरास्तान् धरतीति जाम्बूनदरक्त-भृदसुकुमारप्रवालपल्लवाइकुरथरा: 'विचित्तमणिरयणसुरभिकुसुमफल-भरेणनभियसाला' इति विचित्रमणिरत्नमयानि यानि सुरभीनि कुसुमानि फलानि च तेषां भरेण नभिताः शालाः—शाखा येषां ते तथा, तथा सती—शोभनाछाया येषां ते सच्छायाः, सती—शोभन प्रभा—कान्तिर्येषां ते सवभाः, अत एव सश्रीकाः, तथा सह उद्योतेन वर्तन्ते मणिरत्नानामुद्योतभावात् सोद्योताः, अधिकं नयनमनोनिवृतिकरा अमृतरसमरसानि फलानि येषां ते तथा, 'पासाईया' इत्यादि- विशेषणचतुष्यं प्राप्तं ।

एते च चैत्यवृक्षा अन्यैर्बहुभिस्तिलकलवकच्छत्रीपगशिरीषसतपर्णदधिपर्णलुक्यकथ-बलचन्दननीपकुटजनसतालतमालप्रियालप्रियहुपारापतराजवृक्ष न्दिवृक्षैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिसाः, ते च तिलकायावश्चन्दिवृक्षा मूलमन्तः कन्दमन्तः इत्यादि सर्वमशोकपादवर्णनायामिव तावद्वक्तव्यं यावत् परिपूर्णं लतावर्णनं, 'तेसिण'मित्यादि, तेषां चैत्यवृक्षाणामुपरि अष्टावर्षी

मङ्गलकानि वहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि चैत्यस्तूप इव तावद्वक्तव्यं यावद्वाहवः सहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमया यावत् प्रतिरूपका इति ।

‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतः प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञासाः, ताथ मणिपीठिका अष्टी योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहल्यतः ‘सव्वरयणामईओ’ इत्यादि प्राग्वत्, तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं महेन्द्रध्वजाः प्रज्ञासाः, तेच महेन्द्रध्वजाः षष्ठियोजनान्युर्ध्वमुझ्मैस्त्वेन अर्द्धक्रीशं अर्द्धगव्युतमुद्देशेन—उण्डत्वेन अर्द्धक्रीशं विष्कम्भतः ‘वइरामयवद्वलक्ष्मिंठियसुसिलिङ्गपरिष्ठमद्वसुपदिङ्गिया’ इति वज्रमया—वज्ररत्नमयातथा वृत्तं—घर्तुलं लष्टं—मनोङ्गां संस्थितं—संस्थानं येषां ते वृत्तलक्ष्मिंठियास्तथा सुश्रिलक्ष्मयथा भवन्ति एवं परिघृष्टा इव खरशाणया पाषाणप्रतिमेव सुश्रिलक्ष्मपरिघृष्टाः पृष्ठाः सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिभावत् सुप्रतिष्ठिता मनागपि चलनासंभवात्, ततो विशेषणसमाप्तः ।

‘अनेगवरपंचवक्षकुडभीसहस्रपरिमंडियाभिरामा वाउध्यविजयवेजयंतीपडागा छत्ताइच्छत्तकलिया तुंगा गगनतलमभिलंबर्माणसिहरा पासाईया जावपडिलुवा’ इति प्राग्वत्, ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषां महेन्द्रध्वजानामुपरि अष्टावर्षी भञ्जलकानि धर्षणः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि तोरणवत् सर्वं वक्तव्यं, तेषां च महेन्द्रध्वजानां पुरतः प्रत्येकं नन्दानिधाना पुष्करिणी प्रज्ञासा, एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः द्वाससियोजनान्यु-द्वेशेन—उण्डत्वेन, तासां च नन्दापुष्करिणीनां ‘अच्छाओ सण्हाओ रथयामयकूलाओ’ इत्यादि वर्णनं प्राग्वत्, ताथ नन्दापुष्करिण्यः प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिक्या प्रत्येकं २ वनखण्डेन परिक्षेपाः, तासां च नन्दापुष्करिणीनां परत्येकं त्रिविशि त्रिसोपानप्रतिरूपकतोरणवर्णनं प्रागिव ।

‘सभाए णं सुहम्माए’ इत्यादि, सभायां सुधर्मायामष्टचत्वारिंशत्मनोगुलिकासङ्घस्थाणि—पीठिकासहस्राणि प्रज्ञासानि, तद्यथा—पूर्वस्यां दिशि षोडश मनोगुलिकासहस्राणि, षोडश सहस्राणि पूर्वतः षोडश सहस्राणि पश्चिमायामर्णी सहस्राणि दक्षिणतोऽष्टी सहस्राणि उत्तरतः, तेष्वपि फलकनागदन्तकमाल्यदामवर्णनं प्राग्वत्, सिङ्गवर्णनं धूपघटिकावर्णनं द्वारवत्। ‘सभाए णं सुहम्माए’ इत्यादि, सभायां सुधर्मायां अष्टाचत्वारिंशत्तुगोमानसिकाः—शत्प्रारूपस्थानविशेषास्तेषां सहस्राणि प्रद्वासानि, तद्यथा—षोडश सहस्राणि पूर्वतः षोडश सहस्राणि पश्चिमायामर्णी सहस्राणि दक्षिणतोऽष्टी सहस्राणि उत्तरतः, तास्त्वपि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं सिङ्गवर्णतं धूपघटिकावर्णनं च द्वारवत् ।

‘सभाए णं सुहम्माए’ इत्यादिना भूमिभागवर्णनं ‘सभाए णं सुहम्माए’ इत्यादिना उल्लोकवर्णनं च प्राग्वत्, ‘तस्स ण’ मित्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे ऽत्र महती एका मणिपीठिका प्रज्ञासा, षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां अष्टी योजनानि बाहल्यतः सर्वरत्नमयी इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महानेको माणवकनामा चैत्यस्तम्भः प्रज्ञासः, षष्ठियोजनान्युर्ध्वमुझ्मैस्त्वेन योजनमुद्देशेन योजनं विष्कम्भेण अष्टाचत्वारिंशदस्त्रिकः ‘अडयालीसइकोडीए अडयालीसइविग्गिए’ इत्यादि सम्प्रदायगम्यं, ‘वइरामयवद्वलक्ष्मिंठिए’ इत्यादि महेन्द्रध्वजवत् वर्णनं निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावत् ‘सहस्रपत्तहत्थगा सव्वरयणामया जाय पडिलुवा’ इति ।

तस्य च माणवकस्य वैत्यस्तम्भस्य उपरि द्वादश योजनानि अवगाहा, उपरितनमागात् द्वादश योजनानि वर्जयित्वेति भावः, अधस्तादपि द्वादश योजनानि वर्जयित्वा मध्ये षट्क्रिंशति योजनेषु 'बहवेसुवण्ठप्पामया फलका' इत्यादि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं सिक्ककवर्णनं च प्राचत्, तेषु च रजतमयेषु सिक्ककेषु बहवो वज्रमया गोलवृत्ताः समुद्रगकः प्रज्ञासाः, तेषु च वज्रमयेषु समुद्रकेषु बहूनि जिनसकूर्थीनि सन्निक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, यानि सूर्यभस्य देवस्य अन्येषां शब्दूनां वैमानिकानां देवानां देवीनां च अर्चनीयानि चन्दनैः वन्दनीयानि सुत्यादिना पूजनीयानि पुष्पादिना माननीयानि बहुमानतः सत्करणीयानि वस्त्रादिना कल्पाणं मङ्गलं देवतं वैत्यमितिबुद्ध्या पर्युपासनीयानि, 'तस्य एं वैइयसंभस्य उवरि बहवे अद्वृप्मंगलगा' इत्यादि प्राचत् ॥

मृ. (३७) तस्स माणवगस्स वैइयखंभस्स पुरच्छिमेण एत्य एं महेगा मणिपेढिया पन्तता, अहु जोयणाइं आयामविक्खंभेण चत्तारि जोअणाइं बाहल्लेण सब्बमणिमई अच्छा जाव पडिरुवा, तीसे एं मणिपेढियाए उवरि एत्य एं महेगे सीहासन०वण्णतो सपरिवारो ।

तस्स एं माणवगस्स वैइयखंभस्स पञ्चात्थिभेण एत्य एं महेगा मणिपेढिया पन्तता अहु जोयणाइं आयामविक्खंभेण चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेण सब्बमणिमई अच्छा जाव पडिरुवा, तीसे एं मणिपेढियाए उवरि एत्य एं महेगे देवसयणिज्ञे पन्तते ।

तस्स एं देवसयणिज्ञस्स इमेयासुवे वण्णादासे पन्तते, तंजहा—नानामणिमया पडिपाया सोवन्निया पा या नानामणिमयाइं पायसीसगाइं जंबूणयामयाइं गतगाइं नानामणिमए विच्छे रथयामया तूली तवणिज्ञमया गंडोवहाणया लोहयक्खमया विच्छोयणा ।

से एं सद्यणिज्ञे उभओ विच्छोयणं दुहतो उन्नत मञ्जे नयगंभीरे सालिंगमवट्टिए गंगापुलिनवालुयाउहालसालिसए सुविरइयरयत्ताणे उवयियखोमदुगुलपट्टपडिच्छायणे रत्सुयसंबुए सरम्भे आइणगरुवबूरणवणोयतूलफासे मठते ॥

बृ. 'तस्स ए' मित्यादि, तस्य माणवकस्य वैत्यस्तम्भस्य पूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञासा, साच अद्य योजनान्यायामपिक्षिभ्याभ्यां चत्तारि योजनानि बाहल्लेन 'सब्बमणिमया' इत्यादि प्राचत् । तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र माहदेकं देवशयनीयं प्रज्ञसं, तस्य च देवशयनीयस्य अयभेतद्वूपो वर्णवासो—वर्णकनिवेशः प्रज्ञासः, तद्यथा—नानामणिमयाः प्रतिपादा—मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपष्टम्भकरणाय पादाः प्रतिपादाः, सौवर्णिकाः सुवर्णमयाः पादाः—मूलपादाः, नानामणिमानि पादशीर्षकाणि जाम्बूनदमयानि गात्राणि—इषादीनि वज्रमया—वज्रलापूरिताः सन्ध्यः 'नानामणिमये विच्छे' इति नानामणिमयं व्युतं—विशिष्टवानं रजतमयी तूली लोहिताक्षमयानि 'विच्छोयणा' इति उपधानकाणि ।

आहच जीवाभिगममूलटीकाकारः—'विच्छोयणा—उपधानकान्युव्यन्ते' इति, तपनीयमयो गण्डोपधानिकाः, 'से एं देवसणिज्ञे' इत्यादि, तदेवशयनीयं सालिङ्गनवर्तिकं—सह आलिङ्गनवर्तया—शरीरप्रमाणेनोपधानेन यत् तत्था, 'उभओ विच्छोयणे' इति उभयतः— उभी—शिरोऽन्तपादान्तावाश्रित्य विच्छोयणे—उपधानं यत्र तत् उभयतो विच्छोयणं 'दुहतो उव्रते' इति उभयत उव्रतं 'मञ्जेणयगंभीरे' मध्येनतं च तत् निम्नत्वात् गम्भीरं च—महत्वान्नतगम्भीरं गङ्गापुलिनवालुकायाअवदालो—विदलनं पादादिन्यासे अधोगमनमिति भावः तेन 'सालिसए' इति सद्शकं

गङ्गापुलिनवालुकावदातसद्शकं, इश्यते द्यायं प्रकारो हंसतूल्या दिष्यिति ।

तथा 'उयविय' इति विशिष्टं परिकर्मितं क्षेयं-काणामिहं दुद्दलं-बहुं तदेव एवः उयवियक्षीमदूकूलपद्मः स प्रतिच्छदनं-आच्छादनं यस्य तत्था 'आईणगरुयबूखणीयतूलफासे' इति प्राप्तवत्, 'रतंसुयसंवृणु' इति रक्तांशुके न संवृतं रक्तांशुकसंवृतं अत एव सुरभ्यं 'पासाह्य' इत्यादप्रवतुष्यं प्राप्तवत् ॥

मृ. (३८) तस्य एव देवसयणिज्ञस्य उत्तरपुरच्छिमेणं महेगा मणिपेढिया पन्तता, अहु जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोअणाइं बाह्लेणं सब्वमणिमयी जाव पडिल्लवा, तीसे एव मणिपेढियाए उवर्ति एत्य एव महेगे खुद्दाए महिदज्ञाए पण्णते, सहिं जोयणाइं उहुं उद्धतेणं जोयणं विक्खंभेणं वद्वामया वहुलद्वुसंठियसुसिलिद्वजावपडिल्लवा ।

उवर्ति अहुमंगलगाङ्गया छत्तातिच्छत्ता, तस्य एव खुद्दागमहिदज्ञयस्य पद्धतिमेणं एत्य एव सुरियाभस्य देवस्य चोप्याले नाम पहरणकोसे पत्रते सब्ववद्वामए अच्छे जाव पडिल्लवे ।

तत्थ एव सुरियाभस्य देवस्य देवस्य फलिहरयणखणगयाध्युप्यमुहा बहवे पहरणरयणा संनिखिता विद्वन्ति, उज्जला निसिया सुतिक्खधारा पासादीया ४ । सभाए एव सुहम्माणे उवर्ति अहुमंगलगाङ्गया छत्तातिच्छत्ता ॥

मृ. 'तस्य एव' मित्यादि, तस्य देवशयनीयस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञसा, सा चार्यी योजनान्यामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहल्यतः 'सब्वमणिमयी' इत्यादि प्राप्तवत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि क्षुलको महेन्द्रध्वजः प्रज्ञसः, तस्य प्रमाणं वर्णकश्च महेन्द्रध्व-जवद्वक्तव्यं, 'तस्य एव' मित्यादि तस्य क्षुलकमहेन्द्रध्वजस्य पथिमायामत्र सूर्यभिस्य देवस्य महानेकः चोप्यालो नाम प्रहरणकोश—प्रहरणस्थानं प्रज्ञसं, किंविशिष्ट ? इत्याह—'सब्ववद्वामए अच्छे जावपडिल्लवे' इति प्राप्तवत् ।

'तत्थ एव' मित्यादि, तत्र चोप्यालकमिधाने प्रहरणकोशे बहूनि परिघरलखङ्गदा धनुःप्रमुखादीप्रहरणरत्नानि सञ्चिक्षितानि तिष्ठन्ति, कथंभूतानीत्यत आह—उज्ज्वलान—निर्मलानि निशितानि—अतितेजितानि अत एव तीक्ष्णधाराणि प्रासादीयानीत्यादि प्राप्तवत्, तस्याश्च सभायाः सुधर्मा उपरि बहून्यथावदी महलकानीत्यादि सर्वं प्राप्तवद्वक्तव्यम् ॥

मृ. (३९) सभाए एव सुहम्माणे उत्तरपुरच्छिमेणं एत्य एव महेगे सिद्धायतने पन्तते, एवं जोयणसर्यं आयामेणं पत्रासं जोयणाइं विक्खंभेणं बावत्तरि जोयणाइं उहुं उद्धतेणं सभागमेणं जाव गोमाणसियाओ मूमिभागा उल्लोया तहेव, तस्य एव सिद्धायतणस्य बहुमज्जदेसभाए एत्य एवं महेगा मणिपेढिया पन्तता, सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अहु जोयणाइं बाह्लेणं ।

तीसे एव मणिपेढियाए उवर्ति एत्य एव महेगे देवछंदए पन्तते, सोलस जोयणाइं आयाम-विक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उहुं उद्धतेणं सब्वरयणामए जाव पडिल्लवे, एत्य एवं अहुसर्यं जिनपडिमाणं जिनुस्सेहप्यमाणमितामं संनिखितं संचिद्वन्ति ।

तासि एव जिनपडिमाणं इमेयारुवे वण्णावासे पन्तते, तंजहा तवणिज्ञमया हत्यलपायतला अंकामयाइं नक्खाइं अंतोलोहियक्खपडिसेगाइं कणगामईओ जंघाओ कणगामया जाणू कणगामया ऊरु कणगामईओ गायलहीओ तवणिज्ञमाओ नाभीओ रिङ्गमईओ रोमराइओ तवणिज्ञमया

तुच्छया तवणिऽमया सिरिवच्छा सिलप्पवालमया ओडु फालियामया दंता वणिऽसईओ जीहा ओ तवणिऽमया तालुया कणगामईओ नासिगा ओ अंतोलोहियक्खपडिसेगा ओ अंकामयाणि अच्छीणि अंतोलोहियक्खपडिसेगाणि रिडुमईओ तारा ओ ।

रिडुमयाणि अच्छिपत्ताणि रिडुमईओ भमुहा ओ कणगामया कबोला कणगामया सबणा कणगामईओ निडालपडियातां वइरामईओ सीसघडी ओ तवणिऽमईओ केसंतकेसभूभी ओ रिडुमया उवरि मुख्या ।-

तासि णं जिनपडिमाणं पिडुतो पत्तेयं २ छतधारगपडिमाओ पन्त्ताओ, ताओ णं छतधारगपडिमाओ हिमरवयकुंदेदुप्पगासाइं सकोरेंटमङ्गदामाइं ध्वलाइ आयवत्ताइं सलीलं धारेमाणीओ २ चिह्नंति, तासि णं जिनपडिमाणं उभओ पासे पत्तेयं २ चामरधारपडिमाओ पन्त्ताओ ।

ताओ णं चामरधारपडिमातो नानामणिकणगरयणविमलमहरिह जाव सलीलं धारेमाणीओ २ चिह्नंति, तासि णं जिनपडिमाणं पुरतो दोदो नागपिडमातो भूयपडिमातो जक्खपडिमाओ कुंडधारपिडमाओ सब्बरयणामईओ अच्छाओ जाव चिह्नंति ।

तासि णं जिनपडिमाणं पुरतो अडुसयं धंटाणं अडुसयं कलसाणं अडुसयं भिंगाराणं एथं आयंसाणं यालाणं पाइणं सुपङ्घाणं मनोगुलियाणं वायकरगाणं यितगाराणं रयणकरंडगाणं ह्यकंठाणं जाव उसभकंठाणं पुफ्कंगेरीणं जाव लोमहत्यचंगेरीणं पुफ्कपडलगाणं तेळसमुग्गाणं जाव अंजणसमुग्गाणं अडुसयं घूवक्कुच्चुयाणं संनिखितं चिह्नंति, सिद्धायतनस्स णं उवरि अडुमंगलगा झया छतातिच्छता ।

बृ. 'सभाए ण' मित्यादि, सभाया: सुधर्माया: 'उत्तरपुरुच्छिमेण' मिति उत्तरपूर्वस्यां विशि महेदेकं सिद्धायतनं प्रज्ञासम्, एकं योजनशतमायामतः पञ्चाशत् विष्कम्भतो छाससतिर्योजना-न्यूर्ध्वमूँड्हैस्त्वेनेत्यादि सर्वं सुधर्मावत् वक्तव्यं यावत् गोमानसीवक्तव्यता, तथा चाह- 'सभागमएण जाव गोमाणसियाओ' इति, किमुक्तं भवति? -यथा सुधर्माया: सभाया: पूर्वदक्षिणोत्तरवर्तीनि त्रीणि द्वाराणि तेषां च द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपाः तेषां च मुखमण्डपानां पुरतः प्रेक्षागृहमण्डपाः तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतश्चैत्यस्तुपाः सप्रतिमाः तेषां च चैत्यतूपानां पुरतः चैत्यवृक्षाः तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतो भहेन्द्रध्वजाः तेषामपि पुरतो नन्दापुष्करिण्यस्तदनन्तरं गुलिका गोमा-नस्यश्वोक्ता: तथाऽत्रापि सर्वमनेनैव क्रमेण निरवशेषं वक्तव्यं, उल्लोकवर्णनं भूमिमागवर्णनं च प्राप्वत् ।

'तस्स ण' मित्यादि, तस्य सिद्धायतनस्यान्तर्वहुमध्यदेशमगोऽत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञासा, साषोङ्गश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यामद्यी योजनानि बाहल्यतः 'सब्बमणिमधी' त्यादि प्राप्वत् । 'तीसे ण' मित्यादि, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महानेको देवच्छन्दक प्रज्ञासः, सच्चषोङ्गश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां सातिरेकाणि षोङ्गश योजनान्यूर्ध्वमूँड्हैस्त्वेन 'सब्बरयणामए' इत्यादि प्राप्वत्, तत्र च देवच्छन्दके 'अष्टशतं' अष्टाधिकं शतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाण-मात्राणां, पञ्चधनुःशतप्रमाणानभिति भावः, सन्निक्षिसं तिष्ठति ।

'तासि णं जिनपडिमाण' मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानाभयमेतद्बूपो 'वर्णवासो'

वर्णकनिवेशः प्रद्वासः, तपनीयमयानि हस्ततलपादतलानि अङ्गरलमया अन्तः—मध्ये लोहिताक्षर-
लग्रतिसेका नरवाः कनकमया जड्याः कनकमयानि जानूनि कनकमया ऊरवः कनकमय्यो
गाव्रष्यः तपनीयमया नाभयो रिष्टमय्यो रोमराज्यः तपनीयमया चुचुकाः—स्तनाग्रभागाः तपनी-
यमया श्रीवृक्षाः शिलाप्रवालमयाविद्रममया ओष्ठाः स्फटिकमया दन्ताः तपनीयमया जिह्वाः
तपनीयमयानि तालुकानि कनकमय्यो नासिकाः अन्तलोहिताक्षरत्रिसेकाः अङ्गमयान्यक्षीणि
अन्तलोहिताक्षरत्रिसेकानि रिष्टर्नमयानि अक्षिपत्राणि रिष्टरलमय्यो भ्रुवः कनकमया कपोला:
कनकमया श्रवणाः कनकमय्यो ललाटपट्टिकाः वज्रमय्यः शीर्षघटिकाः तपनीयमय्य केशान्त-
केशभूयः, केशान्तभूमयः केशभूमयश्चेति भावः, रिष्टमया उपरि मूर्खजाः—केशाः, तासां जिनप्रति-
मानां पृष्ठत एकैका छत्रथारप्रतिमा हिमरजतकुल्देन्दुप्रकाशं सकोरेण्टमाल्यादिधबलमातपत्रं गृहीत्वा
सलीलं धरन्ती तिष्ठति, तथा तासां जिनप्रतिमानां प्रत्येकमुभयोः पाश्वयोर्द्विद्वेचामरधारप्रतिमेप्रद्वासे।

तेऽच 'चन्दप्पमवयरवेशलियनानामणिरयणखचियचित्तदंडाओ' इति चन्द्रप्रभः—चन्द्रकान्तो
वज्रं वैदूर्यं च प्रतीतं चन्द्रप्रभवज्रवैदूर्याणि शेषाणि च नानामणिरलानि खचितानि येषु दण्डेषु ते
तथा, एवंस्वप्नाश्चित्रा—नानाप्रकाश दण्डा येषां तानि तथा, सूत्रे स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात्, 'सुहुमरय-
यदीहवालाउ' इति सूक्ष्मा रजतमया दीर्घा बाला येषां तानि तथा संखंककुददगरयअमय-
महियफेणपुंजसन्निकासाओ धबलाओ' इति प्रतीतं, धामराणि गृहीत्वा सलीलं वीजयन्त्यस्तिथन्ति,
तात्त्वं 'सब्ररयणामईओ अच्छाओ' इत्यादि प्राप्तवत् ।

'तासि ण' मित्यादि, तासां जिनप्रतिमाना पुरतो द्वे द्वे नागप्रतिमे द्वे द्वे यक्षप्रतिमे द्वे द्वे
मूतप्रतिमे द्वे द्वे कुण्डधारप्रतिमे सन्निक्षिते तिष्ठतः, तर्स्मिंश्च देवच्छन्द तासां जिनप्रतिमानां पुरतः
अष्टशतं घण्टानामष्टशतं चन्दनकलशानामष्टशतं मङ्गलकलशानामष्टशतं भृक्षाराणामष्टशतमा-
दशनामष्टशतं स्थालानामष्टशतं पात्रीणामष्टशतं सुप्रतिष्ठानामष्टशतं मनोगुलिकानां—
पीठिकाविशेषाणामष्टशतं वातकरणामष्टशतं वित्राणां रलकरण्डकाणामष्टशतं हयकण्ठानामष्टशतं
गजकण्ठानां अष्टशतं नरकण्ठानामष्टशतं किञ्चरकण्ठानामष्टशतं किंपुरुषकण्ठानामष्टशतं
महोरगकण्ठानामष्टशतं वृषभकण्ठानामष्टशतं पुष्पच्छ्रेरीणामष्टशतं माल्यच्छ्रेरीमां, मुकुलानि
पुष्पाणि ग्रथितानि माल्यानि ।

अष्टशतं चर्णच्छ्रेरीणामष्टशतं गन्धच्छ्रेरीणामष्टशतं वस्त्रच्छ्रेरीणामष्टशतमाभरण-
च्छ्रेरीणामष्टशतं सिद्धार्थच्छ्रेरीनामष्टशतं लोमहस्तच्छ्रेरीणां, अष्टशतं लोमहस्तकानां, लोमहस्तकं
च मयूरपुच्छपुञ्जिका, अष्टशत् पुष्पपटलकानामेवं माल्यधूर्णगन्धवस्त्रभरणसिद्धार्थक-
लोमहस्तकपटलकानामष्टप्रत्येकं २ अष्टशतं वक्तव्यं, अष्टशतं सिंहासनानामष्टशतं छत्राणामष्टशतं
धामराणामष्टशतं तैलसमुद्रगकानामष्टशतं कोषसमुद्रगकानामष्टशतं पत्रसमुद्रगकानामष्टशतं
चोयकसमुद्रगकानामष्टशतं तगरसमुद्रगकानामष्टशतमेलासमुद्रगकानामष्टशतं हरिताल-
समुद्रगकानामष्टशतं हिमुलकसमुद्रगकानामष्टशतं मनःशिलासमुद्रगककानामष्टशतमञ्जनसमुद्रग-
कानां सर्वाण्यपि अमूनि तैलादीनि परमसुरभिगन्धोपेतानि, अष्टशतं ध्वजानाम्, अत्र सङ्ग्रहणिगाथा

॥ ९ ॥ "चन्दनकलसा भिंगारगा य आयंसया य थाला य ।

पातीई सुपइडा मणगुलिका वायकरगा य ॥

॥२॥ चित्ता रयणकरंडा हयगयनरकंठगा य चंगेरी ।
पङ्गलगसीहासणछत चामरा समुग्गक झया य ॥

अष्टशतं धूपकदुच्छुकानां संनिधिं रिखति, तस्य य त्रिसिद्धायतनरेष्य उपरि अध्यदैवी
मङ्गलकानि ध्वजच्छत्रातिच्छत्रादीनि तु प्राप्यत् ॥

मृ. (४०) तस्य यं सिद्धायतनस्स उत्तरपुरच्छिमेण एत्य यं महेगा उवायसभा पन्ता,
जहा सभाए सुहम्माए तहेब जाव मणिपेदिया अद्वजोयणाइ देवसदणिझं तहेब सयणिझुवण्णओ
अद्वद्वमंगलगा झया छत्तातिच्छता ।

तीसेण उवायसभाए उत्तरपुरच्छिमेण एत्य यं महेगे हरए पन्ते एगं जोयणसयं आयामेण
पन्नासं जोयणाइ थिकखंभेण दस जोयणाइ उब्बेहेण तहेब, तस्य यं हरयस्स उत्तरपुरच्छिमे यं
एत्य यं महेगा अभिसेगसभा पन्ता, सुहम्मागमएण जाव गोमाणसियाओ मणिपेदिया सीहासनं
सपरिवारं जाव दामा चिडुंति ।

तत्थ यं सूरियाभस्स देवस्स बहुअभिसेयभंडे संनिखिते चिडुइ, अद्वद्वमंगलगा तहेब,
तीसेण अभिसेगसभाए उत्तरपुरच्छिमेण एत्य यं अलंकारियसभा पन्ता, जहा सभा सुधम्मा
मणिपेदिया अद्व जोयणाइ सीहासनं सपरिवारं ।

तत्थ यं सूरियाभस्स देवस्स सुबुहुअलंकारियभंडे संनिखिते चिडुति, सेसं तहेब, तीसेण
अलंकारियसभाए उत्तरपुरच्छिमेण एत्य यं महेगा ववसायसभा पन्ता, जहा उवायायसभा
जाव सीहासनं सपरिवार मणिपेदिया अद्वद्वमंगलगा० ।

तत्थ यं सूरियाभस्स देवस्स एत्य यं महेगे पोत्ययरवणे सञ्जिखिते चिडुइ, तस्य यं पोत्ययरय-
णस्स इमेयारुवे वण्णावासे पन्ते, तंजहा—रयणामयाइ पतगाइ रिङ्गामझ्यो कंबिआओ तवणिझुमए
दोरे नानामणिमए गंठी वेललियमए लिपासणे रिङ्गामए छंदणे तवणिझमई संकला रिङ्गामई मसी
बइरामई लेहणी रिङ्गामयाइ अक्खराइ एत्य यं नंदापुक्खरिणी पन्ता हरयसरिसा, तीसेण
नंदाए पुक्खरणीए उत्तरपुरच्छिमेण महेगे बलिपीढे पन्ते सद्वरयणमए अच्छेजाव पडिलवे ॥

मृ. तस्य च सिद्धायतनस्य उत्तरपूर्वस्यामन्न महत्येका उपपातसभा प्रज्ञासा, तस्याश्च सुधमगिन
स्वरूपवर्णनपूर्वादिद्वात्रयवर्णनमुखण्डप्रेक्षागृहमण्डपादिवर्णनादिप्रकाररूपेण तावद्वद्वतव्यं
यवदुल्लोकवर्णनं, तस्याश्च बहुसमरमणीयभूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महत्येका मणिपीठिका
प्रज्ञासा, सा चाई योजनान्यायामविष्कम्भास्यां घत्तारि योजनानि बाहल्येन 'सव्वमणिमयी'
इत्यादिप्राप्यत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं वशयनोर्यं प्रज्ञासं, तस्य स्वरूपं यथा
सुधर्मायां सभायां देवशायनीयस्य, तस्या अञ्जुपपासभाया उपरि अद्याष्टमङ्गलकादीनि प्राप्यत् ।

'तीसेण' मित्यादि, तस्या उपपातसभाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि महानेको हृदः प्रज्ञासः, स
थैकं योजनशतमायाभतः पश्चाशत्योजनानि विष्कम्भतो दशयोजनान्युद्देधेन 'अच्छेरययामयकूले'
इत्यादि नन्दापुक्खरिण्या इव वर्णनं निरवशेषं वक्तव्यं ।

'से ण' मित्यादि, स हृद एकया पद्मकरवेदिकया एकेन च बनखण्डेन सर्वतः समन्तात्
संपरिक्षिसः, पद्मवरवेदिकावर्णनं बनखण्डवर्णनं च प्राप्यत्, तस्य हृदस्य त्रिदिशि—तिसूषु दिशु
त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञासानि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां तोरणानां च वर्णनं प्राप्यत्,

तस्य च हृदस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येकाभिषेकसभा प्रज्ञासा, सा च सुधर्मसभावत् प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपादिप्रकारेण तावद्वक्तव्या यावद् गोमानसीवक्तव्यता, तदनन्तरं तथैव लङ्घोनवर्णने भूमिभागवर्णनं च तदवद् यावत्प्रथीनां पर्शा, तस्या अभिषेकसभाया बहुस-भरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञासा, साऽच्युष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां घत्वारि योजनानि बाहल्यतः ‘सव्वरयणामयी’ इत्यादि प्राग्वत् ।

तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं सिंहसनं, सिंहासनवर्णकः प्राग्वत्, नवरमब्र परिवारभूतानि भद्रासनान च वक्तव्यानि, तस्मिंश्च सिंहासने सूर्याभिस्य देवस्य सुबहु अभिषेक-भाग्णम्—अभिषेकयोग्य उपस्थारः सत्रिसिसः तिष्ठति, ‘तीसे णं अभिसेयसभाए अड्डमंगलका’ इत्यादि प्राग्वत्, तस्याश्च अभिषेकसभाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका अलङ्घारसभा प्रज्ञासा, साधाभिषेकसभावत् प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपादिवर्णनप्रकारण तावद्वक्तव्या यावद् परिवारसिंहासनं, तत्र सूर्याभिस्य देवस्य अलङ्घारिकं—अलङ्घारयोग्यं माण्डं संनिक्षिप्तमस्ति, शेषां प्राग्वत् ।

तस्याश्च अलङ्घारसभाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका व्यवसायसभा प्रज्ञासा, सा च अभिषेकसभावत् प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपादिवर्णनम्कारेण तावद्वक्तव्या यावत् सिंहासनं सपरिवारं, तत्र महदेकं पुस्तकरलं सञ्चिक्षिप्तमस्ति, तस्य च पुस्तकरलस्य अयमेतद्वौ ‘वणवासो’ वर्णकनिवेशः प्रज्ञासः, रिष्टमय्यो—रिष्टरलमय्यो कम्बिके पृष्ठके इत भावः, रलमयो दवरको यत्र पत्राणि प्रोतानि सन्ति, नानामणिमयो ग्रन्थिदवरकस्यादौ येन पत्राणिन निर्गच्छन्ति, अङ्गरलमयानि पत्राणि, नानामणिमयं लिप्यासनं, मषीभाजनमित्यर्थः, तपनीयमयी शुद्धला मषीभाजनसत्का, रिष्टरलमयं उपरितनं तस्य छादनं, रिष्टमयी—रिष्टरलमयी मषी, बज्जमयी लेखनी, रिष्टमयान्यक्षराणि, धार्मिकं लेख्यं, कवचित्—

‘धम्पिए सत्ये’ इति पाठः, तत्र धार्मिकं शास्त्रमिति व्याख्योयं, तस्याश्च उपपातसभाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि महदेकं बलिपीठं प्रज्ञासं, तद्वादीयोजनानि आयामविष्कम्भतः घत्वारि योजनानि बाहल्यतः सर्वरलमयं ‘अच्छ’ मित्यादि प्राग्वत् । तस्य च बलिपीठस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका नन्दापुष्करिणी प्रज्ञासा, सा च हृदप्रमाणा, हृदस्येव च तस्या अपि त्रिसोपानवर्णनं तोरणवर्णनं च प्राग्वत् ।

तदेवं यत्र याद्यग्रूपं च सूर्याभिस्य देवस्य विमानं तत्र ताध्यूपं चोपनर्णितं, सम्प्रति सूर्यमो देव उत्पन्नः सन् यदकरोत् यथा च तस्याऽभिषेकोऽभवत् तदुपदर्शयति—

मूः (४९) तेण कालेणं तेणं समएणं सूरियाभेदेवे अहुणोववण्णभित्तए देव समाणे पंचविहाए पञ्चतीए पञ्चतीभावं गच्छइ, जहा—आहारपञ्चतीए सरीरपञ्चतीइंदियपञ्चतीए आणपाणपञ्चतीए गासामणपञ्चतीए ।

तएषं तस्स सूरियाभस्त देवस्त पंचविहाए पञ्चतीभावं गयस्त समाणस्त इमेयास्त्वे अब्यत्यिए वित्तिए पत्तिए मनोगए संकप्ये समुपजित्या—किं मे पुच्छि करणिझं? किं मे पच्छा करणिझं? किं मे पुच्छि सेयं? किं मे पच्छा सेयं? कि मे पुच्छिपि पव्वावि हियाए सुहाए खमाए निस्तेसाए आनुगामियत्ताए भविस्सइ?

तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामानियपरिसोबवन्नगा देवा सूरियाभस्स देवस्स इमेयालवमध्यत्थियं जाव समुप्पत्रं समभिजाणिता जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छति, सूरियाभं देवं करवलपरिगाहियं सरिसावरं मत्थए अंजलि कहु जएणं विजएण बद्धाविन्ति बद्धाविता एवं वयासी -

एवं खलु देवाणुप्पियाणं सूरियाभे विमाने सिष्ठायतनंसि जिनपडिमामं जिणुत्सेहप-
माणमिताणं अङ्गसयं संनिखितं चिह्नति, सभाए णं सुहम्भाए माणवए चेइए खंभे बइरामएसु
गोलवहुसमुगगएसु बहूओ जिनसकहाओ संनिखिताओ चिह्नति ।

ताओ णं देवाणुप्पियाणं अन्वेसि च बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य अच्छणिज्ञाओ
जाव पञ्चुवासणिज्ञाओ, तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पुक्किं करणिझं, तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पच्छा
करणिझं तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पुक्किं सेयं त एयं णं देवाणुप्पियाणं पच्छा सेयं तं एयं णं देवा-
नुप्पियाणं पुक्किपि पच्छावि हियाए सुहाए खमाए निस्सेसाए आनुगामियताए भविस्सति ॥

बृ. 'तेण कालेण तेणं समएण' मित्यादि, तस्मिन् काले तस्मिन् समये सूर्यभोदेवः सूर्यभे
विमाने उपपातसभायां देवशयनीये देवदूष्यान्तरे प्रथमतोऽग्नुलासंख्येभागमात्रयाऽवगाहनया
समुत्पन्नः 'तए ण' मित्यादि सुगमं, नवरं इह भाषामनः पर्यातयोः समाप्तिकालान्तरस्य प्रायः
शेषययामिसमाप्तिकालान्तरपेक्षया स्तोकत्वादेकत्वेन विवक्षणमिति 'पंचविहाए पञ्चतीए
पञ्चतीभावं गच्छइ' इत्युक्तं ।

'तएण' मित्यादि, ततस्तस्य सूर्यभस्य देवस्य पञ्चविधया पर्याप्तया पर्याप्तिभावमुपगतस्य
सतोऽयमेतद्वृपः संकल्पः समुद्पघत- 'अव्याप्तिए' इत्यादि पदव्याख्यानं पूर्ववत्, कि 'मे' मम
पूर्वं करणीयं कि मे पञ्चालकरणीयं ? कि मे पूर्वं पञ्चात् श्रेयः ?, तथा कि मे पूर्वमपि च पञ्चादपि
च हिताय भावप्रधानोऽयं निर्देशा हितत्वाय- परिणामसुन्दरतायै सुखायः शर्मणे क्षमाय- अयमपि
भावप्रधानो निर्देशः संगतत्वाय निश्रेयसायनिश्चितकल्प्याणाय अनुगामिकतायैः परम्पशुभा-
नुबन्धसुखाय भविष्यतीति, इह प्राकृतनो ग्रन्थः प्रायोऽपूर्वं भूयानपि च पुस्तकेषु वाचनाभेदस्ततो
माऽमृतं शिष्याणां सम्भोह इति कापि सुगमोऽपि यथावस्थितवाचनाक्रमप्रदर्शनार्थं लिखितः,
इति ऊर्ध्वं तु प्रायः सुगमः प्रागव्याख्यातस्वरूपश्च न च वाचनाभेदोऽप्यतिबादर इति स्वयं
परिभावनीयो, विषमपदव्याख्या तु विधास्यते इति

मृ. (४२) तए मं सूरियाभे देवे तेसि सामानियपरिसोबवन्नगाणं देवाणं अंतिए एयमहं सोऽप्ता
निसम्य हहुतुहु जाव हयहियए सयणिज्ञाओ अब्युहुते सयणिज्ञाओ अब्युहुता उवायसभा
पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं निगच्छइ ।

जेणेव हरए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छिता हरयं अणुपयाहिणी करेमाणे० करेमाणे
पुरच्छिमिल्लेणं तोरणेणं अनुपविसइ अनुपविसिता पुरच्छिमिल्लेणं तिसोवाणपडिलवएणं पञ्चोरुहइ
पञ्चोरुहिता तोरणेणं अनुपविसइ अनुपविसिता पुरच्छिमिल्लेणं तिसोवाणपडिलवएणं पञ्चोरुहइ
पञ्चोरुहिता जलावगाहं जलमञ्जणं करेइ २ जलकिंहुं करेइ २ जलाभिसेयं करेइ २ आयंते चोक्खे
परमसुईभूय हरयाआ पञ्चोत्तरइ २ ।

जेणेव अभिसेयसभा तेणेव उवागच्छति तेणेव उवागच्छिता अभिसेयसभं अनुप-

याहिणीकरेमाणे० करेमाणे पुरच्छिल्लेण दारेण अणुपविसइ २ जेणेव सीहासने तेणेव उवागच्छइ २ सीहासनबरगए पुरत्थाभिमुहे सन्निसज्जे ।

तए णं सूरियाभस्स देवस्स सामानियपरिसोववश्चगा देवा आभिओगिए देवे सदावेति सदावित्ता एवं व्यासी-खिष्पामेव भो ! देवाणुष्मिया ! सूरियामस्स देवस्स महत्यं महाधं महरिहं विउलं इंदाभिसेयं उवद्ववेह, तए णं ते आभिओगिआ देवा सामाणियपरिसोववश्चेहिं देवेहिं एवं बुत्ता समाणा हड्डा जाव हियया करयतपरिगहियं सिरसावत्ते भत्यए अंजलि कटु -

-एवंदेवो! तहति आणाएविनएणं वयणं पडिसुण्णति, पडिसुणित्ता उत्तरपुरच्छिमंदिसीभागं अवक्कमंति, उत्तरपुरच्छिमंदिसीभागं अवक्कमित्ता वेउव्वियसमुग्धाएणं समोहणंति समोहणित्ता संखेज्ञाइं जोयणाईं जाव दोद्वांपि वेउव्वियसमुग्धाएणं समोहणित्ता अडुसहस्स सोवविद्याणं कलसाणं १ अडुसहस्सं रूप्यमयाणं कलसाणं २ अडुसहस्सं मणिमयाणं कलसाणं ३ अडुसहस्सं सुवण्णरूप्य-मयाणं कलसाणं ४ अडुसहस्सं सुवन्नमणिमयाणं कलशाणं ५ अडुसहस्सं रूप्यमणिमयाणं कलसाणं ६ अडुसहस्सं सुवण्णरूप्यमणिमयाणं कलसाणं ७ अडुसहस्सं भोगिज्ञाणं कलसाणं ८

-एवं भिनाराणं आयंसाणं धालीणं पाईणी सुपतिङ्गाणं रयणकरडगाणं पुफ्कचंगेरीणं जाव लोमहत्यचंगेरीणं पुफ्कपडलगाणं जाव लोमहत्यपडलगाणं छत्ताणं चामराणं तेलसमुग्धाणं जाव अंजणसमुग्धाणं अडुसहस्सं घूवदुच्छुयाणं विउच्वंति, विउच्वित्ता ते साभाविए य वेउच्विए य कलसे य जाव कटुच्छुए य गिणहंति गिणहित्ता सूरियाभाओ विमाणाओ पडिनिक्खमंति पडिनिक्खमित्ताताए उकिङ्गाए चवलाए जाव तिरियमसंखेज्ञाणं जाव वीतिवयमाणे वीतिवयमाणे

जेणेव खीरोदयसमुद्दे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता खीरोदयं गिणहंति जाइं तत्त्वुप्तलाइं ताइं गेणहंति जाव सयसहस्सपत्ताइं गिणहंति २ जेणेव पुक्खरोदय समुद्दे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता पुक्खरोदयं गेणहंति गिणहित्ता जाइं तत्त्वुप्तलाइं सयसहस्सपत्ताइं ताइं जाव गिणहंति गिणहित्ता जेणेव समयखेते जेणेव भरहेरवयाइं वासाइं जेणेव मागहरदामपभासाइं तित्याइं तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता तित्यमहियं गेणहंति २ ।

जेणेव गंगासिंधुरत्तारतवईओ महानईओ तेणेव उवागच्छंति २ सलिलोदगं गेणहंति सलिलोदगं गेणहित्ता उभओकूलमहियं गेणहंति महियं गेणहित्ता जेणेव दुःखहिमवंतसिहीवासहर-पव्या तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता दगं गेणहंति सव्यतुयरे सव्यपुफ्के सव्यगंधे सव्यमल्ले सव्योसहितिछत्यए गिणहंति गिणहित्ता ।

जेणेव पउभपुंडरीयदहे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता दहोदगं गेणहंति गेणहित्ता जाइं तत्त्व उप्पाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं ताइं गेणहेति गेणहित्ता जेणेव हेमवयएरवयाइं वासाइं जेणेव रोहियरोहियंसासुवण्णकूलरूप्यकूलाओ महानईओ तेणेव उवागच्छंति, सलिलोदगं गेणहंति २ उभओकूलमहियं गिणहंति २ जेणेव सद्वावतिवियडावतिपरियागा वट्टवेयहृपव्या तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता सव्यतुयरे तहेव ।

जेणेव महाहिमवंतरूप्यिवासहरपव्या तेणेव उवागच्छंति तहेव जेणेव महापच-महापुंडरीयहहा तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता दहोदगं गिणहंति तहेव जेणेव हरिवासरम्भगवासाइं जेणेव हरिकंतनारिक्ताओ महाणईओ तेणेव उवागच्छंति तहेव जेणेव गंधावइमालवंतपरियाया

वक्तुवेयडपब्या तेणेव तहेव ।

जेणेव निसद्नीलवंतवासधरपब्या तहेव जेणेव तिगिच्छिकेसरिद्वाओ तेणेव उवागच्छांति उवागच्छिता तहेव जेणेव महाविदेहे वासे जेणेव सीतासीतोदाओ महानदीओ तेणेव तहेव जेणेव सब्बवक्षवद्विविजया जेणेव सब्बमागहवरदामपभासाइ तित्वाइ तेणेव उवागच्छांति तेणेव उवागच्छितातित्वोदगं गेणहंति गेणहिता सब्बंतरनईओ ।

जेणेव सब्बवक्षारपब्या तेणेव उवागच्छांति सब्बतुयरे तहेव जेणेव मंदरे पब्बते जेणेव भहसालवने तेणेव उवागच्छांति सब्बतुयरे सब्बपुष्फे सब्बमले सब्बोवसहिसिद्धत्थए य गेणहंति गेणहिता जेणेव नंदनवने तेणेव उवागच्छांति उवागच्छिता सब्बतुयरे जाव सब्बोहिसिद्धत्थए य सरसगोसीसबंदनं गिणहंति गिणहिता जेणेव सोमनसवने तेणेव उवागच्छांति सब्बतुयरे जाव सब्बोसहिसिद्धत्थए य सरसगोसीसबंदणं च दिव्वं च सुमणदामं दद्रमलयसुगांधिए य गंधे गिणहंति गिणहिता एगतो मिलायंति २ ता ताए उक्तिहाए जाव ।

—जेणेव सोहम्ये कथ्ये जेणेव सूरियाभे विम्मणे जेणेव अभिसेयसभा जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छांति उवागच्छिता सूरियाभं देवं कर्यलपारिगाहं तिरसायतं भरथं अंजले कहु जएणं विजएणं वक्षाविति वक्षाविता तं महत्यं महगंधं महरिहं विजलं इंदाभिसेयं उवक्तव्येति

तएणं तं सूरियाभं देवं चत्तारि सामानियसाहसीओ अग्नभिहसीओ सपरिवारातो तित्रि परिसाओ सत्त अनियाहिवइणो जाव अन्नेवि बहवे सूरियाभविमानणवासिणो देवा य देवीओ य तेहिं सामाविहि य वेउच्चिएहि य वरकमलइडाणेहि य सुरभिवरवारिपडिपुन्नेहिं चंदनकयव्यच्छिएहिं आविद्धकठेगुणेहि य पञ्चमुप्पलपिहाणेहिं सुकुमालकोमलकर्यलपरिगाहिएहिं अङ्गसहस्रेणं सोकविद्याणं कलसाणं जाव अङ्गसहस्रेणं भोमिज्ञाणं कलसाणं सब्बोदएहिं सब्बमद्वियाहि सब्ब-तृयरेहिं जाव सब्बोसहिसिद्धत्थएहिं सब्बिडढीए जाव वाइएणं महया २ इंदाभिसेणं अभिसिंचति

तएणं तस्त सूरियाभस्त देवस्त महया २ इंदाभिसेए वहुमाणे अप्येगतिया देवा सूरियाभं विमाणं नज्जोयगं नातिमद्वियं पविरलफुसियरयरेणुविमासणे दिव्वं सुरभिगंधोदगं वासं वासंति ।

अप्येगतिया देवा हयरयं नद्वरयं भद्ररयं उवसंतरयं पसंतरयं करोति, अप्येगतिया देवा सूरायभं विमानं आसियसंमज्जिओवलितं सुइसंमहुरत्यंतरावणवीहियं करोति, अप्येगतिया देवा सूरियाभं विमानं भंवाइमंचकलियं करोति, अप्येगइया देवा सूरियाभं विमानं नानाविहरागोसियं झयपडागाइपडाभंडियं करोति अप्येगतिया देवा सूरियाभं विमानं लाउलोइयमहियं गोसीसस-रसरत्यंदनदहरदिणणपंचगुलितलं करोति अप्येगतिया देवा सूरियाभं विमाणं उवचियचंदनकलसं चंदघडसुकव्यतोरणपडिदुवारदेसभागं करोति ।

अप्येगतिया देवा सूरियाभं विमानं आसत्तोसत्तविजलवहुवाधारियमलदामकलावं करोति अप्येगतिया देवा सूरियाभं विमानं पंचवण्णसुरभिमुक्तपुफ्पुंजोवयारकलियं करोति, अप्येगतिया देवा सूरियाभं कालागलपवरकुंद्रुक्कुतुक्कथूवभघमधंदगंधुद्वृयाभिरामं करोति, अप्येगइया देवा सूरियाभं विमानं सुगंधगंधियं गंधवहिभूतं करोति, —

—अप्येगतिया देवा हिरण्णवासं वासंति सुवण्णवासं वासंति रयवासं वासंति वइरवासं० पुफ्वासं० फलवासं० मष्टवासं० गंधवासं० चुण्णवासं० आभणवासं वासंति अप्येगतिया देवा

हिरण्णविहि भाएंति, एवं सुवन्नविहि भाएंति रघणविहि पुष्फविहि फलविहि मङ्गविहि चुण्णविहि वत्यविहि गंधविहिं० ।

तत्य अप्येगतिया देवा आभरणविहि भाएंति, अप्येगतिया घउव्विहं वाइतं वाइति ततं विततं धनं छुसिरं, अप्येगइया देवा घउव्विहं नेयं गाराति, तं—उक्तिरहस्यां शब्दाण्यं पंदायं रोइतावसाणं, अप्येगतिया देवा दुवं नहुविहिं उवदंसिति अप्येगतिया विलंबियनहुविहिं उवदंसेति अप्येगतिया देवा दुतविलंबियं नहुविहिं उवदेसेति, -

—एवं अप्येगतिया अंचियं नहुविहिं उवदेसेति अप्येगतिया देवा आरभडंभसोलं आरभडभसोलंउप्यनिवयपमत्तं सकुचियपसारियं रियारियं भंतसंभतणामं दिव्यं नहुविहिं उवदंसेति अप्येगतिया देवा घउव्विहं अभिनयं अभिनयांति, तंजहा—दिङ्गुंतियं पाडंतियं सामंतो-वणिवाइयं लोगअंतोमञ्जावसाणियं, अप्येगतिया देवा बुक्कारेति अप्येगतिया देवा पीणोति ।

अप्येगतियऽ वासेति अप्येगतिया हक्कारेति अप्येगतिया विणंति तडबेति अप्येगइया कगांति अफ्कोडेति अप्येगतिया अफ्कोडेति वगांति अप्ये० तिथइं छिंदंति अप्येगतिया हयहेसियं करेति, अप्येगतिया हत्थिगुलगुलाइय करेति, अप्येगतिया रहघणघणाइयं करेति, अप्येगतिया हयहेसियहत्थिगुलगुलाइयरहघणघणाइयं करेति अप्येगतिया उच्छोलेति ।

अप्येगतिया पच्छोलेति अप्येगतिया उक्किट्टियं करेति अ० उच्छोलेति करेति अप्येगतिया उच्छोलेति । अप्येगतिया पच्छोलेति अप्येगतिया उक्किट्टियं करेति अ० उच्छोलेति पच्छोलेतिउ० अप्येगतिया तित्रिवि, अप्येगतिया उवायंति अप्येगतिया उववायंति अप्येगतिया परिवयंति अप्येगइया तित्रिवि, अप्येगइया सीहनायंति अप्येगतिया दद्रयं करेति अप्येगतिया भूमिचवेदं दलयंति । अप्ये० तित्रिवि

अप्येगतिया गज्जति अप्येगतिया विजुयायंति अप्येगइया वासं वासंति अप्येगतिया तित्रिवि करेति, अप्येगतिया जलंति अप्येगतिया तवंति अप्येगतिया पतवेति अप्येगतिया तित्रिवि, अप्येगतिया हक्कारेति अप्येगतिया थुक्कारिति अप्येगतिया धक्कारेति, अप्येगतिया साइं२ नामाइं साहोति अप्येगति । चत्तारिवि ।

—अप्येगइया देवा देवसत्रिवायं करेति— अप्येगतिया देवुज्ञोयं करेति, अप्येगइया देवुक्कलियं करेति, अप्येगइया देवा कहकहगं करेति, अप्येगतिया उपत्तहत्थगया जाव सवसहस्रपत्तहत्थगया अप्येगतिया कलसहत्थगया जाव धूवकदुखुयहत्थगया हट्ट तुड्ड जाव हिया सव्वतो समंता आहावंति परिधावंति ।

तएवंतं सूरियाभं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्रीओ जाव सोलस आयरक्खदेवसाहस्रीओ अन्नेय बहवे सूरियाभरायहाणिवत्यवा देवा घ देवीओ य महया महया इंदाभिसेगेण अभिसिंचति अभिसिंचित्ता पत्तेयं२ करवलपरिगगहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कहु एवं वयासी—

जय॒२ नंदा जय॒२ भदा जय॒२ जय॒२ नंदा भद्वं ते अजियं जिणाहि जियं च पालेहि जियमञ्ज्जो वसाहि इंदो इव देवाणं चंदी इव ताराणं चमरो इव असुराणं धरणो इव नागाणं भरहो इव मणु-याणं बहूइं पलिओवमाइं बहूइं सागरोवमाइं बहूइं पविओवमसागरोवमाइं चउण्हं सामाणि-यसाहस्रीणं जाव आयरक्खदेवसाहस्रीणं सूरियाभस्स विमाणस्स अन्नेसि च बहूणं सूरियाभ-

विमानवासीण देवाण य देवीण य आहेवऱ्यं जाव महया २ कारेमाणे पालेमाणे विहराहितिकहु जयरसद्वं पठंजति ।

तए पं से सूरियाभे देवे महया २ इंद्राभिसेगेण अभिसित्ते समाणे अभिसेयसभाओ पुरचिमिलेण दारेण निगच्छति निगच्छिता जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छति उवा-गच्छिता अलंकारियसभं अनुप्याहिणीकोमाणे २ अलंकारियसभं पुरचिमिलेण दारेण अनुप-विसति २ जेणेव सीहसने तेणेव उवागच्छति सीहानवरगते पुरत्थाभिमुहे सभिसत्रे ।

तए पं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोबवश्चगा अलंकारियभंडं उवडवेति, तए पं से सूरियाभे देवे तप्यद्वसयाए पश्चलसुमालाए सुरभीए गंधकासाइए गायाइं लूहेति लूहिता सरतेण गोसीसचंदनेण गायाइं अनलिपति अनुलिपिता नासानीसासवायवोज्ञं घक्खुहरं घन्नफरिसजुतं हयलालापेलवातिरेगं धवलं कणगखचियन्तकभ्यं आगासफालियसमप्यभं दिव्यं देवदूसजुवलं नियंसेता हारं पिणद्वेतिर अद्भारं पिणद्वेइ २ -

-एगावलि पिणद्वेति २ मुत्तावलि पिणद्वेइ २ ता इवावलि पिणद्वेइ २ ता एवं अंगायाइं केयूराइं कडगाइं तुडियाइं कडिसुतगं दसमुद्धमंतगं विकच्छसुतगं भुरवि पालंवं कुंडलाइं २ चूडामणि मउडं पिणद्वेइ २ गंथिमवेदिमपूरिमसंधाइमेणं मलेणं कपरुकखगापिव अप्याणं अलंकियविभूसियं करेइ २ दद्वरमलयसुगंधगंधिएहि गायाइं भुखंडेइ दिव्यं च सुमनदाणं पिणद्वेइ ।

बृ. 'तए पं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोबवश्चगा देवा इममेयारुय' इत्यादि 'आयंते' इति नवानामपि श्रोतसां शुद्धोदकप्रक्षालनेन आचान्तो—गृहीताचमनश्चोक्षः स्वल्पत्यापि शङ्कितमलस्यापनयनात् अत एव परमशुचिभूतो, 'महत्यं महगंधं महारिहं विउलं इंद्राभिदेय' पिति, महान् अर्थो—पणिकनकरलादिक उपयुज्यमानो यस्मिन् स महार्थं तं, तथा महान् अर्थ—पूजा यत्र स महार्थं तं, महम्—उत्सवमहतीति महार्हस्तं, विपुलं—विस्तीर्णं शक्रभिषेकवत् इन्द्राभिषेक-मुपस्थापयत 'अद्वसहस्रं सावणियाण कलसाणं विउवंती' त्यादि, अत्र भूयान् बाचना भेद इति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनाय लिख्यते ।

अष्टसहस्रं—अष्टाधिकं सहं सीवर्णिकानां कलशानां १ अष्टसहस्रं स्वप्यमयानां २ अष्टसहस्रं मणिमयानां ३ अष्टसहस्रं सुवर्णमणिमयानां ४ अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्यमयानां ५ अष्टसहस्रं रूप्यमणि-मयानां ६ अष्टसहस्रं सुवर्णमणिमयानां ७ अष्टसहस्रं भौमेयानां कलशानां ८ अष्टसहस्रं भृक्षराणमेव-मादशेस्थालपात्रीसुप्रतिष्ठितवातकरकचित्ररत्नकरण्डकपुष्पचडगेरी यावळोभहस्तकपटलक-सिंहासन-चण्ड्रशामरसमुद्गववज धूपकडुच्छुकानां प्रतयेक २ मष्टसहस्रं २ विकुर्वति विकुर्वित्वा 'ताए उकिद्वाए' इत्यादि व्याख्यातार्थ, 'सव्वतुवरा' इत्यादि, सर्वान् तूवरान्—कषायान् सर्वाणि पुष्पाणि सर्वानि गन्धान्—गन्धवासादीन् सर्वाणि माल्यानि प्रत्यनितादिभेदभिश्चानि सर्वोषधीनि सिद्धार्थकान्—सर्षपकान् गृह्णन्ति, इहेवं क्रमः—पूर्वं क्षीरसमुद्रे उपागच्छन्ति तत्रोदकमुत्पलादीनि च गृह्णन्ति, ततः पुष्करोदे समुद्रे तत्रापि तथैव ।

ततो मनुष्यक्षेत्रे भरतैरावतवर्षेषु मागधादिषु तीर्थेषु तीर्थोदकं तीर्थमृतिकां च गृह्णन्ति, ततो गङ्गासिन्धुरक्तारक्तवदतीषु नदीषु सलिलोदकं—नद्युदकमुभयतटमृतिकां च गृह्णन्ति, ततः क्षुळहिमवत्शिखरिषु सर्वतूवरसर्वपुष्पसर्वमाल्यसर्वोषधिसिद्धार्थकान्, ततस्तत्रैव पद्महृ-

पीण्डरीकहदेषु हृदोदकमुत्पलादीनि च तदगतानि, ततो हेमवतैरण्यवत्वर्षेषु रोहिताराहितांशा सुवर्णकूलारूप्यकूलासु महानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृतिकां ।

तदनन्तरं शब्दापातिविकटापातिवृत्तवैताद्येषु सर्वतूवरादीन्, ततो महाहिमवृष्टिवर्षधरपवतेषु सर्वतूवरादीन्, ततो महापच्चपुडीकहदेषु हृदोदकादीनि, तदनन्तरं हरिवर्षरम्यकवर्षेषु हरिषलिलाहरिकान्तानरकान्तानीकान्तासु महानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृतिकां च, ततो गन्धपातिमाल्यवत्पर्यावृत्तवैताद्येषु तूवरादीन्, ततो निषधनीलवद्वर्षधरपवतेषु सर्वतूवरादीन्, तदनन्तरं तदगतेषु तिगिच्छिकेसरिमहाहदेषु हृदोदकादीनि, ततः पूर्वविदेहापविदेहेषु सीतासीतोदानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृतिकां च, ततः सर्वेषु चक्रवत्तिविजेतव्येषु मागधादिषु तीर्थेषु तीर्थादकं तीर्थमृतिकां च ।

तदनन्तरं वक्षस्कारपवतेषु सर्वतूवरादीन्, ततः सर्वासु अन्तरनदीषु सलिलोदकमुभयतटमृतिकां च, तदनन्तरं मन्दरपवते भद्रशालवने तूवरादीन्, ततो नन्दनवने तूवरादीन् सरसं च गोशीर्षचन्दनं, तदनन्तरं सौमनसवने सर्वतूवरादीन् सरसं च गोशीर्षचन्दनं दिव्यं च सुमनोदाम गृह्णन्ति, ततः पण्डकवने तूवरपुष्पगन्धमाल्यसरसगोशीर्षचन्दनदिव्यसुमनोदामानि, 'दहरमलए सुगंधिए य गंधे गिष्ठंति' इति दर्दरः—चीवरावनद्वं कुण्डिकादिभाजनमुखं तेन गालितं तत्र पक्ष यत् मलयोदभवतया प्रसिद्धत्वात् मलयजं—श्रीखण्डं येषु तान् सुगन्धिकान् परमगन्धोपेतान् गन्धान् गृह्णति ।

'आसियसंमजिओवलित्तं सुइसम्भुरत्थंतरावणवीहिर्य करेइ' इति आसिक्तम्—उदकच्छटकेन सन्मार्जितं—संभाव्यमानकद्यरवशोधनेन उपलिपिमिव गोमयादिना उपलिपिं तथा सिक्तानि जलेनात एव शुचीनि—पवित्राणि संमृद्धानि कद्यवरापनयनेन रथ्यान्तराणि आपणवीथय इव हृदार्गा इवापणवीथयो—रथ्याविशेषायस्मिन् ततथा कुर्वन्ति, 'अप्येगइया देवा हिरण्णविहिं भारेति' अप्येकक्षः—केचन देवा हिरण्णविहिं—हिरण्णस्तपं महगलभूतं प्रकारं भाजयन्ति—विश्राणयान्ति, शेषदेवेभ्यो ददतीति भावः, एवं सुवर्णरलपुष्पफलमाल्यगन्धचूर्णभरणविधिभाजनमपि भावनीयम् । 'उत्पायनिवये'त्यादि, उत्पातपूर्वो निपातो यस्मिन् स उत्पातनिपातस्तं, एवं निपातोत्पातं संकुचितप्रसारितं 'रियारिय' मिति गमनागमनं भ्रान्तसंभ्रान्तनामं आरभटभसोलं दिव्यं नाटयविधिमुपदर्शयति, अप्येकक्षदेवा 'युक्तारौति' युक्ताशब्दं कुर्वन्ति, 'पीणंति' पीनयन्ति—पीनभास्तानं कुर्वन्ति स्थूला भवतीत्यर्थ ।

'लासंति' लासयन्ति लास्यस्तपं नृत्यं कुर्वन्ति, 'तंडवंति'ति ताण्डवयन्ति—ताण्डवस्तपं नृत्यं कुर्वन्ति, युक्तारत युक्तरं कुर्वन्ति 'अप्फोडंति' आस्फोटयन्ति, भूम्यादिकमिति गम्यते, 'उच्छलंति'ति उच्छलयन्ति 'पोच्छलंति' प्रोच्छलयन्ति 'उवयंति'ति अवपतति 'उप्यंति'ति उत्पत्तन्ति 'परिवयंति'ति परिपत्तन्ति तिर्यक्निपतन्तीत्यर्थः 'जलंति'सि ज्वालामालाकुला भवन्ति 'तविंति'ति तप्तमा भवन्ति प्रतप्ता भवन्ति 'युक्तारौति'ति महता शब्देन धूलकुर्वन्ति 'देवोक्लियंकरौति'ति देवानां वातस्येवोक्लिका देवोक्लिका तां कुर्वन्ति, 'देवकहकहं करौति'ति प्राकृतानां देवानां प्रमोदभरवशतः स्वेच्छावचनैर्वोलकोलाहलो देवकहकहस्तं कुर्वन्ति 'दुहुहकं करौति' दुहुहकमित्यनुकरणमेतत् ।

‘तप्यद्वयाए पश्चलाए सुकुमालाए सुरभीए गंधकासाइयाए गायाइ लूहइ’ इति तथ्यम-
तया—तस्यामलाइकारसभायां प्रथमतयां पश्चला च सा सुकुमार च पश्चलसुकुमारा तया सुरभ्या
गन्ध काषायिक्या—सुरभिगन्धकाषायिक्यासुरभिगन्ध कषायप्रव्यपरिकर्मितालघुशाटिक्या
गन्धाणि रुक्षयंति, ‘नासानीसासवायवोज्ज्ञ’ मिति नासिकानिश्वासवातवाह्यमनेन तत्त्वलक्षणता-
माह, ‘घक्षुहर’ मिति घक्षुहरति—आत्मवशं नयति विशिष्टरूपातिशयकलितत्वात् इति घक्षुहरं
‘वृणा-फरिस्तुत्त’ मिति वर्णेन स्पर्शेन चातिशयेनेति गम्यते युक्तं वर्णस्पर्शयुक्तं, ‘हयलालपेल-
वाइरेण’ मिति हयलाला—अश्वलाला तस्या अपि पेलवमतिरेकेण हयलालापेलवातिरेकं ‘नाम
नामैकार्थं समासो बहुल’ मिति समासः ।

अतिविशिष्टमनुत्तरवलभुत्यगुणोपेतमिति भावः, ध्वलं—श्वेतं, तथा कनकेन खचितानि—
निच्छुरितानि अन्तकर्मणि—अश्वलयोर्वानिलक्षणाने यस्य तत् कनकखचितान्तकर्म आकाश-
स्फटिकं नामातिस्वच्छः स्फटिकविशेषस्तत्समप्रभं दिव्यं देवदृश्ययुग्मलं ‘नियंसेइ’ परिधते परिधाय
हारादीन्याभरणानि पिन्हति, तत्र हारः—अष्टादशसरिकः अर्द्धहारो—नवसरिकः एकावली—
विचित्रमणिकामुक्तावली—मुक्ताफलमयी रत्नावली—रत्नमयमणिकालिकाप्रालम्बः—तपनीय-
मयोविचित्रमणिरत्नभक्तिचित्र आत्मनः प्रमाणेन सुरभाण आभरण विशेषः, कुटकानि—कलाचि-
काभरणानि त्रुटितानि—बाहुरक्षिकाः अड्गदानि—बाह्याभरणविशेषाः दशमुद्रिकानन्तक-
हस्ताङ्गुलिसम्बन्धि मुद्रिकादशकं कुण्डले—कर्णभिरणो, —

‘चूडामणि’ मिति चूडामणिर्नाम सकलपार्थिवरत्सर्वसारे देवेन्द्रमनुष्येन्द्रमूर्खकृतनिवासो
निशेषामङ्गलाशान्तिरोरप्रमुखदोषापहारकारी प्रवरलक्षणोपेतः परममङ्गलभूत आभरणविशेषः
‘चित्तरयणसंकडं मउडमिति’ चित्राणि—नानाप्रकाराणि यानि रत्नानि तैः संकटश्चित्ररत्नसङ्कटः
प्रभुतरत्ननिचयोपेत इति भावः, तं ‘दिव्यं सुपणदामं’ तिपुष्यमालां, ‘गंथिमे त्यादि, ग्रन्थिम-ग्रन्थनं
ग्रन्थस्तेन निर्वृतं ग्रन्थिम ‘मावादिमः प्रत्ययः’ यत्सूत्रादिना ग्रन्थते तदगच्छिमिति भावः, पूरिम
यत् ग्रथितं सत् वेष्यते, तथा पुष्पलम्बूसको गण्डक इत्यर्थः, पूरिम येन वंशशत्ताकामयं पञ्चरादि
पूर्यते, संवातिमं यत् परस्परतो नालसंघातेन संघात्यते ॥

मू. (४३) तए ण से सूरियाभे देवे केसालंकारेण मल्लालंकारेण आभरणालंकारेण वत्यालं-
कारेण च उच्चिहेण अलंकारेण अलंकियविभूसिए समाणे पडिपुन्नालंकारे सीहासणाओ अब्दुद्देति
२ अलंकारियसभाओ चुरच्छिमिलेण दारेण पडिनिक्खमइरत्ता जेणेव ववसायसभा तेणेव
उदागच्छति ववसायसभं अणुपयाहिणीकरेमाणे २ पुरच्छिमिलेण दारेण अणुपविसति, जेणेव
सीहासनवरए जाव सप्त्रिसन्ने ।

तए ण तस्य सूरियाभस्य देवस्य सामानियपरिसोववन्नगा देवा पोत्थयरयणं उवणीति,
तते ण से सूरियाभे दवे पोत्थयरयणं गिणहति २ पोत्थयरयणं मुयइ २ पोत्थयरयणं विहाहेइ २
पोत्थयरयण वाएति पोत्थयरयणं वाएता धम्मिय विसाय गिणहति गिणहिता पोत्थयरयणं वाएता
धम्मिय विसाय गिणहति गिणहिता पोत्थयरयणं पडिनिक्खमइरत्ता सीहासनातो अब्दुद्देति अब्दुद्देता
ववसायसभातो चुरच्छिमिलेण दारेण पडिनिक्खमइरत्ता, —

—जेणेव नंदा पुक्खरणी तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता नंदापुक्खराण पुरच्छिमिळेण तोरणेण पुरच्छिमिळेण तिसोवाणपडिलवएण पञ्चोरुहइ पञ्चोरुहिता हत्यपादं पक्खालेति पक्खालिता आयते कोक्खे परभसुइभूए एगं अहं संयं रथधामय विमलं सालेलपुन्लं मत्तगयमुहा-गितिकुंभसमाणं भिंगारं पगोणहति २ जाइं तत्थ उप्लाइं जाव सतसहस्रपत्ताइं ताइं गेणहति २ नंदातो पुक्खरिणीतो पञ्चोरुहिति पञ्चोरुहिता जेणेव सिद्धायतने तेणेव पहारेत्य गमणाए ।

बृ. 'जेणेव ववसायसभा' इति व्यवसायसभा नम व्यवसायनिबन्धनभूता सभा, क्षेत्रादेरपि कर्मोदयादिनिमित्तत्वात्, उक्तं च—

॥ १ ॥ “उदयवखेयक्खओवसमीवसमा जं य कम्पुणो भणिया ।

दब्यं खेत्तं कालं भावं च भव च संपष्टे ॥” ति ।

'पीत्थयरयणं सुयह' इति उत्सङ्गे स्थानविशेषे वा उत्तमे इति द्रष्टव्यं, 'विहाडेइ' इति उद्घाटयति, 'धम्मियं ववसायं ववसद्व' इति धार्मिकं—धर्मानुगतं व्यवसायं व्यवस्थयति, कर्तुभिल-पतीति भावः ।

मृ. (४४) तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि य सामाणियसाहस्रीओ जाव सोलस आय-रक्खदेवसाहस्रीओ अन्ने य बहवे सूरियाभ जाव देवीओ य अप्येगतिया देवा उप्लहत्यगया जावसवसहस्रपतहत्यगया सूरियाभं जाव देवं पिण्ठतो २ समणुगच्छति ।

तए णं तं सूरियाभं देवं बहवे आभिओगियादेवाय देवीओ य अप्येगतिया कलसहत्यगया जाव अप्येगतिया धूवकदुच्छुयहत्यगता हृष्टुद्व जाव सूरियाभं देवं पिण्ठतो समणुगच्छति ।

तए णं से सूरियाभे देवे चउहिं सामाणियसाहस्रीहिं जाव अज्ञेहि य बहूहि य सूरियाभ जाव देवेहि य देवीहि य सङ्खिं संपरिदुडे सविहीए जाव नातियरवेण जेणेव सिद्धायतणे तेणेव उवागच्छति २ सिद्धायतणं पुरत्थिमिळेण दारेण अणुपविसति अणुपविसिता ।

जेणेव देवच्छंदए जेणेव जिनपडिमाओ तेणेव उवागच्छति २ जिनपडिमाणं आलोए पणामं केति २ लोमहत्यगं गिणहति २ जिनपडिमाणं लोमहत्यएण पमज्जइ पमजिता जिनपडिमाओ सुरभिणां गंधोदएण ण्हाणोइ ण्हाणिता सरसेणं गोसीसवंदनणं गायाइं अणुलिंपइ अणुलिंपइत्ता सुरभिंधकासाइएणं मङ्गारुहणं गंधारुहणं चुण्णारुहणं वशारुहणं वत्यारुहण आभरणारुहणं करेइ करिता आसत्तोसतविउलवद्ववाधारियमङ्गादमकलावं करेइ मङ्गादमकलावं करेता कव्यागहयहियकरवलदम्भुविष्यमुक्तेणं दसद्ववन्नेणं कुसुमेणं मुक्तपुण्डपुंजोवयारकलियं करेति करिता—जिनपडिमाणं पुरतो अच्छेहिं सण्हेहिं रथयामएहिं अच्छरसात्दुतेहिं अद्वृष्टमंगले आलिहइ

तंजहा—सोत्थिय जाव दप्पणं, तथानंतरं व णं वंदप्पभरयणवइरवेलुलियविमलदंडं कंचणमणिरयणभतिचितं कालागुरुपवरकुंदुरुक्तुरुक्तूवमधमधंतगंधुतमाणुविद्धं व धूववहिं विणिम्युयंतं वेललियमयं कदुच्छुयं पग्गहिय पदत्तेणं धूवं दाऊण जिणवराणं अद्वृष्टविसुद्धगन्ध-जुत्तेहिं अत्थजुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं महावित्तेहिं संथणइ २ सतडु पयाइं पञ्चोसकइ २ ता—

—वामं जाणुं अवेइ २ ता दाहिणं जाणुं धरणितलंसि निहटुतिक्खुतो मुद्धाणं धरणितलंसि नवाडेइ २ ता ईसिं पम्मुण्ण मइ २ करथलपरिग्गहियं सिरसावतं मत्थए अंजलिं कद्व एवं वयासी नमोत्थ णं अरहंताणं जाव संपत्ताणं, वंदइ नमंसइ २ ता जेणेव देवच्छंदए० जेणेव

सिद्धायतनस्स बहुमज्जदेसभाए तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्यगं परामुसइ २ शिद्धायतनस्स बहुमज्जदेसभागं लोमहत्येणं पमज्जति, दिव्वाए दगधाराए अब्मुकखेइ, सरसेणं गोसीसचंदनेणं पंचगुलितलं मंडलगं आलिहइ २ कयगाहयगाहियं जावपुंजोवयारकलियं करेइ करेता धूवं दलयइ – जेणेव सिद्धायतनस्स दाहिणिल्ले दारे तेणेव उवागच्छतिरलोमहत्यगं परामुसइ २ ता दारचेडीओ य सालिभंजियाओ य वालरुवए य लोमहत्यएणं पमज्जइ २ ता दिव्वाए दगधाराए अब्मुकखेइ २ सरसेणं गोसीसचंदनेणं चक्षए दलयइ दलइता पुफारुहणं मळ्या जाव आभरणारुहणं करेइ करेता आसत्तोसत्त जाव धूवं दलयइ २ ता जेणेव दाहिणिल्ले दारे मुहमंडवे जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स बहुमज्जदेसभाए तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्यगं परामुसइ २ ता बहुमज्जदेसभागं लोमहत्येणं पमज्जइ २ ता दिव्वाए दगधाराए अब्मुकखेइ २ सरसेणं गोसीसचंदनेणं पंचगुलितलं मंडलगं आलिहइ २ कयगाहयगाहियं जाव हृत्तं दलात्त २ ता –

—जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्यगं परामुसइ २ ता दारचेडीओ य सालिभंजियाओ य वालरुवए य लोमहत्येणं पमज्जइ २ ता दिव्वाए दगधाराए० सरसेणं गोसीसचंदनेणं चक्षए दलयइ २ पुफारुहणं जाव आभरणारुहणं करेइ २ आसत्तोसत्त० कयगाहग्याहियं० धूवं दलयइ २ ता जेणेव दाहिणिल्लमुहमंडवस्स उत्तरिल्ला खंभपंती तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्यं परामुसइ २ ता धंभेय सालिभंजियाओ य वालरुवए य लोमहत्यएणं पम० जहा चेव पञ्चत्थिमिल्लस्स दारस्स जाव धूवं दलयइ २ ता –

—जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्यगं परामुसति दारचेडीओ तं चेव सब्बं जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स दाहिणिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ २ ता दारचेडीओ य तं चेव सब्बं जेणेव दाहिणिल्ले पेच्छाघरमंडवे जेणेव दाहिणिल्लस्स पेच्छाघर-मंडवस्स बहुमज्जदेसभागे जेणेव वइतामए अकखाडए जेणेव मणिपेदिया जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्यगं परामुसइ २ ता अकखाडगं च मणिपेदियं च सीहासनं च लोमहत्यएणं पमज्जइ २ ता दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचंदनेणं चक्षए दलयइ, पुफारुहणं आसत्तीसत्तजाव धूवं दहेइ २ ता –

—जेणेव दाहिणिल्लस्स पेच्छाघरमंडवस्स पञ्चत्थिमिल्ले दारे० उत्तरिल्ले दारे तं चेव जं चेव पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव, दाहिणे दारे तं चेव, जेणेव दाहिणिल्ले चेइयथूभे तेणेव उवागच्छइ २ ता दूभं च मणिपेदियं व० वेक्वाए दगधाराए अब्मु० सरसेण गोसीसत० चक्षए दलेइ २ पुफारु० आसत्तो० जावधूवं दलेइ, जेणेव पञ्चत्थिमिल्ला मणिपेदिया ।

जेणेव पञ्चत्थिमिल्ला जिनपडिमा तं चेव, जेणेव उत्तरिल्ला जिनपडिमा तं चेव सब्बं, जेणेव पुरत्थिमिल्ला मणिपेदिया जेणेव पुरत्थिमिला जिनपडिमा तेणेव उवागच्छइ २ तं चेव, दाहिणिल्ला मणिपेदिया दाहिणिल्ला जिनपडिमा तं चेव –

—जेणेव दाहिणिल्ले चेइयरुकखे तेणेव उवागच्छइ २ तं चेव, जेणेव महिंदज्जाए जेणेव दाहिणिल्ला नंदापुकखरणी तेणेव उवागच्छति लोमहत्यगं परामुसति तोरणे य तिसोवाणपडिरुवए सालिभंजि-याओ य वालरुवए य लोमहत्यएणं पमज्जइ दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचंदनेणं० पुफारुहणं० आसत्तोसत्त० धूवं दलयति, सिद्धाययनं अणुपयाहिणीकरेमाणे जेणेव उत्तरिल्ला

नंदापुक्खरणी तेणेव उवागच्छति २ तं चेव –

—जेणेव उत्तरिल्ले चेइयरुकखे तेणेव उवागच्छति, जेणेव उत्तरिल्ले चेइयथूमे तहेव, जेणेव पश्चात्यिमिल्ला पेदिया जेणेव पश्चात्यिमिल्ला जिनपडिमा तं चेव, उत्तरिल्ले पेच्छाघरमंडवे तेणेव उवागच्छति २ ता जा चेव दाहिणिल्लवत्तव्या सा चेव सब्बा पुरत्यिमिल्ले दारे, दाहिणिल्ला खंभपती तं चेव सब्बं ।

जेणेव उत्तरिल्ले मुहमंडवे जेणेव उत्तरिल्लस्स मुहमंडवल्ल बहुमञ्जदेसभाए तं चेव सब्बं, पश्चात्यिमिल्ले दारे तेणेव ० उत्तरिल्ले दारे दाहिणिल्ला कंभपती सेसंत चेव सब्बं, जेणेव सिल्लायतनस्स उत्तरिल्ले दारे तं चेव ।

जेणेव सिल्लायतनस्स पुरत्यिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ २ ता तं चेव, जेणेव पुरत्यिमिल्ले मुहमंडवे जेणेव पुरत्यिमिल्लस्स मुहमंडवल्ल बहुमञ्जदेसभाए तेणेव उवागच्छइ २ ता तं चेव, पुरत्यिमिल्लस्स मुहमंडवल्ल दाहिणिल्ले दारे पश्चात्यिमिल्ला खंभपती उत्तरिल्ले दारे तं चेव, पुरत्यिमिल्ले दारे तं चेव –

जेणेव पुरत्यिमिल्ले पेच्छाघरमंडवे, एव थूमे जिनपडिमा ओ चेइयरुकखा महिंदञ्जया नंदा पुक्खरिणी त चेव जाव धूवं दलयइ २ ता जेणेव सभा सुहम्मा तेणेव उवागच्छति २ ता सभं सुहम्म पुरत्यिमिल्लेण दारेण अणुपविसइ २ ता –

—जेणेव माणवए चेइयखंभे जेणेव वइरामए गोलबहुसमुग्गे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइता लोमहत्यगं परामुसइ २ विरामए गोलबहुसमुग्गए लोमहत्येण पमजङ्गइ २ वइराए गोलबहुसमुग्गए विहाडङ्ग २ जिनसगहाओ लोमहत्येण पमजङ्गइ २ ता सुरभिणा गंधोदएण पक्खालेइ पक्खालिता अग्नेहिं वरेहिं गंधेहिं य मलेहिं यअझेइ धूवं दलयइ २ ता जिनसकहाआ वइरामएसु गोलबहुस-मुग्गएसु पडिनिकिखिवइ माणवगं चेइयखंभं लोमहत्यएण पमजङ्गइ दिव्वाए दग्धाराए सरसेण गोसीसचंदनेण चद्धाए दलयइ, पुष्कारुहणं जाव धूवं दलयइ, –

—जेणेव सीहासने तं चेव, जेणेव देवसयणिझे तं चेव, जेणेव खुडागमहिंदञ्जाए तं चेव, जेणेव पहरणकोसे चोप्पालए तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्यगं परामुसइ २ ता पहरणकोसं चोप्पालं लोमहत्यएण पमजङ्गइ २ ता दिव्वाए दग्धाराए सरसेण गोसीसचंदनेण चद्धा दलेइ पुष्कारुहणं आसत्तोसत्त जाव धूवं दलयइ ।

जेणेव सभाए सुहम्माए बहुमञ्जदेसभाए जेणेव मणिपेदिया जेणेव देवसयणिझे तेणेव उवागच्छइ २ ता लोमहत्यगं परामुसइ देवसयणिझं च मणिपेदियं च लोमहत्यएण पमजङ्ग जाव धूवं दलयइ २ ता जेणेव उववायसभाए दाहिणिल्ले दारे तहेव अभिसेयसभासरिसंजाव पुरत्यिमिल्ला नंदा पुक्खरिणी, –

जेणेव हरए तेणेव उवागच्छइ २ ता तोरणे य तिसोवाणे य सालिभंजियाओ य बालरुवए य तहेव, जेणेव अभिसेयसभा तेणेव उवागच्छइ २ ता तहेव सीहासणं च मणिपेदियं व सेसं तहेव आययणसरिसंजाव पुरत्यिमिल्ला नंदा पुक्खरिणी जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छइ २ ता जहा अभिसेयसभा तहेव सब्बं, –

जेणेव ववसायसभा तेणेव उवागच्छइ २ ता तहेव लोमहत्यवं परामुसति पोत्थयरयणं

लोमहत्थएणं पमञ्जइ पमञ्जिता दिव्वाए दगधाराए अग्नेहि चरेहि य गंधेहि मलेहि य अष्टेति २ ता भणिषेढिवं सीहासनच सेसंतं वेव, पुरत्थिमिळानंदा पुक्खरिणी जेणेव हरए तेणेव उवागच्छइ २ ता तोरणे य तिसोवाणेय सालिभंजियाओ य वालरूपए य तहेव ।

जेणेव बलिशीढं तेणेव उवागच्छइ २ ता बलिविसञ्जणं करेइ, आभिओगिए देवे सद्वावेइ सद्वाविता एवं वयासीखिष्यामेव भो देवाणुपिया ! सूरियाभे विमाणे सिंधाडेसु तिएसु चउक्कसु यझरेसु चउमुहेसु महापहेसु पागारेसु अङ्गालएसु चरियासु दारेसु गोपुरेसु तोरणेसु आरामेसु उज्जाणेसु वनेसु वनराईसु काननेसु वनसंडेसु अघणियं करेह अघणियं करेता एवमाणतियं खिष्यामेव पद्धतिणह ।

तए णं ते आभिओगिया देवा सूरिभामेणं देवेणं एवं वुत्ता समाणा जाव पडिसुडिणिता सूरियाभे विमाणे सिंधाडेसु तिएसु चउक्कएसु चउमुहेसु महापहेसु पागारेसु अङ्गालएसु चरियासु दारेसु गोपुरेसु तोरणेसु आरामेसु उज्जाणेसु वणेसु वणरातीसु काननेसु वनसंडेसु अघणियं करेइ २ ता ।

जेणेव सूरियाभे देवे जाव पद्धतिणंति, तते णं से सूरियाभे देवे जेणेव नंदा पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ २ ता नंदामुहुर्ज्ञिलिं पुरत्थिमिळेणं तितोपामामाहिक्ताएणं उद्धोरहनि २ ता हत्थपाए पक्खालेइ २ ता णंओ पुक्खरिणीओ पमुत्तरइ जेणेव सभा सुधम्मा तेणेव पहारित्य गमणाए ।

तए णं से सूरियाभे देवे चउहिं सामाणियसाहस्रीहिं जाव सोलसहिं आयक्खदेवसाहस्रीहिं अब्रेहि य बहूहिं सूरियाभविमाणवासीहिं वेमामिएहिं देवीहिं देवीहिं य सख्तिं संपरिवुडं सव्विहीए जाव नाइयरवेणं जेणेव सभा सुहम्मा तेणेव उवागच्छइ सभं सुधम्मं पुरत्थिमिळेणं दारेणं अणुपविसति २ अमुपविसिता जेणेव सीहासणेतेणेव उवागच्छइ २ ता सीहासनवरगए पुरत्थाभिमुहे सन्तिसन्ते

वृ. 'अच्छरसातंदुलेहि' अच्छो रसो येषु ते अच्छरसाः, प्रस्यासन्नवस्तुप्रतिविष्वाधारमूता इवातिनिर्मला इत्यर्थः, अच्छरसाश्च तेतन्दुलाश्चतः, दिव्यतन्दुलरिति भावः, 'पुष्पपुंजोवयारकलियं करिता' 'चंदप्पभवइरवेहलियविमलदंड' मिति चन्द्रप्रभवज्ज्वैद्यूर्यमयो विमलो दण्डो यत्य स तथा ते, काञ्चनमणिरत्मभक्तिचित्रं कालागुरुपवरकुंदुरुक्तुरुक्षसल्केन धूपेन उत्तमगन्धिनाऽनुविद्धा कालागुरुपवरकुंदुरुक्तुरुक्षधूपगन्धोत्भानिविद्धा प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः धूपवर्त्ति विनिर्मुञ्जन्तं वैद्यूर्यमयं धूपकुच्छुयं प्रगृह्य प्रयत्नतो धूपं दत्त्वा जिनवरेष्यः, सूत्रे षष्ठी प्राकृतत्वात्, सप्ताष्टानि पदानि पश्चादपसृत्य दशाइगुलिमञ्जलिं मस्तके रथयितवा प्रयत्नतो 'अङ्गसयविसुद्धगांथजुत्तेहि' न्ति विशुद्धो—निर्मलो लक्षणदोषरहित इति भावः यो ग्रन्थः—शब्दसंदर्भस्तेन युक्तानि, अश्वातं च तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि चतौः अर्थयुक्तौः—अर्थसारैरुनरुक्तैर्महावृत्तैः, तथाविधदेवलक्ष्मिप्रभाव एषः, संस्तौति संस्तुत्य वामं जानुं अश्वति इत्यादिना विधिना प्रणामं कुर्वन् प्रणिपातदण्डकं पठति, तद्यथा—'नणोऽस्य णमरिहताण' मित्यादि, नमोऽस्तु 'ण' मिति वाक्यालङ्कारेदेवादिष्योऽतिशयपूजामहन्तीत्यहन्तस्तेष्यः, सूत्रे षष्ठी 'छट्टीविभतीए भशइ चउत्थी' इति प्राकृतलक्षणवशात्, ते चार्हन्तो नामादिरूपा अपि सन्ति ततो भावार्हद्वितिपत्त्यर्थमाह—

'भगवद्वस्यः' भगः—समग्रेश्वर्यादिलक्षणः स एषामस्तीति भगवन्तस्तेष्यः, आदि-धर्मस्य

प्रथमा प्रवृत्तिस्तलकरणशीलाः आदिकरास्तेभ्यः, तीर्थते संसारसमुद्रोऽनेनेति तीर्थ—प्रवचनं तलकरणशीलास्तीर्थकराः तेभ्यः, स्वयम्—अपरोपदेशेन सम्यग वरबोधिप्राप्तया बुद्धा—भित्यात्मनिद्रापगमसंबोधेन स्वयंसंबुद्धास्तेभ्यः।

तथा पुरुषाणामुतमाः पुरुषोत्तमाः, भगवन्तो हि संसारमप्यावसन्तः सदा परार्थव्यसनिन उपसर्जनीकृतस्वार्था उचितक्रियावन्तोऽदीनभावाः कृतज्ञतापतयोऽनुपहतचितादेवगुरुबहुमानिन इति भवन्ति पुरुषोत्तमास्तेभ्यः, तथा पुरुषाः सिंहा इव कर्मगजान् प्रति पुरुषमिंहास्तेभ्यः, तथा पुरुषवरपुण्डरीकाणीव संसारजलासङ्गादिना कर्ममलाभावतो वा पुरुषेषु वरपुण्डरीकाणि तेभ्यः, तथा पुरुषवरगन्धहस्तिन इव परचक्रदुर्भिक्षमारिप्रभृतिक्षुद्राजनिराकरणेति पुरुषवरगन्धहस्तिनस्तेभ्यः, तथा लोको—भव्यसत्त्वलोकः तस्य सकलकल्याणीकनिवन्धनतया भव्यत्वभावेनोत्तमा लोकोत्तमास्तेभ्यः, तथा लोकस्य यथा—योगक्षेमकृतो लोकनाथास्तेभ्यः, तत्र योगो वीजाधानोद्भेदपोषणकरणं क्षेमं च तत्तदुपद्रवाधभावापादनं, तथा लोकस्य—प्राणिलोकस्य पञ्चास्तिकायात्मकस्य वा हिता—हितोपदेशेन सम्यकप्रस्तुपणया वा लोकहितास्तेभ्यः, तथा लोकस्य—देशनायोग्य प्रदीपा देशनांशुभिर्यथावस्थितवस्तुप्रकाशका लोकप्रदीपास्तेभ्यः, तथा लोकस्य—उल्कृष्टमतेर्भव्यसत्त्वलोकस्य प्रधोत्तनं प्रधोत्कल्पविशिष्या ज्ञानशक्तिस्तकरणशीला लोकप्रधोत्कराः।

तथा च भवन्ति भगवद्वादशाङ्गमारचयन्तीति, तेभ्यः, तथा अभयं—विशिष्टमात्मनः स्वास्थ्यं, निश्रेयसर्थमभूमिक निवन्धनमूता परमा धृतिरिति भावः, ततः अभयं ददतीत्यभयदास्तेभ्यः, सूत्रे च कः प्रत्ययः स्वार्थिकः प्राकृतलक्षणवशात्, एवमन्यत्रापि, तथा चक्षुरिव चक्षु—विशिष्ट आत्मर्थमतत्वावबोधनिवन्धनः श्रद्धास्वभावः, श्रद्धाविहीनस्याचक्षुष्टत इव रूपं तत्वदर्शनायोगात्, तदददतीति चक्षुर्दास्तेभ्यः, तथा भागो—विशिष्टगुणस्थानावासिप्रगुणः स्वरसवाही क्षयोपशमविशेषस्तं ददतीति मार्गदाः

तथा शरणं—संसारकान्तारगतानामतिप्रबलरागादिपीडितानां समाश्वासनस्थानकल्पं तत्त्वचिन्तारूपमध्यवसानं तद्ददतीति शरणदास्तेभ्यः, तथा बोधि—जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिस्तत्वार्थश्रद्धानलक्षणसम्यगदर्शनरूपा तां ददतीति बोधिदास्तेभ्यः, तथा धर्म—चारित्रस्तं ददतीति धर्मदास्तेभ्यः, कथं धर्मदा ? इत्याह—धर्मदिशन्तीति धर्मेशकास्तेभ्यः, तथा धर्मस्य नायकाः—स्वामिनस्तद्वशीकरणभावात् तल्कलपरिभोगद्वाध्यनायकाः तेभ्यः, धर्मस्य सारथ्य इव सम्यक् प्रवर्तनयोगेन धर्मसारथ्यस्तेभ्यः, तथा धर्म एव वरं—प्रधानं चतुरन्तहेतुत्वात् चतुरन्तं चक्रमिव चतुरन्तचक्रं तेन चर्तितुं शीलं येषां ते येषां ते तथा तेभ्यः, तथा अप्रतिहते—अप्रतिस्खलिते क्षायिकत्वात् वरे—प्रधाने ज्ञानदर्शने घरन्तीति अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनधरास्तेभ्यः।

तथा छादयन्तीति छद्य—घातिकर्मचतुष्टयं व्यावृत्तम्—अपगतं छद्य येभ्यस्ते व्यावृत्तच्छद्यानस्तेभ्यः तथा रागद्वेषकषायेन्द्रियपरीषहोपसर्गधातिकर्मशूत्रन् स्वयं जितवन्तोऽन्यांश्च जापयन्तीति जिनाः जापकास्तेभ्यो जिनेभ्यो जापकेभ्यः, तथा भवार्णवं स्वयं तीर्णवन्तोऽन्यांश्च तारयन्तीति तीर्णस्तारकास्तेभ्यः, तथा केवलवेदसा अवगतत्वा बुद्धा अन्यांश्च बोधयन्तीति बोधकास्तेभ्यः, मुक्ता: कृतकृत्या निष्ठितार्थाइति भावस्तेभ्योऽन्यांश्च मोचयन्तीति मोचकास्तेभ्यः, सर्वदेशिभ्यः सर्वदर्शिभ्यः, शिवं सर्वोपद्रवरहितत्वात् अचलं स्वाभाविकप्रायोगिकचलनक्रयाऽपोहात्

अरुजं शरीरमनसोरभावेनधिव्याध्यसम्भवात् अनन्तं केवलात्मनाऽनन्तत्वात् अक्षयं विनाश-
कारणमावात् अव्यावाधं केनापि वाधयितुमशक्यममूर्त्तिवात् न पुनरावृत्तिर्यस्मात् तदपुनरावृति
सिध्यन्ति—निष्ठितार्थं भवस्यस्यामिति सिद्धि—लोकान्तक्षेत्रलक्षणा सैव गम्यमानत्वात् गति
सिद्धिगतिरेव नामधेयं यस्य तत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं तत्संप्राप्तेभ्यः, एवं प्रणिपातदडकं
पठित्वा ।

ततो 'बद्द नमंसइ' इति बन्दते ताः प्रतिमाश्चैत्यवन्दनविधिना प्रसिद्धेन, नमस्करोति
पश्चाद्यग्निधानादियोगेनेत्येके, अन्ये त्वभिदधति—विरतिमतामेव प्रसिद्धश्चैत्यवन्दनविधिरन्येषां
तथाऽध्युपगमपुरस्सरकायव्युत्सगसिद्धेनेत्रेति बन्दते सामान्येन नमस्करोति आशयवृद्धेरभ्युत्थान-
मस्कारेणेति, तत्त्वमत्र भगवन्तः परमर्थयः केवलिनो विदन्ति, अत ऊर्ध्वैवं सुगमं केवलं भूयान्
विधिविषयो वाचनाभेदं ति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनार्थं विधिमात्रमुपदर्शयते—तदनन्तरं
लोमहस्तकेन देवच्छुन्दकं प्रमार्जयति पानीयधारया अभ्युक्षति, अभिमुखं सिद्धतीत्यर्थः, तदनन्तरं
गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलं ददाति, ततः पुष्पारोहणादि धूपदहनं च करोति, तदनन्तरं
सिद्धायतनबहुमध्यदेशभागेउदकधाराभ्युक्षणचन्दनपञ्चाङ्गुलितलप्रदानपुष्पपूजोपचारधूपदानादि
करोति, ततः सिद्धायतनदक्षिणद्वारे समागत्य लोमहस्तकं गृहीत्वा तेन द्वारशाखे शालिमञ्जिका-
च्चालरूपाणि च प्रमार्जयति, तत उदकधारयाऽभ्युक्षत्रणं गोशीर्षचन्दनचर्चापुष्पाधारोहणं धूपदानं
करोति ।

ततो दक्षिणद्वारेण निर्गत्य दक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागे लोमहस्तकेन
प्रमाज्योदकधाराभ्युक्षणं चन्दनपञ्चाङ्गुलितलप्रदानपुष्पपूजोपचारधूपदानादि करोति, कृत्वा
पश्चिमद्वारे समागत्य पूर्ववत् द्वाराचीनिकां करोति कृत्वा च तस्यैव दक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्योत्तर-
स्यां स्तम्भपङ्कजी समागत्य पूर्ववत्तदचीनिकां विश्वते, इह यस्यां दिशि सिद्धायतनादिद्वारं तत्रेतरस्य
मुखमण्डपस्य स्तम्भपङ्कज, ततस्तस्यैव दक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य पूर्वद्वारे समागत्य तत्पूजां
करोति, कृत्वा तस्य दक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य दक्षिणद्वारे समागत्य पूर्ववत्पूजां विधाय तेन
द्वारेण विनिर्गत्य प्रेक्षागृहमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागे समागत्याक्षपाटकं मणिपीठिकां सिंहासनं
च लोमहस्तकेन प्रमाज्योदकधारयाऽभ्युक्ष्य चन्दनचर्चापुष्पपूजाधूपदानानि कृत्वा तस्यव
प्रेक्षामण्डपस्य क्रमेण पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणद्वाराणामर्चीनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण विनिर्गत्य चैत्यस्तुपं
मणिपीठिकां च लोमहस्तकेन प्रमाज्योदकधारयाऽभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनकन पञ्चाङ्गुलितलं
दत्त्वा पुष्पाधारोहणं च विधाय धूपं ददाति ।

ततो यत्र पाश्चात्या मणिपीठिका तत्रागच्छति, तत्रागत्यालोके प्रणामं करोति, कृत्वा
लोमहस्तकेन प्रमार्जनं सुरभिगन्धोदकेन स्नानं सरसेन गोशीर्षचन्दनेन गात्रानुलेपनं देवदूष्य-
युगलपरिधानं पुष्पधारोहणं पुरतः पुष्पपूजोपचारं धूपदानं पुरतो दिव्यतनुलीरषमङ्गलकालेखन-
मधोतरशतवृत्तैः सुर्ति प्रणिपातदण्डकपाठं च कृत्वा बन्दते नमस्यति ।

ततएवमेव क्रमेण उत्तरपूर्वदक्षिणप्रतिमा नामप्यचीनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण विनिर्गत्य
दक्षिणस्यां दिशि यत्र चैत्यवृक्षः तत्र समागत्य चैत्यवृक्षस्य द्वारवदचीनिकां करोति, ततो महेन्द्रध्वजस्य
ततो यत्र दक्षिणात्या नन्दा पुष्करिणी तत्र समागच्छति, समागत्य तोरणत्रिसोपानप्रतिरूपकग-

तशालभजिकाव्यालकस्तपाणां लोभहस्तकेन प्रमार्जनं जलधारयाऽभ्युक्षणं चन्दनचर्चा पुष्पाद्यारोहणं धूपदानं च कृत्वा सिद्धायतनमनुप्रक्षिणीकृत्योत्तरस्यां नन्दापुष्करिण्यां समागत्य पूर्ववत्स्या अर्चनिकां करोति, तत उत्तराहे मेहन्द्रध्वजे तदनन्तरमुत्तराहे चैत्यवृक्षे तत उत्तराहे चैत्यस्तुपे ततः पश्चिमोत्तरपूर्ववदक्षिणजिनप्रतिमानां पूर्ववत् पूजां विधायोत्तराहे प्रेक्षागृहमण्डपे समागच्छति

तत्र दक्षिणात्यप्रेक्षागृहमण्डपवत् सर्वा वक्तव्यता वक्तव्या, ततो दक्षिणस्तम्भपंक्त्या विनिर्गत्योत्तराहे मुखमण्डपे समागच्छति, तत्रापि दक्षिणात्यमुखमण्डपवत् सर्वं पश्चिमोत्तर-पूर्वद्वारकमेण कृत्वा दक्षिणस्तम्भपंक्त्या विनिर्गत्य सिद्धायतनस्योत्तरद्वारे समागत्य पूर्ववदध्यनिकां कृत्वा पूर्वद्वारेण समागच्छति, तत्राध्यनिकां पूर्ववत् कृत्वा पूर्वस्य मुखमण्डपस्य दक्षिणद्वारे पश्चिमस्तम्भपंक्त्योत्तरपूर्वद्वारेषु क्रमेणोक्तरूपां पूजां विधाय पूर्वद्वारेण विनिर्गत्य पूर्वप्रेक्षागृहमण्डपे समागत्य पूर्ववत् द्वारमध्यभागवदक्षिणद्वारपश्चिमस्तम्भपंक्त्योत्तरपूर्वद्वारेषु पूर्ववदध्यनिकां करोति

ततः पूर्वप्रकारेणीव क्रमेण चैत्यस्तुपजिनप्रतिमाचैत्यवृक्षमहेन्द्रध्वजनंदापुष्करिणीनां, ततः सभायां सुधर्मायां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका तत्राऽऽगच्छति, आलोके च जिनप्रतिमानां प्रणामं करोति, कृत्वा यत्र माणकचैत्यस्तम्भो यत्र वज्रमया गोलवृत्ताः समुद्रगकाः तत्रागत्य समुद्रगकान् गृह्णाति, गृहीत्वा विघाटयति विघाटय च लोभहस्तकं परामृश्य तेन प्रापञ्चोदकधारया अभ्युक्ष्यं गोशीर्षचन्दनेनानुलिम्प्रति ततः प्रधानैर्गंधमालैयरत्यति धूपं दहति तदनन्तरं भयोऽपि वज्रमयेषु गोलवृत्तसमुद्रेषु प्रतिनिषिपति, प्रतनिषिप्यतान् वज्रमवान् गालवृत्त-समुद्रगकान् स्वस्थानं प्रीतीनीक्षणीत, तषु पुष्पगन्धम पवाभरणानि चारपियात, ततो लोभहस्तकेन माणकचैत्यस्तम्भं प्रमाज्योदकधारयाऽभ्युक्षणचन्दनचर्चापुष्पाद्यारोपणं धूपदानं च करोति, कृत्वा च सिंहासनप्रदेशे समागत्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य च लोभहस्तकेन प्रमार्जनादिरूपां पूर्वदध्यनिका करोति, कृत्वा यत्र मणिपीठिका यत्र च देवशयनीयं तत्रोपागत्य मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य च द्वारवदध्यनिकां करोति, तत् उक्तप्रकारेणीव क्षुलकेन्द्रध्वजे पूजां करोति, ततो यत्र चोथालको नाम प्रहरणकोशस्तत्र समागत्य लोभहस्तकेन परिधरल्प्रमुखाणि प्रहरणरलानि प्रमार्जयति,

प्रमाज्योदकधारयाऽभ्युक्षणं चन्दनचर्चा पुष्पाद्यारोपणं धूपदानं च करोति, तत सभायाः सुधर्माया बहुमध्यदेशभागे अर्चनिकां पूर्ववत् करोति, कृत्वा सुधर्मायाः सभायादक्षिणद्वारे समागत्य तस्य अर्चनिकां पूर्ववत् कुरुते, ततो दक्षिणद्वारेण विनिर्गच्छति, इत ऊर्ध्वं यथैव सिद्धायतनात्रिष्क्रमतो दक्षिणद्वारादिका दक्षिणनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना पुनरपि प्रविशतः उत्तर-नन्दापुष्करिण्यादिका उत्तरद्वारान्ता ततो द्वितीयद्वाराश्रिष्क्रमतः पूर्वद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका वक्तव्यता सैव सुधर्मायां सभायामध्यन्युनातिरिक्ता वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिण्या अर्चनिकां कृत्वा उपपातसभां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य च मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य तदनन्तरं बहुमध्यदेशभागे प्राप्यवदध्यनिकां विदधाति ।

ततो दक्षिणद्वारे समागत्य तस्यार्चनिकां कुरुते, अत ऊर्ध्वमत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतोऽपक्रम्य हृदे समागत्य पूर्ववत् तोरणार्चनिकां करोति, कृत्वा पूर्वद्वारेणाभिषेकसभां प्रविशति,

प्रविश्य मणिपीठिकाया: सिंहासनस्याभिषेकभाष्टस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्ववदर्चनिकां करोति ।

ततोऽत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्वद्वारेणालङ्कारिकसभां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकाया: सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्वदर्चनिकां करोति, तत्रापि क्रमेण सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वाराऽदिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्वद्वारेण व्यवस्था लभ्यं प्रविशति, दक्षिणद्वारेण लोमहस्तकेन प्रपुज्जीतकथारया अभ्युक्त्य चन्दनेन चर्चयित्वा वरगन्धमाल्यैरचर्चयित्वा पुष्पाद्यारोपणं धूपदानं च करोति, तदनन्तरं मणिपीठिकाया: सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्वदर्चनिकां करोति ।

तदनन्तरमत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतो बलिपीठे सपागत्य तस्य बहुमध्यदेशभागवत् अर्चनिकां करोति, कृत्वा चाभियोगिकदेवान् शब्दापयति, शब्दापयित्वा एवमवादीत् ।

‘खिष्णामेवे’त्यादि सुगमं यावत् ‘तमाणत्तियं पद्मप्यिणंति’ नवरं शृङ्गाटक- शृङ्गाटकाऽऽकृतिपथयुक्तं त्रिकोणं स्थानं त्रिकं यत्र रथ्यात्रयं मिलति, चतुष्कं चतुष्प्रथयुक्तं, चत्वरं-बहुरथ्यापातस्यानं, चतुर्मुखं यस्माद्यत्सुष्वप्यिदिक्षुपञ्चानो निस्सरन्ति, महापथोः—राजपथः शेषः सामान्यः पन्थाः पंथाः प्रकारः प्रतीः, अद्वालकाः—ग्राकारस्योपरि बृत्याश्रयविशेषाः, चरिका अष्टहस्तप्रमाणो नगराकारान्तरालमार्गद्वाराणि—ग्रासाददीनां गोपुराणि—ग्राकारद्वाराणि तोरणानि—द्वरादिसम्बन्धीनि आरम्भे यत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्यावित्यसावारामः, पुष्पादिमयवृक्षसंकुलमुत्सवादी बहुजनोपभोग्यमुद्यानं, सामान्यवृक्षवृन्दनगरासत्रं काननं, नगरविप्रकृष्टं वनम्, एकाऽनेकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनखण्डः, एकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनराजी ।

‘तरण’ मित्यादि, ततः सूर्याभिदेवो बलिपीठे बलिविसर्जनं करोति, कृत्वा चोत्तरपूर्वनन्दापुष्करिणीमनुप्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वतोरणेनानुप्रविशति, अनुप्रविष्य च हस्ती पादी प्रक्षालयति प्रक्षाल्य नन्दापुष्करारण्याः प्रत्यवतीर्य सामानिकादिपरिवारसहितः सर्वर्ध्यायावददुन्दुभिनिधोषनादितरवेण सूर्यभिविमाने मध्यमध्येन सपागच्छन् यत्र सुधर्माम समा तत्रागत्य तां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकाया उपरि सिंहासने पूर्वाभिमुखो निषीदति ॥

मू. (४५) तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स अवरुत्तरेण उत्तरपुराच्छिमेण दिसिमाएण चतारि य सामानियसाहस्रीओ चउसु भद्रासमसाहस्रीसु निसीयंति तए णं तस्स सूरियाभस्स देवसुसु पुरात्यमिलेण चतारि अग्नमहिसीओ चउसु भद्रासनेसु निसीयंति ।

तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणपञ्चत्यमेण अञ्जितरियपरिसाए अड्बु देवसाहस्रीओ अड्बु भद्रासनसाहस्रीसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणेण मञ्जिमाए परिसाए दस देवसाहस्रीओ दससु भद्रासनसाहस्रीसु निसीयंति ।

तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणपञ्चत्यमेण बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्रीतो बारससु भद्रासनसाहस्रीसु निसीयंति, तए णं तरस सूरियाभस्स देवस्स पञ्चत्यमेण

अथत्अणियाहिवइणो सत्तहिं भद्रासणोहिं णिसीयंति ।

तए पं तस्य सूरियाभस्य देवस्य चउद्दिसि सोलस आयरक्षदेवसाहस्रीओ सोलसहि भद्रासनसाहस्रीहिं निसीयंति, तंजहा—पुरात्यिमिल्लेण चत्तारि साहस्रीओ दाहिणेमं चत्तारि साहस्रीओ पञ्चत्यिमेण चत्तारि साहस्रीओ उत्तरेण चत्तारि साहस्रीओ ।

ते पं आयरक्षा सञ्चद्वच्छवमियकवया उपीलियसरासणपट्टिया पिण्डगेविज्ञा बद्धआविद्धविमलवरविषपट्टा गहियाउहपहरणा तिणयाणि तिसंधियाइं वयरामयाइं कोडीणि थण्डूइं पगिङ्ज पडियाइयकंडकलावा नीलपाणिणो पीतपाणिणो रत्तपाणिणो चावपाणिणो चारुपाणिणो चम्पपाणिणो दंडपाणिणो खग्गपाणिणो पासपाणिणो नीलपीयरत्तचावयारु-चम्पदंडखग्गपासधरा आयरक्षा रक्षोवगया गुत्ता गुत्तपालिया जुत्ता जुत्तपालिया पत्तेयं २ समयओ विनयओ किंकरमूया चिद्वृत्ति ॥

मृ. ततः प्रागुपदश्चित्तासेहासनक्रमेण सामानेकावय उपाविशन्ति, ‘ते पं आयरक्षा’ इत्यादि, ते आत्मरक्षाः सञ्चद्वच्छवमिकवर्ची उत्तीडितशरासनपट्टिकाः पिण्डग्रैवेया-ग्रैवेयकाभरणाः आविद्धविमलवरविषपट्टा गृहीताऽऽयुधप्रहरणानितानि आदिमध्यावसानेषु नमनभावात् त्रिसन्धीनि आदिमध्यावसानेषु संधिभावात् वज्रमयकोटीनि धनूषि अभिगृह ।

‘परियाइयकंडकलावा’ इति पर्यात्काण्डकलापा विचित्रकाण्डकलापयोगात्, केऽपि ‘नीलपाणिणो’ इति नीलः काण्डकलाप इति गम्यते पाणी येषां ते नीलपाणयः, एवं पीतपाणयो रक्तपाणयः चापं पाणी येषां ते चापपाणयः चारु-प्रहरणविशेषः पाणी येषां ते चारुपाणयः चर्म अंगुष्ठांगुल्योराच्छादनरूपं येषां ते चर्मपाणयः, एवं दण्डपाणयः खण्डपाणयः पाशपाणयः ।

एतदेव व्याचष्टे-यथायोगं नीलपीतर्त्तचापचारुचम्पदंडखग्गपाशधरा आत्मरक्षाः रक्षामुपगच्छेति तदेकवित्ततया तस्यरायणा वर्तन्ते इति रक्षोपणाः गुस्ता न स्वामिभेदकारिणः, तथा गुस्ता-पराप्रवेश्यापालि—सेतुर्येषां ते गुस्तपालिकाः, तथा युक्ताः—सेवकगुणोपेततया उचितास्तथा युक्ताः—परस्परसंबद्धा नतु बृहदन्तरापालिर्येषां ते युक्तपालिकाः, समयतः—आचारतः आचारेणेत्यर्थः विनयतश्च किंकरभूता इव तिष्ठति, न खलुते किंकराः, किन्तु तेऽपि मान्याः, तेषामपि पृथग्गासननिपातनात्, केवलं ते तदानीं निजाचारपरिपालनतो विनीतत्वेन च तथाभूता इव तिष्ठति, तत उक्तं किंकरभूता इवेति, ‘तेहिं चउहिं सामाणियसाहस्रीहिं, इत्यादि सुगमं, यावत् ‘दिव्वाइं भोगभोगाइं मुंजभाणे विहरति’ इति ॥

मृ. (४६) सूरियाभस्य णं भंते ! देवस्य केवइयं कालं ठिती पन्त्ता ?, गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पन्त्ता, सूरियाभस्य णं भंते ! देवस्य सामाणियपरिसोववण्णगाणं देवाणं केवइयं कालं ठिती पन्त्ता ?

गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पन्त्ता, महिष्ठीए महजुतीए महब्बले महायसे महासोक्खे महाणुभागे सूरियाभे देवे, अहो णं भंते ! सूरियाभे देवे महिष्ठीए जाव महाणुभागे ।

मृ. ‘सूरियाभस्य णं भंते ! देवस्य केवइयं काल’ भित्यादि सुगमं।

मृ. (४७) सूरियाभे णं भंते ! देवे णं सादिव्वा देविष्ठी सादिवा देवजुई से दिव्वे देवानुभागे

किण्णा लङ्घे किण्णा पते किण्णा अभिसमन्नागए ? पुच्छभवे के आसी ? किं नामए वा को वा गुत्तेण ? कद्यरंसि वा गामसि वा जाव सप्रिवेसंसि वा ?

किं वा दद्धा किं वा भोद्धा किं वा किद्धा किं वा समायरिता कस्स वा तहारुवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमवि आरियं धम्मियं सुबयणं सुद्धा निसम्म ? जण्णं सूरियाभेणं देवेणं सा दिव्वा देविही जाव देवाणुभागे लख्ने पते अभिसमन्नागए ॥

यू. 'गामंसि वे' ति ग्रसते बुद्ध्यादीन् गुणान् यदिवा गम्यः शास्त्रप्रसिद्धानामष्टादशानां करणामिति ग्रामस्तस्मिन् 'नगरंसि वे' ति न विद्यते करो यस्मिन् तत्रगरं तस्मिन् निगमः— प्रभूततरवणिगृवर्गवासः राजाधिभानेनगरं राजधानी पांशुप्राकारनिवद्धं खेटं सुलकप्राकारवेष्टितं कर्बटं अर्धगव्युततृतीयान्तर्ग्रामान्तररहितं मंडपं, 'पट्टणंसि वे' पट्टनं—जलस्थलनिर्गमप्रवेशः, उक्तं च—

॥ १ ॥ यद्युने शकटगाम्य, घोटकैनामिरेव च ।

नैभिरेव तु यदु गम्यं, पृत्तनं तत्प्रचक्षते ॥

द्रोणमुखं-जलनिर्गमप्रवेशं, पतनमित्यर्थं, आकरो-हरिण्याकरादि आश्रमः तापसाव-
सथोपलस्तिं आश्रयविशेषः संबाधो-याज्ञासमागतप्रभूतजननिवेशः सञ्चिदेशः-तथाविधप्राकृत-
लोकनिवासः ‘किं वा दद्मे’त्यादि, दत्त्वा अशनादि मुक्त्वा अन्तप्रान्तादि कृत्वा तपःशुभध्यानादि
समार्चय प्रत्युपेक्षाप्रमार्जनादि ।

सूर्यभिदेवस्य प्रकरणं समाप्ते

मुनि दीपरत्नसागरेण संशोधिता सम्पादीता राजग्रन्थीयउपाङ्ग सुधे
सूर्यभिक्षुः यक्तव्यतयाः मलयगिरिआचार्य विरचिता टीका परिसमाप्ता ।

प्रदेशी राजन्- प्रकल्पण

मू. (४८) गोयमाइं ! समषे भगवं महावीरं भगवं गोयमं आमंतेता एवं वयासी—एवं
खलु गोयमा ! तेण कालेण तेण समएण इहेष्य जंबुदीवे दीवे भारहे वासे केयइअङ्घे नामे जनवए
होत्या, रिद्धतिमियसमिद्धे, तत्य एकेद्वयअङ्घे जनवए सेयविया नामं नगरी होत्या, रिद्धतिमिय-
समिद्धा जाव पडिस्लवा ।

तीसे णं सेयविद्याए नगरीए बहिया उत्तरपुरत्विसे दिसीभागे एत्थं णं मिगवने नामं उआणे होत्था, रम्ये नंदनवनप्पगासे सब्बोउयफलसमिढ्हे सुभसुरभिसीयलाए छायाए सब्बओ चेव समनुष्ठेषे पासादीए जाव पडिलवे, एत्थं णं सेयवादिये नगरीए पएसी नामं राया होत्था, महयाहिम- वंत जाव विहार ।

अधम्मिए अधम्मिट्टे अधम्मक्खार्ड अधम्माणुए अधम्मपलोर्ड अधम्मपजणणे अधम्म-
सीलसम्यारे अधम्मेण चेव वित्ति कषेमाणे हणछंदभिंदापवत्ताए चंडे रुहे खुदे लोहियपाणि
साहस्रीए उक्कंचणवंचणमायानियडिकूडकवडसायिसंपओगबहुले ।

निस्तीले निव्वए निगुणे निम्भेरे निष्पद्धकद्याणपोसहोववासे बहूण दुपयचउप्य-
मियपसुपकखीसिरिसवाण घायए वहाए उच्छेणयाए अधम्मकेझ समुड्हिए, गुरुण नो अब्मुड्हेति

नो विनयं पउंजइ, समण० सयस्सवि य णं जनवयस्त नो समं करभरविति पवतेइ //

मृ. 'केइयअद्वेजणवएहोत्था' केक्यीनामार्द्धे—अर्धमात्रमार्द्धवेनेति गम्यते, स हि परिपूर्णा जनपदः, केवलमर्धमार्द्धमर्द्ध चानार्थमार्येण चेह प्रथोजनमित्युद्धमित्युक्तं, जनपद आसीत, 'सब्बोउयफलसमिद्धे रम्ये नंदनवनप्पकामे' इत्यादि, सर्वतुर्कैः सर्वतुर्मात्रिभिः पृष्ठैः फलैश्च समृद्धिमत्, एवं रम्यं—रमणीयं नन्दनवनप्रतिमं शुभमुरभिशीतलया छायया सर्वतः समनुबद्धं 'पासाईए' इत्यादि पदचतुष्टयं पूर्ववत् । 'महया हिमवंते' त्यादि राजवर्णनं प्राप्वत्, 'धम्मिए' इति धर्मेण चरति धार्मिको न धार्मिकः अधार्मिकः, तत्र सामान्यतोऽप्यधार्मिकः स्यादत आह—अधर्मिष्टः—अधिशयेनाधर्मवान् अत एवाधर्मेण ख्यातिर्यस्यासावधर्मख्याति ।

'अधम्माणुए' इति अर्धमनुगच्छति अधमनुगतः तथा अधमेव प्रलोकते—परिभाववतीत्येवंशीलोऽधर्मप्रलोकी 'अधम्मप्यजणणे' इति अधर्मप्रकर्षेण जनयति—उत्थादयति लोकानामपीत्यधर्मप्रजननः अधर्मशीलसमुदाचारो न धर्मात् किमपि भवति तस्येवाभावादित्येव—मधर्मेणैव वृत्ति—सर्वजन्त्वान् यापनां कल्पयन् 'हेणछिदभिंदापवत्तए' जहिं छिद्धि भिंद्धि इत्येवं प्रवर्तकोऽत एव लोहितपाणि—मारयित्वा हस्तयोरप्यप्रक्षालनात् अत एव पापः पापकर्मकारित्वात् चण्डः तीव्रकोपावेशात् रौद्रो निस्तुशकर्मकारित्वात् साहसिकः परलोकभयाभावात् ।

'उद्देष्यवंचणमायनियडिकूककवडसाइसंपओगबहुले' इति कर्ध्वं कंचन-मुलंचनं—हीनगुणस्य गुणोल्कर्षप्रतिषादनं वंचनं—प्रतारणं माया—परवंचनबुद्धि निकृति—बकवृत्था गलकर्त्तकानामिवावस्थानं कूटम्—अनेकेषां मृगादीनां ग्रहणाय नानाविधप्रयोगकरणं कपटं नेपथ्यभाषाविपर्ययकरणं एभिरुक्तश्चनादिभि सहातिशयेन यः संप्रयोगो—योगस्तेनबहुलः, अथवा सातिसंप्रयोगो नाम यः सातिशयेन द्रव्येण कस्तूरिकादिना अपरस्य संप्रयोगः, उक्तं च सूत्रकृताकृच्छूर्णिकृता—

॥ ३ ॥ "सो होइ साइजोगो दव्वं ज छुहिय अन्नदव्वेसुं ।

दोसगुणा वयणेसु य अत्थविसंबायणं कुणइ ॥" इति ।

तत्संप्रयोगे बहुलः, अपरे व्याख्यानयन्ति—उत्कंथनं नाम उत्कोद्धा, निकृति—वश्चनप्रच्छादनकर्म सातिः—क्षान्त्यादिगुणाभावात् निर्मर्यादिः परीपरिहारादिमर्यादालोपित्वात् निष्पत्याख्यानपोषधोपवासः—प्रत्याख्यानपरिणामपर्वदिवसोपवासपरिणामाभावात्, बहूनां द्विपदचतुष्टदमृगपशुपक्षिसरिसुपानां घाताय—विनाशाय वधाय—ताङ्गनाय उच्छादनाय—निर्मूलाभावीकरहणाय अर्धमर्मरूपः केतुरिव—ग्रहविशेष इव समुत्तितः ।

न च गुरुणां—पित्रादीनामगच्छतानामभ्युत्तिष्ठति—अभिमुखमूर्ध्वं तिष्ठति, न च विनयं प्रयुक्ते, नापि श्रमणब्राह्मणभिस्तुकाणामभ्युत्तिष्ठति, न च विनयं प्रयुक्ते, नापि स्वकस्यापि—आत्मीयस्यापि जनपदस्यापि सम्यक्करभरवृत्तिं प्रवर्तयति ॥

मृ. (४९) 'तस्सणं पएसिस्स रत्नो सूरियकंता नाम देवी होत्था, सुकुमालपणिपाणिपाया धारिणीवण्णओ, पएसिष्णा रत्ना साढ्ह अनरत्ता अविरत्ता इड्वे सद्वे लवे जाव विहरइ ॥

मृ. तस्सणं पएसिस्स रत्नो सूरीकंता नाम देवी होत्था, सुकुमालपणिपाया इत्यादि देवीवर्णं

प्राप्ति। प्रदेशिना राजा सार्वभूतका अविरक्ता—कथञ्चिद्विप्रियकरणे ५ पि विरागाभावात्।

मू. (५०) तस्स णं पएसिया रन्नो जेझे पुत्ते सूरियकंताए देवीए अत्तए सूरियकंते नामं
कुमारे होत्था, सुकुमालपाणियाए जाब पडिलवे।

से एं सूरियकंते कुमारे जुवरायावि होत्था, पएसिस्त्स रन्नो रञ्जं च रह्यं च बलं च वाहणं घ
कोसं च कोट्टागारं च अंतेउरं च जनवदं च सयमेव पशुवेक्खमाणे २ विहरइ ।

बृ. कुमारवर्णनं 'सुकुमालपणिपाए' इत्याद जाव 'सुन्दरे' इति, अत्र यावत्करणात् 'अहोनपीद्यदियसरीरं कृष्णपदजयामुखेष्वेऽभावुम्' इत्यनामपडिपुलसुजायसव्वंगसुन्दरंगे ससिसोमाकारे कंते पियदरिसणे सुरुवे' इति द्रष्टव्य, एतद्व देवीवर्णकवत् स्वयं परिभावनीयं।

स च सूर्यकान्तो नामकुमारो युवराजा अभूत् प्रदेशिनो राज्ञो राज्यं—राष्ट्रादिसमुदायात्मकं
राष्ट्रं च—जनपदे च बलं च—हस्त्यादिसैन्यं वाहनं च वेगसरादिकं कोशं च—भाण्डागारं कोषागारं
च—धान्यगृहं पुरं च—नगरमन्तःपुरं च—अवरोधं चात्मनैव—स्वयमेव समुद्रेक्षमाणो—व्यापास्यन्

मू. (५) तस्स णं पएसिस्स रझो जेडे भाऊयवयंसए चित्ते नामं सारही होत्था अहे जाव बहुजनस्स अपरिभूए सामदंडभेदउवप्यवाणअत्थसत्थईहामइविसारए उप्पतियाए वेणतियाए कम्युए पारिणामियाए घउच्चिहाए बुखीए उववेइ ।

परेसिस्स रन्नो बहुसु कजेसु य कारणेसु य कुडंबेसु य मतेसु य गुज्जेसु य रहस्तेसु य वयहारेसु य निच्छएसु य आपुच्छयिजे मेढी पमाण आहारे आलंबण चकख मेडिभूए पमाणभूए आहारभूए आलंबणभूए सब्बडाणसब्बभूमियासु लळपछए विदिन्विवारे रजधुरार्दितए आवि होत्या।

बृ० 'चित्ते नाम सारही होत्था अहे दित्त' इति आद्यः—समृद्धो दोसः—कान्तिमान् वित्तः—
प्रतीतो यावल्करणात् 'विलभवणस्यणासणजाणवाहणाइणे बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्यभूते
बहुधनबहुजायरुवरयए विच्छिन्नियपउरभत्तपाणे' इति परिग्रहः, अस्य व्याख्या राजवर्णकवत्
परिभावनीया, 'बहुजनस्स अफरिभूए' राजमान्यत्वात् स्वयं च जात्यक्षत्रियत्वात्, 'सामभेददण्ड-
वप्यदण्णाणत्यसत्थईहामइविसारए' इति, सामभेददण्डोपप्रदानलक्षणानां नीतीनाम-र्थशास्त्रस्य
अर्थोपायव्युत्पादनग्रन्थस्य ईहा—विपर्शस्तथाधानाम मतिरीहामतिस्तया विशारदो—विचक्षणः
सामभेददण्डोपप्रदानार्थशास्त्रेहामतिविशारदः उत्पत्तिक्या—आद्याश्रुताननुभूत-विषयाकस्माद्भ-
वनशीलया वैनिधिक्या—विनयलभ्यशास्त्रार्थसंस्कारजन्यया कर्मजया—कृषिवाणिज्यादिकर्मस्यः
सप्तभावया पारिणामिक्या—प्रायोद्येविपाकन्यया एवंलपया घतुर्विधया बुद्धया उपपेतः ।

प्रदेशिनो राज्ञो वहुषु कार्येषु—कर्तव्येषु कारणेषु—कर्तव्योपाये, कुदुम्बेषु स्वकीयपरकीयेषु विषयभूतेषु मन्त्रेषु—राज्याचिन्तास्पेषु गुह्येषु—बहिर्जनाप्रकाशनोपेषु रहस्येषु—तेष्वाषडक्षीणेषु ‘निश्चयेषु’ निश्चीयंते इति निश्चयाः—अवश्यकरणीयाः कर्तव्यविशेषास्तेषु व्यवहारेषु—आचाहनविसर्जनादित्वेषु आपृच्छनीयः—सकृत पृच्छनीयः प्रतिप्रच्छनीयः—असकृत पृच्छनीयः, कमिति ?, यतोऽसी ‘मेढी’ इति मेढी—खलकमध्यवर्तिस्थूणा यस्यां नियमिता गोपन्कितर्थान्यं ग्राहयति तद्वद् यमालम्ब्य सकलं मन्त्रिपण्डलं मन्त्रणीयान् अथात् ५३४ मिव विवेचयति स मेढी

तथा प्रमाणं—प्रत्यक्षादि तद्वन् यस्यददृष्टानामर्थानामव्यभिचारित्वेन तत्र व मान्त्रणा प्रवृत्तिनिवृत्तिभावात् स प्रमाणः, आधार आधेरयस्येव सर्वकार्येषु लोकानामुपकारित्वात्, तथा

‘आलम्बनं’ रुचादितद्वत् आपदगत्तदिनेसारकत्वात् आलम्बनं, तथा चक्षु—लोकनं तद्वद्वाकस्य यो विविधकार्येषु प्रवृत्तिनिवृत्तिनिवृत्ति विषयदर्शक स चक्षु, एतदेव प्रपञ्चवयति—‘मेडिभौए’ इत्यादि, अत्र मूतशब्द औपन्यार्थः, मेडिसेश इत्यर्थः, ‘सव्वद्वाणसव्वभूमियासु लङ्घपव्वए’ इति, सर्वेषु स्थानेषु—कार्येषु संधिविग्रहादिषु सर्वासु भूमिकासु—मन्त्रमात्वादिस्थानरूपासु लब्धः—उपलब्धः प्रत्ययः-प्रतीति अविसंबादवचनता यस्य स तत्त्वा, ‘तिङ्गण्णविज्ञासे’ क्षम्ति वितीर्णो—राज्ञाऽनुज्ञातो विचारः अवकाशो यस्य विश्वसनीयत्वात् स वितीर्णविद्यारः सर्वकार्यादिष्विति प्रकरं, किं बहुना ?—राज्यधुराधिकारकश्चाप्यभवत् ।

मू. (५२) तेण कालेण तेण समएण कुणाला नाम जनवए होत्या, रिद्धत्विमियसमिद्धे, तत्थ एं कुणालाए जनवए सावत्थी नाम नयरी होत्या रिद्धत्विमियसमिद्धा जाव पडिरुवा ।

तीसे एं सावत्थीए नगरीए बहिया उत्तरपुरत्विमे दिसीभाए कोड्डए नामचेइए होत्या, पोराणे जाव पासादीए ४, तत्थ एं सावत्थीए नयरीए पएसिस्स रन्नो अंतेवासी जियसत्तु नामं राया होत्या, महयाहिमवंत जाव बिहरड़ ।

तएण सेपएसी राया अद्वया कयाइ महत्यं महरिहं विउलं रायारिहं पाहुडं सज्जावेइ, सज्जावित्ता वित्तं सारहिं सद्वावेइ सद्वाविता एवं बयासी—गच्छं एं चित्ता ! तुमं सावत्थिं नगरि जियसत्तुस्स रन्नो इमं महत्यं जाव पाहुडं उवणेहि, जाइं तत्थ रायकज्ञाणि य रायकिद्धाणि य रायनीतीओ य रायबवहारा य ताइं जियसत्तुणा सङ्खि सद्यमेव पद्मुवेकखमाणे विहराहितिकद्धु विसङ्गिए ।

तए एं से वित्ते सारही पएसिणा रन्ना एवं बुत्ते सभाणे हड जाव पडिसुणेता तं महत्यं जाव पाहुडं गेणहइ, पएसिस्स रन्नो जाव पडिनिकखमइ २ ता सेयवियं नगरि मज्जामज्जेणं जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता तं महत्यं जाव पाहुडं ठवेइ, कोडुंवियपुरिसे सद्वावेइ २ ता एवं बयासी—खिष्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! सच्छतं जाव घाउघंटं आसरहं जुत्तामेव उवडुवेह जाव पद्माप्पिणह ।

तए एं ते कोडुंवियपुरिसा तहेव पडिसुणिता खिष्पामेव सच्छतं जावजुखसङ्खं घाउघंटं आसरहं जुत्तामेव उवडुवेन्ति, तमाणातियं पद्माप्पिणंति, तए एं से वित्ते सारही कोडुंवियपुरिसाण अंतिए एयमहुं जाव हियए श्वाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छिते सञ्चाकखवम्मियकवए उप्पोलियसरासणपड्हिए पिणिङ्गरेविज्ञेवखज्जाविछविमलवरचिथपड्हे गहियाउहपहरणे तं महत्यं जाव पाहुडं गेणहइ २ ।

जेणेव घाउघंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ २ घाउघंटं आसरहं दुसहेति, बहुहिं पुरिसेहिं सञ्च जाव गहियाउहपहरणेहिं सङ्खि संपरिखुडे सकोरिटमलादामेणं छतेणं धरेझमाणेणं २ महया भडवडगररहपहकरविंदपरिविखते साओगिहाओ निगच्छइ सेयवियं नगरि मज्जामज्जेणं छइ २ ता सुहेहिं वासेहिं पायरासेहिं नाइविकिद्धेहिं अंतरा वासेहिं वसमाणे २ क्लेहयअद्वस्स जमवयस्स मज्जामज्जेणं जेणेव कुमालाजनवए ।

जेणेव सावत्थी नयरी तेणेव उवागच्छइ २ ता सावत्थीए नयरीए मज्जामज्जेणं अनुपविसह, जेणेव जियसत्तुस्स रन्नो गिहे जेणेव बाहिरिया उवडुणसाला तेणेव उवागच्छइ २ ता तुरए

३४. 'केसीनामं कुभारसमणे जाइसंपन्ने' इत्यादि, जातिसंपन्नः—उत्तममातृपक्षयुक्त इति प्रतिपत्तव्यम्, अन्यथा मातृपितृपक्षसंपन्नत्वं पुरुषमात्रस्यापीति नास्योल्कर्ष कथिदुक्तो भवति, उल्कषाभिधानार्थं चास्य विशेषणकलापोपादानं चिकीर्षितमिति, एवं कुलसंपन्नोऽपि नवरं कुलं—पितृपक्षः बलं—संहननविशेषसमुत्यः प्राणः स्वप्नम्—अनुपमं शरीरसौन्दर्यं विनवादीनि प्रतीतानि, नवरं लाघवं—द्रव्यतोऽल्पोपधित्वं भावतो गौरवत्रयत्यागः 'लज्जा' मनोवाक्यायसंयमः

'ओयंसी'ति ओजो—मानसोऽवष्टम्भस्तद्वान् ओजस्वी तेजः—शरीरप्रभा तद्वान् तेजस्वी 'वचो' वदनं सीभाग्याद्युपेतं यस्यास्ति स वचस्वी अथवा वर्च—तेजः प्रभाव इत्यर्थस्तद्वान् वर्चस्वी यशस्वी—ख्यातिमान्, इह च विशेषणचतुष्टयेऽप्यनुस्वारः प्राकृतत्वात्, जितक्रोध इत्यादि तु विशेषणसप्तकं प्रतीतं, नवरं क्रोधादिजय उदयप्राप्तक्रोधदिविफलीकरणतोऽवसेयः, तथा जीवितस्य—प्राणधीरणस् आशाः वाञ्छा मरणादूभयं ताभ्यां विप्रभुक्तो जीविताशामरण-भयविप्रभुक्तः, तदुभयोपेक्षक इत्यर्थः।

तथा तपसा प्रधानः—उत्तमः शेषमुनिजनापेक्षया तपो वा प्रधानं यस्य स तपःप्रधानः, एवं गुणप्रधान अवरं युग्मः—संयग्याद्युग्मः, परंतरं च दिव्येष्वप्युद्येत तपःलंब्यम् पूर्ववद्वाभिनवयोः कर्मणोनिर्जरानुपादानहेतु मोक्षसाधने मुमुक्षुमामुपादेयी प्रदर्शितौ, गुणप्राधान्यप्रपञ्चनार्थ-मेवाह 'करणप्यहाणे' इति यावत् 'चरित्प्यहाणे' इति, करणं—पिण्डविशुद्धयादि, उक्तश्च—

॥ १ ॥ "पिण्डविसोही समई भावन पडिमा य ईदियनिरोहो ।

पडिलेहण गुत्तीओ अभिगग्हा चेव करणं तु ॥"

—करणं—महाब्रतादि, उक्तश्च—

॥ १ ॥ वय समणधम्य संजम वेयावस्थं च वंभगुत्तीओ ।

नामाइतियं तव कोहनिरगहाई घरणमेयं ॥

निग्रहः—अनाचारप्रवृत्तेनिषेधनं । निश्चयः—तत्त्वानां निर्णयः विहितानुष्ठानेष्ववश्य-मध्युपगमोवा आर्जवं—मायानिग्रहो लाघवं—क्रियासु दक्षत्वं क्षान्ति—क्रोधनिग्रहः गुह्ये—भनोगुरुत्यादिका मुक्ति—निर्लोभता विद्या—प्रज्ञासयादिदेवताऽधिष्ठिता वर्णनुपूर्व्यः मन्त्रा—हरिषेणमेष्यादि-देवताधिष्ठिताः अथवा सप्ताधना विद्या साधनरहिता मन्त्रा, ब्रह्माद्य—बस्तिनिरोधः सर्वमेव वा कुशलानुष्ठानं वेदः—आगमो लौकिकलोकोत्तरिककुप्रावघनिकमेदभिष्ठः ।

नद्या—नैगमादयः सप्तप्रत्येकं शताविद्या, नियमा—विद्यित्रा अभिग्रहविशेषाः सत्यं—भूतहितं वचः शौचं—द्रव्यतो निर्लेपता भावतोऽनवद्यसमाद्यारता ज्ञानं—मत्यादि दर्शनं—सम्यक्लवं चारित्रं—बाह्यं सदनुष्ठानं, यद्वेह चरणकरणग्रहणेऽपि आर्जवादिग्रहणं तत् आर्जवादीनां प्राधान्यख्यापनार्थी, ननु जितक्रोधत्वादीनामार्जवादीनां च कः प्रतिविशेषः ?

उच्यते, जितक्रोधादिविशेषणेषु तदुदयविफलीकरणं मार्दवप्रधानादिषु उदयनिरोधः, अथवा यत एव जितक्रोधादि अत एव क्षमादिप्रधान इत्येवं हेतुहेतुभद्रभावाद् विशेषः, तथा ज्ञानसम्पन्न इत्यादी ज्ञानादिमत्वमात्रमुक्तं ज्ञानप्रधान इत्यादी तद्वत्तां मध्ये तस्य प्राधान्यमत्येवम-न्यत्राप्यपौनरुक्त्यं भावनीयं, तथा 'ओराले' इति उदारः—स्फाराकारः 'घोरे घोरगुणे घोरतवस्ती घोरवंभवेरवासी ओच्छूद्दसरीरे संखितविउलतेउलेसे घउहसपुव्वी घउनाणोवगए' इति पूर्ववत्,

'पंचहिं अगारसण्हि' इत्यादिकं वाच्यं।

मू. (५४) तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडगतियचउक्तवच्छ्रवउमुहमहापहपहेसु महया जनसद्देह वा जनशूहेह वा जनकलकलेह वा जनबोलेह वा जनउम्मीह वा जनउक्तलियाह वा जनसत्त्विवाएह वा जाव परिसा पञ्चुवासइ।

तए णं तस्स सारहिस्स तं महाजनसद्दं च जनकलकलं ष सुणेत्ता य पासेत्ता य इमेयास्त्वे अज्ञातिये जाव समुप्यज्ञित्या, किण्णं अज्ञ जाव सावत्थीए नयरीए इंदमहेह वा खंदमहेह वा रुद्धमहेह वा मउंदमहेह वा नागमहेह वा भूयमहेह वा जक्खमहेह वा थूभमहेह वा चेङ्गमहेह वा रुक्खमहेह वा गिरिमहेह वा दरिमहेह वा अगडमहेह वा नईमहेह वा सरमहेह वा सागरमहेह वा

जं णं इमे बहवे उग्गा भोगा राइत्रा इक्खागा खतिया नाया कोरव्वा जाव इत्या इत्यपुत्ता यहाया कयबलिकम्मा जहोववाइए जाव अप्पेगतिया हयगया जाव अप्पेगतिया गयगया पायचारविहारेणं महयार वंदावंदएहिं निगच्छंति, एवं संपेहेह २ कंचुइज्जपुरिसं सहावेह सहावित्ता एवं वयासी—

किण्णं देवाणुप्पिया ! अज्ञ सावत्थीए नर्गरीए इंदमहेह वा जाव सागरमहेह वा जेणं इमे बहवे उग्गा भोगा० निगच्छंति ?, तए णं से कंचुइज्जपुरिसे केसिस्स कुमारसमणस्स आगमणप्पिया ! अज्ञ सावत्थीए नयरीए इंदमहेह वा जाव सागरमहेह वा जेणं इमे बहवे जाव विंदाविंदएहिं निगच्छंति, एवं खलु भो देवाणुप्पिया ! पासावधिज्जे केसीनामं कुमारसमणे जाइसम्ब्रे जाव दूझमाणे इहमागए जाव विहरइ।

तेण अज्ञ सावत्थीए नयरीए बहवे उग्गा जाव इत्या इत्यपुत्ता अप्पेगतिया वंदणवत्तियाए जाव महया वंदावंदएहिं निगच्छइ, तए णं से वित्ते सारही कंचुइज्जपुरिसस्स अंतिए एयमटुं सोष्ठा निसम्म हङ्कुतुह जाव हियए कोङ्गवियपुरिसे सहावेह सहावित्ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चाउग्घंटं आसरहं जुतामेव उबङ्गुवेह जाव साल्लत्तं उबङ्गुवेति।

तए णं से वित्ते सारही ण्हाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छिते शुद्धपावेसाहं मंगलाइं वत्थाइं पवर परिहिते अप्पमहग्घाभरणालंकियसीरेजेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता चाउग्घंटं आसरहं दुरुहइ २ त्ता सकोर्टमल्लदामेणं छत्तेणं घरिज्जमाणेणं महया मडचडगरेण विंदपरिखिते सावत्थीनगरीए मज्जांमज्जीणं निगच्छि २ त्ता—

—जेणेव कोहुए चेहेए जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता केसिकुमारसमणस्स अदूरसामंते तुरए निगिण्हइ रहं ठवेह य, ठवित्ता पश्चोरुहति २ त्ता जेणेव केसीकुमारहसमणे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता केसिकुमारसमणं तिक्खुतो आयाहिणं पयाहिण करेह करित्ता वंदइ नमंसइ २ त्ता नद्धासम्मे नातिदूरे सुस्सुसमामे नमंसमाणे अभियुहे पंजलिउडे विनएण पञ्चुवासइ

तए णं से केसीकुमारसमणे वित्तस्स सारहिस्स तीसे महतिमहालियाए महद्धपरिसाए चाउज्जामं धम्मं परिकहेह, तं० सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं सव्वाओ बहिञ्चादाणाओ वेरमणं।

तए णं सा महतिमहालया महद्धपरिसा केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोष्ठा निसम्म

जामेव दिसि पाउब्युया तामेव दिसि पडिगया, तए णं से चित्ते सारही केसीस्स कुमारसमणस्स अंतिए क्षम्यं सोद्धा निःस्थ उष्टु जावहिपए उष्टुए उष्टुइ २ ॥३॥ कर्मणं कुरुतरमणं तिक्खुतो आयाहिणं पव्याहिणं करेइ २ वंदइ नमंसइरता एवं वयासी—

सद्द्वामि णं भंते ! निग्यंथं पावयणं पत्तियामि णं भंते ! निग्यंथं पावयणं रोएमि णं भंते ! निग्यंथं पावयणं अब्युहुमि णं भंते ! निग्यंथं पावयणं एवमेयं निग्यंथं पावयणं तहमेयं भंते !० अवितहमेयं भंते !०, असोदिक्षमेयं० सद्धे णं एस अहु जण्णं तुक्ष्मे वदहतिकहु वदइ नमंसइ २ ता एवं वयासी—

जहा णं देवाणुप्यियाणं अंतिए बहवे उग्गा भोगा जाव इब्बा इब्बपुता चिद्धा हिरण्णं चिद्धा सुवण्णं एवं घणं धन्नं बलं वाहणं कोसं कोहुआगारं पुरं अंतेउरं चिद्धा विउलं धणकणगर-यणमणिमोतियसंखसिलभवलसंतसारसावएजं विच्छुइता वगोवइता दाणं दाइयणं परिभाइता मुंडे भविता आगारा अनगारियं पव्ययंति, नो खलु अहंता संचाएमि चिद्धा हिरण्णं तं चेव जाव पव्यइतए !

अहण्णं देवाणुप्यियाणं अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहे गिहिधम्मं पडिवजितए, अहासुहं देवाणुप्यिया ! मा पडिवधंकरोहि, तए णं सेविते सारही केसीकुमारसमणस्स अंतिए पंचाणुव्वतियं जाव गिहिधम्मं उवसंपज्जिताणं विहरति, तए णं सेविते सारही केसिकुमार-समणं वंदइ नमंसइ २ ता जेणेव चाउग्धंटे आसरहे तेणेव पहारेत्व गमण्णए चाउग्धंटं आसरहं दुरुहइ २ जामेव दिसि पाउब्युए तामेव दिसि पडिगए ॥

४३. ‘महया जनसद्देह वा’ इति महान् जनशब्दः परस्परालापादिरूपः इकारो वाक्यालङ्घराथः वाशब्दः पदान्तसपेक्षया समुद्धयार्थः, जनव्युहो—जनसमुदायः, ‘जनबोलेह वा’ इति बोलः— अव्यक्तवर्णो छ्वनि, ‘जनकलकलेह वा’ कलकलः स एवोपलभ्यमानवव्यन्विभागः ‘जनउम्मीह वा’ उम्भि—संबाधः ‘जनउम्भलियाह वा’ लघुतरसमुदायः ‘जनसत्रिवाएह वा’ सत्रिपातः—अपरापर-स्थानेभ्यो ज्ञानामेकत्र भीत्तनं, ‘जाव परिसा पञ्चुवासइ’ इति, यवल्करणात् ‘बहुजणो अन्नमत्रस्स एवमाइक्खइ एवं भासइ एवं पश्चवेह एवं खलु देवाणुप्यिया ! पासावद्धिष्ठो केसीनामं कुमारसमणे जाइसंपन्ने जाव यामाणुगामं दुइआमणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसदे इहेव सावत्यीए नयरीए कोहुए चेहए आहापडिरूबं उग्गाहं उग्गिणिता संजमेणं तवसा अप्याणं भावेमणे विहरइ, तं महर्फलं खलु देवाऽ तहास्त्वाणं समणाणं नामगोप्यस्सवि सवणयाए’ इत्यादि प्रागुक्तसमस्तपठियाहः

‘इंदमहेह वा’ इत्यादि, इन्द्रमहः—इन्द्रोत्सवः इन्द्रः—शक्र, स्कन्दः क्रतिंकेयः रुद्रः प्रतीः मकुदो बलदेवः शिवो—देवताविशेषः वैश्रमणो यज्ञराद्नागो भवनपति विशेषः यज्ञो भूतश्चव्य-न्तारविशेषी स्तूपः—चैत्यस्तुपश्चीत्यं—सिमा वृक्षदरिगिरी अवटनदीसरः सागराः प्रतीताः, ‘बहवे उग्गा उग्गपुता भोगा जावलेच्छुपुता’ इति, उग्राः आदिदेवावस्थापिता इशुवंशजाताः उग्गपुत्राः त एव कुमाराद्ववस्थाः, एवं भोगाः—आदिदेवेनैवावस्थापितगुरुवंशजाता राजन्याः—भगवद्वयस्य-वंशजाः यवल्करणात् ‘खतिया माहणा मडा जोहा मल्लई मल्लइपुता लेच्छई २ पुता’ इति परिग्रहः, तत् खत्रियाः—सामान्यराजकुलीना भट्टः—शीर्यवन्तः योधाः—तेभ्यो विशिष्टतराः ।

पञ्चकिनो लेच्छकिन्न राजविशेषाः, यथा चेटकराजस्य श्रूयन्ते अष्टादश गण राजानव

मल्लकिनो नव लेच्छकिनः अश्रे य बहवे राइसरत्यादि, राजाना—मण्डलीकाईश्वरा—युवराजान-स्तलवरा:—परितुष्टनरप्ति-प्रदत्पट्टन्धविभूषिताराजस्थानीयाः माडम्बिकाः—चिन्नमण्डपाधिषाः कुदुम्बिकाः—कतिपय-कुदुम्बस्थाभिनोऽवलगकाः इम्ब्या—महाधनिनः श्रेष्ठिनः—श्रीदेवताध्या सितसीवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः सेनापतयो—नृपतिनिरुपिताश्चतुरङ्गसैन्यनाथकाः सार्थवाहाः—सार्थनाथकाः प्रभृतिगृहणात् मन्त्रिमहामन्त्रिगणकदौवारिकपीठमदीपरिग्रहः, तत्र मन्त्रिणः प्रतीताः महामन्त्रिणो—मन्त्रिमण्डलप्रधानाः हस्तिनासाधनोपरिका इतिवृद्धाः गणका—गणितज्ञा भाण्डागारिका इति वृद्धाः ज्योतिषिका इत्यपरे दौवारिकाः—प्रतीहारा राजद्वारिकवापीठमदी—आस्थाने आसन्न-प्रत्यासन्नसेवका वयस्या इति भावः ‘जाव अंवरतलमिव फोडेमाणा’ इति यावतकरणात् ।

‘अप्येगतिया’ वंदणवत्तियं अप्येगइया पूर्वाणवत्तियं एवं सक्तारवत्तियं सम्माणवत्तियं कोउहलवत्तियं जसुयाइं सुणिस्सामो सुयाइं निस्संकियाइं करिस्सामो मुंडे भवित्ता जागाराओ अनगारियं पञ्चद्वासामो पंचाणुच्चयाइं सत्त सिक्खावयाइं दुवालसविहं गिहिधर्मं पडिविस्समो, अप्येगइया जिनभत्तिराणेण अप्येगइया जीयमेयंतिकद्व एहाया कथबलिकम्मा कथकोउ-यमंगलपायच्छित्ता सिरसाकंठेमालाकडा आविद्धमणिसुवण्मा कप्पियहारङ्गहारतिसरयपालंब-पलोदमाणकडिसुत्तयसोभाभरपा वत्य पवर परिहिया चंदनोलितयायसरीरा अप्येगइया हयगया अप्येगइयागद्यगया अप्येगइयारहगया अप्येगिया सिक्किकागया अप्येग० संदमाणियागया अप्येगइया पायविहारचारिणो पुरिसवगुराय परिकिखता महया उकिद्विसीहनाइया बोलकलकलरवेण समुद्रवभूयं पिव करेमाणा अंवरतलंपिय फोडेमाणा’ इति परिग्रहः ।

एतत्प्रायः सुगमं, नवरंगुणद्रवतानामपि निरन्तरमध्यस्यमानतया शिक्षाब्रतत्वेन विवक्षणात् ‘मन सिक्खावयाइं’ त्युक्तं, स्लाताः—कृतस्लानाः अनन्तरं कृतं बलिकर्म—स्वगृहदेवाभ्यो यैस्ते कृतबलिकर्मणः, तथा कृतानि कौतुकमझलान्येव प्रायश्चित्तानि दुःस्वज्ञादिविधातार्थं यैस्ते कृतकौतुकमझलप्रायश्चित्ताः, तत्र कौतुकानि—मषीतिलकादीनि मझलानिसिद्धार्थदध्यक्षत-दूर्वादीनि, तथा शिरसि कण्ठे च कृता माला यैस्ते, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययो विभक्तिव्यत्ययथेति शिरसाकण्ठेमालाकृताः ।

तथा आविद्धानि—परिहितानि भणिसुवण्मानि यैस्ते तथा, कलिपतो—विन्यस्तो ढारः—अष्टादशसरिकोऽर्द्धहारो—नवसरिकस्त्रिसरिकं प्रतीतमेव यैस्ते तथा, तथा प्रलच्चोऽनुखनकं लम्बमानो येषां ते तथा, कटिसूत्रेण अन्यान्यपि सुकृतशोभान्याभरणानि येषां ते कटिसूत्रसुकृतशोभाभरणाः, ततः पदत्रयस्यापि पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः, घन्दनावलिमानि गात्राणि यत्र तत्त्वाविधं शरीरं येषां ते घन्दनावलिमात्रशरीराः, ‘पुरिसवगुरापरिखिता’ इति, पुरुषाणां वागुरेव वागुरा—परिकरस्तया परिक्षिताः—व्यासाः, ‘महया’ इति महता उल्लृष्टिश्च—आनन्दमहाव्यनि सिंहनादश्च—सिंहस्येव नादः बोलश्च—वर्णव्यक्तिवर्जितो ध्वनि, कलकलश्च—व्यक्तवचनः स एव एतद्वक्षणो यो रवस्तेन समुद्रवभूतमिव—समुद्रमहाघोषप्राप्तमिव श्रावस्तीं नगरीमिति गम्यते, कुर्वाणाः अम्बरतलमिव—आकाशतलमिव स्फोटयन्तः ।

‘एगदिसाए’ इति, एकया दिशा पूर्वोत्तरलक्षण्या एखाभिमुखा—एकं भगवन्तं प्रति

अभिमुखाः, 'चाउघंटं' ति घतो घण्टा अवलम्बमाना यस्मिन् स तथा, अश्वप्रधानो रथोऽश्वथः तं युक्तमेव अश्वदिभिरिति गम्यते, शेषं प्रागव्याख्यातार्थं, 'जह जीवा बज्जन्ती' त्वादिस्पा धर्मकथा औपपातिकग्रन्थादवसेया, लेशतस्तु प्रागेव दर्शिता ।

'सद्हामी'त्वादि, श्रद्धे—अस्तीत्येवं प्रतिपद्यं न र्ग्यं प्रवचनं—ॐ तत्त्वात्पतिं इति प्रत्ययं करोम्यत्रेतिभावः, रोचयामि—करणरुचिविषयीकरोमि विकीर्षभातात्पर्यर्थः, किमुक्तं भवति ?—अभ्युत्तिष्ठामि, अभ्युपगच्छामीत्यर्थः, एवमेतत् यद्भवद्विभः प्रतिपादित तत् तथैव भदन्त तथैवैतद् भदन्त ! यथात्प्रवृत्या वस्तु अवितथमेतत् भदन्त !, सत्यमित्यर्थः, असंदिग्धमेतत् भदन्त !, सम्यक् तथ्यमेतदिति भावः, ।

'इच्छियपडिच्छियमेयं भंते !' इति, इष्टम्—अभिलषितं प्रतीष्टम्—आभिमुख्येन सम्यक् प्रतिपत्रमेतत् यथा यूयं वदय, 'चिद्धा हिरण्ण' मित्यादि, हरिण्यम्—अघटितं सुरवर्णं धनं—रूप्यादि थान्यबलवाहनकोशकोषागारपुरान्तःपुराणि व्याख्यातानि प्रतीतानि च, 'चिद्धा वित्तु धणे' त्वादि, धनं—रूप्यादि कनकरलमणिमीकितकशङ्खाः प्रतीताः शिलाप्रवालं—विद्वुम् सत्—विद्यमानं सारं—प्रथानं यत् स्वापतयं—इव्यं 'विच्छदियित्वा भावतः परित्यज्य 'विगोवद्वित्ता' प्रकटीकृत्य, तदनन्तरं दानं—दीनानाथादिभ्यः परिभाव्य पुत्रादिषु विभज्य ॥

मू. (५५) तए णं सेचित्ते सारही समणोवासए जाए अहिगयजीवाजीवे उवलछपुन्नपावे आसवसंवरनिर्जरकिरियाहिगरमवंधमोक्खकुसले असहिज्ञे देवासुरनागसुवण्णजक्ख-क्खसकिन्नरकिंपुरिसगरुलगंधव्यमहोरगाईहिं देवगणेहिं निगंधाओ पावयणाओ अणइक्कमणिज्ञे

निगंधे पावयणे नित्संकिए निकंखिए निव्वितिगिच्छे लङ्घडु गहियहे पुच्छियहे विणि-च्छियहे अभिगयहे अद्विभेजपेम्याणुरागरत्ते, अयमाउसो ! निगंधे पावयणे अडु अयं परमहे सेसे अणाडु, ऊसियफलिहे अवंगुयदुवारे चियत्तंतेउरघरप्पवेसे चाउद्दत्तमुद्विडपुन्नमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे —

—समणे निगंधे कासुएसणिज्ञेण असनपानखाइभसाइमेणं पीढफलगतेझासंथारेणं वत्यपडिग्ग हकंबलशायपुंछणेण ओसहभेसज्जेणं पडिलाभेमाणे २ वहूहिं सीलव्ययगुणवेरमणप-द्वाक्खाणपोसहोववासेहि य अप्पाणं भावेमाणे जाइं तत्य रायकज्ञाणि य जाव रायववहाराणि य ताइं जियसुत्तणा रण्णा सद्धिं सयमेव पद्मुवेक्खमाणे २ विहाइ ।

मू. 'अभिगयजीवाजीवे' इति, अभिगती—सम्यग् विज्ञाती जीवाजीवौ येन स तथा, उपलब्धे— यथावस्थितस्वस्वरूपेण विज्ञाते पुण्यपापे येन स उपलब्धपुण्यपापः, आश्रवाणां—प्राणातिपातादीनां संवरस्य—प्राणातिपातादिप्रत्याख्यानरूपस्य निर्जरायाः—कर्मणां देशतो निर्जरणस्य क्रियाणां—कायिक्यादीनामधिकरणानां—खड्गादीनां बन्धस्य—कर्मपुद्गलजीव-प्रदेशान्योऽन्यानुग मरुपस्य मोक्षस्य—सर्वात्मना कर्मापगमरूपस्य कुशलः—सम्यक् परिज्ञाता आश्रवसंवरनिर्जराक्रियाधिकर्मबन्धमोक्षकुशलः 'असहेज्ञे' इति अविद्यमानसाहाय्यः, कुतीर्थिकप्रेरितः सम्यक्त्वाविदलनं प्रति न परसाहाय्यमपेक्षते इति भावः, तथा चाह —

'देवासुरनागजक्खरक्खसकिन्नरकिंपुरिसगरुलगंधव्यमहोरगाईहिदेवगणेहिं निगंधाओ पावयणाओ अणइक्कमणिज्ञे' सुगमं, नवरंगरुडाः—सुवर्णकुमाराः, एवं चैतत् यतोनिर्गन्धे प्रावचने

'निसंकिये' निसंशयः 'निकंचिये' दर्शनान्तराकाङ्क्षारहितः 'निवितिगिच्छे' कलं प्रति निश्छः 'लद्धुङ्गे' अर्थश्रवणतः 'गहिअड्डे' अर्थादिधारणतः 'पुच्छियड्डे' संशये सति 'अहिगयड्डे' सम्यगुत्तरश्रवणतो विमलबोधात्, 'विनिच्छियड्डे' पदार्थोपलम्भात् 'अङ्गिर्भिजपेम्माणुरागरत्ते' अस्थीनि प्रसिद्धानि तानि च मिळा चन्ताम्बादर्ची मङ्गा लस्त्रिपिञ्चानः ते ग्रेमणुरागीण-सर्वज्ञप्रवद्यनप्रीतिलक्षणकुसुम्भादिरागेण रक्ता इव रक्ता यस्य स तथा, केनोद्घेखेनेत्यत आह-

'अयमाउसो ! निर्गम्ये पावयणे अड्डे परमड्डे' सेसे अणड्डे' आउसो इति आयुष्मन् !, एतद्य सामर्थ्यं पुत्रादेरामन्त्रणं, शेषमिति-धनधान्यपुत्रदारराज्यकुप्रवचनादि, 'ऊसियफलिहे' इति उच्छ्रितं स्फटिकमिव स्फटिकम्-अन्तःकरणं यस्य स तथा, मीनीन्द्रप्रवचनावासया परितुष्टम-ना इत्यर्थ, एषा वृद्धव्याख्या, अपरेत्वाहुः-उच्छ्रितः-अर्गलास्थानादपनीय ऊर्ध्वोकृतोन्तिरक्षीनः, कपाटपश्चाद्भागादपनीत इत्यर्थः, उत्सुतो वा अपगतः परिधा-अर्गला गृहद्वारे यस्यासौ उच्छ्रितपरिधि उत्सुतपरिधो वा, ओदायातिरेकतोऽतिशयदानदायित्वेन भिक्षुकप्रवेशार्थमन-गैलितगृहद्वार इत्यर्थः, 'अवंगुयदुवारे' अप्रावृद्धारः भिक्षुकप्रवेशार्थकपाटानामपि पश्चात्करणात्, वृद्धानां तु भावनावाक्यमेवं सम्यगदर्शनलाभे सति न कस्माद्वित् पाखण्डिकद्विभेति शोभनमार्पिण्येण उद्घाटितशिरास्तिष्ठतोति भावः ।

'चियत्तंतेउरघरपवेसे' 'दियत्ते'ति नाप्रीतिकरः अन्तःपुरगृहे प्रवेशः-शिष्यजनप्रवेशनं यस्य स तथा, अनेनानीष्यालुत्वमस्योक्ताम्, अथवा चियत्तः-प्रीतिकरो लोकानामन्तःपुरे गृहे वा प्रवेशो यस्यातिधार्मिकतया सर्वत्रानाशङ्कनीयत्वात् स तथा, 'चाउदसङ्कुमुद्दिष्टपुन्नमासिणीसु पडिपुत्रं पोसहं सम्भं अणुपालेमाणे' इति, चतुर्दश्यामष्टम्यामुद्दिष्टमित्यवमावास्यां पोर्णमास्यां च प्रतिपूर्णम्-अहोरात्रं चावत् षोषधम्-आहारादिषोषधं सम्यक् अनुपालयत् ।

'पीढफलगे'ति पीढम्-आसनं फलकम्-अवष्टम्यार्थं 'सिङ्गा' वसति शयनं वा यत्र प्रसारितपादैः सुप्तते संस्तारको लघुतरः 'बत्थपडिगग्नहकंबलपायपुण्ठणेण'ति वस्त्रं प्रतीतं भक्तं पानं वा गृहातीति पतद्ग्रहः लिहादित्वादचपत्ययः-पात्रं पादप्रोज्जनकं-रजोहरणं औषधं प्रतीतं भेषजं-पथ्यं 'अहापरिग्यहेहि तवोकम्भोह अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' सुगमं, कवयित्वाठः- 'बहूहिं सीलव्ययगुणवेरमणपोसहोववासेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' इति, तत्र शीलव्रतानि-स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनि गुणव्रतानि-दिग्ब्रतानि-दिग्ब्रतादीनि पौषधोपवासः-चतुर्दश्यादिपवतिष्युपवासादिस्तैरात्मानं भावयन् विहरतिआस्ते ॥

मू. (५६) तए णं से जियसत्तुराया अन्या कयाइ महत्यं जाव पाहुडं तजेइ २ ता चित्तं सारहिं सहावेइ सहावित्ता एवं वयासी-गच्छाहि णं तुमं चित्ता ! सेयवियं नगरि पएसिस्त रत्रो इमं महत्यं जाव पाहुडं उवणेहि, मम पाउगं चणं जहामणियं अवितहमतंदिष्टं वयणं विश्ववेहितिकद्व विसज्जिए ।

तए णं से चित्ते सारही जियसत्तुणा रत्रा विसज्जिए समाणे तं महत्यं जाव गिणहइ जाव जियसत्तुस रन्तो अंतियाआ पडिनिकखमइ २ ता सावत्यीनगरीएमज्जिमज्जिणेण निरगच्छइ २ जेणेव रायमग्गमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छति २ तां तं महत्यं जाव ठवइ, यहाए जाव सरीरे सकोरंट० महया० पायचारविहारेण महया पुरिसवगुरुपरिकिञ्चते, रायमग्गमोगाढाओ आवा-

साओ निगच्छइ २ ता सावत्यीनगरीए मज्जांमज्जोणं निगच्छति २ ता जेणेव कोहुए घेइए
जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छति २ ।

केसिकुमारत्तमणस्स अंतिए धर्मं सोच्चा जाव हटू० उड्हाए जाव एवं वयासी—एवं खलु
अहं भंते । जियसतुणारक्षा पएसिस्स रक्ते रमं गहत्यं जाव उवणेहिनिकदु विभज्ञिए । तं गच्छामि
णं अहं भंते । सेयविष्यं नगरि ।

पासादीया णं भते ! सेयविया नगरी, एवं दरिसणिझा णं भते ! सेयविया नगरी, अभिख्वा
णं भते ! सेयविया नगरी, पडिल्लवा णं भते ! सेतविया नगरी, समोसरह णं भते ! तुव्वा सयविय
नगरी, तए णं स केसाकुमारसमणे चित्तेण सारहिणा एवं द्रुत्ते समणे चित्तस्स सारहिस्स एयम्हं
नो आढाइ नो परिजाणाइ तुसिणीए संचिड्हइ, तए णं से चित्ते सारही केसीकुमारसमणं दोळपि
तछांपि एवं व्यासी –

तत्त्वाप एव वयसा ।
एवं खलु अहं भर्ते ! जियसतुणा रथा पएसिस्स रन्लो इमं महत्थं जावविसज्जिए तं चेव
जाव समोसरहणं भर्ते ! तु असे सेयविद्यं नगरि, तारणं केसीकुमारसमणे चित्तेण सारहिणा दाढ़िपि
तद्वापि एवं वक्ते समाणे चित्तं सारहिं एवं वयासी –

चित्ता ! से जहानामए वणसंडे सिया किण्हे किण्होभासे जाव पडिल्लवे, से नूनं चित्ता ! से वनसंद्धे बहूण दुपयचउप्पयमियपसुपकखीसिरीसिवाणं अभिगमणिञ्जे ?, हंता अभिगमणिञ्जे, तंसि चणं चित्ता ! वनसंडंसि बहवे भिलुंगा नाम पावसउणा परिवसंति, जेणं तेसि बहूणं दुपय-
चउप्पयमियपसुपकखीसिरीसिवाण ठियाणं वेव मंससोणियं आहारेति ।

से नूनं चित्ता ! से बनसंडे तेसि णं बहूणं दुपय जाव सिरिसिवाणं अभिगमणिजे ?, नो
ति०, कहाणं ?, भंते ! सोवसग्गे, एवामेव चित्ता ! तुझापि सेकियाए नवरीए पएसीनामं राया
परिवसइ अहस्मिए जाव नो सम्बं करभरवित्ति पवलतइ तं कहूणं अहं चित्ता ! सेयवियाए नगरीए
सुयोहरिस्ताभि ?, तए णं से चित्ते सारही कोसिं कुमारसम्बणं एवं वयासी –

किं यं भंते ! तु अं पद्मिणा रवा कायव्वं ?, अस्थि यं भंते ! सेवविद्याए नगरीए अज्ञे बहवे ईसरतलवाजाव सत्यवाहपभिइयो जे यं देवाणुप्पियं वंदिस्संति नमंसिस्संति जाव पमुचा-सिस्संति विउलं असनं पानं खाइमं साइमं पडिलाभिस्संति, पडिलारिएण पीढफलगसेझासंयारणं उबनिमंतिस्संति, तए यं से केसीकुमारसमणे चितं सारहि एवं वयासी—अविद्याइचिता ! समोस-रिस्सामो !!

बृ. 'जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छिता केसीकुमारसमणं पंचविहेणं अभिगम्येण अभिगच्छइ, तंजहा-सचित्तानां द्रव्याणां पुष्पताम्बूलादीनां 'विउसरणयाए' इति व्यवसरणेन-व्युत्सर्जनेन, अचित्तानां द्रव्याणाम्—अलङ्कारवस्त्रादीनामव्यवसरणेन—अव्युत्सर्गेण, कश्चित् 'विउसरणयाए' इति पाठः, तत्र अचित्तानां द्रव्याणां छन्नादीनां व्युत्सर्जनिन परिहारेण, उक्तं च-

一一九

अवणेऽपंच क्वचुहाणि रायवरचिंघभूयाणि ।

छत्ते खुश्गो वाणह मउडं तह चामराओ य ॥ इति ।

एका शाटिका यस्मिन् तत्तथा तदा तत् उत्तरासंयकरणं च—उत्तरीयस्य न्यासविशेषरूपं तेन, असुसस्यर्थे—हशनि 'अंजलिपग्नेण' हस्तजोटनेन, मनस एकत्वीकरणेन—एकत्वविधानेन,

‘पाडिहारिएण पीढफलगसेजासंथारगेण निमत्तेहिति’ प्रातिहारिकेण -पुनः समर्पणीयेन। ‘आवियाइ चिता १ जाणिस्सामो’ इति ‘आवियाइ’ इति अपि च चिते १ परिगापयादे ‘उत्तम’ वृति चाच., कवचित्याठः ‘आवियाइ चिता ! समोसरिस्सामो’ इति, तत्र अपि च-एतदपि च परिमाव्य समवस- रिष्यामो इति भावः, कवित्याठः ‘आवियाइ चिता ! समोसरिस्सामो’ इति, तत्र अपि च-एतदपि च परिमाव्य समवसरिष्यामो कर्त्तभानयोगेन ।

मू. (५७) तए ण से ते सारही केसिकुमारसमणं वंदइ नमंसइ २ केसिस्स कुमारसमणस्स अंतियाओ कोडुयाओ चेइयओ पडिनिकखमइ २ जेणेव सावत्यी नगरी जेणेव रायमग्गमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छइ २ ता कोडुंकियपुरिसे सहावेइ सहाविता एवं व्यासी –

खिष्पामेव भोदेवाणुप्तिया ! चाउग्घटं आसरहें जुत्तामेव उवडुवेह जहासेयवियाए नगरीए निगच्छइ तहेव जाव वसमाणे २ कुणालाजपवयस्स मञ्जमञ्जेण जेणेव केइयअछ्वे जेणेव सेयविया नगरी जेणेव मियवणे उज्जाणेतेणेव उवागच्छइ २ उज्जाणपालए सहावेइ २ ता एवं व्यासी –

जयाणं देवाणुप्तिया ! पासावस्त्रेकेसीनाम कुमारसमणे पुव्वाणुपुत्रिं चरमाणे गामाणुगाम दूहअमाणे इहमागच्छिज्ञा तया णं तुञ्जे देवाणुप्तिया ! केसिकुमारसमणं वंदिआह नमंसिआह वंदिता नमंसिता अहायडिस्लवं उग्गहं अणुजाणेज्ञाह पडिहारिएण पीढफलग जाव उवनिमंतिआह, एयमाणत्तियं खिष्पामेव पद्धप्तिणेज्ञाह ।

तए णं ते उज्जाणपालगा चितेणं सारहिणा एवं तुत्ता समाणा हडुत्तुड जाव हियया करय- लपरिग्गहियं जाव एवं व्यासी- तहति, आणाए विनएणं व्यणं पडिसुणंति ।

मू. (५८) तए णं चिते सारही जेणेव सेयविया नगरी तेणेव उवागच्छइ २ ता सेयवियं नगरिं मञ्जंमञ्जेणं अणुयविसइ २ ता जेणेव पएसिस्स रन्नो गिहे जेणेव बाहिरिया उवडुणसाला तेणेव उवागच्छइ २ ता तुरए निगिण्हइ २ रहं ठवेइ २ ता रहाओ पद्धोरुहइ २ ता तं महत्यं जाव गेण्हइ २ जेणेव पएसी राया तेणेव उवागच्छइ २ ता पएसिं रायं करयल जाव वद्धावेता तं महत्यं जाव उवणेइ । तए णं से पएसी राया चितास्स सार हिल्स तं महत्यं जाव पडिच्छइ २ ता चितं सारहिं सक्कारेइ २ ता सम्भाणेइ २ पडिविसज्जेइ ।

तए णं से चिते सारही पएसिणा २ न्ना विसज्जिए समाणे हडु जाव हियए पएसिस्स रन्नो अंतियाओ पडिनिकखमइ २ ता जेणेव चाउग्घटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ २ चाउग्घटं आसरहं दुरुहइ २ ता सेयवियं नगरिं मञ्जंमञ्जेणं जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ २ ता तुरए निगिण्हइ २ रहं ठवेइ २ रहाओ पद्धोरुहइ २ यहाए जाव उप्पि पासायवरगए फुडुमाणेहि मुङ्गमत्यएहि बत्तीसइबद्धएहि नाडएहि वरतरुणीसंपत्तेहि उवणाश्चिज्जमाणे २ उवणाइअमाणे २ उवलालिज्ञमाणे २ इडे सहफरिस जाव विहरइ ॥

मू. ‘फुडुमाणेहि मुङ्गमत्यएहि’ तिस्कुटदिभरतिरमसास्कालनात् भर्दलमुखपुटै द्वार्तिशद्धिये: द्वार्तिशत्यात्रनिबद्धनाटकैर्वरतरुणयुक्तैरुपनृत्यमानः तदभिनयपुरस्सरं नर्तनात् उपगीयमानः तवगुणानां गानात् ।

मू. (५९) तए णं केसीकुमारसमणे अन्नया कयाइ पाडिहारियं पीढफलगसेजासंथारगं पद्धप्तिणइ २ सावत्यीओ नगरीओ कोडुगाओ चेइयाओ पडिनिकखमइ २ पंचहि अनगारसएहि

जाव विहरमाणे जेणेव केयहुअद्दे जनवए जेणेव सेयविद्या नगरी जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ २ ता अहापडिस्वं उग्गहं उग्गिहिता संजमेणं तवसा अप्पाणे भावेमाणे विहरति ।

तए णं सेयविद्याए नगरीए सिंधाडग महया जनसद्देइ वा० परिसा निग्गच्छइ, तए णं ते उज्जाणपालगा इमीसे कहाए लङ्घडा समाणा हड्डुहु जावहियया जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छति २ ता केसिं कुमारसमणं वंदंति नमंसंति २ ता अहापडिस्वं उग्गहं अणुजाण्णंति पाडिहारिएणं जाव संथारएणं उवनिमंतंति नामं गोयं पुच्छति २ ता ओघारेति २ ता एगंतं अवक्षमंति अन्नमष्ट्रं एवं वयासी ॥

जस्सणं देवाणुप्पिता ! चित्ते सारही दंसणं कंखइ दंसणं पत्थेह दंसणं पीहेइ दंसणं अभिलसइ जस्स णं नामगोयस्सवि सवणयाए हड्डुहु जाव हियए भवति से णं एस केसीकुमारसमणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूङ्गमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसढे इहेव सेयविद्याए नगरीए बहिया मियवणे उज्जाणे अहापडिस्वं जाव विहरइ ।

तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! चित्तस्सारहिस्स एयम्बुं पियं निवेएभा पियं से भवउ, अन्नमन्नस्स अंतिए एयम्बुं पडिसुणोति २ जेणेव सेयविद्या नगरी जेणेव चित्तस्स सारहिस्स गिहे जेणेव चित्तसारही तेणेव उवागच्छति २ ता चित्तं सारहिं करयल जाव वद्धावेति २ ता एवं वयासी ॥

जस्स णं देवाणुप्पिया ! दंसणं कंखति जाव अभिलसंति जस्स णं नामगोयस्सवि सवणयाए हड्डुजाव भदह से णं अयं केसी कुमारसमणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे समोसढे जाव विहरइ ।

तए णं से चित्ते सारही तेसिं उज्जाणपालगाणं अंतिए एयम्बुं सोझा निसम्म हड्डुहु जाव आसमाओ अब्मुद्देति पायपीढाओ पह्नोरुहइ २ ता पाडयाओ ओमुयइ २ ता एगासाडियं उत्तरा-संगंकरेइ, अंजलिमउलियगगहत्ये केसिकुमारसमणाभिमुहे सत्तम्ब पथाईं अनुगच्छइ २ ता करयलपरिगाहियं सिरसावत्तं मत्यए अंजलिं कहु एवं वयासी ॥

नमोत्थु ण अरहंताणं जाव संपत्ताणं, नमोऽत्थु णं केसियस्स कुमारसमणस्स मम धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स वंदामि णं भगवंतं तत्थगदं इहगए पासउ मे तिक वंदइ नमसइ, ते उज्जाणपालए विउलेणं वत्थगंधमलालंकारेणं सकारेइ सम्माणोइ विउलं जीवियारिहं पीडाणं दलयइ २ ता पडिविसज्जेइ २ कोडिंवियपुरिसे सहावेइ ३ एवं वयासी—खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया चाउग्धंट आसरहं जुत्तामेव उथड्हवेह जाव पद्धाप्पिणह ।

तए णं ते कोडुंवियपुरिसा जाव खिप्पामेव सच्छतं सञ्ज्ञयं जाव उवडुवित्ता तमाणतियं पद्धाप्पिणंति, तए णं से चित्ते सारही कोडुंवियपुरिसाणं अंतिए एयम्बुं साझा निसम्म हड्डुहु जावहियए पहाए कयबलिकम्भे जाव सरीरे जेणेव चाउग्धंटे जाव दुरुहिता सकोरंट० महया मडजडगरेणं तं चेव जाव पञ्चुवासइ धम्मकहाए जाव ॥

वृ. 'दंसणं कंखेइ' इत्यादि, काइक्षति प्रार्थयते स्पृहते अभिलषति चल्लारोऽप्येकार्थः ।

मू. (६०) तए णं से चित्ते सारही केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोझा निसम्म हड्डुहु उड्हाए तहेव एवं वयासी—एवं खलु भते । अफ्हं पएसी तावा अधम्मिए जाव सयस्सवि णं जनवयस्स नो सम्मं करभरवित्ति पवतेइ ।

तं जड़णं देवाणुप्तिया ! पएसिस्स रन्नो धर्ममाइक्खेजा बहुगुणतरं खलु होजा पएसिस्स रन्नो तेसि च बहूणं दुपदवउपयमियपसुपक्खीसिरिसवाणं, तेसि च बहूणं समणमाहणभिक्खुयाणं, तं जड़णं देवाणुप्तिया ! पएसिस्स बहुगुणरं होजा सवस्सवियं जनवयस्त् ॥

श्रृ. (६९) तए णं केसीकुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं व्यासीएवं खलु चउहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवा केवलिपन्नतं धर्मं नो लभेज्ञा सवणयाए, तं०—आरामगयं वउज्ञाणगयं वा समणं वा माहणं वा नो अभिगच्छइ नो वंदइ नो नमंसइ नो सक्षरिइ नो सम्भाणेइ नो कञ्चाणं मंगलं देवयं चेइयं पञ्चुवासेइ नो अड्डाइ देउइं पसिश्चाइं ग्रहणाइं चरसमाईं तुच्छइ ।

एएणं ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलिपन्नतं धर्मं नो लभन्ति सवणयाए १ उवस्सवयगयं समणं वा तं चेव जाव एतेणवि ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलिपन्नतं धर्मं नो लभन्ति सवणयाए २ गोवरणगयं समणं वा माहणं वा जाव नो पञ्चुवासइ, नो विउलेणं असनपानखाइमसाइमेणं पडिलाभइ० नो अड्डाइं जाव पुच्छइ, एएणं ठाणेणं चित्ता ! केवलिपन्नतं० नो लभइ सवणयाए ३ जत्यविणं समणेण वा माहणेण वा सद्दिं अभिसमागच्छइ तत्यविणं हत्येण वा वत्येण वा छत्येण वा अप्याणं आवरिता चिह्नइ, नो अड्डाइं जाव पुच्छइ ।

एएणवि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलिपन्नतं धर्मं नो लभइ सवणयाए ४, एहिं च णं चित्ता ! चउहिं ठाणेहिं जीवे णो लभइ केवलिपन्नतं धर्मं सवणयाए ।

चउहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवे केवलिपन्नतं धर्मं लभइ लवणयाए, तं०—आरामगयं वा उज्ञाणगयं वा समणं वा माहणं वा वंदइ नमंसइ जाव पञ्चुवासइ अड्डाइं जाव पुच्छइ, एएणवि जाव लभइ सवमयाए, एवं उवस्सवयगयं गोवरणगयं सणं वा जाव पञ्चुवासइ विउलेणं जाव पडिलाभेइ अड्डाइं जाव पुच्छइ, एएणवि�०, जत्यवियणं समणेणं वा अभिसमागच्छइ तत्यवियणं नो हत्येण वा जाव आवरेताणं चिह्नइ ।

एएणवि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलिपन्नतं धर्मं लभइ सवणयाए, तुज्ञं च णं चित्ता ! पएसी राया आरामगयं वा तं चेव सब्वं भाणियब्वं आइल्लएणं गमएणं जाव अप्याणं आवरेता चिह्नइ, तं कहं णं चित्ता ! पएसिस्स रन्नो धर्ममाइक्खिस्सामो ?

तए णं से चित्ते सारही केसीकुमारसमणं एवं व्यासी—एवं खलु भंते ! अन्नया कयाइं कंबोएहिं वत्तारि आसा उवनयं उवनीया ते मए पएसिस्स रन्नो अन्नया चेव उवनीया ।

तं एएणं खलु भंते ! कारणेणं अहं पएसि रायं देवाणुप्तियाणं अंतिए हब्बमाणेस्सामो, तं मा णं देवाणुप्तिया ! तुज्मे पएसिस्स रन्नो धर्ममाइक्खमाणा गिलाएज्ञाह, अगिलाए णं भंते ! तुज्मे पएसिस्स रन्नो धर्ममाइक्खेज्ञाह, छंदेणं भंते ! तुज्मे पएसिस्स रन्नो धर्मंमाइक्खेज्ञाह, तए णं से केसीकुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं व्यासी—अवियाइं चित्ता ! जाणिस्सामो ।

तए णं से चित्ते सारही केसिं कुमारसमणं वंदइ नमंसइ २ जेणेव चाउधंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ २ ता चाउधंटे आसरहे दुरुहइ जामेव दिसि पाउध्यै तामेव दिसि पडिगए ॥

श्रृ. ‘चउहिं ठाणेहिं’ इति आरामादिगतं श्रमणादिकं नाभिगच्छतत्यादिकं प्रथमं कारणं, उपाश्रयगतं नाभिगच्छतीत्यादि द्वितीयं, प्रातिहारिकेण पीठफलकादिना नामन्त्रयतीत्यादि तृतीयं, गोधरगतं नाशनादिना प्रतिलाभयतीत्यादि चतुर्थं, एतैरेव चतुर्थं स्थानैः केवलिप्रज्ञसं धर्मं लभते

श्रवणतया—श्रवणेनेति भावः, ‘जत्यविषय’ मित्यादि ।

यत्रापि श्रमणः—साधुः माहनः—परमगीतार्थं श्रावकोऽभ्यायच्छति तत्रापि हस्तेन वस्त्राञ्चलेन छत्रेण वाऽऽत्मानमावृत्य न तिष्ठति इदं प्रथमं कारणं, एवं शेषाण्यपि कारणानि प्रत्येकमेवं भावनीयानि, ‘तुज्ञां च णं चिता ! पएसी राया आरामगायं वातं चेव सब्वं भाणियव्वं’ ‘आइङ्ग- मण्णं’ ति प्रथमगमकेन, तथा—युष्माकं प्रदेशी राजा हे चित्र ! आरामादिगतं न बन्दते, यत्रापि च श्रमणोऽभ्यायच्छति तत्रापि हस्तादिनाऽऽत्मानमावृत्य तिष्ठति, ‘तं कहवं चिता इत्यादि सुममं ॥

मू. (६२) तए णं से चिते सारही कलं पाउष्यभायाए रवणीए फुहुप्लकमल-कोमलुम्बिलियमि अहापंडुरे पभाए कदनियमावस्सए सहस्सरसिंमि दिनवरे तेयसा जलंते साओ गिहाओ निगच्छइ २ ता जेणेव पएसिस्स रझो गिहे जेणेव पएसी राया तेणेव उवागच्छइ २ ता पेसिं रायं करयल जाव तिकहु जएणं वद्धावेइ २ ता एवं वयासी —

एवं खलु देवाणुप्पियाणं कंबोएहि घतारिआसा उवनयं उवनीया तेय मए देवाणुप्पियाणं अन्नया चेव विणिडया तं एह णं सामी ! ते आसे चिडुं पासह, तए णं से पएसी राया चितं सारहिं एवं वयासी—गच्छाहिं णं तुमं चिता ! तेहिं चेव घउहं आसेहिं आसरहं जुत्तामेव उवहुवेहि २ ता जाव पद्धप्पिणाहि ।

तए णं से चिते सारही पएसिणा रझा एवं कुत्ते समाणे ह्वहुहु जाव हियए उवहुवेइ २ ता एयमाणतियं पद्धप्पिणइ । तए णं से पएसी राया चित्तसस सारहिस्स अंतिए एयमहुं सोद्धा निसम्म ह्वहुहु जाव अप्पमहाघाभरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ निगच्छइ २ ता जेणामेव चाउघंटे आसरहेतेणेव उवागच्छि २ चाउघंटं आसरहं दुरुहइ, सेयवियाए नगरीए मज्जांमज्जोणं निगच्छइ ।

तए णं से चिते सारही तं रहं नेगाइं जोयणाइं उव्वामेइ, तए णं से पएसी राया उणहेण य तण्हाए य रहवाएणं परिकिलंते समाणे चितं सारहिं एवं वयासी—चिता ! परिकिलंते मे सरीरे परावतेहि रहं ।

तए णं से चिते सारही रहं परावतेइ, जेणेव मियवने उआणे तेणेव उवागच्छह, पएसिं रायं एवं वयासी—एस णं सामी ! मियवने उआणे एत्य णं आसाणं समं किलामं सम्मं पवीणेमो, तए णं से पएसी राया चितं सारहिं एवं वयासी—एवं होउ चिता ।

तए ण से चिते सारही जेणेव मियवने उआणे जेणेव केसिस्स कुमारसमणस्स अदूरसामंते तेणेव उवागच्छइ २ तुरए निगिणहेइ २ रहं ठवेइ २ ता रहाओ पञ्चोरुहइ २ ता तुरए मोएतिरता यद्यसिं रायं एवं वयासी—एह णं सामी ! आसाणं संमं किलामं पवीणेमो ।

तए णं से पएसी राया रहाओ पञ्चोरुहइ, चितेण सारहिणा सद्धिं आसाणं समं किलामं समं पवीणेमाणे पासइ जत्य केसीकुमारसमणे महइमहालियाए महञ्चपरिसाए मज्जागये महया २ सहेणं धम्ममाइक्खमाणं, पासइता इमेयारुवे अज्ञात्यिए जाव समुष्यजित्या—जहु खलु भो जहुं पञ्चुवासंति मुंडा खलु भो मुंडं पञ्चुवासंति मूढा खलु भो मूढं पञ्चुवासंति अपंडिया खलु भो ! अपंडियं पञ्चुवासंति निविष्णाणा खलु भो ! निविष्णाणं पञ्चुवासंति, से केस णं एस पुरिसे जहु

मुँडे मूढे अपंकिए दिल्लिष्णाणे किरीए हिरीए उत्तरायसरीरे ।

एस यं पुरिसे किमाहारमाहारेइ ? कि परिणामेइ ? कि खाइ किं पियइ किं दलइ किं पय-
च्छइ जण्णं एमहालियाए मणुसपरिसाए मञ्जगए महया २ सद्वेण बुयाए ?, एवं संपेहेइ २ ता
चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! जहा खलु भो ! जहुं पञ्चुवासांति जाव बुयाइ, साएवि य णं
उज्जाणभूमीए नो संचाएपि सम्मं पकार्मं पवियरित्तए ।

तए णं से चित्ते सारही पएसीरायं एवं वयासी-एस यं सामी ! यासादब्जिझे केसीनामं
कुमारसमणे जाइसंपन्ने जाव चउनाणोवगए आहोहिए अन्नाजीवी ।

तएणं से पएसीराया चित्तं सारहिं एवं वयासी-आहोहियं न वदासि चित्ता ! अन्नजीवियत्तं
यं वदासि चित्ता ?, हंता ! सामी ! आहोहिअण्णं वयामिऽ, अभिगमणिझे णं चित्ता ! अहं एस
पुरिसे ?, हंता ! सामी ! अभिगमणिझे, अभिगच्छामो णं चित्ता ! अहे एयं पुरिसं ?, हंता सामी
अभिगच्छामो ।

बृ. आसाण सम किलामि सम्म समा इति, अश्वीनी सम—श्रम खेद क्लप—ज्ञानि सन्ध्यक्
ऊषनियाम्—स्कोट्याम् ‘जडा खलु जड’ मित्यादि, जडमूढअपणिडतनिर्विज्ञानशब्दा एकार्थिका
मौख्यप्रकर्षप्रतिपादनार्थी चोक्ता:, ‘सिरिए सिरिए उवगए उत्तरायसरीरे’ इति श्रिया—शोभया
हिया—लज्जया उपगतो—युक्तः, परमपरिषददिशोभया गुप्तशरीरचेष्टाकतया चोपलम्बात,
उत्तमशरीरो—देवीव्यमानशरीर, अत्रैव कारणं विमृशाति—एष किमाहारयति—किमाहारं गृह-
ति ?, न खलु कदम्बभक्षणे एवं रूपायाः शरीरकान्ते रूपपति, कण्ठूत्यादिसदूभावतो विच्छाय-
त्वप्रसक्तेः, तथा कि परिणामयति—कीद्शोऽस्य गृहीताहारपरिणामो ?, न खलु शोभनाहाराभ्य-
वहरेऽपि पन्दाग्नित्वे यथारूपा कान्तिर्भवति, एतदेव सविशेषमाचष्टे—‘कि खाइ किं पियइ ?’,
तता किं दलयति—ददादि, एतदेव व्याच्यष्टे—किं प्रयच्छति ?, वैनेतावानुलोकः पर्युणाते, एतदेवाह—
‘जन्म एस एमहालियाए माणुसपरिसाए महया २ सद्वेण बूया’ इति द्वूते, यस्मिंश्चेत्यं चेष्टमाने
‘साएविय ण’ मित्यादि स्वकीयायामपि उद्यानभूमी न संचाएमो—न शब्दनुभः सन्ध्यक्—प्रकार्मं
स्वेच्छया प्रवियरितुं, एवं संप्रेक्षते—स्वचेतसिपरिभावयति, संप्रेक्ष्य यित्रं सारथिमेवमवादीत—
‘चित्ता’ इत्यादि ।

मृ. (६३) तए णं से पएसी राया चित्तेण सारहिणा सद्धिं जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव
उवागच्छइ २ ता केसीस्स कुमारसमणस्स अद्वूरसामंते ठिझा एवं वयासी—तुम्हेणं भाते ! आहोहिया
अन्नजीविया ?

तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वदासी—पएसी ! से जहानामए अंकागियाइ
वा संखवाणियाइ वा दंतवाणियाइ वा सुकं भसिउकामा नो सम्मं पंथं पुच्छइ, एवामेव पएसी
तुम्हेवि विनयं भंसेउकामो नो सम्मं पुच्छसि ।

से नूनं तव पएसी ममं पासित्ता अयमेयारूदे अञ्जलियेऽजाव समुप्यजित्या—जहा खलु
भो ! जहुं पञ्चुवासांति, जाव पवियरित्तए, से पूर्णं पएसी अड्डे समत्ये ?, हंता ! अत्यि !!

बृ. ‘अघोवहिए’ इति अघोऽवधिकः—परमावधेऽघोवत्यवधियुक्तः, ‘अन्नजीविए’ इति
अत्रेन जीवितं—प्राणधारणं यस्यासावन्नजीवितः ।

‘से जहानामए’ इत्यादि, ते यथा नाम इति वाक्यालङ्कारे ‘अंकवणिजो’ अङ्गरलवणिजः शङ्खवणिजो भणिवणिजो वा शुल्क-राजदेवं भां ब्रंशपितुकामाः शङ्कातो न सम्यग् पन्थान पृच्छन्ति, एवमेव तुम’ मित्यादि, दार्ढान्तिकयोजना सुगमा ।

मृ. (६४) तए ण से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी—से केणद्वेण भंते ! तुञ्जनाणे वा दंसणे वा जेणे तुञ्जे मम एयास्वं अज्ञातिथियं जाव संकर्षं समुष्ट्यन्नं जाणह पासह ।

तए ण से केसीकुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी—एवं खलु पएसी अहं समणाणं निगंथाणं पंधविहे नाणे पण्णते, तंजहा—आभिनिबोहियनाणे सुयनाणे ओहिनाणे मनपञ्चवनाणे केवलनाणे ।

से किंतं आभिनिबोहियनाणे ?, आभिनिबोहियनाणे चउव्विहे पण्णते, तंजहा—उग्गहे ईहा अवाए धारणा । से किं तं उग्गहे ?, उग्गहे दुविहे पन्तते, जहा नंदीए जाव ते तं धारणा, से तं आभिनिबोहियनाणे ।

से किंतं सुयनाणे ?, सुयनाणे दुविहे पन्तते, तंजहा—अंगपविङ्गं च अंगवाहिरं च, सब्वं भाणियव्वं जाव देहिवेआओ ।

ओहिनाणे भवपञ्चइयं खओवसमियं जहा नंदीए ।

मनपञ्चवनाणे दुविहे पन्तते, तंजहा—उञ्जुमई य विउलमई य,
तहेव केवलनाणे सब्वं भाणियव्वं ।

तत्थ ण जे से आभिनिबोहियनाणे से णं ममं अत्यि, तत्थ णं जे से सुयनाणे सेऽविय समं अत्यि, तत्थ णं जे से ओहिनाणे सेवि य ममं अत्यि, तत्थ णं जे से मनपञ्चवनाणे सेऽविय ममं अत्यि, तत्थ णं जे से केवलनाणे से ण ममं नत्यि ।

से णं अरिहंताणं भगवंताणं, इच्छेणं पएसी अहं तव चउव्विहेणं छउमत्येणं नाणेणं इमेयास्वं अज्ञातिथियं जाव समुष्ट्येणं जाणामि पालामि ॥

मृ. ‘उग्गहे’ त्यादि, तत्राविवक्षिताशेषविशेषस्य सामान्यस्वपस्यानिर्देश्यस्य रूपादेवव्य्रहणम्-वग्रहः तदर्थगतासद्भूतसद्भूतविशेषालोचनमीहा प्रकृत्ताविशेषनिश्चयोऽपायः अवगतार्थीविशेष-धारणं धारणा, ‘से किं तं उग्गहे’ इत्यादि, यथा नन्दी ज्ञानप्रस्तुपणा कृता तथाऽत्रापि परिपूर्णा कर्तव्या, ग्रन्थगीरवभयात्मा न लिख्यते, केवलं तटीकैवायलोकनीया, तस्यां सप्रपञ्चमस्माभिर-भिधानात् ॥

मृ. (६५) तए ण से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी—अहणं भंते ! इहं उवविसामि पएसी ! एसाए उआणभूमीए तुम्हेसि चेव जाणए, तए णं से पएसी राया चित्तेणं सारहिणा सञ्चिं केसिस्स कुमारसमणास्स अदूरसामंतेउवविसइ ।

केसिकुमारसमणं एवं वदासी—तुब्बेण भंते ! समणाणं निगंथाणं एसा सन्ना एसा पङ्ग्ना एसा दिङ्गी एसा रुई एस हैङ एस उवएसे एस संकर्षे एसा तुला एस माणे एस पमाणे एस समोसरणे जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरणो तं जीवो तं सरीरं ? ।

तए ण केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी—पएसी ! अहं समणाणं निगंथाणं एसा सन्ना जाव एस समोसरणे जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीवो नो तं सरीरं ।

तए ण से पएसी राया, केसि कुमारसमणं एवं वयासी—जति ण भंते ! तुव्वं समणाणं गिगंधाणं एसा सन्ना जाव समोसरणे जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीवो तं सरीरं, एवं खलुममं अज्ञए होत्या ।

इहेव जंबूदीवे दीवे सेयवियाए नगरीए अधम्मिए जाव संगस्सविय णं जनवयस्स नो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेति, से णं तुव्वं वतव्वयाए सुबहुं पावं कम्मं कलिकलुसं समजिष्ठिता कालमासे कालं किद्या अन्नयरेसु नरएसु नेरइयताए उवयन्ने ।

तस्स णं अज्ञगस्स णं अहं नत्तुए होत्या इड्डे कंते पिए मणन्ने थेझे वेसासिए संमए बहुमए अणुमए रयणकरंडगसमाणे जीवितस्सविए हिययणंदिजणणे उंबरपुष्टपिव दुल्हमे सदणयाए, किमंग पुण पासणयाए ।

तं जति णं से अज्ञए ममं आगंतुं बएज्ञा—एवं खलु नत्या ! अहं तव अज्ञए होत्या, इहेव सेयवियाए नयरीए अधम्मिए जाव नो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेमि, तए णं अहं सुबाहुं पावं कम्मं कलिकलुसं समजिष्ठिता नरएसु उवयन्नो तं माणं नत्या ! तुमंपि भवाहि अधम्मिए जाव नो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेहि, माणं तुमंपि एवं चेव सुबहुं पावकम्मं जाव उवयजिहिसि ।

तं जइ णं से अज्ञए ममं आगंतुं बएज्ञा तो णं अहं सद्वहेज्ञा पतिएज्ञा रोएज्ञा जहा अओ जीवो अन्नं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं, जम्हा णं से अज्ञए ममं आगंतुं नो एवं वयासी तम्हा सुपइ-ह्विया मम पइज्ञा समणाउसो ! जहा तज्जवो तं सरीरं ।

तए णं केसी कुमारसमणं पएसें रायं एव वदासां—अर्त्त्वं णं पएसी ! तव सूरियकंता नामं देवी ?, हंता अत्यि, जइ णं तुमं पएसी तं सूरियकंतं देविं य्हायं कवयबलंकम्मं कवयकोउयमंगल-पायच्छित्तं सव्वालंकारविभूसियं केणइ पुरिसेणं य्हाएणं जाव सव्वालंकारभूसिएणं सर्विं इड्डे सद्वफरिसतसलवगंथे पंचविहे माणुस्ते कामभोगे पञ्चणुञ्चवमाणिं पासिजासि तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स कं डंडं निव्वतेजासि ।

अहन्नं भंते ! तं पुरिसं हत्यच्छिन्नगं वा सूलायगं वा सूलभिङ्गं वा पायठिङ्गं वा एगाहम्मं कूडाहम्मं जीवियाओ ववरोवएज्ञा, अहन्नं पएसी से पुरिसे तुमं एवं बदेज्ञा—मा ताव मे सामी ! मुहुत्तगं हत्यच्छिन्नगं वा जाव जीवियाओ ववरोवेहि जाव तावाहं मितनाइनियगसय-यासंबंधिपरिजणं एवं वयामि—

एवं खलु देवाणुप्पिया ! पावाइं कम्माइं समायरेत्ता इमेयास्ये आवई पाविजामि, तं मा णं देवाणुप्पिया ! तुव्वेवि केइ पावाइं कम्माइं समायरउ, मा णं सेऽवि एवं देव आवईं पाविजिहिइ जहा णं अहं ।

तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स खणमवि एवमहुं पडिसुणेजासि ?, नो तिणडे समडे, जम्हा णं भंते ! अवराही णं से पुरिसे, एवामेव पएसी ! तववि अज्ञए होत्या इहेव सेयवियाए नयरीए अधम्मिए जाव णो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेइ ।

से णं अहं वतव्वयाए सुबहुं जाव उवयग्रो, तस्स णं अज्ञगस्स तुमं नत्तुए होत्या इड्डे कंते जाव पासणयाए, से णं इच्छइ माणुसंलोगं हव्वमागच्छित्तए, नो देव णं संचाएति हव्वमागच्छित्तए, चउहिं ठाणेहि पएसी अहुणोववन्नए नरएसु नेरइ इछेद्व माणुसंलोगं हव्वमागच्छित्तए नो देव

णं संचाएङ्ग अहुणोववन्नए नरए नेरइए, से णं तत्थ मवत्पूय वेयणं वेदेमामे इच्छेज्ञा माणुसं लोगं हब्व० नो वेव णं संचाएङ्ग० १ ।

अहुणोववन्नए नरए नेरइए नवरपालेही भुजो २, समहिंद्विजभाणे इच्छइ माणुसं लोगं हब्वमागच्छित्तए नो वेवणं संचाएङ्ग॒ २ अहुणोववन्नए नरएसु नेरइए निरयवेयणिङ्गंसि कम्भंसि अकरवीणंसि अवेइयंसि अनिजिङ्गंसि इच्छइ माणुसं लोगं० नो वेव णं संचाएङ्ग॒ ३ ।

एवं नेरइए निरयाउयंसि कम्भंसि अकम्भीणंसि अवेइयंसि अनिजिङ्गंसि इच्छइ माणुसं लोगं० नो वेव णं संचाएङ्ग॒ हब्वमागच्छित्तए ४, इच्छेइहं चउहिं ठाणोहिं पएसी अहुणोववन्ने नरएसु नेरइए इच्छइ माणुसं लोगं० नो वेव णं संचाएङ्ग॒, तं सदहाहि णं पएसी ! जहा अओ जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीवो तं सरीरं ५ ।

षृ. 'तुञ्ज णं भंते ! समणाणं निर्गंधाणं एसा सन्ना' इत्यादि, संज्ञानं-संज्ञा सम्यग्ज्ञा-नभित्यर्थ, एषा च प्रतिज्ञानिश्चयस्तप्तभ्युपगमः एषा-दृष्टिदर्शनं स्वतत्त्वमिति भावः, एषा रुचि-परमश्रद्धानुगतोऽपिग्रायः, एष हेतुः समस्ताया अपि दर्शनवक्तव्यतायाः, एतम्भूलं युष्माद्वर्णमिति भावः, एष सदैव मवतां तालिकोऽध्यवसायः, एषा तुला यथा तुलायां तोलितं सम्यग्मित्यवधायति तथा॑ नेनाय्यभ्युपगमेनाक्षीकृतेन च यद्विचार्यमाणं संगतिमुपैति तत् सम्यग्मित्यवधायतेन शेषमिति, तुलेव तुला तया, एवमेतन्मानमित्यपि भावनीयं, नवरं मानं-प्रस्यादि, 'एसप्यमाणे' इति एतत् प्रमाणं, यथा प्रमाणं प्रत्यक्षाधविसंवादि एवमेषोऽप्यभ्युपगमोऽविसंवादीति भावः, 'एस समोसरणे' इति, एतत् समवसरणं-बहूनमेकत्र मीलनं, सर्वेषामपि तत्वानामस्मिन्नभ्युपगमेसंलुलनमिति भावः ।

'इडे कंते पिए' इत्यादि, इटः इच्छाविषयत्वात् कान्तः कमनीयतमत्वात् प्रिया प्रेमनिवन्धनत्वात् मनोज्ञो मनसा सम्यगुपादेयतया ज्ञातत्वात् मनसा अस्यते—गम्यते इति मनोऽमः स्वैर्यगुणयोगात् स्वैर्योविश्वासकोविश्वासस्थानं संमतः कार्यकरणेन बहुमतो बहुत्वेन अनल्पतया मतो बहुमतः कार्यविधातस्य पश्चादपि मतो बहु (अनु) मतः रत्नकरणसमानो, रत्नकरण-कवदेकान्तेनोपादेय इति भावः, 'जीवितस्सविए' इति जीवितस्योत्सव इव जीवितोत्सवः स एव जीवितोत्सविकः, हृदयनन्दिजननः, उदुम्बरपुष्पं श्वलभ्यं भवति ततस्तेनोपमानं, 'सूलाइयं वा' इत्यादि शूलायामतिशयेन गतं शूलातिगं, एतदेव व्याधेष्टे—शूलायां भिन्नः शूलाभिन्नः स एव सूलाभिन्नकस्तं, तथा 'एगाह्व'मिति एकं गातं, एकेन घातेनेति भावः, 'कूडाह्व'मिति कूटाधातं, कुटपतितस्य मृगस्तेव घातेनेति भावः ।

'चउहिं ठाणोहिं' इत्यादि, तत्र समुहदभूतनरकवेदनावेदनमेकं कारणं द्वितीयं परमाधार्मिकैः कदर्यनं तृतीयं नरकदेवनीयकम्भक्षियत उद्विजनं चतुर्थं नकरायुज्जाक्षपत उद्विजतं ।

षृ. (६६) तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वकासी—अत्यि णं भंते ! एसा पन्ना उवमा, इमेण पुण कारणेण नो उवागच्छ ।

एवं खलु भंते ! मम अङ्गिया० होत्या इहेव सेयवियाए नगरीए धम्भिया जाव विति कपेयाणी समणोवासिया अभिगयजीवा० सब्बो वन्नओ जाव अप्याणं मावेमाणी विहरइ, सा णं तुञ्ज्ञं वत्तवयाए सुबहुं पुश्चोवचयं समजिष्यिता कालमासे कालं किञ्चा अन्नथरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववन्ना, तीसे णं अङ्गियाए जहं नतुए होत्या इडे कंते जाव पासयाए ।

तं जइ णं सा अजिया मम आगंतुं एवं वरेज्ञा—एवं खलु नक्तुया ! अहं तव अजिया होत्था, इहेव सेयवियाए नयरीए धम्मिया जाव विलिं कप्पेमाणि समणोवासिया जाव विहरामि

तए णं अहं सुबहुं पुण्णोवचयं समज्जिणित्ता जाव देवलोएसु उववण्णा, तं तुमंपि नक्तुया भवाहि धम्मिए जाव विहराहि ।

तए णं तुमंपि एवं चेव सुबहुं पुण्णोवचयं सम० जाव उववज्जिहिसि, तं जइ णं अजिया मम आगंतुं एवं वरेज्ञा तो णं अहं सद्वहेज्ञा पतिएज्ञा रोइज्ञा जाह अन्नो जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीवो तं सरीरं, जहा सा अजिया समं आगंतुणो एवं वदासी—

तम्हा सुपड़हिया मे पहन्ना जहा तं जीवो तं सरीरं नो अओ जीवो अब्रं सरीरं । तए णं केसीकुमारसमणे पएसीरायं एवं वयासी—जति णं तुमं पएसी ! एहाय कयबलिकमं क्यकोउ-यमंगलपायच्छित्त उङ्घपडसाडगं भिगारकडुचुपहत्यगयं देवकुलमनुपविसमामं केद्य पुरिसे वशधरासि ठिज्ञा एवं वदेज्ञा ।

इएह ताव सामी ! इह मुहुत्तणं आसयह वा यिङ्गह वा निसीयह वा तुयद्वह वा, तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स खणमवि एयमडं पडिसुर्णिजासि ?, नोति० कम्हा णं ?, भंते ! असुइ० २ सामंत, एवामेव पएसी ! तववि अजिया होत्था इहेव सेयवियाए नयरीए धम्मिया जाव विहरति, साणं अहं वत्तवयाए सुबहुं जाव उववञ्ञा, तीसे णं अजियाए तुमं नक्तुए होत्था इड० किमंग पुण पासयाए ।

साणं इच्छइ माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए, नो चेव णं संचाएइ हव्व मागच्छित्तए, घउहिं ठाणेहिं पएसी अहुणोववन्ने देवे देवलोएसु इच्छेज्ञा माणुसं लोगं० नो चेव णं संचाएइ० अहुणोववन्ने देवे देवलोएसु दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिए गिछ्वे गढिए अज्ञोववन्ने से णं माणुसे भोगे नो आढाति नो परिजाणाति, से णं इच्छिज्ञ माणुसं नो चेव णं संचाएति ।

अहुणोववन्नए देवे देवलोएसु विव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिए जाव अज्ञोववन्ने, तस्स णं माणुसे येम्मे वोच्छिन्नए भवति दिव्वे पिम्मे संकंते भवति, से णं इच्छेज्ञा माणुस० नो घेव णं संचाएइ० २ ।

अहुणोववन्ने देवे दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिए जाव अज्ञोववन्ने, तस्स णं एवं भवइ इयाणि गच्छं मुहुत्तं गच्छ जाव इह अप्पाउया नरा कालघम्मुणा सजुता भवति, से णं इच्छेज्ञा माणुस्स० नो चेव णं संचाएइ० ३ ।

अहुणोववन्ने देवे दिव्वेहिं जाव अज्ञोववन्ने, तस्स माणुस्सए उराले दुगंधे पडिकूले पडिल्लोमे भवइ, उडुंपि यणं चत्तारि पंच जोयणसयाइं असुभे माणुस्सए गंधे अभिसमागच्छइ, से णं इच्छेज्ञा माणुस० नो चेव णं संचाइज्ञा ४ ।

इष्टेएहिं ठाणेहिं पएसी ! अहुणोववन्ने देवे देवलोएसु इच्छेज्ञा माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए नो चेव णं संचाएइ हव्व मागच्छित्तए, तं सद्वहाहि णं तुमं पएसी ! जहा अओ जीवो अब्रं सरीरं नो तंजीवो तं सरीरं २ ॥

बृ. ‘घउहिं ठाणेहिं अहुणोववन्नए देवे’ इत्यादि सुगमं नवरं ‘चत्तारि पंच वा जोअणसए असुभे गंधे हवइ’ इति इह यथापि नवभ्यो योजनेभ्यः परतो गन्धपुद्गला न ग्राणेन्द्रियग्रहणवोग्या

भवन्ति, पुद्गलानां भन्दपरिणामभावात् प्राणेन्द्रियस्य च तथाविधशक्तयभावात्, तथापि से अत्युक्टगंधपरिणामा इति नवमु योजनेषु मध्ये अन्यात् पुद्गलान् उक्टगंधपरिणामेन परिणमयति, तेऽपि ऊर्ध्वं गच्छतः परतोऽन्यान् तेऽप्यत्यानिति चत्वारि पञ्च वा योजनशतानि यावत् गन्धः, केवलमूर्ध्वमूर्ध्वं मन्दपरिणामो वेदितव्यः, तत्र यदा मनुष्यलोके बहूनि गोभूतकक्लेवरादीनि तदा पञ्च योजनशतानि यावत् गन्धः शेषकालं चत्वारि तत उक्तं चत्वारि पञ्चेति ॥

मू. (६७) तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी—अत्यि णं भंते ! एस पन्नाउवमा, इमेणं पुण मे कारणेण वा उवागच्छति, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया कयाइ बाहिरियाए उवड्हाणसालाए अनगण्यनायकदंडणायगईसरतलवरमाडंवियकोङ्गियइब्लासेड्हिसेनायइसत्यवाहमंतिमहाभंतिगणगदोवारियअमद्धवेडपीढभद्वगलिगमदूयसंधिवालेहिं सख्तिं सपरिद्वुडे विहामि

तए णं मम नगरगुत्तिया ससक्खं सलोहं सगेवेजं अवउण (वाउड) बंधणबद्धं चोर उवणेति तए णं अहं तं पुरिसं जीवंतं थेव अउकुंभीए पक्खिवावेमि अउमएणं पिहाणएणं पिहावेमि अएण य तउएण य आयावेमि आयपछाइयएहि पुरिसेहिं रक्खावेमि, तए अहं अन्नया कयाइ जेणामेव सा अउकुंभी तेणामेव उवागच्छामि उवागच्छित्तातं अउकुंभुं उग्गलच्छावेमि उग्गलच्छवित्तातं पुरिसं सयमेव पासामि णो चेव णं तीसे अयकुंभीए केइ छिङ्हेइ वा विवरेइ वा अंतरेइ वा राई वा जओ णं से जीवे अंतोहितो बहिया निग्गए ।

जइ णं भंते तीसे अउकुंभीए होज्ञा केइ छिङ्हे वा जावराई वा जओ णं से जीवे अंतोहितो बहिया निग्गए, तो णं अहं सद्हेज्ञा पतिएज्ञा रो एज्ञा जहा अझो जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीव तं सरीरं, जम्हा णं भंते ! तीसे अउकुंभीए नत्यि केइ छिङ्हे वा जाव निग्गए तम्हा सुपतिड्हिया मे पश्चा जहा तं जीवो तं सरीरं नो अझो जीवो अन्नं सरीर ।

तए णं केसीकुमारसमाणे पएसी रायं एवं वयासी पएसी ! से जहा नामए कूडागारतला सियादुहओलि गुला गुतदुवार सिवाय गंभीरा, अहण्णं केइ पुरिसे भेरिं च दंडं च गहाय कूडागारसालाए अंतो २ अणुष्पविसइ २ ता तीसे कूडागारसालाए सब्लतो समंताधणनिवियनिरंतरणिषिङ्हाई दुवारवयणाइं पिहेइ, तीसे कूडागारसालाए बहुमज्जदेसभाए ठिक्का तं भेरिं दंडएणं महया २ सहेणं तालेज्ञा ।

से नूनं पएसी ! से सहे णं अंतोहितो बहि निग्गच्छइ ? हंता निग्गच्छइ, अत्यि णं पएसी तीसे कूडागारसालाए केइ छिङ्हे वा जावराई वा जओ णं से सहे अंतोहितो बहिया निग्गए ?, नो तिण्डु समहे, एवामेव पएसी ! जीवेवि अप्पडिहयगई पुढवि भिष्मा सिलं भेद्या पव्वयं भिष्मा अंतोहितो बहिया निग्गच्छइ तं सहाहि णं तुणं पएसी ! अन्लो जीवो तं चेव ३ ।

तए णं पएसी राया केसिकुमारसमण एवं वदासी—अत्यि णं भंते ! एस पन्नाउवमा इमेण पुण कारणेण नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया कयाइ बाहिरियाए उवड्हाणसालाए जायविहामि, तए णं मम नगरगुत्तिया ससक्खं जाव उवणेति, तए णं अहं (तं) पुरिसं जीवियाओ ववरोवेमि जीवियाओ ववरोवेत्ता अयोकुंभीए पक्खिवामि २ ता अउमएणं पिहावेमि जाव पद्धाइएहि पुरिसेहिं रक्खावेमि ।

तए णं अहं अन्नया कयाइ जेणेव सा कुंभी तेणेव उवागच्छइ २ ता तं अउकुंभी उग्गलच्छावेमि

र ता तं अउकुंभी किमिकुंभिपिव पासामि नो चेव णं तीसे अउकुंभीए केइ छिड्हेइ वा जावताई वा जताणं ते जीवा बहियाहितो अणुपविडा, जति णं तीसे अउकुंभीए होज केइ छिड्हेइ वा जाव अणुपविडा तेणं अहं सद्हेजा जहा अओ जीवो तं चेव, जम्हा णं तीसे अउकुंभीए नत्थि कोइ छिड्हेइ वा जाव अणुपविडा तम्हा सुपतिद्विआ मे पन्ना जहा तं जीवा तं सरीरं तं चेव।

तए णं केसीकुमारसमणं पएसीं रायं एवं वयासी—अत्थि णं तुमे पएसी ! कयाइ अए धंतपुच्चे वा धमाविदपुच्चे वा ? हंता अत्थि, से नूनं पएसी ! अए धंते समाणे सच्चे अग्निपरिणए भवति ?, हंता भवति, अत्थि णं पएसी ! तस्स अवत्स केइ छिड्हेइ वा जेणं से जोई बहियाहितो अंतो अणुपविडु ?, नो इणडे समडे, एवामेव पएसी ! जोकीऽवि अप्पडिहयगई पुढविये भिद्धा सिलं भिद्धा बहियाहितो अणुपविसइ, तं सद्हाहि णं तुमं पएसी ! तहेव ४ ॥

मू. (६८) तए णं पएसीं राया केसीकुमारसमणं एवं वयासी—आत्थि णं भंते ! एस पन्ना उबमा इमेण पुण मे कारणेण नो उवागच्छइ, अत्थि णं भंते ! —

—से जहानाम केइ पुरिसे तरुणे जाव सिष्पोवगए पभू पंचकंडगं निसिरितए ? हंता पभू जति णं भंते ! सो चेव पुरिसे बाले जाव मंदविश्वाणे पभू होजा पंचकंडगं निसिरितए, तो णं अहं सद्हेजा ३ जहा अओ जीवो तं चेव, अम्हा णं भंते ! स चेव से पुरिसे जाव मंदविश्वाणे नो पभू पंचकंडयं निसिरितए तम्हा सुपद्धिया मे पन्ना जहा तं जीवो तं चेवा तए णं केसीकुमारसमणे पएसीं रायं एवं वयासी —

से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिष्पोवगए णवएणं धणुणा नवियाए जीवाए नवएणं इसुणा पभू पंचकंडगं निसिरितए ?, हंता, पभू, सो चेव णं पुरिसे तरुणे जाव निउणसिष्पोवगते कोरिल्लिएणं धणुणा कोरिल्लियाए जीवाए कोरिल्लिएणं उसुणा पभू पंचकंडगं निसिरितए ?, नो तिणड्हे समड्हे !

कम्हा णं ?, भंते ! तत्स पुरिसस्स अपञ्जताइं उवगरणाइं हवंति, एवामेव पएसी ! सो चेव पुरिसे बाले जाव मंदविश्वाणे अपञ्जतोवगरणे, नो पभू पंचकंडयं निसिरितए, तं सद्हाहि णं तुमं पएसी ! जहा अओ जीवो तं चेव ५ ।

मू. (६९) तए णं पएसी राया केसीकुमारसमणं एवं वयासी—अत्थि णं भंते ! एस पन्नाउबमा इमेण पुण कारणेण नो उवागच्छइ, भंते ! —

—से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिष्पोवगते पभू एगं महं अयभारगं वा तउयभारगं वा सीतगभारगं वा परिवहितए ?, हंता पभू, सो चेव णं भंते ! पुरिसे जुझे जराज़रियदेहे सिढिलवलितयाविण्डुगते दंडपरिग्गहियगहत्ये पविरलपरिसङ्घियदंतसेढी आउरे कितिए पिवासिए दुब्बले किलंते नो पभू एगं महं अयभारगं वा जाव परिवहितए !

जति णं भंते ! सञ्चेव पुरिसे जुझे जराज़रियदेहे जाव परिकिलंते पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवहितए तो णं सद्हेजा ३ तहेव, जम्हा णं भंते ! से चेव पुरिसे जुम्हे जाव किलंते नो पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवहितए तम्हा सुपतिद्विता मे पन्ना तहेव !

तए णं केसीकुमारसमणे पएसीं रायं एवं वयासी—से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव

सिष्पोवगए नवियाए विहंगियाए नवएहि सिक्कएहि नवएहि पच्छियपिंडएहि पहु एगं महं अयभारं जाव परिवहितए ? हंता पभू ।

पएसी ! से चेव णं पुरिसे तरुणे जाव सिष्पोवगए जुन्नियाए दुब्बलियाए धुणकछइयाए विहंगियाए जुण्णएहि दुब्बलएहि धुणकछइएहि सिढिलतयापिणद्धएहि सिक्कएहि जुण्णएहि दुब्बालएहि धुणकछइएहि पद्धिपिंडएहि पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवहितए ?, नो तिण०, कम्हा णं ?, भंते ! तस्स पुरिसस्स जुम्माइ उवगरणाइ भवंति, पएसी ! से चेव से पुरिसे जुन्ने जाव किलंते जुत्तोवगरणे तो पभू एगं महं अयभारं वा जावपरिवहितए, तं सद्धाह णं तुमं पएसी ! जहा अओ जीवो अब्रं सरीरं ६ ।

मू. (७०) तए णं से पएसी केसिकुमारसमणं एवं वयासी—अत्थि णं भंते ! जाव नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! जाव विहरामि, तए णं मम नगरगुतिया चोरं उवणोंति ।

तए णं अहं तं पुरिसं जीवंतगं चेव तुलेमि तुलेता छविच्छेयं अकुब्बमाणे जीवियाओ ववरोवेमि २ ता मयं तुलेमि नो गैय णं तस्यु पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स वा तुलियस्स (नत्थि) केइ आणतं वा नाणते वा ओमते वा तुच्छते वा गुरुयते वा लहुयते वा जति णं भंते ! तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स मुयस्स वा तुलियस्स केइ अश्वते वा जाव लहुयते वा तो णं अहं सद्धेज्ञा तं चेव, जम्हा णं भंते ! तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स मुयस्स वा तुलियस्स नत्थि केइ अव्रते वा लहुयते वा० तम्हा सुपतिद्विया मे पन्ना जहा तं जीवो तं चेव ।

तए णं केसीकुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी—अत्थि णं पएसी ! तुमे कयाइ वथी थंतपुब्बे वा धमावियपुब्बे वा ?, हंता अत्थि, अत्थि णं पएसी ! तस्स वत्थिस्स पुण्णस्स वा तुलियस्स अपुण्णस्स वा तुलियस्स केइ अनते वा जाव लहुयते वा ?

नो तिणद्वे समझे, एवामेव पएसी ! जीवस्स अगुरुलधुयतं पडुञ्ज जीवंतस्स वा तुलियस्स मुयस्स वा तुलियस्स नत्थि केइ आणते वा जाव लहुयते वा, तं सद्धाहि णंतुमं पएसी ! तं चेव ७

मू. (७१) तए णं पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी—अत्थि णं भंते ! एसा जाव नो उवागच्छइ एवं खलु भंते ! अहं अब्रया जाव चोरं उवणोंति, तए णं अहं तं पुरिसं सब्बतो समंता समभिलोएमि, नो चेव णं तत्य जीवं पासामि ।

तए णं अहं तं पुरिसं दुहा फालियं करेमि २ ता सब्बतो समंता समभिलोएमि, नो चेव णं तत्य जीवं पासामि, एवं तिहा चउहा संखेज्ञा फालियं करेमि णो चेव णं तत्य जीवं पासामि, जह णं भंते ! अहं तं पुरिसं दुहा वा तिहा वा चउहा वा संखेज्ञा वा फालियंमि वा जीवं पासंतो तो णं अहं सद्धेज्ञा नो तं चेव, जम्हा णं भंते ! अहं तंसि दुहा वा तिहा वा चउहा वा संखिज्ञा वा फालियंमि वा जीवं न पासामि तम्हा सुपतिद्विया मे पन्ना जहा तं जीवो तं सरीरं तं चेव ।

तए णं केसिकुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासि—मूढतराए णंतुमं पएसी ! ता तुच्छतराओ, केणं भंते ! तुच्छतराए ?, पएसी ! से जहानामए केई पुरिसे वणत्थी वणोवजीवी वणगवेसणयाए जोइं च जोइभायणं च गहाय कहाणं अडविं अणुपविडु ।

तए णं ते पुरिसा तीसे अगामियाए जाव किंचिदेसं अणुपत्ता समाणा एगं पुरिसं एवं वयासी —

अम्हे णं देवाणुप्पिया ! कहुण अडवि पवित्रामो, एताणं तुमं जोइमायणा ओ जाइ गहाय अम्हे असनं साहेआसि, अहं तं जोइभायणे जोईविज्ञवेजा एतो णं तुमं कहुओ जोइं गहाय अम्हं असणं साहेआसितिकहु कहुणं अडवि अनुपविडा ।

तएणं से पुरिसे तओ मुहुतंतरस्स तेसि पुरिसाणं असणं साहेमितिकहु जेणेव जोतिभायणे तेणेव उवागच्छइ जोइभायणे जोइं विज्ञायमेव पासति, तए णं से पुरिसे जेणेव से कहु तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता तं कहुं सब्बओ समंता समभिलोएति नो चेव णं तत्य जोइं पासति ।

तए णं से पुरिसे परियरं बंधइ फरसुं गिणहइ तं कहुं दुहा फालियं करेइ सब्बतो समंता समभिलोएइ नो चेव णं तत्य जोइं पासइ, एवं जाव संखेझफालियं करेइ सब्बतो समंता समभिलोएइ नो चेव णं तत्य जोइं पासइ, तए णं से पुरिसे तेसि कहुंसि दुहा फालिए वा जाव संखेझफालिए वा जोइं अपासमाणे संते तंते परिसंते निव्विष्णे समाणे परसुं एगंते एडेइ २ परियरं मुयइ २ एवं वयासी -

अहो ! मए तेसि पुरिसाणं असने नो साहिएतिकहु ओहियमनसंकप्ये वितासोगसागर-संपविडुं करयलपक्षत्यमुहे अहुज्ञाणोवगए भूमिगयदिविउए शियाइ, तए णं ते पुरिसा कहुइं छिंदाति २ ता जेणेव से पुरिसे तेणेव उवागच्छांतिरता तं पुरिसं ओहियमनसंकप्यं जाव शियायमाणं पासति २ ता एवं वयासी - किञ्चं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहियमनसंकप्ये जाव शियायसि ?

तए णं से पुरिसे एवं वयासी - तुज्जे णं देवाणुप्पिया ! कहुणं अडवि अणुपविसमाणा ममं एवं वयासी - अम्हे णं देवाणुप्पिया ! कहुणं अडवि जाव एविडा, तए णं अहं ततो मुहुतंतरस्स तुज्जं असणं साहेमितिकहु जेणेव जोईं जाव शियामि ।

तए णं तेसि पुरिसाणं एगे पुरिसे छेदे दक्खे पतहु जाव उवएसलछे ते पुरिसे एवं वयासी - गच्छह णं तुज्जे देवाणुप्पिया ! यहाया कयबलिकम्मा जाव हृष्मागच्छेह जाणं अहं असनं साहेमितिकहु परियरं बंधइ २ परसुं गिणहइ २ ता सरं करेइ सरेण अरणि महेइ जेइ पाडेइ २ जोईं संधुक्खेइ तेसि पुरिसाणं असणे साहेइ, तए णं ते पुरिसा यहाया कयबलिकम्मा जाव पायच्छिता जेणेव से पुरिसे तेणेव उवागच्छांति ।

तए णं से पुरिसे तेसि पुरिसाणं सुहासनवरगयाणं तं विउलं असनं पानं खाइमं साहमं उवणेइ, तए णं ते पुरिसा तं विउलं असनं ४ आसाएमाणा वीसाएमाणा जावविहरंति, जिमियभुतु तरागयाविया णं समाणा आयंता चोक्खा परमसुइभुया तं पुरिसं एवं वयासी -

अहो णं तुमं देवाणुप्पिया ! जङ्गे मूढे अर्पडिए निव्विष्णाणे अणुवएसलछे जे णं तुमं इच्छ-सि कहुंसि दुहा फालियासि वा जोतिं पासितए, से एण्णटेणं पएसी ! एवं बुझइ मूढतारए णं तुमं पएसो ! ताओ तुच्छतराओ ८ ॥

मू. (७२) तए णं पएसी रथा केसिकुमारसमणं एवं वयासी - तुत्तए णं भंते ! तुम्हं इयछेयाणं दक्खाणं बुद्धाणं कुसलाणं महामईणं विणीयाणं विण्णाणपत्ताण उवएसलछाणं अहं इमीसाए महालियाए महापरिसाए मज्जे उद्धावएहि आउसेहि आजसितए उद्धावयाहि उद्धुसणाहि

उद्धासितए एवं निवृंछणाहिं० निच्छोडणाहिं० ?

तए णं केसीकुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी—जाणासि णं तुमं पएसी ! कति परिसा पन्नत्ताओ ?, भंते ! जाणामि चत्तारि परिसाओ पन्नता, तंजहा—खतियपरिसा गाहावइपरिसा माहणपरिसा इसिपरिसा, जाणासि णं तुमं पएसी राया ! एयासिं चउण्ह परिसाणं कस्स का दंडनीई पन्नता ?, हंता ! जाणामि जे णं खतियपरिसाए अवरज्ञाइ से णं हत्थच्छिन्नए वा पायच्छिण्णए वा सीसच्छिन्नए वा सुलाइए वा एगाहम्बे कूडाहम्बे जीवियाओ वबरोविज्ञाइ ।

जे णं गाहावइपरिसाए अवरज्ञाइ से णं तएण वा वेढेण वा पलाणेण वा वेढित्ता अगनिकाएण इग्गामिलाइ, जे णं माहणाहिलाए अवरज्ञाइ से णं लनिलाहिं अकंतग्हिं जाव अमणामाइं वग्गूहि उवालंभिता कुंडियालंछणए वा सूणगलंछणए वा कीरइ निव्विसए वा आणविज्ञाइ, जे णं इसिप-रिसाए अवरज्ञाइ से णं नाइअनिङ्गाहिं जाव नाइअमणामाहिं वग्गूहिं उवालञ्चम्भइ ।

एवं च ताव पएसी ! तुमं जाणासि तहावि ण तुमं ममं वामेण दड दंडेण पडिकूलं पडिकूलेण पडिलोमेण पडिलोमेण विवद्धासं विवद्धासेण वड्डिसितए णं पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी—एवं खलु अहं देवाणुप्पिएहिं पढमिलुएणं चव वागरणेणं सेलत्तेतए णं ममं इमेयास्त्वे अब्धियिए जाव संकप्ये समुपजित्या,

जहा जहा णं एयस्स पुरिसस्स वामं वामेणं जाव विवद्धासं विवद्धासेण वड्डिस्सामि तहा तहा णं अहं नाणं च नाणोवलंभं च करणं च करणोवलंभं च दंसणं च दंसणोवलंभ च जीवं च जीवोवलंभं च उलभिस्सामि, तं एएणं अहं कारणेण देवाणुप्पियाणं वामं वामेणं जाव विवद्धासं विवद्धासेण वड्डिए, तए णं केसीकुमारसमणे पएसीरायं एवं वयासी—

जाणासि णं तुमं पएसी ! कइ वयहारगा पन्नता ?, हंता जाणामि, चत्तारि वयहारगा पन्नता—देइ नामेगे नो सन्नवेइ सन्नवेइ नामेगे नो देइ एगे देइवि सन्नवेइवि एगे नो देइ नो सन्नवेइ, जाणासि णं तुमं पएसी ! एएसिं चउण्हं पुरिसाणं के ववहारी के अब्बवहारी ?, हंता जाणामि, तत्य णं जे से पुरिसे देइणो सण्णवेइ से णं पुरिसे ववहारी !

तत्य णं जे से पुरिसे नो देइ सन्नवेइ से णं पुरिसे ववहारी, तत्य णं जे से पुरीसे देइवि सन्नवेइवि से पुरिसे ववहारी, तत्य णं जे से पुरिसे नो देइ नो सन्नवेइ से णं अववहारी, एवामेव तुमंपि ववहारी, नो घेव णं तुमं पएसी अववहारी !

मू. (७३) तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं एवं वयासी—तुम्जे णं भंते ! इयछेया दक्खाजाव उवएसलख्वा समत्या णं भंते ! ममं करवलंसि वा आमलयं जीवं सरीराओ अभिनि-वड्डिताणं उवदंसितए ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं पएसिस्स रन्नो अदूरसामंते वाउथाए संबत्ते तणवणस्सङ्काए एयइ वेयइ चलइ फंदइ घट्टइ उदीरइ तं तं भावं परिणमइ, तए णं केसीकुमारसमणे पएसिरायं एवं वयासी—पाससि णं तुमं पएसीराया ! एयं तणवणस्सइं एयंतं जाव तं तं भावं परिणमत ?, हंता पासामि, जाणासि णं तुमं पएसी ! एय तणवणस्सङ्कायं कि देवो चालेइ असुरो वा चालेइ

यन्नगो वा किञ्चरो वा चालेइ किंपुरिसो वा चालेइ महोरगो वा चालेइ गंधव्वो वा चालेइ ?

हंता जाणामि, नो देवो चालेइ जाव नो गंधव्वो चालेइ बाउयाए चालेइ, पाससि णं तुमं पएसी ! एतस्स बाउकायस्स सल्लविस्स तकामत्स सरागस्स समोहत्स तदेयस्स तलेयस्स स-सरीरस्स रुब ?, नो तिण्डु०, जइ णं तुमं पएसी राया ! एयस्स बाउकायस्स सल्लविस्स जाव ससरीरस्स रुबं न पासति तं कहं णं पएसी ! तब करयलांसि वा आभलयं जीवं उवदंसिस्सामि ?

एवं खलु पएसी ! दसङ्काणाइं छउमत्ये भणुसे सव्वभावेणं न जाणइ न पासइ, तंजहा-धम्मत्यिकायं १ अधम्मत्यिकायं २ आगासत्यिकायं ३ जीवं असरीरबद्धं ४ परमाणुपोग्गलं ५ सहं ६ गंधं ७ वायं ८ अयं जिने भविस्सइ वा नो भविस्सइ ९ अयं सव्वदुक्खाणं अंतं करेस्सइ वा नो वा १० ।

एतानि चेव उपश्चनाणदंसणधरे अरहा जिने केवली सव्वभावेणं जाणइ पासइ, तं० धम्मत्यिकायं जाव नो वा करिस्सइ, तं सद्हाहाहि णं तुमं पएसी ! जहा अओ जीवो तं चेव १ ।

मृ. (७४) तए णं से पएसीराया केसि कुमारसमणं एवं वयासी—से नूनं भंते ! हत्यिस्स कुंयुस्स य समे देव जीवे ?, हंता पएसी ! हत्यिस्स य कुंयुस्स य समे देव जीवे, से नूनं भंते ! हत्यीउ कुंयू अप्पकम्भतराए चेव अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव एवं आहारनीहार-उस्सासनीसासङ्क्षिप्तराए चेव, एवं चकुंयुओ हत्या महाकम्भतराए चेव महाकिरियजाव ?

हंता पएसी ! हत्यीओ कुंयू अप्पकम्भतराए चेव कुंयुओ वा हत्यी महाकम्भतराए चेव तं देव, कम्हा णं भंते ! हत्यिस्स य कुंयुस्स य समे देव जीवे ?, पएसी ! से जहा नामए कूडागारसाला सिया जाव गभीरा अह णं केइ पुरिसे जोइं व दीवं व गहाय तं कूडागारसालं अंतो २ अणुपविस्स तीसे कूडागारसालाए सव्वतो समंता घणनिवियनिरंतराणि णि छिङ्गाइं दुवारवयणाइं पिहेति २ तीसे कूडागारसालाए सव्वतो समंता घणनिवियनिरंतराणि णि छिङ्गाइं दुवारवयणाइं पिहेति २ तीसे कूडागारसालाए बहुमज्जवेसभाए तं पईवं पलीवेझा ।

तए णं से पईवे तं कूडागारसालं अंतो२ ओभासइ उओवेइ तवति पभासेइ, नो चेव णं बाहिं, अह णं से पुरिसे तं पईवे इङ्गरएणं पिहेझा, तए णं से पईवे तं इङ्गरयं अंतो ओभासेइ, नो चेव णं इङ्गरगस्स बाहिं णो देव णं कूडागारसालाए बाहिं ।

एवं किलिंजेणं गंडमाणियाए पच्छिपिंडएणं आढतेणं अद्वाढतेणं पत्थएणं अद्वपत्थएणं अद्वभाइयाए चाउब्भाइयाए सोलसियाए छत्तीसियाए थउसङ्क्षियाए दीवदंपएणं तए णं से पदीवे दीवदंपगस्स अंतो ओभासति४ ।

नो चेव णं दीवदंपगस्स बाहिं, नो चेव णं चउसङ्क्षियाए बाहिं, णो चेव णं कूडागारसालं नो देव णं कूडागारसालाए बाहिं, एवामेव पएसी ! जीवेवि जं जारिसयं पुव्वकम्भनिवद्धं बोद्धं निव्वतेइ तं असंखेझेहि जीवपदेसेहि सव्वितं करेइ खुड्हियं वा महालियं वा, तं सद्हाहाहि णं तुमं पएसी ! जहा अन्नो जीवो णं चेव णं ॥

मृ. 'अत्यिणं भंते ! एस पश्चात्वमा' अस्ति भदन्त ! प्रश्नातो—सुच्छिविशेषादुपमा, 'अनेगगण-

नायगे' त्यादि, गणनायका:-प्रकृतिमहत्तरा: दण्डनायका:-तत्त्वपाला राजेश्वरतत्त्ववरमाद-
भिककौदुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिसार्थवाहमन्त्रिमहान्त्रिगणकदीवारिकः प्रागुक्तस्वरूपः
अमात्या-राज्याधिकायका: चेटा:-पादमृलिका: पीठमद्वा:-प्रागुक्ता नगरं-नगरवासिप्रकृतयः
निगमा:-कारणिका: दूता-अन्येषां गत्वा राजादेशनिवेदका: संधिपाला-राज्यसन्धिरक्षका:
‘नगरगुत्तिया’ इति नगररक्षाकारिणः ‘ससक्खं’ इति ससाक्षि सहोदं-सलोद्धं ‘सगेवेञ्जं’
ग्रीवानिबद्धकिं चिलोद्धभित्यर्थः, ‘अवाउडं’ अपवृत्तवन्धनवद्धं चौरमिति ।

‘भारं दंडं च’ ति भेरी-दक्षा दण्डो वादनदण्डः । ‘वामं वामेण’ भित्यादि, वामं वामेन एवं
दंडं दंडेणेत्याद्यपि भावनीयं ।

‘देइ नामेगे नो सज्जवेइ’ इति ददाति-दाने प्रथच्छति न संज्ञापयति-न सम्यगालापेन
संतोषयति, चतुर्भन्नी पाठसिद्धा ।

‘एवामेव पएसि ! तुमर्पि ववहारी’ इति यष्टिपि त्वं न सम्यगालापेन मां संतोषयसि तथापि
मम विषये भक्तिबहुमानं च कुर्वन् आद्यपुरुष इव अवहार्येव नाव्यवहारी, एतावता च ‘मूढतराए
तुमं पएसी ! तओकद्वारारयाओ’ इत्यनेन वचसा यत् कालुष्यमापादितं तदपनीतं परमं च संतोषं
प्रापित इति ।

‘हंता पएसी हत्यिस्स ! कुंथुस्सय समे चेव जीवे’ इति प्रदेशानां तुल्यत्वात्, केवलं
संकोचयिकोचयर्थमत्वात् कुन्युशरीरे संकुचितो भवति, हस्तिशरीरे विस्तृतः उक्तश्च--

“आसञ्ज कुंथुदेहं तत्तियमितो गर्यमि गर्यमितो ।

न य संजुआइ जीवो संकोचयिकोचयदोवैहिं ॥

अत्तन संयुज्यते जीवः संकोचयिकोचयदयाभ्यामिति, तयोस्तस्य स्वभावतयाऽभ्युपगमात्,
तथा चात्र प्रदीपदृष्टान्तो बक्ष्यते, अथवा ‘कम्तराए चेवे’ त्यादि, ‘कम्भ’ आयुक्तलक्षणं क्रिया-
कायिक्याद आश्रवः-प्राणाति पातादि आहारनीहारोच्छ्वासनिश्वासादि धुतयः प्रतीताः,
इहुरकं-महत् पिटकं, येन सवस्यापि रसवती स्थस्यते ।

गोकलिङ्गं नाम यत्र गोभक्तं प्रक्षिप्यते, पच्छिकापिटकं च प्रतीतं, गण्डयुक्ता भाणिका
२ देशविशेषप्रसिद्धा, आढकार्धाढकप्रस्यकार्द्धप्रस्यककुलवार्द्धकुलवा मगधदेशप्रसिद्धा धान्य-
मानविशेषाः ।

चतुर्भागिकाष्टभागिकाषोडशिकाद्वात्रशत्का भगवदेशप्रसिद्धा एव रसपानविशेषाः,
दीपचम्पको-दीपस्थगनकं, ‘एवामेवे’ त्यादि निगमतं कण्ठयं, उक्तं दैतदन्यन्त्रापि-

॥ ३ ॥ “जह दीवो महइ घरे पलीबिओ तं घरं पगासेइ ।

अप्यपयारे तं तं एवं जीवो सदेहाइ ॥” इति ॥

मू. (७५) तए णं पएसी राया केसिं कुमारसमयं एवं वयासी-एवं छलु भत्ते । मम
अज्ञगस्स एस सन्ना जाव सभोसरणे जहा तझीवो तं सरीरं नो अओ जीवो अन्नं सरीरं, तयानंतरं
व णं ममं पिउणोऽवि एस सन्ना तयानंतरं ममवि एसा सन्ना जाव सभोसरणं ।

तं नो खलु अहं बहुपुरिसपरं परागयं कुलनिस्तियं दिव्यं छंडेस्ता, तए णं केसीकुमारसमये पएसी रायं एवं वयासी ना णं तुमं पएसी ! पच्चाषुताविए भवेआसि जहा व से पुरिसे अयहारए

के णं भंते ! से अयहारए ?, पएसी ! से जहाणामए केई पुरिसा अत्थगवेसी अत्थलुद्धगा अत्थकंखिया अत्थपिवासिया अत्थगवेसणयाएविउलंपणियभंडभायाए सुबहुं भत्तपान पत्थवणं गहाय एगं महं अकामियं छिन्नावायं दीहमद्धं अडविं अनुपविड्वा ।

तए णं ते पुरिसा तीसे अकामियाए अडवीए कंखि देसं अणुपत्ता समाणा एगमहं अयागर पातसि, अएणं सहता समंता आइणं विच्छिण्णं सद्धडं उवच्छडं फुडं गाढं अवगाढ पासति २ ता हड्हुड जावहियया अग्रमन्नं सद्धावेति २ ता एवं वयासी –

एस णं देवाणुपिया ! अयमंडे इडे कंते जाव मणामे, तं सेयं खलु देवाणुपिया ! अम्ह अयभारए बंधितएतिकद्व अग्रमन्नस्स एयमद्वं पडिसुणोति २ ता अयभारं बंधाति २ अहाणुपुब्वीए संपत्तिया, तए णं ते पुरिसा अकामियाए जाव अडवीए किथि देतं अणुपत्ता समाणा एगं महं तउआगरं पासति, तउएणं आइणं तं चेव जाव सद्धावेता एवं वयासी ।

एस णं देवाणुपिया ! तउयभंडे जाव मणामे, अप्येणं चेव तउएणं सुबहुं अए लब्धति, तं सेयं खलु देवाणुपिया ! अयभारए छहेता तउयभारए बंधि एतिकद्व अग्रमन्नस्स अंतिए अयमद्वं पडिसुणोति २ ता अयभारं छहेति २ ता तउयभारं बंधाति, तत्य णं एगे पुरिसे णो संचाएइ अयभारं छहेता तउयभारं बंधितए, तए णं ते पुरिसा तं पुरिलं एवं इयाही ।

एस णं देवाणुपिया ! तउयभंडे जाव सुबहुं अए लब्धति, तं छहेहि णं देवाणुपिया ! अयभारगं, तउयभारगं बंधाहि, तए णं से पुरिसे एवं वदासी-दूराहडे मे देवाणुपिया ! अए चिराहडे मे देवाणुपिया ! अए अङ्गाढबंधणबद्धे मे देवाणुपिया ! अए असिलिद्वबंधणबद्धे देवाणुपिया ! अए घणियबंधणबद्धे देवाणुपिया ! अए, नो संचाएमि अयभारगं छहेता तउयभारगं बंधितए ।

तए णं ते पुरिसा तं पुरिसं जाहे नो संचायाति बहूहिं आघवणाहि य पन्नवणाहि य आघवित्तए वा पन्नवित्तए वा तया अहाणुपुब्वीए संपत्तिया, एवं तंबागरं रुप्यागरं सुवक्षागरं रयणागरं बहरागरं, तए णं ते पुरिसा जेणेव सद्या जणयया जेणेव साइं २ नगराइं तेणेव उवागच्छति २ ता वयरविक्कणयं करेति २ ता सुबहुदासीदासगोमहि सगवेलगं गिणहाति २ ता अङ्कतलमूसियवडंसगे करावेति णहाया कयबलिकभ्या उपि पासायवरगया फुट्टमाणोहिं मुइंगमत्यएहिं बतीसइबद्धएहिं नाडएहिं वरतरमीसंपउत्तेहिं उवणश्चिञ्चमाणा उवलालिञ्चमाणा इडे सहफरिस जाव विहरति ।

तए णं पुरिसे अयभारेण जेणेव सए नगरे तेणेव उवागच्छइ अयभारेण गहाय अयविक्कणं करेति २ ता तंसि अप्यमोळांसि निहियंसि झीणपरिव्वए ते पुरिसे उपि पासायवरगए जाव विहरमाणे पासति २ ता एवं वयासी –

अहो णं अहं अघझो अपुञ्जो अकयरथो अकयलकखणो हिरिसिरिवज्जिए हीणपुण्णचाउद्दसे दुरंतपंलवखणे, जति णं अहं मित्ताण वा नाईण वा नियगाण वा सुणेतओ तो णं अहंपि एवं चेव

उथिं पासायवरगए जाव विहरंतो, से तेणडेणं एसी एवं बुद्धइ—मा णं तुमं पएसी पच्छाणुताविए भविज्ञासि, जहा व से पुरिसे अयभारिए ।

मू. (७६) एत्य णं से पएसी राया संबुद्धे केसिकुमारसमणं बंदइ जाव एवं वयासी—नो खलु भंते ! अहं पच्छाणुताविए भविस्त्वामि जहा व से पुरिसे अयभारिए ।

तं इच्छामि णं देवाणुप्पियाणं अंतिए केवलिपञ्चतं धम्मं निसामित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया मा पडिबंध, धम्मकहा जहा यित्तस्स, तहेव गिहिधम्मे पडिवज्जइ २ ता जणेव सयाविद्या नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए ।

मू. (७७) तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासीजाणासि तुमं पएसी ! कइ आयरिया पश्चत्ता ?, रेल जाणामि, हजो उच्चतिइह उच्चता, तंहामकजामिए सिष्पायरिए धम्मायरिए, जाणासि णं तुमं पएसी ! तेसि तिष्ठं आयरियाणं कस्त का विनयपडिवती पञ्जियच्चा ?

हंता जाणामि, कलायरियस्स सिष्पायरियस्स उवलेवणं संमञ्जणं वा करेज्जा पुरओ पुष्काणि वा आगवेज्जा मज्जावेज्जा मंडावेज्जा भोयाविज्ञा वा विउलं जीवतारिहं पीइदाणं वलएज्जा पुत्ताणुपुतियं वित्तिं कपेज्जा, जत्येव धम्मायरियं पासिज्जा तत्येव वंदेज्जा नमंसेज्जा सक्कारेज्जा सम्माणेज्जा कलाणं मंगलं देवयं वेइवं पञ्जुवासेज्जा कासुएसणिज्जेणं असनपानखाइमसाइमेणं पडिलाभेज्जा पाडिहारिएणं पीढफलगसिज्जासंधारणं उवनिमंतेज्जा ।

एवं च ताव तुमं पएसी ! एवं जाणासि तहावि णं तुमं ममं वामं वामेणं जाव वहिता ममं एयमहुं अक्खामित्ता जेणेव सेयविद्या नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए, तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी —

एवं खलु भंते ! मम एवालवे अज्ञात्विए जाव समुप्पज्जित्या एवं खलु अहं देवाणुप्पियाणं वामं वामेणं जाव वहिए तं सेयं खलु मे कल्पं पाउप्पमायाए रयणीए जाव तेयसा जलंते अंते-उरपरियाल सङ्घि संपरिवुडस्स देवाणुप्पिये वंदितए नमंसित्तए एतमहुं भुज्जो २ सम्मं विनएणं खामित्तएतिकहु जामेव दिसिं पाउब्बूते तामेव दिसिं पडिगए ।

तए णं से पएसीराया कल्पं पाउप्पमायाए रयणीए जाव तेयसा जलंते हहुतुहु जाव हियए जहेव कूणिए तहेव निगच्छइ अंतेउरपरियाल सङ्घि संपरिवुडे पंचविहेणं अभिगमेणं बंदइ नमंसइ एयमहुं भुज्जो २ सम्मं विनएणं खामेह ।

मू. (७८) तए णं केसी कुमारसमणे पएसिस्स रन्नो सूरियकंतप्पमुहाणं देवीणं तीसे य महतिमहालियाए महम्मपरिसाए जाय धम्मं परिकहेह । तए णं से पएसी राया धम्मं सोझा निसम्म उड्हाए उड्हेति २ केसिकुमारसमणं बंदइ नमंसइ २ ता जेणेव सेयविद्या नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए ।

तए णं केसी कुमारसमणे पएसिरायं एवं वदासी—मा णं तुमं पएसी ! पुञ्जि रमणिज्जे भविता पच्छा अरमणिज्जे भविज्ञासि, जहा से यनसंडे इ वा नदुसालाइ या इक्खुवाडए इ वा खालयाडए इवा, कहं णं भंते !, यनसंडे पतिए पुञ्जिए फलिए हरियगरेत्तिमाणे सिरीए अतीव

उवसीभेमाणे २ विड्डि ।

तथा णं बनसंडे रमणिझे भवति, जया णं बणसंडेनो पतिए नो पुणिए नो फलिए नो रहियगरिरेखमाणेणो सिरीए अईच २ उवसीभेमाणे विड्डि तथा णं जुने झडे परिसङ्गियपंडुपते सुकरुकुखे इव मिलायमाणे विड्डि तथा । तथा णं वणे णो रमणिझे भवति,

जया णं नडुसालावि गिझइ वाइझइ नद्धिझइ हसिझइ रमिझइ तथा णं नडुसाला रमणिझा भवइ, जया णं नडुसाला नो गिझइ जाव नो रमिझइ तथा णं नडुसाला अरमणिझा भवति, जया णं एवं खुवाडे ठिझइ भिझइ सिझइ पिझइ दिझइ तथा णं इवखुवाडे रमणिझे भवइ, जया णं इवखुवाडे णो छिझइ जाव तथा इकखुवाडे अरमणिझे भवइ

जया णं खलवाडे उच्छुब्धइ उडुइझइ मलझझइ मुणिझइ खझइ पिझइ दिझइ तथा णं खलवाडे रमणिझे भवति, जया णं ललवाडे नो उच्छुब्धइ जाव अरमणिझे भवति ।

से तेणद्वेषं पएसी एवं वुम्हइ माणं तुमं पएसी ! पुच्छि रमणिझे भविता पच्छा अरमणिझे भविज्ञासि जहा बणसंडेइ वा, तए णं पएसी केसिं कुमारसमणं एवं वयासी –

नो खलु भंते ! अहं पुच्छि रमणिझे भविता पच्छा अरमणिझे भविस्तामि, जहा बनसंडे इ वा जाव खलवाडे इ वा, अहं णं सेयवियानगरीपमुवखाइं सत्त गामसहस्राइं चत्तारि भागे करिस्तामि

एगं भागं बलवाहणस्स दलझरसामि, एगं भागं कुडागारे छुभिस्तामि, एगं भागं अंतेउरस्स दलझरसामि, एगेणं भागेणं महतिमहलयं कूडागारसालं करिस्तामि, तत्य णं बहूहिं पुरिसेहिं दिन्न भइ भत्तवेयणोहिं विउलं असनं० उवक्खडावेता बहूणं समणप्माहणभिवखुयाणं पंथियपहियाणं परिभाएमाणे २ ।

बहूहिं सीलव्वयगुणव्यवेरमणपद्धवखाणपोसहोववासस्स जाव विहरिस्ताभतिकहु जामेव दिसिं पाउब्यूए तामेव दिसिं पडिगए ।

मू. (७९) तए णं से पएसी राया कल्लं जाव तेवता जलंते सेयवियापामोकखाइं सत्त गामसहस्राइं चत्तारि भाए कीरइ, एगं भागं बलवाहणस्स दलझ जाव कूडागारसालं करेइ, तत्य णं बहाहु पुरिसेहिं जाव उवक्खडावेता बहूणं समण जीव परिभाएमाणे विहरइ ।

मू. (८०) तए णं से पएसीराया समणोवासए अभिग्यजीवाजीवेऽ विहरइ, जप्पभिइं च णं पएसीराया समणोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च रहुं च बलं च बाहणं च कोसं च कोड्हागारं च पुरं च अंतेउरं च जनवदं च अनाढायमाणे यावि विहरति ।

तए णं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयास्वे अज्ञात्यिए जाव समुप्पजित्या—जप्पभिइं च णं पएसी राया समाणोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च रहुं जाव अंतेउरं च ममं जनवदं च अनाढायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु मे पएसिं रायं केणवि सत्यपओएण वा अग्निपओएण वा मंतप्यओगेणवा वितप्यओगेण वा उहवेता सूरियकंतं कुमारं रजे ठविता सयमेव रजसिरि कारेमाणीए पालेमाणीए विहरितएतिकहु एवं संपेहेइ संपेहिता सूरियकंतं कुमारं सद्वावेइ सहाविता एवं वयासी ॥

जप्पभिदं च नैव एसी रात्रा तन्मगी॥ सदृशो इति यज्ञिहेऽन यं वृह्ण इ जाव अंतेतरं य एं
जनवयं च माणुसस्य ए य कामभोगे अनादायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु तव पुता ! पएसिं रायं
केणइ सत्यप्योगेण वा जाव उद्भविता सयमेव रञ्जसिरि कारेमाणे पालेमाणे विहरित्वा ।

तए एं सूरियकंते कुमारे सूरियकंताए देवीए एवं बुत्ते समाणे सूरियकंताए देवीए एयमहुं
नो आद्वाइ नो परियाणाइ तुसिणीए संचिड्हइ, तए एं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयार्लवे अञ्जात्यिए
जाव समुप्याजित्या या यं सूरियकंते कुमारे पएसिस्त्स रन्नो इमं रहस्यमेवं करिस्त्सइ तिकद्वु
पएसिस्त्सरन्नो छिहाणि मम्माणि य रहस्याणि य विवराणि य अंतराणि य पडिजागरमाणीर
विहरइ ।

तए एं सूरियकंता देवी अब्रया कयाइ पएसिस्त्स रन्नो अंतरं जाणइ असनं जाव खाइमं
सब्बवत्यगंधमझालंकारं विसप्यजोगं पठंजइ, पएसिस्त्स रन्नो एहायस्स जाव पायच्छित्तस्स
सुहासणवरगवस्त्स तं विससंजुत्तं असनं वत्थं जाव अलंकारं निसिरेइ घातइ ।

तए एं तस्स पएसिस्त्स रण्णो तं विससंजुत्तं असनं ४ आहारेमाणस्स सरीरांगमि वेयणा
पाउब्यूया उज्जला विपुला पगाढा कङ्कसा कडुया चंडा तिब्बा दुब्बादा दुरगा दुरहियासा
पितजरपरिगयसरीरे दाहवक्षंति यावि विहरइ ।

बृ. 'कलं पाउप्यमायाए रथणीए जाव तेयसा जलेते' इति, अब्रयावतकरणात् 'फुल्लपलक-
पलकोमलुम्भिलियंमि अहापेङ्कुरे पथाए रत्तासोगकिसुयसुयमुहपलासपुष्फगुंजद्वरागसरिसे
कमलागरनलिंगिपोङ्कोहए उडियंमि सूरे सहसरासिम्मि दिणयो' इति परिग्रहः ।

अस्यायमर्थः—कल्यमिति श्वः प्रादुः—ग्राकाश्ये, ततः प्रकाशप्रभातायां रजन्यां फुल्लोत्प-
लकमललोपलोन्मीलिते फुल्ल—विकसितं तद्व तत् उत्पलं तद्व कमलश्च—हरिणविशेषः
फुल्लोत्पलकमली तयोः कोमलम्—अकठोरमुन्मीलितं यथासंख्यं दलाना च नयनयोश्च यस्मिन्
तत्या तस्मिन् ।

अथ रजनीविभातानतरं पाण्डुरे—शुक्ले प्रभाते, 'रत्तासोगे' त्यादि, रक्ताशोकस्य प्रकाशः
स च किंशुकं च—पलाश—पुष्पं शुकमुखं च गुज्जा—फलविशेषो रक्तकृष्णस्तर्थं च तानि तेषां
सध्ये—आरक्तया समाने 'कमलागरनलिणिसंडबोहए' इति कमलाकरः—हदास्तेषु नलिनीखण्डा-
स्तेषां बोधके 'उत्थिते' उदयप्राते 'सूरिए' आदित्ये सहरशमी 'दिनकरे' दिवसकरणशीले तेजसा
ज्वलिते ।

'रेरिजामाणे' इति हरिततया देदीथमाने 'माणं तुमे पुव्वं रमणिङ्गे भविता पञ्चा अरभणिङ्गे
भविजासि' इत्यादेर्थन्यस्यायं भावार्थ—पूर्वमन्येषां दात्रा भूत्वा सम्भवति जैनधर्मप्रतिपत्या तेषामदात्रा
न भवितव्यमस्माकमंतरायस्य जिनधर्मप्राजनस्य च प्रसवते: ।

'वेयणा पाउब्यूया उज्जला' इत्यादि, उज्ज्वलादुःखरूपतया निर्मला सुखलेशेनाप्यकलङ्कितेति
भावः विपुला—विस्तीर्णा सकलशरीरव्यापनात् प्रगाढा—प्रकर्षेण मर्मप्रदेशिव्यापितया समवगाढा,
कर्कश इव कर्कशा, किमुक्तं भवति ? ।

यथा कर्कशपाषाणसंघर्षं श्रीरस्य खण्डानि त्रोदयनि एवापात्रमप्लदेषान् बोहयंतो या वेदनोपजायते सा कर्कशा, तथा कटुका पितप्रकोपपरिकलितस्य रोहण्यादिकदुद्रव्यमिवोपभुज्यमानमतिशयेनाप्रीतिजनिकेति भावः, परुषा मनसोऽतीव रुक्षत्वजनिका, निषुरा—अशक्यप्रतीकारतया दुर्भेदाऽत एव घण्डा—रुद्रा तीव्रा—अतिशायिनी दुःखा—दुःखरूपा दुर्लक्ष्या पितज्वरपरिगतशरीरे व्युज्ज्वल्त्याचापि—दाहोत्पत्या द्यापि विहरति—तिष्ठति ।

मू. (८१) तएणं से पद्मीराया सूरियकंताए देवीए अत्ताणं संपलखं जाणिता सूरियकंताए देवीए मनसावि अप्यदुस्समाणे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ २ ता पोसहसालं पमझइ २ ता उद्धारपासवणभूमि पडिलेहेइ २ ता दब्बसंधारगं संयरेइ २ ता दब्बसंधारगं दुलहइ २ ता पुरत्थाभिमुहे संपलियंकनिसत्रे करयलपरिग्नहियं सिरसावतं अंजलि मत्यएतिकद्गु एवं वद्यासी— नमोऽस्यु णं अरहंताणं जाव संपत्ताणं ।

नमोऽस्यु णं केसिस्स कुमारसमणस्स मम धम्मोवदेसगस्स धम्मायरियस्स, वंदामि णं भगवंतं तत्थ गयं इह गए, पासउ मे भगवं तत्थ गीए इह गयंतिकद्गु धंदइ नमंसइ, पुव्विंपि णं मए केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए थूलपाणाइवाए पद्मकखाए जाव परिग्नहे ।

तं इयाणिंपि णं तस्सेव भगवतो अंतिए सब्वं पाणाइवायं पद्मकखामि जाव परिग्नहं सब्वं कोहं जाव मिच्छादंसणसङ्गं, अकरणिङ्गं जोयं पद्मकखामि, सब्वं असणं चउव्विंपि आहारं जावज्जीवाए पद्मकखामि ।

जंपिय मे सरीरं इडुं जाव फुसंतुतिं एयंपि यणं चरिमेहिं ऊसासनिस्सासेहिं वीसिराभितिकद्गु आलोडयपडिकंते समाहिपते कालमासे कालं किञ्चा सोहम्मे कप्ये सूरियाभेविमाणे उववायसभाए जाव वण्णो ।

तएणं से सूरियाभेदेवे अहुणोववन्नए चेव समाणे पंचविहाए पञ्चतीए पञ्चतिभावं गच्छति, तं०—आहारपञ्चतीए सरीरपञ्चतीए इंदियपञ्चतीए आनपाणपञ्चतीए भासमनपञ्चतीए, तं एवं खलु भो ! सूरियाभेणं देवेणं सा दिव्वा देविही दिव्वादेवजुतीविव्वेवेकाणुभावेलख्दे पते अभिसमग्रागए

बृ. ‘संपलियंकसत्रे’ इति पद्मासनसत्रिविष्टः ‘सब्वं कोह’ मित्यादि क्रोधमानमायालोभाः प्रतीताः प्रेम—अभिष्वंगमात्रं द्वेषः—अप्रीतिमात्रः अस्याख्यानम्—असद्वोषारापणं पैशून्यं—पिशुनकर्म्मपरिवादः—विप्रकीणपरदोषकथा अरतिरती धर्मविम्मङ्गिषुमायापृष्ठा—वेषान्तरकरणतो लोकविप्रतारणं मित्यादर्शनं—मित्यादर्शनं तत् शाल्यमिव मित्यादर्शनशल्यं ।

मू. (८२) सूरियाभस्त णं भंते ! देवस्स केयतियं कालं ठिती पन्तता ?, गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पन्तता, से णं सूरियाभेदेवेता ओलोगाओ आउकखएणं भवकखएणं ठिकखएणं अनंतरं चइत्ता कहि गमिहिति कहिं उववजिहिति ?

गोयमा ! महाविदेहे वासे जाणि इमाणि कुलाणि भवंति, तं०—अह्वाइं दिताइं विजलाइं विच्छिन्नविपुलभवणसयणासणजाणवाहणाइं बहुधणवहुजातरुवरययाइं आओगप ओगसंपउत्ताइं विच्छियपउरभत्तपाणाइं बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूयाइं बहुजनस्स अपरिभूताइं, तत्थ

अन्यरेसु कुलेसु पुत्रताए पद्माइस्तङ् ।

तए णं तंसि दारगांसि गव्यगव्यांसि चेव समाणांसि अस्मापुज्जणं धर्मे दद्धा पद्मणा भवित्सइ
तए णं तस्स दारयस्स नवण्ह मालाणं बहुपडिपुन्नाणं अख्डुमाण राईदियाणं वितिक्ळंताणं सुकुमाल-
पाणिपायं अहीनपडिपुन्लपंचिंदियसरीरं लक्षणवंजणगुणोबवेयं माणुम्मामपमाणपडिपुन्नसुजा-
यसव्यंगम्मन्दाणं ससिसोमाकारं क्लंतं पिण्ठतंसणं सुरुवं दारयं पयाहिसि ।

तए णं तस्स दारगास्स अस्मापियरो पढमे दिवसे ठितिपडियं करोहिति तियदिवसे वंद-
सूरदंसणिगं करिस्संति छडे दिवसे जागरियं जागरिस्संति एकारसमे दिवसे वीडक्टंते संपत्ते बारसाहे
दिवसे निवित्ते असुइ जायकम्मकरणे चोकखे संमज्जि ओवलित्ते विउलं असनपानखाइमसाहमं
उबक्खडावेस्संति २ मितनाइनियगसयणसंबधि परिजणं आमंतेत्तातओ पच्छाण्हाया कयविकम्मा
जाव अलंकिया भोयणमंडवंसि सुहासणवरगया ते मितगाइ जाव परिजणेण सर्द्धि यिउं असनं
४ आसाएमाणा विसाएमाणा परिभुंजेमाणा परिभाएमाणा एवं चेव णं विहरिस्संति ।

जिमियभुत्तरागयावि य णं समामा आयंता चोकखा परस्सुइभूया तं मितणाइ जाव
परिजनं विउलेणं वत्यगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेस्संति सम्माणिस्संति २ त्ता तस्सेव मित जाव
परिजनस्स पुरती एवं वइस्संति—जस्ता णं देवाणुष्मिया ! इमंसि दारगांसि गव्यगव्यांसि चेव समाणांसि
धर्मे दद्धा पद्मणा जाया तं होऊ णं अहं एवस्स दारयस्स दद्धपद्मणे नामेण ।

तए णं तस्स दद्धपद्मणस्स दारगास्स अस्मापियरो नामधेऊं करिस्संति—दद्धपद्मणे य २,
तए णं तस्स अस्मापियरो अणुपुव्वेण ठितिवडियं च वंदसूरियदरिसणं च धम्मजागरियं च
नामधिझकरणं च पजेमणगं च पडिक्क्वावणगं च पवंकमगणं च क्लवेहणं च संवच्छरपडिलेहणगं
च चूलोवणयं च अश्वाणिय बहूणि गव्याहाणजम्मणाइयाइ महया इहीसकारसमुदरणं करिस्संति

बृ. 'अहाइ' इत्यादि, 'आजोगपगसंपउत्ताइ' इति, आयोगस्य—अर्थलाभस्य प्रयोगः
उपायाः संप्रयुक्ता-व्यापारिता यैस्तानि आयोगप्रयोगसंप्रयुक्तानि 'विच्छिन्नियपउरभत्तपाणाइ'
इति विच्छिन्निते त्यक्ते बहुजनबहुभोजनदानेनाविशिष्टोच्छिष्टसंभवात् संजातविच्छिन्ने
वा—नानाविधभक्तिके भक्तपाने येषां तानि तता, बहुदासीदासणोमहिपगवेलकाः प्रभूता येषां
तानि तथा ।

'पढमे दिवसे ठिइपडियं करोति' इति स्थिती—कुलमर्यादायां पतिता—अन्तर्भूता या प्रक्रिया
पुत्र जन्मोत्सवसम्बन्धिनो सा स्थितिपतिता तां, तृतीये दिवसे चन्द्रसूर्यदर्शनत्सवं, षष्ठे दिवसे
जागरिकां—रात्रिजागरणरूपां 'निकते असुइजम्मकम्मकरणे' इति निर्वृते—अतिक्रान्ते अशुद्धीनां—
जातिकर्मणां करणे 'आसाएमाणा' इति परिभोजयति आस्वादयंती 'बीसाएमाणा' विविधखाद्यादि
स्वादयंती 'परिभाएमाणा' इति परिभाजयन्ती—अन्योऽन्यमपि यच्छन्ती मातापितराविति प्रक्रमः,
'जिमिती' भुक्तवन्ती 'भुत्तरे' ति भुक्तोत्तरकालं 'आगत' ति आगती उपवेशनस्थाने इति गम्यते,
'आयन्ता' इति आचान्ती शुद्धोदकयोगेन चौक्षी लेपसिकथाद्यपनयनेन अत एव परमशुवि भूती
'तए णं तस्स दद्धपद्मणस्स अस्मापियरो आणुपुव्वेण ठिइपडिय' मित्याद्युक्तमनुकतं च

संक्षेपत उपदर्शयति, सुगमं चैवत्, नवरं प्रजेभतं—भक्तग्रहणं प्रदद्वक्तमणं—पाभ्यां गमनं ‘पजेपणग-
मिति जल्पनं ‘कण्णवेहगणगं’ कण्वेधतं ‘वच्छरपडिलेहणगं’ संवत्सरप्रतिलोखनं प्रथमः
संवत्सरोऽभूदित्येवं संवत्सरलेखनपूर्वं महोत्सवकरणं ‘चूलोवणयण’ घूडोपनयनं भुण्डनं ।

अन्नाणि य बहूणि इत्यादि, अन्यानि च बहूनि गर्भाधाजन्मादीनि ‘कौतुकानि’ उत्सवयि-
शेषरूपाणि ‘महया इष्टीसकारसमुदएण’ ति महत्याक्रम्या महता सल्कारेण—पूजया महता समुदयेन
जनानामिति ।

मू. (८३) तदेण दद्वपतिने दारए पंचधाईपरिकिञ्चते खीरधाईए मञ्जणधाईए मंडणधाईए
अंकोधाईए विलावणधाई, अन्नाहि य बहूहिं चिलाइयाहिं वामणियाहिं वडभियाहिं बब्बराहिं
बउसियाहिं जोणिहियाहिं पण्णवियाहिं इसिणियाहिं वारुणियाहिं लासियाहिं लातसियाहिं दमिलीहिं
सिहलीहिं आत्वीहिं पुलादीहिं पक्षणीहिं बहलीहिं शुरंडीहिं पारसोहिं ।

नानादेसीविदेसपरिमंडियाहिं सदेसणेवत्यगहियवेसाहिं इंगियाधतियपत्थियपवियाणाहिं
निउणकुसलाहिं विणीयाहिं घेडियावक्वालतहमिवंदपरियाल परिचुडे वरिसघरकचुइम-
हयरवंदपरिकिञ्चते ।

हत्याओ हत्यं साहरिजमाणे उबनस्त्रिजमाणे २ अंगेण अंगं परिभुजमाणे उवगिज्जेमाणे २
उवलालिज्जमाणे २ अवतासिऽ २ परिचुंविज्जमाणे २ रम्मेसु मणिकोट्टिपतलेसु परंगमाणे २
गिरिकंदरमझीणे विव चंपगवरपायवे णिवाधायांसि सुहंसुहेणं परिवहिस्तसइ ।

तए णं तं दद्वपतिण्णं दारगं अम्मापियरो सातिरेगज्जुवासजायगं जाणिता सोभणांसि
तिहिकरणनक्खतमुहुतांसि एहायं कद्यबलिकम्यं कयकोउअमंगलपायचित्तं सब्बालंकारविभूसियं
करेता महया इष्टीसकारसमुदएणं कलायरियस्त उबणेहिति ।

तए णं से कलायरिए तं दद्वपतिण्णं दारगं लेहाइयाओ अणियप्पहाणाओ सउणरुयपञ्चव-
साणा बावत्तरि कलाओ सुत्तओ अत्यओ पसिक्खावेहि य सेहावेहि य, तं० लेहं गणियं तवं नदं
गीयं वाइयं सरगयं पुक्खरगयं समतालं जूयं जनवयं पासगं—

—अद्वावयं पारेकब्बं दगमडियं अन्नविहिं पाणविहिं वत्यविहिं विलेवणविहिं सयणविहिं
अञ्जं पहेलियं मागहियं निहाइयं गाहं गीइयं सिलीगं हिरण्णजुतिं सुवण्णजुतिं आभरणविहिं
तरुणीपडिकम्यं इत्यिलक्खणं पुरिसलक्खणं हयलक्खणं गयलक्खणं कुकडलक्खणं छत्तलक्खणं
चक्कलक्खणं दंडलक्खणं असिलक्खणं मणिलक्खं कागणिलक्खणं वत्युनिजं णगरमामं खंथवारं
भाणवारं पडिचारं वूहं पडिवूहं चक्कवूहं गरुलवूहं सगडवूहं जुछं नियुछं जुळजुळं अङ्गिपुर्ढं
मुङ्गिपुर्ढं बाहुजुळं लयाजुळं ईसत्यं छरुप्पवायं धणुवेयं हिरण्णपागं सुवण्णपागं मणिपागं धाउपागं
सुतखेहुं वट्ठखेहुं णालियाखेहुं पत्तच्छेजं कडगच्छेजं सज्जीवनिजीवं सउणरुयमिति ।

तए णं से कलायरिए तं दद्वपतिण्णं दारगं लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ सउणरुयपञ्चव-
साणाओ बावत्तरि कलाओ सुत्तओ य अत्यओ य गंथओ य करणओ य सिक्खावेता सेहावेता
अम्मापिऊणं उबणेहिति ।

तए णं तस्य दद्धपइन्नस्य दारगत्स्य अम्भापियरो तं कलायरियं विउलेणं असनपान-
खाइमलाइमेणं वत्थगंधमल्लालकारेणं सकारिस्संति सम्भापिस्संति २ विउलं जीवियारिहं पीतीदाणं
दलहस्संति विउलं जीवियारिहं० दलइत्ता पडिविसज्जेहिंति ॥

शू. 'खीरधाईए' इत्यादि, क्षीरधात्र्या-स्तनदायिन्या मण्डनधात्र्या-मण्डयित्र्या
भज्जनधात्र्या-स्नापिकया क्रीडनधात्र्या-क्रीडाकारिण्या अहूकधात्र्या-उत्सङ्गधात्रिण्या 'अन्नाहि
य बहूहिं' इत्यादि, कुञ्जिकाभि-वक्रजङ्घाभिलासिकाभिर्लक्ष्मिकाभिद्रीमिलाभि सिंहलोभि
पुलिंद्रीभि पछणीभि बहलीभि मुरण्डीभि शबरोभि पारसीभि एवंभूताभिर्नानादेशी:-
नानादेशीभिर्नानादिधानार्थप्रदेशोत्पन्नाभिः ।

'विदेसपरिमंडियाहि' इति विदेशः-तदोयपदेशापेक्षया छडप्रतिहाजन्मदेशसतस्य
परिमण्डिकाभि इक्षितं-नयनादिवेषाविशेषः चितित-परेण स्वहृदि स्थापितं प्रार्थितं च-अभिलषितं
च विजानते यास्तास्तथाताः, स्वदेशेयत् नेपथ्यं-परिधानादिरचना तद् गृहीतो वेषो यकाभिस्तथा
ताभिः, निपुणानां मध्ये या अतिशयेन कुशलास्ता निपुणकुशलस्ताभिः ।

अत एव नविनीताभिः, 'चेडियाचक्कवाले' ति चेटि ठचिकवालेनाय स्वदेशसंभवेन
वर्षधराणां-वर्णितकप्रयोगेण नपुंसकीकृतानामन्तःपुमहल्लकानां कश्चुकिनाम्-अन्तः-पुरप्रयोजन-
निवेदकानां प्रतिहाराणां वा महत्तरकाणां च-अन्तःपुरकार्यचिन्ककानां वृन्देन परिक्षेपः, तता
हस्ताद् हस्तं-हस्तान्तरं संहियमाणः अहूकाद्दं परिमोज्यमानः परिगीयमानस्तथाविध-ववालोचि-
तगीतदिशेषैः उपलाल्यमानः क्रीडादिलालनया ।

'उचगूहिङ्गमाणे' इति आलिङ्गनविशेषेण
'परियंदेज्जमाणे' इथि स्तूयमानः 'परिचुंबिङ्गमाणे' इति परिचुम्ब्यमानः 'गिरिकंदरमङ्गीणे इव
चंपगवरपायवे' इति गिरिकन्दरायां लोन इव चम्पकपादपः सुखंसुखेन परिवर्जिष्यते ।

'अर्थत्' इति व्याख्यानतः करणतः-प्रयोगतः 'सेहावेहइ' सेघयिष्यति-निषादयिष्यति
सिक्षापयिष्यति-अम्भासं कारयिष्यति ॥

शू (८४) तए णं सेददपतिने दारए उम्भुक्कवालभावेविलायपरिणयमिते जोव्यणगमणुपते
बावत्तरिकलापंडिए अह्नारतविहदेसिष्यगारभासाविसारए नवंगसुत्तपडिबोहए गीयरई
गंधवणहृकुसले सिंगारागारथारुदेसे संगयगयहसियभणियविभुविलाससंलावसिणजुतोव-
यारकुसले हय जोही गयजोही वाहुजोही वाहुपमही अतं भोगसमत्ये साहसीएवियालवारीयावि
भविस्सइ ।

तए णं तं दद्धपइन्नं दारगं अम्भापियरो उम्भुक्कवालभावं जाव वियालवारिं च वियापित
विउलोहिं अन्नभोगेहि य पानभोगेहि य लेनभोगेहि य वत्थभोगेहि य सयनभोगेहि य उवनिमंतिहिंति

तए णं दद्धपइन्ने वारए तोह विउलोहिं अब्रभोएहिं जाव सयणभोगेहिं नो तजिहिति नो
गिजिहिति नो मुच्छिहिति नो अज्ञोववजिहिति, से जहा नामए पउमुप्पलेति बा पउमेइ बा
जाव सयसहस्रपत्तेति बा चक्के जाते झले संखुहै नोवलिष्पइ पंकरएणं नोबलिष्पह जलरएणं

एवामेव दद्धपद्मणेवि दारए कामेहिं जाते भोगेहिं संबह्निए नोवलिष्पिहिति० मितनाइनि-
यगसयणसंबंधिपरिजणेण ।

से णं तथास्वाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं खुज्जिहिति केलं मुँडे भविता अगाराओ
अनागारिव पञ्चइस्तति, से णं अनगारे भविस्तइ इरियासमिए जाव सुहुयुहुयासणो इव तेयता
जलंते ।

तस्य णं भगवतो अनुत्तरेण नाणेण एव दंसणेण वरितेण आलएण विहारेण अज्ञवेण
मद्वेण लाघणं खांतीए गुत्तीए मुत्तीए अनुत्तरेण सब्बसंजमतवसुचरियफलनिव्वाणमग्नेण अप्पाणं
भावेमाणस्स अनंते अनुत्तरे कसिणे पडिपने निरावरण निव्वाधाए केवलवरनाणदंसणे समुपाजिहिति

तएण से भगवं अरहाजिने केवली भविस्तइ सदेवमणुयासुरस्तलोगस्स परियागं जाणहिति
तं०—आगतिं गति ठितिं चवणं उववायं तकं कडं मनोमानसियं खड्यं भुतं पडिसेवियं आवीकम्मं
रहोकम्मं अरहा अरहस्तभागी तंतं मणवयकायजोगे वट्टमाणाणं सब्बलोए सब्बजीवाणं सब्बभावे
जाणमाणे पासमाणे विहरित्सइ ।

तए णं दद्धपद्मे केवली एयास्वदेण विहारेण विहरमाणे बहूइं वासाइं केवलि परियागं
पाउणिता अप्पणो आउसेसं आभोएत्ता बहूइं भत्ताइं पद्मकखाइस्तइ २ ता बहूइं भत्ताइं अणसणाए
छेइस्तइ २ ता—

—जस्तद्वाए कीरइ नगगभावे केसलोचबंभवेरवासे अणहाणगं अदंतवणं अणुवहाणगं
भूमिसेज्जाओ फलहसेज्जाओ परघरपवेसो लख्छावलख्छाइं माणावमाणाइं परेसिं हीलणाओ खिंसणाओ
गरहणा उझावया विस्ववा बावीसं परीसहोवस्यगा गामकटगा अहियासिङ्गति तमहुं आराहेइ २
ता चरिमेहिं उत्सासनिस्तासेहिं लिज्जिहिति युष्मिहिति परिनिव्वाहिति सब्बादुकखाणमंतं करेहिति

बृ. 'नवंगसुतपडिबोहिए' इति द्वे श्रोत्रे द्वे नयने द्वे नासिके एका जिङ्गा एका त्वक् एकं
भन इति सुसानीव बाल्यादव्यक्तव्येतनानि प्रतिबोधितानि—यौवनेन व्यक्तवेतनावंति कृतानि
यस्य स तथा, व्यवहारभाष्ये 'सोत्ताइं नव सुत्ताइं' इत्यादि ।

अद्वारसविहदेसीप्ययारमासाविसारए अष्टादशविधाया—अष्टादशभेदाया देशीप्रका-
राया—देशीस्त्वरूपाया भाषाया विशारदो—विचक्षणः, तथा गीतरति तथा गन्धवें गीते नाट्ये च
कुशलः हयेन युध्यते इति हययोधी एवं गजयोधी रथयोधी बाहुयोधी तथा बाहुम्यां प्रमृद्नातीति
बाहुप्रभद्वीं साहसिकत्वात् विकाले चरतीति विकालधारी ।

सब्बसंजतमतवसुचरयफलनिव्वाणमग्नेण त्ति सर्वसंयमः सर्वगानां मनोवाक्यायानां संयमनं
तस्य सुचरितस्य च आशंसादिदोषरहितस्य तपसो यत्कलं—निर्वाणं तम्भार्गेण, किमुक्तं
भवति ?—सर्वसंयमेन सुचरितेन च तपसा, निर्वाणग्रहणमनयोर्निर्वाणफलत्वख्यापनार्थे ।

'मनोमानसियं'ति नसि भवं मानसिकं तद्वा कदाचिद्वचसापि प्रकटितं भवति तत
उच्यते—मनसि व्यवस्थितं, 'खड्यं'ति क्षपितं क्षयं नीतमिति भावः, 'पडिसेवियं'ति प्रतिसेवितं
स्यात् स्वयादि अथःकर्म—भूमी निखातं रहः कर्मगुस्त्यानकृतं 'परेसिं हीलणाओ' इति हीलनानि

सद्भूतहीनोत्पत्त्याद्युदयद्वनानि निन्दनानि—परोक्षे जुगुप्ता आतापनानि खिंसनानि ‘धिग् मुँड ते’ इत्यादि वाक्यानि र्जनानि अङ्गल्या निक्षेपपुरस्सरं निरभर्त्यनानि ताडनानि कथादिघातः ।

पू. (८५) सेवं भर्ते ! सेवं भर्ते ! ति भगवं गोदम् समणं भगवं महावीरं बंदइ नमस्तइ वंदिता नमसिता संजमेणं तवसा अप्याणं भावेमाणे विहरति ।

नमो जिणाणं जियभयाणं । नमो सुयदेवयाए भवगतीए । नमो पन्तीए भगवईए । नमो भगवओ अरहओ पासत्स पत्से सुपत्से पत्सवणा नमो १ ।

प्रदेशी राजा प्रकरणं समाप्तम्

॥ १ ॥

प्रत्यक्षरं गणनतो, ग्रन्थमानं विनिश्चितम् ।

सहविंशच्छतान्यत्र, श्लोकानां सर्वसंख्या ॥

मुनि दीपरलसागरेण संशोषिता सम्पादीता राजप्रश्नीयउपाङ्गसूत्रस्य
मलयगिरिजादार्य विरचिता टीका परिस्पासा ।

॥ १३ ॥ द्वीतीयं उपाङ्ग सूत्रं—राजप्रश्नीयं समाप्तम् ।
